Duke University Libraries
D05582410P

ל. גולדזלג

סֵפֶר הָאַגָּדָה.

מבחר האגדות שבתלמוד ובמדרשים.

סדורות לפי הענינים ומפֹרשות

ע"י

י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק.

וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו" — אֵלּוּ אַגָּדוֹת מְשֻׁבָּחוֹת
הַנִּשְׁמָעוֹת בְּאָזְנֵי כָל אָדָם. (מכלתא, בשלח).

כרך ראשון. ספר ראשון.

מהדורה שלש עשרה

הוצאת „מוריה" / ירושלים / ברלין / אודיסה

ברלין, תרפ"ב

II

Offsetdruck und Einband E. Heckendorff, Berlin

תוכן:

הקדמה . . . . VII.

פרק א.

פתיחה.

I. א—ג. האגדה והמשל 3

II. ד—יג. אגדה והלכה 4

פרק ב.

מעשי בראשית ודורות הראשונים.

I. א—ז. בריאת העולם 7

II. ח—י. שמים וארץ 8

III. יא—יג. האור 9

IV. יד—טז. המים . . . . „

V. יז—כ. דשאים ואילנות 10

VI. כא. ירח . . . . „

VII. כב—כו. בריות 11

VIII. כז—לח. אדם 12

IX. לט. דברים שנבראו בערב שבת בין־השמשות 14

X. מ—מג. שבחו של עולם 15

XI. מד—מח. חוה . . . . „

XII. מט—נ. הנחש והחטא 16

XIII. נא—נג. אדם לאחר החטא . . 17

XIV. נד—נז. קין והבל 18

XV. נח—ס. דור המבול 20

XVI. סא—סט. נח והמבול 21

XVII. ע—עג. נמרוד ודור הפלגה . . . 23

פרק ג.

מעשי אבות.

I. א—יט. אברהם אבינו 25

II. כ—כג. תפלת אברהם וחטאת סדום. 30

III. כד—כו. זרעו של אברהם 31

IV. כז—כט. עקדת יצחק 33

V. ל—לא. פטירתו של אברהם . . . 36

VI. לב—לו. יצחק, רבקה וזרעם . . . 37

VII. לז—מב. ברכת יצחק . . . . . . „

VIII. מ—מב. יעקב אבינו ביציאתו מבאר שבע 38

IX. מג—מד. יעקב והמלאכים 39

X. מה. יעקב ועשו 40

XI. מו—מז. מיתת רבקה וקבורת רחל. 41

XII. מח. בית יעקב ובית עשו . . . . „

XIII. מט—נא. יוסף במצרים 42

XIV. נב—נג. יוסף לפני פרעה . . . . „

XV. נד—נז. אחי יוסף במצרים . . . 43

XVI. נח. יוסף מתודע אל אחיו . . . 45

XVII. נט—סב. מיתתו וקבורתו של משה. 47

פרק ד.

ישראל במצרים ויציאת מצרים.

I. א—ז. שעבוד מצרים 49

II. ח—יד. לדתו וגדולו של משה . . 51

III. טו—יח. משה יוצא אל אחיו . . 52

IV. יט. משה במדין 53

V. כ—כז. נאקת בני ישראל ושליחותו של משה . . . . „

VI. כח—כט. משה חוזר למצרים . . 55

VII. ל. משה לפני פרעה . . . . . . „

VIII. לא—לד. קשי השעבוד 57

IX. לה—מג. האותות והמכות 58

X. מד—מה. קודם יציאת מצרים . . 60

XI. מו—מז. ארונו של יוסף 61

XII. מח—נד. יציאת מצרים 62

XIII. נה—ס. קריעת ים־סוף ובזת הים . 63

פרק ה.

ישראל במדבר.

I. א. ממצרים – למדבר 65

II. ב—ו. המן . . . . „

III. ז—יד. מלחמת עמלק 66

IV. טו—לו. מתן תורה 67

V. לז. נדב ואביהוא 72

VI. לח—מב. חטא העגל . . . . . . „

II. מג—נ. המשכן וכליו 75

VIII. נא. נסיעתם וחניתם של ישראל במדבר 76

IX. נב. כלב 78

X. נג-נד. מחלקת קרח ועדתו . . . „

XI. נה. מי מריבה 79

XII. נו—נז. טרחנים 80

XIII. נח—ס. מיתתו של אהרן . . . . „

XIV. סא. הנסים על נחל ארנון . . . 82

XV. סב. עוג מלך הבשן . . . . . . „

XVI. סג. בלעם 83

XVII. סד. בנות צלפחד 84

XVIII. סה—סו. מלחמת מדין . . . . . „

XIX. סז—סח. ספוק צרכיהם של ישראל במדבר . . . . „

XX. סט—עב. סוף ארבעים שנה במדבר 85

XXI. עג—עה. נבואתו של משה . . . 86

XXII. עו. אלדד ומידד 87

XXIII. עז—עח. משה ויהושע . . . . „

XXIV. עט-פא. מיתתו של משה . . . 88

XXV. פב—פג. קברו של משה 93

פרק ו.

שופטים, מלכים ונביאים.

I. א. ארץ הבחירה 94

II. ב—ז. יהושע . . . . „

III. ח. יפתח ובתו 95

IV. ט. שמשון 96

V. י—יב. אלקנה וחנה . . . . . . „

VI. יג—יד. שמואל 97

VII. טו—יט. שאול המלך . . . . . „

VIII. כ—כא. מיתתו של שאול . . . 98

IX. כב—כג. דוד הרועה 99

X. כד—כה. דוד ומעשי ה' . . . . „

XI. כו—כח. כנורו של דוד 100

XII. כט. דוד וישבי בנב 101

XIII. ל—לא. מיתתו של דוד 102

XIV. לב-לז. חכמתו וגדולתו של שלמה המלך 103

XV. לח—מג. בנין שלמה 105

XVI. כד. כסא שלמה 106

XVII. מה—מו. שלמה ומלכת שבא . . 108

XVIII. מז—מח. שלמה—מלך והדיוט . 110

XIX. מט—נ. ירבעם 113

XX. נא. אליהו ועובדי הבעל . . . . „

XXI. נב. יונה 114

XXII. נג. חזקיהו וישעיהו 115

XXIII. נד. שכר שלש פסיעותיו של מרודאך־בלאדן 116

XXIV. נה—נז. מנשה . . . . „

XXV. נח—נט. יהויקים ויכניה 117

פרק ז.

חרבן בית ראשון.

I. א. תשעה־באב 119

II. ב. על חרבות ירושלים . . . . „

III. ג. סלוק שכינה 121

IV. ד. הקדוש ברוך הוא בוכה . . 122

V. ה. אבל אבות 123

VI. ו. דמו של זכריה 125

VII. ז—ט. יסורי הגולים 126

VIII. י—יב. על נהרות בבל . . . . „

IX. יג. נענועים 127

X. יד—טו. נחמה 128

פרק ח.

בין בית לבית.

I. א. דניאל והתנין בבבל 129
II. ב—ג. מתים שהחיה יחזקאל . . „
III. ד—ה. חנניה מישאל ועזריה . 130
IV. ו—ז. עזרא . . . . „
V. ח. אנשי כנסת הגדולה . . . . „
VI. ט. בימי מרדכי ואסתר 131
VII. י—יב. סעדת־אחשורוש 132
VIII. יג—יד. בגתן ותרש . . . . . . „
IX. טו—טז. גדולת המן 133
X. יז. מחשבת המן . . . . „
XI. יח-יט. מלשינות המן וגזרת אחשורוש 134
XII. כ—כא. מפלת המן וגדולת מרדכי. 138
XIII. כב. תלית המן 140

פרק ט.

בית שני בבנינו ובעבודתו.

I. א—י. המקדש בתפארתו . . . 142
II. יא—יג. גניזת הארון 144
III. יד—טו. כתר כהונה . . . . . „
IV. טז—יז. שמעון הצדיק 145
V. יח. מקדש חוניו 146
VI. יט. דיופלוסטון של אלכסנדריא . 147
VII. כ—כח. משפחות כהנים . . . . „
VIII. כט. בנין הורדוס 151
IX. ל—לב. קרבנות 152
X. לג—לה. נסים בבית המקדש . . 153
XI. לו—לז. כהנים זריזים 154
XII. לח—מ. קרבן פסח . . . . . . „
XIII. מא—מב. העמר 156
XIV. מג. הבאת בכורים . . . . . . „
VX. מד נ. עבודת יום הכפורים . 157
XVI. נא. נטילת לולב 162
XVII. נב—נג. נסוך המים 163
XVIII. נד—נח. שמחת בית השאבה . 164
XIX. נט. פרשת המלך 165
XX. ס—סא. שמיני עצרת ומוצאי החג. „
XXI. סב—סד. עליה לרגל 166
XXII. סה. עליה בשעת הגזרה 167

פרק י.

חרבן בית שני והארץ.

I. א. קודם החרבן 168
II. ב—ח. על מה חרבה הארץ . . „
III. ט-י. רשעת אדרינוס 176
IV. יא—טו. בני ציון היקרים . . . 177
V. יז-יט. הקדוש ברוך הוא מתאבל. 179
VI. כ. „מנחם" 180
VII. כא—כז. אבלי ציון 181
VIII. כח. מיום שחרב בית־המקדש . 182
IX. כט—ל. תנחומים 183

לוח ראשי־תבות.

אב״ג — אבא גוריון.
א״ב דב״ס — אלף־בית דבן סירא.
אגא׳ס — אגדת אסתר.
אדר״נ — אבות דרבי נתן.
אח״כ — אחר כך.
איכ״ר — איכה רבה.
א״ל — אמר לו.
אס״ר — אסתר רבה.
אעפ״י — אף על פי.
א״ר — אמר רבי.

ב״ב — בבא בתרא.
ביהמ״ד — בית המדרש.
ביהמ״ק — בית המקדש.
בכ׳ — בכורים.
ב״מ — בבא מציעא.
במ״ר — במדבר רבה.
ב״ק — בבא קמא.
בר׳, ברכ׳ — ברכות.
ב״ר — בראשית רבה.

גט׳, גיט׳ — גיטין.

ד״א—דבר אחר, דרך־ארץ.

הקב״ה — הקדוש־ברוך־הוא.

וגו׳ — וגומר.
ויק״ר — ויקרא רבה.

חול׳ — חולין.

יבמ׳ — יבמות.
יו״כ — יום כפור.
ילק״ש — ילקוט שמעוני.
י״מ — יש מפרשין.
ירוש׳ — ירושלמי.

כ״א — כל אחד.
כה״ג — כהן גדול.
כלו׳ — כלומר.
כתוב׳ — כתובות.

לקה״ק — לקדש הקדשים.
לק״ט — לקח טוב.

מג׳ — מגילה.
מד׳, מדר׳ — מדרש.
מד״ש — מדרש שמואל.
מנח׳ — מנחות.

נדר׳ — נדרים.

סנה׳ — סנהדרין.

ע״ג — על גבי.
ע״ז — עבודה זרה.
ע״י — על ידי, עין יעקב.
ע״פ, עפ״י — על פי.

ערוב׳ — ערובין

פ׳ — פרשה, פרק.
פדר״א — פרקי דרבי אליעזר.
פה״י — פסח היום.
פנ״א — פנים אחרים.
פס׳, פסח׳ — פסחים.
פס׳ דר״כ — פסקתא דרב כהנא.
פסיק׳, פסק׳ — פסיקתא.
פסיק״ר — פסיקתא רבתי.
פר״ש — פרק שירה.

קד׳ — קדושין.
קה״ר — קהלת רבה.

ר׳ — רבי.
רבש״ע — רבונו של עולם.
ר״ת — ראשי תבות.

שה״י — שבת היום.
שהש״ר — שיר השירים רבה
שו״ט — שוחר טוב.
שמו״ר, שמ״ר—שמות רבה.
שק׳ — שקלים.

תדב״א — תנא דבי אליהו.
תוס׳, תוספ׳ — תוספתא
תנה״ק — תנחומא הקדום.
תנח׳ — תנחומא.
תענ׳ — תענית.
תרג״ש — תרגום שני.

הקדמה.

האגדה הוא התבנית הספרותית העקרית, ששלטה כמה מאות שנים בעולם היצירה החפשית, העממית והאישית, של האומה הישראלית.

על פי מהותה אין האגדה חזיון ספרותי עראי ועובר, אלא הוא יצירה קלַסִית של רוח עמנו, יצירה שיש לה פירות לשעתה וקרן קימת לדורות. בעקרה ובכללה הרי היא אחד מן הגִלויים הגדולים של רוח האומה ואישיה. כמה דורות ואישים שָׁקעו בה, מדעת או שלא מדעת, את כח יצירתם המעולה ואת כל עֹשר רוחם; כמה דורות טִפלו בבנינה ובשכלולה עד שנעשתה לעולם מלא בפני עצמו, עולם נפלא ומיוחד, עם חִנו שלו ועם יפיו שלו. ויצירה כזו – אי אפשר שלא יהא בה הרבה מן הנצחי והעולמי, שצריך להשאר קַיָם כמו שהוא, בצלמו ובדמותו, בתור יצירת־מופת לדורות עולם.

מצד התֹכן – כוללת האגדה הרבה ענינים מהשקפות העם ואישיו על האומה הישראלית וקניניה הלאומיים, על היי־עולם וחיי־שעה שלה, על מאורעותיה ועתידותיה, על גדולי האומה, קורותיהם ומעשיהם, דרכיהם ומדותיהם, על האדם והעולם, על הדעות והאמונות, על חכמת החיים ועל כבשונו של עולם (או „השאלות הנצחיות", בלשון האחרונים), על „מלכותא דארעא" ועל „מלכותא דרקיע" וכו' וכו' – סוף דבר, אין לך מקצוע של הרגש והמחשבה, מאלו שהגיע להם, כמובן, כח הדעת והדמיון בימים ההם – שלא נגעה בו האגדה מצד שהוא.

ומצד הצורה – באו באגדה כמעט מכל הסוגים הספרותיים שהיו נוהגים בישראל במקצועות האמורים באותם הימים: ספורי מעשים ושיחות, ציורים ממשיים ודמיוניים, דרשות ומאמרים, משלים וחדודים, דברי פיוט ושיר, גוזמאות, דברי הבאי ודברי בדיחות, לשון חכמה וחידות וכו' וכו'.

וסגנון הלשון של האגדה הגיע אף הוא – במבחר הדוגמאות, כמובן, – לשלֵמות גדולה. זהו סגנון בהיר ופשוט, קל ונובע, נוח ומרֻוח. הרבה יש בו מן הקביעות והדיוק של לשון ספרותית מפותחת, הרבה–מן החמימות הפנימית, הכבושה והנאמנה של לשון־הלב, הרבה מן הציוריות וההפלגה של כח־הדמיון העממי והרבה מן הצמצום והחריפות של לשון חכמים ומשלי־עם. במקצת מחלקי האגדה העתיקים ביותר (במשניות ובבַריתות) נשתמר עדין גם הרבה מן הלחלוחית החיונית והבריאות הרעננה של לשון־עם ממש, לשון שלא נִדַף עדין מתוכה כל „ריח־האדמה" ושהקשר הטבעי שבינה ובין עמה עדין עומד וקים במדה ידועה.

מי שרוצה איפוא להכיר את האומה הישראלית מן הצדדים האמורים, – על־ברחו „ילך אצל אגדה", מקצוע ספרותי זה גדול בכמות ובאיכות, רב־הפנים ורב־הגְוָנים, שהיא הטיבה מיוחדת לעם ישראל ובמשך כמה מאות שנים אחרי „חתום חזון" נתלבש

בה רוח עמנו וכח־יצירתו בדרך מיוחדת כל כך ובאופן מקורי שאין דוגמתו בדורות הבאים.

על ידי האגדה אדם נכנס לבית־חייה הגמורים של האומה הישראלית ומסתכל ב„לפני ולפנים" ש לה. מכיר הוא את רבונה של האומה ומצוין בעולמה כמו שהוא, במנהגו ובצביונו שלו, באורו ובאוירו המיוחד, כפי שהוא בנוי ומשוכלל בלב כ ל האומה, מקטניה עד גדוליה. מפני שהאגדה בכללותה אינה נחלת יחידים, אלא היא יצירה משותפת של כל האומה והכל שותפים בבריאת עולמה.

אמנם יש באגדה גם הרבה מן הטפל והעראי — אבל אלו אינם עולים בחשבון. בכל מקצוע של יצירה ספרותית, בשעת שלטונו, מתבצר מקום גם לבינונים ולקטני כשרון, עדת מחקים ומרדפי אמרים, שיש אולי לפרי רוחם ערך כל שהוא לשעתם, ועל זה אני מוכירים אותם לשבח, אבל אין ערכם מרובה לדורות. ולעולם אין ה„עקר" הקַיָם שביצירה בא אלא עם הטפל. אף האילן יש לו סֶדֶן קים, פירות נאכלים—ועלים נושרים.

המעולה והמשובח שבאגדה — זהו סדנה הקים, סדן שבכל דור הוסיף עליו קלפה חדשה — והוא הוא ההלק הנצחי שבתוכה, שאין לו גניזה עולמית, אלא עובר ומתנחל כ„נכסי צאן ברזל" מדור לדור ומאבות לבנים.

ובהיות האגדה באמת חביבה בשעתה חבה מיוהדת על „אבות ובנים", לפיכך היו הרבה ידים מצויות אצלה ונתחברו בה — למטרות שונות ובאופני סדור שונים — ספרים ל מ א ו ת, הם ופרוסיהם ופרוסי־פרוסיהם, בצורתה ובשנוי צורה, בארמית ובעברית וכו' וכו' — עד־אין סוף.

ערכם הספרותי של אותם הקובצים ושל מה שבתוכם אינו שוה. האגדה, ככל מקצוע של יצירה ספרותית — היו לה שעות של עליה ושעות של ירידה. פעמים שהיה מקורה ברוך ומעינה מתגבר ופעמים שהיה שותת ומטפטף טפין טפין. יש ששמשו בהיכלה כהנים גדולים ויש ששמשו בו כהנים הדיוטים. על כל פנים, הקובצים הללו, אף על־פי שאי אפשר ל„מדרשי" בלא חדוש כל שהוא, בכל זאת לא כלם העשירו את אוצר האגדה עושר ממשי אפילו בזמנם. הרבה מהם לא היו אלא חזרה על הראשונות בחלוף הסדר, בסרוס הלשון וגם בערבוב הענינים: עקר בטפל וחשוב בשאינו חשוב.

בזמן חיותה ושלטונה של האגדה— ה„פזור" המרובה היה יפה לה. רבוי הספרים והקובצים, מכיון שנתפשטו בעם — היו לה לסמן כח וברכה, ואם יש בזה מה שיש בזה, ואם העקר המועט מתערבב בטפל מרובה — מה בכך? כך דרכה של כל ספרות חיה בשעתה: ענינים חביבים או חשובים ביותר — נדרשים בכמה פנים, הופכין והופכין בהם ולא במהרה יהיו למשא על הצבור.

ואפילו משנסתם מעינה ויבש מקורה לגמרי בתור כח של יצירה מקורית — מכל־מקום, כל־זמן שלא פסק כ ח ־ כ ח ה ב ח י י האומה, כל־זמן שאותו העולם המיוחד שנתנה בלב האומה עדין היה בכללו קים — אף היא היתה עדין חשובה כחיה.

ובאמת, אפילו בדורות האחרונים, ימים רבים אחרי „סתימת המעין" — השפעתה לא פסקה וכח־כחה לא תשש, כל העם בקטניו ובגדוליו היה מתפרנס עדין ימים רבים מקרנה ומפירותיה ושותה מבארה בכלי ראשון ובכלי שני. הפלטין הנאה שבנתה ושכללה האגדה בכח יצירה של כמה דורות — לא היה בעיני העם כבית־שכיות של עתיקות, שאדם נכנס בו לשעה, מסתכל — ויוצא, אלא היה משמש כעין דירת קבע לרוחה

ונשמתה של האומה. מערכי הפלטין, תכניתו וצורותיו — הן הן היו גופי החיים הרוחניים של האומה, סדרי עולמה הפנימי וציורי מחשבותיה ורגשותיה על כל מעשה ועל כל חזיון שבעולם.

אין תימה אפוא אם גם בזמן ההוא קמו הרבה סדרנים, שהיו מרבים להפוך באגדה כמו שהיא[1] על פי דרכם הם. עבודה זו היתה בעקרה עבודה של לקוט מתוך הישן עם סדור הדברים וצרופם באופן מתאים לצרכי דורם (עין יעקב, הילקוטים) וגם ספרי לקוטים אלו היו הולכים ומתפשטים בישראל ונעשו ל„ספרי עם" במלוא משמעם.

אבל אותו ה„פזור" ורבוי הספרים שהיה יפה לאגדה בשעת חיותה ושלטונה — עכשיו, בבוא חליפתה בתור צורה ספרותית שלטת נעשה קשה לה והביא לידי תוצאות הפוכות.

בימינו לא כל אדם מצוי אצל ספרים עתיקים ולא כל אדם יכול ורוצה לחטט בתוך תלי־תלים שנצברו כהררים במשך כמה דורות — על מנת למצוא מרגליות תחתם. וכל שכן שלא כל אדם יכול לצרף קרעים וטלאים לטלית שלמה, ושברי אבנים מפוזרות לבנין. האגדה, בתור מקצוע חפשי של יצירה, היתה כל ימיה כעין שדה של הפקר וחורשה עזובה, שגדולי־הבר והספיחים פרים ורבים בהם מאליהם. ואדם בן זמננו שרגיל לבקש סדר, שטה ושלמות אפשרית בתלמודו, כשיכנס לתוך חורשה עזובה זו — לא ימצא בה את ידיו ואת רגליו ולעולם תהא יגיעתו מרובה משכרה.

האגדות שבשני התלמודים באות קרעים קרעים, מין בשאינו מינו סמוכים זה אצל זה בדרך ארעי ואין כל סדר להם. רוב המדרשים והילקוטים סדורים על פי פרשיות כתבי־הקדש בלא כל יחס וקשר פנימי בין גוף האגדות. הצד השוה שבכל אותם הספרים, שלעולם לא תמצא בהם ענין ש ל ם במקום אחד. צרף לזה ערבוב העקר בטפל וחשוב בשאינו חשוב, ערבוב הסגנונים והלשונות, סרוסים וסתירות, הכפלות והשמטות, קושי לשון ונוסחאות וכו' וכו' — כל אותם הדברים שספרים עתיקים מצוינים בהם — ותבין מיד עד כמה קשה על אדם בזמננו למוד עקר האגדה מתוך גופי המקורות.

קושי זה, שבא מחמת פזור, גרם לידי כך, שאף האגדה, המעולה ושאינה מעולה, כמעט שנדונה לגניזה על ידי החיים, ובכל מקצוע שנתישן ונגנז — יצאה אף הוא מרשות הספרות העממית, החיה, ועברה לרשות אנשי המדע וסופרים „מעבדים". והללו, כידוע, רואים אותה לא כעולם קים וכגוף חי אלא כעולם בטל וגוף מת, שצריך להעשות מדרס לחקירה וכמין ח מ ר ל„עבוד". במקום גופי הענינים והמקורות של האגדה — באו איפוא הספרים על א ד ו ת אותם הענינים והמקורות; ובמקום ע צ ם היצירות של האגדה, כצורתן וכלשונן — באו מיני „עבודים" שונים בשנוי צורה ולשון — „יצירות" מתחדשות כביכול מעין אותן האגדות. והיוצא מזה — שהאגדה כהויתה הולכת ונעשית כמין „אור הגנוז" ליחידי סגולה בלבד, והעם בכללו אינו זוכה אלא לשביריה המועטים, שמגיעים אליו בדרך עקיפים על ידי צנורות שונים.

אמנם גם בדורות האחרונים ובימינו נתחברו בלעז ובעברית כמה ספרים — ומהם חשובים — שכונתם לעזור לאלו שרוצים להכיר את האגדה; אבל עם כל חשיבותם של אלו לצרך מטרות שונות — מדעיות, שמושיות, חנוכיות ופרגוגיות — סוף סוף אין בכלם

---

[1]) „כמו שהיא" — מפני שבימים ההם נתפשטה ידיעת האגדה גם ע"י „ספרי דרוש" — צורה ספרותית חדשה שנשתקע בה כח ה ח ד ו ש של אותם הדורות; אבל אלו אינם מענינו.

עד היום ספר אחד של „כנוס" בשביל כל העם, ספר שיהא כולל ומקיף את כל המקצועות החשובים של האגדה המעולה בצורתם ובלשונם ועם זה יהא מסודר בסדר הראוי לספר עממי בזמננו, באופן שיקום לעיני המעיין כל ארמון האגדה בנוי בנין שלם כפי האפשר, ערוך ונצב במלא קומתו ותבניתו, בפרטיותיו ובכללותיו מן המסד ועד הטפחות.

ולמלאות כפי האפשר את החסרון הזה נתכונו מסדרי „ספר האגדה". רוצים היו שספר זה יתן את היכלת לכל אדם יודע ספר מישראל „לילך אצל אגדה" בדרך ישרה ומתוקנת, כלומר, דרך שיש בה הכרת עקר הענין על בוריו מצדי צדדיו החשובים, בכללותיו ובפרטותיו ומתוכו גופו, מכלי ראשון, ועם זה לא יהא בה אבוד זמן ויגיעה לבטלה.

רוצים היו המסדרים, שהקורא והמעיין היהודי ימצא בספרם זה את כל „האגדות המשובחות הנשמעות באזני כל אדם" מכל אוצרות האגדה באשר הם — התלמודים, הבריתות והמדרשים — אבל בלא אותו „היתר כנטול", שברובו אינו מעלה אלא מוריד.

כל המשובח והמעולה שבאגדה, כל מה שיש בו, לדעת המסדרים ולפי טעמם, גרעין של מחשבה ורגש מצד התכן או קורטוב של נוי מצד הצורה והסגנון או שאר חשיבות מצד שהוא (כגון פרסום באומה) ועם זה יש בו כדי להצטרף לענין שלם—אותו השתדלו המסדרים לאסוף לתוך ספר זה.

והאגדות הבאות בספר זה — באות כמו שהן, בצורתן ובלשונן, בלא „עבור" צורה שיש עמו גם אבוד צורה וזיופה ובלא הוספת פוך של שוה פרוטה מצד המסדרים. מלבד תקוני הנוסחאות והלשון על פי גופי המקורות ולפי השערה מתונה, תקונים מוכרחים למטרת הספר וסדורו ולתועלת גוף הענין, כמו שיבואר עוד בפרוטרוט למטה — לא התירו לעצמם המסדרים לשנות כלום מן המטבע שטבע רוח העם לאגדותיו. האגדה המעולה, ככל יצירה עממית קלסית, שהגיעה במבחר דוגמאותיה לידי שלמותה האפשרית, אינה זקוקה לשום מיני פרבום מ„שלנו". פרכים כזה לעולם שבחו ספק ופגמו ודאי. נאה האגדה ויעלת־חן כמו שהיא דוקא וטבעיותה ומקוריותה — זה כל שבחה וכחה. אדרבה, „האמנים והיוצרים" שבדורנו הרבה יש להם ללמוד ב„סוד היצירה" הישראלית מן האגדה, ולא להפך — וגם זו היתה אחת מכונות המסדרים.

והכנוס עצמו שב„ספר האגדה" — אינו כנוס של גבוב או של סדור חיצוני וארעי, מעין זה של ספרי השמוש (כגון על פי א"ב או עפ"י שמות החכמים בעלי האגדה, וכדומה לזה מן הסדורים השכניים והמיכניים) — אלא הריהו סדור שיש עמו בנין, והוא הוא עקר העבודה שבספר האגדה.

ואיזהו סדור שיש עמו בנין? כל שיש בו צירוף חוליות לפרקים, ופרקים — לגוף אחד בעל דמות שלמה, כל שיש בו התאמה פנימית ואחדות בין החלקים, כל שאפשר על ידו לעמוד מתוך הפרטים על הכלל כלו.

ולסדור כגון זה שאפו בעלי „ספר האגדה".

כל החמר האגדי המרובה, הצבור תלי־תלים בחרבות היכל עתיק בתלמודים, בבריתות ובמדרשים וכו'; כל אלפי המאמרים והספורים, השיחות והשמועות, הפתגמים והמשלים וכו' וכו', המפוזרים כ„אבני נזר מנוצצות" במקומות שונים — כל אלה נתלקטו ברוב יגיעה דבר דבר ממקומו, אגדה לאגדה, מאמר למאמר, נתנקו ונתנפו תחלה מן הפסלת והטפל, נתחלקו אחר כך על פי עניניהם ונושאיהם, הכל לפי טיב המאמר

הגיטל, ולבסוף הזרו ונסדרו שוב לפי הענינים ו„הנושאים" על פי שטה מסוימת ערוכה מראש, כמבואר למטה—שטה שיש בה „מוקדם ומאוחר" הגיוני והתאמה פנימית בין החלקים ושנותנת להקורא את האפשרית לא רק להכיר בדרך מתוקנת את פרטי האגדה, אלא גם – מה שחשוב ביותר – לעמוד מתוך הפרטים על הכלל כלו ולתפוס בסקירה אחת את כל עולם האגדה העברית במלוא שעור קומתו והיקפו ומצדי צדדיו העקריים.

שברי אבנים נצטרפו ע"י סדור כזה לנדבכים, נדבכים לכתלים וכתלים – לבירה שלמה, בירה שכל הנכנס לתוכה מוצא כל דבר ערוך ומתוקן במקומו, ענין ענין שלם במדור מיוחד לו. חלקי הענינים ערוכים אף הם בזה אחר זה בסדר מסוים, באופן שהקורא יעלה לו מתוך עיונו השגה מלאה וברורה כפי האפשר על כל ענין בפני עצמו, ומתוך כל הענינים – יעמוד לבסוף גם על אותה השקפת העולם והסתכלות החיים, שברוחה נוצרה ונתפתחה האגדה בתור הטיבה מיוחדת לעם ישראל.

ומפני שהוכנס לתוך ספר זה גם הרבה מן האגדה ההלכית, שברובה היא כוללת, בפירוש או מכללא, ציורים יפים מן החיים הממשיים של ישראל בימים ראשונים ותאור מנהגיהם ודרכיהם בחול ובקדש – ממילא יקנה לו הקורא דרך־אגב גם מושג ידוע ע"ד עולמם וחייהם החיצוניים של אותם הדורות יוצרי האגדה.

לבסוף יש להטעים שוב את האמור כבר מכללא, ש„ספר האגדה" בעקרו לא נועד להיות ספר שמושי, שצריך לנצל את כל אוצרות האגדה עד תֻמם; הוא אינו גם ספר „מדעי" במשמעו הרחב, שדורש ומצ"ץ באגדה מצד ה„גיניזוס" שלה או מצד התפתחותה ההסטורית במקום ובזמן ובאישים; ואין צריך לומר, שאינו „מדעי" במשמעו המצומצם, הארכיאולוגי, שעוסק ברקדוקי סופרים ובבדיקת נוסחאות וכדומה. מבחינה ידועה, יש אמנם ב„ספר האגדה" ממה שיש בכלם – אבל לפי שלא מטרתם מטרתו ממילא לא דרכיהם דרכיו. לצרך מטרתו שלו חשוב לא ה„מָתַי" וה„מי" שבאגדה אלה ה„מה" וה„איך". לו אין בעולם האגדה אלא ענינים ספרותיים שונים בצורות שונות, שעולות כלן לצירה אחת כללית ומסוימת ששמה „אגדה". כל ימי יצירת האגדה הרי הם לפניו כיום אחד ארוך, ששמו „תקופת האגדה" וכל יוצריה – שם אחד להם: „בעל האגדה". ומתוך השקפה זו – שהיא באמת יותר „עממית" או ספרותית משהיא „מדעית" – דנו המסדרים על כל החמר האגדי שהיה בידיהם בשעת הלקוט והסדור.

„ספר האגדה" הוא לפי זה בעקרו מעין אנתילוגיא ספרותית גדולה ומלאה, שכוללת בסדר נאה את הטוב והמובחר ואת כל האופיי והטפוסיי מכל המקצועות החשובים של האגדה, וזהו כל מה שרצו המסדרים לברר כאן.

וכעין מלואים לכל האמור למעלה – על המסדרים לבאר עוד ביתר פרוטרוט את עקרי הכללים שאחזו בהם בבחירת החמר וסדורו. ואלו הם:

א) המקורות. מקורות החמר שנכנס ל„ספר האגדה" אלו הם: משנה, תלמוד בבלי וירושלמי. מסכתות קטנות, אבות דר' נתן, מכילתא. ספרא, ספרי, תוספתא. מדרש רבה (על התורה וחמש מגלות), מדרש תנחומא, תנחומא הקדום, פסקתא דרב כהנא, פסיקתא רבתי, פרקי דר' אליעזר, שוחר־טוב, מדרש משלי, מדרש שמואל, אגדת אסתר,

ספר יצירה, תנא־דבי־אליהו, תרגום־שני, עין יעקב, ילקוט שמעוני ושאר מדרשים קטנים וספרים קדמונים.

יצאו מהם אלו הספרים שלא נמצא בהם דבר חשוב למטרת המסדרים, או אלו שבאו בהם האגדות לא בצורתן הראשונה, הטבעית, אלא מעובדות ובשנוי צורה (כגון ספר הישר, יוסיפון, ספר המעשיות לרבנו נסים וכדומה). לאגדות מלוקטות מן המין האחרון מקוים המסדרים לקבוע ספר מיוחד, שיבוא כעין תוספת לספר האגדה.

ב) מהות החמר. מן האגדות הבאוריות, העוסקות בפירושי פסוקים של „כתבי הקדש", לא נכנסו ל„ספר האגדה" אלא אלו שיש בהן חדוש אגדי חשוב בפני עצמו. משאר האגדות השתדלו המסדרים ליטול כל מה שיש בו, לפי דעתם וטעמם, ערך השוב מצד התכן והצורה לענין עקר מטרתם המבואר למעלה.

ג) הסדור. האגדות שנאמרו על מאורעות ואישים הסטוריים, גמורים או מדומים, סדורות ברבן[1] לפי סדר הזמנים של „נושאיהן". שאר האגדות — סדורות לפי הענינים, כגון אגדות על ישראל לבד, על ארץ־ישראל לבד, על התורה לבד וכו'.

אלו מן האגדות ההסטוריות, שבמקומן הן פוגמות את שלמות הפרקים ואחדותם הכללית, וכן אגדות בודדות על דבר חכמים שאין בהן כדי צרוף דמות שלמה או אגדות אפוקריפיות ביותר או אגדות „יתומות" שאין להן „נושא" וזמן מסוים וכן אגדות של תערובות — מקצתן, אלו שאפשר להן בכך, נתפזרו בין האגדות הסדורות לפי הענינים, ומקצתן — אלו שאי אפשר להן — באות בפרקים מיוחדים לבך.

אגדות שקולות, ששיכות לפי תכנן לכמה מקומות — נקבעו רק במקום אחד, ובלוחות־הציונים, הנספחים לסוף הספר, ימצא הקורא „מראי מקומות" לכל המאמרים המפוזרים בכמה מקומות ושיכים לענין אחד.

מקצת אגדות שסותרות זו את זו — נתנו זו בצד זו, לפי שבדברי אגדה אין מקום ל„ורמינהו", כידוע.

בהסכם עם סדור זה של החמר — נחלק „ספר האגדה" לשני כרכים וכל כרך — לשני ספרים. בכרך הראשון באות האגדות על נושאים היסטוריים. בשני — כל שאר האגדות. כל ספר נחלק אף הוא לשערים, השערים — לפרקים, ואלו — לסעיפים; כל סעיף הוא מאמר בפ"ע, שמקורו רשום בצדו בתוך שני חצאי־עגולים.

ד) זקוק החמר ותקונו. האגדה יש שהיא עניה במקום זה ועשירה במקום אחר; וכן יש הרבה אגדות שנויות בכמה מקומות בנוסחאות אחרות, בחסר וביתיר וכדומה. ובאגדות ממין זה — השתדלו המסדרים לתפוס מכל הנוסחאות את השלם והיפה שבהם, ובמקום שיש צרך ותקנה בכך — גם להרכיב כמה נוסחאות זו בזו ולמזג יחד או לצרף שברים מפוזרים של אגדה אחת לדבר שלם. המסדרים סבורים, שלגבי ספר עממי, אין בזה משום „שליחת יד" בגוף האגדה. אדרבה, אם הדבר נעשה כתקונו ובזהירות הראויה, פעמים שיש בזה משום „החזרת עטרה ליושנה"; כי, כידוע, הרבה נשתבשו ונסתרסו האגדות ע"י לבלרים ומעתיקים בזמנים שונים וכל המתקן ומשלים בזהירות ובטעם הרי זה משובח[2].

---

[1]) „ברבן" — מפני שיש אגדות נסמכות על נושא היסטורי, אבל מרכז הכבד שבהן הוא ענין אחר, מוסרי וכדומה.

[2]) מתוך מראי־המקומות שבסוף כל סעיף ולפי סדרם — אפשר לעמוד על הנוסחאות שהשתמשו בהם המסדרים.

ומטעם זה עצמו, שהספר נועד לכל העם, התירו המסדרים לעצמם „לכנות" לפעמים „מפני הכבוד" או להשמיט בטוי שפוגע יותר מדי ברגש הצניעות של הקורא בן זמננו, וסמן להשמטה כזו — שלשה קוים רצופים.

במקום שהיה הכרח מיוחד להוסיף, לשם הבהירות, מלה אחת או יותר בגוף הפנים — נסגרת ההוספה בשני אריחים כזה [ ].

ה) הלשון. האגדות שהן עבריות במקורן — ואלו הן הרוב הגדול — באות ב„ספר האגדה" בלשונן ממש, בלא שנוי כל שהוא; ושהן במקומן ארמיות — ואלו הן המועט — באות בו מתורגמות ללשון האגדית העברית כצורתן ממש, מלה במלה, באופן שיעמד בהן כל טעמן ורוחן ובזהירות שלא לטשטש מהן אפילו כקוצו של יו"ד. הלשון האגדית העברית, כידוע, נסתגלה בשעתה כל כך אל אחותה הארמית שבימיה ונעשית כל כך קרובה ודומה לה בתוכה ובבדה, בכל בנינה ודרכי שמושה, עד שאפשר לכל מתרגם בר־כך לעמוד באותו נסיון. ואף כאן סבורים המסדרים, שיש בכך משום „החזרת עטרה ליושנה"[1], על כל פנים, תקנה גדולה הוא וצורך־השעה גמור. בימינו לשון סורסית לאגדה ישראלית בספר עממי למה? ומה צורך ומה טעם בערבוב שתי לשונות בספר אחד? בלא כך מטופלים רוב בני ישראל בימינו בכמה לשונות, ולא כל לב פנוי גם לסורסית. העקר הוא שלא יהא בתרגום משום „עבוד" ושנוי צורה — ומזה נשמרו המסדרים כפי האפשר להם[2].

ובנוגע לאחדות הלשון מן הצד הדקדוקי — השתדלו המסדרים לתקן את כל השבושים שנשתרבבו באשמת מעתיקים ומדפיסים שונים וקבעו לעצמם שטה אחת תדירית לענין ה„כתיב" (טרנסקריפציון) והתמונה הדקדוקית של המלים[3]. כל הלשון שבספר זה תצא ע"י כך מתוקנת ומדוקדקת ולא משובשת ומרושלת, כמו שהיא ברוב ספרי אגדה.

המלות שאפשר לטעות בקריאתן, וכן המלות הלועזיות ורוב שמות עצם פרטיים, מנוקדים נקוד מספיק, שמוציא מידי טעות הקריאה.

ו) הפירוש. דברי אגדה, או מלים בודדות שבהם, הצריכים באור — נתפרשו בשולי הגליון פירוש קצר ומספיק, בלשון מצומצמת אבל קלה ומובנת לכל אדם יודע ספר. כל עקרו של הפירוש אינו אלא לבאר את האגדה לפי פשוטה, על דעת האומרה, ולא להכנים לתוכה כונות שאין בה.

ז) מראי מקומות. בסוף כל מאמר ומאמר באים מוקפים בשני חצאי עגולים ציוני המקורות שנשתמשו בהם המסדרים; ובשולי הגליון רשומים באותיות רש"י מקומות הפסוקים המובאים בגוף הספר מתוך כה"ק[4].

ח) נספחות. בראש „ספר האגדה" ובסופו, לאחר יציאת כל חלקיו, ימצא הקורא: מבוא כללי לכל האגדה; ראשי פרקים בדקדוק הלשון האגדית ודרכי שמושה;

---

[1] הרבה ארמיות נמצאות עוד במדרשים וספרים קדמונים גם בעברית.

[2] אלו מן המאמרים שאינם מתרגמים כצורתם בשום פנים או שהם מפורסמים באומה ושגורים על הפה בלשונן הארמית—הניחו המסדרים כמו שהם ונתנו גם תרגומם האפשרי, בצדם.

[3] פרטי הכללים יבוארו ב„כללי הלשון האגדית" שיוספחו בראש הספר, לאחר יציאת כל חלקיו.

[4] פעמים שהשמיטו המסדרים מטעמים שונים, כגון לשם קצור והשבחה וכדומה, את הפסוקים מתוך גוף המאמרים.

מלון מפורט של הלשון האגדית, ולבסוף, לוחות שמושיים, רשימות שונות וציונים לפי הענינים, השמות וכו׳ בסדר א״ב לתועלת המעיינים.

מכל האמור – אפשר שיעמוד המעיין על טיב העבודה של המסדרים. „אפשר״ – לפי שלעבודת הסדור יש, כמאמר חכם אחד בזמננו, תכונה מיוחדת: „יותר שתגדל היגיעה בה – יותר יסתתרו עקבותיה״, וכל־שכן במקצוע עזוב ונטוש, מפוזר ומפורד כאגדה, שפעמים הין המסדרים גופם רואים בה את עצמם בבחינת „אפשילו לי חבלי מפאר״ (בכורות ח׳). בכל אופן אין זו עבודה של מלאכה נרידא, כמו שהיא נראית לבאורה. הרבה מן המאמרים – והם מגיעים לאלפים – היו טעונים לפני נטילה ולאחר נטילה נקור וחטוט עם עיון וקריאה, בדיקה וחפוש עם הבחנה והבדלה, ברור ותקון עם שקול דעת והכרעה. המסדרים היו צריכים להכנס שוב לאותה „חורשה של קנים״ ששמה אגדה, „שכל הנכנס לתוכה טועה״, להכנס ולעבור על פני כלה עם „המגל ביד, מכסח ונכנס, מכסח ויוצא״. ואם נכנסו ויצאו – אין זאת אלא מפני שהיתה כונה רצויה בלבם: להשיב את האגדה העברית לעם העברי, והיא שחזקה את ידיהם בכניסתם ובשתתקים תהא למיטב שכרם ביציאתם.

ספר ראשון.

א.

פְּתִיחָה.

I. הָאַגָּדָה וְהַמָּשָׁל.

רְצוֹנְךָ שֶׁתַּכִּיר אֶת מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם – לְמַד אַגָּדָה; שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ אַתָּה מַכִּיר אֶת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וּמִדַּבֵּק בִּדְרָכָיו. (ספרי, עקב).

אַל יְהִי הַמָּשָׁל הַזֶּה קַל בְּעֵינֶיךָ, שֶׁעַל יְדֵי הַמָּשָׁל אָדָם יָכֹל לַעֲמוֹד עַל דִּבְרֵי תוֹרָה. מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁאָבַד זָהוּב מִבֵּיתוֹ אוֹ מַרְגָּלִית טוֹבָה, – לֹא עַל יְדֵי פְּתִילָה בְּאִסָּר הוּא מוֹצֵא אוֹתָהּ? כָּךְ הַמָּשָׁל הַזֶּה לֹא יְהֵא קַל בְּעֵינֶיךָ, שֶׁעַל יְדֵי הַמָּשָׁל אָדָם עוֹמֵד עַל דִּבְרֵי תוֹרָה. (שהש״ר).

„וְיוֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה"[1] – רַב נַחְמָן אָמַר: לְפַלְטִין גְּדוֹלָה שֶׁהָיוּ בָהּ פְּתָחִים הַרְבֵּה, וְכָל מִי שֶׁהָיָה נִכְנָס לְתוֹכָהּ הָיָה טוֹעֶה. מֶה עָשָׂה פִּקֵּחַ אֶחָד? נָטַל פְּקַעַת שֶׁל גֶּמִי וְקָשְׁרָהּ כְּנֶגֶד הַפֶּתַח, וְנִכְנַס דֶּרֶךְ הַפְּקַעַת וְיָצָא דֶּרֶךְ הַפְּקַעַת; הִתְחִילוּ הַכֹּל נִכְנָסִין וְיוֹצְאִין דֶּרֶךְ הַפְּקַעַת.

[1] קהלת י״ב, ט.

ב) רצונך—רוצה אתה. לעמוד על—להבין. זהוב—מטבע של זהב. פתילה באסר—נר שוה פרוטות. (אסר—מטבע של 8 פרוטות).—ג) לפלטין—כלומר, משל לפלטין וגו׳, וכן „לתורשה", „לקופה" וגו׳ שלהלן, בכלן הכונה: „משל ל..." (פלטין—היכל, ארמון). פתחים הרבה—כעין הלַבִּירִינְט. נכנס—בא. פקח—חכם. נטל — לקח. פקעת של גמי—כריכה של חוטי גמי (מין עשב שעושין ממנו חוטים).

כך, עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכל להשכיל דברי תורה, וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה. דבר אחר: לחורשה של קנים, שלא היה אדם יכל ליכנס לתוכה, שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה. מה עשה פקח אחד? נטל את המגל, כסח ונכנס, כסח ונכנס. נכנס דרך הכסוח ויצא דרך הכסוח; התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הכסוח. כך שלמה. רבי יוסי אמר: לקפה גדולה מלאה פרות ולא היו לה אזנים, ולא היתה יכלה להטלטל, ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה להטלטל על ידי אזניה. כך, עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכל להשכיל דברי תורה, וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה. רבי שילא אמר: לקיתון גדול שהוא מלא רותחים ולא היתה לו אזן להטלטל, ובא אחד ועשה לו אזן, והתחיל להטלטל על ידי אזנו. רבי חנינא אמר: לבאר עמקה מלאה מים והיו מימיה צוננים ומתוקים וטובים, ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה. בא אדם אחד וקשר חבל בחבל, משיחה במשיחה ודלה ממנה ושתה; התחילו הכל דולין ושותין. כך מדבר לדבר, ממשל למשל עמד שלמה על סודה של תורה. (שהשי״ר).

II. אגדה והלכה.

ד לא תאמר: למדתי הלכות — די לי, תלמוד־לומר: „למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם"[1] — זה מדרש, „כי על כל מוצא פי ה׳ יחיה האדם"[1] — אלו אגדות. (ספרי, עקב).

ה אמר רבי יצחק: בראשונה שהיתה הפרוטה מצויה, היה אדם מתאוה

[1] דברים ח׳, ג.

כיון—כה בשעה. סוברין—מבינים. לחורשה של קנים—יער של שיחים. כסח—כרת את הקנים. קפה—סל. להטלטל — להנשא בידים ממקום למקום. קיתון — כד. רותחים — מים רותחים. צוננים — קרים. בריה — בריאה, יצור, אדם. משיחה — חבל דק, חוט. ד) הלכות—דינים. תלמוד לומר — נאמר במקרא ללמדנו. מדרש — דרשות הכתובים להוציא מהם הלכה. ה) מצויה— נמצאת תמיד בידו של אדם.

לִשְׁמֹעַ דְּבַר מִשְׁנָה וּדְבַר תַּלְמוּד; וְעַכְשָׁו שֶׁאֵין הַפְּרוּטָה מְצוּיָה אָדָם מִתְאַוֶּה לִשְׁמֹעַ דְּבַר מִקְרָא וּדְבַר אַגָּדָה. (פסי׳ דר״כ).

רַבִּי אַבָּהוּ וְר׳ חִיָּא בַּר אַבָּא נִזְדַּמְּנוּ לְמָקוֹם אֶחָד. ר׳ חִיָּא בַּר אַבָּא דָּרַשׁ בַּהֲלָכָה וְר׳ אַבָּהוּ דָּרַשׁ בְּאַגָּדָה. הִנִּיחוּ הַכֹּל אֶת ר׳ חִיָּא בַּר אַבָּא וּבָאוּ אֵצֶל ר׳ אַבָּהוּ. חָלְשָׁה דַעְתּוֹ שֶׁל ר׳ חִיָּא בַּר אַבָּא. אָמַר לוֹ ר׳ אַבָּהוּ: אֶמְשׁוֹל לְךָ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לִשְׁנֵי בְנֵי אָדָם שֶׁנִּכְנְסוּ לְעִיר אַחַת, אֶחָד מוֹכֵר אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת וְאֶחָד מוֹכֵר מִינֵי סִדְקִית — עַל מִי קוֹפְצִין? לֹא עַל זֶה שֶׁמּוֹכֵר מִינֵי סִדְקִית? (סוטה מ׳).

ז דָּרַשׁ ר׳ שְׁמוּאֵל בְּנוֹ שֶׁל ר׳ יוֹסֵי בִּי־רַבִּי בּוּן: „חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ״[1] — „חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר״ — זֶה בַּעַל־גְּמָרָא, „דַּל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ״ — זֶה בַּעַל־אַגָּדָה. לִשְׁנַיִם שֶׁנִּכְנְסוּ לְעִיר; בְּיַד זֶה עֶשְׁתּוֹנוֹת שֶׁל־זָהָב וּבְיַד זֶה פְּרוּטְרוּט. זֶה שֶׁבְּיָדוֹ עֶשְׁתּוֹנוֹת שֶׁל זָהָב אֵינוֹ מוֹצִיא וְחַיֶּה, וְזֶה שֶׁבְּיָדוֹ פְּרוּטְרוּט — מוֹצִיא וְחַיֶּה. (ירוש׳ הוריות).

ח יָשְׁבוּ רַב אַמִּי וְרַב אַסִּי לִפְנֵי רַבִּי יִצְחָק נַפָּחָא. זֶה אָמַר לוֹ: יֹאמַר מַר הֲלָכָה, וְזֶה אָמַר לוֹ: יֹאמַר מַר אַגָּדָה. פָּתַח לוֹמַר אַגָּדָה וְלֹא הִנִּיחַ זֶה, פָּתַח לוֹמַר הֲלָכָה וְלֹא הִנִּיחַ זֶה. אָמַר לָהֶם: אֶמְשׁוֹל לָכֶם מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים, אַחַת יַלְדָּה וְאַחַת זְקֵנָה; יַלְדָּה מְלַקֶּטֶת לוֹ לְבָנוֹת, וּזְקֵנָה מְלַקֶּטֶת לוֹ שְׁחוֹרוֹת — נִמְצָא קֵרֵחַ מִכָּאן וּמִכָּאן. (ב״ק ס׳).

---

[1] משלי כ״ח, י״א.

ועכשו—ועתה. ו) נזדמנו—נועדו, נקרו. חלשה דעתו—נצטער, נפל עליו רוחו. מיני סדקית— כלים קטנים שדמיהם מועטים והכל צריכים להם, כגון מחטין וכדומה. קופצים—ממהרים לקנות. ז) לשנים וגו׳—משל לשנים וגו׳. עשתונות—רבים מן „עשת״, כלומר חתיכות גדולות. פרוטרוט— פרוטות, מעות קטנות. אינו מוציא וחיה — אינו יכול להוציא למחיתו ולמזונו. ח) מר — רב, אדון, כנוי לאמורא בלשון ארמית. פתח — התחיל. ילדה — בחורה. מלקטת לו לבנות — תולשת שערותיו הלבנות, שיהא נראה כבחור. מלקטת לו שחורות — שיהא נראה זקן. מכאן ומכאן — משני צדדים.

ט עֲשִׁיר־נְכָסִים, עֲשִׁיר־פוּמְבֵּי – זֶה בַּעַל־אַגָּדוֹת. (ב"ב קמ"ה).

„כִּי לֹא יָבִינוּ אֶל פְּעֻלּוֹת ה׳ וְאֶל מַעֲשֵׂה יָדָיו"[1] – ר׳ יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אֵלֶּה הָאַגָּדוֹת. (מד׳ שו"ט, כ"ח).

יא „וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם"[2] – אֵלּוּ הָאַגָּדוֹת. (תדב"א פ"ב).

יב „וְדַם עֵנָב תִּשְׁתֶּה חָמֶר"[3] – אֵלּוּ הָאַגָּדוֹת, שֶׁמּוֹשְׁכוֹת לֵב אָדָם כְּיַיִן. (ספרי, האזינו).

יג „וְתַעֲנֻגוֹת בְּנֵי הָאָדָם"[4] – אֵלּוּ הָאַגָּדוֹת. (קה"ר).

[1] תהלים כ"ח ה. [2] שם י"ט, ה. [3] דברים ל"ב, יד [4] קהלת ב׳, ח.

ט) פומבי – פרסום. זה בעל אגדות – שדורש ברבים והכל רצים לשמוע דבריו.

ב.

מַעֲשֵׂי־בְרֵאשִׁית וְדוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים.

I. בְּרִיאַת־הָעוֹלָם.

א שָׁנוּ חֲכָמִים: „כִּי שְׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים"[1] – יכול, ישאל אדם קודם שנברא העולם, – תלמוד־לומר: „למן היום אשר ברא אלהים. אדם על הארץ"[1]. יכול לא ישאל אדם משׁשת ימי בראשית, תלמוד־לומר: „לימים ראשונים אשר היו לפניך"[1]. יכול, ישאל אדם מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור, תלמוד־לומר: „ולמקצה השמים ועד קצה השמים"[1] – מ„למקצה השמים ועד קצה השמים" אתה שואל, ואין אתה שואל מה לְמעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור. (חגיגה י״א).

ב למה נברא העולם ב„ב"? – אלא מה „ב" זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו – כך אין לך רשות לומר מה למטה ומה למעלה, מה לפנים ומה לאחור, אלא מיום שנברא העולם ולְהַבָּא. (ב״ר פ׳ א׳).

ג „בָּרָא אֱלֹהִים"[2] — מעשה שבא מין ואמר לר׳ עקיבא: העולם הזה מי בְרָאוֹ? אמר לו: הקדוש־ברוך־הוא. א״ל: הַרְאֵני דבר ברור. א״ל: למחר תבוא אלי. למחר בא אצלו. א״ל ר׳ עקיבא: מה אתה לובש? א״ל: בגד. א״ל: מי עֲשָׂאוֹ? א״ל: האורג. א״ל: איני מאמין לך, הראני דבר ברור! א״ל: ומה אראך, ואין אתה יודע שהאורג עשׂאוֹ? א״ל: ואתה אינך יודע, שהקב״ה ברא את עולמו? נפטר אותו המין. אמרו לו תלמידיו: מהו הדבר ברור? אמר להם: בָּנַי, כשֵׁם שהבית מודיע על הַבַּנָּאי, והבגד

[1] דברים ד׳, לב. [2] בראשית א׳, א.

א) **יכול** — אפשר לומר. **תלמוד לומר** — נאמר מקרא ללמדנו. **ישאל** — ידרוש ויחקור. **מששת ימי בראשית** — כלומר, מיום ראשון לבריאת עולם עד בריאת אדם. **מה למעלה וגו׳**—מה למעלה מן הרקיע ולמטה מן הארץ. **לפנים...לאחור**—מה בסוף רוחות העולם. ב) **אלא**—רק, כי־אם. **ולהבא** — בזמן שאחר כך. ג) **מין** — אחד מכת הכופרים. **דבר ברור** — ראיה ברורה. **כשם** — כמו. **בנאי** — בונה אומן.

מודיע על האורג, והדלת על הנגר, כך העולם מודיע על הקב״ה שהוא בראו. (מד׳ תמורה).

ד פלוסופוס אחד שאל את רבן גמליאל, אמר לו: צייר גדול הוא אלהיכם, אלא שמצא סממנים טובים שסיעו אותו: תהו ובהו וחשך ורוח ומים ותהומות. אמר לו: תפח רוחו של אותו האיש! כלם נאמר בהם בריאה. תהו ובהו — שנאמר: „עושה שלום ובורא רע״ [1]; חשך — „יוצר אור ובורא חשך״ [1]; מים — „הללוהו שמי השמים והמים״ [2], למה? „כי הוא צוה ונבראו״ [3]; רוח — „כי הנה יוצר הרים ובורא רוח״ [4]; תהומות — „באין תהומות חוללתי״ [5]. (ב״ר פ׳ א׳).

ה ר׳ הושעיא רבה פתח: „ואהיה אצלו אמון״ [6] — אמון. התורה אומרה: אני הייתי כלי־אמנותו של הקדוש־ברוך־הוא. בנוהג שבעולם, מלך בשר־ודם בונה פלטין, אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא מדעת אמן, והאמן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא דפתראות ופנקסאות יש לו, לידע היאך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפשין — כך היה הקב״ה מביט בתורה ובורא את העולם. (שם).

ו אמר רב: בעשרה דברים נברא העולם: בחכמה ובתבונה ובדעת, בכח ובגערה ובגבורה, בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. (חגיגה י״ב).

ז „ביום עשות יי אלהים״ [7] — למלך שהיו לו כוסות ריקות. אמר המלך: אם אני נותן לתוכן חמין הן מתבקעות, צונן — הן מקריסות. מה עשה? — ערב חמין בצונן ונתן בהן ועמדו. כך אמר הקדוש־ברוך־הוא: אם בורא אני את העולם במדת־הרחמים — יהיו עונותיו מרובים, במדת־הדין — היאך העולם יכול לעמוד? אלא הרי אני בורא אותו במדת־הדין ובמדת־הרחמים והלואי יעמוד. (ב״ר פ׳ י״ב).

II. שמים וארץ.

ח שנו חכמים: בית־שמאי אומרים: שמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ, שנאמר: „בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ״ [8], ובית־הלל אומרים: ארץ נבראת תחלה ואחר כך שמים, שנאמר: „ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים״ [9]. אמרו להם בית־הלל לבית־שמאי: לדבריכם, אדם בונה עליה ואחר כך בונה בית? שנאמר „הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה״ [10]! אמרו להם בית־שמאי לבית־הלל: לדבריכם, אדם עושה שרפרף ואחר כך עושה כסא? שנאמר: „השמים כסאי והארץ הדום רגלי״ [11]! וחכמים אומרים: זה וזה כאחד נבראו, שנאמר: „אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, קורא אני אליהם יעמדו יחדו״ [12]. (חגיגה י״ב).

[1] ישעיה מ״ה, ז. [2] תהלים קמ״ח, ד. [3] שם שם, ה. [4] עמוס ד׳, יג. [5] משלי ח׳, כד. [6] שם שם, ל. [7] בראשית ב׳, ד. [8] שם א׳, א. [9] שם ב׳, ד. [10] עמוס ט׳, ו. [11] ישעיה ס׳ א. [12] שם מ״ח, יג.

הנגר—חרש עץ. ד) פלוסופוס — חכם בלשון יונית. סממנים — כלו׳ מיני חומר למלאכה. שסיעו—שעזרו. תפח רוחו—תצא נשמתו; ולשון קללה היא. ה) רבה—הגדול. דפתראות ופנקסאות—לוחות וספרים שיש בהם ציורים לתכנית הבנין. פשפשין—פתחים ושערים קטנים. ז׳ ה׳ אלהים—„ה׳״ הוא מדת־הרחמים, „אלהים״—מדת־הדין. חמין — מים חמים. מקריסות — מתקשות ומתקלקלות. ועמדו — נתקימו. הרי — הנה. והלואי — מי יתן. ח) שרפרף — הדום.

ט א"ר אלעזר בר' שמעון: למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ופעמים – שמים לארץ – מלמד ששניהם שקולים זה כזה. (ב"ר פ' ב').

אמר לו קיסר לרבן גמליאל: מי שברא הרים לא ברא רוח, שנאמר: „כי הנה יוצר הרים ובורא רוח" [1]. אמר לו: אלא מעתה, אצל אדם שנאמר בו: „ויברא" [2] „וייצר" [3]–אף כאן מי שברא זה לא ברא זה? טפח על טפח יש בו באדם ושני נקבים יש בו – מי שברא זה לא ברא זה? שנאמר: „הנוטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט" [4]! א"ל: הן. א"ל: ובשעת מיתה כלם נתפיסו?! (סנה' ל"ט).

III. האור.

יא רבי שמעון בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמן, אמר לו: מפני ששמעתי עליך שאתה בעל־אגדה, – מהיכן נבראת האורה? אמר לו: נתעטף הקדוש־ברוך־הוא בטלית לבנה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו. (ב"ר פ' ג').

יב אמר ר' אלעזר: אור שברא הקדוש־ברוך־הוא ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שנסתכל הקב"ה ברשעים וראה שמעשיהם מקולקלים – עמד ונגזו. ולמי גנזו? לצדיקים לעתיד־לבוא. (חגיגה י"ב).

יג „ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" [5] – „יהי ערב" לא נאמר כאן אלא „ויהי ערב", מכאן שהיה סדר־זמנים קודם לכן. (ב"ר פ' ג').

IV. המים.

יד מין אחד שאל את ר' מאיר, אמר לו: אפשר המים העליונים תלוים במאמר? – א"ל: הן. – הבא לי אפרכס... הביא לו אפרכס. נתן עליה טס של זהב – ולא עמדו מים; טס של כסף – ולא עמדו מים; כיון שנתן אצבעו – עמדו מים. אמר לו: אצבעך אתה נותן!... א"ל: מה אני, שאני בשר־ודם, אצבעי מעמדת מים – אצבעו של הקדוש־ברוך־הוא על אחת כמה וכמה. (שם פ' ד').

---

[1] עמוס ד', יג. [2] בראשית א', כז. [3] שם ב', ז. [4] תהלים צ"ד, ט. [5] בראשית א', ה.

ט) שקולים — שוים ודומים במעלתם. י) אלא מעתה — כלו' אם כדבריך כך הוא. טפח על טפח—הפנים. שני נקבים—האזן והעין. כולם נתפיסו--שני האלוהות נתרצו יחד להמיתו בשעה אחת? יא) מהיכן—מאין. והבהיק—והזריח. יב) ונגזו—וטמנו. יג) קודם לכן—לפני הבריאה. יד) במאמר—של הקב"ה. אפרכס—מין קנה שפיו אחד רחב ואחד צר, כעין משפך, וכששואבים מים או שאר משקה לתוכו וסותמים יפה פיו העליון באצבע אין המים יוצאים מלמטה, אלא תלוים באוירו של קנה. טס — שהוא חלק וקשה ואינו סותם יפה את פי הקנה מלמעלה.

טו למה לא נאמר ביום שני „כי טוב״? — אמר שמואל בר נחמן: לפי שלא נגמרה מלאכת המים. ולפיכך נאמר בשלישי „כי טוב״ שתי פעמים, אחת — למלאכת המים ואחת — למלאכת היום. (ב״ר פ׳ ד׳).

טז בשלישי היתה הארץ מישור כבקעה והמים מכסים על פני כל הארץ. וכשיצא הדבר מפי הקדוש־ברוך־הוא: „יקוו המים״ — הרים וגבעות נתפרדו על פני כל הארץ ונעשו עמקים עמקים. עלה תוכה של ארץ — ונתגלגלו המים והיו לימים. מיד נתגאו המים ועלו לכסות את הארץ כבתחלה, עד שגער בהם הקב״ה וכבשם ונתנם תחת כפות רגליו ומדדם בשעלו, שלא לפחות ושלא להוסיף; ועשה חול גדר־הים, כאדם שעושה גדר לכרמו. וכשהם עולים ורואים את החול לפניהם — חוזרים לאחוריהם. (פדר״א).

V. דְּשָׁאִים וְאִילָנוֹת.

יז דרש רבי חנינא בר פפא: „יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו״ [1] — פסוק זה שר־העולם אמרו. בשעה שאמר הקדוש־ברוך־הוא „למינו״ [2] באילנות, נשאו דשאים קל־וָחֹמֶר בעצמם: ומה אילנות שאין דרכם לצאת בערבוביא אמר הקב״ה „למינו״, אנו על אחת כמה וכמה. מיד כל אחד ואחד יצא למינו. פתח שר־העולם ואמר: „יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו״. (חולין ס׳).

יח „וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה״ [3] — כל האילנות כאלו משיחים אלו עם אלו; כל האילנות — כאלו משיחים עם הבריות: כל האילנות — להנאתן של בריות נבראו. (ב״ר פ׳ י״ג).

יט אמר ר׳ סימון: אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע, שמכה אותו ואומר לו: גְּדַל! (שם פ׳ י׳).

כ כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מְרַתְּתִים. אמר להם: מה לכם מרתתים? עץ מכם אל יִכָּנֵס בי ואין אחד מכם נִזּוֹק. (שם פ׳ ה׳).

VI. יָרֵחַ.

כא ר׳ שמעון בן עַזַּאי רָמֵי: נאמר: „ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים״ [4] ונאמר: „ואת המאור הקטן״ [4]? אמרה ירח לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו של עולם, אפשר לשני

[1] תהלים קיד, לא. [2] בראשית א׳, יא. [3] שם ב׳, ה. [4] שם א׳, טז.

טו) לפי שלא נגמרה וגו׳ — ודבר שלא נגמר אינו מתוקן וטוב. לפיכך — לכן, על כן. יז) שר העולם - רוח העולם, מלאך הממונה על הטבע. נשאו...קל וחומר—למדו מן הקל על החמור. אילנות — עצים. בערבוביא — מעורבים זה בזה. יח) משיחין — לחישת העלים נשמעת כשיחה ורחישה. יט) מזל — כוכב, כלו׳ מלאך הממונה עליו. כ) מרתתים — חרדים ומרעידים. שלא יקצצם. אל יכנס בי — להיות בית־יד לקרדום ולמגרה. כא) רמי — הקשה שני כתובים זה על זה. רבונו של עולם — אדון העולם. שני המאורות הגדולים — משמע ששניהם שוים בגדלם.

מלכים שישתמשו בכתר אחד? א"ל הקב"ה: לכי ומַעֲטִי את עצמך. אמרה לפניו: רבש"ע! הואיל ואמרתי לפניך דבר הָגון אמעט את עצמי? אמר לה: לכי ומשלי ביום ובלילה. (חולין ס').

VII. בְּרִיּוֹת.

כב רבי עֲקִיבָא היה אומר: "מה רבו מעשיך ה'"[1]! — יש לך בריות גְדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה: שֶׁבַּיָּם — אִלְמָלֵי עולות ליבשה מִיַּד מתות, שביבשה—אלמלי יורדות לים מיד מתות. יש לך בריות גדלות באור ויש לך בריות גדלות בָּאֲוִיר; שֶׁבָּאוּר— אלמלי עולות לאויר מיד מתות, שבאויר — אלמלי יורדות לאור מיד מתות. מְקוֹם חִיּוּתָה של זו מיתתה של זו, ומקום מיתתה של זו חיותה של זו — "מה רבו מעשיך ה'"! (שם קכ"ז).

כג אפילו דברים שאתה רואה אותם שהם יְתֵרִים בעולם, כגון זבובים ופרעושים ויתושים, אף הם בכלל ברייתו של עולם הם, ובכל עושה הקדוש־ברוך־הוא שליחותו, אפילו על ידי נחש, אפילו ע"י צפרדע, אפילו ע"י יתוש. (ב"ר פ' י').

כד אמר רב יהודה אמר רב: כל מה שברא הקדוש־ברוך־הוא בעולמו לא ברא דבר אחד לְבַטָּלָה. (שבת ע"ז).

כה אמר אליהו: פעם אחת הייתי מְהַלֵּךְ בִּכְרָךְ גדול שבעולם והיה שם תִּשְׁחֹרֶת. תְּפָסוּנִי והכניסוני לבית המלך; בא אלי חַבָּר אחד, ואמר לי: סופר אתה? אמרתי לו: מַה־שֶּׁהוּא. אמר לי: אם תאמר לי דבר זה שאני שואל — לך־לך לשלום. אמרתי לו: שְׁאַל. אמר לי: מפני מה ברא אלהים שקצים ורמשים? אמרתי לו: אלהים דַּיָּן הוא, אלהים צדיק וחסיד ואמת הוא לעולם ולעולמי עולמים, ומכיר בראש ובסוף, ומגיד מראשית אחרית, וצופה לטובה ואינו צופה לרעה. בחכמתו ובתבונתו ברא עולמו והכינו, ואחר כך ברא את האדם והביאו לעולם. ולא בראו אלא על מנת שיעבדנו בלבב שלם, וימצא קורת רוח ממנו ומתולדותיו הבאות אחריו עד סוף כל הדורות. וכיון שפרה ורבה — זה עובד לחמה וללבנה וזה עובד לעץ ואבן, ובכל יום ויום מתחיבין כליה לפניו. כשהוא חוזר ומסתכל בכל מעשי ידיו שברא בעולמו, אומר: לאלו הים ולאלו חיים, לאלו נשמות ולאלו נשמות, לאלו אכילה ושתיה ולאלו אכילה ושתיה—הרי הם חשובים כבהמה וכחיה וכשאר שקצים ורמשים שברא הקב"ה על פני האדמה. מיד מתקררת דעתו ואין מכלה אותם. הא למדת, שלא נבראו שקצים ורמשים בעולם אלא רפואה לבני אדם על הארץ. (תדב"א פ"א).

---

[1] תהלים ק"ד, כ"ד.

הגון — ישר. ומשלי ביום ובלילה — שהלבנה נראית לפרקים אף ביום. כב) באור — באש; כגון סלמנדרא. כג) יתושים — זבובים דקים מן העוקצים. כד) לבטלה — לחנם. כה) בכרך— בעיר גדולה. תשחורת — פקיד ממונה לבקש ולתפוס חוטאים למלכות. חבר — כהן פרסי. סופר — חכם. מה־שהוא — במקצת; ואמר כך בדרך ענוה. על מנת — בתנאי, בשביל. קורת רוח — נחת רוח, הנאה. ומסתכל—ומביט. מתקררת דעתו — נחה דעתו. הא למדת— הרי אתה לומד מכאן.

כו שאל קוֹנְטְרִיקוֹן הַהֶגְמוֹן את ר׳ יוֹחָנָן בן זַכַּאי: כָּתוּב אחד אומר: „ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ״[1], הרי שנבראו מן המים, וכתוב אחד – „ויצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים״[2], הרי שנבראו מן הארץ. אמר לו: מן הרקק נבראו.

אמר ר׳ שמואל קפוּטְקָאָה: תדע, שהרי עופות יש להם קשקשים ברגליהם כדגים. (חולין כ״ז).

VIII. אָדָם.

כז אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שבקש הקדוש־ברוך־הוא לבראות את האדם, ברא כַּת אחת של מלאכי־השרת. אמר להם: רצונכם – „נעשה אדם בצלמנו״[3]. אמרו לפניו: רבונו־של־עולם, מה מעשיו? אמר להם: כך וכך מעשיו. אמרו לפניו: רבש״ע, „מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו״[4]! הושיט אצבעו הקטנה ביניהם ושרפם. וכן כת שניה. כת שלישית אמרה לפניו: רבש״ע, ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו? כל העולם כלו שלך הוא, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עֲשֵׂה. כיון שהגיע לאנשי דור־המבול ואנשי דור־הפלגה, שמעשיהם מקולקלים, אמרו לפניו: רבש״ע, לא יפה אמרו ראשונים לפניך? אמר להם: „ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו׳״[5]. (סנה׳ ל״ח).

כח אמר ר׳ סִימוֹן: בשעה שבא הקדוש־ברוך־הוא לבראות את אדם הראשון נעשו מלאכי־השרת כִּתִּים־כתים וַחֲבוּרוֹת־חבורות. מהם אומרים: אַל יִבָּרֵא, ומהם אומרים: יִבָּרֵא. זהו שנאמר: „חסד ואמת נפגשו, צדק ושלום נשקו״[6]. חסד אומר: יברא, שהוא גומל חסדים, ואמת אומרת: אל יברא, שכֻּלו שקרים; צדק אומר: יברא, שהוא עושה צדקות, שלום אומר: אל יברא, שכלו קטטה. מה עשה הקב״ה? נטל אמת והשליכה לארץ, זהו שנאמר: „וְתַשְׁלֵךְ אמת ארצה״[7]. אמרו מלאכי־השרת לפני הקב״ה: רבון העולמים: מה אתה מבזה תַּכְסִיס שלך? – תעלה אמת מן הארץ! זהו שנאמר: „אמת מארץ תצמח״[8]. – – – עד שמלאכי־השרת מִדַּיְנִים אלו עם אלו ומתעסקים אלו עם אלו – בְּרָאוֹ הקב״ה. אמר להם: מה אתם מִדַּיְנִים? כבר „נַעֲשָׂה אדם״! (ב״ר פ׳ ח׳).

כט ר׳ הונא בשם ר׳ אַיְבוּ אמר: בדעת ברא את האדם; שברא צָרְכֵי מזונותיו ואחר־כך בְּרָאוֹ. אמרו מלאכי־השרת לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבון העולם, „מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו״[9] – צרה זו למה נבראת? אמר להם: אם כן, „צנה ואלפים כלם״[10] למה נבראו? „צפור שמים ודגי הים״[11] למה נבראו? משל למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים – מה הֲנָאָה יש למלך שמִלְּאוֹ? אמרו לפניו: רבונו־של־עולם, „ה׳ אדונינו, מה אדיר שמך בכל הארץ״[12] – עֲשֵׂה מה שטוב בעיניך! (שם).

---

[1] בראשית א׳, כ. [2] שם ב׳, יט. [3] שם א׳, כו. [4] תהלים ח׳, ה. [5] ישעיה מ״ו, ד. [6] תהלים פ״ה, יא. [7] דניאל ח׳, יב. [8] תהלים פ״ה, יב. [9] שם ח׳, ה. [10] שם שם, ח. [11] שם שם ט. [12] שם שם י.

כו) קונטריקון – שם אדם. הגמון – שר העיר, נציב. רקק – בִּצָּה, אגם. קפוטקאה – מעיר קפוטקא. תדע – סימן וראיה לדבר. כז) כת – חבורה. רצונכם – רוצים אתם? כיון שהגיע – במחשבתו. מקולקלים – נשחתים. כח) קטטה – מריבה. תכסים – כלו׳ משטר הוהם שלך, שהאמת הותמו של הקב״ה. מדינים...ומתעסקים – מריבים ומתגרים.

אמר ר׳ יונתן: בשעה שהיה משה כותב את התורה היה כותב מעשה כל יום ויום. כיון שהגיע לפסוק זה, שנאמר: „ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו״[1] — אמר לפניו: רבון העולמים! מה אתה נותן פתחון פה למינים? אֶתְמְהָה! אמר לו: כְּתוֹב, והרוצה לִטְעוֹת — יטעה. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: משה, האדם הזה שבראתי, לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו? שאם יבא הגדול לִטּוֹל רשות מן הקטן ממנו, והוא אומר: „מה אני צריך לטול רשות מן הקטן ממני?״ — אומרים לו: לְמַד מבוראך, שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים; כיון שבא לבראת את האדם נמלך במלאכי־השרת. (ב״ר פ׳ ח׳).

ל״א אמר רב אַחָא: בשעה שבקש הקב״ה לבראת את האדם נמלך במלאכי־השרת. אמר להם: „נעשה אדם״. אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להם: חכמתו תהא מרובה מִשֶּׁלָּכֶם. מה עשה? כִּנֵּס כל בהמה חיה ועוף והעבירם לפניהם. אמר להם: מה שמותם של אלו? ולא היו יודעים. כיון שברא אדם הראשון כנס כל בהמה חיה ועוף והעבירם לפניו, אמר לו: מה שמותם של אלו? אמר אדם: לזה נאה לקרותו שור, לזה חמור, לזה סוס, לזה גמל, לזה ארי וכן לכלם. — ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להקראות אדם, לפי שנבראתי מן האדמה. — ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות „אדני״, לפי שאתה ארון לכל בריותיך. (פס׳ דר״כ פ׳ פרה; תנח׳ חקת).

ל״ב ר׳ מאיר היה אומר: אדם הראשון מכל העולם כלו הֻצְבַּר עֲפָרוֹ. (סנה׳ ל״ח).

אמר ר׳ שמעון בן יוחאי: מלך בשר־ודם שבנה פַּלְטִין, הבריות נכנסין לתוכה ואומרין: אִלּוּ היו העמודים גבוהים — היתה נאה; אלו היו הכתלים גבוהים — היתה נאה; אלו היתה הַתִּקְרָה גבוהה — היתה נאה. שמא יבא אדם ויאמר: אלו היו לי שלש עינים, אלו היו לי שלש ידים ושלש רגלים — היה יפה לי; אלו הייתי מְהַלֵּךְ על ראשי, אלו היו פני הפוכים לאחורי — היה נאה לי, אתמהה! כִּבְיָכוֹל, מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא ובית־דינו נמנין על כל אֵבר ואבר מְשַׁלְּךְ וּמַעֲמִידךָ על מכוּנְךָ (ספרי, האזינו).

ל״ד לפיכך נברא האדם יחידי — לְלַמֶּדְךָ, שכל המְאַבֵּד נפש אחת מישראל מַעֲלֶה עליו הכתוב כאִלּוּ אִבֵּד עולם מלא, וכל המְקַיֵּם נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו קִיֵּם עולם מלא; ומפני שְׁלוֹם־הבריות, שלא יאמר אדם לחברו: אַבָּא גדול מאביך; ושלא יְהוּ האפיקורסים אומרים: הרבה רְשֻׁיּוֹת בשמים; ולהגיד גדולתו של הקדוש־ברוך־הוא, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כלן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב״ה טָבַע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו. לְפִיכָךְ כל אחד ואחד חַיָּב לומר: בשבילי נברא העולם. (סנה׳ ל״ז).

[1] בראשית א׳, כו.

ל) פתחון פה למינים — מקום לטענות האפקורסים המאמינים בשתי רשויות (אלוהות), שיאמרו: לא אל אחד ברא את האדם. אתמהה! — קריאה של תמיהה. נמלך — נתיעץ. לא) מה טיבו — מה תכונתו. לג) תקרה — ספון. שמא — סן, אפשר. כביכול — כאלו אפשר לומר כן, וזהו דרך לשון של כבוד כנגד הקב״ה. לד) מעלה עליו — מחשב עליו. רשיות — ממשלות, כלו׳ אלוהות. בשבילי — בעבורי.

שנו חכמים: אדם יחידי נברא. ומפני מה? מפני הצדיקים ומפני הרשעים, שלא יְהוּ הצדיקים אומרים: אנו בני צדיק, ורשעים אומרים: אנו בני רשע. דבר אחֵר: מפני המשפחות, שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו; ומה עכשָׁו שנברא יחידי — מתגרות, אם נבראו שנים על אחת כמה וכמה. ד"א: מפני הגזלנים ומפני החַמסנים; ומה עכשו שנברא יחידי — גוזלין וחומסין, אם נבראו שנים על אחת כמה וכמה.

ומפני מה אין פרצופיהם של בני אדם דומים זה לזה? שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר: שלי היא. (סנה' ל"ח).

לו אדם נברא בערב שבת. ומפני מה? שלא יהיו המינים אומרים: שֻׁתָּף היה לו להקדוש־ברוך־הוא במעשה־בראשית. דבר אחר: שאם תזוח דעתו עליו, אומרין לו: יַתּוּשׁ קדמך במעשה־בראשית. ד"א: כדי שֶׁיִּכָּנֵס למִצְוָה מִיָּד. ד"א: כדי שיכנס לסְעֻדָּה מיד. משל למלך בשר־ודם שבנה פָּלָטוֹרִין ושִׁכְלְלָם והתקין סעודה ואחר־כך הִכְנִיס אורחים. (שם).

בשעה שברא הקדוש־ברוך־הוא את אדם הראשון נְטָלוֹ והחזירו על כל אילני גן־עדן, ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשֻׁבחים הם; וכל מה שבראתי — בשבילך בראתי: תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך. (קה"ר פ' ט').

אם זכה אדם — אומרים לו: אתה קדמת למלאכי־השרת. ואם לאו — אומרים לו: זבוב קדמך, יַתּוּשׁ קדמך, שִׁלְשׁוּל זה קדמך. (ב"ר פ' ח').

IX. דְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ בְּעֶרֶב־שַׁבָּת בֵּין־הַשְּׁמָשׁוֹת.

לט עשרה דברים נבראו בערב־שבת בין־השמשות, ואלו הם: פי הארץ, פי הבאר, פי האתון, הקשת והמן והמטה והשמיר, הכתב והמכתב והלֻחות; ויש אומרים: אף המזיקין וקבֻרתו של משה ואֵילו של אברהם אבינו; ויש אומרים: אף צְבָת בִּצְבָת עשויה. (אבות פ"ה).

לה) עכשו—עתה. פרצופיהם—מראה פניהם, צורותיהם. לו) תזוח—תתגאה. שיכנס למצוה—לשבת. לסעודה—של שבת. פלטורין—היכלות. ושכללם—ופארם. כִּלֵּל יָפִים. לז) והחזירו—הוליכו. תקלקל—את מעשיך. לח) זכה—במעשים טובים. שלשול — מין תולעת. לט) עשרה דברים — כלם מעשה נסים. בין השמשות — בין הערבים. פי הארץ — שבלע את קרח. פי הבאר — ששתו ממנה ישראל במדבר. פי האתון — של בלעם. הקשת - שבענן. והמטה — של משה. והשמיר — מין תולעת שחוקקת ומבקעת אבנים, ובה היו משתמשין, לפי האגדה, לפתוח אבני האפוד והחשן ולבנין המקדש. הכתב — צורת האותיות הראשונות. והמכתב — „מכתב אלהים" שבלוחות. והלוחות — גוף הלוחות הראשונים שנתנו למשה בסיני. המזיקין — רוחות ושדים. קבורתו של משה — שאין יודע מקומה. ואילו של אברהם — שנאחז בסבך בשעת עקדת יצחק. אף צבת בצבת עשויה — כלו' הצבת (מלקחים) הרי היא גופה אינה נעשית אלא על ידי צבת — והצבת הראשונה איך נעשית? — על כרחך נבראת בידי שמים הדך נס.

X. שִׁבְחוֹ שֶׁל עוֹלָם.

ס „וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד“[1] – רבי תנחומא פתח: „את הכל עשה יפה בעתו“[2] – בעונתו נברא העולם. לא היה העולם ראוי לְהִבָּרְאוֹת קֹדֶם לכן. אמר ר׳ אבהו, מכאן שהקדוש־ברוך־הוא היה בורא עולמות ומחריבם, בורא עולמות ומחריבם – עד שברא את אלו, אמר: הללו יפים עלי ואותם אינם יפים עלי. (ב״ר פ׳ ט׳).

סא „וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד“ – אמר ר׳ חמא בר חנינא: משל למלך שבנה פַּלְטִין, ראה אותה וערבה לו. אמר: פלטין, פלטין! הלואי תהי מַעֲלַת־חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. כך אמר הקדוש־ברוך־הוא לעולמו: עולמי, עולמי! הלואי תהא מעלה חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. (שם).

סב מַהוּ „וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי“[3] – אֶתְמְהָה! – אמר גְּנִיבָא: משל למלך שעשה לו חופה וצִיְּרָהּ וְכִיְּרָהּ. ומה היתה חסרה? – כַּלָּה שתִּכָּנֵס לתוכה. כך מה היה העולם חסר? – שבת. (שם פ׳ י׳).

סג „אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצַרְתִּי“[4] – כִּבְיָכוֹל הקדוש־ברוך־הוא מתנאה בעולמו ואומר: ראי בְּרִיָּה שבראתי וצורה שֶׁצַּרְתִּי. „אלה תולדות השמים והארץ בהבראם“[5] – ביראם מְשַׁבְּחָם – ומי מְגַנָּם? בוראם מְקַלְּסָם – ומי נותן בהם דֹּפִי? – אלא נָאִים הם ומְשֻׁבָּחִים הם. (שם פ׳ י״ב).

XI. חַוָּה.

סד „וַיִּבֶן יְיָ אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע“[6] – התבונן מאין לבראותה. אמר: לא אברא אותה מן הראש – שלא תְּהֵא מַיקֶּרֶת ראשה; ולא מן העין – שלא תהא סַקְרָנִית; ולא מן האזן – שלא תהא צַיְּתָנִית; ולא מן הפה – שלא תהא פַּטְפְּטָנִית; ולא מן הלב – שלא תהא קַנְאֲתָנִית; ולא מן היד – שלא תהא מַשְׁמְשָׁנִית; ולא מן הרגל – שלא תהא פַּרְסָנִית. אלא מן הצלע, ממקום שהוא צנוע באדם; ואף על פי כן – „ותפרעו כל עצתי“[7], שכֻּלָּן יש בה. (שם פ׳ י״ח; תנח׳).

[1] בראשית א׳, לא. [2] קהלת ג׳, יא. [3] בראשית ב׳, ב. [4] שם שם, ח. [5] שם שם, ד. [6] שם שם, כב.
[7] משלי א׳, כה.

ס) פתח – דרשתו במקרא זה. בעונתו – בזמנו. מכאן – סוה משמע. יפים עלי – נאים וטובים בעיני. סב) אתמהה! – הרי המלאכה נגמרה בסוף יום ששי ולא בשביעי. וציירה וכירה – עשה בה ציורים ופתוחים לקשוט ולנוי. סג) מגנם – מבזה אותם. מקלסם – משבחם. סד) ויבן – דרש מלשון בינה, כמו וַיָּבֶן. מיקרת – זוקפת ראשה דרך יקר וגאוה. סקרנית – להוטה להסתכל בכל דבר. ציתנית – להוטה לשמוע הכל. פטפטנית – מרבה שיחה. קנאתנית – בעלת קנאה יתרה. משמשנית – ממששת בכל דבר. פרסנית – יצאנית, מרבה בטיול. שכלן יש בה – כל החסרונות המנויים למעלה.

מה אמר לו קיסר לרבן גמליאל: אלהיכם גנב הוא, שנאמר: „ויפל אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעותיו"[1]. אמרה לו בתו: הניחהו ואני אשיבנו. אמרה לו לקיסר: תן לי דוּכָּס אחד. אמר לה: למה לך? אמרה לו: לִסְטִים באו עלינו הלילה ונטלו ממנו קיתון של כסף והניחו לנו קיתון של זהב. אמר לה: ולְוַאי שיבוא עלינו בכל יום. — ולא יפה היה לו לאדם הראשון שנִּטְּלָה ממנו צלע אחת ונִתנה לו אשה במקומה! (סנה' ל"ט).

XII. הַנָּחָשׁ וְהַחֵטְא.

מו היה רבי יהודה בן תֵימא אומר: אדם הראשון מֵסב בגן־עדן היה והיו מלאכי־השרת צולים לו בשר ומסַננים לו יין, הציץ בו נחש וראה בכבודו ונתקנא בו. (שם נ"ט).

מז „וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם"[2] — דין דן נחש בינו לבין עצמו: אם הולך אני ואומר לאדם — יודע אני שאינו שומע לי, שהאיש לעולם קשה; אלא הולך אני ואומר לחוה, שאני יודע שהיא שומעת לי, שהנשים נשמעות לכל הבריות.

„כִּי יוֹדֵעַ אֱלֹהִים"[3] — התחיל אומר דלטוריא על בוראו. אמר לו: מאילן זה אכל וברא את העולם והוא אמר לכם „לא תאכלו ממנו" — שלא תבראו עולמות אחרים, שכל אומן שונא בן־אומנותו. ועוד אמר: כל מה שנברא אחר חברו שליט בחברו, ואדם נברא אחר הכל — לשלוט בכל, קִדמו ואִכלו עד שלא יברא עולמות אחרים והם שולטים בכם.

הלך הנחש ונגע באילן והרתיעו. התחיל האילן לצוֹחַ: רשע, אל תגע בי — „אַל תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה"[4]! והלך הנחש ואמר לאשה: הרי נגעתי באילן ולא מַתי, אף אַת תגעי ולא תמותי. מיד דְחָפָה ונגעה בו. ראתה מלאך־המות בא כנגדה, אמרה: אוי לי, עכשָו אני מתה, והקב"ה עושה אשה אחרת ונותנה לאדם. מיד — „ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה"[5]. — אמר ר' אֲיבִי: סחטה ענבים ונתנה לו. ר' שִׂמְלָאי אמר: בישוב־הדעת באה עליו. אמרה לו: מה אתה סָבור, שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך — „אין כל חדש תחת השמש"[6]; מה אתה סָבור, שאני מתה ואתה יושב אַטלים — „לא תהו בראה לשבת יצרה"[7]. רבנן אמרו: התחילה מיללת עליו בקולה.

„גם" — רבי: האכילה את הבהמה, חיה ועוף. הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו „חול", זהו שנאמר: „וכחול ארבה ימים"[8]. דְבֵי ר' ינאי אמרו: אלף שנים הוא חי ובסוף אלף שנה אש יוצאה מתוך קנו ושורפתו ומשתַּיֵר בו כביצה והוא חוזר ומגדל אברים — וחי. רבי יודן ברי' שמעון אומר: בסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתַּיֵר בו כביצה והוא חוזר ומגדל אברים. (ב"ר פ' י"ט; פדר"א).

[1] בראשית ב', כא. [2] שם ג', א. [3] שם ג', ה. [4] תהלים ל"ו, יב. [5] בראשית ג', ו. [6] קהלת א', ט. [7] ישעיה מ"ה, יח. [8] איוב כ"ט, יח.

מה) דוכס — שר ושופט לעשות לי דין. לסטים — גזלנים, חמסנים. ולואי — מי יתן. מו) ומסננים — מזקקים. מז) דלטוריא — לשון־הרע. הרתיעו — הרעידו, נענע אותו. בישוב הדעת — בדברים רכים ומתונים. סבור — חושב. יושב אטלים — יושב בטל בשוק. חול — עוף אגדי (פהעניקס). משתייר — נשאר.

מח ר׳ שמעון בן יוחי אומר: אמשל לך משל למה אדם הראשון דומה? לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו. הלך והביא את החבית והניח בה תאנים במִנְיָן ואגוזים במנין, וצד את העקרב, ונתנו על פי החבית, והקיפה בצמיד פתיל, והניחה בקרן זָוִית. אמר לאשתו: בתי, כל שיש לי בבית הזה מסור בידך, חוץ מחבית זו, שלא תגעי בה כל עיקר. מה עשתה האשה? כיון שיצא בעלה לשוק עמדה ופתחה את החבית והושיטה ידה לתוכה ועקצה עקרב. הלכה לה ונפלה על המטה. כיון שבא בעלה מן השוק, אמר לה: מה זה? — אמרה לו: ידי הושטתי אל החבית ועקצני עקרב, והריני מתה. אמר לה: לא כך אמרתי לך מתחִלה: כל מה, שיש לי בבית זה מסור בידך, חוץ מחבית זו, שלא תגעי בה כל עיקר? (אדר״נ פ׳ א׳).

מט „וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל יְיָ אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן״ [1]) — שמעו קולם של אילנות אומרים: הרי הגנב, שגנב דעת בוראו. שמעו קולם של מלאכי־השרת אומרים: מתהלך — מת, הלך לו אותו שבגן. (ב״ר פ׳ י״ט).

נ „אָרוּר אַתָּה״ [2] — ר׳ שמעון בן מְנַסְיָא אומר: חֲבָל על שַׁמָּשׁ גדול שאבד מן העולם, שאלמלא נתקלל הנחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנים לו שני נחשים טובים, אחד משַׁגְּרוֹ לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו סַנְדַּלְבּוֹנִים ואבנים טובות ומרגליות, ולא עוד אלא שמפשילין רצועה תחת זנבו ומוציא בו עפר לגינתו ולחורבתו. (סנה׳ נ״ט).

XIII. אָדָם לְאַחַר הַחֵטְא.

נא יום שנברא בו אדם הראשון, כיון ששקעה עליו חמה, אמר: אוי לי, שבשביל שסָרַחְתִּי עולם חשך בעדי וחוזר לתהו ובהו, וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים. היה יושב בתענית ובוכה כל הלילה וחוה בוכָה כנגדו. וכיון שעלה עמוד־השחר אמר: מנהגו של עולם הוא. עמד והקריב שור. (ע״ז, ח׳).

נב אמר ר׳ יוסי: האור עלה במחשבה לִבָּרְאוֹת בערב־שבת ולא נברא עד מוצאי־שבת. ובמוצאי־שבת, נתן הקדוש־ברוך־הוא דעה באדם הראשון מֵעֵין דוגמא של מעלה, והביא שני רְעָפִים והִקִּישָׁם זה לזה, ויצא מהם אור וברך עליו „בורא מאורי האש״. (פסח׳ נ״ד; ב״ר פ׳ י״א).

[1] בראשית ג׳, ח. [2] שם שם, יד.

מח) כל עיקר — כלל. ועקצה — נשכה. נ) חבל — צר! לשון קריאה למי שמיצר ודואג על דבר שאבד. שמש — משרת. מזדמנים — נקרים ונמצאים. משגרו — משלחו. סנדלבונים — מיני אבנים טובות. שמפשילין — מטילין לו כלפי אחוריו. נא) שסרחתי — שחטאתי בעץ הדעת. שנקנסה — שנגזרה. עמוד השחר — אור השחר שנראה בתחלתו כרצועה לבנה ארוכה. נב) האור — האש. מעין דוגמא — דומה ושוה. רעפים — אבנים, לבנים. הקישם — הכה זה בזה.

נג כיון שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך, אמר: אי לי, שמא בשביל שסרחתי עולם חשך בעדי וחוזר לתהו ובהו, וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים. עמד וישב ח' ימים בתענית ובתפלה. כיון שבאה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך, אמר: מנהגו של עולם הוא. הלך ועשה שמונה ימים־טובים. לשנה האחרת עֲשָׂאָם לאלו ולאלו ימים־טובים. (ע"ז ח').

XIV. קַיִן וְהֶבֶל.

נד „וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו"[1] — אמר קין אל הבל: בוא ונחלק את העולם. אמר לו: הן. נטל הבל את הצאן וקין את הקרקעות, והתנו ביניהם שלא יהא לזה על זה כלום.

התחיל הבל לרעות את הצאן. אמר לו קין: אדמה זו שאתה עומד עליה שלי. אמר לו הבל: צמר זה שאתה לבוש שלי. זה אומר: חֲלוֹץ! וזה אומר: פְּרַח! מתוך כך — „ויקם קין אל הבל אחיו"[1].

התחיל קין רודף אחריו מהר לבקעה ומבקעה להר, עד שנאחזו זה בזה ונצח הבל את קין ונפל תחתיו. וכשראה קין כך התחיל צוֵחַ: הבל אחי! שנינו בעולם. מה אתה הולך ואומר לאבא?... נתמלא עליו הבל רחמים והניחו. מיד עמד עליו קין וַהֲרָגוֹ. והיאך הרגו? נטל אבן ועשה בו פציעות פציעות, חַבּוּרוֹת חבורות בידיו וברגליו, שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאת, עד שהגיע לצואר.

כיון שהֲרָגוֹ אמר: אברח מפני אבי ואמי, שאין מבקשים אותו אלא ממני, שאין אחר בעולם אלא אני והוא. מיד נגלה עליו הקדוש־ברוך־הוא. אמר לו: מפני אבותיך אתה יכול לברוח, מפני אין אתה יכול, „אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו?"[2] — „אי הבל אחיך?"[3] אמר לו קין: לא ידעתי, מה אתה מבקשו אצלי? אני מבקשו אצלך. אמר לו הקב"ה: רשע! „קול דמי אחיך צֹעֲקִים אלי מן האדמה"[4]. משל לאחד שנכנס לגִנָּה ולקט תותים ואכל. והיה בעל הגנה רץ אחריו. אמר לו: מה בידך? א"ל: אין בידי כלום. א"ל: והלא ידיך מלוכלכות... או לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו. היה בעל המרעה רץ אחריו. אמר לו: מה בידך? א"ל: אין בידי כלום. א"ל: והלא הוא מַפְעֶה אחריך...

דבר אחר, כך אמר קין: „השומר אחי אנכי"?[3] — אתה הוא שומר כל הבריות ואתה מבקשו מידי? משל למה הדבר דומה — לגנב שגנב כלים בלילה ולא נתפש, לבקר תפשו השוער, אמר לו: למה גנבת את הכלים? אמר לו: אני גנב ולא הנחתי אומנתי; אבל אתה אומנתך לשמור בשער, למה הנחת אומנתך ולא שמרת? ואף קין כך אמר: אני הרגתי אותו — בראת בי יצר־הרע, אתה שומר את הכל ולי הנחת להרגו? אתה הוא שהרגתו! שאלו קבלת קרבני כְּמוֹתוֹ לא הייתי מתקנא בו.

[1] בראשית ד', ח. [2] ירמיה כ"ג, כד. [3] בראשית ד', ט. [4] שם שם, י.

נג) תקופת טבת — ד' תקופות בשנה: ניסן, תמוז, תשרי, טבת. נד) הקרקעות — אדמה. כלום — שום דבר, כלו' שום טענות. חלוץ — פשוט בגדיך. פרח — היֵה מעופף באויר. ונצח — גבר על... תותים — מיני גרגרים שהמיץ שלהם אדום. מלוכלכות — מגואלות. מפעה — גועה וצועק. כמותו — כמוהו, כמו שלו.

מיד השיבו הקב״ה: „מה עשית, קול דמי אחיך צועקים״[1].

אמר לו קין: רבונו־של־עולם! לא ידעתי ולא ראיתי הָרוּג מִימַי. וכי הייתי יודע, שאני מַכֵּהו באבן והוא מת? ועוד אמר לפניו: רבש״ע! יש לפניך דַלָטוֹרִים שמַלשינים את האדם לפניך? אבי ואמי הרי הם בארץ ואינם יודעים שאני הרגתיו, ואתה בשמים מִנַּיִן א ת ה יודע?

אמר לו הקב״ה: שוטה! כל העולם כלו אני סובל. אמר לו: כל העולם כלו אתה סובל, ועוני אינך יכול לסבול? „גדול עוני מנשוא״[2]! אמר לו הקב״ה: הואיל ועשית תשובה צא וּגְלֵה מן המקום הזה — מִיד „ויצא קין מלפני ה׳ וישב בארץ נוד״[3].

כשיצא, כל מקום שהיה הולך היתה הארץ מִזְדַעֲזַעַת מתחתיו. והיו חיות ובהמות מזדעזעות ואומרות: מהו זה? אומרות זו לזו: קין הרג את הבל אחיו וגזר הקב״ה עליו: „נע ונד תהיה״[4], נלך אצלו ונאכלנו. והיו מתכנסות ובאות אצלו.

באותה שעה זָלגו עיניו דמעות ואמר:

אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח?
אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה, וְאַצִּיעָה שְׁאוֹל — הִנֶּךָּ;
אֶשָּׂא כַנְפֵי שָׁחַר, אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם —
גַּם־שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ[5]. (תנח׳; ב״ר פ׳ כ״ב).

נה כשנהרג הבל היה מוטל בשדה ודמו מושלך על העצים ועל האבנים, והכלב שהיה משמר צאנו של הבל היה משמר נבלתו מכל חיות השדה ועוף השמים. באו אדם וחוה וישבו כנגדו והיו בוכים ומתאבלים עליו ולא היו יודעים מה לעשות. עורב אחד שמֵת חברו אמר: אני מלמד לאדם זה מה לעשות. נטל את חברו וחפר בארץ לעיניהם וּקְבָרוֹ. אמר אדם: כעורב זה נעשה. נטל נבלתו של הבל וקברה בארץ. (פדר״א).

נו „ויצא קין מלפני ה׳״[3] — יצא שמח. פגע בו אדם הראשון. אמר לו: מה נעשה בדינך? אמר לו: עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדם הראשון מְטַפֵּחַ על פניו ואמר: כך הוא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע! מיד עמד אדם הראשון ואמר: „מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה׳״[6]. (ב״ר פ׳ כ״ב).

נז למך בן בנו של קין היה שביעי לדורות וסוּמא, היה יוצא לצוד והיה בנו אוחזו בידו; כשהיה רואה אותו תינוק חַיָּה היה אומר לו. אמר לו: כמין חיה אני רואה; מתח למך את הקשת כנגדו והרג קין. ראה אותו תינוק מרחוק הרוג וקרן בְּמצחו, אמר לו ללמך: אבי! הרי דמות אדם הרוג וקרן במצחו. אמר לו למך: וַי לי! זקני הוא. טָפַח שתי ידיו בחרמה ונגע בראש התינוק וַהֲרָגוֹ בשוגג. זהו שנאמר: „כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי״[7]. (תנח׳).

---

[1] בראשית ד׳, י. [2] שם שם, יג. [3] שם שם, טז. [4] שם שם, יב. [5] תהלים קל״ט, ז—י.
[6] תהלים צ״ב, א׳, ב׳. [7] בראשית ד׳, כג.

דלטורים — מלשינים. מנין — מאין. מזדעזעת — מתנודדת. זלגו — נזלו. נו) נתפשרתי — נרציתי. נתכפרתי. מטפח — מכה. נז) סומא — עִוֵּר. תינק — ילד. וי — אוי.

XV. דור־הַמַּבּוּל.

נח „וַיֹּאמֶר יְיָ אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם"[1] — משל למלך שבָּנָה פלטין והושיב בה דיורים אִלְּמִים. והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמַנְוּלִים. אמר המלך: מה הם אלו שהם אלמים, משכימים ושואלים בשלומי ברמיזה ובאצבע — אילו היו פִּקְחים על אחת כמה וכמה. הושיב המלך בתוכה דיורים פקחים, עמדו והחזיקו בפלטין, אמרו: אין פלטין זו של מלך, שלנו היא. אמר המלך: תחזור הפלטין לִכְמוֹת שהיתה. כך מתחלה לא היה קִלּוּסוֹ של הקדוש־ברוך־הוא עולה אלא מן המים, הוא שנאמר: „מקולות מים רבים"[2]... מה הם אומרים? „אדיר במרום ה׳!"[2] אמר הקב״ה: מה אלו שאין להם לא אמירה ולא דבור הרי הם מקלסים אותי, לכשיִבָּרא אדם על אחת כמה וכמה. עמד דור המבול ומרד בו. אמר הקב״ה: יִפָּנוּ אלו ויבואו אותם. (ב״ר פ׳ כ״ה).

נט „וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה"[3] — אם אדם חטא בהמה מה חטאה? תנא משום רבי יהושע בן קָרְחָה: משל לאדם שעשה חֻפָּה לבנו והתקין מכל מיני סעודה. לימים מת בנו. עמד ופזר את חֻפָּתוֹ. אמר: כלום עשיתי אלא בשביל בני, עכשו שֶׁמֵּת — חֻפָּה למה לי? אף הקדוש־ברוך־הוא אמר: כלום בראתי בהמה וחיה אלא בשביל אדם, עכשו שאדם חטא, בהמה וחיה למה לי? (סנה׳ ק״ח).

ס כיון שעמדו דור המבול ועבדו עבודה־זרה היה הקדוש־ברוך־הוא מתעצב. מיד עמדו שני מלאכים שֶׁמְחֲזַאי וַעֲזָאֵל ואמרו לפניו: רבונו־של־עולם, הלא אמרנו לפניך כשבראת את עולמך: „מה אנוש כי תזכרנו"[4]. אמר להם: ועולם מה יהא עליו? אמרו לו: רבש״ע, היינו מסתפקים בו. אמר להם: גלוי וידוע לפני, אם אתם שרוים בארץ היה שולט בכם יצר־הרע והייתם קשים מבני אדם. אמרו לו: תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשים שמך. אמר להם: רדו ותדורו עמהם. מיד קלקלו עם בנות האדם, שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרם.

ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה אִסְתְּהַר, נתן עיניו בה. אמר: השמעי לי. אמרה לו: איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש, שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו. לִמְּדָהּ אותו שם. הזכירה אותו ועלתה לרקיע — ולא קלקלה. אמר הקב״ה — הואיל ופרשה עצמה מן העברה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו — ונקבעה בכימה. כיון שראו שמחזאי ועזאל כך — עמדו ונשאו נשים, והוליד שמחזאי בנים: הייא והייא.

שגר מטטרון שליח לשמחזאי ואמר לו: עתיד הקב״ה להחריב עולמו ולהביא מבול לעולם. מיד עמד בבכי והיה מצטער על העולם ועל בניו: מה יעשו בניו? מה יאכלו אם העולם חרב? שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלף גמלים ואלף סוסים ואלף שוורים.

בלילה ראו הייא והייא שניהם חלומות. אחד מהם ראה: אבן גדולה פרוסה על הארץ כשלחן והיא חרותה וכתובה שטין־שטין, והיה מלאך יורד מן הרקיע ובידו כמין

[1] בראשית ו׳, ז. [2] תהלים צ״ג, ד. [3] בראשית ז׳, כג. [4] תהלים ח׳, ה.

נח) דיורים — אנשים לדור בה. במנולים — במטפחות. אותם — המים. ס) מסתפקין — מוצאים ספוק, צורך. שרוים — שוכנים. ריבה — נערה. שם המפרש — שם ה׳ מפורש בכל אותיותיו. בכימה — אחד משבעה כוכבי־לכת.

סבין יהיה גורר ומוחק כל אותן השטין ולא היה משייר בה אלא ארבע תיבות; והאחר ראה: פרדס גדול משבח נטוע מכל מיני אילנות והיו בו מלאכים ובידם קרדמית והיו מקצצים כל האילנות ולא שיירו בו אלא אילן אחד של שלשה ענפים.

כיון שנגערו עמדו בבהלה ובאו אצל אביהם. אמר להם: עתיד הקב"ה להביא מבול ולא ישייר אלא נח ובניו. כיון ששמעו כך, היו צועקים ובוכים. אמר להם: אל תצטערו, ששמותיכם לא יכלו מן הבריות, שכל זמן שגוזרים גזרות או מעלים אבנים אי ספינות – שמותיכם הם מזכירים: היוא והייא... מיד נתקררה דעתם.

שמחזאי חזר בתשובה ותלה עצמו בין שמים לארץ, ראשו למטה ורגליו למעלה, ועדין הוא תלוי בתשובה. עזאל לא חזר בתשובה ועדין הוא עומד בקלקולו. (מד' אבכיר).

XVI. נֹחַ וְהַמַּבּוּל.

סא „נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו"[1] – אמר ר' יוֹחָנָן: „בדורותיו" ולא בדורות אחרים; וְרֵישׁ־לָקִישׁ אמר: בדורותיו – כל־שֶׁכֵּן בדורות אחרים. אמר ר' חֲנִינָא: מָשָׁל של רבי יוחנן למה הדבר דומה? לחבית של יין שהיתה מונחת בְּמַרְתֵּף של חֹמֶץ, במקומה ריחה נודף, שלא במקומה אין ריחה נודף. אמר ר' אוֹשַׁעְיָא: מָשָׁל של ריש־לקיש למה הדבר דומה? לצלוחית של פְּלְיָטוֹן שהיתה מונחת במקום הַטִּנֹּפֶת. במקומה ריחה נודף, וכל־שכן בְּמְקוֹם הַבֹּשֶׂם. (סנה' ק"ח).

סב „עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי גֹפֶר"[2] – אמר רב הוּנָא בשם רבי יוֹסֵי: ק"כ שנה היה מַתְרֶה הקדוש־ברוך־הוא בדור המבול, שֶׁמָּא יעשו תשובה. כיון שלא עשו תשובה אמר לו לנח: „עשה לך תבת עצי גפר". עמד נח ונטע ארזים. והיו אומרים לו: ארזים אלו למה? אמר להם: הקב"ה מבקש להביא מבול לעולם ואמר לי לעשות תבה, כדי שאמלט בה אני וביתי. והיו משחקין עליו ומלעיגין בדבריו. היה משקה אותם הארזים והם גדלים. והיו אנשי דורו אומרים לו: מה אתה עושה? ומשיב להם כָּעִנְיָן הזה; והיו מלעיגין עליו. לסוף ימים קְצָצָם והיה מְנַסְּרָם. היו אומרים לו: מה אתה עושה? ואומר להם: כָּךְ וְכָךְ, והיה מתרה בהם. כיון שלא עשו תשובה – מיד הביא עליהם הקב"ה מבול.

כיון שראו עצמם שהם אובדים בקשו לַהֲפֹךְ את התבה. מה עשה הקב"ה? הִקִּיף את התבה אריות. (תנח').

סג כשגברו מי המבול ישב לו עוג מלך הבשן על עץ אחד תחת סולמה של תבה, ונשבע לנח ולבניו שיהא להם עבד עולם. מה עשה נח? נקב חור בתבה והיה מושיט לו מזונו בכל יום ויום. וזהו שֶׁנאמר: „כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים"[3]. (פדר"א).

סד „וַיְשַׁלַּח אֶת הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב"[4] – התחיל העורב מְשִׁיבוֹ תשובות, אמר לו: מכל בהמה ועוף שיש לך אי אתה מְשַׁלֵּחַ אלא לי. אמר לו: מה צֹרֶךְ לעולם בך? לא

[1] בראשית ו', ט. [2] שם ו', יד. [3] דברים ג', יא. [4] בראשית ח', ז.

נתקררה דעתם – נחה דעתם. סא) כל שכן – אף כי, על אחת כמה וכמה. מרתף – (קעללער). נודף – עולה ומתפשט. פליטון – שמן הטוב. בסם – בֹּשֶׂם. סב) מתרה – מזהיר. מנסרם – חותכם במשור לנסרים. סד) אי – אין.

לאבילה ולא לקרבן. אמר ריש־לקיש: תשובה נִצַחַת השיבהו העורב לנח. א"ל: רבך שְׂנֵאַנִי ואתה שְׂנֵאתָנִי. רבך שנאני — „מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה גם מעוף השמים"[1], ואתה שנאתני — הִנַחְתָּ מין שבעה ושגרת מין שנים. אלמלי פוגע בי שר־של־המה או שר־של־צִנָּה, לא נמצא העולם חסר בריה אחת?!

אף על פי כן „וישלח את העורב" — לידע מה בעולם. הלך העורב ימצא נבלת אדם מֻשלכת בראשי ההרים, וישב לו על מאכלו ולא השיב את שליחותו. שלח נח את היונה והשיבה שליחותו.

„וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ"[2] —אמרה יונה לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, יהיו מזונותי מרורים כזית ומסורים בידך, ואל יהיו מתוקים כדבש ומסורים ביד אדם. (ב"ר פ' ל"ג; סנה' כ"ח; פדר"א).

סה „וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר צֵא מִן־הַתֵּבָה"[3] — אמר ר' יודן: אלו הייתי שם, הייתי שוברה ויוצא לי. אלא אמר נח: כשם שלא נכנסתי אלא ברשות, כך איני יוצא אלא ברשות. (ב"ר פ' כ"א).

סו „לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה"[4] — אמר לו אליעזר לשֵׁם הגדול: אתם היאך הייתם? אמר לו: צער גדול היה לנו בתבה, בְּרִיָּה שדרכה להאכילה ביום האכלנוה ביום; בלילה — האכלנוה בלילה. זָקִית זו — לא היה יודע אבא מה היא אוכלת? פעם אחת היה יושב ומחַתֵּךְ רמון; נפלה תולעת מתוכו וַאֲכָלַתָּה. מכאן וָאֵילֵךְ היה גובל לה חָזרא שהתליעה ואכלה. — החול מְצָאוֹ אבא ישן בְּזָוִית של התבה. אמר לו: מפני מה לא היית תובע מזונות. א"ל: ראיתיך טרוד ואמרתי: לא אצערך. א"ל: חושש היית בצערי, — יהי רצון שלא תמות. וזהו שנאמר: „וכחול ארבה ימים"[5]. (סנה' ק"ח).

סז א"ר לוי: בשעה שאמר הקב"ה לנח: כנוס לך שנים שנים מכל מין ומין בתבה, באו כֻלם אל נח ונכנסו כל אחד ואחד עם זִווּגוֹ. בא שקר ורצה לִכָּנֵס. אמר לו נח: אי אתה יכול אלא אם כן אתה נושא לך בת־זוג. הלך שקר ובקש לו בת־זוג. פגע במְאֵרה. אמרה לו: מהיכן אתה בא? אמר לה: מאצל נח, שהייתי רוצה לכנס לתבה ולא הניחני אלא אם כן יש לי בת־זוג. רצונך, הֱוִי בת־זוגי. אמרה לו: ומה אתה נותן לי? אמר לה: אני מְתַקֵּן עמך, שכל מה שאני מְסַגֵּל אַת נוטלת. שמעה לו ונכנסו שניהם לתבה. כיון שיצאו מן התבה — היה שקר הולך ומכנס ומארה נוטלת ראשון ראשון. בא שקר ואמר לה: היכן כל מה שסִגלתי? אמרה לו: וכי לא כך התנה בינינו, שכל מה שאתה מכנס אני נוטלת? לא היה לו פתחון־פה.

[1] בראשית ז׳, ב, ג. [2] שם ח׳, יא. [3] שם שם, טו, טז. [4] שם שם, יט. [5] איוב כ״ט, יח.

נצחת—חזקה. שר של המה...של צנה—כלו׳ כח החמה או הצנה. סו) זקית — מין חיה (כַאמאֶלעאָן). גובל—לָשׁ ובולל. חזרא—מין ירק. שהתליע—שיש בו תולעים. חול—מין עוף אגדי (פֿהעניקס). בזוית — בפנה. תובע — שואל, דורש. טרוד — עסוק. אצערך — אציק לך. חושש — דואג, מיצר. יהי רצון — הלואי, ולשון תפלה וברכה היא. סז) זווג — (פּאָר). מתקן — מתנה. מסגל — אוצר ומכנס רכוש.

לכך נאמר: „והרה עמל וילד שקר"[1]. המשל אומר: שקר מוליד ומארה נופלת. (מד' שו"ט, ז').

סח „ויחל נח איש האדמה"[2] — נתחלל ונעשה חולין, למה? — „ויטע כרם"[2]. לא היה לו לטע דבר אחר של תקנה? לא יחור אחד ולא גרופית אחת? — אלא „ויטע כרם".

בשעה שהלך לטע כרם פגע בו השד שמדון. אמר לו: שתפני עמך, אלא הזהר לך שלא תכנס לחלקי, שאם תכנס לחלקי אני חובל בך. (ב"ר פ' ל"ו).

סט כשהתחיל נח נוטע בא שטן ועמד לפניו. אמר לו: מה אתה נוטע? אמר לו: כרם. אמר לו השטן: מה טיבו? א"ל: פרותיו מתוקים בין לחים בין יבשים ועושין מהם יין המשמח לבבות. א"ל השטן: רצונך שנטענו יחד אני ואתה? א"ל: הן. מה עשה השטן? הביא רחלה ושחטה על הגפן; אחר כך הביא ארי ושחטו עליה; אחר כך הביא קוף ושחטו עליה; אחר כך הביא חזיר ושחטו עליה—והטיף דמיהם והשקה בהם אותו הכרם. רמז לו, כשאדם שותה כוס אחת — הרי הוא כרחלה: ענו ושפל רוח. כשהוא שותה שתי כוסות—מיד נעשה גבור כארי ומתחיל לדבר גדולות ואומר: מי כמוני. כיון ששתה שלש או ארבע כוסות — מיד הוא נעשה כקוף: עומד ומרקד ומשחק ומנבל פיו לפני הכל ואינו יודע מה יעשה. נשתכר — נעשה כחזיר: מתלכלך בטיט ומטל באשפה.

וכל זה אירע לנח הצדיק. (תנח').

XVII. נמרוד ודור הפלגה.

ע „הוא היה גבר ציד"[3] — הכתנות שעשה הקדוש־ברוך־הוא לאדם ועזרו היו עם נח בתבה והנחילן לנמרוד. ובשעה שהיה נמרוד לובש אותן — כל בהמה חיה ועוף שהיו רואים עליו את הכתנות באים ונופלים על פניהם לפניו. והיו בני אדם סבורים שהיא מגבורתו; לפיכך המליכו אותו עליהם. ויאמר לעמו: „הבה נבנה לנו עיר ומגדל"[4]. (פדר"א).

עא „נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים"[4] — אמרו: אחת לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט, בואו ונעשה לו סמוכות מארבע רוחות העולם. דבר־אחר, כך אמרו: לא כל הימנו שיבור לו את העליונים ויתן לנו את התחתונים, אלא באו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודהזרה בראשו ונתן חרב בידה ותהי נראית כאלו עושה עמו מלחמה. (ב"ר פ' ל"ח).

[1]תהלים ז', טו. [2]בראשית ט', כ. [3]שם י', ט. [4]שם י"א, ד.

סח) **של תקנה** — של תועלת. **יחור** — ענף של תאנה. **גרופית** — ענף עץ זית. **שלא תכנס לחלקי** — כלו', שלא תשתה יותר מדאי מחלקו של שטן. **חובל** — מזיק. סט) **אירע** — קרה. ע) **עזרו**—אשתו חוה, על שם „עזר כנגדו". עא) **הרקיע מתמוטט**—כשם שהיה בימי המבול. **סמוכות** — משענות, מסעדות. **לא כל הימנו** — אינו נאמן על כך, אין לו אמנה ורשות.

עב שבע מעלות היו לו למגדל ממזרחו ושבע ממערבו. מעלים את הלבנים מכאן ויורדים מכאן, אם נפל אדם ומת לא היו שמים את לבם אליו, ואם נפלה לבנה אחת היו יושבים ובוכים ואומרים: אוי לנו, אֵימָתַי תעלה אחרת תחתיה. ועבר אברם בן תרח וראה אותם בונים את העיר וקללם בשם אלהיו ואמר: „בַּלַּע ה׳, פלג לשונם״ [1]. (פדר״א).

עג „וְנָבְלָה שם שְׂפָתָם״ [2] – כשאמר אחד לחברו: „הָבֵא לי מים״–הֵביא לו עפר; הכהו ופצע מחו. „הבא לי קרדום״ – הושיט לו מגרפה; הכהו ופצע מחו. (ב״ר פ׳ ל״ח).

---

[1] תהלים נ״ה, י. [1] בראשית י״א, ט.

עב) אימתי – מתי. עג) מגרפה – יָעֶה.

ג.

מַעֲשֵׂי־אָבוֹת.

I. אַבְרָהָם אָבִינוּ.

א עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה אֶרֶךְ־אַפַּיִם לפניו, שכל הדורות היו מכעיסים ובאים, עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארך־אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסים ובאים עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כֻּלָּם. (אבות פ׳ ה׳).

ב מנח עד אברהם עשרה דורות ומכלם לא דבר הקדוש־ברוך־הוא עם אחד מהם, אלא עם אברהם. אמר רבי נחמיה: משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו. עמד המלך והעמיד פַּמַלְיָא שלו שם ועשה צִבּוּרִים, והביא מַכְבָּרוֹת—וְכָבַר את הראשון ולא מְצָאָהּ, השני ולא מצאה, ובשלישי מצאה. אמרו: מצא המלך מרגלית שלי. כך אמר הקב״ה: מה צֹּרֶךְ היה לי לְיַחֵס: שֵׁם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור ותרח – לא בשבילך? זהו שנאמר: „אשר בחרת באברם... ומצאת את לבבו נאמן לפניך"[1]. (ב״ר פ׳ ל״ט).

ג אמר ר׳ אַבָּא בַּר כַּהֲנָא: בנוהג שבעולם, אדם יש לו קורה שׁוֹפַעַת – היכן הוא נותנה? לא באמצע טְרַקְלִין? – כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה. כך למה ברא הקדוש־ברוך־הוא את אברהם באמצע הדורות, כדי שיסבול דורות שלפניו ודורות שלאחריו. (שם פ׳ י״ד).

ד אמר ר׳ שמעון: אברהם אבינו – אב לא לִמְּדוֹ ורב לא היה לו, ומהיכן לָמַד את התורה? אלא זִמֵּן לו הקדוש־ברוך־הוא שתי כליותיו כְּעֵין שני כדים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה כל הלילה. (שם פ׳ ס״א).

ה אמר ר׳ יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בִּירָה אחת דולקת. אמר: תאמר שבירה זו בלא מנהיג. הֵצִיץ עליו בעל הבירה – אמר לו: אני הוא בעל

[1] נחמיה ט׳, ז, ח.

א) פמליא — שריו בני־לויתו. ועשה צבורים — צבר את החול. מכברות — נפות. ב) שופעת—עבה וכבדה. טרקלין—אולם, חדר מרווח. ד) זמן — הכין. ה) בירה — ארמון, מגדל. דולקת — מאירה בנרות שבתוכה.

הבירה. כך לפי שהיה אברהם אבינו אומר: האמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקדוש־ברוך־הוא ואמר לו: אני הוא בעל העולם. (ב״ר פ׳ ל״ט).

ז בית אביו של אברהם היו עושים צלמים ומוכרים בשוק. יום אחד הגיע לאברהם למכור. נתן לו תרח אביו קופות של אלהות והושיבו בשוק. בא אליו אדם אחד ואמר לו: יש לך אלוה למכור? אמר לו אברהם: איזה אלוה אתה רוצה לִקַח? אמר לו: אני גבור, תן לי אלוה גבור כמותי. נטל אברהם פסל אחד שהיה עומד למעלה מכלם, ואמר לו: תן את הדמים וטול לך את זה. אמר לו: וכי אלוה זה גבור כמותי? אמר לו אברהם: רֵיקָא, עדַין אין אתה יודע משפט אלהות? מי שעומד למעלה מכלם הריהו גבור מכלם!

כשנפטר האיש להלוך אמר לו אברהם: בן כמה שנים אתה? אמר לו: בן שבעים שנה אני. א״ל אברהם: אוי לו לאותו איש, שהוא בן שבעים ומשתחוה לאלוה זה שנעשה היום! מיד החזיר והשליך האיש אותו אלוה לתוך קופתו של אברהם וחזר ונטל מאברהם את דמיו, נסתלק והלך לו.

אחר כך באה אשה אחת אלמנה ואמרה לו לאברהם: אשה עניה אני, תן לי אלוה עני כמותי. מיד נטל אברהם פסל אחד שהיה יושב למטה מִכֻּלם ואמר לה: בעניותֵך טלי לך אלוה זה, שהוא שפל ויושב למטה מכלם: אבל אין הוא רוצה לזוז ממקומו עד שתתני לי את הדמים.

כשנפטרה לילך אמר לה: בת כמה שנים אַתְּ? אמרה לו: בת הרבה שנים אני... אמר לה אברהם: תפח רוחה של אותה אשה, שהיא בת הרבה שנים ומשתחוה לאלוה בן יום אחד! מיד החזירה אותו אלוה לקופה, חָזרה ונטלה מאברהם את דמיה. והלכה לה.

באותה שעה נטל אברהם את כל האלהות והלך והביא אותם אצל תרח אביו. אמרו לו שאר בניו לתרח אביהם: אברהם זה אינו יכול למכור אלהות, בואו ונעשנו כמר. אמר להם אברהם: מה מלאכתו של כמר? אמרו לו: עומד ומשמש לפני אלהות, מקריב לפניהם, מאכילם ומשקם. עֲשָׂאוּהוּ כמר. מיד נתן אברהם לפניהם מאכל ומשתה, אמר להם: קחו ואכלו. טלו ושתו, שתיטיבו לבני אדם. ולא היה בהם אחד שהיה נוטל כלום לאכול ולשתות. מיד פתח אברהם ואמר: „פה להם ולא ידברו, עינים ולא יראו, אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחון, ידיהם ולא ימישון, רגליהם ולא יהלכו״[1].

באה אשה אחת טוענת בידה קערה סלת. אמרה לו: הֵילָךְ והקרב לפניהם. עמד ונטל מקל בידו ושבר כל הפסילים, ונתן את המקל ביד הגדול שבהם. כיון שבא אביו אמר: מי עשה להם כך? אמר לו: מַכַּסה אני מאַבא? באה אשה אחת ובידה קערה מלאה סלת ואמרה לי: הילך והקרב לפניהם. הקרבתי לפניהם. היה זה אומר: אני אוכל תחלה, וזה אומר: אני אוכל תחלה. ועמד זה הגדול שביניהם ושבר את כֻּלם. אמר לו: מה אתה מַשטה בי — כלום יכולים הם? א״ל: ולא? ישמעו אזניך מה שפיך אומר...

נטָלוֹ תרח ומסרו לנמרוד. אמר לו נמרוד לאברהם: אתה הוא אברהם בן תרח? אמר לו: הן. אמר לו: וכי אין אתה יודע, שאני אדון כל המעשים והחמה והלבנה והכוכבים

[1] תהלים קט״ו, ה—ז.

ז) קופות — סלים. ליקה — לקנות. דמים — מחיר. ריקא — שוטה, בער. נסתלק — נפטר, הלך. כמר — כהן לעבודה־זרה. טוענת — נושאת. הילך — הא לך. משטה — מהתל, מלעיג.

זהמזלות, ובני אדם מלפני יוצאים כלם. ואתה למה אִבַּדת את יִרְאָתִי? באותה שעה נתן הקדוש־ברוך־הוא בינה לאברהם ואמר לנמרוד: רצונך, אומַר לפניך דבר אחד לגדולתך. אמר לו: אמור. אמר לו אברהם: מנהגו של עולם כך הוא, שמיום שנברא העולם ועד עכשו החמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב; למחר תהא מצַוה את החמה שתצא במערב ותשקע במזרח, ואני מעיד בך שאדון העולם אתה. ועוד, אם אדון כל המעשים אתה, בודאי כל הנסתרות גלויות לך. אם כן אמור לי מיד: מה יש בלבי ומה אני עתיד לעשות?

באותה שעה הניח אותו רשע נמרוד ידו על זקנו והיה מתמה בלבו. ואמר לו אברהם: אל תתמה בלבך, לא אדון העולם אתה, בנו של כוש אתה. ואם אדון העולם אתה, למה לא הצלת את אביך מן המיתה? אלא כשם שלא הצלת את אביך מן המיתה, כך אתה לא תנצל מן המיתה.

מיד קרא נמרוד לתרח ואמר לו: מה יהא דינו של אברהם בנך זה שאִבֵּד אלהות שלי? אין דינו אלא שרפה. חזר ואמר לו לאברהם: השתחוה לאש ותנצל. אמר לו אברהם: ואשתחוה למים שמכבים אש. אמר לו נמרוד: השתחוה למים. א"ל: אם כן אשתחוה לענן, שטָעון מים. א"ל: השתחוה לענן. א"ל: אשתחוה לרוח שמפזר הענן. א"ל: השתחוה לרוח. א"ל: אשתחוה לבן־אדם שסובל רוח. א"ל נמרוד: אתה מַשִׂיאֵני בדברים — אני איני משתחוה אלא לאור, הרי אני משליכך לתוכו — ויבוא אלהיך שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו.

מיד הוציאוהו להשליכו לכבשן האש, וּכְפָתוּהוּ וַעֲקָדוּהוּ והניחוהו על גבי אבן, והקיפוהו עצים מארבע רוחותיו, חמש אמות לכל צד וגבהם של עצים חמש אמות, והציתו בהם את האור.

באותה שעה באו שכניו ובני עירו של תרח וטפחו לו על ראשו ואמרו: בושה גדולה וכלמה! אותו בן שהיית אומר עליו שהוא יורש העולם־הזה והעולם־הבא — שרָפוֹ נמרוד.

מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וירד בעצמו והצילו.

היה שם הרן עומד ותוהה. אמר: מַה־נַּפְשָׁךְ: אם יְנַצֵּחַ אברהם — אני אומר: „מִשֶּׁל אברהם אני", ואם ינצח נמרוד — אני אומר: „משל נמרוד אני". כיון שירד אברהם לכבשן האש וְנִצַּל — אמרו לו: של מי אתה? אמר להם: משל אברהם אני. נְטָלוּהוּ והשליכוהו לאור ונחמרו בני־מעיו. ויצא ומת על פני תרח אביו. וזהו שנאמר: „וימת הרן על פני תרח אביו"[1]. (תדב"א; ב"ר פ' ל"ח).

ז בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש. אמר לו הקב"ה: אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו, נאה ליחיד להציל את היחיד. ולפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אמר לו: תזכה ותציל שלשה מבני בניו. (פסח' קי"ח).

[1] בראשית י"א, כח.

יראתי — אלהותי. משיאני — דוחני. תוהה — משתאה ותושב. מה־נפשך — לשון של „בין כך ובין כך". נחמרו — נשרפו. ז) אצנן — אקרר. מקפח — עושק, מעכב. שלשה מבני בנין — חנניה, מישאל ועזריה.

ח „עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ״[1] — אמר הקדוש־ברוך־הוא לאברהם: עִמְּךָ הייתי בשעה שנדבת לשמי לירד לכבשן האש. „ביום חילך״[1] — בעת שהכנסת לי כל איתם החֲיָלוֹת והאוּכְלוּסִים. „בהדרי קדש״[1] — מהדרו של עולם הקדשתיך. „מרחם משחר״[1] — מרחמי של עולם שחרתיך לי. „לך טל ילדותך״[1] — לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר: תאמר שיש בידי עבודה־זרה, שהייתי עובד ע״ז בילדותי. אמר לו הקב״ה: „לך טל ילדותך״ — מה טל זה פורח — אף עונותיך פורחים; מה הטל הזה סימן ברכה לעולם — אף אתה סימן ברכה לעולם. (ב״ר פ׳ ל״ט).

ט בשעה שאמר לו הקדוש־ברוך־הוא לאברהם: „לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ״[2] למה היה דומה? לצלוחית פּוֹלְיָטוֹן שהיתה מוקפת צְמִיד־פָּתִיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף, כיון שנִטַּלְטְלָה ממקומה היה ריחה נודף; אף כך אמר הקב״ה לאברהם: אברהם, הרבה מעשים טובים יש לך, הרבה מצות יש לך, טַלְטֵל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולמי. (שם; שהש״ר פ׳ א׳).

י „וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל״[3] — יצא לו מוֹנִיטִין בעולם. ומהו מוניטין שלו? זקן וזקנה מכאן, בחור ובתולה מכאן. (ב״ר פ׳ ל״ט).

יא „הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים״[4] — למה אברהם דומה? לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, והתחיל מאיר עליו דרך החלון. הציץ המלך וראה אותו. אמר לו: עד שאתה מאיר לי דרך החלון — בא והאר לפני. כך אמר הקדוש־ברוך־הוא לאברהם: עד שתהא מאיר לי מִמַּסְפּוֹטַמְיָא ומחברותיה — בוא והאר לפני בארץ ישראל. (שם פ׳ ל׳).

יב אמר ר׳ לוי: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה איתם אוכלים ושותים ופוחזים — אמר: הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור, ראה אותם עסוקים בנכוש בשעת הנכוש, בעִדור בשעת העִדור — אמר: הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: „לזרעך אתן את הארץ הזאת״[5]. (שם פ׳ ל״ט).

יג „וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן״[6] — מלמד שהיה אברהם אבינו מכניס בני אדם לביתו ומאכילם ומשקם ומְאַהֲבָם ומְקָרְבָם ומגַיְּרם ומכניסם תחת כנפי השכינה. הא למדת, שכל המכניס בריה אחת תחת כנפי השכינה מעלין עליו כאלו הוא בְרָאהּ ויְצָרהּ ורִקְמָהּ. (שהש״ר).

[1] תהלים ק״י, ג׳. [2] בראשית י״ב, א׳. [3] שם שם, ב׳. [4] שם י״ז, א׳. [5] שם י״ב, ז׳. [6] שם שם, ה׳.

ח) עמך הייתי — הקב״ה אומר כך. שהכנסתי לי וגו׳ — שעל ידך נתקדש שמי בעולם. חילות ואוכלוסים — המוני עמים. הדרו של עולם — ממזרח, שהוא פאר העולם. מרחמו של עולם — מתחלת הבריאה. י) מוניטין — מטבעות. זקן וזקנה — אברהם ושרה. בחור ובתולה — יצחק ורבקה. מכאן...מכאן — מזה ומזה, מצד זה ומצד זה. יא) ממספוטמיא — מארץ ארם. יב) נכוש — תלישת עשבים רעים מן השדה. יג) מכנים תחת כנפי השכינה — מגייר, מקרב לה׳.

יד „וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם"[1] — אמר ריש־לקיש: אל תקרי „ויקרא" אלא „וַיַּקְרִיא", מלמד, שהקריא אברהם אבינו שמו של הקדוש־ברוך־הוא בפי כל עובר ושב. כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו. אמר להם: וכי משלי אכלתם, משל אל עולם אכלתם—הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם. (סוטה י').

טו אברהם היה מקבל עוברים ושבים. משהיו אוכלים ושותים — אמר להם: ברכו. אמרו לו: מה נברך? אמר להם: אמרו: „ברוך אל עולם שאכלנו משלו". אם מקבל עליו וברך — היה אוכל ושותה והולך, ואם לא — היה אומר לו: תן מה שעליך. ואמר לו: כמה יש לך עלי? אמר לו אברהם: כד יין — בכך וכך, ליטרא בשר — בכך וכך, ככר לחם—בכך וכך. מי נותן לך יין במדבר? מי נותן לך בשר במדבר? מי נותן לך לחם במדבר? מי שראה כך—היה מברך ואומר: „ברוך אל עולם שאכלנו משלו". וזהו „צדקה ומשפט"—מתחלה „צדקה" ולבסוף „משפט". (ב"ר פ' מ"ט).

טז „וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה"[2] — אמר לו הקדוש־ברוך־הוא לאברהם אבינו: צא וכבוש הדרך לפני בניך. (שם פ' מ').

יז „וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים..."[3] — ושרה היכן היתה? נְתָנָהּ בתבה ונעל בפניה, כדי שלא יראו אותה המצרים. כיון שהגיע לשערי מצרים אמרו לו המוכסים: מה אתה טוען בתוך התבה? אמר להם: שעורים. אמרו לו: אינן אלא חטין. אמר להם: טלו מכס של חטים. — הם פלפלין! — טלו מכס של פלפלין. — זהב אתה טוען. — טלו מכס של זהב. — שיראים אתה טוען! — טלו מכס של שיראים. — מרגליות הן. — של מרגליות אני נותן. אמרו: אלולי שיש בידו דבר מעולה לא היה מקבל עליו כל מה שמבקשים. באותה שעה אמרו לו: אין אתה זז מכאן עד שתפתח את התבה! כיון שפְּתָחָהּ הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה של שרה. (שם; תנח').

יח „וַיֵּרָא אֵלָיו ה'... כְּחֹם הַיּוֹם"[4] — מהו „כחם היום"? אמר רבי חמא בר חנינא: אותו היום יום שלישי למילה של אברהם היה ובא הקדוש־ברוך־הוא לאברהם לשאל בשלומו. הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, כדי שלא יטריח אותו צדיק באורחים. שלח אברהם את אליעזר שיצא לחוץ. יצא ולא מצא אורחים. אמר אברהם: איני מאמינך. זהו שאומרין הבריות: אין אמונה בעבדים. יצא הוא בעצמו.

„וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלשָׁה אֲנָשִׁים"[5] — מי הם „שלשה אנשים?" — מיכאל, רפאל וגבריאל. מיכאל בא לבשר את שרה, רפאל בא לרפא את אברהם וגבריאל בא להפוך את סדום. (ב"מ פ"ו).

[1] בראשית כ"א, לג. [2] שם י"ב, י. [3] שם שם, יד. [4] שם י"ח, א. [5] שם שם, ב.

יד) כיצד—היאך? טו) מה שעליך — שכר אכילה ושתיה. בכך וכך — מעות. טז) וכבוש— סלול. יז) המוכסים—הממונים לגבות מכס הגבול מכל הסחורות. שיראים—אריגי משי. אלולי— לולא. מעולה — משובח, יפה ויקר. זז — סר, מש. הבהיקה — האירה. מזיוה — מזהרה. יח) מנרתיקה — מתיק שלה.

יט „וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם" [1] – ברח בן־הבקר מלפניו ונכנס למערת המכפלה, ונכנס אברהם אחריו, וראה שם אדם ועֶזרו שוכבים וישנים ונרות דולקים עליהם, וריח טוב עולה מהם כריח ניחות. לפיכך חמד במערת המכפלה. (פדר"א).

II. תְּפִלַּת אַבְרָהָם וְחַטְּאוֹת סְדוֹם.

כ „וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם" [1] –לתפלה על סדום. אמר: „השופט כל הארץ לא יעשה משפט?" [2] אם עולם אתה מבקש–אין דין, ואם דין אתה מבקש – אין עולם. אתה תופס את החבל בשני ראשים: אתה מבקש עולם ומבקש דין. אם אין אתה מְוַתֵּר קִמְעָא אין העולם יכול לעמוד. (ב"ר פ' מ"ט).

כא שנו חכמים: אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקדוש־ברוך־הוא. אמרו: מאחר שאנו שרוים בשַלוה ובטובה למה לנו עוברי דרכים שאין באים אלא לחַסרנו – באו ונשכיח תורת רגל מארצנו.

ארבעה דַיָּנים היו בסדום: שַׁקְרָאי ושַׁקְרוּרָאי וזַיְפָאי ומַצְלֵי־דין. התקינו: מי שיש לו שור רועה יום אחד, ושאין לו – רועה שני ימים. היה שם יתום בן אלמנה שאין לו שור. מסרו לו את שְׁוָרֵיהֶם לרעותם. עמד והרגם. אמר להם: מי שיש לו שור יטול עור אחד ושאין לו – יטול שנים. סוף דין כתחלת דין.

מי שקצץ אזנו של חמור חברו אמרו לו: תְּנֵהוּ לו עד שתצמח אזנו.

מי שפְּצָעוֹ חברו אמרו לו: תן לו שכרו, שהקיז לך דם.

מי שעבר בגשר נותן ארבעה זוזים ושעבר במים – שמנה זוזים.

עבר לשם כובס אחד. אמרו לו: תן ארבעה זוזים. אמר להם: אני במים עברתי. אמרו לו: אם כן תן שמנה זוזים. לא נתן, פְּצָעוּהוּ. בא לפני הדַיָּנים. אמרו לו: תן שכר שהקיזו לך דם, ושמנה זוזים שעברת במים.

אליעזר עבד אברהם נזדמן לשם. פצעוהו ובא לפני הדַיָּן. אמר לו: תן לו שכרו, שהקיז לך דם. נטל אליעזר אבן ופצע את הדַיָּן. א"ל: שכר שיש לי בידך תנהו לזה – וממון שלי במקומו עומד.

מי שהיה מזמין אדם לבית־המשתה היו פושטים את טליתו. פעם אחת נזדמן אליעזר לבית־המשתה ולא הזמינוהו. הלך וישב בסוף כלם. אמרו לו: מי הזמינך לכאן?

[1] בראשית י"ח, ז. [2] שם שם, כג. [3] שם שם, כה.

כ) מוּתר – מוחל, מעביר על מדתך. קמעא – קצת. כא) שהשפיע – שהרבה. מאחר – אחרי אשר..., כיון. עוברי דרכים – אורחים עניים. נשכיח תורת רגל – שלא תהא דריסת רגל לעניים בארצנו. שקראי וגו' – כלם כנויי שמות על שם מעשיהם: „שקראי ושקרוראי" – מלשון שקר; „זיפאי" – זיפן ורמאי: „מצלי־דין" – מטה ומעַוֵת דין. רועה – עדרי העיר. שהקיז לך דם – הזלת דם מן העורקים לרפואה קרויה „הקזה". מזמין – קריאה לסעודה קרויה הזמנה. טליתו – בגדו.

אמר לזה שישב אצלו: אתה הזמנתני. נטל זה טליתו וברח לחוץ. וכן עשה אליעזר לשני ולשלישי עד שיצאו כולם, ואכל הוא את הסעודה.

היתה להם מטה שהיו משכיבין בה אורחים. אדם ארוך—קצרוהו, קצר—מתחוהו. בא לשם אליעזר. אמרו לו: עלה ושכב במטה. אמר להם: מיום שמתה אמי נדרתי נדר שלא אשכב במטה.

בשנזדמן להם עני לא היו נותנים לו פת, אלא כל אחד ואחד נותן לו דינר וכותב שמו עליו. וכשמת העני היה בא כל אחד ואחד ונוטל דינר שלו. היתה שם ריבה אחת שהוציאה פת לעני בכדה. עברו שלשה ימים ולא מת – ונתגלה הדבר. טשו את הריבה בדבש והעמידוה על גג החומה ובאו דבורים ואכלוה. זהו שנאמר: „זעקת סדום ועמורה כי רבה”[1] – זעקת ריבה זו. (סנה׳ ק״ח, ק״ט).

כב מעשה בשתי נערות שירדו למלאות מים מן המעין, אמרה אחת לחברתה: למה פניך חולניות? אמרה לה: כלו מזונותינו וכבר אנו נוטים למות. מה עשתה? מלאה את הכד קמח והחליפו: נטלה זו מה שביד זו וזו מה שביד זו. כיון שהרגישו אנשי סדום בדבר – נטלוה ושרפוה.

אמר הקדוש־ברוך־הוא: עכשו אפילו אני מבקש לשתוק – דינה של נערה אינו מניח אותו לשתוק. זהו שנאמר: „הכצעקתה”[2] – צעקת נערה זו.

אמר ר׳ ירמיהו בן אליעזר: עיקר שלותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתים שנה, ומהן עשרים וחמש שנה היה הקב״ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה – ולא עשו, עד שלבסוף הפכה. זהו שנאמר: „המעתיק הרים ולא ידעו – אשר הפכם באפו”[3]. (ב״ר פ׳ מ״ט).

כג „ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח”[4] – ר׳ יצחק אמר: על שחטאה במלח. באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה? הולכת אל כל שכנותיה ואומרת להן: „תנו לי מלח, שיש לנו אורחים” – והיא מתכונת שיכירו בהם אנשי העיר. לפיכך „ותהי נציב מלח”. (שם).

III. זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם.

כד „כה יִהְיֶה זַרְעֶךָ”[5] – אמר ר׳ לוי בשם רבי יוחנן למה הדבר דומה? למי שיצא לדרך והלך במדבר יום ראשון ויום שני ויום שלישי עד עשרה ימים, ולא נמצא לו לא עיר ולא פונדק, לא אילן ולא מים ולא בריה. ואחר שהלך עשרה ימים צפה אילן אחד מרחוק, אמר: שמא יש תחתיו מים. כיון שהגיע אצלו מְצָאו עומד על המַעין וְעָרב לו וְשָׁבַת עליו. כיון שעמד לילך אמר לאילן: אילן, אילן, במה אברכך ומה יש לי לומר

[1] בראשית י״ח, כ. [2] שם שם, כא. [3] איוב ט׳, ה. [4] בראשית י״ט, כו. [5] שם ט״ו, ה.

דינר — שם מטבע. טשו—משחו, סָחו. כב) זועות — רעידת הארץ. כג) מתכונת — חושבת בלבה. כד) פונדק — בית מלון. צפה — ראה.

לך? שיהא עצך נאה—נאה הוא; שיהא צלך נאה—כבר הוא נאה; שיהיו ענפיך נאים—נאים הם; שיהיו פֵּרותיך מתוקים — מתוקים הם; שיהא מַעְיָן יוצא מתחת שרשך — כבר מעין יוצא מתחת שרשך; שתהא עומד במקום חביב — במקום חביב אתה עומד, — במה אברכך? אלא כל הנטיעות העומדות ממך יהיו כמותך. כך כשברא הקדוש־ברוך־הוא את העולם עמדו עשרים דור ולא היתה בהם תועלת ולא עמד מהם צדיק. אחר עשרים דור צפה הקב"ה את אברהם שהיה נתון בארץ כשדים. ואמר הקב"ה: תאמר שיש בו כח לעמוד? כיון שהשליכו אותו לכבשן האש וקדש שמו של הקב"ה ועמד בנסיונו, מיד קרבו הקב"ה לארץ־ישראל. בנה לו את הפונדק והיו זן עוברים ושבים, והיו מכנים את הבריות תחת כנפי השכינה, והודיע כבודו של הקב"ה בעולם. אמר לו הקב"ה: אברהם, אברהם, מה יש לי לומר לך ובמה אברכך? שתהא שלם וצדיק לפני, או שתהא שרה אשתך צַדֶּקֶת לפני—צדיק אתה ושרה אשתך צדקת לפני; או שיהיו כל בני ביתך צדיקים — צדיקים הם לפני,—מה יש לי לברכך? אלא כל בנים שעתידים לעמוד ממך יהיו כמותך. (קה"ר פ' ב').

כה „וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה"[1] — כמה בנים הניקה שרה? אמר ר' לוי: אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה, היו כל אומות־העולם מרננים ואומרים: ראיתם זקן וזקנה, שהביאו אֲסוּפִי מן השוק ואומרים בנֵנו הוא; ולא עוד, אלא שעושים משתה גדול להעמיד דבריהם. מה עשה אברהם אבינו? הלך וזִמֵּן כל גדולי הדור ושרה אמנו זמנה את נשותיהם, וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומֵנִקְתָּהּ לא הביאה, ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דדיה כשני מעינות והניקה את כֻּלם. וַעֲדַיִן היו מרננים ואומרים: אם שרה „הבת תשעים שנה תלד", אברהם בן מאה שנה יוליד! מיד נהפך קְלַסְתֵּר פנים של יצחק ונדמה לאברהם. פתחו כלם ואמרו: „אברהם הוליד את יצחק"[2]. (ב"מ פ"ז).

כו „וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר... וַיְשַׁלְּחֶהָ"[3] — לקח את הַדַּרְדּוּר וקשר במתניה של הגר, כדי שיהא סחוב אחריה ויראה אברהם את הדרך שהלכו בה. וישב ישמעאל במדבר פארן ולקח לו אשה מערבות מואב ועיסה שמה.

לאחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו במדבר פארן, ונשבע לשרה שלא ירד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם. והגיע לשם בחצי היום. ומצא שם אשתו של ישמעאל. אמר לה: היכן הוא ישמעאל? אמרה לו: הלך הוא ואמו להביא פֵּרוֹת ותמרים מן המדבר. אמר לה: תני לי מעט מים ומעט לחם, כי עיפה נפשי מדרך המדבר. אמרה לו: אין לחם ואין מים. אמר לה: כשיבוא ישמעאל בַּעלך אמרי לו: בא זקן אחד מארץ כנען לראותך ואמר שסַף הבית אינו טוב. וכשבא ישמעאל הגידה לו אשתו את הדבר—ושִׁלחה. ושָׁלחה אמו ולקחה לו אשה מבית אביה ושמה פטומה.

לאחר שלש שנים הלך אברהם שוב לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה כפעם ראשונה שלא יֵרד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם. והגיע לשם בחצי היום,

[1] בראשית כ"א, ז. [2] שם כ"ה, ט. [3] שם כ"א, יד.

כח לעמוד — בין בני ארצו הרשעים. כה) מרננים — מוציאים דבה, מליזים. אסופי — ילד זר נאסף מן השוק. להעמיד — לחזק. קלסתר — תואר, צורה. כו) דרדור — מין לבוש, אזור או צעיף, נגרר לארץ.

ימצא שם אשתו של ישמעאל. אמר לה: היכן הוא ישמעאל? אמרה לו: הלך הוא ואמו לרעות את הגמלים במדבר. אמר לה: תני לי מעט לחם ומעט מים, כי עיפה נפשי מדרך המדבר. הוציאה ונתנה לו. עמד אברהם והיה מתפלל לפני הקב"ה על בנו ונתמלא ביתו של ישמעאל כל טוב. וכשבא ישמעאל הגידה לו אשתו את הדבר הזה, וידע ישמעאל שעד עכשו רחמי אביו עליו. (פדר"א ל׳).

IV. עֲקֵדַת־יִצְחָק.

כז „וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם"[1] — מַהוּ „אחר"? אמר רבי יוחנן משום ר׳ יוסי בן זמרא: אחר דבריו של שטן, שנאמר: „ויגדל הילד ויגמל"[2], — אמר שטן לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, זקן זה חֲנַנְתּוֹ למאה שנה פרי־בטן, מכל סעודה שעשה לא הקריב לך תור אחד או גוזל אחד! אמר לו: כלום עשה אלא בשביל בנו, אם אני אומר לו זְבַח את בנך לפני, מיד זובחו. מיד „והאלהים נסה את אברהם... ויאמר קח נא את בנך"[3]. אמר ר׳ שמעון בר אבא, אין „נא" אלא לשון בקשה. משל למלך בשר־ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד ונצח, לְיָמִים עמדה עליו מלחמה חזקה. אמר לו: בבקשה ממך, עמוד לי במלחמה זו, שלא יאמרו ראשונות אין בהן ממש. אף הקב"ה אמר לאברהם: נסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בכֻלם, עכשו עמוד לי בנסיון זה, שלא יאמרו: אין ממש בראשונים.

„את בנך"[4] — אמר לו: שני בנים יש לי. — „את יחידך"[4]. — זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. — „אשר אהבת"[4]. אמר לפניו: רבש"ע, יש גבול במֵעַים? — „את יצחק"[4]. וכל כך למה? כדי שלא תְטָרֵף דעתו עליו.

„וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים"[4] — אמר לפניו: על איזה הר? אמר לו: בכל מקום שתראה כבודי עומד ואמתין לך.

באותה שעה הִרהר אברהם בלבו ואמר: מה אעשה? אם אני מודיע לשרה — נשים דעתן קלה; ואם איני מודיעָה וְאֶגְנְבֶנּוּ, כיון שלא תהא רואה אותו תְחַנֵּק את עצמה. מה עשה? אמר לשרה: תַּקְּנִי לנו מאכל ומשתה ונשמח היום. אמרה לו: מה טיבה של שמחה זו? אמר לה: זקנים כמותנו נולד להם בן בזקנותם ולא ישמחו? הלכה ותקנה המאכל. בתוך הסעודה אמר לה: אַתְּ יודעת כשהייתי בן ג׳ שנים הכרתי את בוראי ונער זה גדל ולא נֻחַנַּךְ, ויש מקום אחד ששם מְחַנכין התינוקות, אוליכנו לשם. אמרה לו: קחנו לשלום.

„וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר"[5] — ולמה בבקר? אמר: שמא תחזור שרה בדִבּורה ולא תניחנו, אשכים ואצא עד שהיא ישֵׁנה.

„וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ"[5] — אהבה מקלקלת השורה. כמה עבדים וכמה שפחות היו לו לאותו צדיק והוא בעצמו חבש את חמורו, לְלַמֵּד זריזותו.

[1] בראשית כ"ב, א. [2] שם כ"א, ח. [3] שם כ"ב, א׳, ב. [4] שם שם, ב. [5] שם כ"ב, ג.

כז) משום — בשם. תטרף דעתו — תתבלבל דעתו ויתבהל. ואמתין — אחכה. הרהר — חשב. תחזור בדבורה — תשוב מדבריה ותתחרט. מקלקלת השורה — משנה דרך העולם ומנהג הבריות. זריזותו — מהירותו.

„וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ"[1] – אֵלּוּ ישמעאל ואליעזר. אמר: עד שאקריבֶנּוּ ישמרו הם את הכלים. נכנסה תַּחֲרוּת בין ישמעאל ואליעזר. אמר ישמעאל: עכשו מקריב אברהם את יצחק בנו לעולה, ואני בנו בכורו, ואני הוא יורש את אברהם. אמר לו אליעזר: כבר גֵּרֶשְׁךָ וְשִׁלַּחֲךָ למדבר; אבל אני עבדו, משרת אותו ביום ובלילה, ואני היורש. ורוח־הקודש משיבה: לא זה יורש ולא זה יורש...

„וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ"[1] – קדמו השטן בדרך ונראה לו בדמות זקן, אמר לו: להיכן אתה הולך? א"ל: להתפלל. א"ל: מי שהולך להתפלל למה אש ומאכלת בידו ועצים על כתפו? א"ל: שמא נשהה יום או יומַים ונשחט, ונאפה, ונאכל. א"ל: זקן, לא שם הייתי כשאמר לך הקב"ה: „קח נא את בנך"[2]? זקן שכמותך ילך וִיאַבֵּד בן שנִתַּן לו למאה שנה! א"ל: הקב"ה צִוָּנִי. הלך השטן ונדמה לְבָחוּר ועמד לפני יצחק, א"ל: להיכן אתה הולך? א"ל: ללמוד תורה. א"ל: בחייך או לאחר מיתתך? א"ל: וכי יש אדם שילמוד אחר מיתה? א"ל: אִי עלוב בנה של עלובה! כמה תעניות נתענית אמך עד שלא נולדת, והזקן הזה נשתטה והולך לְשָׁחֳטֶךָ. א"ל יצחק: אף על פי כן לא אעבור על דעת יוצרי ועל צִוּוּי של אבא. חזר יצחק ואמר לאביו: אבי! ראה מה זה אומר לי? א"ל אברהם: אל תשגיח בו.

כיון שראה השטן שלא קבלו ממנו, הָלַךְ ונעשה לפניהם נהר גדול. מיד ירד אברהם לתוך המים והגיע עד ברכיו, אמר לנעריו: באו אחרי. ירדו אחריו. כיון שהגיע עד חצי הנהר הגיעו המים עד צוארו. באותה שעה תלה אברהם עיניו לשמים, אמר לפניו: רבש"ע! בחרתני ונגלית לי ואמרת לי: „אני יחיד ואתה יחיד, על ידך יִוָּדַע שמי בעולמי, וְהַעֲלֵה יצחק בנך לפני לעולה" – ולא עִכַּבְתִּי והריני עוסק בצִוּוּיךָ, ועכשו „באו מים עד נפש"[3], אם אני או יצחק בני טוֹבֵעַ – מי יְקַיֵּם מאמריךָ ועל ידי מי יְתֻיַחַד שמך? א"ל הקב"ה: חַיֶּיךָ! שעל ידך יתיחד שמי בעולם. מיד גער הקב"ה בנהר ויבש, ועמדו ביבשה. מה עשה השטן? אמר לאברהם: כך שמעתי מאחורי הַפַּרְגּוֹד: השה לעולה ואין יצחק לעולה. אמר לו: כך ענשו של בַּדַּאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו.

„בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא"[4] – ולמה ביום השלישי ולא ביום הראשון ולא ביום השני? כדי שלא יהיו אומות־העולם אומרין: הֲמָמוֹ והלך ושחט את בנו.

„וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחוֹק"[4] – והיאך נראה מרחוק? מלמד שמתחלה היה מקום עמוק, כיון שאמר הקב"ה לְהַשְׁרוֹת שכינתו עליו ולעשותו מקדש, אמר: אין דרך מלך לשכן בעמק אלא במקום גבוה ומְעֻלֶּה ומְיֻפֶּה ונראה לכל, מיד רמז הקב"ה לסביבות העמק, שיתקבצו ההרים למקום אחד לעשות מקום לשכינה. אמר לו אברהם ליצחק: רואה אתה מה שאני רואה? אמר לו: אני רואה הר נאה משובח וענן קשור עליו. אמר לנעריו: רואים אתם כלום? אמרו לו: אין אנו רואים אלא מדברות. אמר להם: „עַם הדומה לחמור", מה החמור רואה ואינו יודע, כך אתם – „שבו לכם פה עם החמור"![5]

[1] בראשית כ"ב, ג. [2] שם שם, ב. [3] תהלים ס"ט, ב. [4] בראשית כ"ב, ד. [5] שם שם, ה.

תחרות — קנאה. נשהה — נתמהמה, נתעכב. אי — מלת הקריאה למי שמשתתף בצער חברו. עלוב — אומלל. נשתטה — נשתגע, נכסל. אל תשגיח בו — אל תתן אליו לב. תלה...עיניו — נשא עיניו. פרגוד — מָסָךְ, מחיצת קלעים; ו„מאחורי הפרגוד" נאמר בדרך מליצה על מי ששומע מה שגוזרין ברקיע. בדאי — בודה מלבו, שקרן. הממו — בלבל וטרף דעתו.

„וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ"[1] — כזה שהיא טוען צְלוּבוֹ בכתפו. „ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה?"[2] — באותה שעה נפל פחד ויראה גדולה על יצחק, שלא ראה בידו של אברהם כלום לקרבן, והרגיש לאמר „איה השה לעולה?" אמר לו: הקב"ה בחר בך. אמר יצחק: אם בחר בי הרי נפשי נתונה לו, אבל על אמי צר לי. ואף־על־פי־כן — „וילכו שניהם יחדו"[3] — זה לַעֲקוֹד וזה לֵעָקֵד, זה לשחוט וזה לְהִשָּׁחֵט.

„וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם"[4] — שניהם מביאים את האבנים, שניהם מביאים את האש, שניהם מביאים את העצים, אברהם דומה כמי שעשה חֲתֻנּוֹת לבנו, ויצחק דומה כמי שעשה חֻפָּה לעצמו. אמר לו יצחק: אַבָּא, מהר ועשה רצון יוצרך ושרפני יפה, ואפר שלי הולֵך לאמי ותניחהו, וכל זמן שתראהו אמי תאמר: זה בני שֶׁשְּׁחָטוֹ אביו. אבא, מה תעשו בזקנותכם? א"ל: יודעים אנו שמיתתנו קרובה; מי שנִחֲמָנוּ עד עכשו הוא ינחמנו עד יום מותנו.

כשבא להקריב אמר לו יצחק: אבא: אֱסָרֵנִי בידי וברגלי, שהנפש חֲצוּפָה היא, וכשאראה המאכלת שמא אֶזְדַּעְזֵעַ וְיִפָּסֵל הקרבן; בבקשה ממך, עֲקְדֵנִי, כדי שלא יעשה בי מום, — מיד „ויעקד את יצחק בנו". א"ל יצחק לאברהם: אבא: לא תודיע את אמי כשהיא עומדת על הבור או כשהיא עומדת על הגג, שמא תפיל את עצמה ותמות.

„וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ" — עיני אברהם בעיני יצחק ועיני יצחק בשמי שמים. והיו דמעות נושרות מעיני אברהם עד שהיתה קומתו משוטטת בדמעות. נטל את הסכין כדי לשחטו עד שֶׁיֵּצֵא ממנו רביעית דמו. בא השטן ודחף ידו של אברהם ונפלה הסכין מידו, וכיון ששלח ליטלה — פער פיו בבכיה וגעה גְעִיָּה גדולה, והיו עיניו מרופפות וצופות לשכינה והרים קולו ואמר: „אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי?"[5] באותה שעה נגלה הקב"ה על המלאכים ופתח את הרקיע, ויצחק נשא עיניו וראה חדרי המרכבה והרהר ונזדעזע. עמדו מלאכי־השרת שורות שורות ברקיע ואומרים זה לזה: ראו יחיד שוחט ויחיד נשחט. רבונו־של־עולם: שבועת „כה יהיה זרעך"[6] מה תהא עליה? מיד יצאה בת־קול ואמרה: „אל תשלח ידך אל הנער"[7].

אמר אברהם: מי אתה? א"ל: מלאך אני. א"ל אברהם: כשאמר לי הקב"ה להקריב את בני הוא בעצמו אמר לי, ואף עכשו אני מבקש שיאמר לי הוא בעצמו. מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת הערפל ואמר לו: „בי נשבעתי"[8]. א"ל אברהם: אתה נשבעת ואף אני נשבעתי שאיני יורד מן המזבח הזה עד שאומר כל מה שאני מבקש. א"ל: אמור כל מה שאתה מבקש. א"ל אברהם: לא אמרת לי „וספור הכוכבים... כה יהיה זרעך"?[9] א"ל הקב"ה: הן. א"ל: ממי? א"ל: מיצחק. א"ל: לא אמרת לי „ושמתי את זרעך כעפר הארץ"?[10] א"ל הקב"ה: הן. א"ל: ממי? א"ל: מיצחק. א"ל: כשם שהיה לי להשיבך ולומר לך: אתמול אמרת לי: „כי ביצחק יקרא לך זרע"[11], עכשו אתה אומר לי: העלהו

[1] בראשית כ"ב, ו. [2] שם שם, ז. [3] שם שם, ח. [4] שם שם, ט. [5] תהלים קכ"א, א. [6] בראשית ט"ו, ה. [7] שם כ"ב, יב. [8] שם שם, טז. [9] שם ט"ו, ה. [10] שם י"ג, טז. [11] שם כ"א, יב.

טוען צלובו בכתפו — „צלובו" — קורה לתליה שלו; שכן היו מטעינין את המובלים לתליה את צלוביהם בשביל עצמם. **חתנות** — חתונה. **חצופה** — עזה ומתרגשת. **ויפסל** — יתפסל, לא יֵרָצֶה, יתקלקל. **נושרות** — נופלות. **משוטטת בדמעות** — כלו' צף ושט מדמעות. **רביעית דמו** — כדי מיתה. **וגעה** — וצעק. **מרופפות** — תלויות ומרחפות. **לשכינה** — לכבוד אלהים. **המרכבה** — של כסא הכבוד.

שם לעולה—וכבשתי את יצרי ולא השבתיך, כך כשיהיו בניו של יצחק חוטאים ונכנסים לצרה תהא נזכר להם עקדתו של יצחק ויהא חשוב לפניך כאלו עֲפָרוֹ צָבוּר על גבי המזבח ותסלח להם ותפדם מצרתם. א"ל הקב"ה: אתה אמרת את שלך ואני אומר את שלי: עתידים בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בראש־השנה, אלא אם מבקשים שאחַפש להם זכות ואזכור להם עקדת יצחק—יְהוּ תוקעים לפני בשופר של זה. א"ל: מהו השופר? א"ל: חֲזוֹר לאחוריך... מיד „וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל"[1].

כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל, נאחז באילן זה ונִתַּר ויוצא, נאחז בחֹרש זה ונתר ויוצא, נאחז בסבך זה ונתר ויוצא. א"ל הקב"ה: אברהם, כך עתידים בניך, נאחזים בעונות ומסתבכים במלכיות, מבבל למדי, ממדי ליון ומיון לאדום. אמר לפניו: רבון העולמים! יהיה כן לעולם? א"ל: וסופם להגאל בקרניו של איל זה — „וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן"[2]. (תנח'; סנה' פ"ט; ירוש' תענית).

כח בשעת עקדתו של יצחק הלך השטן אצל שרה ונזדמן לה בדמות יצחק. כיון שראתה אותו אמרה לו: בני! מה עשה לך אביך? אמר לה: נְטָלַנִי אבי וְהֶעֱלָנִי הרים והורידני בְקָעוֹת, עד שהעלני לראש הר אחד ובנה מזבח וסִדֵּר המערכה וְעָרַךְ את העצים וַעֲקָדַנִי על גבי המזבח ונטל את הסכין לשחטני — ואִלוּלֵא שאמר לו הקדוש־ברוך־הוא „אל תשלח ידך"[3] כבר הייתי נשחט. לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתה. (פסק').

כט עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכֻלם; להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו. (אבות פ"ה).

V. פְּטִירָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם.

ל ר' שמעון בן יוחאי אומר: אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו. שכל חולה שרואה אותה מיד נתרפא. וכשעה שנפטר מן העולם נְטָלָהּ הקדוש־ברוך־הוא ותלָאָהּ בגלגל חמה. אמר אביי: זה שאומרין הבריות: „עלה היום—עלה החולה". (ב"ב ט"ז).

לא אמר רב חנן בר רבא אמר רב: אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אומות־העולם בשורה ואמרו: אוי לו לעולם שאבד מנהיגו! ואוי לה לספינה שאבד קַבַּרְנִיטָהּ! (שם צ"א).

---

[1] בראשית כ"ב, יג. [2] זכריה ט', יד. [3] בראשית כ"ב, יב.

נִתַּר — נפרד ויוצא מן הסבך. כח) לגמור — לכלות. כט) חבתו — אהבת הקב"ה לו. ל) שנפטר מן העולם — מת; ולשון כבוד הוא במיתת צדיקים. עלה היום עלה החולה — עם זריחת החמה יְרַוַּח קצת לחולה והוא מתרומם ממטתו. לא) קברניטה — כלו' מנהיג הספינה ומכַוְּנָהּ בדרכה.

VI. יִצְחָק, רִבְקָה וְזַרְעָם.

לב „וַיְהִי יִצְחָק...בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי וגו׳“[1] – אמר ר׳ יצחק: אם ללמד שהיא מארם־נהרים, והלא כבר נאמר „מפדן ארם“, מה תלמוד־לומר הארמי – „בת בתואל הארמי“[1], „אחות לבן הארמי“?[1] אלא בא ללמדך: אביה רַמָּאי ואחיה רַמָּאי ואנשי מקומה רמאים, והצַּדֶּקֶת הזו שהיא יוצאה מביניהם למה היא דומה? – לשׁוֹשַׁנָּה בין החוֹחִים. (ב״ר פ׳ ס״ג).

לג „וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ“[2] – עוברת על בתי־כנסיות ובתי־מדרשות – יעקב מְפַרְכֵּס לצאת; עוברת על בתי עבודה־זרה – עֵשׂו מפרכס לצאת. (שם).

לד „וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים“[3] – ר׳ לוי אמר: משל להדס ועצבונית שהיו גדלים זה על גבי זה, וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן רֵיחוֹ וזה חוֹחוֹ. כך כל י״ג שנה שניהם הולכים לבית־הספר ושניהם באים מבית־הספר. לאחר י״ג שנה – זה היה הולך לבתי־המדרשות וזה היה הולך לבתי עבודה־זרה. (שם).

לה „וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צַיִד בְּפִיו“[4] – שהיה צד את אביו בפיו: אבא, הֵיאך מעשרין את המלח? אבא, היאך מעשרין את התבן?“. (עפ״י שם).

לו „וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת“[5] – אמר ר׳ אלעזר בן עזריה: מראות ברעתו של רשע. אמר הקדוש־ברוך־הוא: יהי יצחק יוצא לשוק ויהיו הבריות אומרין: זה אביו של אותו רשע, אלא הריני מְכַהֶה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו. דבר־אחר: לאדם גדול שהיתה לו טרקלין נאה ומשובחת והיו שכנים שורפים קש ותבן ומעלים עשן בעד החלון. הלך וסתם את החלון, כך נשי עשו עובדות עבודה־זרה ויצחק רואה ומיצר – מיד כהו עיניו. ד״א: „מראות“ – מכח אותה הראיה, שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי־השרת ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו של יצחק והיו רשומות בתוך עיניו, וכיון שהזקין כָּהוּ עיניו. (שם פ׳ ס״ה; מד׳ אבכיר).

VII. בִּרְכַּת יִצְחָק.

לז „וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ“[5] – הגיע ליל פסח, קרא יצחק לעשו בנו ואמר לו: בני, הלילה הזה כל העולם כלו אומר הַלֵּל; הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים – עֲשֵׂה לי מטעמים ועד שאני בעולמי אברכך. ורוח־הקדש משיבו: „אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו“[6]... הלך עשו להביא ונתעכב שם. אמרה רבקה ליעקב: בני, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים בו, הלילה הזה עליונים אומרים שירה – עשה מטעמים לאביך, ועד שהוא בעולמו יברכך. הלך והביא שני גדיי עזים. (פדר״א).

[1] בראשית כ״ה, כ. [2] שם שם, כב. [3] שם שם, כז. [4] שם שם, כח. [5] שם כ״ז, א. [6] משלי כ״ג, ו.

לג) מפרכס – מפרפר ומתגרגר. לד) עצבונית – סבך של קוצים. לה) היאך מעשרין את המלח... התבן – דברים שאין בהם מעשר, ועשו גנב דעת אביו ביראת־שמים של שקר.

לח „כִּי הִקְרָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי"[1] — אמר ר' יוחנן: משל לעורב שהביא אש לקנו. בשעה שאמר יעקב „כי הקרה ה' אלהיך", אמר יצחק: יודע אני שאין עשו מזכיר שמו של הקדוש ברוך־הוא אלא יעקב, מיד אמר לו: „גשה נא ואמשך בני"[2]. (ב"ר פ' ס"ה).

לט „וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְדוֹלָה"[3] — מה נאמר למעלה מן הענין: „ויהי אך יצוא יצא יעקב מאת פני יצחק"[4] — זה יצא וזה נכנס. כיצד? אלא מי שנתון באורה אינו רואה למי שנתון בחשכה, אבל מי שהוא נתון בחשכה רואה למי שנתון באורה. עשו בא מן השוק ולא ראה ליעקב שהיה לפנים מן הבית, אבל יעקב ראה אותו מבפנים ונטמן אחורי הדלת, וכיון שנכנס עשו יצא יעקב. כך שֵׁער את השעות שלא יבא עשו ויטול את הברכות? אלא כיון שיצא עשו לצוד שלח הקדוש־ברוך־הוא עליו שטן ולא הניחו לצוד עד שיבוא יעקב לִטול את הברכות. כיצד? היה עשו רץ וצד צבי וקושרו ומניחו ורץ ותופס אחר וקושרו ומניחו, והשטן מַתִּירָם ומבריחם; והיה עשו בא ולא היה מוצא אחד מהם, וכך עשה שתים או שלש פעמים. והיה מגלגל בשעות עד שבא יעקב ונטל את הברכות. וכיון שנכנס עשו התחיל קורא לאביו בזדון: „יקום אבי וְיאכל מציד בני"[5]. יקום אבי — היה גוזר עליו; אבל יעקב לא אמר כן, אלא „נא" בלשון בקשה: „קום נא שבה ואכלה"[6] — שלשתן לשון בקשה, לשון שפלות וַעֲנָוְתָנוּת; ואותו רשע אמר: „יקום אבי ויאכל", — יקום אבי... באותה שעה הכיר יצחק את קולו והתחיל חרד אמר לו: מי אתה? לפי שבשעה שנכנס יעקב נכנס עמו ריח גן־עדן, ריח ניחוח, ונתישבה דעתו של אותו צדיק, שנאמר: „ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'"[7], והתחיל לברכו; אבל כשנכנס עשו נפתח לו גיהנם, לפיכך — „ויחרד יצחק חרדה גדולה"[8], והיה תמֵה יצחק בלבו ואומר: אני רואה גיהנם ועשו מַסִּיק אותו, „מי אפוא הוא הצד ציד?"[9] — למה שתי פעמים? אלא אמר יצחק לעשו: אתה הלכת לצוּד ואתה נִצַּדְתָּ. (תנח').

VIII. יַעֲקֹב אָבִינוּ בִּיצִיאָתוֹ מִבְּאֵר־שָׁבַע.

מ „וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע"[9] — יציאת הצדיק מן העיר עושה רושם. כל זמן שהצדיק בעיר — הוא זִיוָהּ, הוא שִׁבְחָהּ, הוא הֲדָרָהּ; יצא משם — פָּנָה זיוה, פנה שבחה, פנה הדרה.

„וילך חרנה" — כשהגיע יעקב לחרן, אמר: אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו?... כשנתן דעתו לחזור — קפצה לו הארץ; מיד „ויפגע במקום"[10]. כשהתפלל בקש לחזור, אמר הקדוש־ברוך־הוא: צדיק זה בא לבית־מלוני וְיִפָּטֵר בלא לינה? מיד „בא השמש".

„כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ"[10] — כִּבָּה השמש. מלמד שהשקיע הקב"ה גלגל־חמה שלא בעוֹנָתָהּ, בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצִנְעָא. משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים. אמר המלך: כַּבּו הנרות, כבו הפַּנָסִים, שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצנעא...

[1] בראשית כ"ז, כ. [2] שם שם, כא. [3] שם שם, לג. [4] שם שם ל. [5] שם שם, לא. [6] שם שם, יט.
[7] שם שם, כז. [8] שם שם, לג. [9] שם כ"ח, י. [10] שם שם, יא.

מגלגל בשעות — מבלה שעותיו. נתישבה דעתו — נחה דעתו. מסיק — משיק, מבער אש. מ) עושה רושם — כלו' ניכרת לכל. שבחה — תהלתה, כבודה. מקום שהתפללו בו אבותי — זה בית־אל. קפצה לו הארץ — באה כנגדו דרך נס, „ויפגע במקום" כאדם שפוגע בדבר הבא לקראתו. ויפטר — יפרד וילך לו. שלא בעונתה — קודם זמנה. בצנעא — בסתר. לפרקים — לעתים. פנסים — מנורות של זכוכית.

„וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם"[1] — עֲשָׂאָן כמין מַרְזֵב ונתן תחת ראשו, שהיה מתירא מן החיות. התחילו האבנים מריבות אלו עם אלו; זו אומרת: עלי יניח צדיק זה ראשו, וזו אומרת: עלי יניח צדיק זה ראשו — נבלעו כלי באחת. וזהו שנאמר: „ויקח את האבן אשר שם מראשותיו"[2].

וַיַּחֲלֹם... וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים"[3] — הראה הקב"ה ליעקב שָׂרֵי ארבע מלכיות עולים ויורדים...

„וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו"[4] — אמר ר' שמעון בן־לקיש: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לְאָמְרוֹ: כאדם שמניף במניפה על בנו.

אמר ר' אבהו: משל לבן־מלכים שהיה ישן בַּעֲרִיסָה, והיו זבובים שוכנים עליו, וכיון שבאה מֵנִקְתּוֹ שחה עליו — וברחו. כך מתחלה „והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו"[3], כיון שנתגלה עליו הקב"ה — ברחו מעליו. (ב"ר פ' ס"ח, ס"ט; חולין צ"א).

מא „הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ"[4] — אמר ר' יצחק: מלמד שקִפְּלָהּ הקב"ה לארץ־ישראל והניחה תחת יעקב אבינו, לומר, שתהא נוחה לִכָּבֵשׁ לבניו. בשם בר קַפָּרא אמרו: קִפְּלָהּ כְּפִנְקָס ונתנה תחת ראשו, כאדם שאומר: „מתחת ראשך שלך הוא". (חולין צ"א; ב"ר פ' ס"ט).

מב „וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת"[5] — רב אמר: רכות ממש, ולא גנאי הוא לה אלא שֶׁבַח הוא לה, שהיתה שומעת על פָּרָשַׁת דרכים בני אדם שהיו אומרים: שני בנים יש לה לרבקה, שתי בנות יש לו ללבן — גדולה לגדול וקטנה לקטן, והיתה יושבת על פרשת דרכים ושואלת: גדול מה מעשיו? — איש רע הוא, מְלַסְטֵם בְּרִיּוֹת. קטן מה מעשיו? — „איש תם יושב אוהלים"[6]. היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה. (ב"ב קכ"ג).

IX. יַעֲקֹב וְהַמַּלְאָכִים.

מג „וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם"[7] — מהו „מחנים"? שתי מחנות; שבשעה שהלך יעקב לארם־נהרים היו מלאכי ארץ־ישראל מְשַׁמְּרִים אותו ומְלַוִּים אותו. כיון שהגיע לחוץ לארץ נסתלקו, וירדו אחרים ונתלוו לו. כיון שחזר מן לבן היו אותם המלאכים שנמסרו לו מְלַוִּים אותו עד ארץ־ישראל. כשהרגישו מלאכי ארץ־ישראל שיעקב בא — יצאו לִקְרָאתוֹ להִתְלַוּוֹת לו, שנאמר: „ויפגעו בו מלאכי אלהים"[8]. התחילו שתי מחנות עומדין אצל יעקב — ומהן שלח בשליחותו.

[1] בראשית כ"ח, יא. [2] שם שם, יח. [3] שם שם, יב. [4] שם; שם, יג. [5] שם כ"ט, יז. [6] שם כ"ה, כז.
[7] שם ל"ב, ג. [8] שם שם, ב.

מרזב — צינור, מחיצה מכאן ומכאן. ארבע מלכיות — בבל, מדי, יון ואדום. אי אפשר לאמרו — מפני הכבוד. מניפה — עשויה כעין כנף ומשיבין בה רוח על הפנים להצטנן. עריסה—ערש של תינוק. מא) קפלה - כְּפָלָהּ, ברכה. פנקס — לוח, ספר לרשימות וחשבונות. מב) גנאי — חסרון, מום, זלזול. פרשת דרכים — מקום שהדרכים מתפרדות. מלסטם — גוזל וחומס. ריסי — עפעפי.

„מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי"[1] — כל אותו הלילה נעשו מלאכי־השרת כִּתּוֹת־כִּתּוֹת וַחֲבוּרוֹת־חֲבוּרוֹת והיו פוגעים בחֲיָלוֹתיו של עֵשו, ואומרים להם: מִשֶּׁל מי אתם? והם אומרים: משל עשו. והם אומרים: „הַכּוּ, הכו!" — „משל בנו של יצחק" — והם אומרים: „הכו, הכו!" כיון שהיו אומרים: „משל אחיו של יעקב אנו" — אמרו: „הניחו להם, מִשֶּׁלָּנוּ הם". בבקר אמר לו עשו: „מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי". (ב"ר פ' ע"ח; תנח').

מד „וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ"[2] — יש אומרים: מיכאל היה. אמר לו מיכאל: ומה אני, שאני אחד מן השרים הראשונים, כך עשית לי — ואתה מתְיָרא מעשו? אמר ר' טרפון: לא היתה לו רשות למיכאל לזוז ממקומו עד שנתן לו יעקב רשות, שנאמר: „שלחני כי עלה השחר"[3]. א"ל: וכי גנב אי קוביוסטוס אתה, שאתה מתְיָרא מן השחר? באו כִּתּוֹת־כִּתּוֹת של מלאכי־השרת ואמרו לו: מיכאל, עֲלֵה, „עת הזמיר הגיע"[4]! לומר, אם אין אתה פותח בשיר נמצא השיר בטל. התחיל מתחנן ליעקב, א"ל: בבקשה ממך, שלח אותי, שלא ישרפוני מלאכי־השרת שבַּעֲרָבוֹת בשביל עִכּוּב השיר. א"ל: „לא אשלחֲך כי אם ברכתני"[3]. — א"ל: וכי איזה מהם חביב, השַּׁמָּשׁ או הבן? אני השמש ואתה הבן, ואתה צריך לברכתי? א"ל: אַף־עַל־פִּי־כֵן. מיד א"ל: „לא יעקב ואמר עוד שמך כי אם ישראל"[5]. א"ל: אַשְׁרֶיךָ, ילוד אשה, שנכנסת בפלטין של מעלה ונִצַּלְתָּ.

בשעה שהיו יעקב ומיכאל מתאבקים, רָצָה כת של מיכאל לְסַכְּנוֹ; אלא שנגלה עליהם הקדוש־ברוך־הוא, וכיון שראה מיכאל את הקב"ה — תָּשַׁשׁ כחו, שנאמר: „וירא כי לא יכיל לו ויגע בכף ירכו"[6]. א"ל הקב"ה למיכאל: יפה עשית שעשית כהן שלי בעל־מום? א"ל: רבונו־של־עולם, והלא אני כהנך! אמר לו: אתה כהני ברקיע והוא כהני בארץ. מיד קרא מיכאל לרפאל, אמר לו: חברי, בבקשה ממך, עמוד עמי בצרה, שאתה מְמֻנֶּה על הרפואות — ירד ורִפְּאוֹ. (מד' אבכיר).

X. יַעֲקֹב וְעֵשָׂו.

מה כשהיו יעקב ועשו במעי אמם אמר יעקב לעשו: עשו אחי, שני בנים אנחנו לאבינו, ושני עולמות יש לפנינו: העולם־הזה והעולם־הבא. העוה"ז יש בו אכילה ושתיה ומַשָּׂא־ומַתָּן אבל העוה"ב אינו כן. רצונך, טול אתה העוה"ז ואני אטול העוה"ב. באותה שעה נטל עשו בחלקו העוה"ז ויעקב נטל בחלקו העוה"ב.

וכשבא יעקב מבית לבן וראה עשו שיש ליעקב נשים ובנים ועבדים ושפחות ובהמות וכסף וזהב — מיד אמר לו: יעקב אחי, לא כך אמרת לי, שתִּטּוֹל אתה העוה"ב

[1] בראשית ל"ג, ח. [2] שם ל"ב, כה. [3] שם שם, כו. [4] שיר השירים ב', יב. [5] בראשית ל"ב, כח. [6] שם שם, כו.

מד) לזוז — למוש. קוביוסטוס — משחק בקוביא שדרכו להיות ער בלילה. שבערבות — שבשמים; אחד משבעת הרקיעים, ששם נתונים המלאכים. עכוב — אחור. לסכנו — להעמידו בסכנה. תשש — רפה, נחלש. ממונה — מופקד.

ואני אטול העוה״ז – ומנין לך כל העוה״ז: נשים ובנים וממון ועבדים ושפחות? למה אתה משתמש ונהנה מן הדברים שבעוה״ז כמותי? א״ל יעקב לעשו: זה מעט הרכוש, שנתן לי הקדוש־ברוך־הוא להשתמש בו לפי הצֹרך שלי בעוה״ז.

באותה שעה האמיד עשו ברעתו ואמר: ומה העוה״ז, שאין ליעקב חלק בו, כך נתן לו הקב״ה; העוה״ב שהוא חלקו – על אחת כמה וכמה. (תדב״א זוטא).

XI. מִיתַת רִבְקָה וּקְבוּרַת רָחֵל.

מו כשמתה רבקה אמרו: מי יֵצא לפני מטתה? אברהם מת, יצחק יושב בבית ועיניו כהות, ויעקב הלך לפדן־ארם. יצא עשו הרשע לפניה–יאמרו: ארורות הדדים שמיניקות כגון זה. מה עשו? הוציאו מטתה בלילה. לפיכך לא פִרסם הכתוב את מיתתה. (תנח׳).

מז „וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה״[1] – מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת? אלא צפה יעקב אבינו שהגליות עתידין לעבור שם, לפיכך קְבָרָהּ שם, כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים. זהו שנאמר: „קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה״[2]. (שם).

XII. בֵּית יַעֲקֹב וּבֵית עֵשָׂו.

מח „וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב״[3]–מה כתוב למעלה מן הענין – „ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום... ואלה שמות אלופי עשו״[4]... אמר ר׳ חנינא: משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים, וְנִתְיָרא מהם, וישב לו ביניהם. כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו נתירא מהם וישב ביניהם.

אמר ר׳ לוי: מָשָׁל לְנַפָּח שהיה פִּתחו פתוח מרשות־הרבים וּפָתַח בנו זְהָבִי פתוח כנגדו, וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסות למדינה. אמר: אָנָה יִכָּנסו כל החבילות הללו? והיה שם פִּקֵּחַ אחד, אמר לו: מאלו אתה מתירא? נִץ אחד יוצא מִשֶּׁלְּךָ ונץ אחד יוצא משל בנך ואתם שורפים אותם כלם. זהו שנאמר: „והיו בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו׳״[5]. (ב״ר פ׳ פ״ד).

---

[1] בראשית ל״ה, יט. [2] ירמיה ל״א, יד. [3] בראשית ל״ז, א. [4] שם ל״ו, לא, מ. [5] עובדיה א׳, יח.

מו) פרסם — הודיע בגלוי. מח) נפח — חרש ברזל. זהבי — אומן עושה בזהב. חבילות — אגודות. ניץ — זיק.

XIII. יוֹסֵף בְּמִצְרָיִם.

מט „וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה"[1] — אל תקרי „הוּרַד", אלא „הוֹרִיד" את אביו והשבטים למצרים. אמר ר' תנחומא: למה הדבר דומה? — לפרה שמבקשין לִתֵּן עול בצַוָּארה והיא מונַעַת צוארה מן העול. מֶה עָשׂוּ? נטלו את בנה מאחריה ומשכו אותו למקום שמבקשין בו לחרוש, והיה העגל גועה. שמעה הפרה בנה גועה והיתה מהלכת בְּעַל־כָּרְחָהּ בשביל בנה. כך הקדוש־ברוך־הוא היה מבקש לקַיֵּם גזֵרת „ידוע תדע"[2] והביא עלילה לכל אלה הדברים וירדו למצרים ויִפְרְעוּ את השְּטָר. (תנח').

נ „וְכֹל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ"[3] — היה מוזג לרבו יין קוֹנְדִּיטוֹן והוא אומר לו: מה מזגת לי? הוא אומר: קונדיטון. אומר לו: פְּסִינְתּוֹן אני רוצה — והיה פסינתון; אומר לו: יין מבושל אני רוצה — והיה מבֻושל. וכן על המים. וכן על כל דבר ודבר, שנאמר: „וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו". כיון שראה רבו כן, מסר לו כל המַפְתְּחוֹת ולא היה יודע אחריו כלום, שכן אומר: „הן אדוני לא ידע אתי מה בבית"[4]. כיון שראה יוסף את עצמו בכך, התחיל אוכל ושותה, מְסַלְסֵל בשְׂעָרו ואומר: ברוך המקום שהשכיחני בית אבי. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: אביך מתאבל עליך בשק ואפר ואתה אוכל ושותה ומסלסל בשערך — אַטְלִיס, חייך שאני מְגָרֶה בך את הדוב. מיד „ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף"[5]. משל למה הדבר דומה, לגבור שהיה עומד בשוק, היה ממשמש בעיניו, מתקן בשערו ומְתַלֶּה בַּעֲקֵבוֹ, אמר: לי נאה, לי יאה, גבור נאה אני. אמרו לו: אם אתה גבור, אם אתה נאה — הרי דוב לפניך, עמוד קַפְחֵהוּ. (תנח'; ב"ר פ' פ"ז).

נא יוסף בן שבע עשרה שנה והיה עומד בכל חֲמוֹ, והיתה אֲדוֹנָתוֹ אשת פוטיפר מְשַׁדַּלְתּוֹ בכל יום ויום בדברים. והיתה מחלפת שלש חליפות בגדים בכל יום ויום: כֵּלִים שלבשה בשחרית לא לבשה אותם בחצי־היום, ובחצי־היום לא לבשה בין־הערבים. כָּל־כָּךְ למה? שיִתֵּן עיניו בה. פעם אחת נתקבצו המצריות לראות יפיו של יוסף. מה עשתה אשת פוטיפר? נטלה אתרוגים ונתנה לכל אחת ואחת, ונתנה סכין לכל אחת ואחת וקראה ליוסף והעמידַתּוֹ לפניהן. כיון שהיו מסתַּכְּלות ביופיו של יוסף היו חותכות את ידיהן. אמרה להן: ומה אַתֶּן בשעה אחת כָּךְ, — אני, שבכל שעה רואה אותו, על אחת כמה וכמה. ובכל יום ויום היתה משַׁדַּלְתּוֹ בדברים, — והוא עמד ביצרו. (תנח').

XIV. יוֹסֵף לִפְנֵי פַּרְעֹה.

נב „וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתוֹ לְפַרְעֹה"[6] — פותרין היו אותו, אלא שלא היה קולם נכנס באזניו: „שבע פרות הטובות" — שבע בנות אתה מוליד, „שבע פרות הרעות" — שבע בנות אתה

[1] בראשית ל"ט, א. [2] שם ט"ו, יג. [3] שם ל"ט ג. [4] שם שם, ח. [5] שם שם, ז. [6] שם מ"א, ח.

מט) בעל כרחה — באונס, שלא ברצונה. והביא עלילה — סִבֵּב סִבָּה, גָּרַם. ויפרעו — וישלמו. שטר—כתב תעודה על החוב. נ) מוזג — מוֹסֵךְ. יין קונדיטון — יין הרקח. פסינתון — יין חריף, שנותנים בו לענה לתריפות. נא) משדלתו — מפתה אותו. חותכות — מנתחות, נוקפות. מסלסל — מְיַפֶּה ועושה תלתלים. אטלים — בטלן ומפונק. ומתלה בעקבו — תולה וטופף את עקבו דרך גאות והתהדרות. קפחהו — נצחהו, הרגהו.

קובר; וכן אמרו: „שבע שבלים הטובות" — שבע מלכִיות אתה מְכַבֵּש, „שבע שבלים הרעות" — שבע אֶפַּרְכִּיּוֹת מורדות בך. וכל כך למה? כדי שיבוא יוסף באחרונה ויטול גדולה. אמר הקדוש־ברוך־הוא: אם יבא יוסף תחלה ויפתור את החלום אין זה שִׁבְחוֹ, יכולים החרטומים שיאמרו לו לפרעה: אִלּוּ שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך; אלא הִמְתִּין להם עד שנתיַגעו והוציאו את רוחו — ואחר כך בא יוסף והחזירה. (ב"ר פ' פ"ט).

נג אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: בשעה שאמר פרעה ליוסף: „ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו"[1], אמרו לו אִצְטַגְנִינָיו: עבד שלקחו רבו בעשרים כסף — תמשילהו עלינו? אמר להם: גְּנוּנֵי־מלכות אני רואה בו. אמרו לו: אם כן יהא יודע בשבעים לשון. אמר להם: למחר אבדקנו. בלילה בא גבריאל ולִמֵּד את יוסף שבעים לשון. בבקר, כל לשון שהיה פרעה מדבר עמו השיב לו. לסוף התחיל יוסף מֵסִיחַ בלשון־הקדש. לא ידע פרעה מה הוא סח. אמר לו פרעה: למדני לשון זו. לִמְּדוֹ ולא לָמַד. אמר לו פרעה: הַשָּׁבַע לי שלא תגַלה לאיש. נשבע לו. וכשאמר יוסף לפרעה: „אבי השביעני לאמר וגו'"[2] — אמר לו פרעה: לך ושאל על שבועתך. אמר לו יוסף: אם כן אשאל גם על אותה שבועה שנשבעתי לך; ועל כרחו אמר פרעה ליוסף: „עלה וקבר את אביך כאשר השביעך"[3]. (שם; סוטה ל"ו).

XV. אַחֵי יוֹסֵף בְּמִצְרָיִם.

נד „וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ"[4] — אמר יעקב לבניו: אתם גבורים, אתם נאים, אל תכָּנסו בשער אחד, ואל תעמדו במקום אחד, שלא תשלוט בכם עין־רעה. (תנח').

נה „וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף"[5] — היה ראוי למקרא לומר „וירדו בני יעקב", מהו „אחי יוסף"? אלא בתחלה לא נהגו בו אַחוה ומכרוהו ולבסוף נתחרטו, והיו אומרים בכל יום: איכתי נרד למצרים ונחזור את אחינו לאביו. וכשאמר להם אביהם לירד למצרים נתנו כלם דעה אחת להחזירו.

אמר ר' יהודה בר סימון: אף יוסף יודע היה שאחיו יורדים למצרים לשבר אוכל. מה עָשה? הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם: ראו כל מי שיִכָּנס לשבר אוכל — כִּתבו שמו ושם אביו, ולערב הביאו לי פִּתְקֵיכֶם. עשו כך. כיון שבאו בני יעקב כל אחד ואחד נכנס בשער שלו וכתבו את שמותם ושם אביהם. לערב הביאו פתקיהם לפני יוסף, זה קורא „ראובן בן יעקב" וזה קורא „שמעון בן יעקב", וכן כל אחד ואחד. מיד אמר להם יוסף: חִתְמוּ כל האוצרות ופִתחו אוצר אחד. ונתן שמותם לממונה על האוצר, אמר לו: ראה, כשיבואו בני אדם הללו ליקח אוכל תפוֹש אותם וְשַׁגְּרֵם לפני. עברו שלשה ימים ולא באו, ושגר לבקשם בשוק. הלכו ומצאו אותם כשהם מחזרים בתוך השוק, יוצאים משוק זה לשוק זה, מִמָּבוֹי זה למבוי זה. מיד תפשו אותם והביאום לפני־יוסף.

[1] בראשית מ"א, מד. [2] שם, נ', ה. [3] שם שם, ו. [4] שם מ"ב, א. [5] שם שם, ג.

נב) אפרכיות—מדינות. נג) אצטגניניו—קוסמיו, הרואים בכוכבים. גנוני מלכות—סמני וגוני מלכות. ושאל על שבועתך — שיתירוה לך. נה) פתקיכם — כתבי רשימות שלכם. ושגרם שלחם. מחזרים — סובבים.

„וַיַּכִּירֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם״[1] — נעשה להם כנכרי. נטל הגביע והקיש בו, אמר להם: אני רואה בגביע שלי, מרגלים אתם. אמרו לו: „כֵּנִים אנחנו״[2]. אמר להם: ואם כֵּנִים אתם, למה לא נכנסתם כלכם בפתח אחד? אמרו לו: כך צונו אַבָּא: „אל תכָּנסו בשער אחד״. אמר להם: בשוק מה טיבכם? לא הייתם מתיָראים מן העין? אמרו לו: אבֵדה אָבדה לנו והיינו מבקשים אותה שם. אמר להם: איזו אבדה? אני רואה בגביע, ששנים מכם החריבו כְּרַךְ גדול של שכם. אמרו לו: ומי הם? הקיש בגביע, אמר להם: שמעון ולוי שמם. מיד נזדעזעו ואמרו לו: „שנים עשר עבדיך אחים אנחנו״[3]. אמר להם: והיכן השנים? אמרו לו: „הקטן את אבינו היום והאחד איננו״[3]. אמר להם: „את אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם״[4]; לקח את שמעון ואסר אותו לעיניהם ואמר להם: זה יהא חבוש עד שתביאו את אחיכם. ולמה אסר את שמעון? מפני שהוא דְחָפוֹ לבור; ועוד, פֵּרש אותו מלוי, שלא יטלו עליו עצה. אמר שמעון לאחיו: כך עשיתם ליוסף וכך אתם מבקשים לעשות לי? אמרו לו: ומה נעשה? ימותו אנשי ביתנו ברעב? אמר להם: עשו מה שתרצו, עכשו אראה מי יכניסני לבית־האסורים? באותה שעה שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו: שלח לי שבעים גבורים מאצילֶיךָ, שמצאתי לסטים ואני מבקש ליתן עליהם כְּבָלִים. שָׁלַח לו, והיו מסתכלים אחי יוסף מה הוא מבקש לעשות. אמר יוסף לאותם גבורים: הכניסו את זה לבית־האסורים ותנו כבלים ברגליו. כיון שקרבו אצלו צָוַח עליהם שמעון. כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שניהם. והיה מנשה בן יוסף יושב לפני אביו. אמר לו יוסף: קום אתה. מִיַּד קם מנשה והכה את שמעון מכה אחת והכניסו לבית־האסורים ונתן עליו כבלים. אמר שמעון לאחיו: אתם אומרים מכה של מצרים היא, זו אינה אלא של בית אַבָּא. כיון שראו אחי יוסף כך נפלה אימה עליהם והלכו אצל אביהם.

כשבאו אצל אביהם וספרו לו את כל המאורע, אמר להם אביהם: היכן שמעון? אמרו לו: אותו האיש אדוני הארץ תְּפָשׂוֹ בשביל שנביא אחינו הקטן. אמר להם: „אותי שכלתם, יוסף איננו ושמעון איננו וגו׳״[5].

„וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל אָבִיו לֵאמֹר: אֶת שְׁנֵי בָנַי תָּמִית וגו׳״[6]—אמר לו: בכור שוטה! וכי בניך אינם בני? אמר להם יהודה: הניחו לו לזקן עד שתכלה הפת.

„וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל״[7] — אמר לו יהודה: אַבָּא! אם ילך בנימין עמנו סָפֵק נִתְפָּס סָפֵק אינו נתפס, ואם אינו הולך עמנו כלנו מתים — מוטב שתניח את הספק ותתפוס את הוַדַּאי. אמר: מי עָרֵב בו? אמר לו: „אנכי אערבנו״[8]. מיד בֵּרכם יעקב ושלחו עמהם. (ב״ר פ׳ צ״א; תנח׳).

נו „וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים״[9] — מה ראה יעקב לברכם ב„אל שדי״? ללמדך שהרבה יסורים באו עליו: עד שהוא במעי אמו עֵשָׂו מֵרִיב עמו; ברח מפני עשו ללבן — היה שם עשרים שנה בצרות רבות; לאחר שיצא משם — רדף לבן אחריו להרגו; נמלט

[1] בראשית מ״ב, ז. [2] שם שם, יא. [3] שם שם, יג. [4] שם שם, כ. [5] שם שם, לו. [6] שם שם, לז.
[7] שם מ״ג, ב. [8] שם שם ט. [9] שם שם יג.

והקיש — דפק. מה טיבכם — כלו׳, לאיזה צורך באתם לשם? חבוש — אסור. דחפו לבור — את יוסף לפני מכירתו. פרש — הבדיל. המאורע — המקרה, המעשה. ספק — דבר שאינו ברור, שמא. ודאי — דבר ברור, ברי.

ממנו — בא עשו ובקש להרגו והפסיד עליו כל איתי דורון. יצא מעשו — באה עליו צרת דינה, יצא מצרת דינה. — באה עליו צרת רחל. ואחר כל הצרות הללו בקש לנוח קִמְעָא — באה עליו צרת יוסף, צרת שמעון וצרת בנימין. לפיכך היה מתפלל ב„אל ש ד י״ : מי שאמר לעולמו „די״ — יאמר ליסורי „די״.

הביאו את בנימין והעמידוהו לפני יוסף. „וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו״[1] — שמח בו, שראה בו דמות־דיוקנָה של אמו. אמר להם יוסף : „הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ?״[1]. אמרו לו : הן. באותה שעה זִמְּנָם לסעודה. היה מבקש להָסֵב לבנימין אצלו ולא היה יודע כיצד לעשות. נטל את הגביע והיה עושה עצמו כמערים ומגיש ומריח הגביע ואמר : יהודה שהוא מלך יֵשב בראש ; ראובן שהוא בכור ישב שני לו, וכן כולם. נשתַיר בנימין, אמר : אני אין לי אֵם ובנימין אין לו אם, כשילדתו אמו מתה, אני היה לי אח ופֵרש ממני ואף הוא היה לו אח ופָרש ממנו, בשביל זה יבוא ויתן ראשו אצל ראשי. זהו שנאמר : „וישבו לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו״[2].

„וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת״[3] — הביא מנות בסעודה, נתן לכל אחד ואחד מהם מנה שלו, נתן לבנימין מנה שלו. נטל יוסף מנה שלו ונְתָנָה לבנימין ; נטלה אסנת מנה שלה ונְתָנָתָהּ לבנימין ; נטלו אפרים ומנשה מנות שלהם ונתנון לבנימין. נמצאו ביד בנימין חמש מנות, לכך נאמר : „ותרב משאת בנימין ממשאות כלם חמש ידות״[3]. (ב״ר פ׳ צ״ב ; תנח׳).

נז „וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן״[4] — היו אחיו עומדים ומְחַבְּטִים לבנימין על כתפיו ואומרים לו : „גנב בנה של גַּנֶּבֶת : בַּיְשָׁנוּ : בַּיְשָׁנוּ ! בן אמך אתה, כך בִּיְשָׁה אמך את אבינו״. ובשביל אותן המכות שהכוהו בכתפיו זכה שתשרה שכינה בין כתפיו, שנאמר : „ובין כתפיו שכן״[5]. (תנח׳).

XVI. יוֹסֵף מִתְוַדֵּעַ אֶל אֶחָיו.

נח „וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה״[6] — אמר רב שמואל בן נחמן : בשעה שהיו יהודה ויוסף מתוכחים זה עם זה, אמרו מלאכי־השרת זה לזה : בואו, נרד למַטה ונראה שור וארי מתנגחים זה עם זה. בנוהג שבעולם, שור מתירא מפני ארי, ועכשו שור וארי מתנגחים ועומדים.

אמר ר׳ יוחנן : בשעה שתפס יוסף את בנימין ואמר : „האיש אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד״[7] — מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ארבע מאות פרסה, עד ששמע חושים בן דן וקפץ מארץ כנען ובא אצל יהודה ושאגו שניהם. ובקשה ארץ מצרים לֵהָפֵךְ.

[1] בראשית מ״ג, כט. [2] שם שם, לג. [3] שם שם, לד. [4] שם, מ״ד, יב. [5] דברים ל״ג, יב. [6] בראשית מד, יח. [7] שם מ״ד, יז.

והפסיד — אבד לו. דורון — המתנה, שנתן לעשו. קמעא — קצת. דיוקנה — צורתה, פניה. נז) ומחבטים — ומכים. גנבת — רחל שגנבה את התרפים. נח) שור וארי — יוסף משול ל„שור״ („בכור שור״) ויהודה ל„ארי״ („גור אריה יהודה״). פרסה — מדת הדרכים, ארבע מיל.

אף אחיו כיון שראו יהודה שכעס – נתמלאו אף הם חמה ובעטו בארץ ועשו אותה תלמים תלמים.

כיון שראה יוסף סִמָּנָיו של יהודה שהוא כועס – מִיָּד נִזְדַעזע, אמר: אוי לי, שֶׁמא יהרגני. ומה הם סמנים של יהודה? עינו של ימין זולגת דם. ויש אומרים: חמשה לבושים היה לבוש, ונימא אחת היתה לו בלבו, וכיון שהיה בועס היתה קורעת כלם ויוצאת.

מה עשה יוסף באותה שעה? איתו עמוד של אבן שהיה יושב עליו, בעט בו ועשהו גל של צרורות. תָּמַה יהודה ואמר: אף זה כמותֵנו! מיד אחז יהודה החרב ובקש לשלפה מתערה ואינה נשלפת. אמר יהודה: וַדַּאי יְרֵא־שמים הוא זה.

„אדני שאל את עבדיו" [1] – אמר לו יהודה ליוסף: מִתְּחִלָּה בעלילה באת עלינו. מכמה מדינות ירדו למצרים לשבור אוכל ולא שאלת אחד מהם; שמא בתך באנו לִשָּׂא אִי אחותנו אתה סבור לִשָּׂא; אף על פי כן לא כסינו ממך דבר. א"ל יוסף: יהודה! למה אתה דַּבְּרָן מכל אחיך, ואני רואה בגביע, שיש באחיך גדולים ממך? א"ל: בשביל שערבתי אותו. א"ל: מפני מה לא ערבת את אחיך כשמכרתם אותו לישמעלים בעשרים כסף וצערת את אביך הזקן ואמרת לו: „טָרֹף טֹרַף יוסף" [2] – והוא לא חטא לך; אבל זה שחטא וגנב הגביע – אמור לאביך: הלך החבל אחר הדלי... כיון ששמע יהודה כך צעק ובכה בקול גדול, אמר: „כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי"? [3].

א"ל יוסף: בא וְנִתְוַכַּח שנינו, אמור דבריך וסדור דינך. מיד אמר יהודה לנפתלי: לך וראה כמה שְׁוָקים יש במצרים. קפץ וחזר ואמר לו: שנים עשר. אמר יהודה לאחיו: אני אחריב מהם שלשה וטלו כל אחד–אחד ולא נַשאיר בהם איש. אמרו לו אחיו: יהודה, מצרים אינה כשכם, אם אתה מחריב מצרים תחריב את העולם כלו. באותה שעה – „ולא יכול יוסף להתאפק" [4]...

„וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעָלָי" [4] – לסכנה גדולה ירד יוסף; שאִלו הרגוהו אחיו אין בריה בעולם מַכֶּרֶת. אלא אמר יוסף: מוטב שאֵהָרג ולא אֲבַיֵּשׁ את אחי בפני המצרים. כיון שיצאו המצרים חזר יהודה ואמר ליוסף: אתה נשבעת בחיי פרעה הרשע ואני נשבע בחיי אבי הצדיק, אם אני מוציא חרבי מִנַּרְתִּיקָהּ אמלא כל מצרים הרוגים. אמר לו יוסף: אם תוציא חרב מנרתיקה אני כורכה על צוארך. א"ל יהודה: אם אפתח את פי אבלע איתך. א"ל יוסף: אם תפתח פיך אני סותמו באבן. אמר יהודה ליוסף: מה נאמר לאַבָּא? א"ל: כבר אמרתי לך; אמור לו: הלך החבל אחר הדלי. א"ל יהודה: דין שקר אתה דן אותנו. א"ל יוסף: שקר לשקרנים – אין לך דין שקר כמכירת אחיכם. א"ל יהודה: אש של שכם דולקת בלבי. א"ל יוסף: אני אכבנה.

באותה שעה עלתה חמתו של יהודה, והיה מכנים עֲשָׁשִׁיּוֹת של ברזל לתוך פיו ומוציאן אָבָק. אמר יהודה: עכשו אני אצא וַאֲצַבֵּעַ כל שְׁוָקים שבמצרים בדם. א"ל יוסף: צַבָּעִים הייתם מימיכם, שֶׁצְּבַעְתֶּם כתנת אחיכם בדם ואמרתם לאביכם „טרף טרף" [2].

[1] בראשית מ"ד, יט. [2] שם ל"ז, לג. [3] שם מ"ד, לד. [4] שם מ"ה, א.

זולגת — נוטפת, נוזלת. **נימא** — שערה. **הלך החבל אחר הדלי** — בנימין אחרי אחיו הגדול יוסף. **מנרתיקה** — מתערה. **כורכה** — עוטפה, צונפה. **של שכם** — שנחרבה על ידי בני יעקב. **עששיות** — חתיכות גדולות. **צבעים** — צובעים.

וכיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים, אמר יוסף בלבו: מוטב שאתודע להם ואל יחריבו את מצרים. אמר להם יוסף: לא כך אמרתם, שאחיו של זה מת? אני קניתיו, אקראנו ויבא אצלכם. התחיל קורא: יוסף בן יעקב, בוא אצלי! יוסף בן יעקב, בא אצלי ודבר עם אחיך שמכרוך!... והיו נושאים עיניהם לארבע פנות הבית. אמר להם יוסף: למה אתם מסתכלים לכאן ולכאן? אני יוסף אחיכם. מיד פרחה נשמתם ולא יכלו לענות אותו. עשה הקדוש־ברוך־הוא להם נס וחזרה נשמתם. אמר להם יוסף: „והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם" [1] — בלשון־הקודש אני מדבר. ולא היו מאמינים לו. וכל כך למה? מפני שיצא מאצלם בלא חתימת־זקן, ועכשו היה עומד כנגדם בחתימת־זקן.

כיון שהבירוהו בקשו להרגו, ירד מלאך ופזרם בארבע פנות הבית.

באותה שעה צוח יהודה בקול גדול ונפלו כל חומות שבמצרים, והפילו כל החיות, ונפל יוסף מכסאו, וירד פרעה מכסאו, וכל הגבורים שהיו עומדים לפני יוסף נהפכו פניהם לאחוריהם ונפלו שניהם.

כיון שראה יוסף שהיתה להם בושה גדולה, אמר להם: „גשו נא אלי" [2] — ויגשו, וכל אחד ואחד היה מנשקו ובוכה עליו. (תנח׳).

XVII. מִיתָתוֹ וּקְבוּרָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב.

נט „וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם" [3] — בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימים ונסתלקה ממנו שכינה. אמר: שמא, חס־ושלום, יש במטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו. אמרו לו בניו: „שמע ישראל, ה׳ אלהינו ה׳ אחד" [4] — אמרו: כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

אמר ר׳ שמואל: הוא הוא שישראל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים: „שמע ישראל אבינו במערת המכפלה! אותו דבר שצייתנו — עדין הוא נוהג בנו: ה׳ אלהינו ה׳ אחד!" (פסח׳ נ״ו; ב״ר פ׳ צ״ח).

ס „ויבאו עד־גרן האטד" [5] — וכי גרן יש לו לאטד? אמר ר׳ אבהו: מלמד שהקיפוה כתרים לארונו של יעקב כגורן זה שמקיפין לו אטד, שבאו בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה; וכלם למלחמה באו — כיון שראו כתרו של יוסף שתלוי בארונו של יעקב, נטלו כלם כתריהם ותלאום בארונו של יעקב. תנא: שלשים וששה כתרים נתלו בארונו של יעקב.

כשהגיעו למערת המכפלה בא עשו ועכבו מלקברו. אמר להם: מערה זו מקום לארבעה זוגות יש בה; יעקב קבר את לאה בחלקו, וזה שנשאר שלי הוא. אמרו לו:

[1] בראשית מ״ה, יב. [2] שם שם, ד. [3] שם מ״ט, א. [4] דברים ו׳, ד. [5] בראשית נ׳, י.

חתימת זקן — סימן של זקן. והפילו כל החיות — כל הנשים המעוברות הפילו את ולדותיהן. נט) במטתי — בזרעי. פסול — כלו׳ כופר באלהים. תנא — שנו. אמרו. לארבעה זוגות — שלשה זוגות הראשונים: אדם וחוה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, ועוד מקום לזוג אחד.

מכרת חלקך לאבא. אמר להם: אם מכרתי בכורתי—חלק פשוט כלום מכרתי? אמרו לו: הן. אמר להם: הראוני שטר מכירה. אמרו לו: השטר בארץ מצרים הוא. — ומי ילך להביאו משם? ילך נפתלי, שהוא קל כאילה. היה שם חושים בן דן שאזניו כבדות. אמר להם: מה זה? אמרו לו: זה מעכב עד שיחזור נפתלי ממצרים. אמר להם חושים: ועד שיחזור נפתלי ממצרים — יהא אבי אבא מוטל בבזיון? נטל מקל והכה על ראשו של עשו,— נשרו עיניו ונפלו על רגליו של יעקב. פקח יעקב את עיניו ושחק. וזהו שנאמר: „ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע"[1]. באותה שעה נתקימה נבואתה של רבקה, שנאמר: „למה אשכל גם שניכם יום אחד"[2]. (סוטה י״ג).

סא בשעה שחזרו בני יעקב מקבורת אביהם ראו שהלך יוסף והציץ באותו הבור שהשליכוהו אחיו בתוכו... כיון שראו כך אמרו: עכשו שמת אבינו „לו ישטמנו יוסף"[3]... והוא לא נתכון אלא לברך על הנס שנעשה לו במקום הזה... (תנח׳; ב״ר פ׳ ק).

סב „וינחם אותם וידבר על לבם"[4] — אמר ר׳ אלעזר: מלמד שאמר להם דברים שמתקבלים על הלב: ומה עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד, היאך נר אחד יכול לכבות עשרה נרות? (מגילה ט״ז).

[1] תהלים נ״ח, יא. [2] בראשית כ״ז, מה. [3] שם נ׳, טו. [4] שם שם, כא.

בכורתי — פי שנים בירושה. סא) עשרה נרות...נר אחד — האחים את יוסף.

ד.

יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם וִיצִיאַת מִצְרָיִם.

I. שִׁעְבּוּד מִצְרָיִם.

א „כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל, כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ"[1] — אמר ר' יודן: התאנה הזו, בתחלה אורים אותה אחת אחת, ואחר כך שתים, ואחר כך שלש, עד שאורים אותה בסלים ובמגרפות; כך בתחלה אחד היה אברהם ויירש את הארץ, ואחר כך שנים: אברהם ויצחק, ואחר כך שלשה: אברהם יצחק ויעקב, ואחר כך „ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד"[2], (ב"ר פ' מ"ו).

ב „וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם"[3] — רב ושמואל, אחד אמר: חדש מַמָּשׁ, ואחד אמר: שנתחדשו גזרותיו. ומהו „אשר לא ידע את יוסף"[3]? שעשה עצמו כאלו לא ידע את יוסף.

„הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ"[4] — „להם" לא נאמר אלא „לו". אמר ר' חמא בְּרַבִּי חנינא: בואו ונתחכם למושיעם של ישראל. במה נְדוּנֵם? נדונם באש — נאמר: „כי הנה ה' באש יבא"[5], ונאמר: „באש ה' ישפט"[6]; נדונם בחרב — „ובחרבו את כל בשר"[6]. אלא בואו ונדונם במים, שכבר נשבע הקדוש־ברוך־הוא שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר: „כי מֵי נח זאת לי, אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ"[7]. והם אינם יודעים, שעל כל העולם אינו מביא, אבל על אומה אחת מביא; ועוד, הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוך המים. וכן הוא אומר: „ומצרים נסים לקראתו וינער ה' את מצרים בתוך הים"[8]. וזהו שאמר ר' אלעזר: מהו שנאמר „כי בדבר אשר זדו עליהם"[9] — בקדרה שבשלו, בה נתבשלו. (סוטה י"א).

„וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה... וּבְכָל עֲבוֹדָה בַּשָּׂדֶה"[10]. מהו „ובכל עבודה בשדה"? שהיו עושין מלאכתם בטיט ובלבנים ובאין לערב לבתיהם לנוח — בא המצרי

[1] הושע ט', י. [2] שמות א', ז. [3] שם שם, ח. [4] שם שם, י. [5] ישעיה ס"ו, טו. [6] שם שם, טז. [7] שם נ"ד, ט. [8] שמות י"ד, כז. [9] שם י"ח, יא. [10] שם א', יד.

א) אורים — מלקטים. במגרפות — בְּגָעִים, כלים שגורפים וצוברים בהם דברים מפוזרים למקום אחד ב) למושיעם של ישראל — להקב"ה. בקדרה — בסיר. שבשלו — דרש „זדו" מלשון „ניזיד".

ואומר לו: צא לַקֵט לי ירק מן הגנה, בַּקַע לי עץ זה, מלא לי חבית זו מן הנהר—תָּנֵי: „ובכל עבודה בשדה".

מהו „את כל עבודתם... בפרך"?[1] שהיו ניתנין עבודת האיש על האשה ועבודת האשה על האיש. אומר לאיש: קום לוש וֶאֱפֵה; אומר לאשה: מלאי חבית זו, בקעי עץ זה, לכי לגנה הביאי ירקות. (תנח׳, ויצא).

ד „וישימו עליו"[2] — „עליהם" לא נאמר אלא „עליו". תנא דבי ר׳ אלעזר בר׳ שמעון: מלמד שהביאו מַלְבֵּן ותלו לו לפרעה בצוארו, וכל אחד מישראל שאמר להם: אַסְטְנִיס אני, אמרו לו: כלום אסטנים אתה יותר מפרעה? (סוטה י״א; שמ״ר פ׳ א׳).

ה „וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּ פָ רֶ ךְ"[3] — ר׳ אליעזר אומר: בפה־רך. בשעה שאמר פרעה „הבה נתחכמה" קבץ את כל ישראל ואמר להם: בבקשה מכם, עשו עמי היום בטובה. נטל פרעה סל ומגרפה, וכל מי שהיה רואה פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים, היה עושה אף הוא כך. מיד הלכו ישראל ועשו עמו בזריזות כל היום לפי כחם. כיון שהחשיך העמיד עליהם נוגשים, אמר להם: חִשבו את הלבֵנים. עמדו ומָנו אותן. אמר להם: כזה אתם מעמידים לי בכל יום. (סוטה י״א; תנה״ק, בהעלתך).

ו „כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ"[4]—אמר ר׳ חנן: מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות? היו נוטלות בניהן וטומנות אותם במחִלות, והיו המִצְרִים נוטלים בניהם הקטנים ומכניסים אותם לבתיהם של ישראל ועוקצים אותם והם בוכים, והיה התינוק של ישראל שומע קול חברו שבוכה — ובוכה עמו, והיו המצרים נוטלים אותם ומשליכים אותם ליאור.

באותה שעה אמר הקדוש־ברוך־הוא למלאכי־השרת: רדו מלפָנַי וראו בְּנֵי חביבַי אברהם יצחק ויעקב, שמשליכין אותם בנהר; וירדו מלפניו כשהיו מבוהלים ועמדו במים עד אַרְכֻּבּוֹתיהם והיו מקבלים בניהם של ישראל ומניחים אותם על גבי הסלעים, והקב״ה מוציא להם דדים מן הסלעים ומניקם. (שהש״ר ט״ו; תרב״א).

ז דרש רב עוירא: בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ישראל ממצרים; שבשעה שיוצאות לשאב מים מְזַמֵּן להם הקדוש־ברוך־הוא דגים קטנים בתוך כדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים. ובאות ושופתות שתי קדרות, אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה. ומרחיצות אותם, וסכות אותם, ומאכילות ומשקות אותם... ובאות לבתיהן, וכיון שמגיע זמן לֵדָתָן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר: „תחת התפוח עוררתיך, שמה חבלתך אמך, שמה חבלה ילדתך"[5]. והקב״ה שולח מלאך מן השמים ומנַקה את ילדיהן, ומשַפֵּר אותם כחַיה זו, שמשַפֶּרֶת את הוָלָד, ומלקט להם שני עִגּוּלִים, אחד של דבש ואחד של שמן, שנאמר: „ויניקהו דבש מסלע ושמן

[1] שמות א׳, יד. [2] שם שם, יא. [3] שם שם, יג. [4] שם שם, כב. [5] שה״ש ח׳, ה׳.

עבודת האיש על האשה וגו׳ — ודבר זה קשה ביותר, מפרך את הגוף ומיגע את הנפש. ד) מלבן — דפוס של לבנים. אסטנים — חלוש ומפונק. ה) בפה רך — משכום לשעבוד בדברים רכים. בטובה — כתורת טובה, שלא בשכר. ו) במחלות — במערות. ועוקצים — דוקרים, צובטים. ארכבותיהם — ברכיהם. ז) משפר — מיפה ומטהר. כחיה — כמילדת. עגולים — ככרות.

מ"חלמיש צור"[1]. וכיון שמכירים בהם המצרים באים עליהם להרגם, ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע, ומביאים המצרים שורים וחורשים על גבם, ולאחר שהולכים – הם מבצבצים ויוצאים כעשב השדה. ולאחר שמתגדלים באים עדרים עדרים לבתיהם.
וכשנגלה הקב"ה על הים הם הכירוהו תחלה ואמרו: "זה אלי"[2]. (סוטה י"א).

II. לֵדָתוֹ וְגִדּוּלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

ח "וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי"[3] – להיכן הלך? אמר ר' יהודה בר זבינא: שהלך בעצת בתו: עמרם גדול הדור היה, כיון שראה, שאמר פרעה "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו"[4], אמר: לשוא אנו עמלים. עמד וגֵרש את אשתו. עמדו כלם וגרשו נשותיהם. אמרה לו בתו: אבא, קשה גזרתך יותר מִשֶׁל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות; פרעה לא גזר אלא בעולם־הזה, ואתה גָזַרְתָּ בעולם־הזה ובעולם־הבא; פרעה הרשע – סָפֵק מתקַיֶמֶת גְזֵרָתוֹ, ספק אין מתקימת, ואתה צדיק – וַדאי גזרתך מתקימת. עמד והחזיר את אשתו. עמדו כלם והחזירו את נשותיהם.
"ויקח"[3] – "וַיָּשָׁב" לא נאמר אלא "ויקח". אמר ר' יהודה בר אבינא: שעשה לה מעשה לִקּוּחִין: הושיבה בְּאַפִּרְיוֹן ואהרן ומרים מרקדים לפניה ומלאכי־השרת אומרים: "אם הבנים שמחה"[5]. (סוטה י"ב).

ט רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הצבור, בקש לעוררם, אמר: ילדה אשה במצרים ששים רבוא בְּכֶרֶס אחת. והיה שם תלמיד אחד וישמעאל בר' יוסי שמו. אמר לו: מי היתה כן? א"ל: זו יוכבד, שילדה את משה ששָקול כנגד ששים רבוא מישראל. (שהש"ר).

י "וַתִּקַּח לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת"[6] – תנא: חמר מבפנים וזפת מבחוץ, שלא יריח אותו צדיק רֵיחַ רע. (סוטה י"ב).

יא "וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק"[7] – למה עמדה מרים מרחוק? אמר רב: לפי שהיתה מרים מתנבאת ואומרת: עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל. וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית אורה. עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: בתי, נתקימה נבואתך. וכיון שהטילוהו ליאור עמדה אמה וטפחה לה על ראשה, אמרה לה: בתי, הֵיכן נבואתך? וזהו שנאמר: "ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו"[7] – לדעת מה יהא בסוף נבואתה. (סוטה י"ב, י"ג; שמ"ר ב' א').

יב "וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ"[8] – כיון שראו אמהותיה שבקשה להציל את משה, אמרו לה: גברתנו, מנהגו של מלך בשר־ודם גוזר גזרה, אם כל העולם כלו אין מקימין אותה, בניו ובני־ביתו מקימים אותה–ואת עוברת על גזרת אביך! בא גבריאל וַחֲבָטָן בקרקע. (סוטה י"ב).

[1] דברים ל"ב, יג. [2] שמות ט"ו, ב. [3] שם ב', א. [4] שם א', כב. [5] תהלים קי"ג, ט. [6] שמות ב', ג. [7] שם שם, ד. [8] שם שם, ה.

ח) לקוחין – נשואים, קדושין. באפריון – בחופה. ט) נתנמנם הצבור – הקהל נם וישן. בכרס – בבטן. ששקול – שדומה במעלתו. יב) וחבטן – הכה אותן.

יג „הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיּוֹת" [1] — למה „מן העבריות"? מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצריות כולן ולא ינק. אמר הקדוש־ברוך־הוא: פה שעתיד לדבר עמי יִינַק דבר טמא! (סוטה י"ב).

יד „וַתְּבִיאֵהוּ לְבַת פַּרְעֹה וגו'" [2] — היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחַבְּבֶת אותו כאלו הוא בנה, ולא היתה מוציאתו מפלטרין של מלך. ולפי שהיה יפה הכל מתאַוים לראותו, ומי שהיה רואהו לא היה מעביר עַצמו מעליו. והיה פרעה מנשקו ומחבקו, והוא נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו. והיו שם יושבים חרטומי מצרים ואמרו: מתיַראים אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו, שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שעתיד לִטול מלכות ממך. מהם אומרים להרגו, מהם אומרים לשרפו. והיה יתרו יושב ביניהם ואומר להם: הנער הזה אין בו דעת, אלא בַּחֲנוּ אותו והביאו לפניו בקערה זהב וגחלת, אם יושיט ידו לזהב יש בו דעת והִרגו אותו, ואם יושיט ידו לגחלת אין בו דעת ואין עליו משפט מות. מיד הביאו לפניו. ושלח ידו לִקַּח הזהב, ובא גבריאל ודחה את ידו ותפס את הגחלת, והכנים ידו עם הגחלת לתוך פיו וְנִכְוְתָה לשונו—וממנו נעשה כבד־פה וכבד־לשון. (שמ"ר פ' א').

III. משֶׁה יוֹצֵא אֶל אֶחָיו.

טו „וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלוֹתָם" [3] — מהו „וירא"? שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר: חֲבָל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם, שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטִיט. והיה נותן כתפיו ומְסַיֵּעַ לכל אחד ואחד מהם. ר' אלעזר בנו של ר' יהודה אומר: ראה משא גדול על קטן ומשא קטן על גדול, ומשא איש על אשה ומשא אשה על איש, ומשא זקן על בחור ומשא בחור על זקן, והיה מניח דַרְגּוֹן שלו והולך ומְיַשֵּׁב להם סבלותיהם ועושה כאלו מְסַיֵּעַ לפרעה. אמר הקדוש־ברוך־הוא: אתה הנחת אתּ עסקיך והלכת לראות בצערם של ישראל ונהגת בהם מנהג אחים, אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך.

דבר אחר: „וירא בסבלותם" — ראה שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים. אמר לו: לך ועשה להם כמו שתאמר. הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח. (שם).

טז „וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל" [4] — אמר משה לישראל: אתם משולים כחול, מה החול אדם נוטלו מכאן ונותנו בכאן ואין קולו נשמע, כך לא יצא דבר זה מפיכם. (תנח').

„הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אוֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי... וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר" [5] — לפי שהיה משה מהרהר בלבו ואומר: מה חטאו ישראל, שנשתעבדו מכל האומות? כיון ששמע

[1] שמות ב', ז. [2] שם שם, י. [3] שם שם, יא. [4] שם שם, יב. [5] שם שם, יד.

יד) לא היה מעביר עצמו — לא היה יכול לסור ולהסתלק. וממנו — על ידי דבר זה.
טו) מסיע — עוזר. דרגון — משמרת המלך. מישב — מתקן. טז) דבר זה — מעשה הריגת המצרי.

דבריו אמר: „אכן נודע הדבר": עתה ידעתי על איזה דבר הם משתעבדים: לשון־הרע יש ביניהם והיאך יהיו ראוים לגאולה? (שמ"ר פ' א').

יח „וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה"[1] — שעמדו דתן ואבירם והלשינו עליו.

„וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה"[1] — שלח פרעה והביאו סַיִף שאין כמותה ונתנו עשר פעמים על צוארו, ונעשה צוארו של משה כעמוד השֵׁן ולא הזיקתו.

„וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַּרְעֹה"[1] — אמר ר' ינאי: וכי אפשר לבשר־ודם לברוח מפני המלכות? אלא בשעה שתפסו את משה וחִיבוהו לְהַתִּיז את ראשו, ירד מלאך מן השמים ונדמה להם בדמות משה, ותפשו את המלאך וברח משה. אמר ר' יהושע בן לוי: נעשו כל הסַנְקְלִיטִין שהיו יושבים לפני פרעה מהם אלמים, מהם חרשים, מהם סומים, והיה אומר לאלמים: היכן משה? ולא היו מדברים, לחרשים — ולא היו שומעים; לסומים — ולא היו רואים. (שם).

IV. משֶׁה בְּמִדְיָן.

יט „וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת"[2] — והלא הקדוש־ברוך־הוא שונא עבודה־זרה ונתן מנוס למשה אצל עובד עבודה־זרה? אלא יתרו כומר לעבודה־זרה היה וראה שאין בה ממש ומאס בה והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה, וקרא לבני עירו ואמר להם: עד עכשו הייתי משמש אתכם, מעתה זקן אני, בחרו לכם כומר אחר. עמד והוציא כלי תשמישי עבודה־זרה ונתן להם. ועמדו הם ונדוהו, שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה. ובקש מן הרועים לרעות לו את צאנו ולא קבלו; לפיכך היו יוצאות בנותיו לרעות — „ויבאו הרועים ויגרשום"[3]...

„וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ"[4] — וכי מצרי היה משה? אלא לבושו מצרי והוא עברי. דבר אחר: „איש מצרי" — משל לאחד שנְשָׁכוֹ עָרוד והיה רץ לִתֵּן רגליו במים. נכנס בנהר וראה תינוק שהיה שוקע במים, ושלח ידו והעלה אותו. אמר לו התינוק: אלולא אתה הייתי מת. א"ל: לא אני הצלתיך אלא אותו הערוד שנשכני וברחתי ממנו הוא הצילך. כך אמרו בנות יתרו למשה: יישר כחך, שהצלתנו מיד הרועים! אמר להן משה: אותו המצרי שהרגתי — הוא הציל אתכן. ולכך אמרו לאביהן: „איש מצרי" כלומר, מי גרם לזה שבא אצלנו? איש מצרי שהרג. (שם; תנח').

כ

V. נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

„וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם"[5] — שנצטרע, והמצורע חשוב כמת, שנאמר: „אל נא תהי כמת"[6]. „ויאנחו בני ישראל"[5] — למה נתאנחו? לפי שאמרו לו חרטומי מצרים: אין לך

[1] שמות ב', טו. [2] שם שם, טז. [3] שם שם, יז. [4] שם שם, יט. [5] שם שם, כג. [6] במדבר י"ב, יב.

יח) להתיז — לכרות. סנקליטין — יועצים. סומים — עורים. יט) ערוד — מין נחש. לתן רגליו במים — שכך היא רפואתו. יישר כחך — כלו', תבא עליך ברכה.

רפואה אם לא נשחט מקטני ישראל ק״ן בערב וק״ן בבקר, ותִרחַץ בדמיהם שתי פעמים ביום. כיון ששמעו ישראל גְזֵרָה קשה התחילו מתאנחים ומקוננים.

„וישמע אלהים את נאקתם״ — ר׳ עקיבא אומר: אִסְפַּקְלַטוֹרִין של פרעה היו מחנקים את ישראל בקירות בתים לבנין, והיו צועקים מתוך הבנין, צועקים מתוך הקירות — והקדוש־ברוך־הוא שומע את נאקתם. (שמ״ר פ׳ א׳, פדר״א).

כא „וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה״[1] — בְּחָנוֹ הקדוש־ברוך־הוא למשה בצאן. אמרו רבותינו: כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי, ורץ אחריו עד שהגיע לְחָסוּת. נזדמנה לו בְריכה של מים ועמד הגדי לשתות. כיון שהגיע משה אצלו, אמר: „אני לא הייתי יודע שרָץ היית מפני צמא. עָיֵף אתה״. הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקדוש־ברוך־הוא: יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר־ודם כך — חייך, אתה תרעה צאני ישראל. (שמ״ר פ׳ ב׳).

כב „וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה״[2] — אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: אי אתה מרגיש, שאני שָׁרוּי בצער כשֵׁם שישראל שרוּים בצער? הֱוֵי יודע, ממקום שאני מדבר עמך: מתוך הקוצים; כביכול, אני שותף בצערם. וכן הוא אומר: „בכל צרתם לו צר״[3]. (שם).

כג שאל גוי אחד את ר׳ יהושע בן קרחה: מה ראה הקדוש־ברוך־הוא לדבר עם משה מתוך הסנה ולא מאילן אחר? אמר לו: אלו מתוך חָרוּב או מתוך שקמה כך היית שואלני; אלא להוציאך חָלָק אי אפשר, למה מתוך הסנה? ללמדך שאין מקום פָּנוּי בלא שכינה, אפילו סנה. (שם).

כד „הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל״[4] — למה הראה לו הקדוש־ברוך־הוא למשה בענין הזה? לפי שהיה משה מחשב בלבו ואומר: שמא יהיו המצרים מכַלים את ישראל. לפיכך הראהו הקב״ה אש בוערת יסנה איננו אוכל. אמר לו: כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל כך המצרים אינם יכולים לכלות את ישראל. (שם).

כה „וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו״[5] — נחלקו רבותינו בדבר. ר׳ יהושע בן קרחה אומר: לא יפה עשה משה שהסתיר פניו; שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקדוש־ברוך־הוא למשה מה למעלה ומה למטה, מה שהיה ומה שעתיד להיות; ובסוף בקש לראות, שנאמר: „הראני נא את כבודך״[6]. אמר הקב״ה למשה: אני באתי להראות לך פנים והסתרת פניך; עכשו אני אומר לך „כי לא יראני האדם וחי״[7]. כשבקשתי — לא בקשת, עכשו שאתה מבקש — אני איני מבקש. ור׳ הושעיא רבה אמר: יפה עשה משה שהסתיר פניו. אמר לו הקב״ה למשה: אני באתי להראות לך פנים וחלקת לי כבוד והסתרת פניך — חייך, שאתה עתיד להיות אצלי בהר ארבעים יום וארבעים לילה, לא לאכול ולא לשתות, ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה; שנאמר: „ומשה לא ידע כי קרן עור פניו״[8]. (שם).

[1] שמות ג׳, א. [2] שם שם, ד. [3] ישעי׳ ס״ג, ט. [4] שמות ג׳, ב. [5] שם שם, ו. [6] שם ל״ג, יח. [7] שם שם, כ. [8] שם ל״ד, כט.

אספקלטורין — שרים. מחנקים בקירות — משקעים בין הלבנים. כא) חסות — נקיק סלע. כג) חרוב — עץ פרי שקורין יאהאניס־בראָד. להוציאך חלק — לפטרך בלא כלום. פנוי — ריק.

כו „אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" [1] – אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: לך אמור להם לישראל: אני הייתי עמכם בְּשִׁעְבּוּד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות. אמר לפניו: רבונו־של־עולם, דַּיָּה לצרה בְּשַׁעְתָּהּ! אמר לו הקב"ה: לֵךְ אמור להם—„אהיה שלחני אליכם!"[1]. (בר' ט').

כז „וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ"[2] – המטה שנברא בין־השמשות נמסר לאדם הראשון בגן־עדן, ואדם מסרו לחנוך, וחנוך לשֵׁם, ושם לאברהם, ואברהם ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב הוליכו למצרים, ושם נמסר ליוסף. וכשמת יוסף נִטַּלְטֵל כל ביתו ונִתן בפלטין של פרעה. והיה יתרו אחד מחרטומי מצרים, וראה את המטה וחמד אותו בלבו, ולְקָחוֹ והביאו ונְטָעוֹ בתוך גן שלו. ולא היה יכול לִקְרַב אליו, עד שבא משה לארץ מדין, ונכנס לתוך גן ביתו, וראה את המטה, וקרא את האותיות שעליו, ושלח ידו ולקחו. וראה יתרו ואמר: זה הוא האיש שעתיד לגאול את ישראל ממצרים. לפיכך נתן לו צפורה בתו לאשה. (פדר"א).

VI. מֹשֶׁה חוֹזֵר לְמִצְרָיִם.

כח „וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה"[3] – להיכן הלך? שהלך ליטול אשתו ובניו. אמר לו יתרו: להיכן אתה מוליכם? א"ל: למצרים. א"ל יתרו: אותם שהם במצרים מבקשים לצאת ואתה מוליכם? א"ל: למחר ישראל עתידים לצאת ולעמוד על הר סיני לשמוע מפי הקדוש־ברוך־הוא „אנכי ה' אלהיך" – ובני לא ישמעו כמוהם! מיד „ויאמר יתרו למשה לך לשלום"[3] – א"ל: לך לשלום ותכנס לשלום ותבוא לשלום. (שמו"ר פ' ד').

כט „וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו"[4] – באותה שעה נאמר לאהרן: „לך לקראת משה המדברה"[5]. יצא לקראתו והיה מְגַפְּפוֹ ומחבקו ומנשקו. אמר לו: משה אחי! היכן היית כל השנים הללו? א"ל: במדין.—מה טף ונשים אלו עמך? א"ל: אשתי ובני. א"ל: להיכן אתה מוליכם? א"ל: למצרים. א"ל: על הראשונים אנו מצטערים, ועכשו הבאת את האחרונים! באותה שעה אמר לה: לכי לבית אביך. לכך נאמר: „אחר שלוחיה"[6]. (מכילתא).

VII. מֹשֶׁה לִפְנֵי פַּרְעֹה.

„וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה"[7] – והיכן הלכו הזקנים שלא חשב אותם עמהם, שכבר אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: „ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים"[8]? אמרו רבותינו: הלכו עמהם הזקנים והיו מגנבים את עצמם ונשמטים אחד־אחד, שנים־שנים, והלכו להם. כיון שהגיעו לפלטרין של פרעה לא נמצא אחד, שכן נאמר: „ואחר באו משה ואהרן", והיכן הזקנים? אלא שהלכו להם. אמר להם הקב"ה: כך עשיתם?

[1] שמות ג', יד. [2] שם ד', יז. [3] שם שם, יח. [4] שם שם, כ. [5] שם שם, כז. [6] שם י"ח, ב.
[7] שם ה', א. [8] שם ג', יח.

כו) אני הייתי עמכם וגו' — דורש שתי פעמים „אהיה". בשעבוד זה—של מצרים. בשעבוד מלכיות — אחרות.

חייכם, שאני פורע לכם. אימתי? בשעה שעלה משה ואהרן עם הזקנים להר־סיני לקבל תורה חחזירם הקב״ה, שנאמר: „ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה“[1].

„וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה כֹּה אָמַר ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת עַמִּי וגו׳“[2] — אמר ר׳ חייא בר אבא: אותו היום יום פְּרוֹזְבַּטְיָא של פרעה היה, ובאו כל מלכי מזרח ומערב לכבדו, והביאו עטרות והיו מעטירים אותו, שהיה קוֹזְמוֹקְרָטוֹר. משעטרו אותו היו משה ואהרן עומדים על פתח פלטרין של פרעה. נכנסו עבדיו ואמרו: שני זקנים עומדים על הפתח. אמר להם: יעלו. וארבע מאות פתחים היו לפלטרין של פרעה, ועל כל פתח ופתח אֲרָיוֹת ודובים ושאר חיות רעות, ולא היתה שום בריה יכולה לִכָּנֵס שם עד שהיו מאכילין אותם בשר. וכשבאו משה ואהרן נתקבצו כלם, סובבים ומלחכים רגליהם. התחילו ללוותם עד שבאו לפני פרעה. כיון שעלו ראו אותם המלכים שהם דומים למלאכי־השרת ורום קומתם כארזי לבנון וגלגלי עיניהם כגלגלי כוכב הנגה וזְקָנוֹת שלהם כאַשְׁכְּלוֹת תְּמָרָה, וזיו פניהם כזיו הַחַמָּה, ומטה אלהים של סַנְפִּירִינוֹן בידם, שחָקוק עליו שֵׁם־המפרש, ודבור פיהם כאש־שלהבת — מיד נפל פחדם על כל המלכים כלם ואחזום זִיעַ ורְתֵת וחלחלה והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם. היה יושב פרעה ומסתכל בהם שמא יְעַטְרוּ אותו, או שמא יתנו לו כתבים — ואף לא שאלו בשלומו. אמר להם: מי אתם? אמרו לו: שלוחיו של הקדוש־ברוך־הוא אנו. — מה אתם מבקשים? אמרו לו: „כה אמר ה׳ אלהי ישראל שלח את עמי וגו׳“[2]. אותה שעה כעס ואמר: „מי ה׳ אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל“[3], לא היה יודע לשלוח לי עטרה, אלא בדברים אתם באים עלי — „לא ידעתי את ה׳ וגם את ישראל לא אשלח“[3]. אמר להם: המתינו לי עד שאחפש בספר שלי. מיד נכנס לבית־גְּנָזָיו והוציא דִפְתְּרָא של אלהות. התחיל קורא: אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צידון. אמר להם: חִפַּשְׂתִּי שמו של אלהיכם בבית־גנזי ולא מצאתיו.

אמר ר׳ לוי: משל למה הדבר דומה? לכהן שהיה לו עבד שוטה. יצא הכהן חוץ למדינה, הלך העבד לבקש את רבו בבית־הקברות. התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם: לא ראיתם בכאן רבי? אמרו לו: מי הוא רבך? אמר להם: פלוני כהן. אמרו לו: שוטה שבעולם, כהן אתה מבקש בבית־הקברות? כך אמרו משה ואהרן לפרעה: שוטה, וכי מבקשים חיים אצל מתים? האלוהות שבידך מתים הם, אבל אלהינו הוא אלהים חיים ומלך עולם.

אמר להם פרעה: בחור הוא או זקן הוא? כמה שנותיו? כמה עֲיָרוֹת כבש? כמה מדינות לכד? כמה שנים יש לו מיום שעלה למלכות? אמרו לו: אלהינו כחו וגבורתו מלא עולם, הוא היה עד שלא נברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולם, והוא יְצָרְךָ ונתן בך רוח חיים. אמר להם: ומה מעשיו? אמרו לו: נוטה שמים ויוסד ארץ, קולו חוצב להבות אש, מפרק הרים ומשבר סלעים, קשתו אש, חציו שלהבת, רֻמחו לַפִּיד, מגנו עֲנָנִים, חרבו בָּרָק, יוצר הרים וגבעות, מכסה הרים בעשבים, מוריד גשמים וטללים, מפריח דשאים ועונה חיות. צר העֻבָּר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם.

[1] שמות כ״ה, יד. [2] שם ה׳, א. [3] שם שם, ב.

פורע — משלם. פרוזבטיא — קבלת פני ציֵרי מלכים בבית המלך. קוזמוקרטור — מושל בכפה, מלך המלכים. סנפירינון—ספיר. זיע — חרדה. דפתרא—כתב רשימה, לוח. רבו—אדונו. בבית־הקברות — שאסור לכהן לבוא שם, מפני הטומאה. עירות — ערים. העֻבר — הולד במעי אמו.

מסיר מלכים ומקים מלכים. אמר להם: מתחלה שקר אתם אומרים, כי אני הוא אדון העולם ואני בראתי עצמי ואת נילוס. באותה שעה קבץ כל חכמי מצרים. אמר להם: שמעתם שמו של אלהיהם של אלו? אמרו לו: שמענו שהוא „בן חכמים ובן מלכי קדם"[1]. השיבם: אלוה שלכם איני יודע מי הוא — „מי ה' אשר אשמע בקולו"[2]. (שמו"ר פ' ה'; תנח'; ילקוט).

VIII. קְשִׁי הַשִּׁעְבּוּד.

לא „וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"[3] — מִנָּה את הנוגשים של מצרים על השוטרים של ישראל, והשוטרים נתמנו על יתר העם, וכשאמר להם: „לא תוסיפון לתת תבן לעם"[4] היו הנוגשים באים ומונים הלבנים, נמצאו חסרות, היו הנוגשים מכים את השוטרים, והשוטרים היו מוכים על יתר העם ולא היו מוסרים אותם ביד הנוגשים. אמרו: מוטב לנו ללקות, ולא ילקה יתר העם. לפיכך כשאמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: „אספה לי שבעים איש"[5], אמר משה: רבונו־של־עולם, איני יודע מי ראוי ומי אינו ראוי. אמר לו: „אשר ידעת, כי הם זקני העם ושוטריו"[5], אותם השוטרים שמסרו עצמם ללקות עליהם במצרים במתכונת הלבנים, הם יבאו ויטלו בגדולה זו. (תנה"ק, בהעלתך).

לב „וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא יִנָּתֵן לָכֶם"[6] — היו ישראל מקוששים את הקש במדבר ורומסים בחומר ובקש; היה הקש נוקב את עקביהם והדם מתבוסס בחומר. רחל בת בנו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד ממעיה ונתערב בתוך המלבן, וירד מיכאל והעלהו לפני כסא־הכבוד — באותו לילה נגזר גזר־דין על מצרים. (פדר"א).

לג „לָתֶת חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ"[7] — אמר ר' יהודה הלוי ברי שלום: אמרו לו למשה: למה אנו דומים? לשה שבא הזאב לטול אותו, רץ הרועה אחריו להצילו מפי הזאב. בין הרועה ובין הזאב נבקע השה. כך אמרו ישראל: משה, בינך לבין פרעה אנו מתים. (שמ"ר פ' ה').

לד אמר ר' אליעזר ברי יוסי: פעם אחת נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים ומצאתי זקן אחד ואמר לי: בא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך, מהם טבעו בים, מהם הרגו בחרב ומהם מֻעֲכוּ בבנין. ועל דבר זה נענש משה רבנו, שנאמר: „ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה"[8]. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: חֲבָל על אלו שאבדו ואינם! הרי כמה פעמים נגליתי לאברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הִרְהֲרוּ על מדותי ולא אמרו לי: מה שמך? אמרתי לאברהם: „קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה"[9]; בקש מקום לקבר את שרה ולא מצא עד שקנה בארבע מאות שקל כסף — ולא הרהר על מדותי: אמרתי ליצחק: „גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך"[10]; בקשו עבדיו מים לשתות ולא מצאו עד שעשו מריבה — ולא הרהר אחר מדותי; אמרתי ליעקב: „הארץ

[1] ישעיה י"ט, יא. [2] שמות ה', ב. [3] שם שם, יד. [4] שם שם, ז. [5] במדבר י"א, טז. [6] שמות ה', יח. [7] שם שם, כא. [8] שם שם, כג. [9] בראשית י"ג, יז. [10] שם כ"ו, ג.

לא) ללקות — להיות מוכה. לד) ולא הרהרו אחרי מדותי — לא התלוננו על דרכי ומנהגי. שעשו מריבה — עם רועי גרר.

אשר אתה שוכב עליה לך אתננה"[1]; בקש מקום לנטוע אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה — ולא הרהר על מדותי, ולא אמרו לי: מה שמך? — ואתה אמרת לי: מה שמך בתחלה, ועכשו אתה אומר לי: „והצל לא הצלת את עמך"[2]. „עתה תראה אשר אעשה לפרעה"[3] — במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל״א מלכים. (סנה׳ קי״א).

IX. הָאוֹתוֹת וְהַמַּכּוֹת.

לה „וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת מַטֵּהוּ... וַיִּקְרָא גַּם פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים"[4] — באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגלת, ואומר להם: כך אותותיו של אלהיכם: בנוהג שבעולם, בני אדם מוליכים פְּרַקְמַטְיָא למקום שצריכים לה, כלום מביאין מוּרַיִּים לְאִסְפַּמְיָא, דגים לְעַכּוֹ... אין אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי הם? מיד שלח והביא תינוקות מן אַסְכּוּלֵי שלהם ועשו אף הם כך; ולא עוד, אלא קרא לאשתו ועשתה כך. „וישליכו איש מטהו"[5] — אמרו יוחני וממרא למשה: תבן אתה מכנים לַעֲפְרָיִם. אמר להם משה: „לעיר של ירקות הָבֵא ירקות". (שמ״ר פ׳ ט׳).

לו „כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה"[6] — אמרו: למה הדבר דומה, לארי וחיות ושועל שהיו הולכים בספינה והחמור גובה מכס מן הספינה. אמר להם החמור: תנו לי מכס. אמר לו שועל לחמור: כמה עזים פניך! אתה יודע שמלך שבחיות עמנו ואתה שואל מכס? א״ל החמור: מן המלך אני נוטל ולגנזיו אני מכנים. א״ל הארי: קרבו לי הספינה — ויצא וטרפו לחמור ונתנו לשועל. א״ל: סדר לי אבריו של שוטה זה. הלך השועל וסדרם. ראה לבו, נְטָלוֹ וַאֲכָלוֹ. כשבא הארי מצא אבריו נתוחים, א״ל: לבו של שוטה זה היכן הוא? א״ל: אדוני המלך! לא היה לו לב, שאם היה לו לב לא היה נוטל מכס מן המלך. אף כך פרעה הרשע, אם היה לו לב, לא היה אומר למלך מלכי המלכים: תן לי דורון. (ילקוט).

לז „וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל אַהֲרֹן"[7] — אמר ר׳ תנחום: למה לא לקו המים על ידי משה? אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: המים ששמרוך כשהושלכת ליאור אינו דין שילקו על ידך; חייך, לא ילקו אלא על ידי אהרן. (שמ״ר פ׳ ט׳).

לח למה הביא עליהם מכת דם תחלה? שהיו פרעה והמצרים עובדים ליאור. אמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: לך והכה את אלהיהם לפניהם, שאין הקב״ה נפרע מן האומה אלא אם כן נפרע מאלהיה תחלה.

„עַל נַהֲרוֹתָם"[8] — בכל מקום שהיו המים, נעשו דם. „ועל כל מקוה מימיהם"[8] — אפילו מה שהיה בקיתון נעשה דם; ואפילו מה שהיה המצרי רוקק מתוך פיו נעשה דם. שנאמר: „והיה דם בכל ארץ מצרים"[8].

[1] בראשית כ״ח, יג. [2] שמות ה׳, כג. [3] שם ו׳, א. [4] שם ז׳, י, יא. [5] שם שם, יב. [6] שם שם, יד. [7] שם שם, יט; [8] שם שם, יט.

ל״א מלכים — בכבוש ארץ ישראל. לה) ומקרקר... כתרנגלת — צפצף התרנגלת קרוי „קרקור". פרקמטיא — סחורה. מוריים — ציר של דגים, הנמצא לרוב באספמיא (שפאניען). אסכולי — בית ספר. עפרים — שם מקום, שהתבן מצוי שם. דורון — מתנה. לח) נפרע — נוקם.

אמר ר' אַבּוּן הלוי: ממכת הדם העשירו ישראל. כיצד? היו המצרי וישראל יושבים בבית אחד, והיתה הַגִּיגִית מלאה מים, והיה המצרי הולך למלאות הקיתון מתוכה ונעשית דם; וישראל הולך ושותה מים מתוכה. והיה המצרי אומר: תן לי בידך מעט מים והיה נותן לו, נמצאו ביד מצרי דם. והיה אומר לו: בוא אני ואתה ונשתה מן הקערה, והיה ישראל שותה מים והמצרי דם. וכשהיה מצרי לוקח מים מישראל בְּמִקָּח – שותה מים. לפיכך ממכת הדם העשירו ישראל. (תנה"ק).

לט. בטכסים של מלכים הביא הקדוש־ברוך־הוא עליהם את המכות. מלך בשר־ודם כשמדינה מורדת עליו מה עושה? משלח עליה לגיונות והם מקיפים עליה. בתחילה סוכר את המים שלהם; חזרו – מוטב, ואם לאו מביא עליהם קוֹלָנִים; חזרו – מוטב, ואם לאו יורה בהם חצים; חזרו – מוטב, ואם לאו מביא עליהם בַּרְבָּרִים; חזרו – מוטב, ואם לאו מביא עליהם דוֹרְמָסִיוֹת; חזרו – מוטב, ואם לאו זורק בהם נֶפְט; חזרו – מוטב, ואם לאו משליך עליהם אבני בַּלִּסְטְרָאוֹת; חזרו – מוטב, ואם לאו מְגָרֶה בהם אוֹכְלוּסִין הרבה; חזרו – מוטב, ואם לאו אוסר אותם בבית האסורים; חזרו – מוטב, ואם לאו הורג גדולים שבהם. כך הקב"ה, בתחלה סכר את המים שלהם – „ויהפך לדם יאוריהם"[1]; לא חזרו, הביא עליהם קוֹלָנִים – אלו הצפרדעים, שקרקורם היה קשה להם ביותר, שהיו נבנסים לתוך כרסם ועושים „קוקו": לא חזרו, ירה עליהם חצים – אלו הכנים, שהיו נכנסין בגופם של מצרים כחץ זה; לא חזרו, הביא עליהם ברברים – זה ערוב; לא חזרו, הביא עליהם דורמסיות – זה הַדֶּבֶר והרג את מקניהם; לא חזרו, זרק בהם נפט – זה השחין; לא חזרו, השליך עליהם אבני בלסטראות – זה הברד; לא חזרו, גרה בהם אוכלוסין הרבה – זה הארבה; לא חזרו, חָבָשָׁם בבית־האסורים – זה החשך; לא חזרו, הרג גדולים שבהם, שנאמר: „וה' הכה כל־בכור"[2].

כל מה שחשבו המצרים על ישראל הקדוש־ברוך־הוא הביא עליהם: חשבו שיהיו שואבים מימיהם, לפיכך – „ויהפך לדם יאוריהם"; חשבו שיהיו טוענים פְּרַגְמַטֵיהֶם, הביא עליהם צפרדעים והיו מַטְרִפִין אותם; חשבו שיהיו עושים להם בארץ – הרחיש את הארץ כנים; חשבו שיהיו טוענים את בניהם בפדגוג, זה – שלח בהם ערוב: אריות, זאבים, נמרים ודובים ונחשים. היה למצרי חמשה בנים והיה נותן לישראל להוציאם לשוק בידו. בא ארי נוטל אחד, ואב אחד, דוב אחד, נמר אחד, נחש־שרף אחד. היה ישראל נכנס לתוך ביתו של מצרי לבדו. אומר לו המצרי: היכן בָּנַי? אומר לו ישראל: שב ואני אעשה לך חשבון: בא הארי נטל אחד והזאב אחד, הדוב אחד והנמר אחד, ונחש שרף אחד. חשבו שיהיו רועים את מקניהם – שלח את הדבר במקניהם; חשבו שיהיו להם

[1] תהלים ע"ח, מד. [2] שמות י"ב כט.

במקח – בקנין כסף. לט) טכסים – דרכי מלחמה ותחבולותיה. לגיונות – חילות. חזרו – אם שבו מחטאתם וממרידתם. קולנים – צעקנים, משמיעי קול רעש להבעיתם. ברברים – אנשי חיל מן הנכרים שהם אכזרים ביותר. דורמסיות – משחיתים. נפט – מין נוזל בוער (נאפט). בליסטראות – כלי קלע. אוכלוסין – חילות והמונים. קוקו – כך מקרקרין הצפרדעים. חבשם – אסרם. פרגמטיהם – חבילות סחורותיהם. מטרפין אותם – משחיתין את הפרקמטיאות. עושים להם בארץ – בעבודת האדמה. הרחיש – הרמיש, השריץ. כפדגוג – כאיסטן ומתנק.

בַּלָנִים – הביא עליהם את השחין; חשבו לסקלם באבנים – הביא עליהם את הברד; חשבו שיהיו כורמיהם – הביא עליהם את הארבה ואכל אילנותיהם; חשבו לחָבשם בבית־האסורים – הביא עליהם את החשך; חשבו להרוג אותם – „וה׳ הכה כל בכור"[1]; חשבו לשקע אותם במים – „ונער פרעה וחילו בים סוף"[2]. (תנח׳).

מ „וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה" וגו׳[3] – כך דרך הרשעים כל זמן שהם בצרה הם מכניעים עצמם, וכיון שֶׁהַצָּרָה עוברת חוזרים לקלקולם. (שמ"ר פ׳ י׳; תנח"ק).

מא „וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל אַהֲרֹן נְטֵה אֶת מַטְּךָ וְהַךְ אֶת עֲפַר הָאָרֶץ"[4] – אמר ר׳ תנחום: אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: עפר שהגין עליך כשהרגת את המצרי, אינו דין שילקה על ידך. (שמו"ר פ׳ י׳).

מב „וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד"[5] – משל למה הדבר דומה, לשני לגיונות קשים ששונאים זה את זה. לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך. מה עשה המלך? עשה שלום ביניהם והלכו ועשו שליחות המלך. כך אש וברד צהובים זה לזה, כיון שהגיע זמן מלחמה של מצרים עשה הקדוש־ברוך־הוא שלום ביניהם והכו במצרים. הֱוֵי: „ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד"[5]. היה יושב מצרי – נכוה בברד, עומד – נכוה באש. (תנח׳).

מג „וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים"[6] – בשלשת ימים אלו כל מי שהיה יושב – לא היה יכול לעמוד, והעומד – אינו יכול לישב, ומי שהוא רבוץ – לא היה יכול לזקוף.

בג׳ ימי אפלה היה הענן מחשיך למצרים ומאיר לישראל, והיו ישראל נכנסים לבתיהם של מצרים והיו רואים כל מה שיש להם. ובשעה שאמר להם הקדוש־ברוך־הוא „וישאלו איש מאת רעהו וגו׳"[7] – היו ישראל נכנסים אצל המצרים ואמר כל אחד ואחד לשכנו: השאילני אותו הכלי, שיש לך. והוא אומר: אין לי. וישראל אומר לו: אני יודע שיש לך, הרי הוא במקום פלוני. באותה שעה היו המצרים אומרים: אם היו אלו רוצים לשַׁקר בנו – היו נוטלים אותם בימי החשך ולא היינו מרגישים. (תנח׳; שמו"ר פ׳ י"ד).

X. קֹדֶם יְצִיאַת מִצְרָיִם.

מד „דבר נא באזני העם וישאלו" וגו׳[7] – אמרו דְּבֵי ר׳ ינאי: אין „נא" אלא לשון בקשה. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: בבקשה ממך: לך ואמור להם לישראל: בבקשה מכם: שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק: „ועבדום וענו אותם"[8] קִיֵּם בהם, „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול"[8] לא קִיֵּם בהם. אמרו לו: „וּלְוַאי שנצא בעצמנו"... משל לאדם שהיה חבוש בבית־האסורים, והיו אומרים לו בני אדם: למחר מוציאין אותך מבית־האסורים ונותנין לך ממון הרבה. ואומר להם: בבקשה מכם, הוציאוני הַיום ואיני מבקש כלום. (בר׳ ט׳).

---

[1] שמות י"ב, כט. [2] תהלים קל"ו, טו. [3] שמות ח׳, יא. [4] שם שם, יב. [5] שם ט׳, כד. [6] שם י׳, כב. [7] שם י"א, ב. [8] בראשית ט"ו, יג. [9] שם שם, יד.

בלנים – רוחצים אותם במרחצאות. מ) לקלקולם – לחטאם. שהגין עליך – „ויטמנהו בחול". מא) אינו דין – לא ראוי. מב) צהובים – שונאים וצרים. מד) אותו צדיק – אברהם אבינו.

מה „וַיִּקְרָא לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה“[1] — היה פרעה מְחַזֵר על פתחיהם של עבדיו ומעמידם כל אחד ואחד ממקומו והולך עמהם וקורא בלילה בכל שוק ושוק ואומר: היכן הוא משה, והיכן הוא דר? והיו בניהם של ישראל משחקים בו, ואומרים לו: „פרעה, להיכן אתה הולך?“ והוא אומר להם: את משה אני מבקש. והם אומרים לו: „כאן הוא דר, כאן הוא דר“ — ומשחקים בו, עד שֶׁמְּצָאוֹ למשה. אמר לו פרעה: „קומו צאו מתוך עמי“[1]. אמר לו משה: וכי גנבים אנו שנצא בלילה? כך צונו הקדוש־ברוך־הוא: „לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר“[2] — לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים. (תנה"ק).

XI. אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף.

מו „וַיִּקַּח משֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ“[3] — שנו חכמים: בוא וראה כמה חביבות מצות על משה רבֵּנו, שכל ישראל כלם נתעסקו בבִזה והוא נתעסק במצות. ומנַין היה יודע משה רבנו היכן יוסף קבור? אמרו: סרח בת אשר נִשְׁתַּיְּרָה מאותו הדור, הלך משה אצלה, אמר לה: כלום אַת יודעת היכן יוסף קבור? אמרה לו: ארון של מַתֶּכֶת עשו לו מצרים וקְבָעוּהוּ בנילוס הנהר, כדי שיתברכו מימיו. ועוד שאמרו החרטומים לפרעה: רצונך שלא תצא אומה זו מכאן לעולם — העצמות של יוסף אם לא ימצאו אותן עד עולם אינם יכולים לצאת.

הלך משה ועמד על שפת נילוס. אמר: יוסף, יוסף! הגיעה העת שהקדוש־ברוך־הוא גואל את ישראל והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל. השכינה מעכבת לך, ישראל מְעכבים לך וענני־כבוד מְעכבים לך. אם אתה מראה עצמך — מוטב, ואם לאו הרי אנו מנוקים משבועתך. מיד התחיל ארונו של יוסף מְפַעְפֵּעַ, וצף ועלה מן התהומות בקנה. רבי נתן אומר: בקברות של מלכים היה קבור, הלך משה ועמד על קברות של מלכים. אמר: יוסף, הגיעה העת שנשבע הקב"ה לגאול את ישראל והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל; אם אתה מראה עצמך — מוטב, ואם לאו הרי אנו מנוקים משבועתך. באותה שעה נזדעזע ארונו של יוסף. נְטָלוֹ משה והביאו אצלו.

וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו ארונו של יוסף וארון של שכינה מהלכים זה עם זה, והיו עוברים ושבים אומרים: מה טיבם של שני ארונות הללו? אמרו: אחד של מת ואחד של שכינה. „וכי מה דרכו של מת להלך עם שכינה?“ — אמרו: קִיֵּם זה כל מה שכתוב בזה. (סוטה י"ג; דב"ר; תנח'; פס').

מז „את עצמות יוסף“[3] — מושלים אותו למה הדבר דומה? ללִסְטִים שנכנסו לְמַרְתֵּף של יין, נטלו קַנְקַן אחד ושתו. הֵצִיץ עליהם בעל המרתף, אמר להם: יֶעֱרַב לכם, יִבְשַׂם לכם, יִמְתַּק לכם; שתיתם את היין — החזירו את הקנקן למקומו. כך אמר הקדוש־ברוך־הוא לשבטים: מכרתם את יוסף — החזירו עצמותיו למקומן. (ב"ר פ' פ"ה).

[1] שמות י"ב, לא. [2] שם שם, כב. [3] שם י"ג, יט.

מו) מעכבת לך — מעכבת את היציאה בשבילך. מפעפע — מבעבע, מעלה אבעבועות של מים. נזדעזע — רעד. מז) קנקן — חבית, כד. יבשם — ינעם.

XII. יְצִיאַת מִצְרָיִם.

מח בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שִׁנּוּ את שמם, ולא שנו את לשונם, ולא גלו מִסְתּוֹרִין שלהם ולא בִטלו את הַמִּילָה. (שו"ט קי"ד; ילקוט).

"וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה"[1], וּלְהַלָּן הוא אומר: "וגם את ישראל לא אשלח"[2], וכאן הוא משלח. למה הדבר דומה? למלך שאמר לעבדו: צא והבא לי דג מן השוק. הלך והביא לו דג מבאיש. אמר לו המלך: חייך, אין אתה יוצא מאחת משלש: או הדג אתה אוכל, או דמיו אתה נותן, או אתה לוקה מאה מַגְלְבִין. אמר לו: אני אוכלו. לא הספיק לאכול ממנו קִמְעָא עד שנקטה נפשו עליו, אמר: אני לוקה מאה מגלבין. לא הספיק ללקות חמשים עד שנסתכן למות, אמר: אני נותן דמיו. נמצא אוכל דג מבאיש ולוקה ונותן את דמיו. כך פרעה שִׁעְבֵּד את ישראל במצרים יותר מִדַּאי, אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: "שלח את עמי"[3], אמר: "לא ידעתי את ה'"[2]. הביא עליו עשר מכות ולא שִׁלְּחָם. אמר לו הקב"ה: חייך, יש לך לִתֵּן שכרם, שנאמר: "וה' נתן את חן העם וגו'"[4]. משנטל המכות ונתן שכרם, אחר־כך שִׁלחם. (ע"פ תנה"ק).

נ "ויהי בשלח פרעה" — אמר ר' לוי: משל לאחד שהיה לו שדה, והיה בה גל של צרורות. עמד ומְכָרָהּ לאחר. עמד אותו האיש שקְנָאָהּ והעביר אותו הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים. נְטָעָהּ גפנים, עֲשָׂאָהּ שורות־שורות, נטע בה כל מיני בשמים, נטע בה רמונים, העמידה על קנים, בנה מגדל בתוכה והושיב בתוכה שומר. כל מי שהיה עובר עליה היה משבחה. עבר עליה אותו האיש שמְכָרָהּ, ראה אותה מלֵאה כל טוב, אמר: אוי לי שכך מכרתי! אוי לי שכך הוצאתי מידי! כך היו ישראל במצרים גל של צרורות, כיון שיצאו נעשו פרדס רמונים. כל הימים שהיו הבריות רואין את ישראל היו משבחין אותם. ראה אותם פרעה, התחיל צוֵחַ ואומר: אוי לו לאותו האיש, שכך הוציא מתחת ידו! לכך נאמר: "ויהי בשלח פרעה". (שמו"ר פ' כ').

נא בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומים? ליונה שברחה מפני הנֵץ ונכנסה לנקיק הסלע ומצאה שם הנחש מְקַנֵּן; אם תִּכָּנֵס לִפְנִים הרי הנחש נושף בה; תחזור לאחורה — הרי הנץ עומד בחוץ לתפסה. מה עשתה היונה? התחילה צוַחַת וּמְטַפַּחַת באנפיה, כדי שישמע לה בעל השובָך ויבוא ויצילה. כך היו ישראל דומים על הים: לירד לים לא היו יכולים, שעדיין לא נקרע להם הים; לחזור לאחוריהם לא היו יכולים, שכבר פרעה הקריב. מה עשו? "וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'"[5] — מיד "ויושע ה' ביום ההוא"[6]. (שהש"ר).

נב "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: אַל תִּירָאוּ"[7]. — למי היה דומה משה רבנו? לרועה נאמן שנפלה גָּדֵר סמוך לחשכה. עמד וּגְדָרָהּ משלש רוחותיה. נשתיירה פִּרְצָה ולא היתה לו שעה לגדרה — ועמד הוא בתוך הפרצה. בא ארי ועמד כנגדו, בא זאב ועמד כנגדו. (רו"ר).

[1] שמות י"ג, יז. [2] שם ה', ב. [3] שם שם, א. [4] שם י"ב, לו. [5] שם י"ד, י. [6] שם שם, ל. [7] שם שם יג.

מח) מסתורין — סודות. מט) להלן — במקום אחר. אין אתה יוצא — לא תפטר. מגלבין — מכות שוט. שנסתכן — שבא בסכנה. נ) וַיְהִי — לשון צרה: וי היא. נא) נושף — לוחש ונושך בעוקצו. ומטפחת באנפיה — מכה בכנפיה. שובך — ארובת יונים. נב) סמוך לחשכה — קרוב ללילה.

נג „וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם" וגו'[1] — משל לאחר שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג בנו לפניו, באו לסטים לשבותו מלפניו — החזירו לאחוריו; בא הזאב—נטלו מאחוריו ונתנו לפניו; ראה לסטים מלפניו וזאב מאחוריו—ונתנו על זרועותיו; אף כך הקדוש־ברוך־הוא לישראל: הים לפניהם ומצרים לאחוריהם — „קחם על זרועותיו"[2]; התחיל מצטער—פירש עליו בגדו שנאמר: „פרש ענן למסך"[3]. (תנח').

נד „וַיָּבֹא עַמּוּד הֶעָנָן בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ"[4]—הענן על ישראל והחשך על המצרים. מצרים שהיו נתונים באפלה רואים את ישראל נתונים באורה, והיו מזרקים בהם חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם. וכן הוא אומר: „ואשא אתכם על כנפי נשרים"[5]. — מה נשתנה נשר זה מכל העופות כלם, שכל העופות נושאים את בניהם בין רגליהם, מפני שהם מתיראים מעוף אחר, שהוא פורח על גביהם: אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד, שלא יזרוק בו חץ, לפיכך הוא נותן את בניו על גבי כנפיו. אומר: מוטב שיכנס החץ בי ולא בבני. (מכילתא).

XIII. קְרִיעַת יַם־סוּף וּבִזַּת הַיָּם.

נה תניא היה ר' מאיר אומר: בשעה שהיו ישראל עומדים על שפת הים היו שבטים מְנַצְּחִים זה עם זה. זה אומר: אני יורד תחלה לים, וזה אומר: אני יורד תחלה לים. קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה, והיו שרי יהודה רוגמים אותם. לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן לגבורה, שנאמר: „ובין כתפיו שכן"[6]. אמר לו רבי יהודה: לא כך היה מעשה, אלא זה אומר: אין אני יורד תחלה לים, וזה אומר: אין אני יורד תחלה לים. קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחלה. באותה שעה היה משה מאריך בתפלה, אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: ידידי טובעים בים ואתה עומד ומאריך בתפלה לפני! אמר לפניו: רבונו־של־עולם, מה בידי לעשות? אמר לו: „דבר אל בני ישראל ויסעו, ואתה הרם את מטך וגו'"[7]. לפיכך זכה יהודה לעשות ממשלה בישראל, שנאמר: „היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו"[8]. מה טעם „היתה יהודה לקדשו וישראל ממשלותיו"? משום ש„הים ראה וינוס"[9]. (סוטה לו, לז).

נו בשעה שבקש הקדוש־ברוך־הוא להטביע את מצרים בים עמד עוזא שר של מצרים ונשתטח לפני הקב"ה ואמר לפניו: רבונו־של־עולם, במדת־הרחמים בראת עולמך, למה אתה רוצה להטביע את בָּנַי? מיד כִּנֵּס הקב"ה כל פַּמַּלְיָא של מעלה ואמר להם: הוי דנים ביני ובין עוזא שר של מצרים. התחילו שרי האומות מְלַמְּדִים סַנֵּגוֹרְיָא על מצרים. כיון שראה מיכאל כך, רמז לגבריאל וטס למצרים טיסה אחת ושמט לבנה עם טיטה ותינוק אחד עמה ששקעוהו בבנין, ובא ועמד לפני הקב"ה ואמר: רבש"ע, בכך שעבדו את בניך! מיד ישב עליהם הקב"ה במדת־הדין וטבעם בים.

[1] שמות י"ד, יט. [2] הושע י"א, ג. [3] תהלים ק"ה, לט. [4] שמות י"ד, כ. [5] שם י"ט, ד. [6] דברים ל"ג, יב. [7] שמות י"ד, טו, טז. [8] תהלים קי"ד, ב. [9] שם שם, ג.

נה) מנצחים — מתגרים, מריבים. אושפיזכן — בעל אכסניא, בעל בית מלון. לגבורה — לשכינה, להקב"ה; כלו' שנבנה ביהמ"ק בחלקו של בנימין. זכה יהודה — שנחשון בן עמינדב הוא נשיא לשבט יהודה. מה טעם—מפני מה? למה? משום — בשביל, בעבור. נו) סנגוריא—זכות.

באותה שעה בקשו מלאכי־השרת לומר שירה לפני הקב״ה, אמר להם הקב״ה: מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני; (מד׳ אבכיר; מגלה י׳).

נז „סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם״[1] — מגיד שהסוס קשור ברוכב ורוכב קשור בסוס, עולים למרום ויורדים לתהום ואין נפרדים זה מזה. (תנח׳).

נח דרש רבי יוסי הגלילי: בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה. וכיצד אמרו שירה? עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו, כיון שראו את השכינה — עולל הגביה צוארו ותינוק שמט דד אמו מפיו, ואמרו: „זה אלי ואנוהו״[2].

תניא, היה ר׳ מאיר אומר: אפילו עֻבָּרִים שבמעי אמם אמרו שירה. — והרי לא ראו? אמר ר׳ תנחום: כרס נעשה להם כאספקלריא המאירה וראו. (סוטה ל׳).

נט אמר רב הונא: ישראל שבאותו הדור מקטני־אֲמָנָה היו. אמרו: כשם שאנו עולים מצד אחד כך מצרים עולים מצד אחר. אמר הקדוש־ברוך־הוא לשר של ים: פלוט אותם ליבשה. אמר לפניו: רבונו־של־עולם, כלום יש עבד, שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטלה ממנו. אמר לו: אני נותן לך אחד ומחצה שבהם. אמר לפניו: רבש״ע! כלום יש עבד שתובע את רבו? א״ל: נחל קישון יהא עָרֵב. מיד פְּלָטָם והשליכם ליבשה ובאו ישראל וראו אותם, שנאמר: „וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים״[3].

ומהו אחד ומחצה שבהם? שאִלּוּ בפרעה נאמר: „שש מאות רכב בחור״[4], ואִלּוּ בסיסרא, נאמר: „תשע מאות רכב ברזל״[5]. וכשבא סיסרא, בא עליהם בִּדְקָרִים של ברזל. הוציא הקב״ה עליהם כוכבים ממסלותם. כיון שירדו כוכבים עליהם נתלבנו אותם דקרים של ברזל, ירדו לצנן עצמם בנחל קישון. א״ל הקב״ה לנחל קישון: לך והשלם ערבונך לים. מיד גרפם נחל קישון והשליכם לים, שנאמר: „נחל קישון גרפם נחל קדומים״[6]. מהו נחל קדומים? — נחל שנעשה ערב מקדם.

באותה שעה פתחו דגים של ים ואמרו: „ואמת ה׳ לעולם הללויה״[7]. (פסח׳ קי״ח).

ס „וַיַּסַּע משֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף״[8]—כשרדף פרעה אחרי ישראל ברכב ופרשים עמד וְקִשֵּׁט כל אותם הסוסים באבנים טובות ומרגליות. כשבאו לים וטִבְּעָם הקדוש־ברוך־הוא, היו צָפוּת כל אותן האבנים טובות ומרגליות והיו מושלכות על שפת הים. היו ישראל יורדים בכל יום ונוטלים מהן ולא היו מבקשים לזוז משם. כיון שראה משה כך, אמר להם: מה אתם סבורים, שבכל יום הים מעלה לכם אבנים טובות ומרגליות? עמד והסיעם בְּעַל־כָּרְחָם. (תנח״ק).

---

[1] שמות ט״ו, א. [2] שם שם, ב. [3] שם י״ד, ל. [4] שם שם, ז. [5] שופטים ד׳, יג. [6] שם ה׳, כא. [7] תהלים קי״ז, ב. [8] שמות ט״ו, כב.

נח) עוברים — ולדות. כאספקלריא — ראי של זכוכית. נט) מקטני אמנה — שלא האמינו ביותר בהקב״ה. פלוט—הָקֵא, זרוק. אחד ומחצה—פי אחד ומחצה, כמפורש להלן. שתובע— דורש בדין. שאלו — שהרי. בדקרים — ברמחים. ס) וקשט — עדה, פֵּאֵר. סבורים — חושבים. בעל־כרחם — שלא ברצונם, לְאָנְסָם.

ה.

יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר.

I. מִמִּצְרַיִם–לַמִּדְבָּר.

א „גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ"[1] – למה נמשלו ישראל לגפן? אלא מה הגפן, כשבְעָליה מבקשים שתַשביח[א] מה הם עושים? עוקרים אותה ממקומה ושותלים אותה במקום אחר והיא מַשְׁבַּחַת; כך. כיון שבקש הקדוש־ברוך־הוא להודיע ישראל בעולם, מה עשה? עָקרם ממצרים והביאם למדבר והתחילו מצליחים שם: קבלו את התורה ויצא להם שֵׁם בעולם. (שמ"ר פ' מ"ד).

II. הַמָּן.

ב „וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת ה' לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ"[2] – אמר רב חסדא: בתחלה היו בני־ישראל דומים לתרנגולים, שמנקרים באשפה,[ב] עד שבא משה וקָבע להם זמן סעודתם. (יומא ע"ה).

ג שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחַי: מפני מה לא היה יורד להם לישראל מָן פעם אחת בשנה? אמר להם: אמשול לכם משל. למה הדבר דומה? למלך בשר־ודם, שהיה לו בן; פסק[ג] לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה. עמד ופסק מזונותיו בכל יום ויום–והיה מקביל פני אביו בכל יום ויום. אַף כך ישראל, מי שיש לו ד' וה' בנים, היה דואג ואומר: שמא למחר אין המן יורד ונמצאו כלם מתים ברעב. נמצאו כל ישראל מכַונים את לבם לאביהם שבשמים. דבר אחר, שאוכלין אותו כשהוא חם. ד"א, מפני משאוי הדרך. (שם ע"ו).

ד בְּמָן נאמר: „לחם"[3] ונאמר „שמן"[4] ונאמר „דבש"[5]. אמר ר' יוסי ברבי חנינא: לנערים–לחם, לזקנים–שמן, לתינוקות–דבש.

[1] תהלים פ', ט. [2] שמות ט"ז, ח. [3] שם שם, ד. [4] במדבר י"א, ח. [5] שמות ט"ז, לא.

א) שתשביח — שתעשה יפה וטובה ביותר. ב) שמנקרים באשפה — בכל שעה ושעה. וקבע — הגביל, יָעד. ג) פסק — קצב. מקביל — מקבל ומבקר.

נאמר: „וברדת הטל על המחנה לילה וגו'"[1] ונאמר: „ויצא העם ולקטו וגו'"[2], ונאמר: „שטו העם ולקטו וגו'"[3]. — הא כיצד? — צדיקים יורד להם על פתח בתיהם, בינונים — יצאו ולקטו, רשעים — שטו ולקטו.

נאמר „לחם"[4] ונאמר „עוגות"[3] ונאמר „וטחנו"[3], — הא כיצד? — צדיקים — לחם, בינונים — עוגות, רשעים — טחנו ברחים. (יומא ע"ה).

ה „וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ"[5] — כיון שהחמה זורחת על המן היה פושר והולך, ונחלים היו מושכים ממנו ומוליכים לים הגדול. ובאים אֵילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותים מהם. ואחר כך באין האומות וצדין מהם ואוכלין אותם, וטועמין בהם טעם המן, שהיה יורד לישראל, והיו אומרין: „אשרי העם שככה לו"[6]. (מכלתא; תנח').

ו תניא, ר' יוסי אומר: כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שֶׁבַּחוֹרים ומַה שֶׁבִּסְדָקִים, כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים. כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר: עבדי גנבת, וזה אומר: אתה מְכרתו לי. אמר להם משה: „לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט"[7]. למחר אם נמצא עָמְרוֹ בבית רבו ראשון—בְּיָדוּעַ שזה גְנָבוֹ; נמצא עָמְרוֹ בבית רבו שני — בידוע שזה מְכָרוֹ לו. (יומא ע"ה).

III. מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק.

ז „הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן?"—„וַיָּבֹא עֲמָלֵק"[8] — למה היו ישראל דומים? לתינוק שהיה רוכב על כתפיו של אביו בשוק, והיה רואה דבר של חפץ ואומר לאביו: קח לי,—והוא לוקח לו, פעם ראשונה, שניה, שלישית. עד שהם מהלכים ראה הבן חברו של אביו. אמר לו: ראית את אַבָּא? אמר לו אביו: שוטה, אתה רוכב על כתפו, וכל מה שאתה מבקש אני לוקח לך—ואתה אומר לזה: „ראית את אבא"? מה עשה? השליכו מעל כתפיו, ובא הכלב וּנְשָׁכוֹ. כך היו ישראל: כשיצאו ממצרים, מיד הקיפו אותם ענני הכבוד; בקשו מן — הוריד להם הקדוש-ברוך-הוא; בקשו שלָו — הביא להם,— היה נותן להם כל צרכם. התחילו מהרהרים ואומרים: „היש ה' בקרבנו אם אין"?[9] אמר להם הקב"ה: חייכם, אני מודיע אתכם — הרי הכלב בא ונושך אתכם. ומי הוא זה? עמלק, שנאמר: „ויבא עמלק"[10]. (תנה"ק יתרו).

ח ר' לוי בשם ר' שמעון בן חלפתא אמר: למה היה עמלק דומה? לזבוב שהוא להוט אחר המכה; כך היה עמלק להוט אחר ישראל ככלב. (שם תצא).

ט וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וגו'[11] — וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כְּלַפֵּי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים—היו מתגברים; ואם לאו—היו נופלים. (ר"ה כ"ט).

[1] במדבר י"א, ט. [2] שמות ט"ז, ד. [3] במדבר י"א, ח. [4] שמות ט"ז, ד. [5] שם שם, כא. [6] תהלים קמ"ד, טו. [7] ירמיה כ"א, יב. [8] שמות י"ז, ז, ח. [9] שם שם, ז. [10] שם שם, ח. [11] שם שם, יא.

ה) פושר — חם ונמס. ו) רבו — אדונו. בידוע — ודאי, סמן גמור. ח) להוט — רדוף, נמשך וכרוך. ט) שוברות — מכריעות, מנצחות.

„וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ"[1] — וכי לא היה לו למשה כר אחת או כֶּסֶת אחת לישב עליה? אלא כך אמר משה: הואיל וישראל שרויים בצער—אף אני אהיה עמהם בצער. (תענית י"א).

יא „זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק... אֲשֶׁר קָרְךָ"[2] — הֵקֵרְךָ לפני אחרים. משל למה הדבר דומה? לאַמְבַּטִי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה, בא בן־בליַּעל אחד קפץ וירד לתוכה; אף על פי שנכוה—הֵקֵרָה לפני אחרים. אף כך כשיצאו ישראל ממצרים, ונקרע הים לפניהם, ונשתקעו המצרים בתוכו, נפל פחדם על כל האומות; כיון שבא עמלק ונִזְדַּוֵג להם, אע"פ שנטל את שלו מתחת ידיהם, —הקרם לפני אומות־העולם. (תנה"ק תצא).

יב „זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם"[3] — אמר ר' לוי: על הדרך בא עליהם כלִסטים. משל למה הדבר דומה? למלך שהיה לו כרם, והקיפו גדר, והושיב בו כלב נַשְׁכָן. אמר המלך: כל מי שיבא ויפרץ את הגדר — יִנָּשְׁכֵנּוּ הכלב. לימים בא בנו של מלך, פרץ את הגדר וּנְשָׁכוֹ כלב. כל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטא של בנו, שפרץ הגדר, אומר לו: זוכר אתה איך נשכך הכלב? כך כל זמן שהקדוש־ברוך־הוא מבקש להזכיר חטאם של ישראל, שחטאו ברפידים, שאמרו: „היש ה' בקרבנו?"[4] אמר להם: „זכור את אשר עשה לך עמלק"[3]. (תנח' תצא).

יג „עֲמָלֵק יוֹשֵׁב"[5] — מה ראו המרגלים לפתוח בעמלק? משל למה הדבר דומה? — לתינוק שסרח ולקה ברצועה, כשמבקשין להפחידו מזכירין לו את הרצועה; כך היה עמלק רצועה רעה לישראל. (תנה"ק).

יד „כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ"[6] — ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר: כל זמן שזרעו של עמלק בעולם—לא השֵם שלם ולא הכֵס שלם; אבד זרעו של עמלק מן העולם — הכס שלם והשם שלם. (שם תצא).

IV. מַתַּן־תּוֹרָה.

טו אמר ר' יצחק: ראויים היו ישראל בשעה שיצאו ממצרים שֶׁתִּנָּתֵן להם התורה מיד, אלא אמר הקדוש־ברוך־הוא: עדיין לא בא זִיוָם של בני; משעבוד טיט ולבנים יצאו ואין יכולים לקבל תורה מיד. משל למה הדבר דומה? למלך שעמד בנו מחליו, ואמר לו הפדגוג: ילך בנך לאַסְכּוֹלֵי שלו. אמר: עדין לא בא זיוו של בני ואתה אומר „ילך בנך לאַסכולי שלו"? אלא יִתְעַדֵּן בני שנים ושלשה ירחים במאכל ובמשתה ויִבְרִיא ואחר־

[1] שמות י"ז, יב. [2] דברים כ"ה, יז, יח. [3] שם שם, יז. [4] שמות י"ז, ז. [5] במדבר י"ג, כט. [6] שמות י"ז, טז.

יא) הקרך — קירך וצנגך, כלו' הסיר פחדך מעל האומות, כמו שמפרש והולך. אמבטי — אגן מים שמתרחצין בו. ונזדוג — נתלוה ונטפל להלחם עמם. נטל את שלו — קבל ענשו. יב) כלסטים — כגזלן. יג) לתינוק שסרח — לילד שחטא. רצועה — פסת עור. יד) כס יה — לא נאמר כסא ה' מלא. טו) לא בא זיום — לא הוטב מראה פניהם, לא הבריאו. הפדגוג — האומן. לאסכולי — לבית הספר. יתעדן — יתפנק. יבריא — יֵעָשֶׂה בריא.

כך ילך לאסכולי שלו, כך אמר הקב"ה: עדיין לא בא זיוָם של בני; משעבוד טיט ולבנים יצאו — ואני נותן להם התורה? אלא יתעדנו בני שנים ושלשה חדשים במן ובאר ושלָו ואחר־כך אני נותן להם את התורה. (איכ"ר).

טז אמר רבי יהושע בן לוי: כשיצאו ישראל ממצרים היו בהם בעלי־מומים מעבודת־פרך; שהיו עושים בטיט ובלבנים, והיתה האבן נופלת מן הבנין ושוברת ידו וקוטעת את רגלו. אמר הקדוש־ברוך־הוא: אינו דין שאתן את תורתי לבעלי־מומים. מה עשה? רָמז למלאכי־השרת וירדו ורִפאו אותם. (תנח' יתרו).

יז אמר ריש־לקיש: תנאי הִתנה הקדוש־ברוך־הוא עם מעשי בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקַימים, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו. (שבת פ"ח).

יח אמר ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימן: משל למלך שהיה לו פרדס נטוע שורה של תאנים ושל גפנים ושל רמונים ושל תפוחים, ומסר לאָרים והלך לו. לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה—ומצָאו מלא חוחים ודרדרים. הביא קַצָּצים לקוצם. והציץ באותם החוחים וראה בם שושנה אחת של וֶרֶד, נטָלָה והריח בה וְשָׁבַת נפשו עליו. אמר המלך: בשביל שושנה זו ינצל כל הפרדס. כך העולם כלו לא נברא אלא בשביל תורה. לאחר כ"ו דורות הציץ הקדוש־ברוך־הוא בעולמו לידע מה עשה—ומצָאוֹ מלא מים במים: דור אנוש — מים במים; דור המבול — מים במים; דור הפלגה — מים במים. והביא קַצָּצים לקוצו. וראה בו שושנה אחת של ורד — אלו ישראל — ונטָלָה והריחה בשעה שנתן להם עשרת־הדברות, ושבת נפשו עליו בשעה שאמרו „נעשה ונשמע". אמר הקב"ה: בשביל שושנה זו ינצל הפרדס — בזכות תורה וישראל ינצל העולם. (ויק"ר פ' כ"ג).

יט כשעלה על דעתו של הקדוש־ברוך־הוא לִתֵּן את התורה לבני אדם, הלך בתחלה אצל בני עשו אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: רבונו־של־עולם, מה כתוב בה? אמר להם: לא תרצח. אמרו לו: כל עצמם של אותם האנשים לא הבטיחם אביהם אלא על החרב („ועל חרבך תחיה"[1]) — אין אנו יכולים לקבל את התורה. אחר־כך הלך אצל בני עמון ומואב. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: רבש"ע, מה כתוב בה? אמר להם: לא תנאף. אמרו לו: כל עצמם של אותם האנשים אינם באים אלא מניאוף — אין אנו יכולים לקבל את התורה. אח"כ הלך לו אצל בני ישמעאל, אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: רבש"ע, מה כתוב בה? אמר להם: לא תגנוב. אמרו לו: כל עצמם של אותם האנשים אינם חיים אלא מן הגנבה ומן הגזל („פרא אדם, ידו בכל ויד כל בו"[2]) — אין אנו יכולים לקבל את התורה. ואח"כ בא לו אצל ישראל, אמרו לו: „נעשה ונשמע". זהו שנאמר: „ה' מסיני בא, וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן, ואָתה מרבבות קדש, מימינו אש דת למו"[3]. (פסיק"ר כ"א).

---

[1] בראשית כ"ז, מ. [2] שם ט"ז, יב. [3] דברים ל"ג, ב.

יח) אָרים — עובד בשכר חלק קצוב מן התבואה והפירות. קצצים — כורתי העצים. ורד — שושנה אדמדמת. שבת נפשו — השיב נפשו.

כ „וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר"[1] – אמר ר' אַבְדִּימִי בר חָמא: מְלַמֵּד, שֶׁכָּפָה הקדוש־ברוך־הוא עליהם את ההר כְּגִגִּית, ואמר להם: אם אתם מקבלים את התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם. (שבת פ"ח).

כא דָּרַשׁ רב סִימַאי: בשעה שהקדימו ישראל „נעשה" ל„נשמע" באו ששים רבוא של מלאכי־השרת לכל אחד ואחד מישראל וקשרו לו שני כְּתָרִים, אחד כנגד „נעשה" ואחד כנגד „נשמע"; וכיון שחטאו ישראל, ירדו ק"כ רבוא מלאכי־חבלה וּפֵרְקוּם, שנאמר: „ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב"[2].

אמר רבי אליעזר: בשעה שהקדימו ישראל „נעשה" ל„נשמע" יצתה בת־קול ואמרה להם: מי גִלָּה לְבָנַי רָמֶז זה, שמלאכי־השרת משתמשים בו; שנאמר: „ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו"[3] – מתחלה „עושי" ואחר־כך „לשמוע". (שם).

כב אמר ר' אַבָּהוּ בשם רבי יוחנן: כשנתן הקדוש־ברוך־הוא את התורה צפור לא צִיֵּץ, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא נזדעזע – אלא העולם שותק ומחריש – ויצא הקול: „אנכי ה' אלהיך"[4]. (שמו"ר פ' כ"ט).

כג „אנכי ה' אלהיך"[4] – לפי שנראה להם הקדוש־ברוך־הוא בים כגבור עושה מלחמה ובסיני כסופר מלמד תורה, ונראה להם בימי שלמה כבחור ובימי דניאל כזקן מלא רחמים, אמר להם הקב"ה: לא בשביל שאתם רואים אותי דמויות הרבה, אלא אני הוא שֶׁבַּיָּם, אני הוא שבסיני, אני הוא שבכל מקום – „אנכי ה' אלהיך". (תנח"ק).

כד „אנכי ה' אלהיך"[4] – למלך שדבר כנגד בנו, ונתירא, ונשמטה נפשו ממנו. כיון שראה המלך כך, שנשמטה נפשו – התחיל מְגַפְּפוֹ ומנשק אותו, ומפתהו ואומר לו: מה לך? לא בני יחידי אתה? לא אני אביך? כך כשדבר הקדוש־ברוך־הוא „אנכי ה' אלהיך" – מיד פרחה נשמתם. כיון שמתו, התחילו המלאכים מְגַפְּפִים ומנשקים אותם ואומרים להם: מה לכם? אל תיראו, „בנים אתם לה' אלהיכם"[5]; והקב"ה ממתיק בחכו הדבור ואומר להם: לא בני אתם? אנכי ה' אלהיכם, עַמִּי אתם, חביבים אתם לפני – והתחיל מְפַתֶּה אותם עד שחזרה נשמתם. (שהש"ר).

כה אמר ר' יהושע בן לוי: כל דִּבּוּר ודבור שיצא מפי הקדוש־ברוך־הוא – נתמלא כל העולם כלו בְּשָׂמִים. וכיון שמדבור ראשון נתמלא, דבור שני להיכן הלך? – הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון.

ואמר ר' יהושע בן לוי: כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה – יצאה נשמתם של ישראל, שנאמר „נפשי יצאה בדברו"[6]. ומאחר שמדבור ראשון יצאה נשמתם, דבור שני היאך קבלו? הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם.

ואמר ר' יהושע בן לוי: כל דבור ודבור, שיצא מפי הקב"ה – חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל, והיו מלאכי־השרת מְדַדִּים אותם, שנאמר: „מלאכי צבאות ידודון ידודון"[7] – אל תקרי „ידודון" אלא „יְדַדּוּן". (שבת פ"ח).

[1] שמות י"ט, י"ז. [2] שם ל"ג, ו. [3] תהלים ק"ג, כ. [4] שמות כ', ב. [5] דברים י"ד, א. [6] שיר השירים ה', ו. [7] תהלים ס"ח, יג.

כ) כפה – הפך ותלה. כגגית – כמין חבית. כא) מלאכי־חבלה – מלאכים רעים, משחיתים. כב) צייץ – צפצף. אופנים – מיני מלאכים. כד) נשמטה נפשו – יצאה נפשו מפחד. כה) מדדים – מקפיצים.

כו חנניה בן אחי ר״י אמר: מה הים הזה, בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים, כך בין כל דִבּוּר ודִבּוּר דקדוקיה ואותיותיה של תורה. (ירוש׳ שקלים פ״ו).

כז „מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ וגו׳"[1]. — בוא וראה היאך הקול יוצא, אצל כל ישראל כל אחד ואחד לפי כחו, הזקנים לפי כחם, הבחורים לפי כחם, הקטנים לפי כחם והנשים לפי כחן. אמר ר׳ יוסי בר חנינא: אם תִּתְמַהּ על הדבר הזה — למד מן המן, שלא היה יורד לישראל אלא לפי כח של כל אחד ואחד מישראל, הבחורים היו אוכלים אותו כלחם, והזקנים — כצפיחית בדבש, ויונקים — כחלב משדי אמם, והחולים — כסלת מעֻרֶבֶת בדבש, והגוים טועמים אותו מר. — ומה המן, שהיה מין אחד, נהפך לכמה מינין בשביל צָרְכָּן כל אחד ואחד, הקול שהיה בו כח בו — על אחת כמה וכמה שהיה משתנה לכל אחד ואחד, שלא יֻזָּקוּ. (שמ״ר פ׳ ה׳).

כח בשעה שנתן הקדוש־ברוך־הוא את התורה בסיני הראה בקולו לישראל פלאי־פלאים. כיצד? היה הקב״ה מדבר והקול יוצא ומחזר בכל העולם, וישראל שומעים את הקול, בא להם מן הדרום, והיו רצים לדרום לקבל את הקול משם, וכן לארבע רוחות; ואחר כך נהפך להם מן השמים, והיו תולים עיניהם לשמים, — והיה הקול נהפך להם מן הארץ, והיו ישראל אומרים זה לזה: „והחכמה מאין תמצא? ואי זה מקום בינה?"[2]

„וכל העם רואים את הקולות"[3] — מהו „את הקולות"? אלא שהיה הקול נהפך לשבעה קולות, ומשבעה לשבעים לשון, ולמה לשבעים לשון? כדי שישמעו כל האומות. (תנח״ק).

כט כשנתן הקדוש־ברוך־הוא תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי הגוים אחזתם רעדה בהיכליהם ואמרו שירה. נתקבצו כלם אצל בלעם ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו? שמא מביא מבול לעולם?... אמר להם: כבר נשבע הקב״ה שאינו מביא מבול לעולם. אמרו לו: שמא מבול של מים אינו מביא, אבל מבול של אש מביא. אמר להם: כבר נשבע להם שלא יביא מבול כל עיקר, ישאינו משחית כל בשר. — אלא מה קול ההמון ששמענו? אמר להם: חמדה טובה יש לו להקב״ה בבית־גנזיו, שהיתה גנוזה אצלו תתקע״ד דורות קודם שנברא העולם, והוא מבקש לִתְּנָהּ לבניו, שנאמר: „ה׳ עוז לעמו יתן"[4]. מיד פתחו כלם ואמרו: „ה׳ יברך את עמו בשלום"[4]. (זבחים קט״ז).

ל אמר ר׳ יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי־השרת לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, מה לילוד־אשה בינינו? אמר להם: לקבל התורה בא. אמרו לפניו: חמדה שגנוזה לך תתקע״ד דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש לִתְּנָהּ לבשר־ודם? — „ה׳ אדונינו, מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים... מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו?"[5] אמר לו הקב״ה למשה: החזר להם תשובה! אמר לפניו: רבש״ע, מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אֱחוֹז בכסא כבודי והחזר להם תשובה. אמר לפניו: רבש״ע, תורה, שאתה נותן לי, מה

[1] דברים ה׳, כג. [2] איוב כ״ח, יג. [3] שמות כ׳, יח. [4] תהלים כ״ט, יא. [5] שם ח׳, ג, ה.

כו) דקדוקיה ואותיותיה — פרטיה ורמזיה. כח) עז לעמו יתן — עז זו תורה. ל) בהבל שבפיהם — ברוח פיהם.

כתוב בה: — „אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים״[1]. אמר להם: למצרים ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתוב בה: „לא יהיה לך אלהים אחרים״[2] — בין הגוים אתם שרוים, שעובדים עבודה זרה? — שוב מה כתוב בה? „לא תשא״[3] — משא־ומתן יש ביניכם? „זכור את יום השבת לקדשו״[4] — כלום אתם עושים מלאכה, שאתם צריכים שְׁבוּת? שוב מה כתוב בה? „כבד את אביך ואת אמך״[5] — אב ואם יש לכם? שוב מה כתוב בה? „לא תרצח״, „לא תגנוב״, „לא תנאף״[6] — קנאה יש ביניכם? יצר־הרע יש ביניכם? מיד הודו לו להקב״ה, שנאמר: „ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ״[7] — ואלו „תנה הודך על השמים״ לא נאמר. מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב למשה ומסר לו דבר, שנאמר: „עלית למרום שבית שֶׁבִי לקחת מתנות באדם״[8]. ואף מלאך־המות מסר לו דבר, (שנאמר „ויתן את הקטרת ויכפר על העם"[9], ואומר: „ויעמד בין המתים ובין החיים וגו׳״[10]—ואלו לא אמר לו—מנין היה יודע?) (שבת פ״ט).

לא אמר ר׳ שמעון בן לקיש: התורה שנתנה למשה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה וחתומה באש ומלֻפפת באש, ועם שכותב קנח הקולמוס בשערו — ומשם נטל משה זיו הפנים. (ירוש׳ שקלים; ילקוט).

לב ואמר ר׳ יהושע בן לוי: בשעה שירד משה מלפני הקדוש־ברוך־הוא בא שטן ואמר לפניו: רבונו־של־עולם, תורה היכן היא? אמר לו: נתתיה לארץ. הלך אצל ארץ, אמר לה: תורה היכן היא? אמרה לו: „אלהים הבין דרכה וגו׳״[11]. הלך אצל ים, ואמר לו: „אין עמדי״[12]. הלך אצל תהום ואמר לו: „לא בי הוא״[12]... חזר ואמר לפני הקב״ה: רבש״ע! חפשתיה בכל הארץ ולא מצאתיה. אמר לו: לך אצל בן־עמרם. הלך אצל משה ואמר לו: תורה שנתן לך הקב״ה היכן היא? אמר לו: וכי מה אני שנתן לי הקב״ה תורה? אמר לו הקב״ה למשה: משה, בַדָאי אתה?! אמר לפניו: רבש״ע, חמדה גנוזה יש לך, שאתה משתעשע בה בכל יום — אני אחזיק טובה לעצמי? אמר לו הקב״ה למשה: הואיל ומִעטת עצמך, תִקָרא על שמך, שנאמר: „זכרו תורת משה עבדי וגו׳״[13].

ואמר ר׳ יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום מְצָאו להקב״ה שהיה קושר כתרים לאותיות. אמר לו: משה, אין שלום בעירך?! אמר לפניו: כלום יש עבד שנותן שלום לרבו? אמר לו: היה לך לעזרני. מיד אמר לו: „ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת!״[14] (שבת פ״ט).

לג שאל ר׳ חנינא בן עגיל לר׳ חִיָא ברבי אַבָּא: מפני מה בַּדִבְּרוֹת הראשונות לא נאמר בהן „טוב״ ובדברות האחרונות נאמר בהן „טוב״? אמר לו: עד שאתה שואלני

[1] שמות כ׳, ב. [2] שם שם, ג. [3] שם שם, ז. [4] שם שם, ח. [5] שם שם, יב. [6] שם שם, יג—טו. [7] תהלים ח׳, י. [8] שם ס״ח, יט. [9] במדבר י״ז, יב. [10] שם שם, יג. [11] איוב כ״ח, כג. [12] שם שם, יד. [13] מלאכי ג׳, כב. [14] במדבר י״ד, יז.

שוב — עוד. הודו — הסכימו. לא) מלופפת באש — כרוכה וקשורה במפה של אש. קנח — מחה. הקולמוס — קָנֶה ועט שכותבים בו. ומשם — מאותה אש. זיו הפנים — קרני הוד. לב) גנוזה — טמונה. אחזיק טובה — אכיר טובה. ומעטת עצמך — היית קטן בעיניך. אין שלום בעירך — שנכנסת בלא נתינת שלום. לעזרני — בברכה שיש בה חזוק ידים. ובדברות האחרונות נאמר בהן טוב — „כבד את אביך... ולמען ייטב לך״.

„למה נאמר בהן „טוב"?" — שְׁאָלַנִי אם נאמר בהן „טוב" אם לאו? שאיני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו. כְּלַךְ אצל רבי תנחום בר חֲנִילַאי, שהיה רגיל אצל רבי יהושע בן לוי, שהיה בקי באגדה. הלך אצלו. אמר לו: ממנו לא שמעתי, אלא כך אמר לי שמואל בר נחום: הואיל וסופם להשתבר. — וכי סופם להשתבר מה היא? אמר רב אשי: חס ושלום, פסקה טובה מישראל: (ב"ק נ"ה, נ"ה).

לד מנהגו של עולם: מלך בשר־ודם גוזר גזרה, ספק מְקימין אותה ספק אין מקימין אותה; ואם תמצי לומר מקימין אותה — בחייו מקימין אותה, במותו אין מקימין אותה; ואִלו משה רבינו גזר כמה גזרות ותִקֵּן כמה תקנות, — וְקַיָּמות הן לעולם ולעולמי עולמים. (שבת ל').

לה בא וראה, שלא כמדת הקדוש־ברוך־הוא מדת בשר ודם: מדת בשר־ודם, אדם מוכר חפץ לחברו — מוכר עָצֵב ולוקח שָׂמֵחַ, אבל הקב"ה אינו כן: נתן תורה לישראל— ושמח, שנאמר: „כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו"[1]. (ברכ' ה').

לו דרש גלילי אחד לפני רב חסדא: ברוך המקום שנתן תורה משולשת לעם משולש על ידי שלישי ביום שלישי בחדש שלישי. (שבת פ"ח).

V. נָדָב וַאֲבִיהוּא.

לז „וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל ה' אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא"[2] — היו משה ואהרן הולכים בדרך תחלה ונדב ואביהוא מהלכים אחריהם וכל ישראל אחריהם. אמר לו נדב לאביהוא: אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור? אמר להם הקדוש־ברוך־הוא: „אל תתהלל ביום מחר"[3] — נראה מי קובר את מי?

זהו שאומרין הבריות: הרבה סְיָחִים מתו ונעשו עורותיהם שטיחין על גבי אמותיהם. (ויק"ר פ' ס'; סנה' נ"ב).

VI. חֵטְא הָעֵגֶל.

לח „וַיַּרְא הָעָם כִּי בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה"[4] — באו שש שעות ולא ירד משה. שכך התנה משה עמהם: לאחר ארבעים יום אני מביא לכם את התורה. נתכַּנסו ארבעים אלף ערב־רב שעלו עם ישראל ושני חרטומי מצרים עמהם ושמותם יונוס ויומברוס, שהיו עושים לפני פרעה כל אותם כשפים, כמו שכתוב: „ויעשו גם הם חרטומי מצרים בְּלַהֲטֵיהֶם"[5]; וַיִּקָּהֲלוּ כלם על אהרן ואמרו: שוב אינו יורד. אמרו להם אהרן וחור: עַכְשָׁו יורד מן

[1] משלי ד', ב. [2] שמות כ"ד, א. [3] משלי כ"ז, א. [4] שמות ל"ב, א. [5] שם ז', יא.

כלך — לֵךְ לך, כלה ולך. בקי — יודע הרבה. פסקה — חדלה. לד) ואם תמצי לומר — ואם תוכל לומר. לה) כמדת — כמנהג. בשר ודם — אדם. ולוקח — קונה. לו) גלילי — איש גליל. תורה משולשת — תורה נביאים כתובים. לעם משולש — כהנים לויים ישראלים. שלישי — משה שלישי ללידה: מרים אהרן ומשה. ביום שלישי — לסיון. בחדש שלישי — סיון. לז) סיחים — בני סוסים. שטיחין — מִכְסָאוֹת.

ההר, לא השגיחו. ויש אומרים, בא שטן וערבב את העולם והראה להם דמות מטתו של משה תלויה באויר בין השמים ובין הארץ, והיו מראים באצבע ואמרו: „כי זה משה האיש"[1].

מיד עמד חור וגער בהם ואמר: קשי־ערף, אי אתם נזכרים מה עשה לכם! — עמדו עליו והרגוהו.

נתכנסו על אהרן, אמרו לו: אם תעשה לנו אלהים — מוטב, ואם לאו — אנו עושים לך כשם שעשינו לחור. כשראה אהרן כך נתירא והתחיל מעסיקם בדברים. אמר להם: „פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם"[2]. דבר קשה אמר להם שהנשים מתעכבות בו. הלכו אצל הנשים, עמדו עליהם ואמרו: חס־ושלום, שנכפור בהקדוש־ברוך־הוא שעשה לנו כל הנסים והגבורות האלו ונעשה עבודה־זרה? כיון שלא שמעו להם — „ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם"[3] שלהם.

אמר ר' ירמיה: כשהביאו הנזמים תלה אהרן עיניו לשמים ואמר: „אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים"[4] — אתה יודע את כל המחשבות, שבעל־כרחי אני עושה. השליך לאש ובאו החרטומים ועשו בלהטיהם. ויש אומרים: מיכה היה, שנתמכמך בבנין, זה שהצילו משה מן הלבנים, נטל לוח שכתוב עליו: „עלה שור!" השליכו לתוך הכור בין הנזמים — ויצא העגל, כשהוא נוער ומקרטע, התחילו אומרים: „אלה אלהיך ישראל!"[5].

„וירא אהרן ויבן מזבח"[6] — בקשו לבנות עמו. אמר להם: הניחו לי, ואני עושה אותו מעצמי, שאין כבודו של מזבח, שיבנהו אחר עמי. ואהרן נתכון לומר: עד שאני בונה אותו משה יורד. כשבנה ולא ירד משה — קרא: חג לה' מחר"[6]. אמר: ידחה הדבר עד למחר. פתחו מלאכי־השרת ואמרו: „שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים"[7]; ורוח־הקדש צווחת: „מהרו שכחו מעשיו"[8]. (תנח'; תנה"ק).

לט „וידבר ה' אל משה לך רד"[9] — אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: ירידה היא לך. אמר לו משה: רבוני! מה סרחוני? א"ל: „שחת עמך"[9]. א"ל משה: וכי עמי הם? „והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול"[10]. א"ל: מה חטאו? א"ל? „וימירו את כבודם בתבנית שור"[11]. אמר לפניו: רבונו־של־עולם! העגל הזה טוב הוא לסיע לך. א"ל הקב"ה: מה מסיע לי? אמר משה: אתה משיב רוחות והוא מוריד גשמים; אתה מוריח חמה והוא — לבנה, אתה מעלה אילנות והוא מצמיח צמחים. א"ל: משה, אף אתה טועה בעגל! א"ל משה: אם כן — אין בו ממש, הוא אוכל עשב, עומד לשחט — „למה ה' יחרה אפך בעמך?"[12]. (תנח').

מ „לך רד"[9] — אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: לך רד מגדולתך; כלום נתתי לך גדלה אלא בשביל ישראל, עכשו שישראל חטא, אתה למה לי? מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר. כיון שאמר לו: „הרף ממני ואשמידם"[13], אמר משה: דבר זה תלוי בי — מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים. משל למלך בשר־ודם שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה, והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר. כיון שאמר המלך: „אלמלא אוהבי זה שיושב לפני — הרגתיך". אמר: דבר זה תלוי בי — מיד עמד והצילו.

[1] שמות ל"ב, א. [2] שם שם, ב. [3] שם שם, ג. [4] תהלים קכ"ג, א. [5] שמות ל"ב, ד. [6] שם שם, ה. [7] תהלים ק"ו, כא. [8] שם שם, יג. [9] שמות ל"ב, ז. [10] דברים ט', כט. [11] תהלים ק"ו, כ. [12] שמות ל"ב, יא. [13] דברים ט', יד.

שנכפור — שנכחש. שנתמכמך — שנתמעך. נוער — צועק, גועה. ומקרטע — מקפץ. לט) סרחוני — עוני. תשש — נחלש.

„וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי"[1] — אמר ר' אבהו: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו: מלמד, שתְּפָסוֹ משה להקב"ה, כִּבְיָכוֹל, כאדם שתופס חברו בבגדו, ואמר לו: רבונו־של־עולם, איני מניחך עד שתמחל ותסלח לישראל.

„וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל"[1] — אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, ומה כִּסֵּא של שלש רגלים אינו יכול לעמד לפניך בשעת כעסך — כסא של רגל אחת על אחת כמה וכמה. ולא עוד, אלא שיש בי בשת־פנים מאבותי, עכשו יאמרו: ראו פַּרְנָס שהעמיד להם! בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים.

„זְכוֹר לְאַבְרָהָם, לְיִצְחָק. וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ"[2] — אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, אלמלי בשמים ובארץ נשבעת להם הייתי אומר: כשֵׁם ששמים וארץ בטֵלים אף כך שבועתך בטֵלה, עכשו שנשבעת להם בשמך הגדול—מה שמך הגדול חי וקיָם לעולם ולעולמי עולמים, כך שבועתך קיֶמת לעולם ולעולמי עולמים.

„וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי"[2] — „אשר אמרת" לא נאמר — אמר ר' שמואל בן נחמני: כך אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, דברים שאמרת לי: לֵךְ אמר להם לישראל בשמי, הלכתי ואמרתי להם בשמך — עכשו מה אני אומר להם?

„מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת ה'"[3] — „יכול ה'" לא נאמר — אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: עכשו יאמרו אומות־העולם — תשש כחו כנקבה ואינו יכול להצילם. אמר לו הקב"ה: בן עמרם, והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי להם על הים? אמר לפניו: רבש"ע, עדַין יש להם לומר: לפני מלך אחד יכול לעמד, לפני שלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמד. אמר ר' יוחנן: מנַיִן שחזר הקב"ה והודה לו? שנאמר: „ויאמר ה' סלחתי כדברך"[4]. תנא דבי ר' ישמעאל: כ ד ב ר י ך עתידים הגוים שיֹאמרו. אשרי התלמיד שרבו מודה לו!

„וְאוּלָם חַי אָנִי"[5] — אמר ר' יצחק: מלמד שאמר לו הקב"ה למשה: משה, החייתני בדבריך. (ברכ' ל"ב).

מא בשעה שנתן לו הקדוש־ברוך־הוא למשה את הלוחות היו סובלים את עצמם; כיון שירד וקרב אל המחנה וראה את העגל, פרח אותו הכתב מעליהם ונמצאו כבדים על ידיו של משה. מיד: „ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות"[6]. (תנח').

מב תניא: כשעלה משה למרום מְצָאוֹ להקדוש־ברוך־הוא שיושב וכותב „ארך־אפים". אמר לפניו: רבונו־של־עולם, ארך אפים לצדיקים? אמר לו: אף לרשעים. אמר לפניו: רשעים יאבדו! א"ל: עתה תראה שתצטרך לכך. כשחטאו ישראל בעגל, א"ל: לא כך אמרת לי: ארך־אפים לצדיקים? אמר לפניו: רבש"ע, ולא כך אמרת לי: אף לרשעים! והו שנאמר: „ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת"[7]. (סנה' קי"א).

---

[1] שמות ל"ב, י. [2] שם שם, יג. [3] במדבר י"ד, טז. [4] שם שם, כ. [5] שם שם, כא. [6] שמות ל"ב, יט. [7] במדבר י"ד, יז.

כסא של שלש רגלים — כלו', ישראל שיש להם זכות של שלשה אבות. פרנס — מנהיג. שלשים ואחד מלכים — מלכי כנען. מא) סובלים — נושאים.

VII. הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו.

מג „תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן"[1] — אמר ר' לוי: בשעה שאמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: „עשה לי משכן", היה לו להביא ארבעה קונדסים ולמתוח את המשכן עליהם; אלא מלמד שהראה הקב"ה למשה למעלה אש אדומה, אש ירוקה, אש שחורה, אש לבנה ואמר לו: עשה לי משכן. אמר לו משה להקב"ה: רבון העולמים! וכי מאין יש לי אש אדומה, אש ירוקה, אש שחורה, אש לבנה? אמר לו: „בתבניתם אשר אתה מראה בהר"[2]. (פסיקתא).

מד „וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן"[3] — ומהיכן היו הקרשים? יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים, אמר לבניו: בָּנַי! עתידים אתם להגאל מכאן והקדוש־ברוך־הוא עתיד לומר לכם מִשֶּׁאַתֶּם נגאלים, שתעשו לו את המשכן; אלא עִמדו ונִטעו ארזים מעכשו, שבשעה שיאמר לכם לעשות לו את המשכן — יהיו הארזים מתוקנים לכם. מיד עמדו ונטעו ועשו כן. (תנח').

מה אמר רבי חייא בר אבא: קרסים של זהב בלולאות היו נראים במשכן ככוכבים הקבועים ברקיע. (פסיקתא).

מו „וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנוֹרָה"[4]—בשעה שעלה משה בהר והקדוש־ברוך־הוא צוהו על מעשה המנורה נתקשה בו משה. אמר לו הקב"ה: הרי אני עושה אותה לפניך. מה עשה הקב"ה? הראה לו אש לבנה, אש אדומה, אש שחורה, אש ירוקה, ועשה מהן את המנורה, גביעיה, כפתוריה ופרחיה וששת הקנים, ואמר לו: „זה מעשה המנורה" — שהקב"ה מראה לו באצבע. (תנה"ק שמיני).

מז „בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת הַנֵּרוֹת"[5] — אמרו ישראל לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, לנו אתה אומר שנאיר לפניך, אתה הוא אורו של עולם והאורה דָּרָה אצלך — ואתה אומר „אל מול פני המנורה"[5]? — הֲוֵי „כי אתה תאיר נרי"[6]. אמר להם הקב"ה: לא שאני צריך לכם, אלא שתאירו לי כדרך שהארתי לכם. משל למה הדבר דומה? לפִקֵּחַ וסומא שהיו מהלכים בדרך. אמר לו פִקח לסומא: כשנִכָּנֵס לתוך הבית צא והַדְלֵק לי את הנר הזה והאר לי. אמר לו הסומא: בטובתך, כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני, עד שנכנסנו לתוך הבית אתה היית מלַוֶּה אותי, ועכשו אתה אומר: הדלק את הנר להאיר לי! אמר לו הפקח: שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מְלַוְּךָ בדרך — לכך אמרתי לך: „האר לי". (במ"ר פ' ט"ו).

מח רבי אבינא אמר: הגלגל הזה של חמה אחד משַׁמָּשַׁי הוא, ובשעה שיוצאת לעולם אין כל בריה יכולה לָזוּן עיניה ממנה — ולאורך אני צריך? הַבָּרָק הזה אחד מתולדות האש של מעלה הוא, מסוף העולם ועד סופו מבהיק אורו — ולאורך אני צריך? אמר ר' אחא: „ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר"[7]. (ויק"ר פ' ל"א).

---

[1] שמות כ"ה, ט. [2] שם שם, מ. [3] שם כ"ו, טו. [4] במדבר ח', ד. [5] שם שם, ב. [6] תהלים י"ח, כט. [7] ישעיה מ"ב, כא.

מג) קונדסים — עמודים. בתבניתם — אבל לא מן האש ממש. מה) קבועים — נתונים. מו) נתקשה בו — קשה היה לו ולא ידע היאך יעשה אותה. מז) בטובתך — בחסדך, בטובת לבך. מח) לזון — להשביע. מבהיק — מזהיר. למען צדקו יגדיל תורה וגו' — הרבה הקב"ה

מט „וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן"[1] — וַי ביום כלות משה. משל למלך שהיתה לו אשה רגזנית. אמר המלך: עשי לי פורפורה. התחילה לעסוק בה. כל זמן שהיתה מתעסקת בה אינה מריבה. נשלמה המלאכה והביאה למלך, ראה אותה המלך וישרה בעיניו, מיד התחיל לומר: וַי, וַי! אמרה לו אשתו: מה זה, אדוני? המרחתי את עצמי לעשות רצונך ואתה אומר וַי וַי? אמר לה: המלאכה יפה וכשרה בעיני, אלא כל זמן שהיית עוסקת במלאכה לא היית כועסת ולא מקנטרת אותי. עתה שאת פנויה מתירא אני שמא תכעיסי אותי. כך אמר הקדוש־ברוך־הוא: כל זמן שהיו בני עסוקים במשכן לא היו מלינים עלי, עתה יתחילו שוב לקנטר אותי. לכך נאמר — „ויהי ביום כלות משה"; — וַי־היא ביום כלות! (תנח׳).

„אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן"[2] — אמר משה: יודע אני שישראל רוגנים הם, הריני עושה להם חשבון מכל מלאכת המשכן. התחיל לעשות חשבון עמהם — „אלה פקודי המשכן"— והוא נותן להם חשבון על כל דבר ודבר כסדרם בתוך המשכן לזהב ולכסף ולנחשת: „וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל... ויהי מאת ככר הכסף לצקת"[3]... עם שהוא עושה חשבון והולך, שכח אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל שעשה מהם וָוִים לעמודים ולא היו נראים; התחיל עומד תמה ואומר: „עכשו ימצאו ידיהם של ישראל לאמר עלי, שאני נטלתי אותם", — והוא חוזר לבוא על כל מלאכה ומלאכה. מיד האיר הקדוש־ברוך־הוא את עיניו ותלה עיניו וראה שהיו עשוים ווים לעמודים, התחיל להשיב להם בקול רם: „ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים!"[4] באותה שעה נתפיסו ישראל. מי גרם לו? על ידי שישב ועשה חשבון — „אלה פקודי המשכן".

ולמה עשה חשבון? הקב"ה מאמינו, שנאמר: „בכל ביתי נאמן הוא"[5] — ומשה נתן חשבון? אלא מפני ששמע ליצני הדור שהיו משיחים אחריו, שנאמר: „והיה כצאת משה... והביטו אחרי משה"[6]. ומה היו אומרים? היו מסתכלים מאחוריו ואומר אחד לחברו: „ראה צוארו! ראה שוקיו! אוכל משלנו, שותה משלנו"; וחברו משיבו: „ריקה! אדם שנתמנה על מלאכת המשכן, על ככרי כסף ועל ככרי זהב, שאין לו חקר ולא משקל ולא מנין — מה אתה רוצה שלא יהא עשיר?" כששמע כן, אמר: חייכם, משנגמרה מלאכת המשכן אני נותן להם חשבון; כיון שנגמרה אמר להם: „אלה פקודי המשכן". (תנח׳).

VIII. נְסִיעָתָם וַחֲנִיָּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר.

נא כיצד היתה נסיעתם של ישראל במדבר? סמן היה למשה בענן אימתי היה מסתלק, כיון שהיה רואה שמסתלק היה אומר: „קומה ה׳ ויפוצו אויביך"[7] — והענן מסתלק. נסתלק הענן היו כלם מתקרבים ליסע ומְיַשבים את כליהם. מי שהיתה לו

[1] במדבר ז׳, א. [2] שמות ל״ח, כא. [3] שם שם, כ״ה, כז. [4] שם שם, כח. [5] במדבר י״ב, ז. [6] שמות ל״ג, ח. [7] במדבר י׳, לה.

מצוות לישראל כדי לזכותם. מט) רגזנית — אשת־ריב. פורפורה — לבוש ארגמן. מקנטרת — מכעסת. פנויה — נקיה ממלאכה. נ) ימצאו ידיהם — יוכלו. נא) סמן — אות. מסתלק — סר. ומישבים — מסדרים וטוענים.

בהמה היה נושא עליה, והענן נוטל את השאר. כיון שנתישבו – תקעו בחצוצרות ונסע יהודה ודגלו, תחלה נשיאו ושבטו אחריו, וכן כלם – „איש על דגלו באותות"[1].

וסמנים היו לכל נשיא ונשיא: מפה, וצבע על כל מפה ומפה, כצבע של אבנים טובות, שהיו על לבו של אהרן, מהם למדו המלכיות להיות עושין מפה, וצבע לכל מפה ומפה. כל שבט ושבט נשיא שלו–צבע מפה שלו דומה לצבע של אבנו בחשן ואפוד: ראובן אבנו אדם ומפה שלו צבועה אדום, ומצויָר עליו דודאים; שמעון — פטדה, ומַפָּה שלו צבועה ירוק ומצויר עליו שְׁכֶם; לֵוִי — ברקת ומפה שלו צבועה שליש לבן, שליש שחור ושליש אדום ומצויר עליו אורים־ותומים; יהודה — נֹפֶךְ וצבע מפה שלו המותי כעין שמים ומצויר עליו אריה; יששכר — ספיר ומפה שלו צבועה שחור דומה לכחול ומצויר עליו שמש וירח (על שם „ומבני יששכר יודעי בינה לעתים"[2]); זבלון — יהלום, וצבע מפה שלו לָבָן ומצויר עליו ספינה (על שם „זבולון לחוף ימים ישכן"[3]); דן — לֶשֶׁם וצבע מפה שלו דומה לספיר ומצויר עליו נחש (על שם „יהי דן נחש"[4]); גד — שְׁבוֹ וצבע מפה שלו לא לבן ולא שחור אלא מעורב שחור ולבן ומצויר עליו מחנה (על שם „גד גדוד יגודנו"[5]); נפתלי — אחלמה, וצבע מפה שלו דומה ליין צלול שאין אדמימות עזה ומצויר עליו אילה (על שם „נפתלי אילה שלוחה"[6]); אשר — תַּרשיש, וצבע מפה שלו דומה לאבן־יקרה שמתקשטות בה הנשים ומצויָר עליו אילן זית (על שם „מאשר שמנה לחמו"[7]); יוסף — שהם וצבע מפה שלו שחור ביותר ומצויר לשני נשיאים אפרים ומנשה מצרים (על שם שהיו תולדותם במצרים), ועל מפה של אפרים היה מצויר שור (על שם „בכור שורו"[8] — זה יהושע, שהיה משבט אפרים) ועל מפה של מנשה היה מצויר רְאֵם (על שם „וקרני ראם קרניו"[8] — זה גדעון בן יואש, שהיה משבט מנשה); בנימין — ישפה וצבע מפה שלו דומה לי"ב הצבעים ומצויָר עליו זאב (על שם „בנימין זאב יטרף"[9]). לכך נאמר „באותות", שסמנים היו להם לכל נשיא ונשיא.

וכך היו מְהלכין – והעננים על גביהם; וכמין קורה יצאה מן הענן, שבָּה היו יודעים לאיזו רוח הם נוסעים. רוצה שיַחנו — אותו הענן שהיה על גבי המשכן באמצע המחנות היה עומד לו–והיו בני לוי מעמידים את המשכן קודם לכל המחנות, עד שלא באו. וכיון שבאו היו עומדים וחונים כל אחד במקומו, וענני־כבוד עומדים על גביהם. זו היתה גדולת משה, שלא היה ענן־השכינה יורד על המשכן עד שהיה משה אומר: „שובה ה' רבבות אלפי ישראל"[10].

כשהיו ישראל נוסעים היה הארון מקדים לפניהם, והיו שני ניצוצות של אש יוצאים מתוך בדי הארון ושורפים לפניהם את הנחשים ואת העקרבים והורגים שונאיהם של ישראל.

כיצד היתה חֲנִיתָם? כִּפְסִקְיָא אחת של ארבעת אלפים אמה היו חונים ומקיפים את המשכן מכל רוח. משה, אהרן ובניו, וכל אשר להם על פני כל מורח אהל מועד. הבאר בפתח החצר סמוכה לאהלו של משה, והיא היתה מודיעה לכל המחנות היאך יחנו. כיצד? כיון שעמדו קלעי החצר היו י"ב נשיאים עומדים על הבאר ואומרים שירה, והיו מימי הבאר יוצאים ונעשים נהרים נהרים; נהר אחד יוצא ומקיף את מחנה שכינה, ומאותו נהר יוצאים ארבעה נהרות בארבע זויות החצר. לבסוף מתערבים ומקיפים את

[1] במדבר ב׳, ב. [2] דברי הימים א׳ י״ב, לג. [3] בראשית מ״ט, יג. [4] שם שם, יז. [5] שם שם, יט. [6] שם שם, כא. [7] שם שם, כ. [8] דברים ל״ג, יז. [9] בראשית מ״ט, כז. [10] במדבר י׳, לו.

מפה — מטפחת הקשורה בראש הדגל. כפסקיא — כחגורה.

כל מחנה הלוים ומהלכים בין משפחה למשפחה ונראים טַבְלָיוֹת טַבְלָיוֹת מקיפין מחנה שכינה. ונהר גדול מקיף את כל מחנה ישראל מבחוץ ונעשים נְהָרים נהרים בין כל שבט ושבט, והיו הנהרות מקיפים אותם מבפנים ומבחוץ ומצַיְנים אותם טבליות טבליות מראש ועד סוף ומודיעים את הגבולים שבין כל אחד ואחד. והיו הנהרים מגדלים להם כל מיני מעדנים ובהמתם רועה נגד חֲנָיָתם, והיה הענן פרוש עליהם ומבדיל בינם לבין בהמתם. ומזיו התכלת היו הנהרות נֹראים כתכלת, מצוירים כעין השחר והלבנה והחמה. ואומות העולם היו רואות אותם לכמה מילים ומשבחות ואומרות: „מי זאת הנשקפה כמו שחר?"[1]. (במ"ר פ' ב; תנח'; ילקוט).

IX. כָּלֵב.

נב „וַיַּהַס כָּלֵב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה"[2] — אמר רבה: שהסיתם בדברים, שראה את יהושע שרָצה לספר עמהם ואמרו לו: „ראש קָטוּעַ זה ידבר?" אמר כלב: אם אבא אני לספר עמהם ישתיקוני. עמד ואמר להם: וכי זו בלבד עשה לנו בן־עמרם?... אמרו: „בְּגְנוּתוֹ הוא מְסַפֵּר" — ושתקו. אמר להם: והלא הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן; אם יאמר: עֲשׂוּ סֻלָּמוֹת וַעֲלוּ ברקיע — לא נשמע לו? (סוטה ל"ה).

X. מַחֲלֹקֶת קֹרַח וַעֲדָתוֹ.

נג בשעה שאמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: „קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אותם... והעבירו תער על כל בשרם"[3] — מיד עשה כך לקרח. אמרה לו אשתו לקרח: ראה מה עשה משה: הוא נעשה מלך, את אחיו עשה כהן גדול, את בני אחיו עשה סְגָנֵי כהנים; כשמביאים תרומה — אומר: תהא לכהן; כשמביאים מעשר ואתם נוטלים אותו — אומר: תנו אחד מעשרה לכהן; ועוד, שהוא מגלח את שערותיכם ומשחק בכם ומולזל בכם; את עינו נתן בשערותיכם. אמר לה: הרי אף הוא עושה כך. אמרה לו: כיון שכל הגדולה שלו — אומר אף הוא: „תמות נפשי עם פלשתים"[4].

התחיל קרח לחזור על כל ישראל ולא היו מכירין אותו. אמרו לו: מי עשה לך כך? א"ל: משה, ולא עוד, אלא נטלוני בידי וברגלי והיו מניפים אותי ואומרים לי: „הרי אתה טהור", והביא את אהרן אחיו וְקִשְּׁטוֹ כְּכַלָּה והוֹשִׁיבוֹ באהל־מועד. מיד התחילו שונאי משה לְגָרוֹת בו את ישראל ואמרו: משה מלך ואהרן אחיו — כהן־גדול ובניו — סגני כהונה. תרומה — לכהן, מתנות כהונה — לכהן, תרומת מעשר — לכהן... מיד — „וַיִּקָּהֲלוּ"[5].

קרח לֵיצָן היה, והיה מתלוצץ על משה ועל אהרן. מה עשה? כִּנֵּס כל הקהל, התחיל לומר לפניהם דברי ליצנות. אמר להם: אלמנה אחת היתה בשכונָתִי ועמה שתי

[1] שיר השירים ו', י. [2] במדבר י"ג, ל. [3] שם ח', ו', ז'. [4] שופטים ט"ז, ל. [5] במדבר ט"ז ג.

טבליות טבליות — כעין לוחות לוחות. ומצינים — מסמנים. נב) ראש קטוע — שהיה שמו „הושע" בלא יוד ומשה הוסיף לו יוד בראש. והם אמרו כך בלשון זלזול כלפי יהושע. נג) סגני כהנים — משנים לכהנים. עינו נתן בשערותיכם — להשחיתן. ולא היה מכירין אותו — שנתגלח. ליצן — לץ.

נערות יתומות. והיתה לה שדה אחת. באה לחרוש, אמר לה משה: „לא תחרוש בשור ובחמור יחדו"[1]; באה לזרוע, אמר לה: „שדך לא תזרע כלאים"[2]; באה לקצור ולעשות ערֵמה, אמר לה: „הניחי לקט, שכחה ופאה"; באה לעשות גורן, אמר לה: „תני תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני". הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו; מה עשתה, עֲנִיָה? עמדה ומכרה את השדה ולקחה שתי כבשות, כדי ללבוש מגזותיהן ולֵהָנות מפֵרותיהן. כיון שילדו — בא אהרן ואמר לה: תני לי את הבכורות, שכך אמר לי הקב"ה: „כל הבכור... תקדיש לה'"[3]. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו את הוָלָדות. הגיע זמן גזיזה וְגָזזה אותן, בא אהרן ואמר לה: תני לי ראשית הגֵז, שכך אמר הקב"ה: „וראשית גז צאנך תתן לו"[4], — אמרה: אין בי כח לעמוד באיש הזה, הריני שוחטָתָן ואוכלְתָן; כיון ששחטתן אמר לה: תני לי הזרוע והלחיים והקבה. אמרה: אפילו אחר ששחטתי אותן לא נצלתי מידו — הרי הן עלי חרם! אמר לה: אם כן כולן שלי הוא, שכך אמר הקב"ה: „כל חרם בישראל לך יהיה"[5]. נטלן והלך לו והניחה בוכה היא עם שתי בנותיה. כך עלתה לעלובה זו! כל כך הם עושים ותולים בהקב"ה!

און בן פלת אשתו הִצִילַתּו; אמרה לו: מה מועיל לך? אם זה הרב אתה תלמיד, ואם זה הרב אתה תלמיד. — אמר לה: מה אעשה? עמם הייתי בעצה ונשבעתי לי. אמרה לו: שב בביתך, ואני אצילך. השקַתּו יין והשכיבתו וישבה על הפתח; סָתְרָה שערותיה. כל מי שבא וראה — חזר; ובינתים נבלע קרח ועדתו.

זהו שנאמר: „חכמות נשים בנתה ביתה"[6] — זו אשתו של און בן פלת, „ואִולת בידיה תהרסנה"[6] — זו אשתו של קרח. (סנה' ק"ט; מד' שו"ט; תנח').

נד „זאת עֲשׂוּ קְחוּ לָכֶם מַחְתּוֹת... וּתְנוּ בָהֵן אֵשׁ וגו'"[7] — מה ראה משה לומר להם כך? אמר להם: בדתי עובדי עבודה־זרה טָעְיות הרבה יש וּנמוסים הרבה וּכְמָרִים הרבה — כֻּלם מתקבצים בבית אחד; ואני אין לי אלא ה' אחד ותורה אחת ומשפט אחד ומזבח אחד וכהן גדול אחד — ואתם מאתים איש מבקשים כהונה גדולה! (תנח"ק).

XI. מֵי מְרִיבָה.

נה „וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקָּהָל אֶל פְּנֵי הַסָּלַע"[8] — היו משה ואהרן מהלכים וכל ישראל אחריהם והיו ישראל רואים אבן, והיו עומדים ומקיפים אותה — ואין דור שאין בו ליצָנים — והיו הקְרֹבִים אומרים: אין אתם יודעים שבן־עמרם רועה של יתרו היה, ורועים פקחים במים, והוא מבקש למַשְׁכֵנו למקום שיש בו מים ולומר לנו: הרי הוצאתי לכם מים—ולהטעות אותנו; אלו כן, יוציא לנו מן האבן הזו. והקדוש־ברוך־הוא כך צוהו: מכל סלע שרוצים הוצא להם מים. ומשה הפך פניו, סבור שישראל אחריו, והם היו עשויים כתות־כתות על האבנים; אמר להם: בואו עמי, שאוציא לכם מים. אמרו לו: מזה אני

[1] דברים כ"ב, י. [2] ויקרא י"ט, יט. [3] דברים ט"ו, יט. [4] שם י"ח, ד. [5] במדבר י"ח, יד. [6] משלי י"ד, א. [7] במדבר ט"ז, ו, ז. [8] שם כ', י.

סתרה — פרעה, הרסה. נד) טעיות — אלילים. נמוסים — ספרי חוקים ותורות. בבית אחד — בבית אלילים אחד. נה) פקחים במים — בקיאים ויודעים היכן יש למצוא מים במדבר.

מבקשים, אם מן הסלע הזה אי אתה מוציא, אף מאבן אחרת אין אנו מבקשים — ונתכרכמו פניו כנגדם, ונשבע שאינו מוציא להם מים, אלא מאותה שהוא מבקש. (תנח׳).

„וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם״[1] — הכה פעם אחת. התחיל הסלע נוטף מים מועטים, טִפִּין־טִפִּין. אמרו לו: בן־עמרם, המים הללו ליונקי־שדים או לגמולי־חלב? מיד הקפיד כנגדם, והכהו פעמים ויצאו מים רבים ושטפו כל מה שהיה נתון כנגדם. (תנח׳; תנח״ק).

XII. טָרְחָנִים.

נו טרחנים היו ישראל. היה אחד מהם רואה שכנגדו נוצח בדין, אומר: יש לי עדים להביא, יש לי ראיות להביא, למחר אני דן, מוֹסְפַנִי עליכם דַּיָּנִים; לכך אמר משה לישראל: „איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם״[2]. „טרחכם״ — מלמד, שהיו טרחנים; „ומשאכם״ — מלמד, שהיו אֶפִּקוֹרְסִים: הקדים משה לצאת, אמרו: מה ראה בן־עמרם לצאת? שמא אינו שפוי בתוך ביתו! אֵחַר לצאת, אמרו: מה אֵחַר בן־עמרם לצאת, מה אתם סבורים? — יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות. (ספרי).

נז נוטלים היו ישראל בניהם ובנותיהם קטנים וזורקים לתוך חיקו של משה ואמרו לו: בן־עמרם, מה הנאה התקנת להם לאלו? מה פרנסה התקנת להם לאלו? (ילקוט דברים).

XIII. מִיתָתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן.

נח „הֹר הָהָר״[3] — הר על גבי הר, כתפוח קטן על תפוח גדול. ואף־על־פי שענן מהלך לפניהם, משפיל את הגָּבֹהַּ ומגביה את השפל, הִנִּיחַ הקדוש־ברוך־הוא את ההר דוגמא, שידעו נסים שעשה להם הקב״ה, שלא הניח הר במדבר, שלא יהיו מתיגעים ועולים ויורדים עליהם; ולא עוד, אלא אף־על־פי שהיה הענן עושה כל המדבר מישור, היה מניח מקום גבוה למשכן, שתהא שם חנִיָּתוֹ, והניח שלשה הרים: הר סיני לשכינה, הר נבו לקבורת משה והר־ההר לקבורת אהרן. (תנח״ק).

נט כשהגיע זמנו של אהרן לִפָּטֵר מן העולם, אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: לך ואמור לו לאהרן על המיתה. השכים משה בשחרית והלך לו אצל אהרן, התחיל קורא: אהרן אחי! יָרַד אצלו. אמר לו: מה ראית להשכים ולבא כָּאן היום? א״ל משה: דבר של תורה הייתי מהרהר בלילה ומתקשה בו הרבה, לכך השכמתי ובאתי אצלך. א״ל: ומהו הדבר? א״ל: איני זוכר מהו, אלא אני יודע שבספר „בראשית״ הוא, הָבֵא אותו ונקרא בו. נטלו ספר בראשית וקראו בו כל פרשה ופרשה ועל כל אחת ואחת אמר: יפה עשה ויפה ברא הקב״ה; וכיון שהגיעו לבריאת אדם, אמר משה: מה אוֹמֵר

[1] במדבר כ׳, יא. [2] דברים א׳, יב. [3] במדבר כ׳, כב.

נתכרכמו — נעשו ירוקים מכעס. טפין טפין — טפות טפות. נו) ראיות — הוכחות ותעודות. מוספני — מוסיף אני. אפיקורסים — מלעיגים ברבם. שפוי — שקט ושלו. נח) דוגמא — סמן.

לאדם, שהביא מות לעולם; ואני ששלטתי במלאכי השרת, ואתה שעצרת את המות— לא סופנו לכך? עוד כמה שנים יש לנו לחיות? א״ל: קטנות הן; היה יורד ויורד עד שהזכיר לו יום המות; מיד הרגישו עצמותיו של אהרן גויעתו. א״ל: שמא בשבילי הוא הדבר? א״ל: הן. מיד ראו אותו ישראל, שנגרעה קומתו. א״ל אהרן: „לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי״[1] — א״ל: מקובל עליך למות? א״ל: הן. א״ל: נעלה להר־ההר. מיד עלו שלשתם, משה ואהרן ואלעזר, לעיני כל ישראל. אלו היו ישראל יודעים שהוא עולה למות, לא היו מניחים אותו, והיו מבקשים עליו רחמים; אלא היו סבורים, שמא הַדִּבּוּר קְרָאוֹ.

כיון שעלו, נפתחה להם מערה ומצאו שם נר דולק ומטה, מעשה־שמים, והיה אהרן פושט כלי אחד ואלעזר לובשו וערפל חתולתו. א״ל משה: אהרן אחי! ראה, מרים מתה ואני ואתה טפלנו בה, אתה מת ואני ואלעזר מטפלים בך, ואני, אם מת אני, מי מטפל בי? א״ל הקב״ה למשה: חייך! אני מטפל בך. א״ל משה לאהרן: „עלה, אחי, למטה זו״.— עלה. — „פשוט ידיך״ — ופשט. — „קפוץ עיניך״ — וקפץ. — „סתום פיך״ — וסתם. מיד ירדה שכינה ונְשָׁקָתוֹ ויצאה נשמתו. והיו משה ואלעזר מנשקים אותו על לחייו. ועלה ענן־הכבוד וכסה אותו. א״ל הקב״ה: צא מכאן. כיון שיצאו, נסתמה המערה.

היו משה ואלעזר יורדים, וכל ישראל עומדים חרדים ומצפים לראות את אהרן, מפני שהיה אוהב שלום ורודף שלום. כשראו שעלו שלשה ולא ירדו אלא שנים—חזר השטן ביניהם והרגיש את כל ישראל על משה ואלעזר. נחלקו לשלש כתות; אחת אומרת: הֲרָגוֹ משה, שהיה מתקנא בו; ואחת אומרת: אלעזר הרגו, שהיה מבקש לירש את הכהונה הגדולה; ואחת אומרת: דרך שמים מת. תפשום כל ישראל ואמרו: אהרן היכן הוא? אמר להם משה: גְּנָזוֹ הקב״ה לחיי עולם־הבא. אמרו: אין אנו מאמינים לך, שמא דבר שלא כהוגן אמר לך וקנסת עליו מיתה. בקשו ישראל לסקול את משה ואת אלעזר. מה עשה הקב״ה? רמז למלאכים, ופתחו את המערה, והוציאו ארונו של אהרן והיה פורח בשמים, והמלאכים מקלסים לפניו וכל ישראל רואים אותו, שנאמר: „ויראו כל העדה כי גוע אהרן״[2]. ומה היו המלאכים מקלסים? — „יבא שלום ינוחו על משכבותם״[3]. (ילקוט; ספרי זוטא).

„וַיִּבְכּוּ אֶת אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל״[2] — למשה לא בכו אלא אנשים, מפני שהוציא הדין לאמתו והיה מוכיחם בדברים, ואהרן לא אמר מימיו לאיש: סרחת, ולאשה — סָרַחַתְּ; ולא עוד, אלא שהיה רודף שלום, שנאמר: „בשלום ובמישור הלך אתי״[4]. ומה תלמוד לומר: „ורבים השיב מעון״?[4] — מלמד, כשהיה אהרן מהלך בדרך, אם פגע באדם רע או רשע, נותן לו שלום; למחר בקש אותו האיש לילך ולעבור עברה, אמר: אוי לי! איך אשא פני ואראה את אהרן? בושתי הימנו, שנתן לי שלום,— ונמצא אותו אדם מונע עצמו מלילך לעברה. וכן שני בני אדם, שעושים מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב לו אצל אחד מהם ואומר לו: ראה! חברך מה הוא אומר: „אהיה מְטָרֵף את לבי, מתלש את דעתי, מחלש בשערי; איך אשא עיני ואראה בחברי? בושתי הימנו, שאני הוא שסרחתי עליו״— היה יושב אצלו, עד שמוציא כל קנאה שבלבו. שוב

[1] תהלים נ״ה, ה. [2] במדבר כ׳, כט. [3] ישעיה נ״ז, ב. [4] מלאכי ב׳, ו.

הדבור — של הקב״ה. כלי אחד — בגד אחד. והרגיש — והמריד. ס) סרחת — חטאת. מטרף — מצער ומצער.

הולך אצל חברו ואומר לו כענין זה. וכשפגעו זה בזה חבקו ונשקו זה לזה. לכך „וַיִּבְכּוּ את אהרן... כל בית ישראל"[1]. (אדר"נ פ' י"ב).

XIV. הַנִּסִּים עַל נַחַל אַרְנוֹן.

סא „עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ"[2] – מה הם הנסים על נחל ארנון? אדם עומד על ההר מזה, ומדבר עם חברו בהר מזה, והוא רחוק ממנו שבעה מילין; והדרך יורד לתוך הנחל ועולה, ודרכם של ישראל לעבור בתוך הנחלים. נתכנסו כל האומות אוכלוסין עד אין סוף; ישבו מקצתם בתוך הנחל; והנחל עשוי מלמעלם מערות־מערות, וכנגדו הר שכנגדו עשוי סלעים־סלעים כמין שָׁדַיִם. נכנסו האוכלוסין לתוך המערות, ואמרו: כשיורדים ישראל לתוך הנחל, אלו שבתוך הנחל עומדים מלפניהם, ואלו—למעלה מן המערות, ונהרוג את כלם. כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום, לא הצריכם הקדוש־ברוך־הוא לירד למטה לתוך הנחל, אלא רמז להרים ונכנסו שדים של הר זה לתוך המערות – ומתו כלם. והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשו דרך כבושה, ולא נודע איזה נסמך לחברו.

ואותו נחל מפסיק בין תחומי ארץ־ישראל לארץ מואב. הר שבארץ מואב, שבו המערות, לא נזדעזע, והר שבארץ־ישראל שבו הסלעים כמין שדים, נזדעזע, ונסמך להר שכנגדו. ומפני מה נזדעזע? מפני שהוא מארץ־ישראל. משל לשפחה שראתה בן אדונה בא אצלה, קפצה וקִדמה אותו וקִבְּלַתּוּ.

כשנכנסו הסלעים לתוך המערות, ורוצצו כל אותם הגבורים, ירדה הבאר אל הנחל ונתגברה שם, ואִבדה את כל האוכלוסין, כשם שאִבד אותם הים. ועברו ישראל על אותם ההרים, ולא ידעו כל הנסים האלו. אמר הקב"ה: הרי אני מודיע לבני ישראל כמה אוכלוסין אִבדתי מפניהם – ירדה הבאר לתוך המערה והוציאה גֻלגליות וזרועות ורגלים שאין להן חקר, וישראל חזרו לבקש את הבאר, וראוה מאירה כלבנה בתוך הנחל, והיא מוציאה את אֵברי האוכלוסין. והיו ישראל עומדים על הנחלים, ואמרו שירה עליה: „עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ" (תנה"ק).

XV. עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן.

סב כשבא משה וישראל לתחומה של אדרעי אמר להם משה: נַחֲנֶה כאן ולמחר בשַׁחֲרית אנו נכנסים וכובשים אותה. עמדו שחרית ועדַין לא היתה העין רואה, תלה משה את עיניו וראה את עוג יושב על החומה ורגליו מגיעות לארץ. אמר משה: איני יודע מה אני רואה, חומה אחרת בנו הלילה. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: זה שאתה רואה עוג הוא – „אל תירא אותו"[3].

אמר עוג: מחנה ישראל כמה הוא? – שלש פרסאות... אלך ואעקור הר בן שלש פרסאות ואזרוק עליהם ואהרגם. הלך עקר הר בן שלש פרסאות והניחו על ראשו. הביא הקב"ה עליו נמלים ונקבוהו, ויורד לו על צוארו. בקש לשלפו – נשתרבבו לו שניו לכאן

[1] במדבר כ', כט. [2] שם כ"א, יז. [3] שם שם, לד.

והקיפו — והקריבו. סא) מפסיק—מבדיל. תחומי—גבולי. סב) נשתרבבו—גדלו ונמשכו.

ולבאן ולא יכול לשלפו. משה כמה היה? — עשר אמות. נטל קרדום בן עשר אמות קפץ עשר אמות והכהו בקרסוליו וַהֲרָגוֹ.

תניא, אבא־שאול אומר: קובר מתים הייתי. פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנס לתוך קולית של מת, ורצתי אחריו שלש פרסאות, וצבי לא הגעתי וקולית לא כלתה. וכשחזרתי לאחורי, אמרו לי: של עוג מלך הבשן היא זו. (בר' ג״ד; נדה כ״ד; תנח'; דב״ר).

XVI. בִּלְעָם.

סג „וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל זִקְנֵי מִדְיָן"[1] — מה טיבם של זקני מדין כאן? כיון שהיו רואין את ישראל נוצחים שלא כדרך כל הארץ אמרו: מנהיג שלהם במדין נתגדל, נדע מהם מה מדותיו. אמרו זקני מדין: אין כחו אלא בפיו. אמרו להם: אף אנו נבוא כנגדם באדם שֶׁכֹּחוֹ בפיו.

„וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל זִקְנֵי מִדְיָן"[1] — והלא אתה מוצא שֶׁמִּדְיָנִים נלחמים עם המואבים והשנאה ביניהם מעולם? — אלא משל לשני כלבים שהיו מריבים זה עם זה. בא זאב על אחד מהם. אמר השני: אם איני עוזרו, היום הורג את זה ולמחר יבוא עלי. לפיכך נתחברו מואב עם מדין. זהו שאומרין הבריות: חֻלדה וחתול עשו משתה מֵחֶלבו של רע־מזל.

„וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם"[2]. אמר לו: אם כן אקללם במקומי — „לא תאר את העם!"[2] א״ל: אברכם. א״ל: אין הם צריכים לברכתך — „כי ברוך הוא"[2]. משל אומרים לצרעה: לא מִדֻּבשֵׁךְ ולא מֵעֻקצֵךְ.

„וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחוֹת וגו'"[3]. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: רשע, מה אתה עושה? אמר לו: „את שבעת המזבחות ערכתי"[3]; משל לְשֻׁלְחָנִי המשַׁקר במשקלות, בא בעל השוק הרגיש בו, אמר לו: מה אתה מְעַוֵּל ומשקר במשקלות? — אמר לו: כבר שלחתי דורון לביתך; אף כך בלעם, קָרָאו רוח הקודש, אמר לו: רשע, מה אתה עושה? אמר לפניו: „את שבעת המזבחות ערכתי".

„כִּי מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ"[4] — להודיעך שנאתו של אותו רשע, שמתוך ברכותיו אתה יודע מחשבותיו. למה הוא דומה: לאדם שבא לקוץ את האילן. מי שאינו בקי, קוצץ את הענפים, כל ענף וענף — ומתיגע, והפקח מְגַלה את השרשים וקוצץ. כך אמר אותו רשע: מה אני מקלל לכל שבט ושבט, הרי אני הולך לשרשיהם וקוצץ. בא לִגַּע ומְצָאָם קשים; לכך נאמר: „כי מראש צורים אראנו". הסלע, כשהוא צף על גבי הארץ, נוח הוא לַעֲקֹר, ואלו אינם כן: מחוברים הם עד התהום.

„הֶן עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן"[4] — „הן" בלשון יונית — אחד, אינו מחשבם עם אומה אחרת; תדע לך שהוא כן: חֲשוב כל האותיות ותמצא כלן יש להן זוג, וה״א ונו״ן אין להן זוג: א' אחד, ט' תשעה, — הרי עשרה; ב' שנים, ח' שמונה — הרי עשרה; א״ט, ב״ח, ג״ז,

[1] במדבר כ״ב, ד. [2] שם שם, יב. [3] שם כ״ג, ד. [4] שם שם, ט.

קולית — עצם השוק, שהיא חלולה. סג) חלדה — (וויזעל). שלחני — חלפן, מי שמחליף מעות. בעל השוק — המפקח על המשקלות. דורון — מתנה. צף — מחובר רק לשטח העליון של הקרקע. נוח — קל.

ר"ו; ה' — אין לה זוג. וכן י"ק, כ"ף, ל"ע, מ"ס; נ' — אין לה זוג. (במ"ר פ' כ'; תנה"ק; תנח'; ילקוט).

XVII. בְּנוֹת צְלָפְחָד.

סד „וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד וגו'"[1] — כיון ששמעו בנות צלפחד, שהארץ מתחלקת לשבטים, אבל לא לנקבות, נתקבצו כלן זו על זו לטול עצה; אמרו: לא כרחמי בשר־ודם, רחמי המקום: בשר־ודם רחמיו על הזכרים יותר מן הנקבות; אבל הקדוש־ברוך־הוא אינו כן, אלא — על הזכרים ועל הנקבות, רחמיו על הכל, שנאמר: „נותן לחם לכל בשר"[2], ואומר — „טוב ה' לכל"[3].

„תנה לנו אחוזה"[4] — רבי נתן אומר: יפה כח נשים מכח אנשים; אנשים אומרים: „נתנה ראש ונשובה מצרימה"[5], ונשים אומרות — „תנה לנו אחוזה". (ספרי; ילקוט).

XVIII. מִלְחֶמֶת מִדְיָן.

סה „נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"[6] — להודיע שבחם של צדיקים, שאין נפטרים מן העולם עד שהם נוקמים נקמתם של ישראל, שהיא נקמת מי שאמר והיה העולם.

„וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה"[7] — הקדוש־ברוך־הוא אמר למשה: נקום — אתה בעצמך, והוא משלח את אחרים: אלא מפני שנתגדל בארץ מדין אמר: אינו בדין שאני מֵצֵר למי שעשה לי טובה. המשל אומר: בור ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן. (ספרי; במ"ר פ' כב).

סו „וְאֵת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב"[8] — בלעם מה לו שם? אמר ר' יוחנן: שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל. זהו שאומרין הבריות: „הלך הגמל לבקש קרנים, — וקטפו את אזניו".

אמר רבי יונתן: כשהלך פנחס למדין, הוא וכל חֲיָלוֹתָיו הלכו עמו. כיון שראה בלעם הרשע את פנחס, עשה את שתי זרועותיו כשני לוחות אבנים והיה פורח ועולה למעלה; אף פנחס, כיון שראהו, פָּרַח וְעָלָה אחריו עד שמצאו עומד ומשתחוה לפני כסא־הכבוד; מיד הראה לו פנחס את הציץ שכתוב בו „קדש לה'" — והוא נופל. תְּפָשׂוּ והביאו לפני משה ודנוהו והרגוהו. (סנה' קח; במ"ר פ' כא; ילקוט).

XIX. סִפּוּק צָרְכֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר.

סז שאל ר' אליעזר את ר' שמעון ואמר לו: כשיצאו ישראל ממצרים, כלי קוּרְיוֹם יצאו עמהם? אמר לו: לאו. — ומהיכן היו לובשים כל ארבעים שנה? א"ל: ממה

[1] במדבר כז, א. [2] תהלים קלו, כה. [3] שם קמה, ט. [4] במדבר כז, ד. [5] שם יד, ד. [6] שם לא, ב. [7] שם שם, ו. [8] שם שם, ח.

סד) בשר ודם — אדם. המקום — הקב"ה. סה) נפטרים מן העולם — מתים. סו) קטפו— כרתו. ציץ — שנתון על מצחו של כהן גדול. סז) כלי קוריום — בגדי ארג.

שהלבישום מלאכי־השרת. — ולא היו בָלִים? א״ל: ולא „קָרַיתָ: „שמלתך לא בלתה מעליך״[1]? — ולא היו הקטנים גדלים? א״ל: צא ולמד מן החִלָזון הזה, שכל זמן שהוא גדל, נַרְתִּיקוֹ גדל עמו. — ולא היו צריכים תִּכְבֹּסֶת? א״ל: הענן היה שף בהם ומגהיצם. — ולא היו נשרפים? א״ל: צא ולמד מן הָאַמִּיַנְטוֹן הזה, שאינו מתנהק אלא באור. — ולא היו עושים כִּנִּימִיּוֹת? א״ל: במותם לא שלטו בהם רמה ותולעה, בחייהם לא כל־שכן! — ולא היה ריחם קשה מריח הַזֵּעָה? א״ל: הבאר היה מעלה להם מיני דשאים ומיני בשמים, יהיו מִתְעַנְּגִים בהם והיה ריחם נודף מסוף העולם ועד סופו.

כיון שראו ישראל היאך הקדוש־ברוך־הוא מנהיגם, מְגַהֲצָם וּמְעַדְּנָם במדבר, התחילו מקלסים ואומרים: „ה׳ רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני וגו׳״[2]. (מד׳ שו״ט כ״ג; פסיק׳ דר״כ י׳).

סח „וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר״[3]. — אמר הקדוש־ברוך־הוא לישראל: „הַמִּדבר הייתי לישראל״[4]? — שמא כמדבר נהגתי אתכם? בנוהג שבעולם, מלך בשר־ודם שיוצא למדבר — שמא מוצא שם שַׁלְוָה, או אכילה ושתיה, כשם שהוא מוצא בפלטין שלו. ואתם הייתם עבדים במצרים והוצאתי אתכם משם, והרבצתי אתכם תחת ענני־כבוד, והעמדתי לכם שלשה גואלים משמשים אתכם, משה אהרן ומרים, שבעה עננים היו מלמעלה ומלמטה ומארבע רוחות העולם, ואחד לפניכם, ומכה נחשים ועקרבים וּמַשְׁוֶה לכם את ההרים ואת העמקים ושורף את הקוצים ואת הברקנים ומעלה עשן, ורואים אתכם כל מלכי מזרח ומערב ואומרים: „מי זאת עלה מן המדבר כתמרות עשן״[5]; הורדתי לכם את המן, העליתי לכם את הבאר, ואחר כך הבאתי לכם שַׂלְוִים — „המדבר הייתי לישראל״? שמא כמדבר נהגתי אתכם? „אם ארץ מאפליה״[4] — לא אני בעצמי הייתי מאיר לכם מאפלכם?

בנוהג שבעולם, אדם מקבל אורח, יום ראשון שוחט לו עגל; יום שני — תרנגולים; יום שלישי — קִטְנִיּוֹת; יום רביעי — ממעט והולך; לא דומה יום ראשון כיום אחרון. יכול אף הקב״ה כן, תלמוד לומר: „זה ארבעים שנה ה׳ אלהיך עמך״[6] — יום אחרון כיום ראשון. (תנח׳; ילקוט).

XX. סוף אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר.

סט בכל ערב תשעה־באב של כל אותן השנים שהיו ישראל במדבר היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר: צאו לחפר, צאו לחפר! והיו יוצאים וחופרים להם קברות ולנים בהם. בשחר היה כָּרוֹז יוצא ומכריז: יִבָּדְלוּ החיים מן המתים! היו

[1] דברים ח׳, ד. [2] תהלים כ״ג, א. [3] דברים כ״ט, ד. [4] ירמיה ב׳, לא. [5] שיר השירים ג׳, ו.
[6] דברים ב׳, ז.

הלזון — שבלול (שנעקקע). נרתיקו — קליפה קשה שהוא נתון בתוכה. תכבסת—כבוס. שף— משפשף ומחכך. ומגהיצם — מטהרם ומצחצחם. אמינטון — מין אבן שמוציאים ממנו חוטים לאריגה, ואינם נשרפים. כנימיות — כל מיני כנים. מריח הזעה — שלא החליפו בגדיהם ונסתאבו. מתענגים — מתגלגלים. סח) קטניות — מיני פירות אדמה הגדלים בנרתיקים (הילזענפרוכט). סט) כרוז — קריאה. כרוֹז — ממונה על ההכרזה.

עומדים ומוצאים עצמם חסרים ט"ו אלף – עד שחסרו ששים רבוא. אף בשנה האחרונה עשו כן ועמדו ומצאו עצמם שלמים. אמרו: שמא טעינו בחשבון החדש... חזרו בליל עשירי ולנו כל אחד ואחד בקברו. למחר עמדו כלם. חזרו עוד בליל אחד עשר וכן בשנים עשר, בשלשה עשר, ארבעה עשר, חמשה עשר. וכיון שראו שאין אחד מהם מת– אמרו: דומה, שבטל הקדוש־ברוך־הוא אותה גזרה קשה מעלינו ועמדו וַעֲשָׂאוּהוּ יום טוב. ובן שנו חכמים: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה־עשר באב וכיום הכפורים. (ירוש' תענית פ"ד, סד' שו"ט).

ארבעים שנה הקיף הקדוש־ברוך־הוא את ישראל במדבר, אמר: אם אני מוליכם דרך פשוטה עכשו – מחזיקים איש איש בשדה ובכרם ומתבטלים מן התורה; אלא אני מוליכם דרך המדבר ויאכלו את המן וישתו מי באר והתורה מתישבת בגופם; ועוד, כששמעו הכנענים שישראל נכנסים לארץ עמדו ושרפו את הזרעים ועקרו את האילנות וקצצו את הנטיעות וסתרו את הבנינים וסתמו את המַעְיָנות. אמר הקב"ה: אני הבטחתי את אברהם להכניסם לארץ מלאה כל טוב, הֲרֵינִי מעכבם במדבר ארבעים שנה, עד שיעמרו הכנענים ויתקנו מה שקלקלו. (תנח' בשלח).

עא „כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם"[1] – תרנגלת זו כשאפרוחיה דקים – היא מכַנַּסְתָּם ונותַנְתָּם תחת כנפיה ומחממת אותם ועודרת לפניהם, וכשהם גדלים – אם אחד מהם מבקש לבוא אצלה היא מנקרת לו בראשו ואומרת: לך עדור באשפתך. כך בשהיו ישראל במדבר ארבעים שנה היה המן יורד והבאר עולה להם והשלָו מצוי להם, וענני־כבוד מקיפים אותם ועמוד־ענן מסיע לפניהם, כיון שנִכנסו ישראל לארץ אמר להם משה: כל אחד ואחד מכם יטול מַכּוּשׁוֹ ויצא ויטע לו נטיעות. (ויק"ר פ' כ"ה).

עב „אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל"[2] – משל למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחֵר לרַפאותו, כיון שהיו חוזרים התחיל אביו מונה את המסעות: כאן יָשַׁנוּ, כאן הֻקְרַנוּ, כאן חָשַׁשְׁתָּ בְּרֹאשְׁךָ; כך אמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: מְנֵה להם את כל המקומות, היכן הכעיסוני; לכך נאמר „אלה מסעי". (תנה"ק).

XXI. נְבוּאָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

עג „וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה"[3] – כל הנביאים נסתכלו באִסְפַּקְלַרְיָא שאינה מאירה, שנאמר: „וביד הנביאים אֲדַמֶּה"[4]; משה רבנו נסתכל באספקלריא המאירה, שנאמר: „ותמונת ה' יביט"[5].

[1] ויקרא י"ט, כג. [2] במדבר ל"ג, א. [3] דברים ל"ד, י. [4] הושע י"ב, יא. [5] במדבר י"ב, ח.

דומה — כמדומה. ע) סתרו — הרסו. עא) מכושו — כלי שעוקרים בה עשבים רעים. עב) הקרנו — קררנו את עצמנו בצל או במים. חששת—היית חש וכואב. עג) באספקלריא— במראה.

חמשים שערי בינה נבראו בעולם, וכולם נִתנו למשה בסיני חסר אחד, שנאמר „ותחסרהו מעט מאלהים"[1]. (יבמ' מ"ט; נדר' ל"ח).

עד „ויאמר משה אל ה'", „ויאמר ה' אל משה" — למה הדבר דומה, למערה שהיא נתונה על שפת הים וּמִלְּאָ אותה, מכאן ואילך הים נותן למערה, והמערה חוזרת לים — „ויאמר ה' אל משה", „ויאמר משה אל ה'", „ויאמר ה' אל משה". (תנה"ק פ' י"ד).

„וְאָצַלְתִּי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם"[2] — ואם תאמר: הזקנים שהיתה נבואתם מִשֶּׁל משה שמא חָסַר מנבואתו כלום? — לָאו! למה היה משה דומה באותה שעה? לנר שהיה דולק, הכל מדליקים ממנו, ואורו איננו חסר כלום; אף כן משה, אף־על־פי שנטלו הנביאים מנבואתו, לא חסרה נבואתו של משה כלום, שנאמר: „ולא קם נביא עוד בישראל כמשה". (שם בהעלותך).

עה מהיכן נטל משה קרני הוד? ר' יהודה בר נחמיה אומר: כשמשה כתב את התורה נשתַּיֵּר בקולמוס קמעא והעבירו על ראשו, ומשם נעשו לו קרני ההוד. (שם תשא).

XXII. אֶלְדָד וּמֵידָד.

עו „וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בַּמַּחֲנֶה"[3] — יש אומרים בְּקַלְפֵּי נשתַּיְּרוּ, שבשעה שאמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: „אספה לי שבעים איש"[4] — אמר משה: כיצד אעשה? אברור ששה ששה מכל שבט ושבט — נִמצאו שנים יְתֵרִים; אברור חמשה חמשה מכל שבט ושבט — נמצאו עשרה חסרים; אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה — הריני מֵטִיל קנאה בין השבטים. מה עשה? ברר ששה ששה והביא שבעים ושנים פִּתְקִים, על שבעים כתב „זקן" ושנים הניח חָלָק, בְּלָלָם ונְתָנָם בקלפי. אמר להם: בואו וטלו פתקיכם. כל מי שעלה בידו „זקן", אמר: כבר קִדֶּשְׁךָ שמים; מי שעלה בידו חלק, אמר: המקום לא חפץ בך — אני מה אעשה לך?

ר' שמעון אמר: במחנה נשתיירו. בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: „אספה לי שבעים איש", אמרו אלדד ומידד: אין אנו ראוים לאותה גדולה. אמר הקב"ה: הואיל ומעטתם עצמכם הריני מוסיף גדולה על גדולתכם. ומה גדולה הוסיף להם? שהנביאים כלם נתנבאו ופסקו, והם נתנבאו ולא פסקו.

ומה נבואה נתנבאו? משה מת, יהושע מכנים את ישראל לארץ. (סנה' י"ז).

XXIII. משֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ.

עז „יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר"[5] — כשראה משה רבנו שאין בניו ראוים לעמוד בנשיאות אחריו, נתעטף ועמד בתפלה לפני הקדוש־ברוך־הוא, אמר לפניו: רבונו־של־עולם, הודיעני מי יצא ומי יבא לפניהם: „יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר!" — רבש"ע,

[1] תהלים ח', ו. [2] במדבר י"א, יז. [3] שם שם, כו. [4] שם שם, טז. [5] שם כ"ז, טז.

עד) ומלא אותה — הים מלא את המערה מים. עו) פתקים — פסי נייר. בקלפי — כלי הגורלות. ופסקו — חדלו.

גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד מהם, אין דעתו של זה דומה לדעתו של זה, ובשעה שאני מסתלק מהם, בבקשה ממך, אם בקשת לְמַנּוֹת עליהם מנהיג, מַנֵּה עליהם אדם שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו. אמר לו הקב"ה למשה: „קח לך את יהושע בן נון"[1].

באותה שעה אמר משה ליהושע: עַם זה שאני מוסר לך, איני מוסר לך תישים אלא גְדָיִים, וכבשים איני מוסר לך אלא טְלָאִים – „צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים"[2]... (תנה"ק פנחס; אדר"נ י"ז).

עח „וְנָתַתָּ מֵהוֹדְךָ עָלָיו"[3] – מהודך ולא כל הודך. זקנים שבאותו הדור אמרו: פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה. אוי לה לאותה בושה! אוי לה לאותה כלמה! (ב"ב ע"ה).

XXIV. מִיתָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

עט „וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת"[4] – זהו שנאמר: „אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע... יאבד, רואיו יאמרו איו"[5]. בנגד מי נאמר מקרא זה? לא נאמר אלא כנגד יום המיתה, שאפילו אדם יעשה לו כנפים כעוף ויעלה לשמים, כיון שיגיע קִצּוֹ למות – נשברו כנפיו ונופל.

„אם יעלה לשמים שיאו" – זה משה, שעלה לרקיע, ודָשוּ רגליו ערפל, והיה כמלאכי־השרת, ודבר עם הקדוש־ברוך־הוא פנים־אל־פנים, וקבל את התורה מידו – כיון שהגיע קצו, אמר לו הקב"ה: „הן קרבו ימיך־למות!..."

* *
*

כשראה משה שנֶחתַּם עליו גְזַר־דין עָג עוגה קטנה ועמד בתוכה ואמר: רבונו־של־עולם, איני זָז מכאן עד שתבטל אותה גזרה. באותה שעה לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ותחנונים לפני הקב"ה, עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי־בראשית ואמרו: „שמא הגיע צִבְיוֹנוֹ של הקב"ה לחַדש את עולמו?" יצאה בת־קול ואמרה: עֲדַיִן לא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו, אלא – „אשר בידו נפש כל חי..."[6] מה עשה הקב"ה באותה שעה? הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע, שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלוה לפניו, מפני שנחתם עליו גזר־דין. כיון שגבר קול התפלה כְּלַפֵּי מעלה, קרא הקב"ה ואמר להם למלאכי־השרת: רדו בבהלה ונַעֲלוּ כל שערי רקיע ורקיע, שהיתה תפלתו של משה דומה להרב שהיא קורעת וחותכת ואין מעכב. באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע! גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי שנצטערתי

[1] במדבר כ"ז, יח. [2] שיר השירים א', ח. [3] במדבר כ"ז, כ. [4] דברים ל"א, יד. [5] איוב כ', ו, ז.
[6] שם י"ב, י.

עז) מסתלק — הולך, מת. גדיים — כלו' שלא נתחנכו עדין כל צרכם. עח) שבאותו הדור— שראו את משה ויהושע. אוי לה לאותה בושה—כלו', נתאנחו על שנתמעט כבודם של ישראל. עט ודשו רגליו ערפל — דרך בין עננים. עג עוגה — עשה עגול סביבו. סדרי בראשית — סדרי הבריאה. צביונו — רצונו. כלפי — כנגד, מול.

על ישראל עד שיהיו מאמינים בשמך; כמה צער נצטערתי עליהם עד שקבעתי להם תורה ומצוות. אמרתי: כשם שראיתי בצרתם כך אראה בטובתם – ועכשו שהגיעה טובתם של ישראל אתה אומר לי: „לא תעבֹר את הירדן הזה"[1] – הרי אתה עושה את תורתך פְּלַסְתֵּר; שנאמר: „ביומו תתן שכרו"[2]. זהו שִׂלוּם עבודה של ארבעים שנה, שעמלתי עד שנעשה עם קדוש ונאמן? א"ל הקב"ה: גזרה היא מלפני! אמר משה לפניו: רבש"ע, אם לא אבֹא חי – הכניסני מת, כשם שנכנסו עצמות יוסף! א"ל הקב"ה: משה, כשבא יוסף למצרים לא נתנכֵּר, אלא אמר שהוא עברי, אבל אתה כשבאת למדין נתנכרת. אמר משה לפניו: רבש"ע! אם אין אתה מכניס אותי לארץ־ישראל, הניחני כחיות השדה שהן אוכלות עֲשָׂבִים ושותות מים ורואות את העולם – כך תהא נפשי כאחת מהן. א"ל הקב"ה: „רב לך"! אמר לפניו: רבש"ע! אם לאו, הניחני בעולם־הזה כעוף זה, שהוא פורח בכל ארבע רוחות העולם, ומלקט מזונו בכל יום ולעת ערב הוא חוזר לקִנו – כך תהא נפשי כאחד מהם. א"ל הקב"ה: „רב לך"!

עלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו לפני הקב"ה: רבש"ע, אם אתה עושה דין לבן־עמרם אנו מאירים, ואם לאו אין אנו מאירים. באותה שעה זרק בהם חצים וחניתות, אמר להם: בכל יום ויום משתחוים לכם ואתם מאירים – בכבודי לא מְחִיתֶם, בכבוד בשר־ודם מחיתם!

כיון שראה משה שאין משגיחין בו, הלך אצל שמים וארץ, אמר להם: בַּקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: „כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה"[3].

הלך אצל חמה ולבנה, אמר להם: בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: „וחפרה הלבנה ובושה החמה"[4].

הלך אצל כוכבים ומזלות, אמר להם: בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: „ונמקו כל צבא השמים"[5].

הלך אצל הרים וגבעות, אמר להם: בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: „כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה"[6].

הלך אצל הים, אמר לו: בקש עלי רחמים. אמר לו הים: בן־עמרם! מה היום מיומים? הלא אתה בן־עמרם, שבאת אלי במטך והכיתני וַחֲלַקְתָּנִי לשנים עשר שְׁבִילִים, ולא הייתי יכול לעמֹד לפניך, מפני שכינה שהיתה מהלכת לימינך – ועכשו מה עלתה לך?

כיון שהזכיר לו הים מה שעשה בנערותו – צָוַח משה ואמר: „מי יתנני כירחי קדם!"[7] – בשעה שעמדתי עליך הייתי מלך בעולם, ועכשו אני משתטח ואין משגיחין בי.

מיד הלך לו אצל שר־הפנים. אמר לו: בקש עלי רחמים, שלא אמות. אמר לו: משה רבי! טֹרַח זה למה? כך שמעתי מאחורי הפַּרְגּוֹד, שאין תפלתך נשמעת בדבר זה.

[1] דברים ג', כז. [2] שם כ"ד, טו. [3] ישעיה נ"א, ו. [4] שם כ"ד, כג. [5] שם ל"ד, ד. [6] שם נ"ד, י. [7] איוב כ"ט, ב.

פלסתר – שוא, זיוף. נתנכרת – שאמרו בנות מדין „איש מצרי הצילנו", והוא שתק. מרקיע לזבול – לפי האגדה ז' רקיעים הם, ושנים מהם „רקיע" ו„זבול" והמאורות נתונים ב„רקיע", שהוא למטה מ„זבול". מזלות – כוכבי לכת. מה היום מיומים – מה נשתנה יום זה מתמול שלשום. שבילים – דרכים. מה עלתה לך – מה היה לך. שר הפנים – מטטרון, שהוא מלאך פניו של הקב"ה. מאחורי הפרגוד – מאחורי המחיצה בבית־דין של־מעלה.

הניח משה ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה ואמר: אצל מי אלך לבקש על רחמים? באותה שעה נתמלא עליו הקב״ה עֶבְרה, עד שפתח משה ואמר מקרא זה:

יְיָ, יְיָ, אֵל רַחוּם וְחַנּוּן: [1]

מיד נתקררה רוח־הקדש. אמר הקב״ה למשה: משה, שתי שבועות נשבעתי, אחת על ישראל לאבדם מן העולם כשעשו אותו מעשה, ואחת עליך שתמות ולא תכָּנס לארץ. אותה שבועה שנשבעתי על ישראל בטלתי מפני שלך, שאמרת „סלח־נא“ [2], ועכשו אתה מבקש שוב לבטל את שלי ולקַים את שלך ואתה אומר: „אעברה־נא“ [3] — אתה תופס את החבל בשני ראשים? אם „אעברה־נא“ אתה מבקש לקַים — בטל „סלח־נא“, ואם „סלח־נא“ אתה מבקש לקים — בטל „אעברה־נא“. כיון ששמע משה רבנו כך, אמר לפניו: רבש״ע: יאבד משה ואלף כיוצא־בו, ולא תִנָּזק צפרנו של אחד מישראל.

אמר משה לפניו: רבש״ע: רגלים שעלו לרקיע ופנים שהקבילו פני שכינה וידים שקבלו תורה מידך—ילחכו עפר? אמר לו הקב״ה: כך עלתה במחשבה לפני וכך מנהגו של עולם: דור דור ודורשיו, דור דור ופַרְנָסָיו ודור דור ומנהיגיו. עד עכשו היה הלקך לשרת לפני ועכשו הגיע חלקו של יהושע תלמידך לשרת. אמר לפניו: רבש״ע! אם מפני יהושע אני מת — אלך ואהיה תלמידו. אמר לו הקב״ה: אם אתה רוצה לעשות כך — לך עשה!

עמד משה והשכים לפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ודורש ועמד משה וכפף קומתו והניח ידיו על לבו, ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו, כדי שיצטער משה וישלים עצמו למיתה. והלכו ישראל אצל פתחו של משה ללמוד תורה, ושאלו ואמרו: משה רבנו היכן הוא? אמרו להם: השכים והלך לפתחו של יהושע. הלכו ומצאוהו אצל פתחו של יהושע. והיה יהושע יושב ומשה עומד. אמרו לו ליהושע: מה עלתה לך, שמשה רבנו עומד ואתה יושב. כיון שתָלה יהושע עיניו וראהו, מיד קרע בגדיו וצעק ובכה ואמר: רבי, רבי! אבי, אבי!... אמרו ישראל למשה: משה רבנו! לַמְּדֵנו תורה. אמר להם: אין לי רשות. אמרו לו: אין אנו מניחים אותך. יצאה בת־קול ואמרה להם: לִמדו מיהושע. קבלו עליהם לישב וללמוד מפי יהושע.

ישב יהושע בראש, משה מימינו ובני אהרן משמאלו. והיה יהושע יושב ודורש בפני משה. בשעה זו נִטלה מַסֹּרֶת החכמה ממשה ונִתְּנה ליהושע.

יצאו להלוך. הלך משה לשמאלו של יהושע. נכנסו לאהל־מועד. ירד עמוד־הענן והפסיק ביניהם. מִשֶּׁנִּסְתַּלֵּק עמוד־הענן — הלך משה אצל יהושע ואמר: מה אמר לך הדבור? אמר לו יהושע: כשהיה הדבור נגלה עליך — יודע הייתי מה מדבר עמך? באותה שעה צעק משה ואמר: מאה מיתות ולא קנאה אחת! רבון העולמים! עד עכשו בקשתי חיים, ועכשיו הרי נפשי נתונה לך...

כיון שהשלים משה נפשו למיתה, פתח הקב״ה ואמר: „מי יקום לי עם מרעים?“ [4] — מי יעמד לישראל בשעת כעסי? ומי יעמד להם במלחמתם של בני? ומי יבקש רחמים עליהם בשעה שחוטאים לפני?

באותה שעה בא מטטרון ונשתטח לפני הקב״ה ואמר לפניו: רבש״ע, משה בהיו

[1] שמות ל״ד, ו. [2] במדבר י״ד, ט. [3] דברים ג׳, כה. [4] תהלים צ״ד, טז.

נתקררה — נתישבה דעתה. אותו מעשה — העגל. ופרנסיו — מנהיגיו וראשיו. וישלים — וימסור. מסרת החכמה — שלשלת הקבלה. הדבור — של הקב״ה.

שלך וכמותו שלך! אמר לו הקב"ה: אמשל לך משל, למה הדבר דומה? –. למלך שהיה לו בן, ובכל יום ויום היה מכעיס את אביו ומבקש אביו להרגו, והיתה אמו מצילתו מידו. לימים מתה אמו. והיה המלך בוכה. אמרו לו עבדיו: אדוננו המלך! מפני מה אתה בוכה? אמר להם: לא על אשתי בלבד אני בוכה, אלא עליה ועל בני, שהרבה פעמים כעסתי עליו ובקשתי להרגו ואמו היתה מצילתו מידי. אף כך אמר הקב"ה למטטרון: לא על משה בלבד אני בוכה, אלא עליו ועל ישראל, שהרי כמה פעמים הכעיסוני וכעסתי עליהם ועמד בפרץ לפני להשיב חמתי.

ומלאך סמאל, ראש השטנים, היה מצפה בכל שעה לנשמתו של משה ואומר: מתי יגיע הרגע שָבו ימות משה, שארד ואטול נשמתו ממנו? מתי יהא מיכאל בוכה ואני ממלא פי שחוק?

באותה שעה אמר הקב"ה לגבריאל: צא והָבא נשמתו של משה. אמר לפניו: רבש"ע, מי שהוא שקול כנגד ששים רבוא, היאך אני יכל לראות במותו!

אמר הקב"ה למיכאל: צא והבא נשמתו של משה. אמר לפניו: אני הייתי רַבִּי והוא היה תלמידי, היאך אני יכל לראות במותו!

אמר הקב"ה לסמאל: צא והבא נשמתו של משה. מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראת משה. מְצָאו שהוא יושב וכותב שֵם המפרש במגלה, וזהר מראהו כזהר פני שמש והוא דומה למלאך ה' צבאות. מיד נתירא מפניו ואחזתו רעדה ולא מצא פתחון־פה לדבר. עד שאמר משה לסמאל: רשָע, מה לך כאן? אמר לו: לטול נשמתך באתי. אמר לו: מי שְנָרְךָ? אמר לו: מי שברא כל הבריות. א"ל: לֵךְ מכאן, שאני מבקש לקלס להקב"ה – "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה"[1]. א"ל: משה, מה אתה מתגאה? יש לו מי שיקלסוהו – "השמים מספרים כבוד אל"[2]. א"ל משה: ואני מְשַתֵק אותם ומקלס אותו – "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי"[3]. א"ל: כל באי־עולם נשמתם מסורה בידי. א"ל משה: יש בי כח יותר מכל באי עולם. א"ל: ומה כֹּחךָ? א"ל משה: אני בן־עמרם, שהתנבאתי בן שלש שנים ואמרתי, שעתיד אני לקבל תורה מתוך לַהֲבֵי־אש, ונכנסתי לפלטרין של מלך ונטלתי כתרו מעל ראשו... וכשהייתי בן־שמנים שנה עשיתי אותות ומופתים במצרים והוצאתי ששים רבוא לעיני כל מצרים, וקרעתי את הים לשנים־עשר גזרים, ועליתי ודרכתי דרך בשמים והייתי תופס במלחמתם של מלאכים ונצחתי בפַמַלְיָא של מעלה וגליתי רזיהם לבני אדם, ודברתי עם הקב"ה פנים בפנים, וקבלתי תורה של אֵש מִימִינו וְלִמַדתי אותה לישראל, ועשיתי מלחמה עם סחון ועוג שני גבורי אומות־העולם והכיתי במטה שבידי והרגתים, והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם, – מי יש בבאי־עולם שיכול לעשות כך? לך ברח מלפני, איני נותן לך נשמתי! מיד חזר סמאל והשיב דבר לפני הגבורה. א"ל הקב"ה: צא והבא נשמתו של משה! שלף סמאל חרבו מתערה והלך ועמד על משה. מיד קצף עליו משה ונטל את מטה האלהים בידו, שחקוק עליו שֵם־המפרש, ופגע בו בסמאל בכל כחו, עד שנָס מלפניו ורץ אחריו בשם־המפרש, ונטל קרן מבין עיניו ועִוֵר את עיניו.

יצאה בת־קול ואמרה: הגיעה השעה שאתה נפטר מן העולם. אמר משה לפני

[1] תהלים קי"ח, יז. [2] שם י"ט, ב. [3] דברים ל"ב, א.

שם המפורש — שם ה' באותיותיו. הגבורה — כנוי לה'. נפטר מן העולם — מת.

הקב״ה: רבש״ע, זכור לי אותו היום שנגלית עלי בסנה; זכור לי אותו היום שהייתי עומד על הר סיני ארבעים יום וארבעים לילה; בבקשה ממך, אל תמסרני ביד מלאך־המות! יצאה בת־קול ואמרה לו: אל תִּירָא, אני בעצמי מִטַּפֵּל בך ובקבורתך. אמר משה: הַמְתֵּן לי עד שאברך את ישראל, שלא מצאו בי קורת־רוח כל יָמַי, מפני אזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחם. התחיל לְבָרֵךְ כל שבט בפני עצמו. כיון שראה שנתקצרה השעה – כְּלָלָם כלם בברכה אחת. אמר להם לישראל: הרבה צִעַרְתִּי אתכם על התורה ועל המצות, ועכשו מַחֲלוּ לי. אמרו לו: רבֵּנו ואדוננו! מָחוּל לך! – אף ישראל עמדו לפניו ואמרו לו: משה רבנו! הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טֹרַח, מחל לנו! אמר להם: מָחוּל לכם!

יצאה בת־קול ואמרה: הגיע רגע שאתה נפטר מן העולם. אמר: ברוך שמו, חי וקים לעולם ועד! אמר לְהם לישראל: בבקשה מכם, כשתִּכָּנסו לארץ זכרו אותי ואת עצמותי וְאִמְרוּ: אוי לו לבן־עמרם, שרָץ לפנינו כסוס ונפלו עצמותיו במדבר!

יצאה בת־קול ואמרה: הגיע חצי רגע שאתה נפטר מן העולם. נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, ואמר לישראל: ראו אחריתו של בשר־ודם!...

באותה שעה עמד משה וקדש עצמו כשרפים. וירד הקב״ה משמי־שמים העליונים לטול נשמתו של משה, ושלשה מלאכי־השרת עמו: מיכאל וגבריאל וְזַנְזַגָאֵל – מיכאל הציע מטתו של משה, גבריאל פרש בגד של בוץ ממראשותיו וזנזגאל מִמַּרְגְּלוֹתָיו. עמד מיכאל מצד אחד וגבריאל מצד אחד. אמר הקב״ה למשה: „משה, עֲצוֹם עיניך!“ – עָצַם עיניו. – „הָנַח ידיך על החזה!“ – הניח ידיו על החזה. „הַקֵּף רגליך!“ – הִקִּיף רגליו.

באותה שעה קרא הקב״ה לנשמתו של משה, אמר לה: בתי, מאה ועשרים שנה קצבתי לך בגופו של משה, עכשו הגיע קצך לצאת. צאי, אל תאחרי!

אמרה לפניו: רבש״ע, יודעת אני, שאתה אלה כל הרוחות ואדון כל הנשמות, אתה בראתני ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה, ועכשו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה? אוהבת אני אותו ואיני רוצה לצאת ממנו! אמר לה הקב״ה: צאי ואני מעלה אותך לשמי־שמים העליונים ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרובים ושרפים.

באותה שעה נְשָׁקוֹ הקב״ה למשה ונטל נשמתו בנשיקה.

היתה רוח־הקדש בוכה ואומרת: „ולא קם נביא עוד בישראל כמשה!“[1]

שמים בוכים ואומרים: „אבד חסיד מן הארץ“[2].

ארץ בוכה ואומרת: „וישר באדם אין!“[2].

מלאכי־השרת בוכים ואומרים: „צדקת ה' עשה“[3].

וישראל בוכים ואומרים: „ומשפטיו עם ישראל“[3].

אלו ואלו אומרים: „יבוא שלום ינוח על משכבותם!“[4]... (דב״ר פ' ז, יא; תנח'; תנה״ק; ילקוט; גרר' ל״ט).

---

[1] דברים ל״ד, י. [2] מיכה ז', ב. [3] דברים ל״ג, כא. [4] ישעיה נ״ז, ב.

מִטַּפֵּל – מתעסק. המתי – חכה. כללם – אחדם. מחלו – סלחו. הקף – הקרב זו אל זו.

פ „וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה׳“[1] — אפשר, משה חי וכתב „וימת משה“? אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע בן נון — דברי ר׳ יהודה. אמר לו ר׳ שמעון: אפשר ספר תורה חסר אות אחת, ונאמר: „לָקֹחַ את ספר התורה הזה“?[2] אלא עד כאן הקדוש־ברוך־הוא אומר ומשה כותב ואומר, מכאן ואילך הקב״ה אומר ומשה כותב בדמע. (מנח׳ ל׳).

פא תניא, ר׳ אליעזר הגדול אומר: שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל היתה בת־קול משמעת ואומרת: „וימת משה“ — סַפְרָא רַבָּא של ישראל:

XXV. קְבְרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

פב „וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר“[3] — אמר ר׳ ברכיה: סִמָּן בתוך סִמָּן, ואף־על־פי־כן — „ולא ידע איש את קבורתו“[3]. וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל נַסְטְרָא של בית פעור: הראוני היכן משה קבור. עמדו למעלה — נדמה להם למטה; למטה — נדמה להם למעלה. נחלקו לשתי כִּתּוֹת. אותם העומדים למעלה — נדמה להם למטה, ואותם העומדים למטה — נדמה להם למעלה, לקַיֵּם מה שנאמר: „ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה“[3]. (סוטה י״ג, י״ד).

פג אמר ר׳ חמא ברבי חנינא: מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר־ודם? מפני שגלוי וידוע לפני הקב״ה, שעתיד בית־המקדש לֶחָרֵב וישראל לִגְלוֹת מארצם, שמא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה ויעמדו בבכי ויתחננו למשה ויאמרו לו: משה רבנו, עמוד בתפלה בעדנו, — ועומד משה ומבטל את הגזרה, מפני שֶׁחֲבִיבִים צדיקים במיתתם יותר מבחיידם. (שם י״ד).

[1] דברים ל״ד, ה. [2] שם ל״א, כו. [3] שם ל״ד, ו.

פא) ספרא רבא — הסופר הגדול. פב) מלכות הרשעה — רומי. נסטרא — מצב אנשי החילים, מחנה. למעלה — על הר נבו. למטה — בגיא. פג) שחביבים — שאהובים.

ו.

שׁוֹפְטִים, מְלָכִים וּנְבִיאִים.

I. אֶרֶץ הַבְּחִירָה.

א „עָמַד וַיְמֹדֶד אָרֶץ"[1] — מדד הקדוש־ברוך־הוא כל האומות ולא מצא אומה שהיא ראויה לקבל את התורה אלא דור המדבר; מדד הקב"ה כל ההרים ולא מצא הר שֶׁתִּנָּתֵן בו התורה אלא סיני; מדד הקב"ה את כל הֶעָרִים ולא מצא עיר שֶׁיִּבָּנֶה בה בית־המקדש אלא ירושלים; מדד הקב"ה כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לִנָּתֵן לישראל אלא ארץ־ישראל. (ויק"ר, פ' י"ג).

II. יְהוֹשֻׁעַ.

ב שלש פְּרוֹסְטַגְמָאוֹת שלח יהושע לארץ־ישראל עד שלא יִכָּנְסוּ ישראל לארץ; מי שהוא רוצה לְהִפָּנוֹת — יִפָּנֶה; לְהַשְׁלִים — יַשְׁלִים; לעשות מלחמה — יעשה. גִּרְגָּשִׁי פנה הלך לו לאפריקי; גבעונים השלימו; שלשים ואחד מלכים עשו מלחמה ונפלו. (ירוש' שבועות).

ג „וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם... קָמוּ נֵד אֶחָד"[2] — מלמד שהיו מים נִגְדָּשִׁים ועולים כִּפִּין על־גבי כִּפִּין יותר משלש מאות מִיל, עד שראו אותם כל מלכי מזרח ומערב. (סוטה ל"ד).

ד כיון שאמר הקדוש־ברוך־הוא ליהושע: „חטא ישראל"[1], אמר לו יהושע: מי חטא? אמר לו: וכי דַּיְלָטוֹר אני? הָטֵל גורלות ותדע. הלך וְהֵטִיל גורלות, נפל הגורל

[1] חבקוק ג', ו. [2] יהושע ג', טז.

———

ב) פרוסטגמאות — כתבי פקודה. ג) נגדשים — נערמים כגדישים. כפין — כִּפּוֹת של אבנים בבנין. מיל — מדת קרקע, אלפים אמה. ד) דילטור — מלשין. הטל — הפל.

על עכן. אמר לו עכן: בגורל אתה בא עלי? הטל הגורל בינך ובין אלעזר הכהן ויפול על אחד מכם. באותה שעה נסתכל יהושע בשתים־עשרה אבנים שבאבני אפוד שהיו על כהן־גדול, וראה אבן שבט יהודה שכהה אורה; שכך היה משפט החשן — כל שבט שעושה מצוה מגיה אבנו ומבהיק אורה, וכל שבט שעובר עברה — אבנו כהה. כיון שראה יהושע כך, אמר לו: „בני! שים נא כבוד לה' אלהי ישראל"[2]. מיד אמר עכן: „אמנה אנכי חטאתי"[3]. (תנח' וישב).

ה „שמש בגבעון דום וגו'"[4] — אמר לו השמש ליהושע: אתה אומר לי „דום!" — יש קטן פותח פיו ואומר לגדול הימנו: „דום!"? אני נבראתי ברביעי ואתה נבראת בששי — ואתה אומר לי: „דום"! א"ל יהושע: עבד רע! לא מקנת כספו של אבא אתה? לא כך ראה אותך אבא בחלום „והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים וגו'"[5] — מיד „וידם השמש וירח עמד"[6]. (תנח'; ילקוט).

ו יהושע אוהב ישראל היה, עמד ותקן להם דרכים. (עירוב' כ"ב).

ז יהושע יצא לו מוניטין בעולם. ומהו מוניטון שלו? שור מכאן וראם מכאן. (ב"ר פ' ל"ט).

III. יפתח ובתו.

ח יפתח עם־הארץ היה, גרופית של שקמה היה, ומפני־כך אבד את בתו. אימתי? בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר: „והיה היוצא... מדלתי ביתי לקראתי... והעליתיהו עולה"[7]. באותה שעה כעס עליו הקדוש־ברוך־הוא ואמר: אלו יצא מביתו כלב או חזיר או גמל — יקריב לפני? — זמן לו בתו.

„ויהי כראותו אותה... ויאמר: אהה בתי... ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב"[8]? — והלא פנחס היה שם? אלא פנחס אמר: אני, כהן־גדול בן כהן־גדול, אשפיל עצמי ואלך אצל עם־הארץ? ויפתח אמר: אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, — אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט? מבין שניהם אבדה אותה עלובה. ושניהם נתחיבו

[1] יהושע ז', י"ח. [2] שם שם, י"ט. [3] שם שם, כ. [4] שם י', יב. [5] בראשית ל"ז, ט. [6] יהושע י', יג. [7] שופטים י"א, ל"א. [8] שם שם, ל"ה.

ומבהיק — ומאיר, ומזהיר. ה) ברביעי...בששי — לבריאת עולם. של אבא — יוסף, שיהושע משבט אפרים בן יוסף. ח) עם־הארץ — בור, אדם פחות. גרופית של שקמה — ענף של עץ שקמה, מין גרוע בין העצים, והוא כנוי לאדם הדיוט ולמי שאינו בן־אבות. והלא פנחס היה שם—שהיה יכול להתיר נדרו. עלובה—אומללה.

בדמיה: פנחס – נסתלקה ממנו רוח־הקדש, יפתח – נתפזרו עצמותיו, שנאמר: „ויקבר בערי גלעד"[1].

כֵּיוָן שבקש יפתח להקריב את בתו אמרה לו: אבי, אבי! שֶׁמָּא כתוב בתורה שיקריבו ישראל נַפשות בניהם על־גַבֵּי המזבח? אמר לה: בתי, כבר נדרתי. אמרה לו: הרי יעקב אבינו נדר „וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך"[2], ונתן לו הקב"ה שנים עשר בנים, שמא הקריב אחד מהם? כל הדברים הללו אמרה לו ולא שמע אליה. עלה ושְׁחָטָהּ לפני הקב"ה.

ורוח־הקדש צוַחַת: נְפָשׁוֹת הייתי מבקש שתקריב לפני? – „אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי"[3]... (תנה"ק בחקתי).

IV. שִׁמְשׁוֹן.

„וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל יְיָ וַיֹּאמַר: יְיָ אֱלֹהִים זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם!"[4]... – אמר שמשון לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, זכור לי עשרים ושתים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם: העבר לי מקל ממקום למקום. (סוטה ו').

V. אֶלְקָנָה וְחַנָּה.

אלקנה היה עולה לשילה ארבע פעמים בשנה: שלש מן התורה, ואחת שקִבל עליו. והיה מַעלֶה עמו אשתו ובניו ובנותיו ואֶחיו ואחיותיו וכל קרוביו. וכשעולים בדרך היו באים ולָנִים ברחוֹבָהּ של עיר. והיתה המדינה מרגשת, והיו שואלים אותם: „להיכן תלכו?" – ואומרים: „לבית האלהים שבשילה, שמשם תצא תורה ומצוות. ואתם למה לא תבאו עמנו? נלך ביחד!" – מיד עיניהם מַשִּׁגרות דמעות ואומרים להם: נעלה עמכם!

עלו עמו חמשה בתים. לשנה האחרת – עשרה בתים, ולשנה האחרת הרגישה כל המדינה לעלות.

ובדרך שהיה עולה שנה זו, אינו עולה לשנה האחרת, אלא בדרך אחרת. ומעלה ישראל עמו – עד שהיו כלם עולים. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: „אלקנה! אתה הכרעת את ישראל לכף־זכות וחִנַּכְתָּם במצות, וזכו רבים על ידך – אני אוציא ממך בן שיכריע את ישראל לכף־זכות ויחַנֵּךְ אותם במצות ויִזְכּוּ רבים על ידו. (תרב"א; ילקוט).

יא „וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ גַּם כַּעַס"[5] – מכעסת וחוזרת ומכעסת. מה היתה אומרת לה? לקחת לבנֵךְ גדול סוּדָר וכתונת וחָלוּק?

[1]שופטים י"ב, ז. [2]בראשית כ"ח, כב. [3]ירמיה י"ט, ה. [4]שופטים ט"ז, כח. [5]שמואל א', א', ו.

בערי – לשון רבים. ט) משגרות – משלחות, כלו' נוזלות. י) סודר – מעטפת של ראש, מין סדין שמתעטפים בו. חלוק – כתנת הסמוכה לגוף.

אמר ר׳ נחמן בר אבא: היתה פנינה משכמת ואומרת לה: חנה, אין את עומדת ומרחצת פניהם של בניך, כדי שילכו לבית־הספר; ובשש שעות היתה אומרת לה: חנה, אין את עומדת ומקבלת בניך שבאו מבית־הספר.

ר׳ תנחום בר אבא אמר: היו יושבים לאכול והיה אלקנה נותן לכל אחד ואחד מבניו חלקו, היתה פנינה מתכַוֶנת להכעיס את חנה והיתה אומרת לאלקנה: תן לזה בני חלקו ולזה בני חלקו – ולזו לא נתת חלקו! למה? „בעבור הַרְעִמָהּ" על אלהים. אמר לה הקב״ה: את מרעמת אותה עלי – חייך, אין רעמים שאין אחריהם מטר – ומיד אני פוקדָהּ. (פסיק׳).

יב „ה׳ צְבָאוֹת, אִם רָאֹה תִרְאֶה בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וגו׳"[1] – אמר ר׳ אלעזר: מיום שברא הקדוש־ברוך־הוא את עולמו לא היה אדם שקְרָאוֹ „צְבָאוֹת" עד שבאה חנה וקְרָאָתוֹ „צבאות". אמרה חנה לפני הקב״ה: מכל צִבְאֵי־צְבָאוֹת שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד! משל למה הדבר דומה? למלך בשר־ודם שעשה סעודה לעבדיו. בא עני אחד ועמד על הפתח. אמר להם: תנו לי פרוסה אחת. לא השגיחו עליו. דחק ונכנס אצל המלך, אמר לו: אדוני המלך! מכל סעודה שעשית קשה בעיניך לִתֵּן לי פרוסה אחת!

„וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ"[2] – אמר ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זמרא: על עסקי לִבָּהּ. אמרה לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבַטָלָה? עינים לראות, אזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידים לעשות בהן מלאכה, רגלים להלוך בהן, דַדִּים להניק בהן; דדים הללו שנתת על לִבִּי – למה? לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן. (בר׳ ל״א).

VI. שְׁמוּאֵל.

יג „וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שֹׁכֵב"[3] – עד שלא שקעה שמשו של עֵלִי זרחה שמשו של שמואל – „וזרח השמש ובא השמש"[4] – קודם שמַשְׁקִיעַ הקדוש־ברוך־הוא שמשו של צדיק זה מַזְרִיחַ שמשו של צדיק אַחֵר. (יומא ל״ח: ב״ר פ׳ נ״ח).

יד „וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל... וְלֹא־הָלְכוּ בָנָיו בִּדְרָכָיו... וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע"[5] – לא עשו כמעשה אביהם. שהיה שמואל הצדיק מחַזֵר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם, שנאמר: „והלך מדי שנה בשנה וסבב בית־אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל"[6] – והם לא עשו כן, אלא ישבו בעריהם, כדי להרבות שכר לחַזָנֵיהם ולסופריהם. (שבת נ״ו).

VII. שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ.

טו מפני מה זכה שאול למלכות? – מפני הָעֲנָוָה, שנאמר: „פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו"[7] – שָׁקַל עבדו בו... וכשהוא בורח מן הַשְּׂרָרָה מהו אומר? – „הנה הוא נחבא אל הכלים"[8]. (תוס׳ בר׳).

[1] שמואל א׳ א׳, י״א. [2] שם שם, י״ג. [3] שם ג׳, ג. [4] קהלת א׳, ה. [5] שמואל א׳ ח׳, א, ג. [6] שם ז׳ טז. [7] שם שם ט׳, ה. [8] שם י׳, כב.

פוקדה—כבנים. יב) פרוסה—פת לחם. דחק—נלחץ. לבטלה—לחנם. חוטם—אף. יד) מחזר—סובב. לחזניהם—לשמשיהם. טו) שקל עבדו בו—השוה עבדו אל עצמו. מן השררה—מן המלוכה.

טז „כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ, בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל, כִּי לֹא יֹאכַל הָעָם עַד בֹּאוֹ, כִּי הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח, אַחֲרֵי כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים; וְעַתָּה עֲלוּ, כִּי אֹתוֹ כְהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ"[1] — כל כך למה? רב אמר: לפי שהנשים דַּבְּרָנִיּוֹת הן; ושמואל אמר: כדי לְהִסְתַּכֵּל בְּיָפְיוֹ של שאול, שנאמר: „משכמו ומעלה גבוה מכל העם"[2]. ר' יוחנן אמר: לפי שאין מלכות נוגעת בַּחֲבֶרְתָּהּ אפילו במלוא־נִימָא. (בר' מ"ח).

„וַיִּגַּשׁ שָׁאוּל... וַיֹּאמֶר: הַגִּידָה־נָּא לִי, אֵי זֶה בֵּית הָרֹאֶה? וַיַּעַן שְׁמוּאֵל...: אָנֹכִי הָרֹאֶה"[3] — אמר הקדוש־ברוך־הוא לשמואל: אתה „רואה"? — אני מראך שאין אתה רוֹאֶה. — אימתי הראהו? בשעה שאמר לו „מלא קרנך שמן..."[4] — ויהי בבואם וירא... ויאמר ה' אל שמואל: אל תביט אל מראהו"[5]. (ספרי; מד"ש).

יח בשעה שאמר לו הקדוש־ברוך־הוא לשאול: „לך והכית את עמלק"[6], אמר: אם אדם חטא — בהמה מה חטאה? אם גדולים חטאו — קטנים מה חטאו? יצאה בת־קול ואמרה לו: „אל תהי צדיק הרבה"[7]. ובשעה שאמר לו שאול לדואג: „סוב אתה ופגע בכהנים"[8] יצאה בת־קול ואמרה לו: „אל תרשע הרבה"[9].

„וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל אֲגָג"[10] — אמר ר' יהושע בן לוי: כל שהוא רחמן על אכזרים לסוף נעשה אכזר על רחמנים; לְהַלָּן נאמר: „ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב"[11]. (יומא כ"ב; ילקוט).

יט „בַּקְּשׁוּ לִי אֵשֶׁת בַּעֲלַת אוֹב וְאֵלְכָה אֵלֶיהָ וְאֶדְרְשָׁה בָּהּ"[12] — לָמָּה שאול דומה באותה שעה? למלך שנכנס לִמדינה וגזר ואמר: כל תרנגולים שבמדינה זו יִשָּׁחֲטוּ. בלילה בקש לצאת לדרכו, אמר: אין כאן תרנגול שֶׁיִּקְרָא? אמרו לו: לא אתה גזרת לשחטם? אף כך שאול הסיר את האובות ואת הידעונים מן הארץ, והוא חוזר ואמר: „בקשו לי אשת בעלת אוב"!

„וַיִּשָּׁבַע לָהּ שָׁאוּל בַּיָי"[13] — למה שאול דומה באותה שעה? משל לאשה שהיתה אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה. כך שאול שואל באוב וידעוני ואומר: „חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה"[14]. (ויק"ר כ"ו; תנח').

VIII. מִיתָתוֹ שֶׁל שָׁאוּל.

כ אמר רבי לוי: הראהו הקדוש־ברוך־הוא למשה דור דור ושופטיו, דור דור ומלכיו, דור דור וּמְשַׁנָּיו, דור דור וחכמיו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ושוטריו, דור דור וּפַרְנָסָיו, דור דור וחומסיו, דור דור וְגַזְלָנָיו, דור דור ונביאיו, והראהו שאול ובניו נופלים בחרב. אמר לפניו: מלך ראשון שיעמוד על בניך יִדָּקֵר בחרב! אמר לו הקב"ה: ולי

[1] שמואל א' ט', יג. [2] שם שם, ב. [3] שם שם, יח, יט. [4] שם ט"ז, א. [5] שם שם, ו, ז. [6] שם ט"ו, ג. [7] קהלת ז', טז. [8] שמואל א' כ"ב, יח. [9] קהלת ז', יז. [10] שמואל א' ט"ו, ט. [11] שם כ"ב, יט. [12] שם כ"ח, ז. [13] שם שם, י. [14] שם שם כ"ה, י.

טז) כל כך למה — רבוי דברים כל כך. שאין מלכות נוגעת וכו' — כלו' עדין לא הגיע הרגע למלכותו ונתעכב על ידי שיחתן. כמלוא נימא — כמלוא השערה. כ) ופרנסיו — ראשיו, מנהיגי הצבור.

אתה אומר? — אמור אל הכהנים שהרג, שהם מְקַטְרְגִים אותי; זהו שנאמר: „ויאמר ה׳ אל משה: „אמר אל הכהנים"[1] (ויק״ר פ׳ כ״ו).

כא אמר ר׳ יהודה אמר רב: מפני מה נענש שאול? מפני שמחל על כבודו, שנאמר: „ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה.. ויבזהו.. ויהי כמחריש"[2].

אמר ר׳ יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות שאול? מפני שלא היה בה שום דופי. (יומא כ״ב).

IX. דָּוִד הָרוֹעֶה.

כב „ה׳ צַדִּיק יִבְחָן"[3] — בָּדַק לדוד בצאן ומְצָאוֹ רועה יפה, שנאמר: „ויקחהו מִמִּכְלְאוֹת צאן"[4]. מהו „ממכלאות צאן"? — שהיה דוד כולא את הצאן אלו מפני אלו. היה מוציא הגדיים ומאכילם ראשי עֲשָׂבִים, שהם רכים, מוציא הַתְּיָשִׁים ומאכילם אֶמְצָעָם של עשבים, מוציא הבחורים ומאכילם עִקָּרָם של עשבים, שהוא קשה. אמר הקדוש־ברוך־הוא: מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו — יבוא וירעה צאני, אלו ישראל; זהו שנאמר: „מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו"[5]. (שמו״ר פ׳ ב׳; ילקוט).

כג בשעה שהיה דוד רועה את הצאן הלך ומצא את הָרְאֵם יָשֵׁן במדבר, והיה סָבוּר בו שהוא הַר — ועלה עליו והיה רועה. נִנְעַר הראם ועמד, והיה דוד רכוב על קרניו ומגיע עד לשמים. באותה שעה נתפלל דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא, שיורידהו מן הראם. מה עשה הקב״ה? זִמֵּן לו אריה אחד. כיון שראה הראם את האריה נתירא ממנו ורבץ בפניו, לפי שהאריה מלך על כל החיות והבהמות. כיון שראה דוד את האריה נתירא הימנו, זִמֵּן הקב״ה צבי, קפץ האריה אחריו — ודוד ירד והלך לו; זהו שנאמר: „הושיעני מפי אריה ומקרני רֵמִים עניתני"[6]. (שו״ט כ״ב).

X. דָּוִד וּמַעֲשֵׂי ה׳.

כד „לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ"[7] — אמר דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא: „מה רבו מעשיך ה׳! כלם בחכמה עשית"[8] — כל מה שעשית בעולמך יפה עשית, והחכמה יפה מן הכל, אבל הַשְּׁטוּת שבראת — מה הֲנָאָה יש לעולם ממנה? אדם מהלך בשוק ומְקָרֵעַ כְּסוּתוֹ והַתִּינוֹקוֹת רָצִים אחריו ומשחקים עליו — זה נאה לפניך? אמר לו הקב״ה: דוד! על שטות אתה קורא תָּגָר? — חַיֶּיךָ, שתצטָרֵךְ לה! ולא עוד, אלא שתצטַער ותתפלל עליה עד שאתן לך ממנה.

[1]ויקרא כ״א, א. [2]שמואל־א י׳, כז. [3]תהלים י״א, ה. [4]שם ע״ח, ע. [5]שם שם, עא. [6]שם כ״ב, כב. [7]שם ל״ד, א. [8]שם ק״ד, כד.

מקטרגים — משטינים. כא) שמחל — ותר. שלא היה בה שום דופי — פסול וחסרון במשפחתו, ואין ממנין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, כלו׳ כשיש איזה פסול במשפחתו, כדי שלא יתגאה ויטיל אימה על העם. כב) בדק — בחן ונסה. אמצעם — החלק האמצעי, התיכוני, שהוא רך קצת. עקרם — שרשם. כג) סבור — חושב. כד) השטות — הסכלות והשגעון. תגר — תרעומת.

לא עשה דוד הרבה עד שהלך אצל אכיש מלך פלשתים. אמר לו הקב"ה: דוד, אצל אכיש אתה הולך?! אתמול הרגת את גלית ועדין לא נסתפג דמו, ואחיו של גלית שומרי ראשו של אכיש הם, ואתה הולך אצלו וחרבו של גלית בידך!

כיון שבא דוד אצל אכיש אמרו אחיו של גלית לאכיש: נהרוג למי שהרג את אחינו! אמר להם אכיש: ולא במלחמה הרגו? ולא כך התנה עמו: „אם יוכל להלחם אתי והכני"[1]? אמרו לו: אם כן, עמוד מכסאך ותן לו המלכות ואנו נהיה לו עבדים, שהרי כך התנה. — הכוהו בדברים.

באותה שעה נתירא דוד והתחיל מתפלל ואומר: רבונו של עולם, עננו! אמר לו הקב"ה: „דוד, מה אתה מבקש?" — אמר דוד לפניו: תן לי מעט מאותו דבר... — אמר לו: ולא אמרתי לך „בז לדבר יחבל לו"[2]?

עשה דוד עצמו כשוטה והיה כותב על הדלתות: „אכיש מלך גת חיב לי מאה רבוא ואשתו חמשים רבוא".

ובתו של אכיש ואמה היו שוטות, והיו צועקות ומשתטות מבפנים ודוד היה צועק משתטה בחוץ. אמר להם אכיש לעבדיו: „חסר משגעים אני וגו'"[3]?!

באותה שעה שמח דוד שמחה גדולה ואמר: רבונו של עולם! כמה טובה היא השטות — „אברכה את ה' בכל עת"[4] — בעת חכמה ובעת שטות! (שו"ט ל"ג; ילקוט).

כה פעם אחת היה דוד מלך ישראל יושב בגנו וראה צרעה אוכלת עכביש. אמר דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, מה הנאה באלו שבראת בעולמך? צרעה מפסדת דבש ואין בה הנאה; עכביש אורג כל השנה ואין לבוש. אמר הקב"ה: דוד, מלעיג אתה על בריותי — תבא שעה ותצטרך להן.

וכשנחבא דוד במערה מפני שאול המלך, שלח הקב"ה עכביש וארג על פי המערה וסגר אותה. בא שאול וראה פי המערה ארוג. אמר: ודאי לא נכנס אדם לכאן, שאם נכנס היה קורע את האריג לקרעים — והלך לו ולא נכנס לשם. וכשיצא דוד וראה את העכביש — נשקו ואמר לו: ברוך בוראך וברוך אתה!

ובשעה שמצאו דוד לשאול שוכב ישן במעגל — והיה אבנר שוכב בפתח האהל, ראשו בפתח אחד ורגליו בפתח שכנגדו, והיו רגליו זקופות. בא דוד ונכנס בין רגליו ונטל צפחת המים. וכשבא לצאת מבין רגליו פשט אבנר את רגליו — וכסהו, והיו עליו כשני עמודים גדולים. בקש דוד רחמים לפני הקב"ה ואמר: „אלי אלי למה עזבתני"[5]! עשה לו הקב"ה נס ושלח לו צרעה ועקצה ברגלי אבנר וזקפן — ויצא דוד.

באותה שעה שבח דוד לפני הקב"ה ואמר: רבוש"ע, מי יעשה כמעשיך וכגבורותיך — שכל מעשיך נאים! (א"ב דבים).

XI. כנורו של דוד.

כו „חצות לילה אקום להודות לך"[6] — כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כנגד החלונות, וכיון שהגיע חצות לילה — היתה מנשבת רוח צפונית ומנפנפת בו והיה

[1]שמואל א י"ז, ט. [2]משלי י"ג, יג. [3]שמואל א כ"א, טו. [4]תהלים ל"ד, ב. [5]שם כ"ב, ב. [6]שם קי"ט, סב.

לא עשה...הרבה — לא עבר זמן רב. נסתפג — נבלע בקרקע ונתיבש. כה) צרעה — מין זבוב ארסי (האָרניססע) שאוכל דבש ואינו עושה. כו) מנפנפת — מניזה בלאט.

דוד יושב ועוסק בתורה עד שהגיע עַמוּד־השחר. וכיון שעלה עמוד־השחר — נִכְנְסוּ חכמי־ישראל אצלו ואומרים לו: אדוננו המלך! עַמְּךָ ישראל צריכים פרנסה!... אמר להם: ילכו וְיִתְפַּרְנְסוּ זה מזה!... אמרו לו:

״אֵין הַקֹּמֶץ מַשְׂבִּיעַ אֶת הָאֲרִי

וְאֵין הַבּוֹר מִתְמַלֵּא מֵחֻלְיָתוֹ״...

אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד!...

מיד יועצים באחיתפל ונמלכים בסנהדרין ושואלים באורים־ותומים... ויוצאים למלחמה...

אמר רב יצחק בר רב אדא: מנין? — שנאמר: עורה כבודי עורה הנבל וכנור — אעירה שחר״ [1]. (בר׳ ג׳; ירוש׳).

כז ״אָגוּרָה בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים״ [2] — וכי עלה על דעתו של דוד להיות חי־עולמים? — אלא אמר דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא: יהי רצון מלפניך, שיהו שירות ותשבחות שלי נאמרות בבתי־כנֵסיות ובבתי־מדרשות לעולם. (שם ס״א).

כח אמרו עליו על דוד המלך: בשעה שסִיֵּם ספר תהלים זָחָה דעתו עליו. אמר לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, כלום יש דבר בעולם שאמר שירה כמותי? נזדמנה לו צפרדע אחת. אמרה לו: אל תָּזוּח דעתך עליך, שֶׁאֲני אומרת שירה יותר ממך. (פר״ש).

XII. דָּוִד וְיִשְׁבִּי בְּנֹב.

כט ״וְיִשְׁבִּי בְּנֹב אֲשֶׁר בִּילִידֵי הָרָפָה וּמִשְׁקַל קֵינוֹ... ויאמר להכות את דוד״ [3] — מהו ״וישבי בנוב״? אמר רב יהודה אמר רב: איש שֶׁבָּא על עִסְקֵי נוב. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא לדוד: עד מתי יהיה עון זה טמון בידיך? על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי ועל ידך נהרג שאול ושלשת בניו. רצונך יכלה זרעך או תִּמָּסֵר ביד אויב? אמר לפניו: רבונו־של־עולם, מוטב אִמָּסֵר ביד אויב ולא יִכלה זרעי. פעם אחת יצא לצוד ציד, בא שטן ונדמה לו כצבי. זרק בו חץ ולא הִגִּיעוֹ. נמשך דוד אחריו עד שהגיע לארץ פלשתים. כשראהו ישבי־בנוב אמר: זהו שהרג את גלית אחי. כְּפָתוֹ וּכְבָשׁוֹ והניחו תחת קורת בית־הבד. נעשה לו נס לדוד ושקעה לו הארץ תחתיו.

אותו היום ערב־שבת היה. ואבישי בן צרויה היה חופף ראשו בארבע סְאָה של מים. ראה בהם כתמי דם; ויש אומרים: יונה באה וטרפה לפניו. אמר: כנסת־ישראל

[1] תהלים נ״ז, ט. [2] שם ס״א, ה. [3] שמואל ב כ״א, טז.

ואין הבור וגו׳ — כשחופרין בור אין למלאותו שוב באותה חולית העפר עצמו שהוציאו מתוכו, והנמשל: שאין בני האומה יכולים להתפרנס זה מזה. בגדוד — במלחמה לשלול שלל. כח) זחה דעתו — גבהה רוחו, נתגאה. כט) על עסקי נוב — על דבר נוב עיר הכהנים שגרם דוד למיתתם, כמפורש למטה. נטרד — נתגרש, כלו׳ נכשל בלשון הרע ונטרד מעולם הבא. הגיעו — השיגהו. כפתו — אֲסָרוֹ. וכבשו — לחצו ודחקו לארץ. בית הבד — בית שעושים שם שמן, וקורת בית־הבד היא עבה ביותר, שכובשים בה זיתים. חופף — רוחץ. בארבע סאה של מים — שהיה גבור ובעל גוף גדול ביותר. וטרפה לפניו — קשקשה באגפיה וצרחה.

נמשלה ליונה, שנאמר: „כנפי יונה נחפה בכסף"[1] — מכאן שדוד מלך ישראל שרוי בצער. בא לביתו של דוד ולא מְצָאו, שלח לבית־המדרש — ולא מְצָאו. אמר: שָׁנִינו: „אין רוכבים על סוסו ואין יושבים על כסאו ואין מִשְׁתַּמְשִׁים בְּשַׁרְבִיטוֹ" — בְּשְׁעַת הַסַּכָּנָה מַהוּ? בא ושאל בבית־המדרש, אמרו לו: „בשעת הסכנה מֻתָּר". רכב על פִּרְדּוֹ והלך. קפצה לו הארץ. בדרך ראה ערפה, אמו של ישבי־בנוב, שֶׁהָיְתָה טָוָה. כשראתהו, נטלה פִּלְכָּה וזרקה בו; סבורה היתה להרגו. אמרה לו: בחור, הָבֵא לי הַפֶּלֶך! זְרָקוֹ בְקָדקדה והרגָהּ. כשראהו ישבי־בנוב אמר: עכשָׁו שנים הם ויהרגוני. זרק את דוד למעלה ונעץ רָמְחוֹ בקרקע, אמר: יפול דוד עליו וְיֵהָרג. אמר אבישי שֵׁם — הֶעֱמִידוֹ לדוד בין שמים לארץ. אמר לו: למה באת לכאן? א"ל: כך וכך אמר לי הקב"ה וכך וכך השבתי. א"ל: הפוך תפלתך — „בן־בנך ימכיר שַׁעְוָה ואתה לא תצטער". א"ל: אם כך עזרני בתפלתך, וזהו שנאמר: „ויעזר לו אבישי בן צרויה"[2] — אמר אבישי שֵׁם והורידו. היה ישבי־בנוב רודף אחריהם. אמרו לו: לך ותמצא ערפה אמך בקברה. כשהזכירו לו שמה של אמו — תשש כֹּחו והרגוהו. זהו שנאמר: „אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר: לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל"[2]. (סנה' צ"ה).

XIII. מִיתָתוֹ שֶׁל דָּוִד.

ל „הוֹדִיעֵנִי יְיָ קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה הִיא, אֵדְעָה מָה חָדֵל אָנִי"[3] — אמר דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, „הודיעני ה' קצי"; אמר לו: גְזֵרה היא מלפני, שאין מודיעים קצו של בשר־ודם. — „ומדת ימי מה היא"? — גזרה היא מלפני, שאין מודיעים מדת ימיו של אדם. — „ארעה מה חדל אני"? — אמר לו: בשבת תמות! — „אמות באחד בשבת..." אמר לו: כבר הגיעה מלכות שלמה בנך, ואין מלכות נוגעת בַּחֲבֶרְתָּהּ אפילו כמלוא נִימָא. — „אמות בערב שבת..." אמר לו: „כי טוב יום בחצרך מאלף"[4] — טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה, מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על־גַּבֵּי המזבח.

כל יום השבת היה יושב ועוסק בתורה. ואותו היום שהגיעה שַׁעְתּוֹ למות, עמד מלאך־המות לפניו ולא נצחהו, שלא פָּסַק פיו מלעסוק בתורה. אמר: מה אעשה לו? היה שם גן מאחורי הבית, בא מלאך המות ועלה וְנִעֵר באילנות. יצא דוד לראות, היה עולה במעלות, נשברה המעלה תחתיו — ויצאה נשמתו ומת. (שבת ל').

לא. דוד יצא לו מוֹנִיטוֹן בעולם. ומהו מוֹנִיטוֹן שלוֹ? מַקֵּל וְתַרְמִיל מכאן וּמִגְדָּל מכאן. (ב"ר פ' ל"ט).

---

[1]תהלים ס"ח, יד. [2]שמואל ב כ"א, יז. [3]תהלים ל"ט, ה. [4]שם פ"ד, יא.

עַל סוסו — של מלך. שֵׁם — שם המפורש. הפוך תפלתך — שיענשו בניך ולא אתה. שעוה — דונג. תשש — נחלש לא) מקל ותרמיל — כמן לו שהיה רועה. וּמִגדל — מגדל דוד.

XIV. חָכְמָתוֹ וּגְדֻלָּתוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ.

לב „וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: שְׁאַל, מָה אֶתֶּן־לָךְ? וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה... וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ"[1] — אמר ר' סימון בשם רבי שמעון בן חלפתא: ליועץ שהיה גדל בביתו של מלך. אמר לו המלך: שאל מה אתן לך? אמר היועץ: אם שואל אני כסף וזהב — הוא נותן לי, אבנים טובות ומרגליות — הוא נותן לי. אמר: הריני שואל בִּתּוֹ של מלך—והכל בִּכְלָל. כך בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה „ויאמר אלהים שאל מה אתן לך?". אמר שְׁלֹמֹה: אם אשאל כסף וזהב ואבנים טובות וּמַרְגָּלִיּוֹת — הוא נותן לי. אלא אני שואל את החכמה — והכל בכלל. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: שלמה, חכמה שאלת לך ולא שאלת עושר וּנְכָסִים ונפש אויביך, — חייך, החכמה והמדע נתון לך, ועל ידי כן עושר ונכסים אתן לך. (שהש"ר).

לג „ויחכם מכל האדם"[2] — כל המלכים יָרְאוּ ממנו, אומות ולשונות לו נשמעו ומסים היו מעלים לו. דגי הים ועופות השמים עם בהמות וחיות השדה היו עולים ובאים כאחד לבית־המטבחים להיות נשחטים לסעֻדת שלמה. עשיר ואדיר וקונה נכסים, כסף וזהב הרבה למאד. פותר משלים ומגיד סְתָרִים ומודיע רָזִים שאין להם סוף. אויביו ושונאיו נעשו אוהביו, וכל המלכים נשמעו לו. עמדו כלם לראות פניו וּמתאוים לשמוע דברי חכמתו. שְׁמוֹ הלך בין המלכים וגבורתו בין חכמים, ישר וסר מרע, חכם ויודע רָזֵי שמים. כל שרי המדינות הקריבו בניהם ובנותיהם להיות לו לעבדים ולשפחות. לו נִתַּן המפתח הגדול, שפותחים בו כל שערי חכמה ובינת לב. ידע ושמע שיחת עופות ובהמות וחיות השדה, צְבָאִים וְאַיָּלִים רצים לפניו, אֲרָיוֹת וּנְמֵרִים תופשי נִשְׁקוֹ. (תרג"ש).

לד יום אחד נכנס אצל שלמה המלך אַשְׁמְדַי מלך השדים ואמר לו: אתה הוא שכתוב עליך „ויחכם מכל האדם"? אמר לו שלמה: הן, כך הבטיחני הקדוש־ברוך־הוא. אמר לו אשמדי: אם תרצה אני מראה לך דבר שלא ראית מימיך? א"ל: רוצה אני. מיד הושיט אשמדי ידו לארץ „תבל" והוציא ממנה איש בעל שני ראשים וארבע עינים. נִזְדַּעְזַע שלמה ונבהל ואמר: הכניסוהו לחדר.

שלח וקרא לבניהו בן יהוידע. אמר לו: תאמר, שיש תחתינו בני אדם? א"ל: חי נפשך, אדוני המלך, אם ידעתי; אלא שמעתי מאחיתפל שיש תחתינו בני אדם. — א"ל: אם אני מראה לך אחד מהם מה תאמר? א"ל: והאך אתה יכול להראות מעמקה של ארץ, שהיא מהלך חמש מאות שנה, ובין ארץ לארץ גם כן מהלך ת"ק שנה? מִיַּד שלח שלמה והביאו לאותו בן־אדם אצלו. כיון שראהו בניהו בן יהוידע נפל על פניו ואמר: ברוך שהחינו וקימני והגיעני לזמן הזה!

אמר שלמה לאותו בן־אדם: בן מי אתה? — א"ל: מבני אדם אני, מתולדות קין. — באיזה מקום אתה יושבים? — בארץ „תבל". — יש לכם שמש וירח? — הן. — מהיכן זורח השמש ולהיכן הוא שוקע? — זורח במערב שלכם ושוקע במזרח שלכם. — מה מעשיכם? — עובדי אדמה ורועי צאן ובקר. — מתפללים אתם? — הן. — מה היא תפלתכם? — „מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית!"[3]

[1] מלכים א, ג', ה, ו, ט. [2] שם ה', יא. [3] תהלים קד, כד.

באותה שעה אמר לי שלמה: אם רצונך אחזירך למקומך. א״ל: עשה טובתך והחזירני למקומי.

מיד קרא המלך לאשמדי ואמר לו: לך והחזירו למקומו. א״ל: איני יכול להחזירו למקומו לעולם.

כיון שראה אותו בן־אדם כך — נשא אשה וילדה לו שבעה בנים, ששה מהם ברמות האם, ואחד בדמות האב, בשני ראשים וארבע עינים.

ואותו בן־אדם היה חורש וקוצר, ונעשה עשיר גדול.

לאחר זמן מת בן־אדם זה והניח ירושה לבניו. התחילו הבנים מריבים. הששה אמרו: כלנו שבעה אחים וכל אחד יטול שביעית הירושה. ובעל שני הראשים אמר: שמנה אנו, ועלי ליטול מן הירושה שני חלקים.

הלכו כלם אצל שלמה ואמרו לו: אדוננו המלך! אנו שבעה, ואחינו בעל שני הראשים אומר, שאנו שמנה, ורוצה לחלק ממון אבינו לשמנה חלקים.

מיד קרא שלמה לסנהדרין ואמר להם: מה אתם אומרים בדבר הזה? — שתקו אמר להם שלמה: „לבקר משפט״.

בחצי הלילה נכנס שלמה להיכל ועמד בתפלה לפני המקום ואמר: רבונו־של־עולם, כשנגלית לי בגבעון ואמרת לי: „שאל מה אתן לך״, לא שאלתי ממך לא כסף ולא זהב אלא חכמה, כדי לשפוט בני אדם בצדק. האר נא עיני להוציא דין אמת. אמר לי הקב״ה: אני נותן לך חכמה בבקר.

כשהאיר הבקר שלח שלמה וקבץ כל הסנהדרין ואמר להם: הביאו לפני בעל שני הראשים. מיד הביאוהו לפניו. אמר להם: אם יודע ומרגיש ראש זה מה שאני עושה לראש השני — אחד הוא, ואם לאו — שנים הם. צוה שלמה: הביאו מים רותחים! הביאו מים רותחים וזרקו על ראש אחד. צוח בעל שני הראשים: אדוני המלך, א נ ו מתים! א נ ו מתים!

כיון שראו ישראל את משפט המלך תמהו ירעדו ופחדו ממנו. (ביהמ״ד).

לה מעשה באדם אחד שהיה הולך בשדה ובידו כד של חלב. פגע בו נחש, שהיה צועק מרוב צמא. אמר לו האיש: מה אתה צועק? א״ל: צמא אני. ומה בידך? — א״ל: חלב. א״ל: תן לי את החלב לשתות ואראך ממון הרבה עד שתתעשר. נתן לו ושתה.

לאחר ששתה הנחש — אמר לו האיש: הראני הממון שאמרת לי. אמר לו: בוא אחרי. הלך אחריו עד שבאו לאבן גדולה. אמר לו: תחת האבן הזאת טמון הממון. הרים האיש האבן וחפר ומצא הממון, לקחו והביאו לביתו.

מה עשה אותו הנחש? קפץ ונשתלשל סביב צוארו. אמר לו האיש: זו מה היא? א״ל: אני ממית אותך על שלקחת כל ממוני. א״ל: בוא עמי לבית־דינו של שלמה.

הלכו ובאו לפני שלמה — ועוד הנחש עליו. — צעק האיש לפני המלך. אמר המלך לנחש: מה אתה מבקש? אמר הנחש: אני רוצה להרגו. אמר לו המלך: רד מעל צוארו, שאין נכון שתהא מוחזק בו יותר ממנו. מאחר שאתם בבית־דין. ירד מעל צוארו לארץ. אמר לו: מעתה אמור דבריך.

לה) ונשתלשל — נכרך כשלשלת.

התחיל הנחש לדבר ואמר: אהרגנו, כמו שאמר לי הקדוש־ברוך־הוא: „ואתה תשופנו עקב״[1]. א״ל לאיש: ולך צוה הקב״ה — „הוא ישופך ראש״[1]...

מיד קפץ האיש ורָצץ מחו.

מכאן אמרו: טוב שבנחשים — רצוץ את מחו. (מבוא תנה״ק).

לו „וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה... וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם״[2] — מה היתה חכמת מצרים? — אתה מוצא בשעה שבקש שלמה לבנות בית־המקדש שלח אצל פרעה נכה. אמר לו: שלח לי אומנים בשכר, שאני מבקש לבנות ביהמ״ק. מה עשה המלך? כָּנַס כל אִצְטְרוֹלוֹגִין שלו ואמר להם: צפו וראו בני אדם שעתידים למות באותה שנה ואשלחם אצלו. כֵּיון שבאו אצל שלמה צפה ברוח־הקדש, שהם עתידים למות באותה שנה. נתן להם תכריכיהם ושְׁלָחָם. ושלח לו כְּתָב ואמר: לא היה לך תכריכים לקבור מתיך, הרי לך הם ותכריכיהם. (במ״ר פ׳ י״ט; פסיק׳).

לז „ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה״[3] — בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונָעַץ קָנֶה בים ועלה בו שִׂרְטוֹן — ועליו נבנה כְּרַךְ גדול של רומי. (שבת נ״ו).

XV. בִּנְיַן שְׁלֹמֹה.

לח שנו רבותינו: „שמיר״ — שבו בנה שלמה את בית־המקדש, שנאמר: „והבית בהבנותו אבן שלֵמה מסע נבנה״[4] — הדברים ככתבם, דברי רבי יהודה. אמר לו רבי נחמיה: וכי אפשר לומר כן? והלא כבר נאמר: „כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית מגוררות במגרה״[5]. אם כן מה תלמוד לומר: „לא נשמע בבית בהבנותו?״[4] שהיה מְתַקֵּן מבחוץ ומכניס מבפנים. אמר רבי: נראין דברי ר׳ יהודה באבני מקדש ודברי רבי נחמיה—באבני ביתו. ולרבי נחמיה—„שמיר״ למה לי? לאבני אפוד, כמו ששנינו: אבנים הללו אין כותבין עליהן בְּדְיוֹ, משום שנאמר: „פתוחי חותם״[6], ואין מְסָרְטִין עליהן באִזְמֵל, משום שנאמר: „במלואותם״[7]; אלא כותבין עליהן בדיו וּמַרְאָה להן שמיר מבחוץ והן נִבְקָעוֹת מאליהן כתאנה זו שנבקעת בימות החמה ואינה חָסֵרָה כלום וכבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חָסֵרָה כלום.

שמיר זה — בְּרִיָּתוֹ כִּשְׂעוֹרָה, ומששת ימי־בראשית נברא, ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו. במה מְשַׁמְּרִין אותו? — כורכין אותו בספוגים של צמר וּמַנִּיחִין אותו באִיטָנִי של אֲבָר מלאה סֻבֵּי שעורים.

[1]בראשית ג׳, טו. [2]מלכים א׳, ה׳, י. [3]שם שם ג׳, א. [4]שם א׳, ו׳, ז. [5]שם ז׳, ט. [6]שמות כ״ח, יא. [7]שם שם, כ.

לו) אצטרולוגין — חוזים בכוכבים. לז) ונעץ — תקע. שרטון — עשב וטיט שבים. כרך — עיר גדולה. לח) שמיר וגו׳—אותו שמיר (מין תולעת אגדית) שנזכר בכמה מקומות. ככתבם— כמשמעם, שנבנה אבנים שלמות שלא הניפו עליהן ברזל. מסרטין — שורטים ומפתחים. באזמל — בסכין, בחרט ברזל. כורכין — גוללין. בספוגים — במוכין רכים. באיטני של אבר — בכלי של עופרת. סבי שעורים — סובין של שעורים, פסולת הקמח.

ומי הביא את השמיר לשלמה? הנשר הביאו מגן־עדן, שנאמר, „וידבר על הבהמה ועל העוף"[1]. אמר להם: היכן השמיר קבוע? הלך הנשר והביאו. (סוטה מ״ח; שו״ט).

לט הברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם — אינו בדין שיונף המקצר על המאריך. (מדות ל״ו).

מ „וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים"[2] — אמר רבי אבין הלוי: אתה מוצא מי שבקש לעשות לו חלונות עושה אותן רחבות מבפנים וצרות מבחוץ. למה? שיהיו שואבות אור; אבל חלונות של בית־המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים. למה? שיהא האור יוצא מבית־המקדש ומאיר לעולם. (מנח׳ פ״ו; ילקוט).

מא „וַתִּשְׁלַם כָּל הַמְּלָאכָה"[3] — ותהי שלום: מלמד, שכל האומנים שהיו בונים בו — לא מת אחד מהם ולא חלה אחד מהם, ולא נשברה מַגְרוֹפִית ולא קרדום, ולא אחד מכלי המלאכה. (פסיק״ר).

מב כשבנה שלמה את בית־המקדש בקש להכנים ארון לבית קדש־הקדשים, דבקו שערים זה בזה. אמר שלמה עשרים וארבע רְנָנוֹת ולא נַעֲנָה. פתח ואמר: „שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד"[4] — רצו אחריו לבלעו, אמרו: „מי הוא זה מלך הכבוד?"[5] אמר להם: „ה׳ עזוז וגבור"[5]! חזר ואמר: „שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד.— מי הוא זה מלך הכבוד? — ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה"[6]—ולא נענה; כיון שאמר: „ה׳ אלהים, אל תשב פני משיחך, זכרה לחסדי דוד עבדך"[7]—מיד נענה. באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה וידעו כל העם וכל ישראל, שמחל לו הקדוש־ברוך־הוא על אותו עון. (שבת ל׳).

מג „וַיִּבֶן אֶת־בֵּית־יַעַר הַלְּבָנוֹן"[8]—אמר ר׳ אוֹשַׁעְיָא: בשעה שבנה שלמה את בית־המקדש נטע בו כל מיני מְגָדים של זהב, והיו מוציאים פירותיהם בזמנם, וכשהרוח מנשבת בהם נושרים, שנאמר: „ירעש כלבנון פריו"[9]—ומהם היתה פרנסה לכהונה. וכיון שנכנסו גוים להיכל — יבשו, שנאמר: „ופרח לבנון אמלל"[10]. ועתיד הקדוש־ברוך־הוא להחזירם שנאמר: „פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה"[11]. (יומא כ״א).

XVI. כִּסֵּא שְׁלֹמֹה.

מד „וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כִּסֵּא שֵׁן גָּדוֹל"[12] — מחופה היה הכסא אופיר וקבועות בו אבני שֹׁהַם, לֶשֶׁם ופִטְדָה, זְמַרַגְדִים וְכַדְכֳּדִים וכל מיני אבנים טובות ומרגליות, לבנות ירקרקות ואדמדמות, לא נעשה כמהו לכל מלך, ואין כל מַלכות יכולה לְהַתקין כסא דומה לו. וזה מעשה הכסא: עומדים עליו שנים־עשר אריות של זהב וכנגדם שנים־עשר

[1]מלכים א, ה, יג. [2]שם ו, ד. [3]שם ז, נא. [4]תהלים כ״ד, ז. [5]שם שם, ח. [6]שם שם ט, י. [7]דברי הימים ב ו, מב. [8]מלכים א, ז, ב. [9]תהלים ע״ב, טז. [10]נחום א, ד. [11]ישעיה ל״ה, ב. [12]מלכים א, י׳ יח.

קבוע — נתון. לט) אינו בדין — אינו ראוי. מא) מגרופית — כלי ברזל שגורפין בו אבנים וטיט לבנין. מב) רננות — מזמורים. כשולי קדרה — שהם שחורים ביותר. על אותו עון — של בת־שבע. מג) נושרים — נופלים. מד) זמרגדים — מין אבן טובה (סמאראגד).

נשרים של זהב, אריה כנגד נשר ינשר כנגד אריה, מכֻוָנים אלו כנגד אלו. יד ימין של ארי זהב כנגד גַף שמאל של נשר זהב וגף ימין של נשר כנגד יד שמאל של אריה. מִנְין האריות שבעים ושנים ומנין הנשרים שבעים ושנים. וראש עגול היה לכסא למעלה במקום מושבו של מלך. ושש מעלות היו לכסא. על מעלה ראשונה רובץ ארי של זהב וכנגדו רובץ שור של זהב. על מעלה שניה רובץ זאב של זהב וכנגדו טלה של זהב. על מעלה שלישית רובץ נמר של זהב וכנגדו גדי של זהב. על מעלה רביעית דב של זהב וכנגדו צבי של זהב. על מעלה חמישית נשר של זהב וכנגדו יונה של זהב. על מעלה ששית נֵץ של זהב וכנגדו צפור של זהב. ועל ראש הכסא עומדת יונה של זהב ואוחזת נץ של זהב בידה. ולמעלה מראש הכסא עומדת מנורה של זהב ערוכה בכל מערכותיה: בנרותיה, בכפתריה, במלקחיה, במחתותיה, בגביעיה ובפרחיה, ושבעה קני זהב יוצאים מצד אחד של המנורה ומצוירים עליהם שבעה אבות העולם. ואלו שמותם: אדם הראשון, נח, שם הגדול, אברהם יצחק ויעקב, ואיוב ביניהם; ושבעה קני זהב יוצאים מצד שני של מנורה ומצוירים עליהם שבעה חסידי עולם, ואלו שמותם: לוי, קהת, עמרם, משה ואהרן, אלדד ומידד, וחור ביניהם. ובראש המנורה קבוע כד של זהב מלא שמן זית זך שמדליקין ממנו לבית־המקדש. ותחתיו קבוע אַגָן גדול של זהב מלא שמן זית זך, שנוטלין ממנו שמן לנרות המנורה, ומצויר עליו עֵלִי. ושתי שִׁבְּלֵי זהב יוצאות מן האגן הגדול ומצוירים עליהן שני בני עֵלי: חָפְנִי ופנחס. ובתוך שבלי הזהב יוצאים שני צַנְתְּרוֹת זהב, שמצוירים עליהם שני בני אהרן: נדב ואביהוא. ושני קַתֶּדְרָאוֹת של זהב היו משני צִדֵי הכסא, אחד לכהן גדול ואחד לסגן הכהנים, ושבעים קתדראות של זהב מקיפים לכסא, שעליהם יושבים שבעים זקנים, סנהדרי ישראל, ודנים דין לפני המלך ושתי בְּנוֹת־ים יושבות לשתי אזני המלך, שלא יִזְדַעְזֵעַ. ועשרים וארבע גפנים של זהב עומדות משני צדי הכסא וּמְצִלּוֹת על המלך. ואילני תמרים מקיפים לכסא, מכוסים בגדי שש לבן ועל ראשיהם טְוָסִים של שן מְכֻוָנִים כנגד גפי נשרים. ושני אריות של זהב חלולים מלאים מיני בשמים היו עומדים שם וזולפים בשמים בעליתו של שלמה.

וכשהיה המלך שלמה עולה לכסא היה נותן רגלו על מעלה ראשונה—חוזר גלגל של מַנְגְנוֹן, ארי פושט ידו מימין והשור פושט ידו משמאל, והמלך נשען עליהם ועולה. כך היה עושה על כל מעלה ומעלה. וכשהיה עולה לראש הכסא ירדו נשרים ותפשו את המלך והושיבוהו על מושבו. ותנין של כסף היה שם במוּכְני. וכשישב המלך שלמה היה חוזר הנשר הגדול ונוטל כתר מלכות ונותנו בראש המלך, ואחר כך היה התנין הגדול פוקע במנגנון, והיו אריות ונשרים עולים ומסככים על ראש המלך. ויונה של זהב היתה יורדת מן העמוד ופותחת הארון ולוקחת ספר־תורה ונותנת לתוך ידו של מלך, לְקַיֵם מה שנאמר: „והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו"[1]. וכשראו הכהן־גדול והזקנים היו שואלים בשלום המלך ויושבים מימינו ומשמאלו ודנים עמו הדין. וכשהיו נכנסים עדי שקר לפני שלמה היו המנגנאות פוקעים, גלגלים חוזרים, שְׁוָרים גועים, אריות נוהמים, זאבים שוקקים, טלאים פועים, נמרים שואגים, גדיים בוכים, דֻבים הומים, צְבָאים עורגים, נִצים צורחים, צפרים מצפצפין, נשרים פורחים וטְוָסים רצים. ולמה? לַחֲטוֹף לבם של עדים, שלא

[1] דברים י"ז, יט.

מכונים — מקבילים זה כנגד זה. גף — כנף. קתדראות — כסאות. בנות־ים — מיני דגים אגדיים. טוסים — תוכים (פפאו). וזולפים — נוזלים. מנגנון — מעשה־מכונה. במוכני — במכונה. פוקע — זז וניתק ממקומו. לחטף לבם — לתפוש לבם ולהפחידם.

יעידו עדות שקר, והיו העדים אומרים בלבם: נעיד עדות אמת, שאם לא – בשבילנו יֵעָקֵר העולם.

ופרעה־נכה מלך מצרים שָׁבָה את הכסא מירושלים והביאו למצרים ובקש לעלות ולישב עליו, פשט הארי את רגלו הימנית והכה אותו על ירכו—והיה צולע עד יום מותו; לפיכך נקרא פרעה־נכה. וכשהחריב נבוכדנאצר הרשע את ירושלים ובא לכבוש את מצרים, מצא הכסא שם ונְטָלו והוליכו לבבל לֵישֵׁב שם עליו – פשט את רגלו על מעלה ראשונה והִכִּישׁו ארי ונפל. וכשמָלך דָרְיוש והחריב את בבל נטל את הכסא והביאו למָדַי ולא ישב אדם עליו, וכשמלך אלֶכסנדרוס מוקדון שבה את הכסא והוליך אותו למצרים. וכשבא אֲניפּוּנוּס בן אנטיוכוס והחריב את מצרים, שבה את הכסא והביאו בספינה, נשמטה רגל הכסא בשלשלת זהב, והביא כל אמנים וחרשים שבעולם לתקן את הרגל של הכסא ולא יכלו לתקנו עד היום הזה. (אב"ג; פנ"א; תרג״ש).

XVII. שְׁלֹמֹה וּמַלְכַּת־שְׁבָא.

מה כשטוב לב המלך שלמה ביין שלח וזמן כל מלכי מזרח ומערב הקרובים לארץ ישראל והושיבם בהיכל המלך. אחר כך צוה לִטול נבלים ומִצְלְתַּים, תֻּפים וכנורות, שהיה מנגן בהם דוד אביו, ולנגן לפניו. עוד צוה להביא לפניו עוף השמים וחיות השדה ורמש האדמה ואת השֵׁדים ואת הרוחות ואת הלִילִין לרקד לפניו, כדי להראות גדלתו לכל המלכים היושבים לפניו. וסופרי המלך קוראים אותם בשמותיהם וכלם מתכנסים ובאים אצלו מאליהם, לא כְפותים ולא אסורים ובאין אדם נוהג בהם.

באותה שעה נתבקש תרנגול־הבָּר בין העופות ולא נמצא, וצוה המלך להביאו בכעס ובקש לְיַסְרו. ענה תרנגול־הבר ואמר לו: שמע, אדוני מלך הארץ, ויבאו דברי באזניך. זה שלשה חדשים שנתתי עצה בלבי ונמלכתי עם נפשי, לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי, ואמרתי: אשוט בעולם כלו ואראה, אם יש מדינה או ממשלה, שאינה נשמעת לאדוני המלך. הסתכלתי וראיתי מדינה אחת, עיר קיטור שְׁמָהּ, בארץ מזרח. עפרה יקר מזהב וכספה בְחֻצות כזבל, ואילנות מבראשית שם נטועים, ומגן־עדן הם שותים מים. יש שם חֲיָלות הרבה ועטרות בראשיהם. לעמוד במלחמה אינם יודעים, לדרוך בקשת אינם יכולים. אף ראיתי אשה אחת מושלת בכֻלם ושמה מלכת־שבא. ובכן אם טוב הדבר לפני אדוני המלך, אאזור כגבר חלצי ואלך ל,עיר קיטור", למדינת־שבא, מלכיהם אאסור בזקים ומושליהם בכבלי ברזל ואביא אותם אל אדוני המלך. הדבר טוב לפני המלך, וסופרי המלך נקראו, וכתבו אגרת וקשרו אותה בכנפי תרנגול־הבר; קם תרנגול־הבָּר ועלה לשמי־מרום ונצנף צנפה והיה נוצח ופורח בין העופות, ועפו אחריו והלכו לעיר קיטור, למדינת שבא.

לעת הבקר יצאה מלכת שבא להשתחוות לשמש, והנה החשיכו העופות את השמש. שלחה המלכה ידה בבגדיה וקרעה אותם, והיתה תמהה ומשתוממת. ירד אליה תרנגול־הבר, ראתה והנה אגרת קשורה בכנפיו, התירתה וקראה אותה. וכן היה כתוב בה: ,ממני שלמה המלך – שלום לך, שלום לשריך! הלא ידעת שהמליכני

והכישו — הכהו. מה) הלילין — רוחות הלילה. כפותים — אסורים. תרנגל הבר — תרנגל היער, הדוכיפת. ונמלכתי— נועצתי.

הקדוש־ברוך־הוא על חיות השדה ועל עוף השמים ועל שדים ועל רוחות ולילין, וכל מלכי מזרח ומערב, דרום וצפון באים ושואלים בשלומי. עתה אם תאבו ותבואו ותשאלו בשלומי, אעשה לך כבוד גדול מכל המלכים היושבים לפני; ואם לא תאבו ולא תבואו ולא תשאלו בשלומי, אשלח עליכם מלכים ולגיונות ופרשים. ואם תאמרו: מי הם המלכים הלגיונות והפרשים שיש למלך שלמה? חיות השדה הם המלכים, עופות השמים הם הפרשים, והרוחות והשדים והלילין הם הלגיונות, שיחנקו אתכם על מטותיכם בתוך בתיכם, וחיות־השדה יהרגו אתכם בשדה, ועופות השמים יאכלו את בשרכם מעליכם".

וכששמעה מלכת־שבא את דברי־האגרת, שלחה ידה שנית בבגדיה וקרעה אותם. שלחה וקראה לזקנים ולשרים ואמרה להם: לא ידעתם, מה שלח לי המלך שלמה? — ענו ואמרו לה: „אין אנו יודעים את המלך שלמה ואת מלכותו אין אנו מכבדים". והיא לא בטחה בהם ולא שמעה לדבריהם ושלחה וקראה לכל ספני־הים והטעינה אותם ברושים ומרגליות ואבנים טובות. ושלחה למלך שלמה ששת אלפים נערים ונערות, כלם בני שנה אחת, בני חדש אחד, בני יום אחד ובני שעה אחת, כלם בני קומה אחת ובני קצב אחד לו וכלם מלבשים לבושי ארגמן. וכתבה אגרת ושלחה בידיהם למלך שלמה: „מעיר קיטור לארץ־ישראל מהלך שבע שנים; ועתה שאלתי ובקשתי, אבא אליך מקץ שלש שנה". ומקץ שלש שנים באה מלכת־שבא אל המלך שלמה. וכששמע המלך שלמה, שבאה מלכת־שבא, הוציא אליה את בניהו בן יהוידע, הדומה לאילת־השחר, שיוצאת לעת־הבקר, ודומה לכוכב־נגה, שמאיר ועומד בין כוכבים, ודומה לשושנה שעומדת על פלגי מים. וכשראתה מלכת־שבא את בניהו בן יהוידע, ירדה ממרכבתה. ענה בניהו בן יהוידע ואמר לה: „למה ירדת ממרכבתך?" השיבה ואמרה לו: „לא המלך שלמה אתה?" — ענה ואמר לה: „לא מלך שלמה אני, אלא אחד מן המשרתים העומדים לפניו". ומיד החזירה פניה לאחוריה ומשלה משל לשריה: „אם לא ראיתם את הארי, בואו וראו את רבצו, ואם לא ראיתם את המלך שלמה, באו וראו את יפיו של האיש העומד לפניו".

הביא אותה בניהו בן יהוידע לפני המלך. וכששמע המלך שבאה אליו קם והלך וישב בבית של זכוכית. וכשראתה מלכת־שבא את המלך יושב בבית־זכוכית, באה מחשבה בלבה ואמרה, שהמלך יושב במים, חשפה שוקיה לעבור ונראה לו שער ברגליה. השיב המלך ואמר לה: יפיך — יפי נשים ושערך — שער־גבר, והשער נוי לגבר וגנאי לאשה. ענתה מלכת־שבא ואמרה לו: „אדוני המלך! אמשול לך שלשה משלים, ואם תפתר אותם ארע שאיש חכם אתה, ואם לא — אתה כשאר בני אדם". ענתה ואמרה לו: „באר עץ ודלי־ברזל, דולה אבנים ומשקה מים? — מה־הוא?" — ענה ואמר לה: „שפופרת של כחול". ענתה ואמרה לו: „עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ, נשפך כמים ומביט לבית — מה־הוא?". ענה ואמר לה: „נפט". ענתה ואמרה לו: „סער הולך בראש כלם וצועק צעקה גדולה ומרה, כופף ראשו כאגמון, שבח לחורים וגנאי

ספני — חובלים, מנהיגי הספינה. נוי — יופי. וגנאי — בזיון. באר עץ — גוף השפופרת של עץ. ודלי ברזל — בית יד של המכחול התחוב בשפופרת הוא של ברזל. דולה אבנים — עצם הפוך הוא של עפרורית. ומשקה מים — כשנותן הפוך בעין הוא נהפך למים, שהעין דומעת. שפופרת של כחול — קנה של פלך, שצובעים ממנו את העין. ומביט לבית — מאיר בבית. נפט — מין שמן למאור שמוציאים מן האדמה. סער הולך בראש כלם — הסער מנענע את ראשי הגבעולים. וצועק וגו' — כשהוא עובר בין הגבעולים משמיע קול. ראשו — של הפשתן בגבעוליו. שבח להורים — בגדי שש לבן תפארת לשרים.

לעניים, שבח למתים וגנאי לחיים, שמחה לצפרים ואבל לדגים — מה־הוא ?' — ענה ואמר לה: „פשתן". הביאה לפניו זכרים ונקבות כלם במראה אחד ובקומה אחת ובכסות אחת ואמרה לו: „הַפְרֵש לי הזכרים מן הנקבות". מיד רָמַז לסריסיו והביאו לו אגוזים וקְלָיוֹת והתחיל מחַלק בפניהם. זכרים, שלא היו מתבַישים, היו נוטלים בבגדיהם; נקבות, שהיו מתבישות, נוטלות בסודריהן. אמר לה: אלו זכרים ואלו נקבות. ועוד דוגמא אחרת עשתה: הביאה לפניו מהולים וערלים. אמרה לו: הפרש לי מהולים מן הערלים. מיד רמז לכהן־גדול ופתח את ארון־הברית. מהולים שבהם כרעו בחצי קומתם; ולא עוד, אלא שנתמלאו פניהם מזיו השכינה, וערלים שבהם נפלו על פניהם. ענה ואמר לה: אלו מהולים ואלו ערלים.

השיבה ואמרה לו: „לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני — והנה לא הוגד לי החצי. הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי. אשרי אנשיך אשרי עבדיך אלה"[1]. הֶעֱלָה אותה שלמה בתוך ההיכל בבית־המלכות; נתנה למלך זהב וכסף טוב, והמלך „נתן לה את כל חפצה". (תרגו"ש; מד' משלי).

מ׳ אמרו בשם ר' יצחק: נשר גדול היה לשלמה והיה רוכב עליו ובא לתדמור במדבר ביום אחד. (ילקוט).

XVIII. שְׁלֹמֹה – מֶלֶךְ וְהֶדְיוֹט.

מא׳ „שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת"[2] — למה הן לו לשלמה? — נאמר: „והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה"[3] — אמר שלמה המלך לחכמים: הֵיאך אעשה? אמרו לו: יש שָׁמִיר שהביא משה לאבני אפוד. אמר להם: היכן הוא? אמרו לו: הָבֵא שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת וְכַבְּשֵׁם זה בזה — אפשר שהם יודעים וינלו לך. הביא שדה ושדות וכִבְּשָׁם זה בזה... אמרו לו: אנו אין אנו יודעים, אפשר שאַשְׁמְדַי מלך השדים יודע. אמר להם: והיכן הוא? אמרו לו: בהר פלוני הוא, ושם חפר לו בור ומִלְאוֹ מים וכִסָּהו באבן וַחֲתָמוֹ בחותָמו. בכל יום הוא עולה לרקיע ולומד בישיבה של מעלה, יורד לארץ ולומד בישיבה של מטה, ובא אחר כך ובודק את חותמו, מגלה את הבור ושותה, חוזר ומכסהו וחוֹתְמוֹ והולך לו.

שלח אצלו את בניהו בן יהוידע ונתן לו שלשלת וטבעת, שֵׁם־המפֹרָש חקוק עליהן, ונִבְבֵי צמר ונודות יין. הלך בניהו וחפר בור למטה מבורו של אשמדי וּשְׁפָה לתוכו את כל המים וסתם בנבבי צמר. אחר כך חפר בור למעלה ושפך דרך שם לבור אשמדי את יינו, סָתַם את הבורות בעפר ועלה וישב בראש האילן.

[1] מלכים א', י', ז, ח. [2] קהלת ב', ח. [3] מלכים ו', ז.

גנאי לעניים — שבבגדי פשתן שלהם הם פחותים, מחמת עניות. שבח למתים — שעושים מהם תכריכים. גנאי לחיים — שעושים מסנו חבלים לתליה. שמחה לצפרים — זרעוני הפשתן מזון לצפרים. אבל לדגים— שעושים מן הפשתן רשתות. הפרש — הבדל. קליות — קלי, שבלים קלויות באש. בבגדיהם — מגביהים כנפי בגדיהם ומקבלים לתוכן. בסודריהן — במטפחות ראשן. דוגמא—כלו' נסיון של חכמה. מהולים—נמולים. מו) והדיוט — אדם פשוט. היאך אעשה—לבנות אבנים שלמות. וכבשם—דחוק אותן ולחצם. בישיבה של מעלה— של רקיע. נבבי צמר - גזות צמר. ושפה — הריק, הוציא.

כשבא אשמדי בדק חותמו, גִלה את הבור ונמצא יין. אמר: „לץ היין הומה שכר וכל שוגה בו לא יחכם" [1] – ולא שתה. כשצמא לא שלט בעצמו, עמד ושתה כל היין ונשתכר וישן. ירד בניהו והטיל בו הַשַּׁלְשֶׁלֶת וַאֲסָרוֹ.

כשנתעורר אשמדי, התחיל מתנעש. אמר לו בניהו: שֵׁם רִבְּךָ עליך! שם רבך עליך! ותפָסו והלך עמו. הגיעו לְדֶקֶל. נִתְחַכֵּךְ בו אשמדי והפילו. הגיעו לבית – והפילו. הגיעו לצריף של אלמנה אחת – יצאה האלמנה ונתחננה לו – הטה קומתו מצריפה ונשברה לו עצם. אמר: זהו שנאמר: „ולשון רכה תשבר גרם" [2]. ראה סוּמָא תועה – הטהו לדרך. ראה שכור תועה – הטהו לדרך. ראה חֻפָּה ששמחתה מְרֻבָּה – בכה. שמע אדם אחד אומר לסַנדלָר: „עֲשֵׂה לי מנעלים לשבע שנים" – שחק. ראה מכשף אחד עושה מעשה כשפים – שחק.

כשהגיעו לירושלים – לא הכניסוהו אצל שלמה עד שלשה ימים. יום ראשון אמר להם: מפני מה איני מתבקש למלך? אמרו לו: נֶאֱנַס מחמת שתיה. נטל אשמדי לְבֵנָה והניחה על חֲבֶרְתָּהּ. באו ואמרו לשלמה. אמר להם, כך אמר לכם: השקוהו שוב. למחר אמר להם: מפני מה איני מתבקש למלך? אמרו לו: נאנס מחמת אכילה. נטל אשמדי לבֵנה מעל גבי חברתה והניחה על גבי קרקע. באו ואמרו לשלמה. אמר להם, כך אמר לכם: מנעו מאכל ממנו.

לסוף שלשה ימים נכנס ועמד לפניו. נטל קנה ומדד ארבע אמות וזרק לפני המלך ואמר לו: כשתמות, הרי לא יהיה לך בעולם הזה אלא ארבע אמות קרקע–ועכשָו כבשת את כל העולם ולא שבעת עד שכבשת אף אותי. אמר לו שלמה: איני מבקש ממך כלום, אלא רצוני לבנות בית־המקדש ולשָמיר אני צריך. אמר לו אשמדי: לא בידי נמסר השמיר אלא בידי שַׂר־שלֹ־ים, וזה אינו נותנו אלא לתרנגול־הבָּר, שהוא נאמן לו על השבועה. ומה הוא עושה בו? הוא מביאו לסלעים שאין בהם ישוב ומניחו על שן הסלע – והוא מתבקע. אחר כך הוא נוטל ומביא זרע של אילנות וזורק לשם – ונעשה ישוב (ועל שם כך הוא קרוי בלשון ארמית „נגר־טורא").

בדקו ומצאו קן של תרנגול־הבר שיש אפרוחים בתוכו. עמדו וחִפּוהו בזכוכית לבנה. כשבא תרנגול־הבר – בקש לִכָּנֵס ולא יכול, הלך והביא שמיר והִנִּיח על גבי הזכוכית כדי שתבקע. זרקו בו צרור של עפר – הפיל את השמיר ובאו וּנְטָלוהו. ראה תרנגול־הבר שלא עמד בשבועתו–הלך וחנק עצמו.

אמר בניהו לאשמדי: מפני מה, כשראית אותו סומא תועה, הטית אותו לדרך? אמר לו: הכריזו עליו בשָׁמַיִם, שצדיק גמור הוא, ומי שיעשה לו נחת־רוח יזכה לחיי עולם־הבא.

– ומפני מה, כשראית אותו שכור תועה, הטית אותו לדרך?

– הכריזו עליו בשמים, שרשע גמור הוא, ועשיתי לו נחת רוח, כדי שיאכל את עולמו בחייו.

[1] משלי כ"ח, א. [2] שם כ"ה, טו.

לא שלט בעצמו — לא עצר בתאותו. לדקל — לתמר. נתחכך — נתגרד בגופו. לצריף — סוכה קטנה. סומא—עור. לסנדלר—לתופר נעלים. נאנס מחמת שתיה—אירע לו אונס מחמת ששתה יין הרבה, וכן „מחמת אכילה" שלהלן. שר־של־ים—המלאך הממונה על הים. שלא עמד בשבועתו — שלא קיים שבועתו. גמור — אמתי, שלם. שיאכל את עולמו — שיקבל שכרו.

— מפני מה, כשראית אותה חופה, היית בוכה?
— מפני שאותו החתן עומד למיתה בתוך שלשים לחופה ותהא הכלה שומרת יבם קטן שלש עשרה שנה.
— מפני מה, כששמעת אותו האיש אומר לסַנְדְּלָר: „עשה לי מנעלים לשבע שנים", היית שוחק?
— הוא עצמו שבע שנים לא יוציא — ונעלים לשבע שנים הוא מבקש!
— מפני מה, כשראית אותו מכשף עושה מעשה כשפים, היית שוחק?
— יושב היה על־גבי אוצר המלך — יְכַשֵּׁף וידע מה שיש תחתיו!

עִכְּבוֹ שלמה אצלו עד שבנה בית־המקדש. פעם אחת עמדו שניהם לבדם. אמר לו שלמה לאשמדי: במה כחכם גדול משלנו? א"ל אשמדי: טול השלשלת מעל־גבי ותן לי טבעתך ואראך במה כחי גדול. נטל השלשלת מעל גביו ונתן לו הטבעת. עמד אשמדי על שלמה ובלעו, ונתן כנפו אחת בארץ וכנפו אחת ברקיע וזרקו והטילו ארבע מאות פרסאות. על אותה שעה אמר שלמה „מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש"[1]. וזה היה חלקי מכל עמלי[2] — אין לי אלא מקלי. מתחלה „אני קהלת הייתי מלך על ישראל"[3] — ועכשו איני מלך אלא על מקלי.

היה מחזר על הפתחים, וכל מקום שהגיע לשם אמר: „אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים". והם אומרים לו: שלמה המלך יושב על כסאו בירושלים ואתה הולך ומשתטה. והיו מכין אותו בקנה ונותנין לפניו קערה של גריסין. באותה שעה אמר שלמה: זה חלקי מכל עמלי". כשהגיע אצל סנהדרין, אמרו חכמים: הואיל ואין שוטה תוקע עצמו בדבר אחד — זה מה טיבו? אמרו לבניהו: מתבקש אתה למלך? אמר להם: לאו. שלחו להן, לַמְּלָכוֹת: המלך מהו,— בא אצלכן? שלחו המלכות: הן, בא. — חזרו ושלחו להן: ברקו ברגליו! שלחו הן: במוקיו הוא בא — — — הביאו את שלמה ונתנו לו טבעת ושלשלת שחקוק עליהן שם. כשנכנס, ראהו אשמדי ופרח לו: (גטין סח; תנח"ק).

מח בשעה שירד שלמה ממלכותו והיה מְחַזֵּר על הפתחים בשביל פרנסה, פגע בו אדם אחד ונשתַּטֵּחַ לפניו. אמר לו: אדוני המלך; אם רצונך — הַשְׁנֵחַ עלי היום. מיד הלך עמו והעלהו לַעֲלִיָּה וזבח לו שור והביא לפניו הרבה מטעמים. התחיל משמיע לו דברי מלכותו ואמר לו: זָכוּר אתה, שעשית כך וכך כשהיית מלך... כיון שהזכיר לו ימי מלכותו — התחיל שלמה נועה ובוכה. היה בוכה כל אותה סעודה, עד שעמד משם בבכיה.

[1]קהלת א׳, ג. [2]שם ב׳, י. [3]שם א׳, יב.

שומרת יבם — מחכה וממתנת עד שיגדל היבם. לא יוציא — לא יחיה. פרסא — שם מדת השטח, ד' מיל. גריסין — קטניות גרוסות וכתותות. הואיל — אחרי אשר... תוקע עצמו בדבר אחד — מחשבתו דבוקה ותקועה ברעיון אחד. מה טיבו — מה תכונתו ואפיו. למלכות — נשי המלך. במוקיו — בפוזמקאותיו בנעליו, כדי שלא יכירו ברגליו שהוא שד. שרגלי השדים משונות. ופרח לו — נתעופף ונעלם. מח) השנח עלי — ראה פני, בלו' שב אצל שלחני. והוא לשון כבוד. נועה — צועק ומתיפח.

למחר פגע בו אדם אחר. התחיל משתטה לפניו ואמר לו: אדוני המלך! רצונך שתשגיח עלי היום... אמר לו שלמה: מה אתה מבקש לעשות לי, – כשם שעשה לי הברך? אמר לו: „אדוני! איש עני אני, אלא אם תשגיח עלי – מעט ירקות יש לי, אני מניח לפניך. אם רצונך – בוא עמי לביתי". בא עמו לביתו. כיון שהגיע לביתו – רחץ פניו ידיו ורגליו והביא לפניו מעט ירק. התחיל אותו האיש לנחמו ואמר לו: אדוני! שבועה נשבע הקדוש־ברוך־הוא לאביך, שאינה פוסקת מלוכה מזרעו; אלא כך דרכו של הקב"ה – מוכיח וחוזר ומְרַצֶּה; אבל עתיד הקב"ה להחזירך למלכותך...

ובשחזר שלמה למלכותו, התנבא על זה בחכמתו: „טוב אֲרֻחַת ירק"[1] – שאכלתי אצל העני, „משור אבוס"[1] – שלא האכילני אותו עשיר אלא להזכירני צערי. (ילקוט).

XIX. יָרָבְעָם.

מט אותו היום שהכנים ירבעם שני עגלי זהב, אחד בבית־אל ואחד בדן, נבנה צְרִיף אחד – וזהו איטליא של יָוָן. (שבת נ"ו).

ג „אַחַר הַדָּבָר הַזֶּה לֹא שָׁב יָרָבְעָם מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה"[2]. מהו „אחר"? אמר רבי אבא: אחר שֶׁתְּפָשׂוֹ הקדוש־ברוך־הוא לירבעם בבגדו ואמר לו: חֲזוֹר בך, ואני ואתה ובן־ישי נְטַיֵּל בגן־עדן. א"ל: ומי בראש? א"ל: „בן־ישי בראש". – אם כך איני רוצה. (סנה' ק"ב).

XX. אֵלִיָּהוּ וְעוֹבְדֵי הַבָּעַל.

נא „וְיִתְּנוּ לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וגו'"[3] – אמר להם אליהו לנביאי הבעל: בחרו שני פרים תאומים מאֵם אחת, הגדלים על אבוס אחד, והַטִּילו עליהם גורלות, אחד לשֵׁם ואחד לבעל. בָּחרו להם הפר האחד. פרו של אליהו מיד נמשך והלך אחריו, ואותו הפר שעלה לשֵׁם הבעל – נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשֵׁרה לְהָזִיז את רגליו מן הארץ ולא יכלו. עד שפתח אליהו ואמר לו: לך עמהם. השיב הפר ואמר לאליהו לְעיני כל העם: אני וחברי יצאנו מבטן אחת, מפר אחד, ונגדלנו במרעה אחד, על אבוס אחד; הוא עלה בחלקו של מקום ושמו של הקדוש־ברוך־הוא מתקדש עליו. ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי! אמר לו אליהו: פר, פר, אל תירא, לֵך עמהם ואל ימצאו עֲלִילָה, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁשְּׁמוֹ של הקב"ה מתקדש על אותו שעמי, כך מתקדש עליך. אמר לו: וכך אתה מְיָעֲצֵני? שבועה, איני זז מכאן עד שתמסרני בידם! מיד – „ויקחו את הפר אשר נתן להם"[4]. מי נתן להם? – אליהו. (תנח', מסעי; במ"ר פ' כ"ג).

---

[1]משלי ט"ו, י"ז. [2]מלכים א' י"ג, ל"ג. [3]שם י"ח, כ"ג. [4]שם שם, כ"ו.

מט) צריף – סוכה; כלו' נתיסדה מלכות יון לרעתם של ישראל. ג) חזור בך – שוב מדרכך. ובן ישי – דוד המלך. נא) של מקום – של הקב"ה.

XXI. יוֹנָה.

נב „וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה'"[1] — למה ברח יונה? שפעם ראשונה שְׁלָחוֹ הקדוש־ברוך־הוא להשיב את בני ישראל ועמדו דבריו, שנאמר: „הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה וגו'"[2]; פעם שניה שְׁלָחוֹ לירושלים להחריבה, וכיון שעשו ישראל תשובה עשה הקב"ה כרֹב חסדיו ונחם על הרעה ולא החריבה, והיו ישראל קוראים אותו „נביא שקר". פעם שלישית שלחו לנינוה. דן יונה דין בינו לבין עצמו, אמר: אני יודע שזה הגוי קרובי־התשובה הם, עכשו עושים תשובה, והקב"ה שולח רֻגזו על ישראל; ולא דַי שישראל קוראים אותי „נביא שקר", אלא אף אומות־העולם, — הֲרֵינִי בורח לי...

ירד יונה ליָפו ולא מצא שם אניה לירד בה. הביא הקב"ה רוח סערה על אניה שהיתה רחוקה מהלך שני ימים והחזירה ליפו. כיון שראה יונה שמח בלבו ואמר: עכשו אני יודע שדרכי ישרה לפני הקב"ה. אמר לאנשי האניה: ארד עמכם. אמרו לו: הרי אנו הולכים לאיי הים תרשישה. אמר להם: אבוא עמכם תרשישה.

פרשו מהלך יום אחד בים ועמדה עליהם רוח סערה מימינם ומשמאלם; וכל האניות שבים עוברות ושבות בשלום, והאניה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה.

„וייראו המלחים ויזעקו איש אל אלהיו"[3] — ר' חנניה אומר: משבעים לשונות היו באניה וכל אחד ואחד אלהיו בידו, ואמרו: נקרא איש אל אלהיו, והיה האלהים אשר יענה ויציל אותנו מצרה זו — הוא האלהים. וקראו איש אל אלהיו ולא הועילו.

„ויונה ירד אל ירכתי הספינה"[3] — ובצרת נפשו נרדם וישן לו. בא אליו רב החובל, אמר לו: הרי אנו עומדים בין מות לחיים, ואתה נרדם וישן! מאיזה עם אתה? א"ל: „עברי אנכי"[4] — א"ל: והלא שמענו שאלהי העברים גדול הוא — „קום קרא אל אלהיך, אולי יתעשת האלהים לנו"[5] — ויעשה עמנו נסים כמו שעשה לכם בים סוף. אמר יונה: לא אכחד מכם, כי בשבילי הצרה הזאת עליכם — „שאוני והטילוני אל הים וישתק הים מעליכם"[6]. ולא קבלו האנשים להפילו אל הים.

„ויפילו גורלות ויפול הגורל על יונה"[7] — נטלו את הכלים שבאניה והשליכו אותם אל הים להקל מעליהם — ולא הועילו; רצו לַחתור ליבשה — ולא יכלו. מה עשו? נטלו את יונה ועמדו על ירכתי הספינה ואמרו: אלהי עולם ה'! אל תתן עלינו דם נקי ואל נא נאבדה בנפש האיש הזה, שאין אנו יודעים מה טיבו ומה מעשיו, אלא הוא אומר בפיו „בשבילי הצרה הזאת עליכם". מיד נטלוהו והטילוהו עד ארכבותיו — ועמד הים מזעפו; העלוהו אצלם — והים הולך וסוער. הטילוהו עד צווארו — ועמד הים מזעפו; העלוהו אצלם — והים הולך וסוער עליהם. עד שהטילוהו כֻּלו — ומיד עמד הים מזעפו.

„וימן ה' דג גדול לבלוע את יונה"[8] — ר' טרפון אומר: מֻמנה היה אותו הדג לבלוע את יונה מששת ימי בראשית. נכנס יונה בפיו כאדם שנכנס לבית גדול, ועמד. והיו שתי עיניו של דג כשני חלונות מאירות ליונה. ר' מאיר אומר: מרגלית היתה תלויה

[1] יונה א', ג. [2] מלכים ב, י"ד, כה. [3] יונה א', ה. [4] שם שם, ט. [5] שם שם, ו. [6] שם שם, יב. [7] שם שם, ז. [8] שם ב', א.

נב) ועמדו דבריו — נתקימו. קרובי התשובה — רגילים בתשובה.

במעיו של דג ומאירה ליונה כשמש זה שהוא מאיר לו בצהרים, ומראה לו כל מה שֶׁבַּיָּם ובתהומות.

אמר לו הדג ליונה: אין אתה יודע שבא יומי לִכָּנֵס בפיו של לִוְיָתָן? אמר לו יונה: הוליכני אצלו, ואני מציל אותך ואת נפשי. מיד הוליכו אצלו.– אמר יונה ללויתן: לויתן, תדע שבשבילך ירדתי לראות מקום מדורך; ולא עוד, אלא שאני עתיד לִתֵּן חבל בלשונך ילהעלותך ולזבוח אותך לסעודה הגדולה של צדיקים. מיד ברח לויתן מפני יונה מהלך שני ימים.

אמר לו יונה לדג: הרי הצלתיך מפיו של לויתן, הראני כל מה שבים ובתהומות. הראהו נהר גדול שֶׁמֵּימֵי אוֹקְיָנוֹס יוצאים ממנו; והראהו שבילי ים סוף שעברו ישראל בתוכו; והראהו מקום מִשְׁבְּרֵי הים וגליו; והראהו עמודי ארץ ומכוניה; והראהו גיהנם ושאול התחתיות; והראהו היכל ה׳; והראהו אבן־שְׁתִיָּה, קבועה בתהום תחת היכל ה׳ ובני קרח עומדים עליה ומתפללים.

אמר לו הדג ליונה: הרי אתה נגד היכל ה׳, התפלל ואתה נענה. אמר יונה לדג: עמוד במקום עמדך, שאני מבקש להתפלל. עמד הדג והתחיל יונה להתפלל לפני הקב״ה ואמר לפניו:

רבונו של עולם, נקראת „מוריד ומעלה״, הרי ירדתי – הַעֲלֵנִי! נקראת „ממית ומחיה״, הרי נפשי הגיעה למות – החייני. ולא נענה, עד שיצא מפיו דבר זה: „אשר נדרתי אשלמה״[1] – אשר נדרתי להעלות את לויתן ולזבוח אותו בסעודה גדולה של צדיקים לפניך, אשלם ביום ישועת ישראל. – מיד רָמַז הקב״ה לדג וּפָלַט את יונה ליבשה. (פדר״א; מדר׳ יונה).

XXII. חִזְקִיָּהוּ וִישַׁעְיָהוּ.

נג [חזקיהו המלך וישעיהו הנביא לא הלכו זה אצל זה]. חזקיהו אמר: יבא ישעיהו אצלי, שֶׁכָּךְ מצינו באליהו שהלך אל אחאב; וישעיהו אמר: יבא חזקיהו אצלי, שכך מצינו ביהורם בן אחאב, שהלך אצל אלישע. מה עשה הקדוש־ברוך־הוא? הביא יִסּוּרִים על חזקיהו, ויאמר לו לישעיהו: לך ובקר את החולה.

„ויבא אליו ישעיהו... ויאמר... כי מת אתה ולא תחיה״[2] – „מת אתה״ – בעולם־הזה, „ולא תחיה״ – בעולם־הבא. אמר לו חזקיהו: כל־כך למה? א״ל: משום שלא נשאת אשה. אמר לו: משום שנראה לי ברוח־הקדש, שעתידים לצאת ממני בנים שאינם מהוגנים. אמר לו: מה לך ולכְבְשׁוֹנוֹ של הקב״ה? מה שֶׁנִּצְטַוֵּיתָ עֲשֵׂה – והקב״ה יעשה ברצונו. אמר לו: עכשו תן לי בתך; אפשר תגרום זכות שלי ושלך ויצאו ממני בנים מהוגנים. א״ל: כבר נגזרה עליך גזרה. א״ל: בן־אמוץ, כַּלֵּה נבואתך וצא! כך מְקֻבְּלַנִי מבית אֲבִי־אַבָּא: „אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם – אל יִמְנַע עצמו מן הרחמים״. לסוף נתן לו ישעיה בתו. יצאו ממנו מנשה וּרַבְשָׁקֵה. פעם אחת הרכיבם על כתפיו להוליכם

[1] יונה ב׳ י. [2] מלכים ב, כ׳, א׳.

מדורך — מגורך, משכנך. ולא עוד — לא זו אלא אף זו. אוקינוס — אֶקְעַאן. אבן שתיה — אבן היסוד, שלפי האגדה ממנה הושתת (נתיסד) העולם. ופלט — והקיא. נג) מהוגנים — ישרים. ולכבשונו — ולְמסתריו. מקובלני — קבלה בידי. מבית אבי־אבא — מבית דוד שהתפלל אפילו בשעה שראה חרב המלאך שלופה על ירושלים.

לבית־המדרש. אמר אחד מהם: ראוי ראשו של אבא שיעלו בו דגים. אמר השני: ראוי ראשו של אבא שיקריבו עליו קרבן לעבודה־זרה. חֲבָטָם בקרקע. מנשה חָיָה ורבשקה מת. (ב״ר י׳; ע״י).

XXIII. שְׂכַר שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹתָיו שֶׁל מְרֹדַאךְ־בַּלְאֲדָן.

נד מרודאך־בלאדן היה לָמוד בכל יום לאכול בשלש שעות וְיָשֵׁן עד תשע. כֵּיוָן שחזר גלגל־חמה בימי חזקיה יָשַׁן לו, ועמד ומצא שהוא שַׁחרית. בקש להרוג את כל עבדיו ואמר להם: הִנַּחתם אותי לישן כל היום וכל הלילה? אמרו לו: היום הוא שחזר. אמר להם: ואי זה אלהַּ החזירו? אמרו לו: אלהיו של חזקיהו. אמר להם: וכי יש אלהַּ גדול מאלהי? אמרו לו: אלה של חזקיהו גדול מכל אֱלֹהות שבעולם. מיד — „בעת ההיא שלח מרודאך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיה וגו׳“[1]. וכתב: „שלום לחזקיהו המלך ושלום לירושלים ושלום לאלה הגדול“. לאחר שיצאו הספרים לא נתישבה עליו דַעתּוֹ. אמר: לא עשיתי כהֹגֶן, שהקדמתי שְׁלוֹם חזקיהו ועירו לִשלוֹם אלהַּ הגדול; עמד מִכִּסאו וּפָסַע שלש פסיעות להשיב את הספרים וכתב אחרים תחתיהם, וכתב תחלה: „שלום לְאֶ ל ה הגדול ושלום לירושלים ושלום לחזקיהו“. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי — אני מעמיד מבניך שלשה מלכים, שליטים מסוף העולם ועד סופו, ואלו הם: נבוכדנצר ואויל־מרודאך ובלשאצר. (תנח׳ תשא).

XXIV. מְנַשֶּׁה.

נה שמעון בן עַזַּאי אומר: מצאתי מְגִלַּת־יֻחֲסִין בירושלים וכתוב בה: „מנשה הרג את ישעיה“; שכֵּיון שהכנים מנשה את הצלם להיכל, התחיל מתנבא ישעיה לישראל ואמר לָהם בשם ה׳: מה אתם מתגָאים בבית זה שבְּניתם לי? העליונים והתחתונים אינם מחזיקים כבודי — ובית זה שבניתם אני צריך? „איזה בית אשר תבנו לי?“[2] — הרי נביכדנצר עולה ומחריב אותו ומַגְלֶה אתכם. מיד כעס עליו מנשה ואמר לעבדיו: „תִפְשׂוהו!“ — רצו אחריו לתפשו, ברח מפניהם ליער. אמר שֵׁם — ונבלע בארז, והיו ציציות טַלִּיתוֹ נראות בחוץ. באו ואמרו למנשה. הביא חֲרָשִׁים ונִסְּרוּ את הארז והיה הדם שותת. כשהגיע הַמַּסור לפיו של ישעיה — יצאה נשמתו. משום שחטא בפיו ואמר: „בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב“[3]. (יבמ׳ מ״ט; פסיק׳ פ״ד; ירוש׳ סנה׳).

נו מנשה נראה לו לרב אַשִׁי בחלומו. אמר לו רב אשי: מפני מה הייתם עובדים עבודה־זרה? אמר לו: אלו היית באותו הדור—היית תופס בשולי בגדה ורץ אחריה. (סנה׳ ק״א).

[1]מלכים ב, כ׳, יב. [2]ישעיה ס״ו, א. [3]שם ו׳, ה.

שיעלו בו דגים—שיעשוהו כלי לדגים. חבטם—הפילם בכח. נה) לא נתישבה עליו דעתו—לבו לא מצא מנוחה. כהוגן — כראוי. ופסע...פסיעות — צעד צעדים. נו) ונסרו — כרתו במשור. שותת — נוזל ומטפטף.

נז „וַיַּאַסְרֻהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם"[1] — עשו לו כְּמִין מוּלְיָאר של נחשת, ועשו אותו נְקָבִים נקבים, ונתנוהו לתוכו, והתחילו מַסִּיקִין תחתיו. וכיון שראה צָרָתוֹ צרה — לא הניח עבודה־זרה בעולם שלא הזכירהּ: צלם פלוני, בוא והצילני; וכיון שלא הועיל לו כלום, אמר: זָכוּר אני, שהיה אבי מקריא הפסוק הזה: „בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה... ושבת עד ה' אלהיך"[2]. הרי אני קורא אותו; אם יענני — מוטב, ואם לאו — כל הפנים שוים. והיו מלאכי־השרת סותמים חלונות של רקיע, שלא תעלה תפלתו לפני המקום, ואומרים לפניו: רבון העולמים! אדם שהעמיד צלם בהיכל — כלום יש בו תשובה? אמר להם הקב"ה: אם איני מקבלו בתשובה — הרי הדלת נעולה כנגד כל בעלי־תשובה. מה עשה הקב"ה? חתר לו כמין חֲתִירָה אחת תחת כסא־הכבוד שלו ושמע תחנתו. זהו שנאמר: „ויתפלל אליו ויעתר לו"[3] — ויחתר. (פסיק').

XXV. יְהוֹיָקִים וְיָכָנְיָה.

נח אמרו: כיון שעלה נבוכדנאצר להחריב את ירושלים, עלה וישב לו בְּדַפְנֵי של אנטיוכיא. ירדו סנהדרין לקראתו. אמרו: הגיע זמנו של בית ה' לֵחָרֵב? אמר להם: לא, אלא יהויקים מרד בי, תנו אותו לי, ואלך לי. הלכו ואמרו ליהויקים: נבוכדנאצר מבקש נפשך. אמר להם: וכן עושין — דוחין נפש מפני נפש? דוחין נפשי וּמְקַיְּמִין נפשכם? לא כן נאמר „לא תסגיר עבד אל אדוניו"[4]? אמרו לו: לא כן עשתה זְקֶנְתְּךָ לשבע בן בכרי? „הנה ראשו משלך אליך בעד החומה"[5]. כיון שלא שמע אליהם, עמדו וּנְטָלוּהוּ וְשִׁלְשְׁלוּ אותו.

מה עשה לו נבוכדנאצר? ר' יהודה אומר: נְטָלוֹ והחזיר אותו בכל ערי ישראל, וַהֲרָגוֹ וקרע את החמור והכניסו לתוכו, שנאמר „קבורת חמור יקבר"[6]. ר' נחמיה אומר: נְטָלוֹ והחזיר אותו בכל ערי ישראל וַהֲרָגוֹ, והיה מְחַתֵּךְ מבשרו כזיתים ומשליכו לכלבים, שנאמר „קבורת חמור יקבר" — היכן קבורתו של חמור — לא במעיו של כלבים?

כיון שנהרג יהויקים המליך נבוכדנאצר את יכניה בנו תחתיו וירד לו לבבל. ויצאו כל בני עירו וקלסו אותו. אמרו לו: מה עשית? אמר להם: יהויקים מלך יהודה מרד בי והרגתיו והמלכתי יכניה בנו תחתיו. אמרו לו: המשל אומר: גור טוב מכלב רע לא תגדל. מיד שמע להם וישב בריסי אנטוכיא. ירדו סנהדרי גדולה לקראתו. אמרו לו: הגיע זמנו של בית ה' לֵחָרֵב? אמר להם: לא, אלא תנו את יכניה מלך יהודה ואני הולך לי. נְטָלוֹ נבוכדנאצר ליכניה וַחֲבָשׁוֹ בבית־האסורים. (ויק"ר פ' י"ט).

נט אמר ר' חייא בר אבויה: כתוב על גלגלתו של יהויקים: „זאת ועוד אחרת". זקנו של ר' פְּרִידָא מצא גלגלת אחת, שהיתה מוטלת בשערי ירושלים, והיה כתוב עליה: „זאת ועוד אחרת", קְבָרָהּ, — וְחָזְרָה וּבִצְבְּצָה; קְבָרָהּ וחזרה ובצבצה. אמר: זוהי

[1] דברי הימים ב, ל"ג, יא. [2] דברים ד', ל. [3] דברי הימים ב, ל"ג, יג. [4] דברים כ"ג, טז. [5] שמואל ב, כ', כא. [6] ירמיה כ"ב, יט.

נז) מוליאר — דוד, קלחת. נח) בדפני — שם מרבר של אנטיוכא. ושלשלו—הורידו בשלשלת בעד החומה. כזיתים — חתיכות קטנות כזיתים. גור — בן כלב. בריסי — במגרש. וחבשו — ואסרו. נט) מוטלת — מושלכת. ובצבצה — צצה מן הארץ.

גלגלתו של יהויקים, שכתוב בו: „קבורת חמור יקבר, סָחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים"[1]. אמר: מלך הוא, ואין דרך־ארץ לבזותו. נְטָלָהּ וּכְרָכָהּ בְּשִׁירָאִים וּנְתָנָהּ בְּתֵבָה. באה אשתו וראתה — יצאה ואמרה לשכנותיה. אמרו לה: של אשתו הראשונה היא, שאינו שוכְחָהּ. הסיקה התנור ושְׂרָפַתָּהּ. כשבא ר' פרידא אמר: וזהי שכתוב עליה: „זאת ועוד אחרת". (סנה' פ"ב).

[1] ירמיה כ"ב, י"ט.

וכרכה בשיראים — עטפה באריגי משי. של אשתו ראשונה — של ר' פרידא.

ז.

חֻרְבַּן בַּיִת רִאשׁוֹן.

I. תִּשְׁעָה־בְּאָב.

א מְגַלְגְּלִין זכות ליום זַכַּאי וחובה ליום חַיָּב.

אמרו: כְּשֶׁחָרַב בית־המקדש בראשונה – אותו היום תשעה־באב היה, ומוצָאֵי־שבת היה, ומוצָאֵי־שְׁבִיעִית היתה, ומשמרתו של יְהוֹיָרִיב היתה, והַלְוִיִּם עומדים על דוּכָנָם ואומרים שורה. ומה שירה היו אומרים? „וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם"[1]... ולא הספיקו לומר „יצמיתם ה' אלהינו" – עד שבאו גוים וכבשום. (תענ' כ"ט).

II. עַל חָרְבוֹת יְרוּשָׁלַיִם.

ב „וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר... וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בָּעִיר"[2] – והיו בנות ציון מתחברות בַּשְּׁוָקִים והיו רואות אלו את אלו. ואת אומרת לַחֲבֶרְתָּהּ: למה יצאת לשוק? שלא יצאת לשוק מִיָּמַיִךְ. והיא עונה ואומרת לה: מְכַסָּה אני ממך? קשה היא מַכַּת הרעב, איני יכולה לסבל. והן אוחזות זו בזו וחוזרות ומבקשות בתוך העיר ואינן מוצאות; והיו מְגַפְּפוֹת את העמודים ומתות עליהם בראש כל פִּנָּה. ובניהן, יונקי חָלָבָן, היו מהלכים על ידיהם ועל רגליהם, כל אחד ואחד מכיר את אמו, והוא עולה ונוטל את דַּדָּהּ ונותנו בפיו, שמא יִמָּשֵׁךְ לו חלב, והוא אינו מושך, ונפשו מְטֹרֶפֶת – והוא מת אל חיק אמו.

באותה השעה אמר המקום לירמיהו: קום לך לענתות וקח את השדה מאת חנמאל דודך. כיון שיצא ירמיהו מירושלים, ירד מלאך מן השמים ונתן רגליו על חומות ירושלים ופְרָצָן. קרא ואמר: יבואו השונאים ויִכָּנסו לבית, שאדונו אינו בתוכו, ויבזו אותו ויחריבוהו, ויכנסו לכרם, שהשומר הניחו והלך לו, ויקצצו את גפניו; שלא תהיו משתבחים ואומרים: אתם כבשתם אותה,– קריה כבושה כבשתם, עם הרוג הרגתם, בית שרוף שרפתם.

באו השונאים וקבעו בימה שלהם בהר־הבית, ועלה להם מקום, שהיה המלך שלמה יושב שם ונוטל עצה מן הזקנים היאך לשכלל בית המקדש; שם ישבו השונאים

[1] תהלים צ"ד, כג. [2] ירמיה נ"ב, ה, ו.

א) מגלגלין זכות — מסובבים וגורמים טובה. ליום זכאי — ליום טוב. ליום חייב — זה תשעה־באב, שארעו בו כמה פורעניות לישראל. שביעית — שנת שמטה. יהויריב — משפחת כהנים ידועה. דוכנם — מקומם המוכן לעמידתם במקדש בשעת שיר. ב) מטורפת — מתעלפת. לשכלל — לפאר.

ונטלו עצה היאך לשרוף בית־המקדש. עד שנמלכו ביניהם, נטלו עיניהם והנה ארבעה מלאכים יורדים ובידם ארבעה לפידים של אש ונתנו בארבע זויות של היכל ושרפו אותו.

כשראה כהן גדול שנשרף המקדש, עלה לראש גגו של היכל ועמו כתות כתות של פִּרְחֵי־כהונה ומפתחות ההיכל בידיהם. אמרו לפני הקדוש־ברוך־הוא: „רבונו־של־עולם! הואיל ולא זָכינו להיות גִּזְבָּרים נאמנים לפניך — הרי מפתחות של ביתך מסורים לך!" — וזָרקום השמים. יצאה כמין פִּסַּת־יד וּנְטָלָתַם.

יצא כהן גדול לילך. תָּפשוּ אותו שׂוֹנְאִים ושחטו גְּוִיָּתוֹ אצל המזבח, מקום שהיה מקריב את התמיד. יצאה בתו בורחת וצָוְחַת: אוי לי, אבא, חמדת עֵיני! תפשו אותה וּשְׁחָטוּה ועָרבו דמה בדם אביה.

כשראו הכהנים והלוִיִּם שנשרף בית־המקדש, נטלו את הכנורים ואת החצוצרות ונפלו באש ונשרפו.

כשראו הבתולות, שהיו אורגות בפרוכת, שנשרף בית־המקדש, נפלו באש ונשרפו.

כשראה צדקיהו כן, יצא לברוח במְּחִלָּה שהיתה הולכת מביתו עד ערבות יריחו, מְקום אַמַּת המים באה. זִמֵּן הקב"ה צבי, שהלך על גג המחִלה, ורדפו כשדים אחרי הצבי, וכשהגיעו לפתח המחִלה בערבות יריחו היה צדקיהו ובניו יוצאים, ראום הכשדים ותְפָסוּם.

שלח אותם נבוזראדן אצל נבוכדנאצר ואמר לו: אמור לצדקיהו: מה ראית למרוד עלי? באיזה דין ארוּנך? אם בדין אלהיך — חַיָּב אתה לֵהָרֵג, שנשבעת בשמו לשקר; אם בדיני־מלכות — חַיָּב אתה לֵהרג, שכל מי שעובר שבועתו של מלך חיב לֵהרג. ענה צדקיהו: הרֹגֵני ראשון, שלא אראה בדם בני. ובניו אומרים ומבקשים ממנו: הרגנו תחלה, שלא נראה דם אבינו שפוך על הארץ. וכן עשה להם: שְׁחָטָם לפני אביהם ואחר כך הִטֵּט את עיניו ונתָנן בתנור והוליכו בבלה. והיה צדקיהו צֹוֵחַ ואומר: בואו וראו, כל בני אדם, שהיה ירמיהו מתנבא עלי ואמר לי: „לבבל אתה הולך, וכבבל תמות ובבל עיניך לֹא יראו" — ולא הייתי שומע לדבריו; והריני בבבל — ועיני לא רואות אותה.

וכשיצא ירמיה הנביא מענתות לירושלים, נטל עיניו וְראה עָשָׁן בית־המקדש עולה. אמר בלבו: שמא חזרו ישראל בתשובה להקריב קרבנות, שהרי עֲשַׁן־הקטרה עולה. בא ועמד לו על החומה וראה בית־המקדש עשוי דְּגוּרִים־דגורים של אבנים וחומת ירושלים מסוגרת. התחיל צֹוֵחַ ואומר: „פתתני ה' ואפת" וגו'[1].

הלך לו לדרכו, התחיל צוח ואומר: באיזו דרך הלכו לה, חטאים? באיזו דרך הלכו, האבודים? — אני אלך וְאובד עמהם. היה הולך ורואה את השביל מלא דם והארץ מְרֻבֶּצֶת בדם הרוגיה מכאן ומכאן. קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים של יונקים ועוללים שהיו הולכים בשבי. היה נופל לארץ ומנשקן. כשהגיע לגלות נפפם ונשקם. היה רואה כת של בחורים נתונים בקולָרין — ונותן את ראשו עמהם, ונבוזראדן בא ומעבירו מהם. וחזר ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות — ונותן את צוארו עליהם, ובא נבוזראדן

[1] ירמיה כ', ז.

פרחי־כהונה — צעירי הכהנים. גזברים — ממונים, פקידים על האוצרות. פסת יד — כף יד. הטט — נקר ועקר. נטל עיניו — נשא עיניו. דגורים דגורים — גלים גלים. פתיתני ה' ואפת — סבור הייתי שלא תחרב ירושלים מאחר שצויתני לקנות שדה. מרֻבצת — האבק של הדרך מרוּבץ בדם, כדרך שמרביצין אבק במים. בקולָרין — כסוטות ברזל שנותנים על צואר אסירים ושבויים. שלולים — קשורים. בשלשלאות — בכבלים.

ומעבירו מהם. היה בוכה לנגדם והם לנגדו. ענה ואמר להם: אחי ועמי, כל כך אֵרע לכם על שלא הייתם שומעים לדברי נבואתי. כיון שהגיע לנהר־פרת, ענה נבוזראדן ואמר לו: „אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל" [1]. חשב ירמיהו בלבו ואמר: אם אני הולך עמהם לבבל, אין מנחם לגלות הנשארת מהם בירושלים. יצא לו מהם. נטלו הגליות עיניהם וראו ירמיהו שפֵרַש מהם. געו כלם בבכיה בקול רם וצָוְחו ואמרו: אבינו ירמיהו, הרי אתה מניחנו, וזהו שנאמר: „על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו" [2]. ענה ירמיהו ואמר להם: אני מעיד שמים וארץ, אלו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון — לא גליתם.

היה ירמיה הולך ובוכה וכך אמר: חֲבָל עליך, יקרת המדינות! ובחוירתו היה רואה אצבעות ידים ורגלים מקוטעות ומושלכות בדרכים, והיה מלקטן ומגפפן ומחבקן ומנשקן ונותנן לתוך טליתו ובוכה עליהן ואומר: בָּני, לא כך הזהרתי ואמרתי לכם: „תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף" [3]. על אותה שעה נאמר: „על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה" [4] — על אותם הרים נאים ומשובחים אשא בכי ונהי ועל נאותיו של יעקב שנהפכו לקינה.

אמר ירמיהו: כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר, לבושה שחורים ושערה סָתור, צועקת ומבקשת: מי ינחמנה, ואני צועק ומבקש: מי ינחמני. קרבתי אצלה ודברתי עמה, ואמרתי לה: אם אשה אתְּ — דברי עמי, ואם רוח את—הסתלקי מלפני. ענתה ואמרה לי: אינך מכירני? אני היא שהיו לי שבעה בנים. יצא אביהם למדינת הים; עד שאני עולה ובוכה עליו באו ואמרו לי: נפל הבית על שבעה בניך והרָגָם. ואיני יודעת על מי אבכה ועל מי אסתור שערי?... עניתי ואמרתי: אין את טובה מאמך ציון — והיא עשויה מִרְעית לחית השדה. ענתה ואמרה לי: אני אמך ציון, אני היא אֵם השבעה. אמרתי לה: דומה מכתך למכתו של איוב: מאיוב נִטלו בניו ובנותיו וממך נטלו בניך ובנותיך; מאיוב נטלו כספו וזהבו וממך נטלו כספך וזהבך; איוב השלך לתוך האשפה ואת נעשית אשפה של זבל. וכשם שחזר הקב"ה ונחם את איוב כך עתיד הוא לחזור ולנחמך. (פסק"ר כ"ו; תענית כ"ט; איכ"ר; סד' טובא ברש"י).

III. סִלּוּק־שְׁכִינָה.

„וַיֵּצֵא כְּבוֹד ה' מֵעַל מִפְתַּן הַבָּיִת" [5] — אמר רבי אַחָא: למלך שהיה יוצא מפַּלְטִין שלו בכעס; משהיה יוצא היה חוזר ומגַפֵּף ומנשק בכָתְלֵי־פַּלְטִין ובעמודי־פלטין ובוכה ואומר: הֱוֵי שלום, בית־פלטין שלי! הוי שלום! הוי שלום, בית־מלכותי! הוי שלום, בֵּית־יְקָרִי! הוי שלום! מעכשו הוי שלום! כך משהיתה שכינה יוצאת מבית־המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכתלי בית־המקדש ובעמודי בית־המקדש ובוכה ואומרת: הוי שלום, בית־מקדשי! הוי שלום, בית־מלכותי! הוי שלום, בית יקרי! הוי שלום! מעכשו הוי שלום! (איכ"ר).

---

[1] ירמיה מ', ד. [2] תהלים קל"ז, א. [3] ירמיה י"ג, טז. [4] שם ט', ט. [5] יחזקאל י', יח.

ארע — קרה. געו — צעקו. סתור — פרוע.

IV. הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בּוֹכֶה.

ד „וַיִּקְרָא ה׳ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד"[1] — בשעה שבקש הקדוש־ברוך־הוא להחריב את בית־המקדש אמר: כל־זמן שאני בתוכו אין אֻמות־העולם נוגעות בו, אלא אֶכְבּוֹשׁ את עֵינַי ממני ואשָׁבע שלא אֶזְקֹק לו עד עת קץ — ויבאו האויבים ויחריבו אותו. מיד השיב הקב״ה ימינו והחזירה לאחוריו — והו שנאמר: „השיב אחור ימינו מפני אויב"[2]. באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו באש; וכיון שנשרף אמר הקב״ה: שוב אין לי מושב בארץ — אסלק שכינתי ממנה ואעלה למכוני הראשון. באותה שעה היה הקב״ה בוכה ואומר: אוי לי. מה עשיתי? הִשְׁרֵיתִי שכינתי למטה בשביל ישראל, ועכשיו שחטאו חזרתי למקומי הראשון; חס־ושלום, שחוק לגוים הייתי ולעג לבריות! באותה שעה בא מְטַטְרוֹן ונפל על פניו ואמר לפניו: רבונו־של־עולם! אני אבכה ואתה לא תבכה! אמר לו: אם אין אתה מניח לי לבכות — עכשו אכָּנס למקום שאין לך רשות לִכָּנס ואבכה, והו שנאמר: „ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי"[3].

אמר להם הקב״ה למלאכי־השרת: באו ונלך אני ואתם ונראה בביתי מה עשו אויבים בו. מיד הלך הקב״ה ומלאכי־השרת וירמיה לפניו. וכיון שראה הקב״ה את בית־המקדש — אמר: בודאי זהו ביתי וזהו מנוחתי, שבאו אויבים ועשו בו כרצונם. באותה שעה היה הקב״ה בוכה ואומר: אוי לי על ביתי! בָּנַי, היכן אתם? כהֲנַי וּלְוִיַּי, היכן אתם? אוהֲבַי, היכן אתם? מה אעשה לכם? כמה פעמים הִתְרֵיתִי בכם ולא חזרתם בתשובה.

אמר הקב״ה לירמיהו: אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו — ואין לך כְּאֵב לא עלי ולא על בני?! לך וקרא לאברהם יצחק ויעקב ולמשה מקבריהם, שהם יודעים לבכות. אמר לפניו: רבש״ע! איני יודע היכן משה קבור. א״ל הקב״ה: לך עֲמוֹד על שפת הירדן והרם קולך וקרא: בן עמרם, בן עמרם, עמוד וראה צאנך שקְרָעוּן אויבים.

מיד הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לַאֲבוֹת העולם: עִמְדוּ, שהגיע זמן שאתם מתבקשים לפני הקב״ה. אמרו לו: למה? אמר להם: איני יודע. שהיה מתְיָרא, שלא יאמרו: בְּיָמֶיךָ היתה לבנינו זאת.

הִנִּיחָם ירמיהו ועמד על שפת הירדן וקרא: בן עמרם, בן עמרם, עמוד: הגיע זמן שאתה מבֻקש לפני הקב״ה. א״ל: מה היום מיומים, שאני מבֻקש לפני הקב״ה? א״ל ירמיה: איני יודע.

הִנִּיחוֹ משה והלך לו אצל מלאכי־השרת, שהיו מכיר אותם משעת מַתַּן־תורה, אמר להם: משרתי עליונים! כלום אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב״ה? אמרו לו: בן עמרם, אי אתה יודע שבית־המקדש חרב וישראל גלו? מיד קרע בגדי כבוד שהלבישו הקב״ה והניח ידו על ראשו והיה צועק ובוכה עד שהגיע לאֲבוֹת־העולם. מיד אף הם קרעו את בגדיהם והניחו ידיהם על ראשיהם והיו צועקים ובוכים עד שהגיעו לשערי בית־המקדש.

כֵּיוָן שראה אותם הקב״ה, מיד „ויקרא ה׳ אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק"[4] (ואלמלי מקרא שכתוב אי־אפשר לאמרו) — והיו בוכים והולכים

[1] ישעיה כ״ב, יב. [2] איכה ב׳, ג. [3] ירמיהו י״ג, יז. [4] ישעיה כ״ב, יב.

ד) אכבוש — אעלים. אזקק — אתחבר. אסלק — אסיר. אעבור. השריתי — השריתי

משער זה לשער זה, כאדם שמתו מוטל לפניו. והיה הקב״ה סופד ואומר: אוי לו למלך שֶׁבְּקַטְנוּתוֹ הצליח ובזקנותו לא הצליח.

V. אֵבֶל אָבוֹת.

ה בשעה שחרב בית־המקדש בא אברהם לפני הקדוש־ברוך־הוא בוכה וממרט זקני ותולש שַׂערות ראשו ומכה את פניו וקורע את בגדיו ואפר על ראשו, והיה מְהַלֵּךְ בבית־המקדש וסופד וצועק, אמר לפני הקב״ה: מפני־מה נשתניתי מכל אומה ולשון, שבאתי לידי בושה וכלמה זאת? כיון שראוהו מלאכי־השרת, אף הם קשרו הספד שורות שורות ואומרים: „נשמו מסלות שבת עובר ארח״[1] – מסלות שהתקנת לירושלים, שלא יהיו עוברי־דרכים פוסקים מהן – היאך היו לשממה! דרכים שהיו ישראל עוברים ושבים בהם בחגים – היאך שבתו!

באותה שעה נִזְקַק הקב״ה למלאכי־השרת ואמר להם: מה לכם קושרים מספד שורות שורות? אמרו לפניו: רבונו־של־עולם! מפני אברהם אוהבך שבא לביתך וספד ובכה, מפני מה לא השגחת עליו? אמר להם: מיום שנפטר אוהבי מלפני לבית עולמו לא בא, ועכשו „מה לידידי בביתי״?[2] אמר אברהם לפני הקב״ה: רבש״ע! מפני מה הגְלִית את בני ומסרתָּם בידי האומות והרָגום בכל מיתות משונות, והחרבת את בית־המקדש, מקום שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך? אמר לו הקב״ה לאברהם: בניך חטאו ועברו על כל התורה ועל עשרים־ושתים אותיות שבה. אמר אברהם לפני הקב״ה: רבש״ע, מי מעיד בהם בישראל, שעברו את תורתך? אמר לו: תבוא תורה ותעיד בהם בישראל.

מיד באה תורה להעיד בהם. אמר לה אברהם: בתי, אַתְּ באה להעיד בהם בישראל, שעברו על מצותיך – ואין לך בֹּשֶׁת־פנים מפני? זכרי יום שהחזירך הקב״ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר־סיני וקבלו אותך וכבדוך, – ועכשו אַתְּ באת להעיד בהם ביום צרתם? כיון ששמעה תורה כך עמדה לצד אחד ולא העידה בהם.

אמר לו הקב״ה לאברהם: יבואו עשרים־ושתים אותיות ויעידו בהם בישראל. מיד באו עשרים ושתים אותיות. באה אל״ף להעיד בישראל, שעברו על התורה. אמר לה אברהם: אל״ף, את ראש לכל האותיות – ובאת להעיד בישראל ביום צרתם? זכרי יום שנגלה הקב״ה על הר סיני ופתח בך „אנכי ה׳ אלהיך״[3] ולא קבלוך אומה ולשון אלא בָּנַי – ואת באת להעיד בְּבָנַי! מיד עמדה אלף לצד אחד ולא העידה בהם.

בָּאָה בי״ת להעיד בהם בישראל. ואמר לה אברהם: בתי, את באת להעיד על בני, שהם זריזים בחמשה חֻמשי־תורה, שאת בראש התורה? מיד עמדה בי״ת לצד אחד ולא העידה כלום.

וכיון שראו כל האותיות שהשתיקן אברהם נתבַּיְשו ועמדו בעצמן ולא העידו בישראל.

[1] ישעיה ל״ג, ח. [2] ירמיה י״א, טו. [3] שמות כ׳, ב.

ה) ותולש – ומורט, ועוקר. קשרו הספד – נתחברו למספד. נזקק – נטפל, בא בדברים.

מיד פתח אברהם לפני הקב״ה ואמר: רבש״ע, למאה שנה נתת לי בן, וכשעמד על דעתו והיה בחור בן שלשים ושבע שנים אמרת לי: העלהו עולה לפני; ונעשיתי עליו כאכזרי ולא רחמתי עליו, אלא אני בעצמי כָּפַתִּי אותו — ולא תזכר לי זאת, ולא תרחם על בני?

פתח יצחק ואמר: רבש״ע, כשאמר לי אבא: „אלהים יראה לו השה לעולה בני״ [1], לא עִכַּבְתִּי על דבריך, ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח, ופשטתי את צוארי תחת הסכין — ולא תזכר לי זאת, ולא תרחם על בני?

פתח יעקב ואמר: רבש״ע, לא עשרים שנה עמדתי בבית לבן? וכשיצאתי מביתו פְּגָשַׁנִי עֵשָׂו הרשע ובקש להרוג את בני, ומסרתי עצמי למיתה עליהם — ועכשו יִמָּסְרוּ ביד אויביהם כצאן לטבחה לאחר שגדלתים כאפרוחים של תרנגולים וסבלתי עליהם צער־גדול־בנים, — ולא תזכור לי זאת, ולא תרחם על בני?

פתח משה ואמר: רבש״ע, לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה ורצתי לפניהם כסוס במדבר, וכשהגיע זמן שיכנסו לארץ גזרת עלי: במדבר יפלו עצמותי, — ועכשו שֶׁגָּלוּ שלחת לי לספוד ולבכות עליהם? זהו המשל שאומרים בני אדם: „מטוב ארוני לא טוב לי ומרעתו רע לי״...

באותה שעה אמר משה לירמיה: לך לפני, ואלך אליהם ואראה, מי מניח ידו עליהם? אמר לו ירמיה: אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים. אמר לו: אף־על־פי־כן!

מיד הלך משה וירמיה לפניו, עד שהגיעו לנהרות בבל. ראוהו למשה ואמרו זה לזה: בא בן־עמרם מקברו לפדותנו מיד צרינו. יצאה בת־קול ואמרה: גזרה היא מלפני! מיד אמר להם משה: בני, להחזיר אתכם אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה; אלא המקום יחזיר אתכם במהרה — והניח אותם. באותה שעה הרימו קולם בבכיה גדולה, עד שעלתה בְּכִיָּתָם למרים; זהו שנאמר: „על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו״ [2].

כיון שבא משה אצל אֲבוֹת־העולם אמרו לו: מה עשו האויבים בבנינו? אמר להם: מהם הרגו ומהם כָּפְתוּ ידיהם לאחוריהם, ומהם אסורים בכבלי ברזל, ומהם נפשטים ערומים, ומהם מתו בדרך ונבלתם לעוף־השמים ולבהמת הארץ, ומהם מושלכים לחמה רעבים וצמאים. מיד פתחו כלם ובכו וקוננו בקינות: וַי על מה שהגיע לבנינו, היאך הייתם כיתומים בלא אב! היאך אתם ישנים בצהרים ובקיץ בלא לבוש ובלא כסות! היאך הלכתם בהרים ובַחֲצָצִים חלוצי־נעלים ובלא סַנְדָּלִים! היאך אתם טעונים משאות חול! היאך היו ידיכם כפותות לאחוריכם! היאך לא הייתם בולעים רוק שבפיכם! פתח משה ואמר: ארורה השמש! למה לא חשכת בשעה שנכנס האויב לבית־המקדש! השיבה לו השמש: בחייך, משה רועה נאמן, היאך אהיה חשכה — ולא הניחוני, ולא הרפו ממני, שֶׁהִלְקוּנִי בששים שבטים של אש ואמרו לי: צאי והאירי אורך!

שוב פתח משה ואמר: וַי על זִיוָךְ, בית־המקדש, היאך חשך! וי שהגיע זמנו שיחרב! ההיכל נשרף ותנוקות של בית רבן נהרגים, ואבותיהם הולכים בשבי ובגלות ובחרב. שוב פתח משה ואמר: שַׁבָּאִים, בחייכם! לא תמיתו אותם מיתה אכוריה ולא

[1] בראשית כ״ב, ח. [2] תהלים קל״ז, א.

כפתי — עקדתי. בת־קול — קול משמים. וי — אוי ואבוי. ובחצצים — אבנים קטנות. סנדלים — נעלים. בחייך — לשון שבועה. שהלקוני — שהכוני. שבאים — שובים.

תעשו בהם כְּלָיָה גמורה, ולא תהרגו בן לפני אב ובת לפני אמה, שתגיע השעה והקב"ה יִפָּרַע מכם. והכשדים הרשעים לא עשו כך, אלא היו נותנים בן בכנף אמו ואמרו לאביו: קום שחטהו. היתה בוכה אמו ודמעותיה נושרות עליו, ואביו תולה ראשו.

ועוד אמר משה לפניו: רבש"ע, כתבת בתורתך: "ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו יום אחד"[1] — והלא כבר הרגו בנים ואמותיהם כמה וכמה, ואתה שותק...

באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה: רבש"ע, גלוי לפניך, שיעקב עבדך אהבני אהבה יתרה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכהגיע זמן נשואי לבעלי־יעץ אבי להחליפני באחותי, ולא קנאתי באחותי. ומה אם אני, שאני בשר־ודם, עפר ואפר, לא קנאתי לצרה שלי — אתה, מלך חי וקים ורחמן, מפני מה קִנֵּאת בעבודה־זרה שאין בה ממש, והגלית את בני?

מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר: בשבילך, רחל, אני מחזיר את ישראל למקומם. זהו שנאמר:

כֹּה אָמַר יְיָ:

קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים,
רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ מֵאֲנָה הִנָּחֵם...

ונאמר:

מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה,
כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ...
וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם[2]. (איכ"ר).

VI. דָּמוֹ שֶׁל זְכַרְיָה.

אמר רבי יהושע בן קָרְחָה: סָח לי זקן אחד מאנשי ירושלים: בבקעה זו הרג נבוזראדן רב־טבחים מאתים ואחת עשרה רבוא ובירושלים הרג תשעים וארבע רבוא על אבן אחת, עד שהלך דמם ונגע בדמו של זכריה. מצא את דמו של זכריה שהוא רותח ועולה. אמר להם: מה זה? אמרו לו: דם זבחים שנשפך. הביאו דם זבחים ולא נמצאו דומים זה לזה. אמר להם נבוזראדן: אם תאמרו לי—מוטב, ואם לא—אסריק את בשרכם במסרקות של ברזל. אמרו לו: מה נאמר לך? נביא היה בינינו והיה מוכיחנו על עֲבֵרות שבידינו, עמדנו עליו והרגנוהו, וזה כמה שנים שאין דמו נח. אמר להם: אני אֲפַיְסֶנּוּ. הביא סַנְהֶדְרֵי גדולה וסנהדרי קטנה והרגם על הדם—ולא נח; בחורים ובתולות — ולא נח; תינוקות של בית־רבם — ולא נח. אמר נבוזראדן: זכריה, זכריה: טובים שבהם אִבַּדְתִּי, וכי נוח לך שֶׁאֲאַבֵּד את כֻּלָּם? כשאמר לו כך—נח. באותה שעה הִרְהֵר נבוזראדן תשובה בלבו. אמר: ומה אם על נפש אחת כך—אני שהרגתי כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה. ברח ושלח שְׁטַר־צַוָּאָה לביתו ונתגייר. (גטין נ"ז).

---

[1] ויקרא כ"ב, כח. [2] ירמיה ל"א, יד—טז.

יִפָּרַע — ינקם, ישלם. ו) סח — ספר. אפיסנו — ארצנו.

VII. יִסּוּרֵי הַגּוֹלִים.

אתה מוצא, בשעה שנכנסו שונאים לירושלים, תפסו את הבחורים וכפתו ידיהם לאחוריהם, והיו הבחורים בוכים והדמעות יורדות על לחייהם, ולא היו יכולים לקנחן ונושרות על לחייהם כצָרֶבֶת. (איכ"ר).

„קָרָאתִי לִמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי"[1] — אמר ר' יהושע בן לוי: כשהגלה נבוכדנאצר את ישראל לבבל היו ידיהם כפותות מאחריהם ונתונים בשלשלאות של ברזל והולכים ערומים כבהמות. כיון שעברו על בני ישמעאל, אמרו להגמונות: עשו עמנו חסד ורחמים והעבירונו על אחינו בני ישמעאל דודנו. עשו כן, יצאו בני ישמעאל לקראתם, הוציאו להם פת מלוחה וציר עמה, ונודות ריקים, טְפוּחִים במים מבחוץ. כשראו ישראל כך, היו סבורים שהם מלאים, ולאחר שאכלו מלוחים היו נושכים בשניהם באותם נודות. ונכנסה רוח חמה לתוך מעיהם — ומתים. (תנח' יתרו).

ר' יוחנן אמר: שמונים אלף פרחי־כהונה ובידם שמונים אלף מגני זהב בקעו בחילותיו של נבוכדנאצר והלכו להם אצל הישמעאלים. אמרו להם: בני דודנו אתם, השקונו מים! אמרו להם: אכלו תחלה ואחר כך אתם שותים מים. מה עשו? הוציאו להם מיני מלוחים, וכיון שאכלו הוציאו להם נודות נפוחים והיה אחד מהם מתירא ונותנו לתוך פיו, והיה הרוח נכנס לתוך מעיו—והיה מפרפר ומת. (איכ"ר).

VIII. עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל.

בשעה שבא נבוכדנצר ושרף את בית־המקדש והגלה את ישראל ושבה אותם, לא עשה להם אִסְטַטְיָא בכל ארץ ישראל, אלא היו רודפים אותם. ולמה היו רודפים אותם? שהיו חוששים לנפשם ואמרו: אלהיהם של אומה זו מצפה להם שיעשו תשובה; שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב. לכך לא עשו אסטטיא בכל ארץ ישראל. וכיון שבאו על נהרות בבל וראו שהם נתונים בידם על אדמתם—מיד עשה אסטטיא. אלו נפנו לאכילה ושתיה ואלו נפנו לבכי ולמספד. אמר להם נבוכדנאצר: מה אתם יושבים ובוכים? והוא קורא לשבטו של לוי ואמר להם: הכינו עצמכם, עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפני בכנורות שלכם, כדרך שהייתם מַקִּישִׁים בבית־המקדש שלכם לפני אלהיכם. מסתכלים אלו באלו ואמרו: לא דַיֵּנוּ שהחרבנו בית־מקדשו בעונותינו, אלא עכשו אנו עומדים להקיש בכנורותינו לפני הַגַּנָּס הזה? מיד עמדו כלם ונטלו עצה ותלו כנורותיהם בערבות, שהיו שם, ושלטו בנפשותם ותתנו אַלְיוֹנֵי ידיהם לתוך פיהם ומרצצים ומקצצים

[1] איכה א', יט.

ז) לקנחן — למחותן. ח) להגמונות — לפקידים הממונים עליהם. וציר — מי־מלח. טפוחים — מלוחלחים. י) אסטטיא — מקום חניה. חוששים — יראים. עד שהם — בעוד שהם. אלו נפנו וגו' — הגוים פנו לאכילה ושתיה. ואלו... לבכי — ישראל. ותקישו—ותכו באצבעותיכם, כדרך המנגנים. הגנס — אדם שפל. ושלטו בנפשותם — משלו ברוחם, נתחזקו. אליוני — בהונות.

אותן. זהו שנאמר: „איך נשיר את שיר ה׳"[1] — „לא נשיר" לא נאמר אלא „איך נשיר". היו מראים אותם אצבעותיהם ואומרים להם: אין אתם יודעים שהיו כפותינו חזוקות כברזל ונתקטעו אצבעותינו,—ראו, ה י א ך נשיר? (פסק״ר ל״א).

יא אתה מוצא, עד שלא גלו ישראל היו עשויים עדרים עדרים: עדרי כהונה לבד, עדרי לויה לבד, עדרי ישראל לבד, וכיון שגלו נעשו עדר אחד — „כי נשבה עדר ה׳"[2]. (איכ״ר).

רבי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי היה אומר: מפני מה גלו ישראל לבבל יותר מבכל הארצות כֻּלן? מפני שבית־אברהם משם. מָשָׁלוּ משל, למה הדבר דומה? לאשה שקלקלה על בעלה; להיכן משלחה? משלחה לבית־אביה. (תוס׳ ב״ק).

IX. נִגּוּנִים.

יג „אֵלֶּה אֶזְכְּרָה וְאֶשְׁפְּכָה עָלַי נַפְשִׁי"[3]—כנגד מי אמרוהו בני קרח למקרא הזה? לא אמרוהו אלא כנגד כנסת־ישראל. שאמרה כנסת ישראל לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם, זכורה אני בטחון ושלוה, שהייתי שרויה בהם—ועכשו נתרחקו ממני, ואני בוכיה ומתאנחת ואומרת: מי ישימני כימים הראשונים, שהיה המקדש בנוי, ואתה יורד לתוכו משמי מרום ומַשרה שכינתך עלי ואומות־העולם מקלסין אותי, וכשהייתי מבקשת רחמים על עֲוֹני—אתה עונה אותי, ועכשו אני בבושה וכלמה.

ועוד אמרה לפניו: רבש״ע! שממה עלי נפשי, כשאני עוברת על ביתך והוא חרב, וקול דממה בתוכו, ואומר: מקום שזרעו של אברהם הקריבו קרבן לפניך, והכהנים עומדים על הדוכן, והלוים מקלסים בכנורות—יהיו שועלים מרקדים בו?

„כִּי אֶעֱבֹר בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד בֵּית אֱלֹהִים"[3]—אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה: לשעבר הייתי עולה לפעמי רגלים בצלו של הקב״ה, הדרכים מתוקנים לפני ואילנות מסוככים על ראשי; ועכשו אני בצלן של מלכיות, דַרכּי בסירים ואני גלויה ומהלכת בחמה; לשעבר הייתי עולה הֲמוֹנִיּוֹת־הֲמוֹנִיּוֹת של חגיגה, כנֶעֶנַע זה של מים, שאינו פוסק לא ביום ולא בלילה, סַלֵּי בִּכּוּרים על ראשי ומהלכת בשירות ובזמירות:

בהשכמה היו אומרים: „קוּמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן"![4]
בדרכים היו אומרים: „שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית ה׳ נֵלֵךְ"[5].
בירושלים היו אומרים: „עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָםִ"![6]
בהר הבית היו אומרים: הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ"![7]
בעזרה היו אומרים: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ"—[8]
ועכשו אני דמומה עולה ודמומה יורדת. (איכ״ר)

---

[1] תהלים קל״ז, ד. [2] ירמיה י״ג, יז. [3] תהלים מ״ב, ה. [4] ירמיה ל״א, ה. [5] תהלים קכ״ב, א. [6] שם שם, ב. [7] שם ק״נ, א. [8] שם שם, ו.

ונתקטעו — נקצצו. יג) המוניות — המונים. כנענע — משק מים ברדתם. בעזרה — בחצר המקדש. דמוּמה — דוממת.

X. נֶחָמָה.

„נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי"[1]—נחמוני נחמוני, עמי. בנוהג שבעולם כרם אם יהיה לאדם
יד ויבאו לסטים ויקצצו אותו—למי מנחמים, לכרם או לבעל־הכרם? וכן בית אם יהיה
לאדם ויבאו לסטים וישרפו אותו—למי מנחמים, לבית או לבעל־הבית? אתם כרם שלי
ובא נבוכדנאצר והחריב אותו והגלה אתכם ושרף את ביתי, אני הוא צריך להתנחם—
נחמוני נחמוני, עמי! (פסיק"ר)

„מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ"[2]—לא היה המקרא צריך לומר אלא
טו „בכי לאסף", „קינה לאסף"— ומהו אומר „מזמור לאסף"? אלא משל למלך שעשה
בית־חופה לבנו וסִידה וכִירה וצִירה—ויצא בנו לתַרבות רעה. מיד עלה המלך לחופה
וקרע את הוִילָאות ושבר את הקנים, ונטל פדגוג שלו חליל קנים והיה מזמר. אמרו לו:
המלך הפך חופתו של בנו — ואתה יושב ומזמר! אמר להם: מזמר אני, שהפך חופתו
של בנו ולא שפך חמתו על בנו. כך אמרו לאסף: הקדוש־ברוך־הוא החריב היכל
ומקדש — ואתה יושב ומזמר! אמר להם: מזמר אני, ששפך הקב"ה חמתו על העצים
ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל. (איכ"ר).

[1] ישעיה מ, א. [2] תהלים ע"ט, א.

יד) כרם שלי — כמאמר הכתוב: „כרם ה' צבאות בית ישראל". טו) לתרבות רעה — לגידול רע, למעשים רעים. הוילאות — הקלעים. פדגג — אומן ומחנך.

ח.

בֵּין בַּיִת לְבָיִת.

I. דָּנִיֵּאל וְהַתַּנִּין בְּבָבֶל.

א „וּפָקַדְתִּי עַל בֵּל בְּבָבֶל וְהוֹצֵאתִי אֶת־בִּלְעוֹ מִפִּיו"[1] – תַּנִּין אחד היה לו לנבוכדנצר, והיה בולע כל מה שהיו משליכין לפניו. אמר נבוכדנצר לדניאל: במה כחו גדול, שבולע כל מה שמשליכין לפניו? אמר לו דניאל: תן לי רשות ואני מַתִּישׁוֹ. נתן רשות. מה עשה דניאל? נטל תבן והטמין לתוכו מַסְמְרִים, השליך לפניו – וְנָקְבוּ מסמרים את בני־מֵעָיו. (ב"ר פ' ס"ח).

II. מֵתִים שֶׁהֶחֱיָה יְחֶזְקֵאל.

ב בשעה שהפיל נבוכדנצר את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, אמר לו הקדוש־ברוך־הוא ליחזקאל: לך והחיה מתים בבקעת־דוּרָא. כיון שהחיה אותם – באו עצמות וְטָפְחוּ לו, לאותו רשע, על פניו. אמר: מה־טיבן של אלו? אמרו: חֲבֵרָם של אלו מחיה מתים בבקעת דורא. פתח נבוכדנצר ואמר:

„אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין;
מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְשָׁלְטָנֵהּ עִם דָּר וְדָר"[2].

אמר ר' יצחק: יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע; שאלמלא בא מלאך וסטרו על פיו – בקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים. (סנה' צ"ב).

ג רבי אליעזר אומר: מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומתו. ומה שירה אמרו? „ה' ממית בצדק ומחיה ברחמים". רבי יהושע אומר: שירה זו אמרו: „ה' ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל"[3]. רבי יהודה אומר: אמת משל היה. אמר לו ר' נחמיה: אם אמת – למה משל, ואם משל – למה אמת? אלא – באמת משל היה.

רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ־ישראל

[1] ירמיה נ"א, מד. [2] דניאל ג', לג. [3] שמואל א, ב', ו.

א) מתישו – מחלישו. ב) חברם של אלו – יחזקאל חברם של חנניה מישאל ועזריה. וסטרו – והכהו. לגנות – לזלזל, להפחית במעלתם; שרצה להרבות בדברי־שבח נאים משירי דוד. ג) משל היה – שראה יחזקאל תחית העצמות במחזה, והוא משל כלפי ישראל שבאותו הדור, שנתיאשו מן הגאולה ונחשבו בעיני עצמם כמתים.

ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר: אני מבני בניהם והללו תפלין שהניח לי אבי אבא – מהם. (סנה׳ צ״א).

III. חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה.

ד דרש ר׳ שמעון הַשִּׁלוֹנִי: בשעה שהפיל נבוכדנאצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש, עמד יוֹרְקְמִי שר־הברד לפני הקדוש־ברוך־הוא ואמר לפניו: רבונו־של־עולם, ארד ואצנן את הכבשן ואציל הצדיקים הללו מכבשן האש. אמר לו גבריאל: אין גבורתו של הקב״ה בכך, שאתה שר־הברד והכל יודעין שהמים מכבים את האש; אלא אני שר של אש, – ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס. אמר לו הקב״ה: רד! באותה שעה פתח גבריאל ואמר: „ואמת ה׳ לעולם הללויה״. (פס׳ קי״ח)

ה „לְךָ ה׳ הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים״[1] – אמר רבי אלעזר: מי אמר הפסוק הזה?– חנניה מישאל ועזריה אֲמָרוּהוּ, בשעה שיצאו מכבשן האש נתכנסו כל אומות־העולם וטפחו לישראל על פניהם. אמרו להם: יש לכם אֱלֹהַ כזה – ואתם משתחוים לצלם?! ועמדו ורקקו בפניהם, עד שעשו כל גופם רוק, והיו חנניה וחבריו מגביהים פניהם למעלה וצדקו את הדין ואמרו: „לך ה׳ הצדקה ולנו בשת־הפנים״.

וחנניה מישאל ועזריה כשיצאו מן הכבשן – להיכן הלכו? אמר ר׳ יהושע: ברוק טבעו... (סנה׳ צ״ג; תנח׳ תשא).

IV. עֶזְרָא.

ו שָׁנִינוּ, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתִּנָּתֵן תורה על ידו לישראל, אִלְמָלֵא קְדָמוֹ משה. (סנה׳ כ׳).

ז „אִם חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז״[2]– אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כֻּלְּכֶם בימי עזרא–נמשלתם ככסף, שאין הָרָקָב שולט בו; עכשו שעליתם כדלתות – נמשלתם כארז, שהרקב שולט בו. (יומא ט׳).

V. אַנְשֵׁי כְנֶסֶת־הַגְּדוֹלָה.

ח אמר ר׳ יהושע בן לוי: למה נקרא שמם „אנשי כנסת־הגדולה״?–שהחזירו העטרה לְיָשְׁנָהּ: משה אמר: „האל הגדול הגבור והנורא״[3]; בא ירמיה ואמר: גוים מקרקרים

[1] דניאל ט׳, ז. [2] שה״ש ח׳, ט. [3] דברים י׳, יז.

ד) ואקדיח — ואלהט, ואלבן. ואמת ה׳ וגו׳ — שכך הבטיחו הקב״ה עוד בשעה שהפיל נמרוד את אברהם לכבשן. עיין למעלה (ע׳ 27). ה) להיכן הלכו—שאין שמותיהם נזכרים עוד בכל הכתוב. ז) כחומה — כמו שעולים בחומה, כלם כאחד. כדלתות — של שער, שאחת נפתחת ואחת סגורה, כך אתם עלו רק מקצתכם. ח) העטרה לישנה — שבחיו של הקב״ה למשפטם הראשון, במפורש להלן. מקרקרים— מנפצים את הקירות.

בהיכלו, — איה נוראותיו? — ולא אמר „נורא". בא דניאל ואמר: גוים מִשְׁתַּעְבְּדִים בבניו, איה גבורותיו? — ולא אמר „גבור". באו הם ואמרו: אדרבה: הן הן גבורות גבורותיו, שכובש את כעסו ונותן ארך־אפים לרשעים, ואלו הן נוראותיו, שאלמלא מוראו של הקדוש־ברוך־הוא, היאך אומה אחת יכולה להתקים בין כל האומות. (יומא ס"ט; ילק"ש).

VI. בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר.

ט „לַמְנַצֵּחַ עַל אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר"[1] — בדורו של מרדכי ואסתר הכתוב מדבר: בלילה, אף־על־פי שהוא לילה — יש אור לבנה וכוכבים ומַזָּלות; ואֵימָתַי הוא חשך? בעלות השחר: הלבנה נכנסת והכוכבים נכנסים והמזלות הולכים — אותה שעה אין חשך גדול ממנו. ואותה שעה הקדוש־ברוך־הוא עונה לעולם ומלואו ומעלה את השחר מתוך החשך ומאיר לעולם.

ועוד למה משולה אסתר לאילת השחר? מה אילת־השחר כשאורה בוקע לעלות — בתחלה היא באה קִמְעָא קמעא, ואחר כך היא מְנַפֶּצֶת ובאה, ואחר כך היא פרה ורבה, ואחר כך היא מַשְׁבַּחַת והולכת — כך היתה גאולתם של ישראל על ידי אסתר קמעא קמעא: בתחלה „ומרדכי יושב בשער המלך"[2], ואחר כך „ויהי כראות המלך את אסתר המלכה"[3], „בלילה ההוא נדדה שנת המלך"[4], ואח"כ „ויקח המן את הלבוש ואת הסוס"[5], ואח"כ „ויתלו את המן"[6], ואח"כ „ואתם כתבו על היהודים"[7], ואח"כ „ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות"[8], ואח"כ „ליהודים היתה א ו ר ה"[9].

חכמים אמרו: בשעה שאַיֶּלֶת הזו צמאה, היא חופרת גומא וקובעת קרניה לתוכו ועורגת לפני הקב"ה מתוך צרה, והקב"ה מעלה לה את התהום והתהום מעלה לה את המים. כך אסתר: בשעה שגזר המן הרשע גזרות קשות על ישראל — התחילה עורגת בתפלה לפני הקב"ה מתוך צרה וענה אותה הקב"ה.

ר' אסי אמר: מה שחר זה סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. (שו"ט; אגא"ס; יומא כ"ט).

[1]תהלים כ"ב, א. [2]אסתר ב', כא. [3]שם ה', ב. [4]שם ו', א. [5]שם שם, י. [6]שם ז', י. [7]שם ח', ח. [8]שם שם, טו. [9]שם שם, טז.

ולא אמר „נורא" — אלא „האל הגדול הגבור" בלבד (ירמיה ל"ב, יח). משתעבדים בבניו — מושלים בהם ומעבידים אותם. שכובש — שעוצר. ולא אמר „גבור" — אלא „האל הגדול והנורא" בלבד (דניאל ט', ד). ט) השחר — „אסתר" פרושו כוכב השחר בלשון פרסית. אותה שעה אין חשך גדול ממנו — וכן בדורו של אסתר היתה הצרה גדולה לישראל ביותר. קמעא קמעא — מעט מעט. מנפצת — מפוצצת ושולחת קרניה. משבחת והולכת — הולכת ומתגברת בזוהרה. גומא — בור. וקובעת — נותנת ומכניסה.

VII. סְעֻדַּת־אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ.

י שאלו תלמידיו את ר׳ שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחיבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כְּלָיָה? אמר להם: אִמרו לי אתם. — אמרו לו: מפני שנֶהֱנו מסעודתו של אותו רשע. אמר להם: אם כן, של שושן יֵהָרגו, של כל העולם כֻּלו לא יהרגו. אמרו לו: אמור לנו אתה. אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם. אמרו לו: וכי משוא־פנים יש בדבר? — אמר להם: הם לא עשו אלא לפָנים, אף הקדוש־ברוך־הוא לא עשה אלא לפנים. (מג׳ י״ב).

יא „וְהַשְּׁתִיָּה כַדָּת אֵין אֹנֵס"[1] — מלמד, שכל אחד ואחד השקוהו יין־מדינתו. אמר ר׳ לוי: כך היה טכסים של אנשי פרס: היה להם כוס גדול מחזיק חמש שמיניות והיו משקים בו לכל אחד ואחד — אפילו הוא מת, אפילו הוא משתגע אין מחזירו עד ששותהו כלו. ושר־המשקים היה מתעשר מאותם המסובים, שהיו רומזים לו ונותנים לו כמה דִינָרים של זהב, שלא להשקותם בו. אבל אחשורוש לא הכניס אותו הכוס בסעודתו; אמר: מי שהוא רוצה לשתות ישתה. (אב״ג; ילק״ש).

יב „לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ וָאִישׁ"[1] — אמר הקדוש־ברוך־הוא: רשע, שני אנשים מבקשים לִשָּׂא אשה אחת — שמא תוכל להַשִּׂיאה לשניהם? וכן שתי סְפִינות מְפָרשות בים הגדול, אחת מבקשת רוח דרומית ואחת מבקשת רוח צפונית — שמא יכולה רוח אחת להנהיג את שתיהן? למחר שני בני אדם באים אצלך — מרדכי והמן — שמא תוכל לצאת ידי שניהם כאחד? אלא לרומם אחד ולצלוב אחד... אין יכול לעשות כרצון איש ואיש אלא הקב״ה, שנאמר בו: „ומשביע לכל חי רצון"[2]. (אב״ג).

VIII. בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ.

יג „בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדְּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ — קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ"[3] — למה קצפו? — אמר ר׳ לוי: בגתן ותרש שני טַרְסִיִּים היו, והיו יושבים בשער המלך. העבירם המלך והושיב את מרדכי במקומם — וקצפו. מה עשו? אמרו נלך ונָטִיל אֶרֶס בסֵפֶל, כדי שימות המלך, ויהיו הכל אומרים: כשהיו בגתן ותרש משַׁמְרים את המלך — היו משמרים אותו יפה; עכשו שהושיב שם יהודי — נהרג. והיו עומדים ומְסִיחים בלשון טרסיים, והם לא היו יודעים שמרדכי מיושבי לשכת־הגזית היה, והיה יודע בשבעים לשון. (מד׳ פג״א; מג׳ י״ג).

[1] אסתר א׳ ח. [2] תהלים קמ״ה. טז. [3] אסתר ב׳, כא.

י) שונאיהם של ישראל — לשון נקיה כלפי ישראל, שתולה את ה„כליה" בשונאיהם. שבאותו הדור — בדור אסתר. של שושן — אלו שבאו לסעודה. וכי משוא פנים יש בדבר? — כלו׳, למה נתבטלה הגזרה? לפנים — למראית עין. מפני היראה. אף הקב״ה וגו׳ — מדה כנגד מדה. יא) טכסים — מנהג ודרך. דינרים — מין מטבע (דענאר). יב) מפרשות — כלו׳ הולכות. לצאת ידי שניהם — לעשות רצון שניהם. ולצלוב — לתלות. יג) טרסיים — שם אומה. ונטיל ארס בספל — ונשים רעל בכד היין שהמלך ישתה ממנו. ומסיחים — ומדברים. מיושבי לשכת הגזית — מן הסנהדרין שהיו יושבים ב„לשכת הגזית" בירושלים.

יד „וַיִּתְלוּ שְׁנֵיהֶם עַל עֵץ"[1]... אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן"[2] — רבי היה מספר: הארי עשה סעֻדה לכל החיות והבהמות. עשה להן סֻכה מעורות של אֲרָיוֹת. כיון שאכלו אמרו: מי ישיר לנו? תלו עיניהן בשועל. אמר להן: עונות אתן לי על מה שאני אומר? אמרו: הן. הגביה עיניו כלַפֵּי עורות שלמעלה ואמר: מי שהראנו בעליונים יֵרָאֵנו בתחתונים. כך מי שהראנו בצלובם של בגתן ותרש יראנו במפלת המן. (אס״ר).

IX. גְּדֻלַּת הָמָן.

טו אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל"[2]— אמר ר' לֵוִי: לא נתגדל המן אלא לרעתו. ולמה גִּדְּלוֹ? משל לגוֹלְיָר שקלל לבנו של מלך. אמר המלך: אם אני הורגו, הכל אומרים גוליר הרג. אלא אגַדלנו ואחר כך אהרגנו. עשה אותו טְרִיבוּנוֹס, ואח"כ עשה אותו הגמון ואח"כ התִּיז את ראשו. כך אמר הקדוש־בּרוך־הוא: אִלו נהרג המן כשֶׁירד ויעץ לאחשורוש לבטל בנין בית־המקדש לא היה מי יודעו, אלא יתגדל ואח"כ יִתָּלֶה. לפיכך „וישם את כסאו מעל כל השרים" — ואח"כ „ויתלו את המן". הרי אויבי הקב"ה למפלתם הם מתגדלים, זהו שאמר הכתוב: „בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און"[3]. מה כתוב בסוף המקרא? — „להשמדם עדי עד"[3]; ונאמר: „משגיא לגוים ויאבדם"[4]. (אס״ר ח'; אב״ג).

טז „גִּדַּל הַמֶּלֶךְ... אֶת הָמָן... וַיָּשֶׂם אֶת כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל הַשָּׂרִים"[2] — משל לאדם שהיו לו סִיָּחָה וחמורה וחזירה, והיה נותן לחמורה ולסיחה במדה ולחזירה שלא במדה. אמרה סיחה לחמורה: אנו שאנו עושים מלאכת בעל־הבית נותנים לנו במדה — ולחזירה שאינה עושה כלום נותנים שלא במדה! אמרה לה חמורה לסיחה: תבוא השעה ותראה. כיון שבאה קָלֶנְדָא שלהם נטלו החזירה ונחָרוּהָ. כך נאמר בתחלה „גדל" ולבסוף — „ויתלו את המן על העץ"[5]. (אב"ג).

X. מַחְשֶׁבֶת הָמָן.

יז „וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים"[6]— משל של המן הרשע למה הוא דומה? לעוף שקִנן על שפת הים, עלה הים, והציף את קנו. מה עשה? התחיל נוטל מים מן הים בפיו ושופך ליבשה, ונוטל עפר מן היבשה ומשליך לים. בא חברו ועמד לו על גביו ואמר לו: מה אתה עושה ומִתְיַגֵּע? אמר לו: איני זָז מכאן עד שאני עושה ים יבשה ויבשה ים. אמר לו: שוטה שבעולם! סוף סוף כמה אתה יכול? כך אמר לו הקדוש־ברוך־הוא להמן הרשע: אֵי שוטה שבעולם, אני אמרתי להשמידם כִּבְיָכוֹל ולא יכלתי,

[1]אסתר ב', כג. [2]שם ג', א. [3]תהלים צ"ב, ח. [4]איוב י"ב, כג. [5]אסתר ז', י. [6]שם ג', ו.

יד) מי שהראני בעליונים וגו' — כשם שראינו את העורות העליונים מופשטים כך נראה בהפשטת העורות של התחתונים. בצלובם — בתליתם. טו) לגוליר — למשרת המלך, רכב. טריבונוס... הגמון — מדרגות של שרות זו למעלה מזו. התיז — כרת. טז) סיחה—בת־אתון. קלנדא שלהם — יום חג של הגוים. ונחרוה — קרעוה, הרגוה לאכילה.

שנאמר: „ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו לחשיב חמתו מהשחית"[1], ואתה אמרת להשמיד להרוג ולאבד – חייך, ראשך יוסר תחת ראשם, שהם להצלה ואתה לתליה. (אס"ר; אב"ג).

XI. מַלְשִׁינוּת הָמָן וּגְזֵרַת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ.

יח „וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם אֶחָד"[2] – אמר רבא: אין מי שיודע לספר לשון־הרע כהמן. אמר לו המן לאחשורוש: בוא והתגרה בהם. א"ל: מתירא אני, שכל המתגרה בהם אלהיהם עושה עמו דין. א"ל: יָשְׁנוּ מן המצוות. א"ל: יש צדיקים ביניהם שיבקשו עליהם רחמים. א"ל: „עם אחד" הם. ושמא תאמר: אעשה קָרְחָה במלכות – „מְפֻזָּר"[2], מפוזרים הם בין העמים. ושמא תאמר: יש מהם פֵּרות – „ומפֹרָד"[2], כפִּרְדָּה זו שאינה עושה פֵּרות. ושמא תאמר: חוץ למלכות הם ואי אתה יכול להם – „בכל מדינות מלכותך"[2]. „ודתיהם שונות מכל עם"[2] – שאינם אוכלים עמנו ואינם שותים עמנו ואינם מִתְחַתְּנִים בנו. „ואת דתי המלך אינם עושים"[2] – שמוציאים כל השנה בשה"י פה"י. אומרים: שבת היא, יום טוב הוא ואין עושים עבודת המלך. התחיל להשב ימים טובים: חג המצות, שבעות, סוכות, ראש־השנה, צום כפור. אמר הקדוש־ברוך־הוא: רשע! אתה מפיל עין רעה במועדיהם שלהם—הרי אני מפילך לפניהם ומוסיפים להם מועד אחד על מפלתך. „ולמלך אין שוה להניחם"[2] – שאוכלים ושותים ומבזים את המלך: אפילו נפל זבוב בכוסו של אחד מהם זורקו ושותה, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהם – חובטו בקרקע ואינו שותה, ולפיכך „אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף וגו'"[3].

„וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ"[4] – אמר ר' אַבָּא: משל של אחשורוש והמן למה הדבר דומה? לשני בני אדם: אחד יש לו תֵּל בשדהו ואחד יש לו חָרִיץ בתוך שדהו. אמר בעל התל: מי יתן לי הריץ זה בדמים, ובעל החריץ אומר: מי יתן לי תל זה בדמים. לימים נִזְדַּוְּגוּ זה אצל זה. אמר לו בעל החריץ לבעל התל: „מכור לי תִלְּךָ". א"ל: „הַלְוַאי, טול אותו בחנם". (מג' י"ג, י"ד; פנ"א).

יט „וַיִּקָּרְאוּ סוֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ... וַיִּכָּתֵב... וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים"[5] – ומה כתבו באותם ספרים? „כל העמים, האֻמות והלשונות, שלומכם ישגה! יהא ידוע לכם, שאדם אחד בא לפנינו, לא ממקומנו ולא מארמתנו, מזרע עמלק הוא, בן גדולי עולם והמן שמו, וישאל ממנו שאֵלה קטנה וקלה, אָמר: עם אחד יש בינינו, נבזים מכל העמים ורוחם גַּסָּה, מוכנים לתַקָּלה ולְקַלְקָלָה, מלעיגים עלינו ושמחים ברעתנו, וקללת־המלך שגורה בפיהם ערב

[1]תהלים ק"ו, כג. [2]אסתר ג', ח. [3]שם שם, ט. [4]שם שם, יא. [5]שם שם, יב, יג.

יח) ישנו מן המצות — דרש מלשון שינה, כלו' בטלו מן המצות. אעשה קרחה במלכות — שמדינה אחת תתרוקן מיושביה. יש מהם פירות — הכנסות לאוצר המלך. שאינה עושה פירות — שאינה מולידה. חוץ למלכות — חוץ למדינות מלכותו. בשה"י פה"י — ר"ת: שבת היום, פסח היום. הריץ — גומא, בור. נזדוגו — נזדמנו יחד. יט) לתקלה ולקלקלה — למכשול ולרעה. שגורה — רגילה.

ובקר וצהרים. וכך הם אומרים: „ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו"[1], ועוד אומרים: „לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים"[2]. וכפויי־טובה הם. באו וראו מה עשו לאותו עני פרעה: כשירדו למצרים קִבְּלם בסבר־פנים־יפות והושיבם במיטב הארץ, וזן אותם בשני רעבון והאכילם מכל טובה. בקש שיבנו לו פלטין אחת, ובאו עליו בעלילה ואמרו לו: „נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו"[3]. אחר כך אנו חוזרים; רצונך, השאילנו כלי כסף וכלי זהב ושמלות. והשאילום כספם וזהבם וכל בגדיהם הטובים, וטָעֲנו כל אחד כמה חמורים עד שנִצלו את מצרים וברחו להם. רדף פרעה אחריהם להשיב את ממונו. הוא וכל מחנהו. מה עשו לו? היה עמהם אדם אחד ושמו משה בן עמרם ובכשפיו נטל מקל אחד ולחש עליו והכה בו את הים עד שחרב, ונכנסו כלם ביבשה בתוך הים ועברו כלם—ואיני יודע במה עברו ובמה יבשו המים. כיון שראה פרעה כן, אף הוא נכנס אחריהם—ואיני יודע במה דְחָפוּהו בתוך הים, וטָבע הוא וכל חילו בים. ולא זכרו הטובה שעשו להם. ומה עשו לעמלק אבי־אבא? כשעלו מן הים הלך אצל בלעם לִטוֹל עצה הימנו. אמר לו: רְאֵה מה עשתה אומה זו למצרים! ומה למצרים שעשו להם כמה טובות כך, לשאר אומות — על אחת כמה וכמה! היאך אתה יועצני? אמר לו בלעם: לך ועשה עמם מלחמה, ואם אתה לא תוכל להם אין כל בריה יכולה להם, לפי שהם תלוים בזכותו של אברהם, ואף אתה כן. מיד בא עליהם למלחמה. מה עשה אותו משה פרנס שלהם? היה לו תלמיד אחד, יהושע בן נון שמו, אכזרי בלא רחמים. אמר לו אותו משה: „בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק" — ואיני יודע אותם אנשים שבחר אם בעלי כשפים הם אם גבורי מלחמה. ואותו משה נטל מקל בידו — ואיני יודע מה עשה בו, ונטל אבן וישב עליה — ואיני יודע מה היה לוחש, עד שרפו ידיהם של עם עמלק ונפלו לפניהם הרוגים. באו על סיחון ועוג — גבורי עולם היו, שאין כל בְּרִיָּה יכולה לעמוד בפניהם — ואיני יודע במה הרגום. ומה עשה יהושע תלמידו של אותו האיש? הכניס את ישראל לארץ כנען, ולא דַיו שנטל את ארצם אלא שהרג מהם שלשים ואחד מלכים וחלק את ארצם לישראל, ואפילו אותם הגבעונים שהשלימו להם כבשום לעבדים ולשפחות. בא עליהם סיסרא והמונו — ואיני יודע מה עשו לו — נחל קישון גְרָפָם וּשְׁטָפָם והשליכם לים הגדול. והיה להם מלך ראשון, שאול שמו, והלך ונלחם בארץ אבי אבא עמלק והרג מהם מאה אלפים פרשים ביום אחד, ולא חמל על איש ואשה ועל עולל ויונק — ואיני יודע במה הרגם. ומה עשו לאגג זקני, שחמלו עליו בתחלה? לסוף בא אדם מהם ושמו שמואל, חֲתָכוֹ ונתן בשרו מאכל לעוף השמים—ואיני יודע במה הֲרָגוֹ מיתה משונה כזאת. אחר כך היה להם מלך אחד, דוד בן ישי שמו, והיה משחית ומכלה את כל הממלכות ולא היה חומל עליהם. ועמד אחריו שלמה בנו ובנה להם לישראל בית אחד וקרא לו בית־המקדש — ואיני יודע מה היה להם בתוכו. כשבאים עליהם למלחמה הם נִכנסים בתוכו וּמְכַשְּׁפִים בתוכו, וכשהם יוצאים ממנו — הורגים ומחריבים את העולם. ולא היתה מדה טובה שלא נתגאו בה. ומתוך טובה יתרה שהיתה להם לא חשבו כל אומה ולשון בעיניהם.

וכשהזקין אותו אלוה שלהם בא עליהם נבוכדנצר ושרף אותו בית שלהם ולא הועילו להם כשפיהם: מהם הרג ומהם השליך בשלשלאות של ברזל והגלם מעל אדמתם והביאם בינינו, ועדַין לא שנו מעשיהם המבוערים, ואף על פי שהם בגלות בינינו —

[1]תהלים י', טז. [2]שם קמ"ט, ז. [3]שמות ה', ג.

מלעיגים עלינו ועל יִרְאָתֵנוּ ותועבה אנו בעיניהם. ועכשו הִסְכַּמְנוּ כלנו לדעה אחת והפלנו גורלות לאַבדם מן העולם, ונפל עליהם הגורל בחדש אדר בשלשה עשר בו. ועכשו כשיגיעו אליכם האגרות הללו תהיו מזומנים לאותו היום, הדורך קשתו – ידרוך, והנוטל חרב – יטול, ועמדו להרוג ולהשמיד את כל היהודים שביניכם מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, ולא תשאירו מהם שריד ופליט.

וזו האגרת שכתב המן האגגי ושלח לכל ממלכות הארץ ולכל גדולי אומות־העולם:

„אני גדול המלך ושני לו, ראש לסגנים ומְבחר שבגדולי המלכות. הסכמתי אני וכל אפַּרְכִין וכל שרי המלך, הפַּחות והסגנים וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים,–הסכמנו כלנו בעצה אחת, בפה אחד ובדבור אחד ובלשון אחת. כתבנו ברשות המלך אחשורוש וחתמנו בטבעתו שלא להשיב, על עסק הנשר הגדול, שהיו כנפיו פרושות על כל העולם כלו, ולא היה עוף בהמה וחיה יכולים לעמוד בפניו, עד שבא הארי הגדול והכה את הנשר מכה גדולה ונשברו כנפיו ונמרטו אגפיו ונתקצצו רגליו, ונעשה כל העולם כלו בנחת–בשלוה והשקט מיום שנדד מִקנו עד היום הזה. ועכשו אנו רואים שהוא רוצה לגַדל נוצה וְאֲגַפַּיִם ורוצה לכסות אותנו ואת כל העולם כלו, כדרך שכִּסה ושִׁסה את אבותינו הראשונים. לכן נקבצו כל גדולי מלכי מדי ופרס מרשות המלך אחשורוש וכתבנו לכם להיות כלנו בעצה אחת, להכין פחים לנשר זה, ללכדו קודם שיגדל כחו ויחזור אל קנו. וראינו למרוט אגפיו ולשבור כנפיו ולהאכיל בשרו לעוף השמים, ולבַקע ביציו ולפַצֵּעַ אפרוחיו, ולעקור זכרו מן העולם. ולא תהא עצתנו כעצת פרעה, שגזר על הזכרים והניח את הנקבות, ולא כעמלק, שהרג נחשלים שבהם והניח גבוריהם, ולא כנבוכדנאצר, שהגלם והניחם והושיבם על כסא מלכותו, ולא כסנחריב, שהגלם אל ארץ כארצם, אלא הסכמנו ברוח ברורה להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, ולא יהיה להם לא זֵכֶר ולא שֵׁם ולא זרע בעולָם, שלא יעשו בנו כדרך שעשו בזקנינו ובאבותינו, שכל מי שעשה עמהֶם טובה לא גמלוהו אלא רעה".

בשעה שנחתמו אותן האגרות ונתנו ביד המן, יצא המן מפלטין של מלך שמח, הוא וכל בני חבורתו אחריו. פגע בהם מרדכי. ראה שלשה תינוקות שהיו באים מבית־הספר ורץ אחריהם. וכשראה המן וכל חבורתו שהיה מרדכי רץ אחרי התינוקות הלכו אחריו לדעת מה ישאל מהם. כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם: פְּסוֹק לי פסוקך. אמר לו: „אל תירא מפחד פתאם ומשואת רשעים כי תבא"[1]. פתח השני ואמר: אני עמדתי היום מבית־הספר בפסוק זה: „עוצו עצה ותופר, הברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל"[2]. פתח השלישי ואמר: „ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול, אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט"[3]. כיון ששמע מרדכי כך שחק ושמח שמחה גדולה. אמר לו המן: מה אמרו לך התינוקות הללו ששחקת? א"ל: בשורות טובות בשרוני, שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו. מיד כעס המן הרשע ואמר: אין אני שולח יד תחלה אלא בתינוקות הללו.

[1] משלי ג', כה. [2] ישעיה ח', י. [3] שם מ"ו, ד.

יראתנו — אלהותנו. אפרכין — שרי המלך. על עסק הנשר — בדבר הנשר, והוא דרך משל על ישראל. הארי הגדול — נבוכדנצר. ואגפים — וכנפים. ושסה — ובזז. פסוק לי פסוקך — אמור לי מה פסוק במקרא למדת היום?

אמר לו המן לאחשורוש: אלהיהם של אלו שונא זמה הוא; הושב להם נשים ועֲשֵׂה להם משתה, וגזור עליהם שיבאו כלם ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם. גזר המלך כך. מיד עמד מרדכי והכריז ואמר: בני, אל תלכו לבית־המשתה של אחשורוש, שלא יהא פתחון־פה לשטן עליכם. הניחו דברי מרדכי והלכו כלם לבית־המשתה.

אמר ר׳ ישמעאל: שמונה עשר אלף וחמש מאות איש הלכו לבית־המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו וקלקלו. מיד עמד שטן והשטין עליהם לפני הקב״ה ואמר לפניו: רבונו של עולם! עד מתי תדבק באומה זו, שהם מכעיסים לפניך? אם רצונך, אַבֵּד אומה זו מן העולם! אמר לו הקב״ה: תורה מה תהא עליה? אמר לפניו: רבש״ע, תסתַּפֵּק בעליונים. אף הקב״ה הִשְׁוָה דַעְתּוֹ לכך. באותה שעה אמר: למה לי אומה זו, שבשבילה רָבּוּ עלי כמה בעסים! — „אשביתה מאנוש זכרם!״ [1]. מיד אמר הקב״ה לשטן: הבא לי מגלה ואכתוב עליהם כְּלָיָה! הלך השטן והביא לו מגלה — וכתב וחתם.

מיד יצאה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקב״ה, ולקול בכיתה צעקו מלאכי־השרת ואמרו לפניו: רבש״ע, אם אין ישראל בעולם — אני למה? כיון ששמעו חמה ולבנה כך אספו נגהן, ושמים וארץ וכל מעשה בראשית מתאבלים.

באותה שעה רץ אליהו, זכור לטוב, בבהלה אצל אבות־העולם ואצל נביאים הראשונים ואמר להם: אבות העולם! שמים וארץ וכל צבא מרום בוכים במר־נפש וכל העולם אֲחָזוּ חיל כיולדה — ואתם שוכבים במנוחה? אמרו לו: על מה? אמר להם: מפני שנגזרה על שונאי ישראל כליה. אמרו לו אברהם יצחק ויעקב: אם נחתמה גזרתם מה אנו יכולים לעשות? חזר אליהו ואמר למשה: אי, רועה נאמן! כמה פעמים עמדת בפרץ לישראל יבטלת גזרתם לבלתי השחית, — מה תענה על הצרה הזאת? א״ל משה: כלום יש אדם כשר באותו הדור? א״ל: יש, ושמו מרדכי. א״ל: לך והודיעו, כדי שיעמד בתפלה, הוא משם ואנו מכאן. א״ל: רועה נאמן! כבר נכתבה אגרת כליה על ישראל וכבר נחתמה. א״ל משה: אם בְּטִיט היא חתומה — תפלתנו נשמעת, ואם בדם — מה שהיה היה. א״ל: בטיט היא חתומה. א״ל משה: לך והודיע למרדכי. מיד הלך והודיע למרדכי.

„וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה אֲשֶׁר דְּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים״ [2] — למה נקרא אבל גדול? שדרכו של אֵבל יום ראשון הוא קשה, וכל מה שהוא הולך הוא פוחת, אבל האבל הזה כל מה שהוא הולך היה מתקשה, שהיה אדם אומר: מחר אני נהרג.

„וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ״ [3] — מה עשה? הלך וקצץ ארז מגִּנַּת־הביתן והוציאו בהַלֵּל וזמר והעמידו על פתח ביתו. ואמר: למחר בשַׁחֲרִית אֶתְלֶה מרדכי עליו. וכיון שהעמידו — מָדַד עצמו עליו. הֱשִׁיבַתּוּ בת־קול ואמרה: נָאֶה לך העץ, מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית.

לאחר שעשה העץ, הלך אצל מרדכי וּמְצָאוֹ שהיה יושב בבית־המדרש והתינוקות יושבים לפניו, ראשיהם מפולשים באפר ושקים במתניהם ועוסקים בתורה וצועקים ובוכים. מנה אותם ומצאם שנים ועשרים אלף. נתן קוֹלָרִים בצואריהם ושלשלאות של ברזל ברגליהם. הפקיד עליהם שומרים ואמר: למחר אני שוחט הללו תחלה ואחר כך אני תולה את מרדכי.

[1] דברים ל״ב, כו. [2] אסתר ד׳, ג. [3] שם ה׳, יד.

וקלקלו — חטאו. בעליונים — במלאכים. השוה דעתו — הסכימה דעתו. מפולשים — מגוללים. קולרים — כבלי־צואר.

היו אמותיהם של התינוקות באות ומביאות להם לחם ומים ואומרות להם: בָּנֵינוּ, אִכְלוּ ושתו קודם שתמותו למחר ואל תמותו ברעב. מיד היו מניחים ידיהם על ספריהם ונשבעים: בחיי מרדכי רבנו, לא נאכל ולא נשתה, אלא בתעניתנו נמות עיפים. והיה כל אחד גולל ספרו ומחזירו לרבו ואומרים: סבורים היינו, שבזכות התורה נאריך ימים, ועכשו שלא זכינו – טול ספרך מידינו. געו כלם בבכיה. והיו האמות גועות כפָּרוֹת מבחוץ ובניהם כעגלים מבפנים, עד שעלתה שַׁועתם למרום. ושמע הקב"ה קול בִּבְיָתָם בסוף שלש שעות בלילה. באותה שעה עמד הקב"ה מכסא דין וישב על כסא רחמים ואמר: מה קול גדול זה שאני שומע כִּגְדָיִים וּטְלָאִים. עמד משה רבנו לפניו ואמר: רבש"ע, לא גדיים ולא טלאים הם, אלא קְטַנֵּי־עמך הם, ששרוים בתענית היום שלשה ימים ושלשה לילות – ולמחר עומדים לשחיטה כגדיים וטלאים. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ושבר את החותמות וקרע את האגרות – והפיל על אחשורוש בֶּהָלָה באותו לילה. (אגא"ס; אסי"ר; אב"ג; פנ"א; לק"ט; ילק"ש).

XII. מַפֶּלֶת הָמָן וּגְדֻלַּת־מָרְדְּכָי.

„בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ"[1] – ר' חָמָא בר גוריון אומר: כל בעלי־שֵׁנָה לא טעמו שֵׁנָה כל אותו הלילה: אסתר היתה עסוקה בסְעֻדתו של המן, מרדכי עסוק בשקו ובתעניתו, המן היה עסוק בקורתו. באותה שעה אמר הקדוש־ברוך־הוא למלאך הממונה על השֵׁנה: בָּנַי בצרה, – והרשע הזה ישן על מטתו? לֵךְ וְנַדֵּד את שנתו. מיד ירד המלאך, עמד על גבי אחשורוש והיה מטָרֵף לבו, אמר: כְּפוּי־טובה, לך ושַׁלֵּם טובה לבעליה. התחיל אחשורוש אומר: מי עשה לי טובה ולא שלמתי לו? – „ויאמר להביא את ספר הזכרונות"[1].

אמר ר' לוי: בנו של המן היה סופרו של מלך, וקרא הכתב לפניו – „וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש"[2]. התחיל גולל את הספר, וקפץ לפניו „אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש", וגלל את הספר. אמר לו המלך: עד מתי אתה גולל את הספר? קרא מה שלפניך. אמר: איני יכול לקרות. והיו הכתובים נקראים מאליהם „אשר הגיד מרדכי" וגו'. כשהזכירו לפניו מרדכי היתה שנתו באה. לעתותי בקר כשיָּשַׁן המלך היה רואה בחלומו המן עומד וסַיִף בידו ומבקש להרגו. באותה שעה בא המן ודפק על הפתח. נבעת המלך משנתו. אמר: „מי בחצר?"[3] – אמרו לו: „הנה המן עֹמד בחצר"[4]. אמר: אין זה חלום אלא אמת – „ויאמר המלך יבוא"[4].

כיון שבא אמר לו המלך: „מה לעשות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו"[5]? התחיל המן מתגאה בלבו: מי גדול ממני? מי מכובד ממני? כל מה שאני שואל לעצמי אני שואל. א"ל: אדוני המלך: „האיש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש מלכות... וסוס... בתר מלכות"[6]. כיון ששאל הכתר – נשתנו פניו של המלך. אמר: זהו שראיתי בחלומי, שהוא מבקש להרגני... א"ל המלך: „מהר קח... ועשה כן למרדכי"[7]. אמר לו: אדני המלך: הרבה מרדכי יש בעולם! א"ל: „למרדכי היהודי"[7]. א"ל: הרבה מרדכי יש בין

[1]אסתר ו', א. [2]שם שם ב. [3]שם שם, ד. [4]שם שם ה. [5]שם שם ו. [6]שם שם ח, ח. [7]שם ו', י.

בקורתו – בקורת העץ של התליה. מטָרֵף – מבלבל ומערבב. וסיף – וחרב.

היהודים... א״ל: „היושב בשער המלך״[1]. א״ל: אם כן, די לו בעֲיָרָה אחת או בנהר אחד. מיד שאג עליו המלך כארי ואמר: „אל תפל דבר מכל אשר דברת!״[1].

קרא המלך לַהֲתָךְ ולחרבונה שילכו עמו. אמר להם: הִזָּהרו שלא יִפֹּל דבר מכל אשר דבר. הלכו עם המן.

באותה שעה נכנס המן לבית גנזי המלך כשהוא כְּפוּף־קומה, אבל והפוי־ראש, אזניו מקוטפות ועיניו חשכות, פיו מעוקם ולבו מטומטם וברכיו נוקשות זו לזו, ונטל משם לבוש המלך וכל כלי מלכות, ויצא משם מבוהל ונכנס לאֻרות המלך, ונטל משם סוס עומד בראש הארוות, שתלוי בו רביד זהב, ואחז ברסן הסוס, וטען על כתפיו כל כלי המלכות והלך אצל מרדכי.

כיון שראה מרדכי שהמן בא והסוס בידו. אמר: כמדומה אני, שהרשע הזה בא לרמסני בסוסו. אמרו להם לתלמידיו: בִּרְחו לכם, שלא תִּכָּווּ בגחלתו! אמרו לו: לא נִפָּרֵד ממך, בין לחיים בין למות. מיד נתעטף בטליתו ועמד בתפלה. בֵּינָתַיִם בא המן וישב בין התלמידים. אמר להם: במה אתם עוסקים? אמרו לו: במצות העֹמר, שהיו ישראל מקריבים בזמן שבית־המקדש קַיָּם. אמר להם: ומַהוּ עֹמר זה? של כסף או של זהב? אמרו לו: של שעורים. — וכמה היה שוה? — הרבה הרבה — עשרה זוזים. אמר להם: עשרה זוזים שלכם נצחו עשרת אלפים ככר כסף שלי.

כשסִּיֵּם מרדכי תפלתו אמר לו המן: עמוד, מרדכי הצדיק בן אברהם יצחק ויעקב, שקך ואפרך הקדימו לעשרת אלפים ככר כסף שלי; עֲמוד מִשַּׂקְּך ואפרך ולְבַש לבוש המלך וְרַכַב על סוס המלך. אמר מרדכי להמן: רשע בן־זרעו של עמלק, הַמְתֵּן שעה אחת ואֹכל לחם מרורים ואשתה מי־ראש, ואחר כך הוציאני ותלֵני על העץ. א״ל המן: עמוד, מרדכי הצדיק, מִמֵּיכם נסים גדולים נעשו לכם, העץ שהתקנתי לרעתי התקנתי. ועתה קום ולבש לבוש זה ורכב על סוס זה, שהמלך רוצה לְכַבֶּדְךָ. מיד הבין מרדכי שעשה לו הקב״ה נס. ענה ואמר להמן: שוטה שבעולם, אני יושב על האפר וגופי מְנֻוָּל — ואני לובש לבוש מלכות! אין דרך־ארץ בכך. איני לובש עד שארחץ ואסתפר. הלך לבקש בַּלָּן וסַפָּר ולא מצא. הכניסו המן למרחץ וחגר חלציו וקשר זרועותיו ונעשה לו בַּלָּן, והביא כל מיני בשמים ושמנים טובים, ותִקְּנוֹ ורְחָצוֹ וסָכוֹ, והביא זוג־של־מספרים מביתו ונעשה לו סַפָּר. עד שהוא מגלחו, התחיל המן להתאנח. א״ל מרדכי: מפני מה אתה מתאנח? אמר: אוי לו לאותו איש! אדם שהיה גדול מן הפרתמים וכסאו למעלה מכסאותם — נעשה בלן וסַפר... א״ל: רשע, וכי איני מכיר את אביך שהיה סַפָּר של כפר פלוני עשרים־ושתים שנה, ואלו הם כליו!...

לאחר שתִּקְּנוֹ והלבישו א״ל: עלה ורכוב על סוס זה. א״ל: זקן אני ותָשַׁש כחי מפני התענית. נחן לו המן והכניע צוארו. דרך עליו מרדכי ועלה ורכב. בעליתו בעט בו. א״ל: מרדכי, „בנפול אויבך אל תשמח״[2]... א״ל: רשע, „ואתה על במותימו תדרך״[3].

היה מרדכי רוכב והמן הולך לפניו ומכריז: „ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו״[4], ועשרים ושבעה אלף נערים מבית המלך, כוסות של זהב בימינם וגביעים של

[1]אסתר ו׳, י. [2]משלי כ״ד, יז. [3]דברים ל״ג, כט. [4]אסתר ו׳, יא.

מקוטפות — מושפלות ונראות כמקוצצות. מטומטם — סתום ואטום. נוקשות — דופקות ברעדה. הרבה הרבה — לכל היותר. מנול — מזוהם ומלוכלך. בלן — בעל מרחץ. ספר — גלב. ותשש — וחלש. נחן — נכפף.

כסף בשמאלם, היו הולכים ומכריזים אף הם: „ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו“, והיו הכל מקלסים לפני ואבוקות דולקות כנגדו.

בתו של המן הציצה בעד החלון וראתה את אביה באותו קלון — ונפלה ומתה. וכשראו ישראל כבודו של מרדכי הלכו מימינו ושמאלו ואמרו: ככה יעשה לאיש אשר המלך שבשמים חפץ ביקרו.

והיה מרדכי מקלס ואומר: „אֲרוֹמִמְךָ ה' כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי“[1].

ותלמידיו היו אומרים: „זַמְּרוּ לַה' חֲסִידָיו“[2].

אסתר היתה אומרת: „אֵלֶיךָ ה' אֶקְרָא“[3].

וישראל היו אומרים: „הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי“[4].

„והמן נדחף אל ביתו“[5] — ובידו ארבע מלאכות: בַּלָּן, ספר, גּוֹלֵיר וקָרוז. (מג' ט"ז; אסי"ר; פנ"א).

כא מרדכי יצא לו מוניטון בעולם. מה מוניטין שלו? שק ואפר מכאן ועטרת זהב מכאן. (ב"ר פ' ל"ט).

XIII. תְּלִיַּת הָמָן.

כב „וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תְּלֻהוּ“[6] — ענה המן ואמר למרדכי: עד שלא יעלוני לתליה, בבקשה ממך, מרדכי הצדיק, לא תצְלְבֵנִי כמו שצולבים בני־אדם הֶדְיוֹטִים. גבורי עולם לא נחשבו לפני ורַבי המדינה נשתעבדו לי. החרדתי מלכים באמרי פי וברוח שפתי הבהלתי מדינות — ואני המן פַּתְשֶׁגֶר המלך היה שמי ואב למלך נקראתי. ירא אני פן תעשה לי כמו שחשבתי לעשות לך. חוס על כבודי ולא תהרגני כמו שהרגו לזקני אגג. עשה כטובתך, הלא אין בכם רוצחי נפש. אל תזכר לי שנאת אגג וקנאת עמלק, ולא תטר כמו שנקם ונטר עשו אבא. עיני כהו לראות פניך ואיני יכול לפתוח פי לפניך על שלקחתי עליך עצה מאוהבי ומזרש אשתי. בבקשה ממך, חוס על נפשי, אדוני מרדכי הצדיק, אל תתלה את שיבתי על עץ, הרגני כמו שתהרגני, את ראשי תסיר בחרב המלך, שבָּה מוּמָתים כל שרי המדינה. התחיל המן צוֵחַ ובוכה, ולא הטה מרדכי אזנו לו. וכשראה המן שאין דבריו נשמעים הרים קולו בבכי וביללה באמצע גינת הביתן. וכן ענה ואמר: האזינו לי, עצים ונטיעים, שנשתלו מששת ימי בראשית; בן המדתא עומד להתלות על העץ. התכנסו כלם לעצה ואמרו: מי שהוא גבוה חמשים אמה יִתָּלֶה המן על ראשו. הגפן אמרה: קצרה אני ואיני יכולה שיִתָּלֶה על ראשי, שממני לוקחין יין לנסכים. התאנה אמרה: איני יכולה שיתלה על ראשי, שממני לוקחין לבכורים וממני לבשו אדם והוה. הזית אמר: איני יכול שיתלה על ראשי, שממני לוקחין שמן למנורה. אמר התמר לפני הקב"ה: הכל יודעים שהמן הרשע בן בנו של אגג בן בנו של עמלק — ויתלה על ראשי?! ענה הקב"ה: יְיַשַּׁר כֹּחֲךָ, לא יִתָּלֶה על ראשך, שאתה זו לכנסת ציון הרצויה.

[1]תהלים ל', ב. [2]שם שם ה. [3]שם שם ט. [4]שם שם, ב. [5]אסתר ו', יב. [6]שם ז', ט.

גוליר — נוהג בסוס. כרוז — מכריז. כב) פתשגר — משנה למלך. יישר כחך — לשון ברכה, כלו' תבוא עליך ברכה.

אמר האתרג: איני יכול שיתלה על ראשי, שאצלי באים כל העמים כלם לקחת מִפֵּרְיִי ולשַׁבח לפניך. פתח ההדס ואמר: איני יכול שיתלה על ראשי, שאומרים עלי ששון ושמחה, ועוד – שאני שותף עם האתרג. צָוַח האלון ואמר: איני יכול שיתלה על ראשי, שדבורה מינקת רבקה קבורה תחתי. קראה האֵלה ואמרה: איני יכולה שיתלה על ראשי, שאבשלום בן דוד נתלה בראשי. רמון אמר: איני יכול שיתלה על ראשי, שהצדיקים משולים אלי. שמעוני – אמר הארז – תלו את המן עלי, על העץ שהתקין לנפשו. (תרג״ש).

ט.

בֵּית שֵׁנִי בְּבִנְיָנוֹ וּבַעֲבוֹדָתוֹ.

I. הַמִּקְדָּשׁ בְּתִפְאַרְתּוֹ.

א מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כְּרַךְ נחמד מעולם; ומי שלא ראה בית־המקדש בְּבִנְיָנוֹ לא ראה בִּנְיָן מפֹאָר מעולם. (סוכה נ״א).

ב ארץ־ישראל היא טבורו־של־עולם, שיושבת באמצעיתו, וירושלים באמצע ארץ־ישראל, ובית־המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע בית־המקדש, והארון באמצע ההיכל, ואבן־השתיה לפני ההיכל, שממנה השתת העולם. (תנח״ק קדושים).

ג בית־הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין, וכראש־תור יוצא מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה, שנאמר: „ובין כתפיו שכן"[1]. ומפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו? — משל למלך, שבא אצל בניו לפרקים; כל אחד ואחד אומר: אצלי הוא שורה. קטן שבכלם אמר: אפשר שמניח אבא אַחַי הגדולים ושורה אצלי? עמד והלך ופניו כְּבוּשוֹת ונפשו עֲגוּמה. אמר המלך: ראיתם בני הקטן, שעמד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו? עכשו מאכל ומשתה יהא משלכם, ולִינָתִי אצלו. כך אמר הקדוש־ברוך־הוא: בית־הבחירה יהיה בחלקו של בנימין וקרבנות — מכל השבטים. (ילק״ש).

ד ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו, — ודומה לארי. (מדות פ״ג).

ה כל השערים שבמקדש נשתַנו להיות של זהב, חוץ משערי נִקָנוֹר, מפני שנעשו בהם נסים; ויש אומרים: מפני שנְחֻשְׁתָּם מְצֻהֶבֶת היתה. ר׳ אליעזר בן יעקב אומר: נחשת־קָלָל היתה, והיתה מאירה כשל זהב.

ומה נִסים נעשו לדלתותיו של נִקָנוֹר? אמרו: כשהלך נקנור להביא דְלָתוֹת מאַלֶכְּסַנְדְּרִיָא של מצרים — בחזירתו עמד עליו נַחשול שֶׁבַּיָּם לטַבְּעוֹ. נטלו אחת מהן וְהֵטִילוּהָ לים — ועדַיִן לא נָח הים מִזַּעְפּוֹ. בִּקשו לְהָטִיל את חֲבֶרְתָּהּ — עמד הוא וּכְרָכָהּ.

[1]דברים ל״ג, י״ב.

ב) ההיכל — קדשי הקדשים. אבן השתיה — (אבן היסוד), שהיתה מונחת לדבר האגדה בהיכל. השתת — נתיסד. ג) בית הבחירה — בית המקדש. ובראש־תור — כזוית משולשת. כבושות — מושפלות כלפי קרקע. ה) נשתנו להיות של זהב — שמתחלה היו של נחשת. מפני שנעשו בהם נסים — כמפורש להלן, ולפיכך לא שנו אותם. נחשול — סער מכה גלים. וכרכה — לפת אותה בידיו ודבק בה.

אמר להם: הטילוני עמה. מיד נח הים מזעפו. היה מצטער על חברתה. כיון שהגיעה לנמלה של עכו, היתה מבצבצת ויוצאת מתחת דפני הספינה; ויש אומרים: בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה. (יומא ל״ח).

ו גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל, ומדלה על־גבי כלונסות. וכל מי שהיה מתנדב עלה או גרגיר או אשכול — מביא ותולה בה.

אמר ר׳ אלעזר ברבי צדוק: מעשה היה ונמנו עליה שלש מאות כהנים לפנותה.

ר׳ שמעון בן גמליאל אומר משום רבי שמעון הסגן: פרכת עביה טפח, ועל שבעים ושנים נירים נארגת ועל כל נימא ונימא עשרים וארבעה חוטים; ארכה ארבעים באמה ורחבה עשרים באמה; ומשמונים ושתי רבוא נעשית. ושתים עושים בשנה, ושלש מאות כהנים מטבילין אותה.

אמר שמואל: דברו חכמים [כאן] בלשון הבאי. (חול׳ צ׳).

ז אבוב היה במקדש, חלק היה, דק היה, של קנה היה, ומימות משה היה; צוה המלך וצפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמו שהיה. נטלו את צפויו — וחזר קולו להיות ערב כמו שהיה.

צלצל היה במקדש, של נחשת היה, מימות משה היה, והיה קולו ערב — ונפגם. שלחו חכמים והביאו אמנים מאלכסנדריא של מצרים ותקנוהו — ולא היה קולו ערב מו שהיה. נטלו את תקונו — וחזר קולו להיות ערב כמו שהיה.

מכתשת היתה במקדש, של נחשת היתה, ומימות משה היתה, והיתה מפטמת הבשמים — נפגמה. שלחו חכמים והביאו אמנים מאלכסנדריא של מצרים ותקנוה — ולא היתה מפטמת כמו שהיתה; נטלו את תקונה — וחזרה לתחלתה.

אלו כלים נשתירו ממקדש ראשון ונפגמו ולא עלתה להם ארוכה. (ערכ׳ י׳; תוספ׳).

ח אמר שמואל: מגרפה היתה במקדש. עשרה נקבים היו בה, וכל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר; נמצאת כלה מוציאה מאה מיני זמר.

שנו: היא אמה וגבוהה אמה וקתא יוצא הימנה, ועשרה נקבים היו בה, כל אחד מוציא מאה מיני זמר; נמצאת כלה מוציאה אלף מיני זמר.

אמר רב נחמן בר יצחק: גוזמא שנו. (ערכין י׳, י״א).

לנמלה — לחוף של עכו. מבצבצת — צצה ומתגלית. דפני — כתלי. ו) ומדלה — מוגבהת וסמוכה. כלונסות — עמודים, יתדות של עץ. שלש מאות כהנים — לשון גוזמא. לפנותה — ממקומה. הסגן — המשנה. נירים — כמין טבעות שהחוטים נמתחים דרך שם בשעת אריגה. כל נימא — כלו׳ כל חוט ארוג הוא כפול ושזור משל כ״ד חוטים דקים. ומשמונים ושתי רבוא — חוטים. ושתים עושים בשנה — שתי פרוכות בשנה. ז) אבוב — חליל. ערב — נעים. צלצל — כלי זמר מצלצל. נפגם — נתקלקל קצת. מפטמת — מערבת וממזגת את מזג הסממנים ע״י כתישה. ארוכה — רפואה ותקנה. ח) מגרפה — מין כלי זמר. קתא — בית־יד. גוזמא שנו — ענין הפריזה והגוזמה.

י שתי לְשָׁכוֹת היו במקדש, אחת לְשִׁכַּת־חֲשָׁאִים ואחת לְשִׁכַּת־הכלים. לשכת־חשאים – יִראֵי־חטא נותנים לתוכה בַּחֲשָׁאי, ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי; לשכת־הכלים – כל מי שמתנדב כלי – זורק לתוכה, ואחת לשלשים יום הַגִּזְבָּרִים פותחים אותה, וכל כלי שמצאו בו צֹרֶךְ לבדק־הבית – מַנִיחִין אותו, והשאר נמכרים, וּדְמֵיהֶם נופלים לבדק־הבית. (שק' פ' ה').

מַעְיָן היוצא מבית קדשי הקדשים, בתחלה דומה לקרני־חגבים; כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שְׁתִי; כיון שהגיע לפתח האולם – נעשה כחוט של עֵרֶב; כיון שהגיע לפתח הָעֲזָרָה–נעשה כפי פַךְ קטן; מִכָּאן ואילך היה מתגבר ועולה, עד שמגיע לפתח בית דוד. כיון שהגיעה לפתח בית דוד–נעשה כנחל שוטף, שֶׁבּוֹ רוחצין טמאים לְטָהֳרָתָם. (יומא ע"ז).

II. גְּנִיזַת הָאָרוֹן.

יא חמשה דברים היו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הם: ארון וכפורת וכרובים, אש ושכינה ורוח־הקדש ואורים־ותומים.

מִשֶּׁנִּגְנַז אָרוֹן, נגנזה עמו צנצנת־המן וצלוחית שמן־המשחה ומקלו של אהרן בִּשְׁקֵדֶיהָ וּפְרָחֶיהָ וארגז שֶׁשָּׁגְרוּ פלשתים דורון לאלהי־ישראל. ומי גְנָזוֹ? – יאשיהו מלך יהודה גְּנָזוֹ. מה ראה שֶׁגְּנָזוֹ? – מצא כתוב: „יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת וגו'"[1], עמד וּגְנָזוֹ, שנאמר: „ויאמר ללוים... תנו את ארון־הקדש בבית אשר בנה שלמה... אין לכם משא בכתף – עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל"[2]. (יומא כ"א, נ"ב).

יב של־בית־רבן גמליאל ושל־בית ר' חנניה סְגַן־הכהנים היו משתחוים כנגד דיר־העצים; שכן מְסוֹרֶת בידם מאבותיהם, ששם הארון גנוז. (שק' פ' ו').

יג מעשה בכהן אחד, שהיה מתעסק, וראה רצפה משונה מחברותיה. בא והודיע את חבריו – ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתו. וידעו ביחוד, ששם הארון גנוז. מה היה עושה? אמר ר' חֶלְבּוֹ: מתעסק בקרדומו היה.

תנא דְּבֵי ר' ישמעאל: שני כהנים בעלי מומים היו מַתְלִיעִים בעצים, ונשמטה קרדומו של אחד מהם ונפלה שם, ויצאה אֵשׁ וַאֲכָלַתּוּ. (יומא נ"ד).

III. כֶּתֶר־כְּהֻנָּה.

יד לְשִׁכַּת־הגזית – שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה. וכהן שנמצא בו פְּסוּל – לובש שחורים ויוצא והולך לו. ושלא נמצא בו פסול, לובש

[1] דברים כ"ח, ל"ו. [2] דברי הימים ב, ל"ה, ג.

ס) ודמיהם – מחירם. יא) משנגנז – נעלם. דורון – מנחה. יולך ה' אותך וגו' – ודאג שמא יגלה לבבל. יב) דיר העצים – חדר שהעצים מונחים שם. מסורת – קבלה. יג) ביחוד – בבירור. תנא דבי ר' ישמעאל – שנה אחד משל בית ר' ישמעאל. מתליעים – מבררים את העצים היפים מתוך הרקובים, שעלו בהם תולעים. יד) פסול – מצד גופו או משפחתו.

לְבָנִים ומתעטף לְבָנִים, נכנס ומשמש עם אחיו הכהנים. ויום־טוב היו עושים, שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן הכהן. וכך היו אומרים: בָּרוּךְ המקום, ברוך הוא, שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן; וברוך הוא, שבחר באהרן ובניו, לעמוד לשרת לפני ה' ובית־קדשי־הקדשים. (מדות פ' ה').

טו „והכהן הגדול מאחיו"[1] – למה נקרא שמו גדול? – שהוא גדול בחמשה דברים: בנוי, בכח, בעושר בחכמה ובמראה.

מעשה בפנחס הַפַּתָּת שמִנוהו כהן גדול, ויצאו אחיו הכהנים וראו אותו חוצב אבנים, ולא הניחוהו, ומלאו את הַמְּחָצָב לפניו דִּנרי זהב.

ומנין שאם אין לו, אחיו הכהנים מְגַדלים אותו, – שנאמר: „והכהן הגדול מאחיו"[1] – גַּדְּלֵהוּ מִשֶּׁל אחיו. (ירש' יומא פ' א'; תנה"ק אמור).

IV. שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק.

טז ארבעים שנה, ששִׁמֵּש שמעון הצדיק, היה גורל עולה בְּיָמִין; מכאן ואֵילָךְ, פעמים עולה בימין, פעמים עולה בשמאל. והיה לשון של זהורית מלבין; מכאן ואילך, פעמים מלבין, פעמים אינו מלבין. והיה נר מערבי דולק; מכאן ואילך פעמים דולק, פעמים כָּבָה. והיתה אש של מערכה מתגברת, ולא היו כהנים צריכים להביא עצים למערכה, חוץ משני גְזִירֵי עצים, כדי לְקַיֵּם מצות עצים; מכאן ואילך תָּשַׁשׁ כחה של מערכה, פעמים מתגברת, פעמים אינה מתגברת. ולא היו כהנים נמנָעים להביא עצים למערכה כל היום כֻּלּוֹ. ונשתַּלחה ברכה בעֹמר ובשתי הלחם ובלחם הפנים. וכל כהן שמגיעו כְּזַיִת – יש אוכל ושבֵעַ, יש שבֵעַ ומוֹתיר; מכאן ואילך, נשתלחה מְאֵרָה בעֹמר ובשתי־הלחם ובלחם־הפנים, וכל כהן מגיעו כפול. הצנועים מושכים את ידיהם, והגַּרְגְּרָנִים נוטלים ואוכלים. ומעשה באחד, שנטל חלקו וחלק חברו, והיו קוראין אותו בן־חמצן עד יום מותו. (יומא ל"ט).

יז בעשרים וחמשה בטבת יום הר גריזים הוא, יום שבקשו כותים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתָנוֹ להם. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה? – לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה, ומיַּקִּירי ישראל עמו, ואבוקות של אור בידיהם. והיו מהלכים כל הלילה כלו, הללו מהלכים מצד זה והללו מהלכים מצד זה, עד שעלה

[1] ויקרא כ"א, י'.

טו) בנוי – ביופי. הפתת – חוצב ופוסל אבנים. טז) גורל עולה בימין – גורל של שני שעירי יום כפור, אחד לה' ואחד לעזאזל; ובימי שמעון היה תמיד עולה „לה'" בימין. לשון של זהורית מלבין – כשנשתלח השעיר לעזאזל היו קושרים לשון של זהורית (חבילת צמר אדום) על פתח האולם, וכשהלבין ידעו ישראל שנמחל להם והיו שמחים (ועיין להלן בעבודת יום כפור). דולק – ואינו כבה לעולם. ונשתלחה ברכה – בימי שמעון. הגרגרנים – הלהוטים אחרי אכילה. בן־חמצן – חמסן. יז) יום הר גריזים – יום שנחרב מקדשם של הכותים (השומרונים) בהר גריזים, כמפורש להלן בענין.

עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר אמר להם: מי הם הללו? אמרו לו: הללו יהודים, שמרדו בך. כיון שהגיע לאַנְטִיפַּטְרַס זרחה חמה ופגעו זה בזה. כיון שראה את שמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו: מלך גדול כמותך, ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דְיוֹקְנוֹ של זה מְנַצַּחַת לְפָנַי בבית־מלחמתי. אמר להם: למה באתם? אמרו לו: אפשר בית שמתפללין בו עליך ועל מלכותך, שלא תחרב, יַתְעוּך גוים להחריבו? אמר להם: מי הם הללו? אמרו לו: הללו כותים, שעומדים לפניך. אמר להם: הרי הם מסורים בידיכם. מיד נְקָבוּם בְּעָקְבֵיהֶם וּתְלָאוּם בְּזַנְבֵי סוסיהם, והיו מגררים אותם על הקוצים ועל הברקנים, עד שהגיעו להר גריזים. כיון שהגיעו להר גריזים חֲרָשׁוּהוּ וּזְרָעוּהוּ כַּרְשִׁינִים, כדרך שבקשו לעשות לבית אלהינו — ואותו היום עֲשָׂאוּהוּ יום־טוב. (יומא ס״ט).

V. מִקְדַּשׁ־חוֹנְיוֹ.

יח אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק, אמר להם: בשנה זו הוא מת. אמרו לו: מנין אתה יודע? אמר להם: בכל יום־הכפורים היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לְבָנִים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויוצא עמי; שנה זו נזדמן לי זקן אחד, לבוש שחורים ועטוף שחורים, נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הרגל חלה שבעת ימים ומת, ונמנעו אחיו הכהנים מִלְּבָרֵךְ בשם.

בשעת פטירתו אמר להם: חוניו בני ישמש תחתי. נתקנא בו שמעי אחיו, שהיה גדול ממנו שתי שנים ומחצה. אמר לו: בא ואלמֶדך סדר־עבודה. הלבישו באוּנְקְלִי וַחֲגָרוֹ בְּצִלְצוֹל והעמידו אצל מזבח. אמר להם לאחיו הכהנים: ראו מה נָדַר זה וקִיֵּם לאהובתו— אותו היום שאשמש בכהונה גדולה אלבַּשׁ באונקלי שֶׁלִּיכִי ואחגור בצלצול שֶׁלִּיכִי. בִּקשו אחיו הכהנים להרגו, רץ מפניהם ורצו אחריו. הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מזבח, והעלה עליו לשֵׁם עבודה־זרה. וכששמעו חכמים בדבר אמרו: מה זה שלא ירד לה כך, היורד לה על אחת כמה וכמה; דברי רבי מאיר. אמר לו רבי יהודה: לא כך היה מעשה, אלא — לא קבל עליו חוניו, שהיה שמעי אחיו גדול ממנו שתי שנים ומחצה, ואף על פי כן נתקנא בו חוניו בשמעי אחיו. אמר: בא ואלמדך סדר עבודה, הלבישו באונקלי וחגרו מצלצול והעמידו אצל המזבח. אמר להם לאחיו הכהנים: ראו, מה נָדַר זה וקִיֵּם לאהובתו — אותו היום שאשמש בכהונה גדולה אלבש באונקלי שליכי ואחגור בצלצול שליכי. בקשו אחיו הכהנים להרגו — סָח להם כל המאורע. בקשו להרוג את חוניו — רץ מפניהם ורצו אחריו. רץ לבית המלך — ורצו אחריו. כל הרואה אותו אומר: זה הוא, זה הוא; הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מזבח והעלה עליו לשם־שמים, שנאמר: „ביום ההוא יהיה מזבח לה׳ בתוך ארץ מצרים" [1]. וכששמעו חכמים בדבר אמרו: ומה זה שברח ממנה כך, המבקש לירד לה על אחת כמה וכמה. (מנח׳ ק״ט).

[1] ישעיה י״ט, י״ט.

דמות דיוקנו — דמות צורתו, פרצוף פניו. כרשינים — מין זרעונים למאכל בהמה. יח) מזדמן לי — בבית־קדשי־קדשים בשעת עבודה. מלברך — את העם ברכת כהנים. בשם — בשם המפורש. ישמש תחתי — בכהונה גדולה. באונקלי — מין מעיל של נשים. בצלצול — חגורה של נשים. שליכי — שלך. שלא ירד לה — שלא הספיק עדין לשמש בכהונה. כך— קשה עליו הפרידה מן הגדולה עד שפרש לעבודה־זרה כשדחוהו. היורד לה — לכהונה. על אחת כמה וכמה — שאין לדחותו אחר כך.

VI. דְּיוֹפְלוֹסְטוֹן שֶׁל אֲלֶכְּסַנְדְּרִיָּא.

יט שָׁנִינוּ, רבי יהודה אומר: מי שלא ראה דְיוֹפלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודם של ישראל. אמרו: כמין בָּסִילְקִי גדולה היתה, סְטָיו לפנים מִסְּטָיו; פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים. ושבעים ואחת קָתֶדְרָאוֹת של זהב היו בה, כנגד שבעים ואחד זקנים, וכל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד רִבּוֹא כִּכְּרֵי זהב. ובימה של עץ באמצעיתה, וחַזַּן־הכנסת עומד עליה, והסוּדָרִים בידיו, וכיון שהגיע לענות אמן, הֵלָה מֵנִיף בסודרים — והם עונים אחריו אמן. ולא היו יושבים מְעֹרְבָּבִים, אלא זֶהָבִים בפני עצמם וכַסָּפִים בפני עצמם ונַפָּחִים בפני עצמם וטַרְסִיִּים בפני עצמם ונַרְדִּיִּים בפני עצמם. וכשאכסנַאי או עני נכנס לשם, היה מַכִּיר בעלי אומנתו ובא ונטפל להם, ומשם פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. (סוכה נ״א; תוספ׳ פ׳ ד׳).

VII. מִשְׁפְּחוֹת־כֹּהֲנִים.

כ שנו רבותינו: בית־גַרמוּ היו בְקִיאִים במעשה לחם־הפנים ולא רצו לְלַמֵּד. שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא של מצרים, והיו יודעים לאפות כמותם ולא היו יודעים לִרְדּוֹת כמותם; שהללו מַסִּיקִים מבחוץ ואופים מבחוץ והללו מסיקים מבפְּנִים ואופים מבפנים — הללו פִּתָּם מתעַפֶּשֶׁת והללו אין פתם מתעפשת. כששמעו חכמים בדבר, אמרו: כל מה שברא הקדוש־ברוך־הוא בעולמו, לכבודו בְרָאוֹ — וחזרו בית־גַרמוּ למקומם. שלחו להם חכמים — ולא באו; כָּפְלוּ להם שכרם — ובאו. בכל יום היו נוטלים שנים עשר מָנֶה והיום עשרים וארבעה. רבי יהודה אומר: בכל יום — עשרים וארבעה והיום — ארבעים ושמונה. אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא לְלַמֵּד? אמרו להם: יודעים היו בית־אבא, שבית המקדש עתיד לֵחָרֵב, ושמא יִלְמַד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבוד עבודה זרה בכך.

ועל דבר זה מוכירים אותם לְשֶׁבַח, — שמעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם, שלא יאמרו: ממעשה לחם הפנים נזונים; לְקַיֵּם מה שנאמר: „והייתם נקיים מה׳ ומישראל״ [1]. (יומא ל״ח).

[1] במדבר ל״ב, כב.

יט) דיופלוסטון — בנין עשוי עמודים מכוונים זה כנגד זה בשתי שורות. בסילקי — אולם ובית ועד. סטיו לפנים מסטיו — אולם של עמודים כפול, זה בתוך זה. וי״מ: מקום מושב ומעמד לנאספים באולם, כמין יציעות. וחזן הכנסת — תקורא ומתפלל לפני הצבור. והסודרים — מטפחות להניף בהן לקהל הרב, לשם סימן, שיענו אמן אחרי ברכותיו. הלה — הלז, החזן. ולא היו... מעורבבים — הצבור לא היה יושב בערבוביא, אלא מקום מיוחד היה לכל בני אומנות אחת כמפורש להלן. זהבים... כספים — צורפי זהב וכסף. טרסיים — צורפי נחושת. גרדיים — אורגים. אכסנאי — אורח. כ) בית־נרמו — שם משפחת כהנים. ללמד — לאחרים. לרדות — להסיר את הפת הן התנור לאחר שנאפה. מבחוץ — התנורים בימיהם כך היו עשויים, שתדביקו את הפת בכתלי התנור מבפנים או גם מבחוץ. מתעפשת — מתקלקלת ונפגמת. כל מה שברא הקב״ה — כל מיני אומניות. מנה — מאה זוז. שלא יאמרו — בני אדם.

בית־אַבְטִינָס היו בקיאים במעשׂה־הקטֹרת, ולא רצו לְלַמֵּד. שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא של מצרים, והיו יודעים לְפַטֵּם כמותם ולא היו יודעים להעלות עשן כמותם: של הללו מִתַּמֵּר ועולה כמקל, ושל הללו מפציע לכאן ולכאן. וכששמעו חכמים בדבר אמרו: כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו – וחזרו בית־אבטינס למקומם. שלחו להם חכמים – ולא באו; כפלו להם שכרם – ובאו. בכל יום היו נוטלים שנים עשר מנה והיום עשרים וארבעה. רבי יהודה אומר: בכל יום–עשרים וארבעה והיום – ארבעים ושמונה. אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא ללמד? אמרו להם: יודעים היו בית־אבא שבית־המקדש עתיד לֵחָרֵב, ושמא יִלְמַד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עבודה־זרה בכך.

ועל דבר זה מזכירים אותם לְשֶׁבַח – שמעולם לא יצאה כַּלָּה מְבֻשֶּׂמֶת מבתיהם; וכשנושאים נשים ממקום אחר – מַתְנִים עמה, שלא תתבשם, שלא יאמרו, ממעשה הקטרת מתבשמין; לְקַיֵּם מה שנאמר: „והייתם נקיים מה׳ ומישראל"[1].

אמר ר׳ ישמעאל: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אחד מבני בניהם, אמרתי לו: אבותיך בקשו להרבות כבודם ורצו למעט כבוד המקום: עכשו כבוד מקום במקומו ומְעַט כבודם.

אמר ר׳ עֲקִיבָא: סָח לי ר׳ ישמעאל בן לוֹנָה: פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם לשדה ללקט עֲשָׂבִים. ראיתיו שֶׁבָּכָה וְשָׂחַק. אמרתי לו: מפני מה בכית? אמר לי: כבוד אבותי נזכרתי. – ומפני מה שחקת? אמר לי: שעתיד הקב"ה להחזירו לנו. – ומה ראית שנזכרת? אמר לי: „מעלה־עשן" כנגדי. – הַרְאֵהוּ לי. אמר לי: שבועה היא בידינו, שאין מראין אותו לכל אדם.

אמר ר׳ יוחנן בן נורי: פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגלת סַמָּנִים בידו. אמרתי לו: מאין אתה? אמר לי: מבית־אבטינס אני. – ומה בידך. אמר לי: מגלת־סממנים. – הראהו לי. אמר לי: כל זמן שבית־אבא היו קַיָּמִים לא היו מוסרים אותה לכל אדם, עכשו הרי היא לך וְהִזָּהֵר בה. וּכְשֶׁבָּאתִי וְסַחְתִּי הדברים לפני רבי עקיבא, אמר לי: מעתה אסור לספר בִּגְנוּתָם של אֵלּוּ. (יומא ל"ח).

כב בן־קַמְצָר לא רצה לְלַמֵּד על מעשה הכְּתָב. אמרו עליו, שהיה נוטל ארבעה קולמוסים בין חמש אצבעותיו, ואם היתה תיבה של ארבע אותיות, היה כותבה בבת־אחת. אמרו לו: מה ראית שלא ללמד? כֻּלָּם מצאו תשובה לדבריהם, בן־קמצר לא מצא תשובה לדבריו. על הראשונים נאמר: „זכר צדיק לברכה"[2], ועל בן קמצר וחבריו נאמר: „שם רשעים ירקב"[3]. (שם).

כג ארבע צְוָחוֹת צָוְחָה עֲזָרָה: ראשונה, צאו מכאן בני עֵלִי, שטמאו היכל ה׳; ועוד צוחה עזרה: צא מכאן, יששכר איש כְּפַר־בַּרְקָאי, שמכבד את עצמו ומחלל קדשי שמים;

[1]במדבר ל"ב, כב. [2]משלי י׳, ז. [3]שם, שם.

כא) לפטם – לערב את הסממנים והבשמים כמתכונתם. מתמר ועולה – עולה ישר וזקוף כתמר. מפציע – מתפצל ומתפזר לצדדים. סח – ספר. מעלה עשן–מין עשב, שכשנותנים אותו בקטורת, העשן עולה ומתמר כמקל. מגלת סממנים – שכתובים בה שמות מיני סמים ושמושם. מעתה – לאחר שמסרו את המגלה. כב) קולמוסים – קנים מחודדים שכותבים בהם. תיבה – מלה כתובה. כג) צוחה עזרה – צעק והכריז הקהל שבחצר המקדש כלפי כהנים.

שהיה כורך ידו בְּשִׁירָאִים ועובד עבודה; ועוד צווחה עזרה: שאו שערים ראשיכם ויִכָּנֵס ישמעאל בן פָּיאבִי, תלמידו של פנחס, וישמש בכהונה גדולה! ועוד צווחה עזרה: שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נַרְבָּאִי, תלמידו של פִּינְקָאִי, וימלא כְּרֵסוֹ מקדשי שמים!

אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי, שהיה אוכל בסעודתו שלש מאות עגלים והיה שותה שלש מאות גרבי יין ואוכל ארבעים סאה גוזָלות בקנוח סעודה. אמרו: כל ימיו של יוחנן בן נרבאי, לא נמצא „נותר" במקדש.

משמת ר' ישמעאל בן פיאבי בטל זיו הכהונה.

מה עלתה לו לישׂשכר איש כפר ברקאי? — אמרו: מעשה וישבו המלך והמלכה, המלך אמר: גדי משובח; המלכה אמרה: כבש משובח. אמרו: מי יוכיח? — כהן גדול, שהוא מעלה קרבנות בכל יום. בא ישׂשכר. הראה בידו: אם הגדי משובח — יעלה לתמיד. אמר המלך: הואיל ואין עליו אימת המלך, יקטעו ימינו. נתן שוחד וקטעו שמאלו. שמע המלך — וקטעו אף את ימינו. אמר ר' יוסף: ברוך המקום, שקבל ממנו ישׂשכר איש כפר ברקאי ענשו בעולם הזה. (פס' נ"ז; סוטה מ"ט).

שָׁנִינוּ, אבא שאול אומר: קורות של שקמה היו ביריחו, והיו בעלי זרועות נוטלים אותן בזרוע. עמדו בעלים והקדישון לשמים. עליהם ועל ביוצא בהם אמר אבא שאול בן בטנית משום אבא יוסף בן חנין:

אוי לִי מִבֵּית־בַּיְתוֹס, אוי לִי מֵאַלָּתָם!
אוי לִי מִבֵּית־חָנִין, אוי לִי מִלְּחִישָׁתָם!
אוי לִי מִבֵּית־קַתְרוֹס, אוי לִי מִקּוּלְמוּסָם!
אוי לִי מִבֵּית־יִשְׁמָעֵאל בֶּן פָּיאבִי, אוי לִי מֵאֶגְרוֹפָם!

שהם כהנים גדולים, ובניהם גִּזְבָּרִים וחתניהם אֲמַרְכָּלִים ועבדיהם חובטים את העם במקלות. (פס' נ"ז).

כה מעשה במרים בת בילגה, שהֵמִירָה דתה והלכה ונִשֵּׂאת לְסְרַדְיוֹט אחד מִשֶּׁל מלכות בית־יון. כשנכנסו יְוָנִים להיכל, היתה מְבַעֶטֶת בְּסַנְדָּלָהּ על־גבי המזבח ואמרה: לוקוס, לוקוס! עד מתי אתה מכלה ממונם של ישראל! ואי אתה עומד להם בשעת דחקם. כששמעו חכמים בדבר, קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה. (סוכה נ"ו; ירוש' שם).

בשיראים — במעטפות של משי, שלא תתלכלך ידו בעבודה, וזהו מנהג בזיון בקדשים. שלש מאות עגלים וגו' — לשון גוזמא; כלומר, משתדל היה לאכול הרבה שלא יפסל הקרבן בנותר. גרבי יין — חביות יין. גוזלות — בני יונה. בקנוח סעודה — מאכל בסוף סעודה קרוי קנוח סעודה, שבא לקנח את הפה אחר אכילה. מה עלתה לו — במה נענש בסופו. הראה בידו — ואין זה דרך כבוד לפני המלך. יקטעו — יקצרו. כד) בעלי זרועות — בעלי אגרופים ותקיפים מן המשפחות המיוחסות. בעלים — בעלי השקמות. לשמים — לבית המקדש. כיוצא בהם — הדומה להם. אוי לי מבית וגו' — כל אלו המנויים כאן משפחות כהנים תקיפים הם ששלטו בזרוע והיה העם קובל עליהם. מאלתם — ממקל חובלים שלהם. מלחישתם -- מהלשינות ולשון הרע שלהם. מקולמוסם — שכתבו כתבי שטנה וכדומה. גזברים — ממונים על כסף האוצר בבית המקדש. אמרכלים — פקידים וסוכנים. כה) מרים בת בילגה — ממשפחת כהני המשמרות. לסרדיוט — שר צבא. כשנכנסו יונים להיכל — בימי חשמונאים. לוקוס — זאב בלשון יונית. מכלה ממונם — ע"י קרבנות. טבעתה... חלונה — כל אחד מכ"ד משמרות היו לו טבעתו וחלונו שלו בבית המטבחים שהיו משתמשים בהם בעבודה: הטבעת — להכניס ראש הבהמה השחוטה לתוכה, החלון — להניח בה סכינים, ומשמרת בילגה נקנס עליה שתשמש בשל אחרים, וגנאי הוא לה.

כו כשנכנסו יְוָנִים להיכל טמאו כל השמָנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונִצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן, שהיה מונח בחותָמו של כהן גדול; ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קְבָעוּם וַעֲשָׂאוּם ימים טובים בהלל והודאה.

נִקָנוֹר אחד מאִפַּרְכֵי יְוָנים היה. בכל יום ויום היה מֵנִיף ידו על יהודה וירושלים ואומר: אימָתי תפול בידי וארמסנה. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלָאוּן בשערי ירושלים, ואמרו: פֶּה שהיה מדבר בגאוה וידים שהיו מניפות על יהודה וירושלים — תֵּעשה בהם נקמה. (שבת כ״א; תענ׳ י״ח).

כז מעשה בִּינַּאי המלך, שהלך לכוֹחְלִית שבמדבר, וכִבֵּש שם ששים כְּרַכִּים, ובַחֲזָרָתוֹ היה שמֵחַ שמחה גדולה. שלח וקרא לכל חכמי ישראל, אמר להם: אבותינו היו אוכלים מַלוּחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית־המקדש, אף אנו נאכל מלוחים, זכר לאבותינו. והעלו מלוחים על שלחנות של זהב ואכלו. היה שם אחד, איש לץ, לב רע ובליעל, ואלעזר בן פּוֹעִירָא שמו. ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך: ינאי המלך! לבם של פרושים עליך!

— ומה אעשה?

— הָקֵם להם בציץ שבין עיניך.

הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד, ויהודה בן גדידיה שמו. ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך: ינאי המלך! רב לך כתר מלכות; הַנַּח כתר־כהונה לזרעו של אהרן! — שהיו אומרים: אמו נשְׁבֵּית במודָעים. ויבְקש הדבר ולא נמצא; וַיִּבָּדְלוּ חכמי ישראל בזעם.

ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך: ינאי המלך! הדיוט שבישראל כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן גדול — כך הוא דינך?

— ומה אעשה?

— אם אתה שומע לעצתי רְמסם!

— ותורה מה תהא עליה?

— הרי כרוכה ומונחת בקרן־זוית, כל הרוצה ללמוד יבא וילמַד.

מיד ותוּצַץ הרעה על־ידי אלעזר בן פועירא, וַיֵּהָרגו כל חכמי ישראל. והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה לְיָשנה. (קד׳ ס״ו).

כו) כשנכנסו יונים — בימי אנטיוכוס. מונח בחותמו של כהן גדול — וידעו בו ברור שלא נטמא ע״י מגע היונים. קבעום ימים טובים — שמונת ימי הנוכה. כז) בינאי המלך — הוא אלכסנדר ינאי מבית חשמונאים. מלוחים — מיני עשבים שטעמם מלוח. לבם של פרושים עליך — לרעה, שהם פוסלים אותך מן הכהונה, כמפורש להלן. הקם להם בציץ — כלו׳ תן הציץ בין עיניך ועל כרחם יעמדו מפניך ויודו בכהונתך. נשבית במודעים — ובן השבויה פסול לכהונה. ולא נמצא — שנשבית. כך הוא דינך? — ולא תענשם על דבתם? רמסם — הרגם. ותוצץ — ותצמח. משתומם — שומם ותוהה בלא תורה.

כח כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה, היה הוֹרְקָנוֹס מבחוץ וַאֲרִיסְטוֹבּלוֹס מִבִּפְנִים. בכל יום היו מְשַׁלְשְׁלִים להם בְּקֻפָּה דִינָרִים והיו מעלים להם תמידים. היה שם זקן אחד, שהיה מכיר בחכמת יְוָנִית; אמר להם: כל זמן שעוסקים בעבודה, אין נמסרים בידכם. למחר שִׁלְשְׁלוּ להם דינרים בְּקֻפָּה והעלו להם חזיר. כיון שהגיע לחצי החומה, נָעַץ צפרניו בחומה ונִזְדַעְזְעָה ארץ־ישראל ארבע מאות פַרסה על ארבע מאות פרסה. באותה שעה אמרו: ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שילַמֵד את בנו חכמת יְוָנִית. (סוטה מ"ט).

VIII. בִּנְיַן הוֹרְדוֹס.

כט הורדוס – עבד של בית חַשְׁמוֹנָאִים היה. נתן עיניו באותה תינוקת של בית חשמונאים. פעם אחת שמע בת־קול שמַכרזת ואומרת: „כל עבד שימרוד עכשו – יצליח", עמד והרג את כל בית אדוניו ולא שִׁיֵר אלא אותה תינוקת בלבד. כשראתה אותה תינוקת שהוא מבקש לישא אותה – עלתה לגג והכריזה ואמרה: כל מי שיבא ויאמר מבית חשמונאים אני בא – עבד הוא, שלא נשתַּיְרָה מהם אלא תינוקת אחת, ואותה תינוקת נפלה מן הגג לארץ, נפלה ומתה. טְמָנָהּ בדבש שבע שנים, כדי שיאמרו: בת־מלך נשא. אמר: מי דורש „מקרב אחיך תשים עליך מלך"[1] – הכמים; עמד והרג את כל החכמים ולא שִׁיֵר אלא בָּבָא בן בּוּטָא ליטול ממנו עצה; עִטר אותו עטרה של עלוקות ונקר את עיניו.

פעם אחת בא הורדוס וישב לְפניו ואמר לו: ראית עבד רע זה מהו עושה? אמר לו: מה אעשה לו?

– קללהו!

– נאמר: „גם במדעך מלך אל תקלל"[2].

– זה אינו מלך.

– ולא יהא אלא עשיר, ונאמר „ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר"[2].

– והרי נאמר „ונשיא בעמך לא תָאֹר"[3] בעושה מעשה עמך, וזה אינו עושה מעשה עמך.

– מתירא אני, שמא ישמע אדם וילך ויודיענו.

– הרי אין כאן אדם שילך ויאמר לו, אלא אני ואתה.

– „עוף השמים יוליך את הקול"[4].

[1]דברים י"ז, טו. [2]קהלת י', כ. [3]שמות כ"ב, כז. [4]קהלת י', כ.

כח) הורקנוס מבחוץ – מחוץ לחומת ירושלים (הורקנוס וארסטובלוס אחים היו מבית חשמונאי, ורבו על המלוכה, ובאו חיל עם זר לעזור להורקנוס וצרו על ירושלים). היו משלשלים להם – אלו שמבפנים לאלו שמבחוץ („משלשלים" – מורידים בחבל). תמידים – כשבים לקרבן תמיד, שכלו הצאן מן העיר בימי המצור. זקן אחד – יהודי. מכיר בחכמת יונית – ויודע לדבר עם הגוים. בעבודה – של בית המקדש. צפרניו – ראשי טלפיו. ארבע מאות פרסה – לשון גוזמא, כלומר כל ארץ ישראל. כט) נתן עיניו – לישא אותה. תינוקת – ילדה. עבד רע זה – כלומר הורדוס, והוא נתכון להכשילו בדבור רע כלפי הורדוס.

אמר לו הורדוס: אני הוא. אלמלי ידעתי שהחכמים זהירים כל כך לא הייתי הורגם; עכשו מה תַקָּנתו של אדם כמותי?

א"ל בבא בן־בוטא: הוא כבה אורו של עולם, שנאמר „כי נר מצוה ותורה אור"[1] — ילך ויעסוק באורו של עולם, שנאמר „ונהרו אליו כל הגוים"[2]. ויש אומרים: כך אמר לו: הוא סִמֵּא עינו של עולם ילך ויעסוק בעינו של עולם.

א"ל הורדוס: מתירא אני מפני המלכות. א"ל: שגר שליח לרומי, ילך שנה וישהה שנה ויחזור שנה — ובינתים תסתור ותבנה. עשה כך. שלחו לו מרומי: אם לא סתרת אל תסתור, אם סתרת — אל תבנה; אם סתרת ובנית — עבד רע, לאחר שעושין — נמלכין? אם כלי־זינך עליך — הרי ספרך כאן: „לא מלך ולא בן מלך — הורדוס העבד נעשה בן־חורין".

כשהיו עוסקין בבנין בית־המקדש בימי הורדוס, היו יורדים גשמים בלילה. למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה, ויצאו העם למלאכתם — וידעו שמלאכת שמים בידיהם.

אמרו: מי שלא ראה בנין הורדוס — לא ראה בנין נאה מימיו. במה בְנָאוֹ? אמר רַבָּה: באבני שַׁיִש ומַרְמָר; ויש אומרים: באבני כֹּחַל, שיש ומרמר; מוציא שפה ומכניס שפה, כדי שיקבלו את הסיד. בקש לצפותם זהב — אמרו לו חכמים: הַנַּח, כך יפה יותר, שנראין כגַלֵּי הים. (ב"ב ג', ד'; תענ' כ"ג).

IX. קָרְבָּנוֹת.

ל אמר ר' יהודה בר סימון: עשר בהמות טהורות מסרתי לך, שלש שהן ברשותך ושבע שאינן ברשותך; שלש שהן ברשותך: שור, כשב ועז, ושבע שאינן ברשותך: איל וצבי ויַחמור, אַקּוֹ ודִישׁוֹן ותְאוֹ וזָמֶר. לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי לכם לעלות בהרים ולהתְיַגֵּעַ ביערים להביא לפני קרבן מאלו שאינן ברשותך, אלא מאלו שברשותך, הגדלות על אֲבוּסֶךָ.

שור נרדף מפני ארי, כבש מפני זאב, עז מפני נמר. אמר הקדוש־ברוך־הוא: לא תביאו לפני מן הרודפים, אלא מן הנרדפים. (תנה"ק אמור; ויק"ר).

לא אמר ר' יצחק: מפני מה נשתנית מנחה שנאמר בה „נפש"[3]? אמר הקב"ה: מי דרכו להביא מנחה — עני, מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו לפני.

ואמר רבי יצחק: מה נשתנית מנחה שנאמר בה חמשה מיני טִגּון הללו? משל למלך בשר־ודם שעשה לו אוהבו סעודה, ויודע בו שהוא עני. אמר לו: עשה לי מן חמשה מיני טגון, כדי שאֲהָנֶה ממך. (מנח' ק"ד).

[1]משלי ו', כג. [2]ישעיה ב', ב. [3]ויקרא ב', א.

באורו של עולם — כלו' כבנין ביהמ"ק. סמא — עור את בן־בוטא. מפני המלכות — של רומי, שלא יניחוהו לבנות. תסתור — תהרוס את הבנין הישן. אם כלי זינך עליך — שאתה מלך ואיש מלחמה. ספרך כאן — ספר יוחסין שלך, וידענו שעלית מעבדות לגדולה. שיש ומרמר — מיני אבנים חלקות ובעלות גונים ירוקות ולבנות. כחל — ממראה הכחול (בלוי). מוציא שפה וגו' — אבן אחת יוצאת קצת בשפתה ואחת נכנסת, כדי שיהא בית־אחיזה לסיד. כך — בלא צפוי. שנראין — אבני השיש. ל) ברשותך — ביתיות. שאינן ברשותך — מדבריות. לא) חמשה מיני טגון — חמשה דרכי הקטרה ואפיה: סלת, מחבת, מרחשת, חלות ורקיקין.

לב אַגְרִיפַּס המלך בקש להקריב ביום אחד אלף עולות. שלח ואמר לכהן גדול: אל יקריב אדם היום חוץ ממני. בא עני אחד ובידו שני תורים. אמר לכהן: הַקרב את אלו. אמר לו: המלך צוני ואמר לי – אל יקריב אדם היום חוץ ממני. א״ל: אדוני כהן גדול, ארבעה אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים. אם אי אתה מקריבם אתה חותר פרנסתי. נְטָלָם והקריבם. נראה לו לאגריפס בחלום: קרבן של עני קדמך. שלח ואמר לכהן גדול: לא כך צויתיך – אל יקריב אדם היום חוץ ממני. א״ל: אדוני המלך, בא עני אחד ובידו שני תורים. אמר לי: הקרב את אלו. אמרתי לו: המלך צוני – אל יקריב אדם היום חוץ ממני. אמר: ארבעה אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים, אם אי אתה מקריבם אתה חותר את פרנסתי – לא היה לי להקריבם? א״ל: יפה עשית כל מה שעשית.

מעשה באשה אחת שהביאה קֹמץ של סולת, והיה כהן מבזה עליה ואמר: ראו מה הן מקריבות! מה בָּזֶה לאכול? מה בָּזֶה להקריב? נראה לכהן בחלום: אל תבזה עליה, כאלו נפשה הקריבה. (ויק״ר פ׳ ג׳).

X. נִסִּים בְּבֵית־הַמִּקְדָּשׁ.

לג עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית־המקדש: לא הפילה אשה מריח בשר־הקדש, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא אירע טֻמאה לכהן גדול ביום־הכפורים, ולא כבו הגשמים אש של עצי־המערכה, ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, ולא נמצא פסול בעֹמֶר ובשתי־הלחם ובלחם־הפנים, עומדים צפופים ומשתחוים רְוָחִים, ולא הִזִּיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ולא אמר אדם לחברו: צר לי המקום שאלין בירושלים. (אבות פ׳ ה׳).

חמשה דברים נאמרו באש של מערכה: רְבוּצָה כַּאֲרִי וּבָרָה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לַחִים כיבשים ואינה מעלה עשן. (יומא כ״א).

אמר רבה בר בר־חנה: מירושלים ליריחו עשרה פרסאות. וציר דלתות היכל נשמע בשמונה תחומי־שבת; עזים שביריחו היו מתעטשות מריח הקטורת; נשים שביריחו אינן צריכות להתבשם מריח הקטרת; כַּלה שבירושלים אינה צריכה להתקַשט מריח הקטרת. (שם ל״ט).

לב) חותר – מפסיד. לג) לא הפילה אשה – הולד שבמעים. לא נצחה הרוח וגו׳ – הרוח לא ערבב וטרף את עמוד העשן של המערכה, שהיה עולה זקוף כמקל. עומדים צפופים וגו׳ – אנשי הצבור היה עומדים דחוקים בביהמ״ק, וכשהשתחוו נעשה ריוח לכלם. ולא הזיק וגו׳ – בלומר אעפ״י שהיו מתכנסים לשם עם רב–היתה ירושלים קולטת את כלם. לד) לחים כיבשים – עצים לחים כיבשים. לה) וציר דלתות ההיכל – קול הציר בשעת פתיחת שער. בשמונה תחומי שבת – תחום שבת - אלפים אמה. להתקשט–להתנאות ולהתהדר בבשמים.

XI. כֹּהֲנִים זְרִיזִים.

לו איש הר־הבית היה מְחַזֵר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו, וכל משמר שאינו עומד ואומר לו: „איש הר הבית, שלום עליך!" – נִכָּר שהוא ישן, – חובטו במקלו. ורשות היתה לו לשרוף את כסותו. והם אומרים: „מה קול בעזרה?" – קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים, שישן לו על המשמר. רבי אליעזר בן יעקב אומר: פעם אחת מצאו את אחי־אמי ישֵׁן – ושרפו את כסותו. (תמיד כ״ז).

לז בראשונה כל מי שרוצה לִתְרוֹם את המזבח – תורם, ובזמן שהם מרובים – רצים ועולים בכבש, כל הקודם את חברו בארבע אמות – זכה... מעשה שהיו שניהם שָׁוִים, ורצים ועולים בכבש – ודחף אחד מהם את חברו ונשברה רגלו. וכיון שראו בית־דין שבאים לידי סכנה, התקינו, שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפַּיִס.

שנו רבותינו: מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שָׁוִים ורָצים ועולים בכבש. קדם אחד מהם לתוך ארבע אמות של חברו. נטל סכין ותקע לו בלבו. עמד ר׳ צדוק על מעלות האולם ואמר: אחינו בית ישראל, שמעו! הרי הוא אומר: „כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך"[1] – אנו על מי להביא עגלה ערופה, על העיר או על העֲזָרוֹת? געו כל העם בבכיה. בא אביו של תינוק ומְצָאוֹ כשהוא מפרפר ואמר להם: „הרי הוא כפרתכם, ועדַיִן בני מפרפר ולא נטמא סכין"... – ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים. (יומא כ״ג).

XII. קָרְבַּן פֶּסַח.

לח הפסח נשחט בשלש כִּתּוֹת. נכנסה כַּת ראשונה, נתמלאת העֲזרה – נָעלו דלתות העזרה, תָּקעו הֵריעו ותקעו. הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בָּזִיכֵי־כסף ובזיכי־זהב. שורה שכֻּלה כסף – כסף, ושורה שכֻּלה זהב – זהב; לא היו מעֹרָבים. ולא היו לבזיכים שׁוּלַיִם, שמא יַנִיחום ויקרוש הדם.

שחט ישראל וקבל הכהן את הדם, נותנו לחברו וחברו לחברו. מקבל את המלא ומחזיר את הריקן. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד.

[1] דברים כ״א, א.

לז) איש הר־הבית – ממונה בבית־המקדש. מחזר – סובב. על כל משמר – משמרות כהנים קבועים היו בבית־המקדש. חובטו – איש הר הבית את הכהן הישן. והם אומרים – שאר הכהנים שהגיע להם קול הרעש, אומרים זה לזה. לז) לתרום – להרים את הדשן הנצבר שם, שמצותה בכל יום. בכבש – במעלת המזבח. שניהם – שני כהנים מתחרים ורצים לזכות בתרומת הדשן. בפיס – בגורל. על העזרות – הכהנים שבחצרות ביהמ״ק. מפרפר ולא נטמא וגו׳ – שאין מטמא אלא מת גמור. לח) הפסח נשחט וגו׳ – הפסחים, מפני שהם מרובים ואין העזרה מחזקת כלם בבת אחת, לפיכך הם נשחטים בג׳ כתות. בזיכי – כפות. לא היו מעורבים – בזיכים של כסף ושל זהב בשורה אחת. שולים – רחבים. ויקרוש – ויקפא. וקבל הכהן את הדם – לבזיך שבידו. מחזיר את הריקן – שבידו לזה שנתן לו את המלא. וכן כלם, כדי שלא ישאר אחד שעה מועטת בלא בזיך והתעכב העבודה. זורקו – מזה את הדם כדין. כנגד היסוד – של המזבח.

יצתָה כת ראשונה ונכנסה כת שניה. יצתה שניה – נכנסה שלישית, כמעשה ראשונה כך מעשה שניה ושלישית. קראו את ה„הלל“. אם גמרו שָנוּ ואם שנו שִלֵשוּ, אף על פי שלא שִלְשו מימיהם. אמר יהודה מימיהם של כת שלישית לא הגיעה ל„אהבתי כי ישמע ה׳“ [1], מפני שעמה מוּעֶטֶת.

כיצד תולין ומפשיטין? אוּנְקְלָיוֹת של בּרזל היו קבועין בכתלים ובעמודים, שבהם תולין ומפשיטין. וכל מי שאין לו מקום לתלות ולהפשיט – מקלות דקים חלוקים היו שם, מניח על כתפו ועל כתף חברו ותולה ומפשיט.

קְרָעוֹ והוציא אֵמוּרָיו, נְתָנָם במָגֵס והקטירם על גבי המזבח. יצתה כת ראשונה וישבה לה בהר הבית, שניה בחֵיל והשלישית במקומה עומדת. חשכה – יצאו וצלו את פסחיהם (פסח׳ ס״ד).

לט מעולם לא נתמעך אדם בעזרה, חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל, שבו נתמעך זקן אחד, והיה קורין אותו „פסח מעוכין“.

פעם אחת בקש אגריפס המלך ליתן את עיניו באוכלסי ישראל: אמר לו לכהן גדול: תן עיניך בפסחים. נטל כִלְיָה מכל אחד ואחד, ונמצאו ששים רבוא זוגות כליות, כפלים כיוצאי מצרים, חוץ מטמא ושהיה בדרך רחוקה. ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם. והיו קורין אותו פסח מעובין. (שם).

מ מעשה בנכרי אחד שהיה עולה ואוכל פסחים בירושלים. בא לפני ר׳ יהודה בן בתירא, אמר לו: נאמר: „כל בן נכר לא יאכל בו“ [2], ונאמר: „וכל ערל לא יאכל בו“ [3] – ואני הריני אוכל מן היפה שביפה! א״ל ר׳ יהודה בן בתירא: ומֵאַלְיָה הלעיטוך? א״ל: לא. א״ל: כשתעלה לשָם אמור להם: הַלעיטוני מן האליה. כְּשֶעָלָה לשָם אמר להם: מאליה הלעיטוני. אמרו לו: מה אתה אומר? אליה לגבוה עולה! אמרו לו: מי אמר לך כך? אמר להם: ר׳ יהודה בן בתירא אמר לי. אמרו: מה זה לפנינו? בדקו אחריו ומצָאוהו שנכרי הוא – והֲרָגוּהו.

שלחו לו לר׳ יהודה בן בתירא: שלום לך, ר׳ יהודה בן בתירא, שאתה בִנְצִיבִין – ומצודתך פרוסה בירושלים. (שם ג׳).

---

[1] תהלים קט״ז, א. [2] שמות י״ב, מג. [3] שם שם, מח.

קראו את ה„הלל“ – בשעת שחיטה. אם גמרו – את ההלל לפני גמר שחיטת כל הפסחים של אותה כתה. תולין ומפשיטין – את הפסחים. אונקליות - ווים. קרעו – את שה הפסח. אמוריו – כל המקוטר מן הקרבן על גבי המזבח קרוי „אמורים“. בחיל – גדר לפנים מן הסורג בהר־הבית. לט) לא נתמעך אדם – אעפ״י שהדוחק מרובה. ליתן עיניו באוכלוסין – לידע מספרם של קהל ישראל. תן עיניך – מנה מספרם. חוץ מטמא וגו׳ – שאינם מקריבים את הפסח בזמנו. מעובין – מלשון עב, כלו׳ מרובה באוכלוסין. מ) בנכרי – שאסור באכילת פסח. שהיה עולה ואוכל – שלא ידעו בו שהוא נכרי ונתנו לו מן הפסח.

XIII. הָעֹמֶר.

סא כיצד היו עושין (את העומר)? שליחי בית־דין יוצאים מערב יום־טוב ועושין אותו כריכות במחובר לקרקע, כדי שיהא נוח לִקְצֹר, וכל העָיָרות הסמוכות לשָׁם מתכנסות לשם, כדי שיהא נקצר בעסק גדול. כיון שחשכה אומר להם (הקוצר): בא השמש? אומרין: הן. בא השמש? אומרין: הן. מגל זה? אומרין: הן. מגל זה? אומרין: הן. קופה זו? אומרין: הן. קופה זו? אומרין: הן. בשבת אומר להם. שבת זו? אומרין: הן. שבת זו? אומרין: הן. אקצור? והם אומרים לו: קצור. אקצור? והם אומרים לו: קצור. שלש פעמים על כל דבר ודבר, והם אומרים לו: הן, הן, הן. כל כך למה? מפני הביתוסים, שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום־טוב.

קְצָרוּהו ונְתָנוּהו בקופות, הביאוהו לעזרה. היו מהבהבין אותו באור, נתנוהו לאִבּוּב, ואבוב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכולו. שְׁטָחוּהו בעזרה והרוח מנשבת בו. נתנוהו ברֵחַיִם של גְרוֹסוֹת והוציאו ממנו עשרון, שהוא מְנֻפֶּה בשלש־עשרה נפה (וקרב). משקרב העומר—יוצאין ומוצאין שוקי ירושלים שהוא מלא קמח וקלי. (מנח׳ פ׳ ו׳).

סב פעם אחת הגיע זמן העומר ולא היו יודעין היכן יש עומר להביאו. הכריזו על הדבר. בא חֵרש אחד ונתן ידו אחת על הגג וידו אחת על הצריף. אמר אחד מחכמי ישראל: יש מקום ששמו צריפין־גגות או גגות־צריפין? בדקו ומצאו והביאו משם. וכשבקשו להביא שתי הלחם לא היו יודעין מהיכן ליטול. הכריזו על הדבר. בא חרש אחד ונתן ידו אחת על עינו וידו אחת על הסוכר. אמר אחד מחכמי ישראל: יש מקום ששמו עין־סוכר או סוכר־עין? בדקו ומצאו והביאו משם. (שם ס״ד).

XIV. הֲבָאַת בִּכּוּרִים.

סג כיצד מעלין את הבכורים? -- כל העָיָרות שֶׁבְּמַעֲמָד מתכנסות לעירו של מעמד ולנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסי לבתים. ולמַשְׁכִּים היה הממונה אומר: „קומו ונעלה ציון אל ה׳ אלהינו“[1].

[1] ירמיה ל״א, ו.

מא) כריכות — אגודות קשורות. במחובר לקרקע — בעודו בקמה. בעסק גדול — בפרסום וברוב עם. מגל זה — כלי׳ במגל זה אקצור התבואה. ביתוסים—כת ידועה בימיהם שכפרו בתורה שבעל פה ובקבלת חכמים. אין קצירת העומר וגו׳ — שהם מפרשים „ממחרת השבת“ האמור בעומר על יום ראשון בשבוע. מהבהבין — חורכים וקולים. באור — באש. אבוב — מין קנה ברזל נקוב שקולין בו שבלים. גרוסות — שכותתים את הגרעינים וטוחנים אותם טחינה גסה. מנופה—כבור. שהוא מלא וגו׳ — השוק מתמלא קמח מן התבואה החדשה, שאסורים בה לפני העומר. סב) חרש -- חרש־אלם. על הצריף — מין סוכה רחבה מלמטה וצרה מלמעלה, סמוכה בכותל וכרומה. הסוכר — סכר וסתימה שהדיגים עושים בנהר כדי לצוד דגים. סג) שבמעמד — כל ישראל נחלקו לכ״ד מעמדות, שהיו מתפללים בעריהם בשעת הקרבת התמידים בביהמ״ק. לעירו של מעמד — מקום מושבו של ראש המעמד. ולמשכים -- לפי שהשכים ראשונה; וי״מ: בהשכמה. הממונה — ראש השיירה.

הקרובים היו מביאים תאנים וענבים, והרחוקים מביאים גרוֹגרוֹת וצִמוּקִים. והשור הולך לפניהם, וקַרְנָיו מצֻפּות זהב, ועטרה של זית בראשו. והחליל מכה לפניהם, עד שהם מגיעים קרוב לירושלים. הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהם, ועִטרו את בכוריהם; הפַּחוֹת והסגנים והגִזָּבְרִים יוצאים לקראתם; לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים. וכל בעלי־אומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלים בשלומם: „אחינו, אנשי מקום פלוני, בואכם לשלום!"

החליל מכה לפניהם עד שמגיעים להר־הבית. הגיעו להר־הבית אפילו אַגְרִיפַּס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס, עד שמגיע לָעֲזָרָה. הגיעו לעזרה, דברו הלוים בשיר: „ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי"[1].

הגוזלות שעל גבי הסלים היו עולות, ומה שבידם נותנים לכהנים.

עודהו הסל על כתפו קורא מ„הגדתי היום לה' אלהיך"[2] עד שגומר כל הפָּרָשָׁה. ר' יהודה אומר: עד „ארמי אובד אבי"[3]; הגיע ל„ארמי אובד אבי" מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו, וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו, וקורא מ„ארמי אובד אבי" עד שהוא גומר כל הפרשה, ומניחו בצד המזבח, והשתחוה ויצא.

בראשונה, כל מי שיודע לקרות קורא, ומי שאינו יודע לקרות מַקרין אותו. נמנעו מלהביא; התקינו שיהו מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע.

העשירים היו מביאים בכוריהם בקְלָתוֹת של כסף ושל זהב, והעניים מביאים אותם בסלי־נְצָרִים של עֲרָבָה קְלוּפָה. הסלים והבכורים נִתָּנִים לכהנים. (בכו' פ' ג').

XV. עֲבוֹדַת יוֹם־הַכִּפּוּרִים.

שבעת ימים קודם יום־הכפורים מפרישין כהן־גדול מביתו ללשכת פַּלְהֶדְרִין ומתקינין לו כהן אחר תחתיו, שֶׁמָּא יֶאֱרַע בו פְּסוּל.

מסרו לו זקנים מזקני בית־דין וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו: אישי כהן גדול! קרא אתה בפיך, שמא שכחת או שמא לא למדת.

[1]תהלים ל', ב. [2]דברים כ"ו, ג. [3]שם שם, ה.

גרגרות וצמוקים — תאנים וענבים יבשים, שלא יתעפשו בדרך. והשור — לקרבן שלמים. שלחו לפניהם — להודיע בירושלים שהם באים. ועטרו — פארו וקשטו אותם. הפחות והסגנים — שרי כהנים ולויים. ולפי כבוד הנכנסים — אם אלו שמעלים את הבכורים חשובים הרבה חלקו להם כבוד מרובה. עומדים מפנים — כשעוברים בעיר. החליל מכה — בעל החליל מקיש באצבעותיו ומנגן בחליל. הגוזלות—יונים כפותות שהביאו עמם ע"ג הסלים. היו עולות— למזבח. בשפתותיו — בשפתותיו של הסל. לקרות — את הפרשה בלשונה. מקרין—מקריאים לפניו. נמנעו מלהביא — אלו שאינם יודעים לקרוא היו מתבישים. בקלתות — מיני סלים. נצרים — ענפים קלועים. ערבה קלופה — ערבי נחל מפוצלים. מד) מפרישין — מבדילים. לשכת פלהדרין — לשכת פקידים ושופטים במקדש. ומתקינין — מכינים. פסול — טומאה וכדומה. בסדר היום — פרשת יום הכפורים ועבודתו, כדי שילמוד סדר העבודה. אישי —אדוני.

ערב יום־הכפורים שחרית מעמידין אותו בשער המזרח ומעבירין לפניו פרים ואֵלים וכבשים, כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה.

כל שבעת הימים לא היו מונעין ממנו מאכל ומשתה. ערב יום־הכפורים עִם חֲשֵׁכה לא היו מניחין אותו לאכול הרבה, מפני שהמאכל מביא את השֵׁנה.

מְסָרוהו זקני בית־דין לזקני כהונה, והעלוהו לַעֲלִיַּת בית־אַבְטִינָס. השביעוהו — ונפטרו והלכו להם. ואומרים לו: אישי כהן־גדול! אנו שלוחי בית־דין ואתה שליחֵנו ושליח בית־דין. משביעים אנו עליך במי שֶׁשִּׁכֵּן שמו בבית הזה, שלא תְשַׁנֶּה דבר מכל מה שאמרנו לך. הוא פּוֹרֵשׁ ובוכה והם פורשים ובוכים.

אם היה חכם — דורש, ואם לאו — תלמידי־חכמים דורשים לפניו. אם רגיל לקרות — קורא, ואם לאו — קורין לפניו. ובמה קורין לפניו? באיוב ובעזרא ובדברי־הימים. זכריה בן קְבוּטַל אומר: פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל.

בִּקֵּשׁ להתנמנם — פִּרְחֵי כהונה מַכִּין לפניו באצבע צְרֵדָה ואומרים לפניו: אישי כהן־גדול! עמוד והָפֵג אחת על הרצפה. ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה.

(מיקירי ירושלים לא היו ישנים כל הלילה, כדי שישמע כהן־גדול קול הברה ולא תהא שֵׁנה חוטפתו).

אמר להם הממונה: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם הגיע — הרואה אומר: בַּרְקַאי! מַתְיָא בן שמואל אומר: האיר פני כל המזרח שבחברון? והוא אומר: הן. (ולמה הוצרכו לכך? שפעם אחת עלה מְאוֹר הלבנה ודָמו שהאיר המזרח ושחטו את התמיד — והוציאוהו לבית־השרפה).

הורידו כהן גדול לבית הטבילה. חמש טבילות ועשרה קִדּוּשים טובל כהן־גדול ומקדש בו ביום.

פרסו סָדִין של בוּץ בינו לבין העם. פשט, ירד וטבל, עלה ונִסְתַּפֵּג. הביאו לו את התמיד, קְרָצוֹ ומֵרֵק אחר שחיטה על ידו, קבל את הדם וזְרָקוֹ. נכנס להקטיר קטרת של שחר ולהיטיב את הנרות — — —

אם היה כהן־גדול זקן או אִסְטְנִיס — מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצוננים כדי שתפוג צִנָּתם.

והביאוהו לבית־הַפַּרְוָה — ובקֹדש היתה — פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם. קִדֵּשׁ ידיו ורגליו ופשט, ירד וטבל, עלה ונסתפג, והביאו לו בגדי לבן ולבש וקִדֵּשׁ

בית־אבטינס — משפחת כהנים שהיו עושים את הקטורת. השביעוהו — שינהג בסדר העבודה כפרושים ולא כצדיקים. הוא פורש ובוכה — שחשדוהו לצדוקי. והם פורשים ובוכים — על שחשדוהו, ואולי כשר הוא. דורש — בתורה בליל יוה"כ, שלא יישן. באיוב וגו' — שמושכים את הלב. פרחי כהונה — צעירי הכהנים. באצבע צרדה — באצבע אמצעית; שמשמיטין אותה בכח מעל האגודל לתוך הכף והיא משמעת קול לזירוז. והפג אחת על הרצפה — כלו' הפג את השינה ע"י קידה אחת או ע"י קצת הליכה על הרצפה, שהיא של שיש וצוננת. ומעסיקין אותו — בדברים. קול הברה — קול המון. זמן השחיטה — של תמיד של שחרית. צאו וראו — בעמוד השחר. ברקאי — הבריק השחר. פשט — את בגדיו. ונסתפג — נתקנח מן המים. קרצו — שחטו ברוב סמנים. ומרק אחר וגו' — כהן אחר הסמוך לו גמר את השחיטה. וזרקו — על המזבח. אסטניס — מעונג וחלוש. ומטילין לתוך הצוננים — שופכים את החמין לתוך המים הקרים של המקוה. בית־פרוה — שם לשכה במקדש.

ידיו ורגליו. בשחר היה לובש פלוסִין של שמונה עשר מָנֶה ובין־הערבים – הִנְדְוִין של שנים עשר מנה. אלו משֶל צבור, ואם רצה להוסיף – מוסיף משֶלוֹ.

בא לו אצל פָּרוֹ. ופרו היה עומד בין הָאוּלָם ולמזבח, ראשו לדרום ופניו למערב. והכהן עומד במזרח ופניו למערב, וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אנא השם, עויתי, פשעתי, חטאתי לפניך אני וביתי; אנא השם, כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים, שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי, ככתוב בתורת משה עבדך: „כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'"[1]. והם עונים אחריו: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

בא לו למזרח העזרה לצפון המזבח. הסְגָן מימינו וראש בית־אב משמאלו. ושם שני שעירים, וְקַלְפֵּי היתה שם – ובה שני גורלות. (של אֶשְׁכְּרוֹעַ היו ועשָׂאָם בן־גמלא של זהב, והיו מזכירין אותו לְשֶׁבַח).

טרף בקלפי והעלה שני גורלות. אחד כתוב עליו „לה'" ואחד כתוב עליו „לַעֲזָאזֵל". אם של שֵׁם עלה בימינו – הסגן אומר לו: אישי כהן־גדול, הַגְבֵּה ימינך! ואם של שם עלה בשמאלו – ראש בית אב אומר לו: אישי כהן־גדול, הגבה שמאלך! נתנו על שני השעירים ואומר: לה'! והם עונים אחריו: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

קשר לשון של זְהוֹרִית בראש שעיר המִשְׁתַּלֵחַ, והעמידו כנגד בית־שליחו, וְלַנִּשחט כנגד בית־שחיטתו. בא לו אצל פרו שני וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אנא השֵׁם, עויתי, פשעתי, חטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושך. אנא השם, כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים, שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושך. ככתוב בתורת משה עבדך: „כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'". והם עונים אחריו: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

שחָטו וקבל במזרק את דמו, נתָנו למי שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שֶׁבְּהֵיכָל, כדי שלא יִקְרֹשׁ. נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופִנה גחלים אֵילָךְ־ואילך וחתה מן המעוּכָּלוֹת הפנימיות וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעֲזָרה.

בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב, והיום חותה בשל זהב ובה היה מכנים. – – – בכל יום היה זהבה ירוק והיום אדום. – – –

הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחָפַן מלוא חפניו ונתן לתוך הכף. הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. וכך היתה מדתה. נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו. היה מהלך בהיכל עד שהגיע לבין שתי הפרוכות המבדילות בין הקדש ובין קדש־הקדשים וביניהן אמה. החצונה היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון. מהלך ביניהן

[1] ויקרא ט"ז, ל'.

פלוסין – בוץ דק. הנדוין – בוץ מארץ הדו. משל צבור – בכסף הצבור. להוסיף – בגדים יקרים מאלו. פרו – פר שמביא משלו לקרבן ביום זה. אנא השם – היה קורא שם המפורש ככתבו. אשכרוע – מין עץ (בוקס). בן־גמלא – שם כהן גדול עשיר. לשון של זהורית – חוטי צמר אדום. בית־שלוחו – שער שהוא יוצא דרך שם להשתלח לעזאזל. שניה – פעם שנית. ממרס – מנענע ומנדנד. הרובד הרביעי – שורה רביעית שבאבני הרצפה. יקרש – יקפא. המעוכלות – המאוכלות ושרופות היטב, שלא יהא שם עוד מעשן. חותה בשל כסף – שלא להפסיד את של זהב. ומעירה – שופך את הגחלים. וחפן – לקח מלוא חפניו מן הקטרת. וכך היתה מדתה – הכף היתה כמדת חפניו. פרופה – שפתה שבדרום כפולה לאחוריה לצד חוץ וקשורה ואחוזה בקרס זהב.

עד שמגיע לצפון. הגיע לצפון – הופך פניו לדרום. מהלך לשמאלו עם הפרכת עד שהוא מגיע לארון. הגיע לארון – נותן את המחתה בין שני הבדים. צבר את הקטרת על גבי הגחלים ונתמלא כל הבית כלו עשן. יצא ובא לו בדרך בית־כניסתו ומתפלל תפלה קצרה בבית־החיצון, ולא היה מאריך בתפלתו, כדי שלא להבעית את ישראל.

(משנטל הארון – אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים, ו,שְׁתִיָּה' היתה נקראת, גבוהה מן הארץ שלש אצבעות, ועליה היה נותן).

נטל את הדם ממי שהיה ממרס בו, נכנס למקום שנכנס, ועמד במקום שעמד – והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה, ולא היה מתכון להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף. וכך היה מונה: אחת, אחת ואחת, אחת ושתים, אחת ושלש, אחת וארבע, אחת וחמש, אחת ושש, אחת ושבע. יצא והניחו על־כן הזהב שבהיכל.

הביאו לו את השעיר, שחטו וקבל במזרק את דמו. נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה – – – כמצליף, – – – יצא והניחו על כן הזהב השני בהיכל. – – –

בא לו אצל שעיר המשתלח, וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אנא השם, עוו, פשעו, חטאו לפניך עמך בית ישראל; אנא בשם, כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים, שעוו ושפשעו ושחטאו לפניך עמך בית ישראל, ככתוב בתורת משה עבדך: כי ביום הזה יכפר וגו'". והכהנים והעם העומדים בעזרה, כשהיו שומעים שם־המפורש שהוא יוצא מפי כהן־גדול, היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

מסרו למי שהיה מוליכו. וכבש עשו לו, מפני הבבלים, שהיו מתלשים בשערו ואומרים לו: טול וצא, טול וצא!

מיקירי ירושלים היו מלוין אותו עד סכה הראשונה. עשר סוכות מירושלים עד צוק תשעים רים. על כל סוכה וסוכה אומרין לו: הרי מזון והרי מים. ומלוין אותו מסוכה לסוכה, חוץ מאחרון שבהן, שאינו מגיע עמו לצוק, אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו.

מה היה עושה? חלק לשון של זהורית, חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו– דחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד. ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים־אברים. בא וישב לו תחת סוכה האחרונה עד שתחשך.

בא לו [כהן־גדול] אצל פר ושעיר הנשרפים והקטירם – – – אמרו לו לכהן־גדול: הגיע שעיר למדבר.

ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר? דרכיות היו עושין ומניפין בסודרים ויודעין שהגיע שעיר למדבר. – – –

בא לו כהן־גדול לקרות [בתורה]. אם רצה לקרות בבגדי בוץ קורא, ואם לאו קורא באצטלית לבן משלו. חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש־הכנסת וראש־

שלא להבעית את ישראל – שלא יאמרו מת הוא. למקום שנכנס – לקדש־הקדשים. כמצליף – כמלקה בשבט. למי שהיה מוליכו – לשליח שהיה מוליכו לעזאזל. וכבש – מסלה, גשר. טול וצא – שלא ישהה העונות. צוק – ראשו של הר עזאזל. רים – שם מדה, וצ' רים הם י"ב מיל. בין קרניו – של השעיר. דרכיות – בנינים גבוהים לשומרים בצדי הדרכים. בא לו כ"ג – לעזרה. באיצטלית – לבוש כמין חלוק.

הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן־גדול וכהן־גדול עומד ומקבל וקורא „אחרי־מות" ו„אך בעשור". וגולל ספר־תורה ומניחו בחיקו ואומר: יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן. — — —

הביאו לו בגדי־זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ויצא ועשה את אילו ואת איל העם. — — —

קדש וטבל. הביאו לו בגדי לבן ולבש וקדש ידיו ורגליו. נכנס להוציא את הכף ואת המחתה. קדש וטבל, הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ונכנס להקטיר קטרת של בין הערבים ולהיטיב את הנרות, וקדש ידיו ורגליו ופשט.

הביאו לו בגדי עצמו ולבש. ומלוין אותו עד ביתו. ויום־טוב היה עושה לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקדש. (יומא פ׳ א—ז).

מה ר׳ יהושע אמר: מפני מה אין כהן־גדול נכנס בבגדי זהב? אלא אין קטגור נעשה סנגור, כדי שלא לתן פתחון־פה לשטן לקטרג ולומר: אתמול עשו להם אלהי־זהב והיום הם מבקשים לשמש בבגדי זהב.

ר׳ לוי אמר: בשביל לחום על ממונם של ישראל. (ויק״ר פ׳ כ״א).

מו שנו רבותינו: בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבחוץ; הלבין — היו שמחין, לא הלבין — היו עצבין ומתביישין. התקינו, שיהיו קושרין אותו על פתח אולם מבפנים; ועדין היו מציצין ורואין: הלבין — היו שמחין, לא הלבין — היו עצבין ומתבישין. התקינו, שיהיו קושרין אותו חציו בסלע וחציו בין קרניו של שעיר המשתלח. אמר ר׳ נחום בר פפא משום ר׳ אלעזר הקפר: בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבפנים, כיון שהגיע שעיר למדבר, היה מלבין וידעו שנעשית מצותו, שנאמר: „אם יהיו חטאיכם כשנים, כשלג ילבינו"[1]. (יומא ס״ז).

מז מעשה בכהן־גדול אחד שהאריך בתפלתו, ונמנו אחיו הכהנים לכנס אחריו. התחילו הם נכנסים והוא יוצא. אמרו לו: מפני מה הארכת בתפלתך? אמר להם: קשה בעיניכם, שהתפללתי עליכם ועל בית־המקדש שלא יחרב. אמרו לו: אל תהא רגיל לעשות כן, שהרי שנינו: „לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל". (שם נ״ב).

מח מעשה בצדוקי אחד שתקן מבחוץ והכנים לפנים. ביציאתו היה שמח שמחה גדולה. פגע בו אביו, אמר לו: בני, אף על פי שצדוקים אנו — מתיראים אנו מן הפרושים. אמר לו: כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה: „כי בענן אראה על הכפרת"[2], אמרתי:

[1] ישעיה א׳, יח. [2] ויקרא ט״ז, ב.

אחרי מות וגו׳ — פרשיות יוה״כ. קדש — ידיו ורגליו במים. להוציא את הכף וגו׳ — מן ההיכל. מה) אין כה״ג נכנס — לשמש בבית קדשי קדשים. בבגדי זהב — אלא בבגדי לבן. קטגור — משטין. סנגור — מליץ. לחום על ממונם וגו׳ — שהבגדים באים משל צבור. מז) שהאריך בתפלתו — כשנכנס לקדשי קדשים. ונמנו — החליטו. לכנס אחריו — שמא מת ויוציאוהו. מח) בצדוקי — כהן מכת הצדוקים, החולקים על הפרושים ועל קבלתם. שתקן מבחוץ וגו׳ — היה מתקן את הקטורת ומכין הכל מחוץ לקה״ק ומכניס לפנים כשהכל מתוקן, שלא כדעת הפרושים, שאומרים שצריכין לתקן מבפנים. כי בענן וגו׳ — כלו׳ בענן העשן של הקטרת, ומכאן למדו הצדוקים שיש לתקן מבחוץ, והפרושים מפרשים „בענן"—בעב הענן.

מתי יבא לידי ואקימנו; עכשו שבא לידי – לא אקימנו? אמרו: לא היו ימים מועטים עד שמת והוטל באשפה והיו תולעים יוצאות מחוטמו; ויש אומרים: ביציאתו נִגף, ששנה ר' חִיא: כמין קול נשמע בעזרה, שבא מלאך וַחֲבָטו על פניו, ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו, שנאמר: „ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל"[1]. (יומא י"ט).

מט אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קִמְחִית: פעם אחת יצא וסִפר עם מלך הערבים ונִתזה צִנּוֹרָא מפיו על בגדיו וטִמְאָהוּ. נכנס יְשֵׁבָב אחיו ושִמש תחתיו – וראתה אִמם שני בניה כהנים־גדולים ביום אחד.

שנו רבותינו: שבעה בנים היו לה לקמחית וכֻלם שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים: מה עשית שזָכית לכך? אמרה להם: מִיָּמַי לא ראו קורות ביתי קְלָעֵי שערי. אמרו לה: הרבה נשים עשו כך ולא הועילו; כל קמח–קמח, וקמח של קמחית – סלת. (שם מ"ז; פסיק' כ"ז).

נ מעשה בכהן־גדול אחד שיָצא מבית־המקדש, היו כל העם הולכים אחריו. כשראו שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן באים הניחו אותו והלכו אחר שמעיה ואבטליון. לבסוף באו שמעיה ואבטליון לִפְטֹר מלפני הכהן־הגדול. אמר להם: יבואו בני עֲמָמִים לשלום. אמרו לו: יבואו לשלום בני עממים, שעושים מעשה אהרן, ולא יבואו לשלום בני אהֲרן, שאינם עושים מעשה אהרן. (יומא ע"א).

XVI. נְטִילַת־לוּלָב.

נא מצות לוּלָב כֵּיצַד? יום־טוב הראשון של חג, שֶׁחָל להיות בשבת, מוליכין את לולביהם להר־הבית, והחזנים מקבלים מהם וסודרים אותם על גב האִצְטְבָא, והזקנים מניחים את שלהם בלשכה. ומלמדים אותם לומר: „כל מי שמגיע לולבי בידו–הרי הוא לו במתנה". למחר משכימים ובאים, והחזנים זורקים אותם לפניהם, והם מחטפים ומכים איש את חברו. וכשראו בית־דין שהם באים לידי סכנה, התקינו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו.

[1] יחזקאל א', ז.

מט) ונתזה — נזרקה וניזוית מפיו. צנורא — ניצוצות של רוק. קלעי שערי — מחלפות ראשי הקלועות. כל קמח וגו' — משל הוא: „כל קמחי—כל הנשים בניהן פשוטים, „וקמח של קמחית" — בניה שלה — סלת, כלומר טובים וברורים. נ) בני עממים — שמעיה ואבטליון שהם מבני הגרים. מעשה אהרן — שהיה אוהב שלום. נא) מוליכין את לולביהם — מערב שבת, מפני שאסור לטלטל בשבת. והחזנים — המשמשים. האצטבא — כמין כסאות ומדרגות חצובות בהר הבית למושב בני אדם. והזקנים מניחים... בלשכה — כדי למנעם מן הדחק למחר, כשיבאו ליטול לולביהם בחזרה. ומלמדים אותם — את הקהל. כל מי... במתנה — שהרי למחר בשיבאו ליטול לולביהם בחזרה — יטול כ"א זה שיבוא לידו, אפילו של אחר, ואין יוצאין ידי מצוה אלא בלולב משלו. זורקים אותם — הלולבים.

מצות ערבה כיצד? מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוֹצָא, יורדין לשם ומלקטין משם מוּרְבִּיּוֹת של ערבה ובאין וזוקפין אותם בצדי המזבח, וראשיהם כפופים על־גבי המזבח. תקעו והריעו ותקעו. בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים: „אנא ה׳ הושיעה־נא, אנא ה׳ הצליחה־נא"[1], ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים. בשעת פטירתם מה הם אומרים? יופי לך, מזבח! יופי לך, מזבח!

כמעשהו בחול כן מעשהו בשבת, אלא שהיו מלקטין אותם מערב־שבת ומניחין אותם בגיניות של זהב, כדי שלא יִכָּמְשׁוּ. ר׳ יוחנן בן ברוקא אומר: חֲרָיוֹת של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצדי המזבח, ואותו היום נקרא יום חִבּוּט חריות. מיד התינוקות שומטים את לולביהם ואוכלים אתרוגיהם. (סוכה פ׳ ד׳).

XVII. נִסּוּךְ־הַמַּיִם.

נב נסוך המים כיצד? צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגים היה ממלא מן השִּׁלֹחַ. הגיע לשער־המים — תקעו והריעו ותקעו. עלה בַכֶּבֶשׁ ופנה לשמאלו. שני סְפָלִים של כסף היו שם (ר׳ יהודה אומר: של סיד היו, אלא שהיו מושחרים פניהם מפני היין), ומנוקבים כמין שני חוטמים דקים, אחד מעובה ואחד דק, כדי שיהיו שניהם כָלִים בבת אחת. מערבי של מים, מזרחי של יין — — — ולמנסך אומרים לו: הַגְבַּהּ ידך! שפעם אחת נִסֵּךְ אחד על גבי רגליו וּרְגָמוּהוּ כל העם באתרוגיהם. (סוכה פ׳ ד׳).

נג שנו רבותינו: מעשה בצדוקי אחד שנִסך על גַבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהם. ואותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול של מלח וסְתָמוּהוּ, לא מפני שהוכשר לעבודה, אלא מפני שלא יֵרָאֶה מזבח פגום, שכל מזבח, שאין לו לא כבש ולא קרן ולא יסוד ולא רִבּוּעַ — פסול לעבודה. (שם מ״ח, מ״ט).

[1] תהלים קי״ח, כה.

מורביות — ענפים. כמעשהו — של ענין הערבה. מערב שבת — שאסור ללקט ולטלטל בשבת. בגיניות — אגנות של מים. שלא יכמושו — שלא יבלו. חריות של דקל — ענפי תמר. נב) נסוך המים — שבכל יום היו מנסכים ע״ג המזבח בקרבנות תמיד יין ובחג הסוכות — היו מנסכים גם מים. היה ממלא — הכהן. מן השלוח — מעין סמוך לירושלים. בכבש — מעלה שעולים בה למזבח. ושני ספלים — אחד ליין ואחד למים. היו שם — על המזבח. כמין שני חוטמין וגו׳ — כלומר, כל ספל דה כמין חוטם מנוקב יוצא ממנו, ודרך בו מקלח המשקה על המזבח. אחד מעובה וגו׳ — דר של אחד, של יין, עבה ונקב שלו גדול, ושל השני, זה של מים, דק, כמפורש בסמוך. כדי שיהיו שניהם כלים בבת אחת — כלו׳ המים ממהרים לקלח מן היין ולפיכך דר שלהם דק, שלא יכלה קלוחם קודם היין. מערבי... מזרחי — ספל מערבי וספל מזרחי. הגבה ידך — שיהו הכל רואים שהוא מנסך על המזבח. נסך אחד — כהן צדוקי, שהצדוקים לא היו מודים בנסוך המים. נג) נפגמה — נפחתה ונשברה. בול של מלח — גוש מלח. וסתמוהו — את הפגם.

XVIII. שִׂמְחַת בֵּית־הַשְּׁאֵבָה.

נד מי שלא ראה שמחת בית־השאבה לא ראה שמחה מימיו.

במוצאי יום־טוב הראשון של חג היו יורדין לעזרת־נשים ומתקנין שם תקון גדול. ומנורות של זהב היו שם וארבעה ספלים של זהב בראשיהם, וארבעה סולמות לכל אחד ואחד, וארבעה ילדים מפרחי־כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג, שהם מטילים לכל ספל וספל.

מבלאי מכנסי כהנים ומהמיניהם היו מפקיעין [פתילות] ובהן היו מדליקים. ולא היתה חצר בירושלים, שאינה מאירה מאור בית־השאבה.

חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפני העם באבוקות של אור שבידיהם, והיו אומרים לפניהם דברי שירות ותשבחות, והלוים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר על חמש עשרה מעלות, היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים (כנגד חמש עשרה „שיר המעלות" שבתהלים), שעליהן לוים עומדים בכלי שיר ואומרים שיר. ועמדו שני כהנים בשער העליון, שיורד מעזרת־ישראל לעזרת־נשים, ושתי חצוצרות בידיהם. קרא הגבר – תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה העשירית – תקעו והריעו ותקעו. הגיע לעזרה – תקעו והריעו ותקעו. היו תוקעים והולכים עד שמגיעים לשער היוצא ממזרח. הגיעו לשער היוצא ממזרח, הפכו פניהם למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה „אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש"[1] – ואנו ליה עינינו. ר' יהודה אומר: היו שונים ואומרים: אנו ליה, ליה עינינו.

כשהיו נפטרים זה מזה מה היו אומרים זה לזה? – „יברכך ה' מציון, וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך וראה בנים לבניך, שלום על ישראל"[2]. (סוכה פ' ה'; תוס' שם).

נה אמרו עליו על הלל הזקן: כשהיה שמח בשמחת בית־השאבה אמר כן: „אם אני כאן – הכל כאן ואם אין אני כאן – מי כאן? למקום שאני אוהב – שם רגלי מוליכות אותי". ואף הקדוש־ברוך־הוא אומר: „אם אתה תבוא אל ביתי – אני אבוא לביתך, ואם אתה לא תבוא אל ביתי – אני לא אבוא אל ביתך", שנאמר: „בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך"[3]. (סוכה נ"ג, עפ"י ע"י).

נו שנו רבותינו: יש מהם אומרים: „אשרי ילדותנו שלא בישה את זקנתנו" – אלו חסידים ואנשי־מעשה. ויש מהם אומרים: „אשרי זקנותנו שכפרה על ילדותנו" – אלו בעלי תשובה. אלו ואלו אומרים: „אשרי מי שלא חטא; ומי שחטא–ישוב וימחל לו". (שם).

נז אמרו עליו על ר' שמעון בן גמליאל: כשהיה שמח שמחת בית־השאבה, היה נוטל שמונה אבוקות של אור בידו אחת וזורקן כלפי מעלה, זורק אחת ומקבל אחת,

[1] יחזקאל ח', טז. [2] תהלים קכ"ח, ה–ו. [3] שמות כ', כה.

נד) בית השאבה — כשהיו שואבים מים לנסוך המים. היו יורדים — הכהנים והלוים. תקון גדול — עושים סדרים והכנות, מניחים קרשים על גבי זיזי הכתלים למעמד בני אדם, וכדומה, שלא יגדל הדחק. היו שם — בעזרה. כדים של שמן — להדלקה. מבלאי — מן הישנים והבלויים. ומהמיניהם — מאבנטיהם. מפקיעין — מוציאים חוטים לפתילות. ואנשי מעשה — רודפי מצוה. קרא הגבר — התרנגול. נה) אם אני כאן וגו' — נתכון לזרז את העם שיעלו לשמחת בית השאבה, שכל יחיד יראה את עצמו כאלו הוא הכל. נו) שלא בישה — במעשים רעים. ישוב — יעשה תשובה.

ואין אחת מהן נוגעת בחברתה. וכשהוא משתחוה נועץ שני אגודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף, מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן; — וזו היא קידה. (שם).

נח אמר רבי יהושע בן חנניא: כשהיינו שמחים שמחת בית־השאבה לא טעמנו טעם שֵׁנה. כיצד? שעה ראשונה — תמיד של שחר, משם לתפלה, משם לקרבן מוסף, משם לתפלת המוספים, משם לבית־המדרש, משם לאכילה ושתיה, משם לתפלת המנחה, משם לתמיד של בין־הערבים — מכאן ואילך לשמחת בית־השאבה. (שם; ירוש׳).

XIX. פָּרָשַׁת־הַמֶּלֶךְ.

נט מוֹצָאֵי יום־טוב הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו למלך בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה. חזן הכנסת נוטל ספר־תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן־גדול וכהן־גדול נותנו למלך — והמלך עומד ומקבל וקורא ויושב.

אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד — ושִׁבחוהו חכמים. וכשהגיע אצל „לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא"[1], זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תתיְרָא, אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה!

שנו משום ר׳ נתן: באותה שעה נתחַיְבו שונאי ישראל כְּלָיָה, מפני שהחניפו לו לאגריפס המלך. (סוטה מ״א).

XX. שְׁמִינִי־עֲצֶרֶת וּמוֹצָאֵי־הֶחָג.

„בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם וגו׳"[2] — זה שאמר הכתוב: „תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה"[3]. אתה מוצא בחג ישראל מקריבים שבעים פרים על שבעים אומות, לפיכך היו צריכים להיות אוהבים אותנו. לא דַיָּם שאין אוהבים אותנו, אלא עוד שונאים אותנו, לפיכך אמר להם הקדוש־ברוך־הוא: שבעת ימי החג הייתם מקריבים לִפְנֵי קרבנות על אומות־העולם, אבל עכשו הקריבו על עצמיכם — „ביום השמיני עצרת תהיה לכם".

„והקרבתם עולה... פר אחד איל אחד"[4] — משל למלך, שעשה סעודה שבעת ימים, וזִמן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתה. כיון שעברו שבעת ימי המשתה, אמר לאוהבו: כבר יצאנו ידי בני המדינה, נִגַלְגֵל אני ואתה במה שתמצא, ליטרא בשר או דג או ירק. כך אמר הקב"ה לישראל: כל הקרבנות שהקרבתם בשבעת ימי החג על אומות־העולם הייתם מקריבים, אבל ביום השמיני עצרת תהיה לכם[2] — גַּלְגְּלוּ במה שאתם מוצאים, בפר אחד ואיל אחד. (תנה"ק פנחס).

---

[1]דברים י״ז, טו. [2]במדבר כ׳, לה. [3]תהלים קי״ט, יד. [4]במדבר כ״ט, לו.

נו) נועץ — תוקע. אגודליו — בהונות ידיו. נט) זלגו עיניו דמעות — שהיה מזרע של הורדוס האדומי. ס) גלגלו — ענינו אכילה קלה.

סא אמר ר׳ יצחק בר אבדימי: מוצאי יום־טוב האחרון של חג הכל צופים בעשן המערכה: נוטה כלפי צפון—עניים שמחים ובעלי־בתים עצבים, מפני שגשמי שנה מרובים ופירותיה מרקיבים; נוטה כלפי דרום — עניים עצבים ובעלי־בתים שמחים, מפני שגשמי שנה מועטים ופירות משתמרים; נוטה כלפי מזרח — הכל שמחים; נוטה כלפי מערב— הכל עצבים. (ב״ב מ״ז; יומא כ״א).

XXI. עליה לרגל.

סב „מה יפו פעמיך בנעלים״[1] — כמה נאות רגליהם של ישראל בשעה שהם עולים לרגל. (סוכה מ״ט).

סג „ולא יחמד איש את ארצך בעלותך וגו׳״[2] — מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה: תרנגלתך מנקרת באשפה ואין הלדה מזיקתה.

מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו, שעלה לפעמי־רגלים. וכשבא מצא נחש קשור בטבעות דלתותיו.

שוב מעשה באחד ששכח ולא הכניס תרנגלותיו לתוך ביתו ועלה לפעמי־רגלים. ובא ומצא חתולות מקרעות לפניהן.

שוב מעשה באחד ששכח ולא הכניס כרי של חטיו לתוך ביתו ועלה לרגל. וכשבא מצא אריות מקיפים להטים.

ומעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון. והיו להם שכנים רעים מאומות־העולם. והיו אומרים: אימתי יעלו היהודים הללו להתפלל בירושלים ואנו נכנסים ומקפחים את בתיהם ונוטלים כל מה שיש להם. הגיע זמן ועלו האחים. זמן להם הקדוש־ברוך־הוא מלאכים כדמותם והיו נכנסים ויוצאים בתוך בתיהם. כשבאו האחים מירושלים, שלחו לשכניהם דורונות מכל מה שהביאו עמהם מירושלים. אמרו להם השכנים: היכן הייתם? אמרו להם: בירושלים. — „אימתי עליתם?״ — ביום פלוני. — „ואימתי באתם?״ — ביום פלוני. — „ואת מי הנחתם בתוך ביתכם?״ — לא הנחנו שום אדם. אמרו: ברוך אלהי היהודים, שלא עזבם ולא יעזבם לעולם. (פסח׳ ח׳; ירוש׳ פאה; שהש״ר).

אמר ר׳ יצחק: מפני מה אין פרות גנוסר בירושלים? כדי שלא יהו עולי־רגלים אומרים: אלמלי לא עלינו אלא לאכול פרות גניסר — דיינו; ונמצאת עליה שלא לשמה. כיוצא בו אמר ר׳ דוסתאי ברבי ינאי: מפני מה אין חמי־טבריא בירושלים? כדי שלא יהו עולי־רגלים אומרים: אלמלי לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא — דיינו; ונמצאת עליה שלא לשמה. (פסח׳ ח׳).

[1] שיר השירים ז׳, ב. [2] שמות ל״ה, כה.

סב) באפר — בשדה מרעה. סג) הלדה — מין שרץ מזיק תרנגולים (וויזל). כרי של הטים— גל של חטים. סד) פרות גנוסר — פרות הבאים מסביבות ים כנרת, והם מתוקים ומשובחים ביותר. שלא לשמה — שלא לשם מצוה, אלא לשם הנאה.

XXII. עֲלִיָּה בִּשְׁעַת הַגְּזֵרָה.

סה אמרו: פעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל, שלא יביאו בכורים לירושלים; והושיבו פְּרוֹסְדָאוֹת על הדרכים, כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו כשרים ויראי־חטא שבאותו הדור? – הביאו סלי בכורים וחפום בקציעות ונטלום וְהָעֱלִי על כִּתְפֵיהֶם, כיון שהגיעו אצל פְּרוֹסְדָאוֹת, אמרו להם: להיכן אתם הולכים? אמרו: לעשות שני עִגּוּלֵי דְבֵלָה במכתשת שלפנינו וּבְעֱלִי שעל כְּתֵפֵינוּ; כיון שעברו מהם עִטְּרוּם בסלים והביאום לירושלים.

והם הם בני גונבי־עֱלִי וקוצעי קציעות.

פעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל, שלא יביאו עצים למערכה, והושיבו פרוסדאות על הדרכים, כדרך שהושיב ירבעם בן נבט, שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו כשרים ויראי חטא שבאותו הדור? — הביאו גזירי עֵצים ועשאום סולָמות והניחו על כתפם והלכו להם. וכיון שהגיעו אצל פרוסדאות אמרו להם: להיכן אתם הולכים? אמרו: להביא גוזלות משובך שלפנינו בסולמות שעל כתפינו: כיון שעברו מהם — פֵּרָקוּם והביאום לירושלים.

והם הם בני סַלְמַאי הַנְתוֹצָתִי.

עליהם ועל כיוצא בהם נאמר: „זכר צדיק לברכה"[1], ועל ירבעם בן נבט וחבריו אמר: „ושם רְשעים ירקב"[1]. (תענ' כ"ח).

[1] משלי י', ז.

סה) והושיבו פרוסדאות—המלכות הושיבה משמרות קבועים למנוע את העם מעליה לירושלים. וחפום בקציעות — כסו הסלים מלמעלה בתאנים כתושות ויבשות של דבלה (דבלה — זוהי ככר עגול של תאנים כתושות ודבוקות ביחד, ושמן של התאנים הכתושות „קציעות"), ודרך מלאכה זו להעשות במכתשת ובעלי (עליוני של מכתשת). ונתכונו הכשרים לגנוב בכך דעתם של השומרים, וע"ש מעשיהם נקראו בני „גונבי עלי וגו'". משובך—ארובת יונים, ועולים אליה בסולם. והביאום לירושלים — ושברום להיות עצים למערכה.

י.

חֻרְבַּן בַּיִת־שֵׁנִי וְהָאָרֶץ.

I. קֹדֶם הַחֻרְבָּן.

א ארבעים שנה קודם חֻרבן־הבית לא היה גורל עולה בְּיָמִין, ולא היה לָשׁוֹן של זְהוֹרִית מלבּין, ולא היה נר מַעֲרָבִי דולק, והיו דַלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שנגער בהן ר׳ יוחנן בן זכאי ואמר: היכל, היכל! מפני מה אתה מַבעית עצמך? יודע אני בך, שסופך לַחרב, וכבר נתנבא עליך זכריה בן עִדּוֹ: „פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך״[1]. (יומא ל״ט).

II. עַל־מֶה חָרְבָה הָאָרֶץ.

ב אמר ר׳ יוֹחָנָן: מהו שנאמר: „אשרי אדם מפחד תמיד וּמַקשה לבו יִפֹּל ברעה״[2] — על קַמְצָא וּבַר־קַמְצָא חָרבה ירושלים, על תרנגול ותרנגלת חרב הר־המלך; על יתד של מרכבה חרבה בֵּיתָר.

„עַל קַמְצָא וּבַר־קַמְצָא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם“. —

מעשה באדם שהיה אוהבו קמצא ושונאו—בר קמצא. עשה סְעֻדה. אמר לשַׁמָּשׁוֹ: לך והבא לי קמצא. הלך והביא את בר־קמצא. בא בעל הסְעֻדה ומצא את בר־קמצא יושב בין המְסֻבִּים. אמר לו: הרי שונא אתה לי, ומה לך כאן? עמוד וצא! אמר לו: „הואיל ובאתי — הניחני, ואתן לך דְּמֵי כל מה שאוכל ואשתה בסְעֻדתך“. אמר לו: לא. — „אתן לך דמי חצי סְעֻדה...“ — לא! „אתן לך דמי כל הסְעֻדה“ — לא! תְּפָסוֹ בידו, העמידו והוציאו.

[1]זכריה י״א, א. [2]משלי כ״ח, יד.

א) גורל... בימין — הגורל של השעיר לה׳, הקרב ביום כפור. ועיין למעלה פרק ט, מג. לשון של זהורית — חבילת צמר אדום, שהיו קושרים בפתח האולם ביום כפור בשעת שלוח השעיר לעזאזל. ועיין שם. נר מערבי וגו׳ — של המנורה, שדרכו להיות דולק תדיר. וכל אלו השנויים באו לסימן ולרמז, שהחורבן קרוב לבוא. מבעית — מפחיד. ב) על קמצא וגו׳ — כל אלו מפורשים למטה בענין. קמצא ובר־קמצא — שמות אנשים הם. והוציאו — מן הבית.

אתה שומע לי – נְרַשְׁנָהּ. אמר לו: כְּתֻבָּתָהּ מְרֻבָּה. אמר לו: אני אלוך ותן לה כתובתה. עמד זה וגרשה. הלך הוא ונשָׂאָהּ. כאן שהגיע לו זמנו לא היה לו לפרוע. אמר לו: בוא ועשה עמי בחובך. והיו יושבים ואוכלים ושותים – והוא היה עומד ומשקה להם. והיו דמעות נופלות מעיניו בכוסותיהם – ועל אותה שעה נחתם גזר־דין. (גמ' נ"ט).

ד מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה־זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות־חסדים, מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עברות: עבודה־זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. (יומא ט').

ה „עַל תַּרְנְגוֹל וְתַרְנְגֹלֶת חָרַב הַר־הַמֶּלֶךְ" –

נוהגים היו, כשיצאו חתן וכלה, הוציאו לפניהם תרנגול ותרנגלת, כלומר: פְּרוּ ורבו כתרנגולים. פעם אחת עבר לִגְיוֹן של רומיים, ונטלו את התרנגול והתרנגלת מלפני החֻפָּה. נפלו על הרומיים והכום. באו ואמרו לקיסר: מרדו בך היהודים. עלה עליהם המלך. היה בין היהודים בר־דרומי אחד, שהיה קופץ מיל בקפיצה אחת והורג ברומיים. נטל המלך כתרו והניחו על גבי קרקע, אמר: רבונו־של־עולם! בבקשה ממך, אל תמסרני, אותי ומלכותי, בידו של אדם אחד. הכשילו פיו לבר־דרומי ואמר: „הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא בצבאותינו"[1]. נכנס לבית־הכסא – בא דְּרָקוֹן ושמט כְּרְכַּשְׁתּוֹ – ומת. אמר המלך: הואיל ונעשה לי עכשו נס – אניחם. הניחם והלך לו. מיד קפצו לאכול ולשתות ולשמוח והדליקו נרות, עד שנראה חותַם הטבעת במרחק מיל מן העיר. אמר המלך: שמחים היהודים ומשחקים בי–חזר ובא עליהם. אמר ר' אסי: שלש מאות אלף שולפי חרב נכנסו להר־המלך, והרגו בה שלשה ימים ושלשה לילות. והיו בה [הריגה וילְלה מצד זה] ושמחה ומחולות מצד זה – ולא ידעו אלו באלו.

„בִּלַּע ה' וְלֹא חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב"[2] – אמר ר' יוחנן: אלו ששים רבוא עֲיָרוֹת, שהיו לו לינאי המלך, וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים. אמר עוּלָא: אני ראיתי אותו מקום ואפילו ששים רבוא קנים אינו מחזיק. אמר מין אחד לר' חנינא: משקרים אתם! אמר לו ר' חנינא: „ארץ... צבי"[3] נאמר בה, מה צבי זה אין עורו מַחזיק את בשרו, אַף ארץ ישראל, בזמן שיושבין עליה – רְוָחָה, ובזמן שאין יושבין עליה – נמודה. (שם נ"ז).

ו אמרו: כשבקש טְרְיָנוֹס להרוג את לוּלְיָנוֹס ופַפּוֹס אחיו בלודְקִיָא אמר להם: אם מֵעַמּוֹ של חנניה מישאל ועזריה אתם, יבא אלהיכם ויצילכם מידי כדרך שהציל את

[1]תהלים ס', יב. [2]איכה ב', ב. [3]ירמיה ג', יט.

כתבתה – כתב התחייבות שאדם נותן לאשתו בשעת נשואים. נחתם גזר־דין – על בית המקדש שיחרב. ה) הלא אתה אלהים וגו' – כלומר, אין לנו צורך בעזרתך. דרקון – נחש. כרכשתו – מעי התחתון. מצד זה – של העיר. ולא ידעו אלו באלו – מפני גודל מדת העיר ורחוק־המקום. אין עורו וגו' – לאחר הפשטה עור הצבי מצטמק ומתכוץ. רוחה – רחבה. נמודה – צמוקה ומכווצת. ו) טרינוס – מלך לפני אדרינוס. לוליגוס ופפוס – שני גבורי ישראל היו.

חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנאצר. אמרו לו: חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורים היו, וראוים היו לַעֲשׂות להם נס, ונבוכדנאצר מלך הגון היה, וראוי לעשות נס על ידו– ואותו רשע הדיוט הוא ואינו ראוי לעשות נס על ידו, ואנו נתחַיַּבנו כְּלָיָה למקום, ואם אין אתה הורגֵנו, הרבה הורגים יש לו למקום, הרבה דֻבִּים יש, הרבה אריות יש, הרבה נמרים יש, שפוגעים בנו והורגים אותנו. ולא מְסָרָנו הקדוש־ברוך־הוא בידך, אלא שעתיד לִפְרֹעַ דמינו מידך. אף־על־פי־כן הֲרָגָם מיד. אמרו: לא זזו משם עד שבאה דְיוֹפְלֵי מרומי ופצעו את מחו בגזירים. (תענ' י"ח).

ז טרַיָנוֹס שחיק־עצמות ילדה אשתו בליל תשעה באב והיו היהודים אבלים. ומת התינוק בחנוכה. אמרו אֵלו לאֵלו: מה נעשה–נדליק? אמרו: נדליק ויבוא עלינו מה שיבוא. הדליקו. הלכו והלשינו לפני אשתו של טרינוס, אמרו: אלו היהודים – כשנולד לך בנו היו מתאבלים וכשמת הדליקו נרות. שלחה וכתבה לבעלה: עד שאתה כובש בַּרְבָּרִים – בוא וכבוש את היהודים הללו שמרדו בך. ירד לספינה ושִׁעֵר בעצמו שיבוא בעשרה ימים – והוליכו הרוח ובא בחמשה ימים. נכנס לבית־המדרש ומצאם שיושבים ועוסקים במקרא זה: „ישא ה' עליך גוי מרחוק... כאשר ידאה הנשר"[1] – אמר לָהם: אני הוא, שהייתי סבור לבוא אצלכם בעשרה ימים והוליכני הרוח בחמשה. הקיפום לגיונותיו והרגום. אמר לנשים: הִשָּׁמְעוּ ללגיונותי, ואם לאו אני עושה לכן כדרך שעשיתי לבעליכן. אמרו לו: עֲשׂה בנשים כמו שעשית בגברים. הקיפום לגיונותיו והרגום, ונתערבו דמים של אלו בדמים של אלו, והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקַפְרִיס הנהר. (איכ"ר).

ח „עַל יֶתֶר שֶׁל מֶרְכָּבָה חָרְבָה בֵּיתָר" –

נוהגים היו, כשנולד תינוק נטעו ארז, תינוקת– נטעו שִׁטָּה, ובשעת נשואים היו קוצצים את האילנות וְעָשׂוּם חופה. פעם אחת עברה בת הקיסר ונשברה יתד במרכבתה. קצצו עבדיה ארז ותִקנוהו למרכבה. באו היהודים ונפלו עליהם והכום. הלכו הרומיים ואמרו לקיסר: מרדו בך היהודים, עלה עליהם.

אמר ר' יוחנן: שמונים אלף תוקעי קרנות היו צרים על בֵּיתָר והיה שם בן־כוֹזִיבָא, והיו לו מאתים אלף מְקֻטְּעֵי־אֶצְבַּע. שלחו לו חכמים: עד מתי אתה עושה לישראל בעלי־מומים? אמר להם: וְהֵיאַך יִבָּדְקוּ? אמרו לו: כל מי שאינו רוכב על סוסו ועוקר ארז מלבנון אל יכתב באִסְטְרַטְיָא שלך. והיו לו מאתים אלף מכאן ומכאן. ובשעה שהיו

[1]דברים כ"ח, מט.

דיופלי — זוג שליחים. בגזירים — של עץ. ז) שחיק עצמות — לשון קללה: תשתקנה עצמותיו. ברברים — עמים נכרים; ח) נטעו — אבות הילד. בן־כוזיבא — הוא בר־כוכבא, וקראו לו בן־כוזיבא, מלשון כזב, על שם סופו. וי"מ שנקרא כך על שם עיר מולדתו „כוזיבא", וכנוהו לשבח „בר־כוכבא", על שם „דרך כוכב מיעקב". מקוטעי אצבע – גבורים שהיה מנסה את כחם ע"י שקטע בהונותיהם. יבדקו — אם בעלי גבורה הם. שאינו רוכב... ועוקר ארז— כלומר, מי שאינו עוקר ארז בשעת רכיבה. באסטרטיא — בחיל־צבא, במחנה.

אמר בר־קמצא: הואיל וישבו חכמים ולא מחו בו – מִכְּלל שדעתם נוחה בכך– אלך ואלשין עליהם לפני המלך. בא ואמר לקיסר: מרדו בך היהודים... אמר לו הקיסר:– מי יאמר?... אמר לו: שלח להם קרבן ותראה אם יקריבוהו.

הלך ושלח בידו עגל משֻׁלש. בדרך הטיל בו בר־קמצא מום בניב־שפתים, ויש אומרים – בדוקין שבעין, מקום שלנו הרי הוא מום ולהם אינו מום. אמרו חכמים להקריבו, משום שלום מלכות; אמר להם ר׳ זכריה בן אֶבְקִילוס: יאמרו, בעלי־מומים קרבים למזבח. אמרו להרוג את בר־קמצא, שלא ילך ויספר למלך. אמר להם ר׳ זכריה: יאמרו, מטיל מום בקדשים – יֵהָרֵג.

(אמר ר׳ יוחנן: עַנְוְתָנוּתוֹ של ר׳ זכריה בן אֶבְקִילוס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והִגְלָתָנוּ מארצנו).

עלה עליהם נֵירון־קיסר. כשהגיע לירושלים זרק חץ למזרח–וחזר ונפל בירושלים; למערב – חזר ונפל בירושלים, וכן לארבע רוחות העולם.

אמר נירון־קיסר לתינוק: פסוק לי פסוקך. אמר לו: „ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל“[1]. אמר נירון־קיסר: הקדוש־ברוך־הוא מבקש להחריב ביתו ואומר לְקַנֵּחַ ידו בו... ברח והלך ונתגיֵּר, וממנו יצא ר׳ מאיר.

עלה עליהם אֶסְפַּסְיָנוּס־קיסר, בא וצר על ירושלים שלש שנים. היו שם שלשה עשירים: נַקְדִּימוֹן בן־גוריון ובן־כַּלְבָּא־שָׂבוּע ובן־צִיצִית־הַכֶּסֶת. („נַקְדִּימוֹן בן גוריון“ – שנָּקְדָה לו חמה בעבורו; „בן־כלבא־שבוע“–שכל הַנִּכְנָס לביתו כשהוא רעב ככלב– יוצא כשהוא שבע; בן־ציצית־הכסת–שהיתה צִיצָתוֹ נִגְרֶרֶת על גבי כְּסָתוֹת). אחד אמר: אני אֲפַרנס כל העיר בחטים ושעורים, ואחד אמר–ביין ובמלח ובשמן, ואחד אמר– בעצים (שבחו חכמים את בעל־העצים יותר מכלם; שרב חסדא – כל המפתחות היה מוסר לשַׁמָּשׁוֹ, חוץ משל העצים, שהיה רב חסדא אומר: אוצר אחד של חטים טעון ששים אוצרות של עצים כנגדו). פתחו את אוצרותיהם ונמצא בידם כדי פרנסת עשרים שנה ואחת. היו שם בַּרְיוֹנִים. אמרו להם חכמים: נצא ונעשה שלום עם הרומיים; לא הניחום הבריונים, ואמרו להם: נצא ונעשה מלחמה עמהם. אמרו להם חכמים: לא יעלה בידנו כלום. עמדו הבריונים ושרפו אותם האוצרות של חטים ושעורים – וגבר הרעב בעיר.

[1] יחזקאל כ״ה, יד

מחו — עכבו, התנגדו. מכלל — משמע. הטיל — הפיל, נתן. בניב־שפתים — בשפה העליונה. בדוקין שבעין — בקרום העליון של העין. שלנו — ליהודים. ולהם — לנכרים. משום — בשביל. נירון — שם מלך רומי, Nero. פסוק לי פסוקך — אמור לי איזה מקרא למדת היום בבית־הספר. לקנח ידו בי— כלו׳ לתת את העונש עלי. אספסינוס — וועספאסיאן אביו של טיטוס. שנקדה וגו׳ — שזרחה לו חמה; שפעם אחת השאילהו שר אחד בארות מים בשביל עולי רגלים וקבע לו זמן פרעון, בתנאי שאם יגיע הזמן ונקדימון לא יפרע — ישיב לו בזהב. ביום האחרון ירדו גשמים עם שקיעת החמה ונעשה נס והציצה החמה אחרי שנתמלאו הבורות, ובכך נפטר מן הקנס. ציצתו נגררת וגו׳ — כשיצא מביתו היו מציעין תחתיו כסתות בהליכתו וציציות בגדיו נגררות על גבי הכסתות. טעון — צריך לאפיתו. בריונים — פריצים.

מָרְתָא בת בַּיְתוֹס — הָעֲשִׁירָה שבירושלים היתה. שגרה שליחה לשוק ואמרה לו: לך והבֵא לי סלת. עד שהלך נמכרה הסלת. בא ואמר לה: אין סלת, אבל יש פת נקיה. אמרה לו: לך הבֵא. עד שהלך נמכרה אף זו. בא ואמר לה: אין פת נקיה, אבל יש פת קִיבָר. אמרה לו: לך הבֵא. עד שהלך נמכרה אף זו. בא ואמר: אין פת קיבר, אבל יש קמח שעורים. אמרה לו: לך הבֵא. עד שהלך נמכר אף זו. חלצה נעליה ואמרה: אצא ואראה, אפשר אמצא דבר לאכול. נטפלו גְלָלִים ברגלה ומתה. קרא עליה ר׳ יוחנן בן זַכַּאי: „הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך"[1]. ויש אומרים: גרוגֶרת של ר׳ צדוק מצאה ואכלה, ונתעלפה ומתה. ובשעת מיתה הוציאה כל כספה וזהבה וזרקתם לשוק, אמרה: אלו למה לי? וזהו שנאמר: „כספם בחוצות ישליכו וגו׳"[2].

גרוגרת של ר׳ צדוק מָהוּ? ר׳ צדוק ישב ארבעים שנה בתענית, שלא תחרב ירושלים. נעשה בשרו כָחוּש וכל מה שאכל היה נראה מתוך גרונו מבחוץ. וכשנגמר תעניתו ובא להברות עצמו הביאו לו גרוגָרות והיה מוצץ מימיהן וזורקן.

יצא ר׳ יוחנן בן־זַכַּאי לטַיֵּל בשוק, ראה שֶׁשּׁוֹלְקִין תבן ושותין מֵימָיו. אמר: בני־אדם ששולקין תבן ושותין מימיו יכולים לעמוד בחיילותיו של אַסְפַּסְיָנוּס! אין תַּקָּנָה אלא שאצא מן העיר.

אַבָּא־סִקְרָא בֶּן־בַּטִּיחַ, ראש בריוני ירושלים, — בן־אחותו של ר׳ יוחנן בן־זכאי היה. שלח לו ר׳ יוחנן בן־זכאי: בוא אצלי בצנעא. בא. אמר לו ר׳ יוחנן: עד מתי אתם עושים כך וממיתים את הכל ברעב? אמר לו: מה אעשה? אם אומר להם דבר יַהַרְגוּנִי. אמר לו ר׳ יוחנן: ראה לי תקנה שאצא מכאן, אפשר שתהא הצלה מועטת. אמר לו אבא סיקרא: עשינו בינינו שלא יֵצֵא אדם מכאן אלא אם כן הוא מת. אמר ר׳ יוחנן: הוציאוני בדמות מת. אמר בן־בטיח: עשה עצמך חולה ויבאו הכל לבקרך, והנח דבר של סֻרְחוֹן על מטתך, ויהיו אומרים „מת ר׳ יוחנן ז׳ ויִכָּנְסוּ תלמידיך וישאו את ארונך, ובני אדם אחרים לא ישאוהו, כדי שלא ירגישו בגופך שהוא קל, — שהרי הכל יודעים שהחי קל מן המת...

עשה ר׳ יוחנן כָּךְ. באו תלמידיו ונשאו את ארונו, ר׳ אליעזר מראשו ור׳ יהושע מרגליו. היו מוליכים אותו עד שקיעת החמה, עד שהגיעו אצל שערי ירושלים. אמרו להם השוערים: מי הוא זה? אמרו להם: מת הוא. וכי אין אתם יודעים שאין מְלִינִין את המת בירושלים? בקשו הבריונים לדקור בגופו של המת; אמר להם אבא־סיקרא: יאמרו: רבם דקרו! בקשו לדָחפו — אמר להם: יאמרו: רבם דחפו! — פתחו לו השער ויָצא.

היו מוליכים אותו עד שהגיעו אצל אספסינוס. פתחו את הארון ועמד לפניו. אמר לו: שלום עליך, המלך! שלום עליך, המלך! אמר לו אספסינוס: חיב אתה שתי מיתות, אחת, שאתה קורא לי מלך, ואני איני מלך, ועוד, אם מלך אני — עד עכשו מפני מה לא באת אצלי? אמר לו ר׳ יוחנן: שאמרת „לא מלך אני" — באמת מלך אתה, שאלמלא

[1] דברים כ״ח, נ״ו. [2] יחזקאל ז׳, י״ט.

פת קיבר — פת גרועה ופחותה. נטפלו — דבקו. גרוגרת — תאנה יבשה, ולהלן מפרש מהו „גרוגרת של ר׳ צדוק". כחוש — רזה. שולקין — מבשלים. בצנעא — בלאט.

היית מלך לא נמסרה ירושלים בידך, שנאמר: „והלבנון באדיר יפל"[1]. ושאמרת „אם מלך אני — מפני מה לא באת אצלי עד עכשו?" — בריונים שבָנו לא הניחוני. אמר לו אספסינוס: אלו חָבִית של דבש ודְרָקוֹן כָרוּך עליה — לא היו שוברין את החבית בשביל הדרקון? שתק ר' יוחנן.

(קרא עליו רב יוסף — ויש אומרים ר' עקיבא —: „משיב חכמים אחור ודעתם יסכל"[2] — היה צריך לומר לו: נוטלין צְבָת ומסלקין את הדרקון והורגין אותו ואת החבית מניחין).

בתוך כך בא שליח מרומי ואמר לאספסינוס: עמוד, שמת הקיסר וגדולי רומי מִנּוּךְ מלך עליהם. באותה שעה היה אספסינוס נועל נעל אחת. בא לנעול את השניה — ולא נכנסה רגלו. בא לחלוץ את הראשונה — ולא יצאה רגלו. אמר אספסינוס: זו מַהִי? אמר לו ר' יוחנן: אל תצטער — שמועה טובה באה לך, שנאמר: „שמועה טובה תדשן עצם"[3] — ומה תקנתך? יביאו אדם שאין דעתך נוחה הימנו ויעבירוהו לפניך, שנאמר: „ורוח נכאה תיבש גרם"[4]. עשה כך ונכנסה רגלו. אמר לו: ומאחר שחכמים אתם כל כך — עד עכשו מפני מה לא באתם לפני? אמר לו: ולא אמרתי לך? אמר לו: אף אני אמרתי לך. אמר לו אספסינוס לר' יוחנן: אני הולך מכאן ואשלח עליכם אחר במקומי; בַקש ממני דבר ואתן לך. אמר לו ר' יוחנן: תן לי יַבְנֶה וחכמיה ושלשלת של רבן גמליאל ורופאים שירפאו את ר' צדוק.

(קרא עליו ר' יוסף — ויש אומרים ר' עקיבא —: „משיב חכמים אחור ודעתם יסכל"[2]. היה צריך לומר לו, שיניח את ירושלים פעם זו. ור' יוחנן סבר, שמא זו לא יעשה לו אספסינוס, ולא תהא אפילו הצלה מועטת).

הלך אספסינוס ושלח את טיטוס הרשע. בא טיטוס, עמד ואמר: „אי אלהימו, צור חסיו בו?"[5] — זה טיטוס הרשע שחרף וגדף בְלַפֵּי־מעלה. מה עשה? נכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר־תורה ועבר עליה עברה, ונטל סַיִף וגִדֵּר את הפרכת, ונעשה נס והיה דם מבַצְבֵּץ ויוצא. — וכסבור שהרג את עצמו.

(אמר ר' יוחנן: „מי כמוך חסין יה?"[6] — מי כמוך חָסִין וקשה, שאתה שומע נאוצו ונדופו של אותו רשע ושותק. של בית ר' ישמעאל שָנו: „מי כמוך באלם יה"[7] — מי כמוך „באלמים"?)

נטל טיטוס את הפרכת וַעֲשָׂאָה כמין גַרְגוּתָנִי, והביא כל כלים שבמקדש והניחם בתוכה, ונתנם בספינה, לילך ולהשתבח בעירו. עמד עליו נחשול שבַיָּם לטַבְּעוֹ. אמר: כמדומה אני, שאלהיהם של אלו — אין גבורתו אלא במים. בא פרעה — טִבְּעוֹ במים, בא סיסרא — טבעו במים, אף הוא עומד עלי לטַבְּעֵנִי במים. אם גבור הוא, יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה. יצתה בת־קול ואמרה לו: רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע!

[1] ישעיה י', לד. [2] שם מ"ד, כה. [3] משלי ט"ו, ל. [4] שם י"ז, כב. [5] דברים ל"ב, לז. [6] תהלים פ"ט, ט. [7] שמות ט"ו, יא.

הבית — כד של עץ. דרקון — נחש, דראקאן. צבת — מלקחים. ומסלקין — מסירים. יבנה — שם עיר של חכמים סמוכה לירושלים. ושלשלת של רבן גמליאל — משפחת הנשיאים. טיטוס — בנו של אספסינוס. סיף — חרב. גדר — נעץ ודקר. מבצבץ — נוצץ ומטפטף. שהרג את עצמו — כנוי בלשון של כבוד כלפי מעלה. באלמים — שרואה ושותק. גרגותני — סל. נחשול — סערת ים.

בִּרְיָה קלה יֵשׁ לי בעולמי, וַיַּתּוּשׁ שמה, עֲלֵה ליבשה ותעשה עמה מלחמה. עלה ליבשה. בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במחו שבע שנים.

פעם אחת עבר על פתחו של נַפָּח. שמע קול קוּרְנָס – ונשתתק היתוש. אמר טיטוס: „יש תַקָּנָה!" – הֵביאו לו נפח בכל יום והכה לפניו בקורנס. לְנַפָּח נכרי נתן ארבעה זוזים ליום, לישראל – אמר: דיך שאתה רואה בשונאך. עד שלשים יום עשה כך; מכאן ואֵילָךְ – כיון שֶׁדָּשׁ – דָּשׁ!

(שָׁנִינוּ, אמר ר' פנחס בן עֲרוּבָא: אני הייתי בין גדולי רומי, וכשמת, פצעו את מחו ומצאו בו כצפור־דרור משקל ב' סלעים. אמר אביי: מְקֻבְּלָנוּ, פיו של נחשת וצפרניו של ברזל).

בשעת מיתתו של טיטוס ציוה כך: שרפוני וּפזרו את אֶפרי על שבעה יַמִּים, כדי שלא ימצאני אלהי היהודים ויעמידני בדין.

אוּנְקְלוֹס בַּר קְלוֹנִיקוֹס בן אחותו של טיטוס היה. בקש להתגַיֵּר. הלך והעלה את טיטוס באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם ההוא? אמר לו: ישראל – מהו לְהִדַּבֵּק בהם? אמר לו: מצויתיהם מרובות ואי־אפשר לעמוד בהן. לך והתגרה בהם בעולם־הזה וְתֵעָשֶׂה עליהם ראש, שנאמר: „היו צריה לראש"[1] – כל המֵצר לישראל נעשה ראש. אמר לו: דינך במה? אמר לו: במה שגזרתי על עצמי: בכל יום ויום צוברים את אֶפְרִי, ודנים ושורפים אותי ומפזרים את אֶפרי על שבעה ימים.

הלך והעלה את בלעם באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם ההוא? אמר לו: ישראל. – מהו לְהִדַּבֵּק בהם? אמר לו: „לא תדרש שלומם וטובתם כל הימים"[2].

הלך והעלה ישו באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם ההוא? אמר לו: ישראל! – מהו לְהִדַּבֵּק בהם? – אמר לו: טובתם דרוש, רעתם אל תדרוש; כל הנוגע בהם כאלו נוגע בבבת עינו.

בא וראה, מה בין פושעי ישראל לנביאי אומות־העולם!

שנינו, אמר ר' אלעזר: בֹא וראה, כמה גדול כֹחה של בושה; שה׳־י סִיַּע הקדוש־ב"ה את בר־קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו. (גטין נ"ה–נ"ז; איכ"ר; אדר"נ פ' ד').

ג מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רַבּוֹ, ושוּלְיָא של נגר היה. פעם נצרך רבו לִלְוֹת. אמר לו: שַׁגֵּר לי אשתך וַאֲלְוֶךָּ. שגר אשתו אצלו. שָׁהֲתָה עִמּוֹ שלשה ימים. קדם ובא אצלו בדרך. אמר לו: אשתי, ששלחתי לך, היכן היא? אמר לו: אני פְּטַרְתִּיהָ לְאַלְתַּר, ושמעתי שהתינוקות התעללו בה בדרך. אמר לו: ומה אעשה? אמר לו: אם

[1]איכה א', ה. [2]דברים כ"ג, ז.

יתוש – מין זבוב דק. קורנס – פטיש. כיון שדש דש – כיון שנתרגל בקול הקורנס שוב לא הוקל המכאוב על ידי כך. וכשמת – טיטוס. פצעו – חתכו ופתחו. מקבלנו – קבלת חכמים בידינו. פיו – של היתוש. ישו – הנוצרי. כחה של בושה – של הלבנת פנים. סיע – עזר. ג) רבו – בעליו. ושוליא – תלמידו של אומן. נגר – חרש עץ. שגר – שלח. פטרתיה לאלתר – שלחתיה תיכף.

יוצאים למלחמה היו אומרים: לא יִסְעַד ולא יִסְבּוֹף, „הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא בצבאותינו"[1]. ומה היה עושה בן־כוזיבא? היה מקבל אבני בְלִסְטְרָא באחת מארכובותיו וזורקן והורג בהן כמה נפשות.

וכשראה אותו רבי עקיבא אמר: זהו מלך המשיח. אמר לו ר' יוחנן בן תוֹרְתָא: עקיבא, יעלו עשבים בִּלְחָיֶיךָ וַעֲדַיִן אינו בא.

שלש שנים ומחצה הקיף אדרינוס קיסר על ביתר. היה שם ר' אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו, ובכל יום ויום היה מתפלל ואומר: רבונו־של־עולם, אל תשב בדין היום. לבסוף נתן אדרינוס דעתו לחזור. בא כותי אחד ואמר לו: אדוני, כל זמן שתרנגלת זו מתגעגעת באפר אי אתה כובשה; אלא המתן לי, ואני אעשה לך שתכבשנה היום. מיד נכנס לביתר בשער העיר ומְצָאוֹ לר' אלעזר שהיה עומד ומתפלל. עשה את עצמו כאלו לוחש באזנו. הלכו ואמרו לבן־כוזיבא: דודך ר' אלעזר רוצה למסור מדינה זו ליד אדרינוס. שלח והביאו אצלו אותו כותי. אמר לו: מה אמרת לר' אלעזר? אמר לו הכותי: אם אֹמַר — יהרגני המלך, ואם לא אֹמַר — אתה תהרגני, מוטב שאהרוג את עצמי ולא יתפרסמו מִסְתּוֹרִין של מלך. היה בן־כוזיבא סבור בדעתו, שבקש ר' אלעזר למסור את המדינה. שלח בן־כוזיבא והביאו לר' אליעזר אצלו. אמר לו: מה אמר לך אותו כותי? אמר לו: איני יודע מה לחש לי באזני, בתפלה הייתי עומד ולא שמעתי כלום. ומה אמרת לו? — אמר לו: לא כלום. נתמלא בן־כוזיבא כעס, בעט בו ברגלו בעיטה אחת וַהֲרָגוֹ. יצתה בת־קול ואמרה: „הוי רועי האליל עוזבי הצאן, חרב על זרועו ועל עין ימינו"[2]; אמרה לו: אתה שברת זרועם של ישראל וסִמית את עין ימינם, לפיכך „זרועו — של אותו האיש — יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה"[2]. מיד גרמו העונות ונלכדה ביתר ונהרג בן־כוזיבא.

הביאו ראשו אצל אדרינוס. אמר: מי הֲרָגוֹ? אמר לו כותי אחד: אני הרגתיו. אמר לו: לך והביאהו אצלי. הלך והביאו, ומְצָאוֹ נחש כָּרוּךְ על צוארו. אמר אדרינוס: אלולא אלהים הֲרָגוֹ לזה מי היה יכול להרגו! היו הורגים באנשי ביתר עד שיצא דמם מן הפתחים ומן הסְבָכוֹת ומן הצִנּוֹרוֹת, והיה הסוס שוקע בדם עד חוטמו, והיה הדם מגלגל אבנים של ארבעים סאה, והילך בים ארבעה מילין. ואם תאמר, שקרובה ביתר לים, והלא רחוקה מן הים ארבעה מילין. וכרם גדול היה לו לאדרינוס שמנה עשר מיל על שמנה עשר מיל, כמן טבריא לצפורי, והִקִּיפוּ גָּדֵר מהרוגי ביתר. וגזר עליהם שלא יִקָּבְרוּ, עד שעמד מלך אחר וגזר עליהם וקְבָרוּם.

אמר ר' יוחנן: רבי היה דורש על בר־כוכבא: „דרך כוכב מיעקב"[3] — אל תקרא „כוכב" אלא „כוזב".

שני נחלים יש בבקעת ידים, אחד מושך אֵילָךְ ואחד מושך אֵילָךְ. וְשִׁעֲרוּ חכמים שני חלקים מים ואחד דם.

שנו: שבע שנים בָּצְרוּ אומות העולם את כרמיהן מדמם של ישראל בלא זבל.

[1]תהלים ס', יב. [2]זכריה י"א, יז. [3]במדבר כ"ד, כז.

לֹא יסעד וגו'—אל יעזור (אלהים) ואל יסגף ויצער, כלומר: אל יתערב כלל במלחמתנו ותושיע לנו ידנו. אבני בלסטרא — אבני קלע. תרנגלת זו — הכונה לר' אלעזר. מתגעגעת—מתגלגלת ומקרקרת, כלו' מתפלש באפר ומתפלל. מסתורין — סודות. זבל — דומן שמדשנים בו השדה

אמרו משום רבן שמעון בן גמליאל: ארבע מאות בתי־כנסיות היו בכרך ביתר; ובכל אחת ואחת היו בה ארבע מאות מלמדי תינוקות; וכל אחד ואחד היו לפניו ארבע מאות תינוקות של בית־רַבָּן; וכשהיה אויב נכנס לשם היו דוקרים אותו בחוטריהם. וכשגבר אויב ולכָדוּם—כרָכוּם בספריהם והציתום באש. (איכ״ר; ירוש׳ תענ׳; גיט׳ נ״ז, נ״ח).

III. רִשְׁעַת אַדְרִיָנוּס.

ט יהודי אחד עבר לפני אדרינוס ושאל בשלומו. אמר לו: מי אתה? אמר לו: יהודי. אמר לו: וכי יש יהודי עובר לפני אדרינוס ושואל בשלומו? אמר: לכו והַתִּיזוּ את ראשו! עבר יהודי אחר, ראה מה שנעשה בראשון ולא שאל בשלומו. אמר לו אדרינוס: מי אתה? אמר לו: יהודי. אמר לו: וכי יש יהודי עובר לפני אדרינוס ואינו שואל בשלומו? אמר: לכו והתיזו את ראשו! אמרו לו סַנְקְלִיטוֹן שלו: אין אנו יודעים מה אלו המעשים שאתה עושה: מי ששואל בשלומך—נהרג, מי שאינו שואל בשלומך — נהרג! אמר להם: ואתם רוצים ליעצני היאך אני צריך להרוג בשונאי?!

ורוח־הקדש צוַחַת ואומרת: „ראית ה׳ עותתי, כל נקמתם וגו׳“[1]. (איכ״ר).

אַדְרִיָנוּס שְׁחִיק־עצמות הושיב שלש משמורות: אחת בְּחַמָּת ואחת בִּכְפַר לַקְטִיָא ואחת בבית־לחם־יהודה. אמר: מי שיברח מכאן יהא נִצּוֹד כאן ומי שיברח מכאן יהא ניצוד כאן. היו יוצאים כָּרוֹזִים ומכריזים ואומרים: כל מקום שיהודי טמון שם יצא, ולא יעשו לו רעה. אלו שהבחינו לא יצאו ואלו שלא הבחינו היו יוצאים ונִצודים. זהו שנאמר: „ויהי אפרים כיונה פותה אין לב“[2]. נתכנסו כלם לבקעת בית־רמון. אמר אדרינוס לשר צבא שלו: עד שאני אוכל קרן גְלוּסְקָא זו וירך תרנגלת זו אבקש אחד מהם עומֵד על רגליו ולא אמצא. מיד הקִיפום לגיונותיו וַהֲרָגוּם. והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקפרים הנהר.

אלו שנשתַּיְרוּ טמונים במערות היו יוצאים בלילה והולכים לריח מתיהם ומביאים מהם ואוכלים. בכל יום היה יוצא אחד מהם ומביא. פעם אחת יצא בחור אחד מהם ומצא את אביו הרוג. נְטָלוֹ וּטְמָנוֹ ונתן עליו סמן. נכנס ואמר להם: לא מצאתי כלום. אמרו: ילך אחר. הלך והביא. משאכלו אמרו לו: מהיכן הבאת הרוג זה? אמר להם: מִזָּוִית פלונית. אמר לו אותו בחור: ומה סמן היה נתון עליו? אמר לו: סמן פלוני. אמר: אוי לו לאותו האיש, שאכל מבשר אביו! (שם).

---

[1]איכה ג׳, נט. [2]הושע ז׳, יא.

בחוטריהם — במקלות דקים שמראים בהם לתינוקות בספרים. ט) סנקליטון — שרי המועצה. י) שהבחינו — שהבינו כונתו של אדרינוס לגנוב דעתם של היהודים, שיצאו ויהרגם. קרן גלוסקא — קצה הלחם, פרוסה קטנה. נזדונו — נזדמנו.

IV. בְּנֵי־צִיּוֹן הַיְקָרִים.

„כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה“[1] — אמר רב יהודה: זו אשה ושבעה בניה. מעשה במִרְיָם בת נַחְתּוֹם שנִשְׁבֵּית היא ושבעה בניה. נְטָלוּם ונְתָנוּם לפְנִים משבעה הדרים. הביאו את הראשון לפני הקיסר, אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם: כתוב בתורה: „אנכי ה׳ אלהיך“[2]. הוציאוהו והֲרָגוּהוּ. הביאו את השני לפני הקיסר. אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם: כתוב בתורה: „לא יהיו לך אלהים אחרים על פני“[3]. הביאו את השלישי יאמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם: כתוב בתורה: „לא תשתחוה לאל אחר“[4]. הוציאוהו והרגוהו. הביאו את הרביעי, אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם: כתוב בתורה: „זובח לאלהים יחרם“[5]. הוציאוהו והרגוהו. הביאו את החמישי. אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם: כתוב בתורה: „שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד“[6]. הביאו את הששי. אמרו לו: השתחוה לצלם. אמר להם: כתוב בתורה: „וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד“[7]. הביאו את השביעי, קָטָן שבכלם. אמר לו הקיסר: בני, השתחוה לצלם. אמר לו: חס־ושלום. אמר לו: למה? אמר לו: שכן כתוב בתורתנו: „את ה׳ האמרת היום... וה׳ האמירך היום“[8] — כבר נשבענו להקדוש־ברוך־הוא, שאין אנו מעבירים אותו באֵל אחר, ואף הוא נשבע לנו שאין הוא מעביר אותנו באומה אחרת. אמר לו הקיסר: אחיך שָׂבְעוּ ימים ושבעו חיים וראו טובה, ואתה קטן, לא שבעת ימים ולא שבעת חיים ולא ראית טוב בעולם — השתחוה לצלם. אמר לו: כתוב בתורתנו: „ה׳ ימלך לעולם ועד“[9], ואומר: „ה׳ מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו“[10] — אתם בטלים ומלכותכם בטלה, אבל הקב״ה חי וקים לעולם. אמר לו הקיסר: ראה, אחיך הרוגים לפניך, הריני משליך טבעתי לארץ לפני הצלם והגביהנה, כדי שיאמרו: שמע לקול הקיסר. אמר לו: אוי לך קיסר, אוי לך קיסר! על כבוד עצמך כך, על כבוד הקב״ה על אחת כמה וכמה. הוציאוהו להרגו, אמרה להם אמו: תנו לי את בני ואנשקנו. נתנוהו לה. אמרה לו לקיסר: בחיי ראשך, קיסר! הרגני תחלה ואחר כך הרגהו. אמר לה: איני שומע לך, מפני שכתוב בתורתכם: „אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד“[11]. אמרה לו: שוטה, כבר קִיַּמְתָּ כל המצות ולא נשאר לך אלא זו בלבד. מיד צוה הקיסר להרוג את בנה. נפלה אמו עליו והיתה מחַבְּקָתוֹ ומְנַשְּׁקָתוֹ ואמרה: בני, לך אצל אברהם אביך ואמור לו: כך אמרה אמי: אל תזוח דעתך עליך, אתה עָקַדְתָּ מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות. אתה — נסיון, ואני — מעשה! עד שהיתה מחבקתו ומנשקתו הרגוהו עליה. אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה. יצאה בת־קול ואמרה: „אם הבנים שמחה“[12]. (גיט׳ נ״ז; איכ״ר).

יא מעשה בדואג בן יוסף, שהִנִּיחוֹ אביו בן קטן לאמו. בכל יום היתה אמו מודדתו בטְפָחִים ונותנת משקלו זהב לבית־המקדש, וכשגבר אויב טְבָחַתּוּ וַאֲכָלַתּוּ. ועליה קונן ירמיה: „אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים“[13]. מְשִׁיבָה רוח־הקדש ואוֹמֶרֶת: „אם יֵהָרֵג במקדש ה׳ כהן ונביא“[13]. (יומא ל״ח).

[1]תהלים מ״ד, כג. [2]שמות כ׳, ב. [3]שם שם, ג. [4]שם ל״ד, יד. [5]שם כ״ב, יט. [6]דברים ו׳, ד. [7]שם ד׳, לט. [8]שם כ״ו, יז, יח. [9]שמות ט״ו, יח. [10]תהלים י׳, טז. [11]ויקרא כ״ב, כח. [12]תהלים קי״ג, ט. [13]איכה ב׳, כ.

י) על כבוד עצמך כך — אתה חרד. אתה נסיון — אתה רק נתנסית ולא באת לידי מעשה. ואני מעשה — ואני הקרבתי את בני במעשה.

יב מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון. הרגישו בעצמם למה הם מתבקשים. אמרו: אם אנו טובעים בים אנו באים לחיי העולם־הבא? דרש להם הגדול שבהם: „אמר ה' מבשן אשיב, אשיב ממצולות ים"[1]; „מבשן אשיב" – מבין שני אריה, „אשיב ממצולות ים" – אלו שטובעים בים. כיון ששמעו ילדות כך קפצו כלן ונפלו לתוך הים. נשאו ילדים קל־וחמר בעצמם ואמרו: מה הללו, שדרכן לכך – כך; אנו שאין דרכנו לכך – על אחת כמה וכמה. אף הם קפצו לתוך הים. ועליהם הכתוב אומר: „כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה". (גיטי נ"ז).

יג מעשה בבנו ובבתו של ר' ישמעאל בן אלישע שנשבו לשני אדונים. לימים נזדונו שניהם במקום אחד. זה אומר: יש לי עבד, שאין כיפיו בכל העולם; וזה אומר: יש לי שפחה, שאין בכל העולם כלו כיפיה. אמרו: בוא ונשיאם זה לזה ונחלק בוולדות. הכניסום לחדר. זה יושב בקרן־זוית זו וזו יושבת בקרן־זוית זו. זה אומר: אני כהן בן כהנים גדולים אשא שפחה! וזאת אומרת: אני כהנת בת כהנים גדולים אנשא לעבד! – ובכו כל הלילה. כיון שעלה עמוד־השחר הכירו זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה, עד שיצאה נשמתם. ועליהם קונן ירמיה: „על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים"[2]. (שם נ"ח).

יד מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה – („צפנת", שהכל צופין ביפיה; „בת פניאל", בתו של כהן־גדול, ששמש לפני ולפנים) – שנתעלל בה שבאי כל הלילה. למחר הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למכרה. בא אדם אחד שהיה מכער ביותר. אמר לו: הראני את יפיה. אמר לו: ריקא, אם אתה רוצה לקח קח, שאין כיפיה בכל העולם כלו. אמר לו: אף־על־פי־כן. הפשיטה ששה חלוקים, ושביעי קרעתו ונתפלשה באפר. אמרה לפניו: רבונו־של־עולם, אם עלינו לא חסת – על קרושת שמך הגבור למה לא תחוס? ועליה קונן ירמיה: „בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר... כי פתאם יבא השודד עלינו"[3]. „עליך" לא נאמר אלא „עלינו" – כביכול, עלי ועליך בא שודד. (שם נ"ח).

טו מעשה בריבה אחת, שנשבית היא ועשר שפחותיה, ונטלה נכרי אחד, והיתה מתגדלת ובאה בתוך ביתו. יום אחד נתן לה כדה ואמר לה: צאי והביאי לי מים. עמדה אחת משפחותיה ונטלתו ממנה. אמר לה: מהו? אמרה לו: חיי ראשך, ארוני, אני הייתי מחמש מאות שפחות של אמה של ריבה זו. כיון ששמע את דבריה שנרה בת־חורין, היא ועשר שפחותיה.

שוב מעשה בריבה אחת שנשבית, ונטלה נכרי אחד, והיתה מתגדלת ובאה בתוך ביתו. בא לו בעל־החלום ואמר לו: הוצא ריבה זו מתוך ביתך. אמרה לו אשתו: אל תוציאנה. שוב בא לו בעל־החלום אמר לו: אם אין אתה מוציאה הריני הורגך. עמד והוציאה. והיה מהלך אחריה, אמר: אלך ואראה מה יהא בסופה של ריבה זו. כשהיא הולכת בדרך צמאה וירדה לשתות מים מן המעין. כיון שהניחה ידה על הכתל יצא עליה נחש ונשכה ומתה, והיתה צפה על פני המים. ירד ונטלה והעלה וקברה. בא ואמר לאשתו: עם זה שאתה רואה, לא כעס עליהם אלא אביהם שבשמים. (אדר"נ פ' י"ז).

[1]תהלים ס"ח, כג. [2]איכה א', טז. [3] ירמיה ו', כו.

יב) לקלון – לעבירה. יג) נזדונו – נזדמנו. בוולדות – בילדים שיצאו מהם. יד) שבאי – השובה אותם. חלוקים – מלבושים בעין כתנות. טו) ריבה – בנערה. בעל החלום – מלאך חלומות.

טז נקדימון בן גוריון, כשהיה יוצא מביתו לבית־המדרש, כלי־מילת היו מציעין תחתיו, ובאו עניים ומקפלים אותם מאחריו.

ומעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ארבע מאות זהובים לקופה של בשמים לְבו־ביום. אמרה להם: כך תפסקו לבנותיכם! וענו אחריה „אמן".

ומעשה בכלתו שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדרה מערב־שבת לערב־שבת. אמרה להם: כך תפסקו לבנותיכם! ולא ענו אחריה „אמן", ששומרת־יבם היתה.

אמר ר׳ אלעזר ברי צדוק: אראה בנחמה, אם לא ראיתי את בתו של נקדימון בן גוריון שהיתה מלקטת שעורים מבין טַלְפֵי סוסים בעַכּו. קראתי עליה מקרא זה: „אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך"[1] — אל תקרא „גדיותיך" אלא „גויותיך".

ומעשה ברי יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכים אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גְלָלֵי בהמתם של ערביים. כיון שראתה אותו נתעטפה בשְׂעָרָה ועמדה לפניו. אמרה לו: רבי, פרנסני. אמר לה: בתי, מי את? שתקה. שוב אמר לה: בתי, מי את? אמרה לו: בת נקדימון בן גוריון אני. אמר לה: בתי, ממון של בית אביך היכן הלך? אמרה לו: לא כך מושלים משל בירושלים: „מלח ממון חסר"? — ושל חמיך היכן הוא? אמרה לו: בא זה ואבד את זה. אמרה לו: רבי, זכור אתה כשחתמת על כתובתי? אמר להם לתלמידיו: זכור אני, כשחתמתי על כתובתה של זו, הייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה, חוץ משל חמיה...

בכה ר׳ יוחנן בן זכאי ואמר: אשריכם ישראל, בזמן שעושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושים רצונו של מקום — מוסרם ביד אומה שפלה; ולא ביד אומה שפלה, אלא ביד בהמתם של אומה שפלה. (כת׳ ס"ה—ס"ז; אדר"נ פי"ז).

V. הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתְאַבֵּל.

יז אמרו משום ר׳ יהושע בן לוי: קרא הקדוש־ברוך־הוא למלאכי־השרת, אמר להם: מלך בשר־ודם שמת לו מת והוא מתאבל, מה דרכו לעשות? אמרו לו: תולה שק על פתחו. אמר להם: אף אני כך אני עושה. זהו שנאמר:

„אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם"[2].

אמר להם: מלך בשר־ודם מה דרכו לעשות עוד? אמרו לו: מכבה את הפָּנָסים. אמר להם: כך אני עושה, זהו שנאמר:

„שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם"[3].

[1] שיר השירים א׳, ח. [2] ישעיה נ׳, יג [3] יואל ד׳, טו.

טז) כלי מילת — בגדי משי. ומקפלים וגו׳ — כלומר נוטלים לעצמם. שפסקו לה חכמים — קצבו לה מדמי היורשים כשמת בעלה. לבו ביום — לצורך יום אחד. לציקי קדרה — לתבל את התבשילין. ששומרת יבם — שמת בעלה בלא בנים והיה היבם קטן והמתינה עד שיגדל. אראה בנחמה — לשון שבועה. טלפי — פרסות. גויותיך — גופך. מלח ממון חסר — ממון הולך וחסר כמלח. יז) הפנסים — מנורות למאור, עששיות.

— מלך בשר־ודם מה דרכו לעשות עוד? — הולך יחף. — כך אני עושה, שנאמר:
„ה׳ בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו״[1].

— מלך בשר־ודם מה דרכו לעשות עוד? — מְבַזֵּעַ פּוּרְפִּירָא שלו. — כך אני עושה, שנאמר:
„עָשָׂה ה׳ אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ״[2].

— מלך בשר־ודם מה דרכו לעשות עוד? — יושב ודומם. — כך אני עושה, שנאמר:
„יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו״[3]. (איכ״ר).

יח „בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֵוָה״[4] — מהו „במסתרים״? אמרו משמו של רב: מקום יש לו להקדוש־ברוך־הוא שבוכה בו, ו„מסתרים״ שמו. ומהו „מפני גוה״? אמר רב שמואל בר יצחק: מפני גאותם של ישראל, שנִטלה מהם ונתנה לגוים. רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני גאותה של מלכות־שמים שנִטלה.

„וְדָמֹעַ תִּדְמַע וְתֵרֵד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר ה׳״[4] — אמר ר׳ אלעזר: שלש דמעות הללו למה? אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומם. (חג׳ ה׳).

יט אמר רב אחא: לעולם אין השכינה זזה מכּתל מערבי של בית־המקדש, שנאמר: „הנה זה עומד אחר כתלנו״[5]. (תנח״ק שמות).

VI. „מְנַחֵם״.

כ ביום שחרב בית־המקדש נולד הגואל.

מעשה באדם אחד שהיה עומד וחורש, גָעֲתָה פרתו. עבר עליו עַרְבִי אחד ושמע קולה. אמר לו: מי אתה? אמר לו: יהודי אני. אמר לו הערבי: יהודי, יהודי! הַתֵּר פרתך והַתֵּר מחרשְׁתְּךָ. — למה? אמר לו: מפני שבית־מקדשם של היהודים חרב. — מנין אתה יודע? אמר לו: מתוך גְעִית פרתך. בֵּינְתַיִם גָעֲתָה הפרה פעם שניה. אמר לו הערבי: יהודי, יהודי! אֱסוֹר פרתך ואסור מחרשתך, שהרי נולד משיח, מושיעם של ישראל. אמר לו: מה שמו? — מנחם שמו. — ואביו מה שמו? — חזקיה. אמר לו: והיכן הוא שוֹרֶה? אמר לו הערבי: בְּבִירַת ערבא של בית־לחם־יהודה. הלך אותו האיש ומכר פרתו ומכר מחרשתו ונעשה מוכר־לְבָדִים לתינוקות. התחיל נכנס ויוצא ממדינה למדינה ומעיר לעיר, עד שהגיע לשם. באו נשים מכל הכפרים לקח אצלו לבדים ואותה האשה, אמו של מנחם, לא לקחה אצלו. שמע קולן של הנשים אומרות: אמו של מנחם, אמו של מנחם! באי וקחי לבדים לבנך. אמרה: הלואי שיחנקו שונאיהם של ישראל. אמר לה: למה? אמרה להן: ביום שנולד חרב בית־המקדש. אמר לה: מובטחני שלרגליו חרב ולרגליו הוא עתיד להבנות. אמרה לו: אין לי מעות. אמר לה: מה אִכְפַּת לי, באי

[1]נחום א׳, ג. [2]איכה ב׳, יז. [3]שם ג׳, כח. [4]ירמיה י״ג, יז. [5]שיר השירים ב׳, ט.

מבזע פורפירא — קורע אדרת הארגמן, לבוש מלכות שלו. בצע אמרתו — „אמרא״ פירושו לבוש בארמית, ו„בצע״—לשון חתוך וקריעה. כ) לבדים — צמר מכובש (פילץ). מה אכפת— כלומר איני דואג לכך.

וטְלִי לבדים לבנך, ולאחר ימים אני בא לביתך ואַתְּ פורעת לי. לאחר ימים בא לאותה העיר. אמר: אלך ואראה איתו תינוק מה מעשיו. בא אצלה, אמר לה: תינוק שלך מה מעשיו? אמרה לו: משעה שראיתני באו רוחות וסערות וחטפוהו מידי. נשאוהו והלכו לחם. (ירוש' ברכ'; איכ"ר; מד' פנ"א).

VII. אֲבֵלֵי־צִיּוֹן.

כא כשחרב הבית בַּשְּׁנִיָּה רָבוּ פרושים בישראל, שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נִטְפַּל להם ר' יהושע, אמר להם: בני, מפני מה אין אתם אוכלים בשר ואין אתם שותים יין? אמרו לו: נאכל בשר, שממנו מקריבים על־גבי המזבח, ועכשו בטל? ונשתה יין, שממנו מְנַסכים על גבי המזבח, ועכשו בטל? אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מְנָחות.

– אפשר בפֵּרות...

– פֵּרות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים.

– אפשר בפֵּרות אחרים...

– מים לא נשתה, שכבר בטל נסיך־המים. שתקו. אמר להם: בָּנַי, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל־עִקָּר אי־אפשר, שכבר נגזרה גזֵרה; ולהתאבל יותר מדַאי אי־אפשר, שאין גוזרין גזֵרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה. אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד ומשַׁיֵּר בו דבר מוּעָט; עושה אדם כל צרכי סְעֻדה ומשַׁיֵּר בה דבר מועט; ועושה אשה כל תכשיטיה ומשַׁיֶּרֶת דבר מועט, שנאמר: „אם אשכחך ירושלים... תדבק לשוני לחכי וגו'"[1]. וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר: „שמחו את ירושלים... שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה"[2].

אמר ר' ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית־המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא נאכל בשר ולא נשתה יין, אלא שאין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה. ומיום שפָּשטה מלכות הגוים שגוזרת עלינו גזרות קשות ומבטלת ממנו תורה ומצות ואין מַנַּחַת אותנו לִכָּנֵס לִשְׁבוּע־הבן, ויש אומרים לְיֵשׁוּע־הבן, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם אבינו כָלֶה מאליו; אלא הַנַּח להם לישראל: מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים. (ב"ב ס').

כב רבי עקיבא אומר: כל העושה מלאכה בתשעה־באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. וחכמים אומרים כל העושה מלאכה בתשעה־באב ואינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה, שנאמר: „שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה, שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה"[2]. מכאן אמרו: כל המתאבל על ירושלים – זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים – אינו רואה בשמחתה. (תענ' ל').

[1] תהלים קל"ז, ה, ו. [2] ישעיה ס"ו, י.

כא) פרושים – נוזרי בשר ויין. נטפל – עמד עליהם להשיבם מדעתם. בפירות אחרים – שאין מביאים מהם בכורים. דבר מועט – לסמן אבלות וזכר לחורבן. לשבוע הבן – לברית מילה. לישוע הבן – לפדיון הבן.

כג „בָּכֹה תִבְכֶּה״[1] — בּוֹכָה וּמְבַכָּה הקדוש־ברוך־הוא עמה; בוכה ומבכה מלאכי השרת עמה; בוכה ומבכה שמים וארץ עמה; בוכה ומבכה הרים וגבעות עמה. (איכ״ר).

כד „בָּכֹה תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה״[1] — שכל הבוכה בלילה קולו נשמע. דבר־אחר: „בלילה״— שכל הבוכה בלילה כוכבים ומזלות בוכים עמו. דבר אחר: „בלילה״ — שכל הבוכה בלילה, השומע קולו בוכה כנגדו. מעשה באשה אחת, שכֶנְתּוֹ של רבן גמליאל, שמת בנה, והיתה בוכה עליו בלילה. שמע רבן גמליאל קולה ונזכר חרבן בית המקדש, ובכה כנגדה, עד שנָשְׁרוּ רִיסֵי עיניו. למחר הכירו בו תלמידיו והוציאוה משכונתו. (סנה׳ ק״ד; איכ״ר).

כה רבי היה נוטל ספר קינות וקרא בו. כשהגיע למקרא זה: „השליך משמים ארץ תפארת ישראל״[2] — נשמט הספר מידו. אמר: מגג גבוה לבור עמוק... (חגי׳ ה׳).

כו אמר רב: אנחה שוברת חצי גופו של אדם.
ישראל ונכרי היו מהלכים בדרך ביחד. לא הגיע הנכרי לילך עם הישראל. הזכיר לו חרבן בית המקדש — ונתאנח, ואף על פי כן לא הגיעו הנכרי לילך עמו. אמר לו: ולא אמרתם: אנחה שוברת חצי גופו של אדם? אמר לו: במה דברים אמורים? — בדבר חדש, אבל זה, שאנו רגילים בו—לא. שהבריות אומרים: „לְמוּדַת שְׁכוֹל אינה נבעתת״. (כתו׳ ס״ב).

כז כל שיחתן של בריות אינה אלא על הארץ: עשתה הארץ? לא עשתה? וכל תפלתן של בריות אינה אלא על הארץ: רבונו־של־עולם, תעשה הארץ! רבונו־של־עולם, תצליח הארץ! וכל תפלתן של ישראל אינה אלא על בית־המקדש: רבש״ע, יִבָּנֶה בית המקדש! רבש״ע, מָתַי יִבָּנֶה בית־המקדש? (ב״ר פ׳ י״ג).

VIII. מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ.

כח מיום שחרב בית־המקדש אין שחוק לפני הקדוש־ברוך־הוא ולא נראה רקיע בטהרתו.
אמר ר׳ אלעזר: מיום שחרב בית־המקדש נפסקה חומת־ברזל בין ישראל ובין אביהם שבשמים.
רבי פנחס בן יאיר אומר: מיום שחרב בית־המקדש בושו חברים ובני־חורין וחפו ראשם, ונִדַּלְדְּלוּ אנשי־מעשה, וגברו בעלי־זרוע ובעלי־לָשׁוֹן, ואין דורש ואין מבקש ואין שואל; על מי יש לנו להשען? על אבינו שבשמים.
ר׳ אליעזר הגדול אומר: מיום שחרב בית־חמדתנו התחילו חכמים להיות כסופרים וסופרים כחזנים, וחזנים כתלמידים ותלמידים כעמי־הארץ ועמי־הארץ הולכים ומדלדלים. אין דורש ואין מבקש; על מי יש לנו להשען? על אבינו שבשמים.

[1]איכה כ׳, ב. [2]שם שם, א.

כו) לא הגיע — שהיהודי מהר ממנו ללכת. למודת שכול וגו׳ — מי שהיא מלומדת במיתת בנים אינה מתיראת עוד. והנמשל, שמי שהוא מתרגל בצערו אינו חושש לו עוד. כח) חברים— תלמידי־חכמים. ונדלדלו — נתמעטו וכלו. אנשי מעשה — עסקני צבור ובעלי מעשים טובים. ואין דורש — לתורה. סופרים... וחזנים — מלמדי תינוקות ומשמשיהם.

רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר׳ יהושע: מיום שחרב בית־המקדש אין יום שאין בו קללה. (בר׳ ל״ב, מ״ש; ע״ז ל״ג; סוטה מ״ו, מ״ח, פ״ט).

IX. תַּנְחוּמִים.

כט „שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִיר אֶת־הַבְּעֵרָה"[1] — אמר הקדוש־ברוך־הוא: עלי לשלם את הבערה שהבערתי; אני הצתי אש בציון, שנאמר: „ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה"[2]. ואני עתיד לבנותה באש, שנאמר: „ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה"[3]. (ב״ק ס׳).

ל וכבר היה רבן גמליאל ורבי אליעזר בן עזריה ורבי יהושע ור׳ עקיבא מהלכים בדרך, ושמעו קול המונה של רומי מִפְּלַטְיָא ברחוק מאה ועשרים מיל. התחילו בוכים ור׳ עקיבא מְשַׂחֵק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: ואתם מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: הגוים הללו שמשתחוים לעצבים ומקטרים לאלילים יושבים בטח והשקט, ואנו — בית־הדום רגלי אלהינו שרוף באש, ולא נבכה? אמר להם: לכך אני משחק — ומה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה.

שוב פעם אחת היו עולים לירושלים, כיון שהגיעו להר־הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר־הבית ראו שועל, שיצא מבית־קדשי־הקדשים, התחילו הם בוכים ור׳ עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו: „והזר הקרב יומת"[4], עכשו שועלים הלכו בו — ולא נבכה? אמר להם: לכך אני משחק, שנאמר: „ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו"[5].— וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, והלא אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני? אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בִּנְבוּאתו של אוריה. באוריה נאמר: „לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער"[6]; בזכריה נאמר: „עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים"[7]. עד שלא נתקַימה נבואתו של אוריה הייתי מִתְיָרֵא שלא תתקים נבואתו של זכריה, עכשו שנתקַימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקַימת. ובלשון הזה אמרו לו: עקיבא, נחמתנו! עקיבא, נחמתנו! (מכות כ״ד).

[1]שמות כ״ב, ה. [2]איכה ד׳, י״א. [3]זכריה ב׳, ט. [4]במדבר י״א, [5]ישעיה ח׳, ב. [6]מיכה ג׳, י״ב. [7]זכריה ח׳, יד.

ל) קול המונה... מפלטיא — רעש השוק.

סֵפֶר הָאַגָּדָה.

מבחר האגדות שבתלמוד ובמדרשים.

סדורות לפי הענינים ומפֹרשות

ע"י

י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק.

„וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו" — אֵלּוּ אַגָּדוֹת מְשֻׁבָּחוֹת הַנִּשְׁמָעוֹת בְּאָזְנֵי כָל אָדָם. (מכילתא, בשלח).

כרך ראשון. ספר שני.

מהדורה שלש עשרה

הוצאת „מוריה" / ירושלים / ברלין / אודיסה

ברלין, תרפ"ב

III

Offsetdruck und Einband E. Heckendorff, Berlin

תוכן:

הקדמה VI

פרק יא.
מעשי חכמים.

I. א–ה. רבי שמעון בן שטח . . . 3
II. ו–ט. חוני המעגל וזרעו 5
III. י–כב. הלל הזקן 8
IV. כג–כד. בית שמאי ובית הלל . . 12
V. כה–כז. יונתן בן עזיאל . . . . „
VI. כח–לח. רבן יוחנן בן זכאי . . . 13
VII. לט–נא. רבי חנינא בן דוסא . . 16
VIII. נב–עא. רבן גמליאל (השני) . . 18
IX. עב–פב. רבי אליעזר (הגדול) בן הורקנוס 24
X. פג–קא. רבי יהושע בן חנניה . . 30
XI. קב–קג. נחום איש גם־זו 36
XII. קד–קט. רבי טרפון 37
XIII. קי–קלו. רבי עקיבא 38
XIV. קלז. עשרה הרוגי מלכות . . . 45
XV. קלח–קסד. רבי מאיר, אלישע בן אבויה (אחר) וברוריה. 51
XVI. קסה–קעז. רבי שמעון בן יוחאי ובנו רבי אלעזר. רבי ישמעאל ברבי יוסי. 60
XVII. קעח–קפב. רבי פנחס בן יאיר . 65
XVIII. קפג–רכד. רבי יהודה הנשיא (רבי). רבי חיא ובניו 67
XIX. רכה–רכח. (שמעון) בר קפרא . 78
XX. רכט–רנ. רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש (ריש לקיש) . . 79
XXI. רנא–רנד. רב (אבא) 84
XXII. רנה–רנח. שמואל 85
XXIII. רנט–רסא. רב יהודה (בן יחזקאל) 86
XXIV. רסב–רסז. רב הונא 89
XXV. רסח–רע. רב ששת 90
XXVI. רעא. רבה (בר נחמני) 92
XXVII. רעב–רעו. רב יוסף . . . . . „
XXVIII. רעז–רפו. שבחם של חכמים. 63
XXIX. רפז–רצב. ראשונים ואחרונים . 95
XXX. רצג–שא. חכמי ארץ ישראל וחכמי בבל . . . 96
XXXI. שב–שה חכמי בית המדרש בכניסתם ויציאתם . 97
XXXII. שו–שט. מיתתם והספדם של חכמים 98

פרק יב.
תוספות.

I. א חירם מלך צור 103
II. ב–ט. אלכסנדרוס מוקדון 104
III. י–כ. חכמתם של בני ירושלים . 607

פרק יג.
השמטות.

I. א–ו. האגדה 112
II. ז. בריאת העולם . . . . „
III. ח. חוה . . . . „
IV. ט. נח בתבה 113
V. י–יא. אבות . . . . „
VI. יב. ירידת יעקב למצרים . . . 114
VII. יג. שעבוד מצרים . . . . . . „
VIII. יד. מכת צפרדע . . . . „
IX. טו. בזת מצרים . . . . „
X. טז. מצרים על הים 115
XI. יז. יציאת מצרים . . . . . . „

XII. יח—יט. המן 115
XIII. כ. הבאר . . . . „
XIV. כא—כד. מתן תורה 116
XV. כה—כו. המשכן . . . . „
XVI. כז. כלב ויהושע 117
XVII. כח. בלעם . . . . „
XVIII. כט—לב. משה 118
XIX. לג—לד. שמשון . . . . „
XX. לה. בני שמואל . . . . „
XXI. לו—לט. דוד . . . . „
XXII. מ. שלמה 119
XXIII. מא. חלוקת מלכות בית דוד . . 120
XXIV. מב. חזקיהו . . . . „
XXV. מג—מד. נבוכדנאצר 121
XXVI. מה. דבורה ואסתר . . . . . . „
XXVII. מו—נד. בית־המקדש בעבודתו . „
XXVIII. נה—נז. מגלת תענית 123
XXIX. נח—סא. חרבן הבית 124

פרק יד.

מלואים.

I. א. יקום איש צרורות ויוסי בן יועזר 126
II. ב. בן־הרכינס . . . . „
III. ג. רבי עקיבא 127
IV. ד. רבי יהושע בן קרחה . . . . . „
V. ה. רבי יהודה 128
VI. ו. בני נהרדעא . . . . „
VII. ז. אליעזר זעירא . . . . „
VIII. ח—יא. רבי אבהו 120
IX. יב. רבי זירא (זעירא) 130
X. יג רבי מני בן רבי יונה . . . „
XI. יד. שילא בר אבינא ורב אסי . . „
XII. טו. רב נחמן ורב יצחק 131
XIII. טז. רב עיליש . . . . „
XIV. יז. רבא . . . . „
XV. יח. רבי יוסי מן יוקרת 132

לוח ראשי־תבות.

אבכ' — אבכיר
אגא"ס — אגדת אסתר
אדר"נ — אבות דרבי נתן
אח"כ — אחר כך
א"י — ארץ ישראל
איכ"ר — איכה רבה
א"ל — אמר לו
אלא"ז — אלה אזכרה
א"ע — את עצמו

ב"ב — בבא בתרא
ב"ד — בית דין
ב"ה — בית הלל
ביהכ"נ — בית הכנסת
ביה"ס, ביהמ"ד — בית המדרש
ביהמ"ק — בית המקדש
בכ' — בכורות
ב"מ — בבא מציעא
במ"ר — במדבר רבה
ב"ק — בבא קמא, בר קפרא
בר' — ביכות
ב"ר — בראשית רבה
ב"ש — בית שמאי

גיט' — גיטין

ד"א — דרך ארץ
דב"ר — דברים רבה

ה' — יי
הור' — הוריות
הקב"ה — הקדוש ברוך הוא

וגו' — וגומר
וזה"ב — וזאת הברכה
ויק"ר — ויקרא רבה

ח' — חלק
חג', חגי' — חגיגה
חול' — חולין

י"א — יש אומרין
יב', יבמ' — יבמות
יוה"כ — יום הכפורים
יו"ט — יום טוב
ילק"ש — ילקוט שמעוני
י"מ — יש מפרשין
יר', ירוש' — ירושלמי

כלו' — כלומר
כת', כתוב' — כתובות

מג' — מגלה, מגלת
מד' — מדרש
מו"ק — מועד קטן
מנ' — מנחות
מס' — מסכת
מע' — מעילה

נד', נדר' — נדרים
נז' — נזיר

סנה' — סנהדרין
סע' — סעיף

ע"ד — על דבר, על דרך
ע"ז — עבודה זרה
ע' — עיין
ע"י — על יד, עין יעקב
עיר' — עירובין
עפ"י — על פי
ערכ' — ערכין
ע"ש — על שם

פ' — פרשה, פרק
פס', פסח' — פסחים
פסי' — פסיקתא
פסיק"ר — פסיקתא רבתי

צ"ל — צריך להיות

קד', קדוש' — קדושין
קה"ר — קהלת רבה

ר' — רבי
ר"א — רבי אליעזר, רבי אלעזר
ראב"ש — רבי אליעזר בן שמוע, רבי אלעזר בן שמוע'
רבש"ע — רבונו של עולם
ר"ג — רבן גמליאל
ר"ה — ראש השנה
רו"ר — רות רבה
ר"ח — רבי חיא, רבי חנינא, רבי חצפית
רחב"ד — רבי חנינא בן דוסא
רחב"ח — רבי חנינא בן חכינאי
רחב"ת — רבי חנינא בן תרדיון
ר"ט — רבי טרפון
ר"י — רבי יהושע, רבי יהודה, רבי יוחנן, רבי ישמעאל
ריב"ב — רבי יהודה בן בבא
ריב"ז — רבי יוחנן בן זכאי
ריב"ח — רבי יהושע בן חנניה
ר"ל — ריש לקיש
ר"מ — רבי מאיר
ר"נ — רב נחמן
ר"ן — רבנו נסים
ר"ע — רבי עקיבא
ר"פ — רבי פנחס
ר"ש — רבי שמעון, רב ששת
רשב"י — רבי שמעון בן יוחאי
רש"י — רבי שלמה יצחקי

שהש"ר — שיר השירים רבה
שו"ט — שוחר טוב
שמו"ר — שמות רבה
שמח' — שמחות
שק' — שקלים

תוס', תוספ' — תוספתא
תמו' — תמורה
תנה"ק — תנחומא הקדום
תנח' — תנחומא

הקדמה.

בחלק שני זה מכונסות בסדר כרונולוגי, לפי זמני „הנושאים" ולפי הכללים המבוארים בהקדמה לחלק ראשון של „ספר האגדה", רוב אותן האגדות והשיחות, השמועות והספורים וכו', שנאמרו במקומות שונים ע"ד הגדולים והמפורסמים שבחכמינו הקדמונים, התנאים והאמוראים, ושיש בהן עם זה כדי צרוף דמות מסוימת, כפי האפשר, של אישיות החכם נושא האגדות או כדי תאור תכונה טפוסית מתכונות רוחו וכדומה. כל פרק ופרק הוא קבוצה של אגדות ע"ד חכם אחד או — אם האגדות קשורות ומעורות זו בזו — גם של שנים ושלשה חכמים בני זמן אחד. האגדות ע"ד שאר חכמים, שלא מצאו מקום בפרקי „מעשי חכמים" — מקצתן באות בתור מלואים בסוף חלק זה, ומקצתן — אלו ששיכות לפי עקר ענינן לכרך שני המסודר לפי הענינים — באות מפוזרות בפרקי שאר החלקים של כרך שני, דבר דבר במקומו ולפי ענינו.

בפרקים האחרונים של „מעשי חכמים" באות האגדות שנאמרו ב„שבחם של חכמים", על חכמי ארץ ישראל וחכמי בבל, על יושבי בית־המדרש ועל מיתתם והספדם של חכמים וכדומה מן האגדות שיש להן קשר ויחס ל„מעשי חכמים". באופן זה יקנה לו הקורא מתוך חלק זה מושג שלם כפי האפשר ע"ד חייהם ומעשיהם, דרכיהם ומדותיהם של רוב חכמינו הקדמונים כפי שנשתקפו אותם החיים והמעשים באגדות של אותם הזמנים.

לסוף חלק זה, שהוא גמר כרך ראשון, נספחו תוספות, השמטות ומלואים לכל הכרך הראשון.

ב„תוספות" באות אגדות ושיחות כאלו, שלפי זמני נושאיהן הן אמנם שיכות לאגדות ההסטוריות, אבל מצד תכונתן הן קובעות להן בחלק ההסטורי מקום בפני עצמן, מקום חיצוני, יוצא מן הכלל. כי, כאמור כבר בהקדמה הראשונה, השתדלו המסדרים שאף בכרך הראשון, ההסטורי, תהא נשמרת כפי האפשר שלמות הענינים ואחדותם בפרקי הספר. ואלו האגדות, שהן חיצוניות לפי ענינן, אלמלי נתנו בתוך גוף הספר בין הפרקים מבפנים, במקום הראוי להן לפי סדר הזמנים, היו פוגמות במקצת שלמות הענינים ואחדותם, ונמצא כל הכרך מפסיד.

ב„השמטות" באות אותן האגדות שראויות היו להכנס לגוף הספר אלא שבשעת הסדור נשתמטו מיד המסדרים.

ולבסוף, ב„מלואים" באו אלו מן האגדות ע"ד חכמים שונים, שמצד כמותן המועטת אין בהן כדי קביעת פרקים מיוחדים ב„מעשי חכמים", ומצד ענינן אין מקום בשבילן גם בשאר החלקים בכרך שני.

ספר שני.

יא.

מַעֲשֵׂי־חֲכָמִים.

I. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח.

א [משהרג יַנַּאי המלך את החכמים] היה העולם משתומם, עד שֶׁבָּא שמעון בן שטח והחזיר התורה לְיָשְׁנָהּ. (קד׳ ס״ו).

ב בימי שמעון בן שטח עלו שלש מאות נזירים ובקשו להקריב תשע מאות קרבנות. למאה וחמשים מצא להם ר״ש בן שטח פתח, למאה וחמשים לא מצא פתח. בא אצל ינאי המלך ואמר לו: שלש מאות נזירים עלו ומבקשים להקריב תשע מאות קרבנות ואין להם, אלא תן אתה מחצה מִשֶּׁלְּךָ ואני מחצה מִשֶּׁלִּי וילכו ויקריבו. נתן ינאי המלך מחצה משלו והקריבו. באו ואמרו לשוךהרע לינאי המלך על ר״ש בן שטח: הֱוֵי יודע, שכל מה שהקריבו משלך הקריבו, ושמעון בן שטח לא נתן משלו כלום. כעס ינאי המלך. שמע ר״ש בן שטח שכעס עליו המלך, נתירא וברח.

לאחר ימים היו בני־אדם גדולים של מלכות פרס יושבים וסועדים על שלחן ינאי המלך. אמרו לו: אדוננו המלך, זכורים אנו שהיה כאן זקן אחד והיה אומר לנו דברי תורה. אמר לאשתו, אחותו של ר״ש: שלחי אחריו והביאיהו. אמרה לו: הִשָּׁבַע לי שלא תהא מצערו וּשְׁלַח לו טבעתך ויבוא. נשבע לה ושלח לו טבעתו ובא.

אמר לו: למה ברחת?

— שמעתי, שאדוני המלך כועס עלי והייתי מתירא שמא תהרגני, וְקִיַּמְתִּי בעצמי מקרא זה: „חבי כמעט רגע עד יעבר זעם“[1].

אמר לו: למה שחקת בי? א״ל ר״ש: חס ושלום, לא שחקתי בך, אלא אתה מממונך ואני מתורתי, שנאמר: „כי בצל החכמה בצל הכסף“[2].

— ולמה לא אמרת לי?

— אילו אמרתי לך לא היית נותן.

הושיבו ינאי בינו ובין המלכה ואמר לו: ראה, כמה כבוד אני עושה לך. אמר לו: לא אתה מכבדני אלא התורה מכבדתני, שנאמר בספר בן סירא: „סַלְסְלֶהָ ותרוממך ובין

[1]ישעיה כ״ו, כ. [2]קהלת ז׳, יב.

א) משהרג ינאי וגו׳—עיין למעלה פרק ט סעיף כז. ב) עלו—לבית־המקדש. תשע מאות קרבנות — שכל נזיר מביא שלשה קרבנות. מצא... פתח — של חרטה ונפטרו מן הקרבן. ואני מתורתי — שמצאתי למחציתם פתח חרטה ונפטרו מן הקרבן.

נדיבים תושיבך". אמר ינאי למלכה: „רואה את, שאינו מקבל מָרות". נתן לו כוס לברך. אמר ר"ש: „ברוך על המזון שאכל ינאי וחבריו". אמר ינאי: עד כאן אתה עומד בקשיותך, מִימי לא שמעתי „ינאי" בברכה... אמר ר"ש: ומה יש לי לומר „נברך על שאכלנו" — ואני לא אכלתי?! הביאו לו ואכל וברך „שאכלנו". (ב"ר פ' צ"א; בר' מ"ח).

ג עבדו של ינאי המלך הרג נפש. אמר שמעון בן שטח לחכמים: תנו עיניכם בו ונְדוּנֶנוּ. שלחו לינאי המלך: עבדך הרג נפש. שְׂגָרֵהוּ להם. שלחו לו: בוא אף אתה לכאן — „והועד בבעליו"[1] אמרה תורה, יבא בעל השור ויעמֹד על שורו. בא ונתנו לו כסא אצל שמעון בן שטח וישב. אמר לו שמעון בן שטח: ינאי המלך, עמוד על רגליך ויעידו בך, שנאמר: „ו ע מ ד ו שני האנשים אשר להם הריב"[2]. אמר לו: לא כשתאמר אתה, אלא כמו שיאמרו חבריך. נפנה לימינו — כבשו פניהם בקרקע, נפנה לשמאלו — כבשו פניהם בקרקע. אמר להם שמעון בן שטח: בעלי־מחשבות אתם, יבא בעל־מחשבות ויִפָּרע מכם, מיד בא גבריאל וַחֲבָטָם בקרקע עד שיצאה נשמתם. נזדעזע המלך. אמר לו שמעון בן שטח: עמוד על רגליך ויעידו בך, ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם. מיד עמד ינאי המלך על רגליו. (סנה' י"ט; תנה"ק שופטים).

ד מעשה בשמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי. הלכו תלמידיו ומצאו אבן טובה תלויה לו בצוארו. אמרו לו: רבי, „ברכת ה' היא תעשיר"[3]. אמר להם שמעון בן שטח: חמור לקחתי, אבן טובה לא לקחתי. הלך והחזירה לישמעאלי, וקרא עליו אותו ישמעאלי: ברוך ה' אלהי שמעון בן שטח! (דב"ר פ' ג').

ה כשנתמנה ר"ש בן שטח נשיא באו ואמרו לו: יש שמונים נשים מכשפות במערה באשקלון. עמד ר"ש בן שטח ביום סגריר וכִנס שמונים בחורים בעלי־קומה ונִטְלָם עמו, ונתן ביד כל אחד כד חדשה וטלית נקיה מקֻפֶּלת בתוכה, וכפו את הכדים על ראשם. אמר להם: אם אצפצף לכם פעם אחת — לִבשו טליתותיכם, ואם אצפצף לכם פעם שנית — הִכָּנסו כלכם כאחד למערה, וכשתכנסו — כל אחד ואחד מכם יְנַפֵּף אחת וִיַגְבִּיהֶנָּה מן הקרקע, שכַּך דרכו של מכשף: הגבהת אותו מן הארץ — אינו יכול לעשות כלום. הלך ועמד על פתח המערה. אמר להן: אוֹיִם, אוֹיִם! פתחו לי, משלכן אני. אמרו לו: היאך באת נגוב לכאן בשעה זו של גשמים. אמר להן: בין הטִפִּין הייתי מהלך. אמרו לו: ומה באת לעשות כאן? אמר להן: ללמוד וללַמד. וכל אחת מכן תעשה, מה שהיא יודעת. אמרה אחת מה שאמרה — והביאה פת, אמרה אחרת — והביאה בשר, אמרה

[1]שמות כ"א, כט. [2]דברים י"ט, יז. [3]משלי י', כב.

שאינו מקבל מרות — עול שלטון; כלומר, שאינו נכנע מפני. כוס לברך — על המזון. ג) יבוא בעל השור וגו' — כלוי הבעלים צריכים לעמוד בשעת הדין. חבריך — שאר חכמי הסנהדרין שישבו שם. כבשו פניהם בקרקע — הורידו ראשם לארץ; כלומר, שתקו מחמת אימת המלך, בעלי מחשבות אתם — מפקפקים אתם ונושאים פנים למלך. יבוא בעל מחשבות — הקב"ה שיודע מחשבות. ד) שלקח — שקנה. ה) וכפו וגו' — נתנו את הכדים הפוכות על ראשם. ינפף — יחבק. אם אצפצף וגו' — שהוא יכנס תחלה לבדו לתוך המערה והם עומדים מבחוץ ויתן להם אות ע"י צפצוף. אויים אויים — סימן קריאה למכשפים. משלכן אני — מכשף כמוכן. נגוב — יבש. ללמוד וללמד — מעשי כשפים.

אחרת – והביאה תבשילין, אמרה אחרת – והביאה יין. אמרו לו: ואתה מה אתה יכול לעשות? אמר להן: יכולני לצפצף שתים ואני מביא לכן שמונים בחורים עטופים טליתות נגובות, הם יהיו שמחים בכן ומשמחים אתכן. צפצף פעם אחת – לבשו אלו טליתותיהם, צפצף פעם שניה – ונכנסו כלם כאחד. אמר: כל אחד ואחד יברור בת־זוגו. טענו אותן ויצאו ותלאון.

נתקנאו קרוביהן בדבר ובאו שנים מהם והעידו על בנו של ר"ש בן שטח חיוב מיתה ונגמר דינו להרג. וכשהיה יוצא לסקל אמר: אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרתי, ואם אינו בי תהא מיתתי כפרה על כל עונותי וקולר תלוי בצוארי עדים. שמעו העדים וחזרו בהם ואמרו: עדי שקר אנו. בקש אביו להחזירו; אמר: אבא, אם בקשת לבוא תשועה על ידך – עשה אותי אסקופה. (ירוש' חג'; סנה' פ' ו'; רש"י סנה' שם).

II. חוני המעגל וזרעו.

פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים. אמרו לו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים. אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים, בשביל שלא ימוקו. התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה? עג עוגה ועמד בתוכה, אמר לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם! בניך שמו פניהם עלי, שאני כבן־בית לפניך. נשבע אני בשמך הגדול, שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפים. אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות; כמדומים אנו, שאין הגשמים יורדים אלא להתיר שבועתך. אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות, שיחין ומערות. ירדו בזעף, עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית. ושערו חכמים, שאין טפה פחותה מלוג. אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות; כמדומים אנו, שאין הגשמים יורדים אלא לאבד העולם. אמר לפניו: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון, ברכה ונדבה. ירדו כתקונם, עד שעלו כל העם להר־הבית מפני הגשמים. אמרו לו: רבי, כשם שהתפללת עליהם שירדו, כך התפלל עליהם וילכו להם. אמר להם: כך מקבלני, שאין מתפללין על רוב הטובה. אף־על־פי־כן הביאו לי פר הודאה, הביאו לו פר הודאה. סמך שתי ידיו עליו. אמר לפני הקב"ה: רבש"ע! עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינם יכולים לעמוד לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות. כעסת עליהם – אינם יכולים לעמוד; השפעת עליהם רוב טובה – אינם יכולים לעמוד. יהי רצון מלפניך, שיפסקו הגשמים ויהא רוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה. יצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטריות.

טליתות נגובות – בגדים יבשים, שהיו מקופלים בכדים ולא ירדו עליהם גשמים. טענו—נשאו. חיוב מיתה – חטא משפט מות. וקולר תלוי וגו' – הכבל יהא תלוי עליהם; כלומר, דמי בראשם. להחזירו – מבית הסקילה. לבוא תשועה על ידך – לעשות חזוק לדין, שנתרופף בימיו. עשה אותי אסקופה—הפקירני כמפתן זה שהכל דורכין עליו, כדי שלא יאמרו הבריות: החכמים נושאים פנים לבניהם ושלא כדין החזירוני. ו) רוב אדר – זמן גשמים בארץ ישראל. הכניסו תנורי פסחים – שעומדים בחצר, ושל חרס הם. ימוקו – ימסו. עג עוגה – עשה עגול. ראינוך ולא נמות – כלו' בזכותך אנו חיים. להתיר שבועתך – לפטרך משבועתך. שיחין – מיני בורות. פר הודאה – פר לודוי. השפעת – נתת להם בשפע, יותר מדאי. כמהין ופטריות – סוג של צמחים הגדלים מאליהם אחרי גשמים (פילצע).

שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נִדּוּי; אבל מה אעשה, שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו. אמר לו: „אבא, הוליכֵני לרחצני בחמין" — מוליכו. „שטפֵני בצונן" — מוליכו. „תן לי אגוזים, שקדים, אֲפַרְסְקִים ורמונים" — ונותן לו. עליך הכתוב אומר: „ישמח אביך... ותגל יולדתך"[1].

שנו רבותינו: כך שלחו בני לשכת־הגזית לחוני המעגל: „ותגזר אומר ויקם לך"[2] — אתה גזרת מלמטה והקב״ה מקַיֵּם מאמרך מלמעלה; „ועל דרכיך נגה אור" — דור שהיה אפל הֵאַרְתּוֹ בתפלתך; „כי השפילו ותאמר גוה"[3] — דור שהיה שפל הִגְבַּהְתּוֹ בתפלתך; „ושח עינים יושיע"[3] — דור שח בעונו הושעתו בתפלתך; „ימלט אי נקי"[4] — דור שלא היה נקי מִלַּטְתּוֹ בתפלתך; „ונמלט בבור כפיך"[4] — מִלַּטְתּוֹ במעשי ידיך הברורים. (תענ׳ כ״ג).

אמר ר׳ יוחנן: כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על המקרא הזה: „שיר המעלות בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחולמים"[5]. אמר: „וכי יש מנמנם שבעים שנה בחלום?" — פעם אחת היה מהלך בדרך, ראה אדם אחד שהוא נוטע חרוב. אמר לו: זה לכמה שנים טוען פרות? אמר לו: לשבעים שנה. אמר לו: כלום בָּרִי לך שתחיה שבעים שנה ותאכל ממנו? אמר לו: אני מצאתי את העולם בחרובים; כשם שנטעו אבותי לי כך אטע אני לבָנַי. ישב חוני לאכל, נפלה עליו שֵׁנָה ונתנמנם. עלה צוק והקיף עליו ונתכסה מעינים וישן שבעים שנה. כשנגער ראהו לאדם אחד שהוא מלקט מאותו חרוב. אמר לו: אתה הוא שנטעתו? אמר לו: אבי אבא. אמר: ודאי, מנמנם הייתי שבעים שנה. ראה אתונו שילדה לו רמכים רמכים. הלך לביתו, אמר להם: בנו של חוני המעגל היכן? אמרו לו: בנו אינו בעולם, אבל יש בן בנו. אמר להם: „אני חוני המעגל" — ולא האמינו לו. הלך לבית־המדרש, שמע החכמים אומרים: ברורה לנו שמועה זו עכשו כבימי של חוני המעגל, שכשהיה נכנס לבית־המדרש — כל קושיא שהיתה להם לחכמים היה מְיַשְּׁבָהּ. אמר להם: „אני הוני". ולא האמינו לו, ולא נהגו בו כבוד כראוי. חלשה דעתו ובקש רחמים — ומת. אמר רבא: זה שאומרין הבריות: „או חברותא או מיתותא". (שם).

ח אַבָּא־חלקיה בן בנו של חוני המעגל היה. וכשהיה העולם נצרך לגשמים היו החכמים משַׁגרים אצלו, ובקש רחמים וירדו גשמים. פעם אחת נצרך העולם לגשמים. שִׁגרו אצלו שני תלמידי־חכמים שיבקש רחמים. באו לביתו ולא מצאוהו. הלכו אצלו לשדה ומצאוהו שהוא עודר. נתנו לו שלום ולא הסביר להם פניו. לערב לקט עצים והלך לביתו. היה טעון העצים והמעדר על כתפו אחת וטליתו על כתפו שניה. כל

[1]משלי כ״ג, כה. [2]איוב כ״ב, כח. [3]שם שם, כט. [4]שם שם, ל. [5]תהלים קכ״ו, א.

אלמלא הוני אתה — כלו׳ אדם גדול. נדוי — חרם. מתחטא—מפציר ומטיח דברים להעמיד על רצונך. אפרסקים — מין פרי (פערזיך). בני לשכת הגזית — סנהדרין היושבים בלשכת הגזית שבהר־הבית ז) הרוב — מין עץ פרי (יאהאנים בראד). ברי — ברור, ודאי. צוק — שן סלע. כשנגער — כשהקיץ. רמכים רמכים — עֲיָרִים עירים. שמועה — הלכה מקובלת. מישבה — מתרצה. או הברותא או מיתותא — או חברת בני אדם או מיתה. ח) לא הסביר להם פנים — לא נשא להם פנים לדבר עמם

הדרך לא היה נועל מנעליו, כשהגיע למים נעל מנעליו. כשהגיע לבין קוצים וברקנים הגביה בגדיו. כשהגיע לעיר יצאה אשתו כשהיא מקֻשטת. וכשהגיע לביתו נכנסה אשתו תחלה, ואחר־כך נכנס הוא, ואחר־כך נכנסו החכמים. ישב לסעוד ולא אמר לחכמים: „בואו וסעדו". פרס פת לתינוקות, לגדול נתן פרוסה אחת ולקטן — שתים.

אמר אבא־חלקיה לאשתו: יודע אני שלא באו אצלי החכמים אלא בשביל גשמים, נעמוד ונעלה לעליה ונבקש רחמים, אפשר שיתרצה הקב"ה וירדו גשמים, ולא נחזיק טובה לעצמנו. עלו לעליה. עמד הוא בזוית זו ואשתו בזוית זו ובקשו רחמים. קדם ועלה ענן מצד זוית של אשתו. כשירד אמר להם: רבותי, למה באתם? אמרו לו: שגרונו חכמים אצלך להתפלל על הגשמים שירדו. אמר להם: ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא־חלקיה. אמרו לו: יודעים אנו שהגשמים בזכותך ירדו, אלא יפרש לנו מר דברים אלו שהם תמוהים לנו: מפני מה כשנתנו לך שלום לא הסברת לנו פנים?

אמר להם: שכיר יום הייתי ואמרתי: לא אתבטל.

— מפני מה היית טוען העצים על כתף זו והטלית על כתף אחרת?

— טלית שאולה היתה, על מנת כך השאילוה לי ועל מנת כך לא השאילוה לי.

— מפני מה כל הדרך לא נעלת מנעלים וכשהגעת למים נעלת?

— כל הדרך אני רואה, במים אין אני רואה.

— מפני מה כשהגעת לקוצים וברקנים הגבהת בגדיך?

— זה מעלה ארוכה וזה אין מעלה ארוכה.

— מפני מה כשהגעת לעיר יצאה אשתך מקֻשטת?

— כדי שלא אתן עיני באשה אחרת.

— מפני מה נכנסה אשתך תחלה ואתה אחריה ואחר־כך אנו נכנסנו?

— משום שאין אתם בדוקים לי.

— כשישבת לסעוד מפני מה לא אמרת לנו: „בואו וסעדו"?

— משום שלא היתה פתי מרובה ואמרתי: אל יחזיקו לי חכמים טובה בחנם.

— מפני מה נתת לתינוק גדול פרוסה אחת ולקטן — שתים?

— זה יושב בבית וזה — בבית־המדרש.

— מפני מה קדם ועלה הענן מצד זוית אשתך ואחר־כך מצד זוית שלך?

— משום שהאשה מצויה בבית ונותנת פת לעני וקרובה הנאתו, ואני נותן מעות לעני ואין הנאתו קרובה. (תענ' כ"ג).

ט חנן הנחבא בן־בתו של חוני המעגל היה. כשהיה העולם נצרך לגשמים היו החכמים משגרים אצלו תינוקות של בית רבן, והיו תופסים בשולי בגדיו ואומרים לו: „אבא, אבא, תן לנו גשמים!" אמר לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו של עולם! עשה בשביל אלו שאין מכירים בין אבא שנותן גשמים לאבא שאינו נותן גשמים.

ומפני מה קראו לו „חנן הנחבא"? — שהיה מחביא עצמו. (שם).

פרוסה — פת לחם. זה מעלה ארוכה וגו' — כשישרט הבשר; והבגד שנקרע אין לו תקנה. בדוקים — ניכרים וידועים. וקרובה הנאתו — העני נהנה מיד. ט) בין אבא שנותן גשמים — הקב"ה. מחביא עצמו — שהיה ענו וצנוע ביותר.

III. הִלֵּל הַזָּקֵן.

הלל ושֶׁבְנָא אחים היו, הלל עסק בתורה, שבנא עסק בסחורה. לסוף אמר שבנא להלל: בוא נִשְׁתַּתֵּף וְנַחֲלוֹק. יצאה בת־קול ואמרה: „אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו"[1]. (סוטה כ"א).

יא אמרו עליו על הלל הזקן, שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בִּטְרָפְּעִין, חציו היה נותן לשומר בית־המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית־המדרש לִכָּנֵס; עלה ונתלה וישב על פי אֲרֻבָּה, כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן. אמרו, אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים וכסהו. כשעלה עמוד־השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר והיום אָפֵל, שמא יום מעונן הוא? הֵצִיצו עיניהם וראו דמות אדם בארובה. עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פֵּרְקוּהוּ וְהִרְחִיצוּהוּ וְסָכוּהוּ והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת. (יומא ל"ה).

יב פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת ושכחו בני בתירא ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת. אם לאו? אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו, ששמש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון, ויודע אם פסח דוחה את השבת, אם לאו. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום אתה יודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה, שדוחה את השבת? והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחים את השבת. אמרו לו: מנין לך? אמר להם: נאמר „במועדו"[2] בפסח, ונאמר „במועדו"[3] בתמיד; מה „מועדו" האמור בתמיד דוחה שבת, אף „מועדו" האמור בפסח דוחה את השבת. ועוד קל־וחומר: ומה תמיד, שאין ענוש כרת, דוחה את השבת, פסח שענוש כרת — אינו דין שדוחה את השבת? מיד הושיבוהו בראש ומנוהו נשיא עליהם, והיה יושב ודורש כל היום כֻּלּוֹ בהלכות פסח. התחיל מְקַנְטְרָם בדברים. אמר להם: מי גָרַם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם? — עצלות שהיתה בכם, שלא שִׁמַּשְׁתֶּם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סַכִּין מערב שבת — מַהוּ? אמר להם: הלכה זו שמעתי ושכחתי. אלא הַנַּח להם לישראל, אם אין נביאים הם, בני נביאים הם. למחר, מי שפסחו טָלֶה תוחבו בצמרו; מי שפסחו גדי תוחבו בין קרניו. ראה מעשה ונזכר הֲלָכָה, ואמר: כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון. (פס' ס"ו).

---

[1]שיר השירים ח', ז. [2]במדבר ט', ג. [3]שם כ"ח, ב.

י) באהבה — של תורה. יא) היה עושה — במלאכה. בטרפעין — מטבע של חצי דינר. לשומר בית־המדרש — שכר כניסה. ונתלה — נאחז. על פי הארובה — שעל הגג. ותקופת טבת—ימי קור ושלגים. הציצו — הביטו. פרקוהו — הסירו מעליו את השלג. יב) חָל — בא. אם פסח דוחה וגו' — אם מותר לעשות קרבן פסח בשבת. יותר ממאתים פסחים — קרבנות תמיד ומוספים שקרבים אף בשבת. שאין ענוש כרת — אם לא יקרבוהו. מקנטרם— מוכיחם. שכח ולא הביא... מהו — אם מותר לטלטל את הסכין בשבת כדי לשחוט את הפסח. בני נביאים הם — ובודאי ידעו היאך להתנהג. תוחבו — תוקע את הסכין.

יג מעשה בשני בני אדם, שהמרו זה את זה. אמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז. אמר אחד מהם: אני אקניטנו. אותו היום ערב שבת היה והלל חָפף את ראשו. הלך אותו האיש ועבר על פתח ביתו. אמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? א"ל: שאלה יש לי לשאל. א"ל: שאל, בני, שאל.

– מפני מה ראשיהם של בַּבְלִיים סְגַלְגַלִים?

א"ל: בני, שאלה גדולה שאלתי, מפני שאין להם חַיּוֹת פִּקְחוֹת.

הלך והִמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? – א"ל: שאלה יש לי לשאל.– א"ל: שאל, בני, שאל.

– מפני מה עיניהם של תַּרְמוֹדִיִּים תרוטות?

אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת – מפני שֶׁדָרִים בין החולות.

הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? אמר לו: שאלה יש לי לשאל.– א"ל: שאל, בְּני, שאל.

– מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות?

א"ל: בני, שאלה גדולה שאלת – מפני שדרים בין בִּצְעֵי המים. א"ל: שאלות הרבה יש לי לשאל ומתירא אני שמא תכעס. נתעטף וישב לפניו. אמר לו: כל שאלות שיש לך לשאל, שאל. אמר לו: אתה הוא הלל, שקורין אותך נשיא ישראל? אמר לו: הן, אמר לו: אם אתה הוא, לא ירבו כמותך בישראל. א"ל: בני, מפני מה? אמר לו: מפני שאִבַּדתי על ידך ארבע מאות זוז.– א"ל: הֱוֵי זהיר ברוחך, כְּדַאי הוא הלל, שתֹּאבַד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז – והלל לא יקפיד. (שבת ל', ל"א).

יד מעשה בנכרי אחד, שבא לפני שמאי, אמר לו: כמה תורות יש לכם? אמר לו: שתים, תורה שבִּכְתָב ותורה שבְּעַל-פֶּה. א"ל: שבכתב אני מאמינך ושבעל-פה איני מאמינך: גַּיְּרֵני על מנת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בנזיפה. בא לפני הלל – גִּיְּרוֹ. יום ראשון א"ל: א"ב, ג"ד. למחר הפך לו. א"ל: והרי אתמול לא אמרת לי כך? א"ל: לא עלי אתה סומך? אף בתורה שבעל-פה עלי סמוך.

שוב מעשה בנכרי אחד, שבָּא לפני שמאי. א"ל: גַּיְּרֵני על-מנת שתלמדני כל התורה כלה, כשאני עומד על רגל אחת. דְּחָפוֹ באמת-הבנין שבידו. בא לפני הלל – גִּיְּרוֹ. אמר לו: „מה ששנאוי עליך לא תעשה לחברך" – זוהי כל התורה כלה והשאר פירוש הוא – לך למוד.

שוב מעשה בנכרי אחד שהיה עובר אחורי בית-הכנסת ושמע קול סופר, שהיה

יג) שהמרו – שהתערבו. ויקניט – יכעיס. חפף – רחץ. מי כאן הלל – דרך גנאי לנשיא. סגלגלים – עגולים. חיות פקחות – מילדות חכמות ומומחות. תרמודיים – יושבי תדמור במדבר. תרוטות – רכות ותולגיות. בין החולות – והחול נכנס בעיניהם ומחליאן. אפרקיים – יושבי אפרקי. בצעי המים – אגמים. ארבע מאות זוז וארבע וגו' – כלומר כהנה וכהנה. יקפוד – יכעס. יד) בנזיפה – בגערה של כעס. הפך לו – את שמות האותיות וסדרן. באמת הבנין – בקנה המדה. סופר – מלמד תינוקות.

אומר: „ואלה הבגדים אשר יעשה חשן ואפוד" [1]. אמר: הללו למי? — אמרו לו: לכהן גדול. אמר אותו הנכרי בעצמו: אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול. בא לפני שמאי, אמר לו: גיירני, על מנת שתשימני כהן גדול. דְחָפו באַמַת הבנין שבידו. בא לפני הלל — גִירְו. א"ל: כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טַכְסִיסי מלכות, לך למוד טכסיסי מלכות. הלך וקרא. כיון שהגיע ל„והזר הקרב יומת" [2], אמר לו: מקרא זה על מי נאמר? — אמר לו: אפילו על דוד מלך ישראל. נשא אותו גר קל־וחומר בעצמו: ומה ישראל, שנקראו בנים למקום ומתוך אהבה שאהבם קרא להם: „בני בכורי ישראל" [3], נאמר עליהם „והזר הקרב יומת" — גר הקל, שבא במקלו ובתרמילו — על אחת כמה וכמה! בא לפני שמאי, א"ל: כלום ראוי אני להיות כהן גדול, והלא נאמר בתורה: „והזר הקרב יומת"? בא לפני הלל, א"ל: עֲנְוְתן הלל! ינוחו לך ברכות על ראשך, שהקרבתני תחת כנפי השכינה.

לימים נזדַוְגו שלשתם למקום אחד. אמרו: קַפְדָנותו של שמאי בקשה לטָרדנו מן העולם; ענותנותו של הלל קֵרבתנו תחת כנפי השכינה.

מכאן אמרו חכמים: לעולם יהא אדם עָנותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי. (שבת ל"א).

טו „גוֹמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד" [4] — זה הלל הזקן, שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם. אמרו לו תלמידיו: רבי, להיכן אתה הולך? אמר להם: לעשות מצוה. אמרו לו: וכי מה מצוה זו? אמר להם: לרחוץ בבית־המרחץ. אמרו לו: וכי זו מצוה היא? אמר להם: הן. מה אם אִיקוֹנִין של מלכים, שמעמידין אותם בבתי־תֵאַטְרָיוֹת ובבתי־קִרקְסָאות, מי שנתמנה עליהם הוא מורקם ושוטפם והם מעלים לו שָׂכָר, ולא עוד, אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות, — אני שנבראתי בצלם ודמות, שנאמר: „כי בצלם אלהים עשה את האדם" [5] — על אחת כמה וכמה.

דבר אחר: „גומל נפשו איש חסד" — זה הלל הזקן, שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם. אמרו לו תלמידיו: רבי, להיכן אתה הולך? אמר להם: לגמול חסד עם אַכְסְנָיָא זו בתוך ביתי. אמרו לו: כל יום יש לך אכסניא? אמר להם: וכי נפש עלובה זו לאו אכסניא היא בתוך הגוף? היום היא כאן, למחר אינה כאן. (ויק"ר פ' ל"ד).

טז אמרו עליו, על הלל הזקן, שלקח לעני בן־טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו שלשה מילין. (כת' ס"ז).

יז מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחר. ובא עני ועמד על פתחו ואמר: אשה אני צריך להכנים היום ואין לי פרנסה כלום. נטלה אשתו כל הסעודה ונתנה לו.

[1] שמות כ"ח, ד. [2] במדבר א', נא. [3] שמות ד', כב. [4] משלי י"א, יז. [5] בראשית ט', ו.

טכסיסי מלכות — סדרי המלוכה. לך ולמד טכסיסי וגו' — כלומר, דיני כהונה בתורת כהנים. נשא... קל־וחומר — דן קל־וחומר. נזדוגו — נזדמנו ביחד. לטרדנו — לגרשנו, לאבדנו.

טו) נפטר מתלמידיו — כשעמד ממשנתו והלך לו. איקונין — צורה. תאטריות וקרקסאות — בתי משחק ומועד של צבור, ומעמידין שם צורות המלכים. שנתמנה עליהם — לפקח עליהם שלא יתפגמו. והם מעלים לו וגו' — כלו' נוטל שכרו מקופת הצבור. על אחת כמה וכמה — שאני צריך להקפיד על טהרת גופי. לגמול חסד וגו' — כלומר לסעוד. אכסניא — אורח.

יז) אשה... להכנים — לישא אשה.

ואחר־כך לשה עיסה אחרת ובשלה אִלְפָּס אחר ובאה והניחה לפניהם. אמר לה: בתי, מפני מה לא הבאת לנו מִיָּד? סחה לו כל המעשה. אמר לה: בתי, אף אני לא דנתי אותך לכף־חובה אלא לכף זכות, שכל המעשים שעשית לא עשית אלא לשם שמים. (ד"א פ' ו').

יח מעשה בהלל הזקן, שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, ואמר: מובטח אני שאין זה בתוך ביתי. עליו הכתוב אומר: „משמועה רעה לא יירא, נכון לבו בטוח בה'"[1]. (בר' ס').

יט כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויִסְּדָהּ; חזרה ונשתכחה — עלה הלל הבבלי ויסדה.

הלל עלה מבבל בן ארבעים שנה, ושמש חכמים ארבעים שנה, ופרנס את דורו ארבעים שנה.

אמרו עליו על הלל, שלא עזב דברי חכמים שלא לְמָדָם, אפילו כל הלשונות, אפילו שיחת הרים וגבעות ובקעות, שיחת עצים ועשבים, שיחת חיות ובהמות, שיחת שדים ומשלות כוכבים ושועלים. (סוכה כ'; ספרי וזהיב; סופרים פ' ט"ז).

כ שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן. שלשים מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבנו, ושלשים מהם ראוים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון, ועשרים מהם — בינונים. גדול שבכולם — יונתן בן עוזיאל, וקטן שבכולם—רבי יוחנן בן זכאי. (סוכה כ"ח).

כא פעם אחת חלה ונכנסו כלם לבקרו, עמד לו ר' יוחנן בן זכאי בחצר. אמר להם: היכן הוא הקטן שבכם, שהוא אב להכמה ואב לדורות? — אין צריך לומר הגדול שבכם. אמרו לו: הרי הוא בחצר. אמר להם: יִכָּנֵס. כיון שנכנס אמר להם: „להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא"[2]. (ירוש' ד' פ"ד).

כב משמתו נביאים האחרונים: חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח־הקדש מישראל. ואף־על־פי־כן היו משתמשים בבת־קול. פעם אחת היו מסובים בעלית בית־גוריה ביריחו ונתנה עליהם בת־קול מן השמים: „יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבנו, אלא שאין דורו זַכַּאי לכך". נתנו חכמים את עיניהם בהלל הזקן, וכשמת אמרו עליו: הי חסיד, הי ענו, תלמידו של עזרא. (סנה' י"א).

---

[1]תהלים קי"ב, ז. [2]משלי ח', כא.

אלפס — קערה גדולה. יט) משלות כובסים — משלי־עם שהכובסים והמון העם מכפרים בהם בשעת מלאכה. משלי שועלים — משלים על החיות, שעפ"י רוב תופס השועל, הפקח שבחיות, מקום בהם.

IV. בֵּית־שַׁמַּאי וּבֵית־הִלֵּל.

כג שלש שנים נחלקו בית־שמאי ובית־הלל, הללו אומרים: הלכה כמותנו, והללו אומרים: הלכה כמותנו. יצאה בת־קול ואמרה להם: אלו ואלו דברי אלהים חיים הם, והלכה כדברי בית־הלל.

וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים,—מפני מה זכו לקבוע הלכה כמותם? — מפני שנוחים ועלובים היו, ושונים דבריהם ודברי בית־שמאי; ולא עוד, אלא שמקדימים דברי ב"ש לדבריהם. ללמדך, שכל המשפיל את עצמו—הקדוש־ברוך־הוא מגביהו, וכל המגביה את עצמו—הקב"ה משפילו. (עיר' י"ג).

כד אף־על־פי שנחלקו ב"ש וב"ה, אלו אוסרים ואלו מתירים, לא נמנעו בית־שמאי מלִשָּׂא נשים מבית־הלל ולא בית־הלל מבית־שמאי. ללמדך, שחבה ורֵעות נוהגים זה בזה, לקַיֵם מה שנאמר: „האמת והשלום אֱהָבוּ"[1]. (יב' י"ד).

V. יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל.

כה אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל: בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל עוף שפורח עליו — מיד נשרף. (סיכה כ"ח).

כו תרגום של תורה, אונקלוס הגר אֲמָרוֹ מפי ר' אליעזר ור' יהושע, ושל נביאים — יונתן בן עוזיאל אֲמָרוֹ מפי חגי זכריה ומלאכי. ובאותה שעה נִזְדַעְזְעָה ארץ־ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. יצאה בת־קול ואמרה: מי הוא זה שגִלָּה סְתָרַי לבני אדם? עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגליתי את סתריך לבני אדם. גלוי וידוע לפניך, שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקות בישראל. ועוד בקש לגלות תרגום של כתובים — יצאה בת־קול ואמרה לו: דַיֶּךָ!

מה־טעם? משום שיש בו קץ משיח. (מג' ג').

כז מעשה באדם אחד, שלא היו בניו נוהגים כשורה, עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל. מה עשה יונתן בן עוזיאל? מכר שליש והקדיש שליש והחזיר לבניו שליש. בא עליו שמאי במקלו ובתרמילו. אמר לו: שמאי, אם אתה יכול להוציא מה שמכרתי ומה שהקדשתי — אתה יכול להוציא מה שהחזרתי; ואם לאו, אי אתה יכול להוציא מה שהחזרתי. אמר: הטיח עלי בן־עוזיאל, הטיח עלי בן־עוזיאל! (ב"ב קל"ג—קל"ד).

[1] זכריה ח', ט'.

כד) לא נמנעו... מלישא — אף על פי שלפעמים האסור לאלו מותר לאלו. כו) נזדעזעה — רעדה. קץ משיח — בסוף ספר דניאל. כז) כשורה — כהוגן, בדרך הישר. וכתב נכסיו — הניח רכושו. בא עליו שמאי וגו' — להוכיחו על שעבר על דברי המת והחזיר שליש נכסיו לבניו. הטיח עלי בן עוזיאל — השיבני בלשון עזה ונצחני.

VI. רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי.

כח כל שנותיו של ר׳ יוחנן בן זכאי מאה ועשרים שנה. ארבעים שנה עסק בפרקמטיא, ארבעים שנה לָמַד, ארבעים לִמֵּד. (ר״ה ל״א).

כט אמרו עליו על ריב״ז: מִיָּמָיו לא שָׂח שיחת חולין, ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין, ולא קְדָמוֹ אדם בבית־המדרש ולא ישן בבית־המדרש לא שְׁנַת קֶבַע ולא שנת עֲרָאי, ולא הניח אדם בבית־המדרש ויצא, ולא הִרְהֵר במבואות המטונפות, ולא מצאוֹ אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה, ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו, ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם, ולא אמר: „הגיעה עת לעמוד מבית־המדרש״ חוץ מערבי־פסחים וערבי־יום־הכפורים. וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו. (סוכה כ״ח).

ל אמרו עליו על ריב״ז, שלא הקדימו אדם שלום מעולם, ואפילו נכרי בשוק. (בר׳ כ״ו).

לא אמרו עליו על ריב״ז, שלא הניח מקרא, משנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלות וחמורות וגזרות שוות, תקופות וגִימַטְרִיָּאות, שיחת מלאכי־השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כובסים, משלות שועלים, דבר קטן ודבר גדול. (דבר גדול – מעשה מרכבה ודבר קטן – הֲוָיוֹת דְאַבַּיֵי וְרָבָא) לקַיֵּם מה שנאמר: „להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא״[1]. (סוכה כ״ח).

לב מעשה בריב״ז שהיה רוכב על החמור והיה מהלך בדרך, ור׳ אלעזר בן עֲרָךְ תלמידו מחַמֵּר אחריו. אמר לו: רבי, שְׁנֵה לי פרק אחד במעשה מרכבה. אמר לי: בני, לא כך שָׁניתי לכם: „ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם מבין מדעתו״. א״ל: רבי, תַּרְשֵׁנִי לומר לפניך דבר אחד שלמדתני. א״ל: אמור.

מיד ירד ריב״ז מעל החמור ונתעטף וישב על האבן תחת הזית. א״ל: רבי, מפני מה ירדת מעל החמור? אמר: אפשר אתה דורש במעשה מרכבה, ושכינה עמנו, ומלאכי־השרת מלַוִּים אותנו, ואני ארכַּב על החמור?

מיד פתח ר׳ אלעזר בן ערך ודרש במעשה מרכבה. ירדה אש מן השמים וסִכְסְכָה כל האילנות שבשדה. פתחו כל האילנות ואמרו שירה. מה שירה אמרו – „הללו את ה׳ מן הארץ תנינים וכל תהומות... עץ פרי וכל ארזים... הללויה!״[2] ואף מלאך נענה מתוך האש ואמר: וַדַּאי, הן הן מעשה מרכבה!

עמד ריב״ז ונְשָׁקוֹ על ראשו ואמר: ברוך ה׳ אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו, שיודע להבין ולהקיר ולדרוש במעשה מרכבה. יש נאה דורש ואין נאה מקַיֵּם, נאה מקַיֵּם – ואין נאה דורש; אתה נאה דורש ונאה מקים. אשריך אברהם אבינו, שאלעזר בן ערך יצא מחלציך!

וכשנאמרו הדברים לפני רבי יהושע היה הוא ורבי יוסי הכהן מהלכים בדרך.

[1] משלי ח׳, כא. [2] תהלים קמ״ח, ז, ט.

כח) בפרקמטיא — בסחורה. כט) ולא הניח אדם וגו׳ — שיצא אחרון. ולא הרהר — בדברי תורה. חוץ מערבי פסחים וגו׳ — בשביל הכנת יו״ט. לא) הקופות ונימטריאות — חשבון זמנים וסוד העבור. מעשה מרכבה — חכמה עליונה בעניני אלהות. הויות דאביי ורבא — כלו׳ פלפולים וסברות חריפות כעין אלו של אביי ורבא. לב) מחמר — מנהיג החמור. תרשני — תתן לי רשות. וסכסכה — נאחזה ולחכה.

אמרו: אף אנו נדרוש במעשה מרכבה. פתח ר׳ יהושע ודרש. ואותו היום תקופת תמוז היתה. נתקשרו שמים בעבים ונראתה כמין קשת בענן. והיו מלאכי־השרת מתקבצים ובאים לשמוע, כבני אדם שמתקבצים ובאים לראות במִזמוּטֵי התן וכלה. הלך ר׳ יוסי הכהן וספֵּר דברים לפני ריב״ז. אמר: אשריכם ואשרי יולדתכם! אשרי עיני שכך ראו! ואף אני ואתם בחלומי מסובים היינו על הר סיני וניתנה עלינו בת־קול מן השמים: עלו לכאן, עלו לכאן! טרקלין גדולים מוכנים לכם ומצעות נאות מיצעות לכם. אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנים לכת שלישית. (חג׳ י״ד).

חמשה תלמידים היו לו לריב״ז ואלו הם: ר׳ אליעזר בן הורקנוס, ר׳ יהושע בן חנניא, ר׳ יוסי הכהן, ר׳ שמעון בן נתנאל ור׳ אלעזר בן ערך.

הוא היה מונה שִׁבְחָם: אליעזר בן הורקנוס – בור סוד שאינו מאבד טפה; יהושע בן חנניא – אשרי יוֹלַדְתּוֹ; יוסי הכהן – חסיד; שמעון בן נתנאל – ירא חטא; אלעזר בן ערך – מעין המתגבר. (אבות פ׳ ב׳).

שאלו תלמידיו את ריב״ז שאלה. אמר להם כך וכך. אמרו לו: הרי לא כך למדתנו. אמר להם: יפה אמרתם, מעשה שעשו ידי וראו עיני–ושכחתי; כששמעו אזני – על אחת כמה וכמה.

ולא שלא היה יודע, אלא שהיה מבקש לְזָרֵז את התלמידים. (תוס׳ אהלות).

לה׳ כשמת בנו של ריב״ז נכנסו תלמידיו לנחמו. נכנס רבי אליעזר וישב לפניו ואמר לו: רבי, רצונך, אמר דבר אחד לפניך. אמר לו: אמור. אמר לו: אדם הראשון היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין.–ומנין שקבל עליו תנחומין? שנאמר: „וידע אדם... כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל״[1] – אף אתה קַבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרת לי צערו של אדם הראשון.

נכנס רבי יהושע ואמר לו: רבי, רצונך, אמר דבר אחד לפניך. אמר לו: אמור. אמר לו: איוב היו לו בנים ובנות ומתו כולם ביום אחד וקבל עליהם תנחומין, אף אתה קבל תנחומין. ומניין שקבל איוב תנחומין? שנאמר: „ה׳ נתן וה׳ לקח יהי שם ה׳ מבורך״[2]. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרת לי צערו של איוב.

נכנס רבי יוסי וישב לפניו. אמר לו: רצונך, אמר דבר אחד לפניך. אמר לו: אמור. א״ל: אהרן היו לו שני בנים גדולים ומתו שניהם ביום אחד וקבל עליהם תנחומין, שנאמר: „וידם אהרן״[3]–אין שתיקה אלא תנחומין, ואף אתה קבל תנחומין. א״ל: לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרתני צערו של אהרן.

[1] בראשית ד׳, כה. [2] איוב א׳, כא. [3] ויקרא י׳, ג.

תקופת תמוז — שהימים חמים ביותר. במזמוטי — בהלולים ושעשועי שמחה. טרקלין — חדר נאה ומרוה כתבנית היכל. כת שלישית — כתה של צדיקי עולם שיושבת במקום מובחר בגן עדן. לג) בור סוד — מסויד, ואין הכתלים בולעים כלום מן המים; וכן ר׳ אליעזר בן הורקנוס אינו שוכח כלום ממשנתו. מעין המתגבר — בחכמה. לד) לזרז וגו׳ — שיהו זהירים בהוראה ויחזרו תמיד על תלמודם.

נכנס רבי שמעון ואמר לו: רבי, רצונך, אמר דבר אחד לפניך. א"ל: אמור. אמר לו: דוד המלך היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין – ומנין שקבל דוד תנחומין? שנאמר: „וינחם דוד את בת שבע אשתו... ותלד בן ויקרא את שמו שלמה"[1] – אף אתה, רבי, קבל תנחומין. אמר לו: לא די שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרתני צערו של דוד המלך!

נכנס רבי אלעזר בן עזריה. כיון שראהו אמר לשמשו: טול לפני כלי ולך אחרי לבית-המרחץ, לפי שאדם גדול הוא ואיני יכול לעמוד בו. נכנס וישב לפניו ואמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון. בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר: אוי לי, אימתי אצא מן הפקדון הזה בשלום. אף אתה, רבי, היה לך בן, קרא תורה נביאים וכתובים, משנה הלכות ואגדות, ונפטר מן העולם בלא חטא – ויש לך לקבל עליך תנחומים כשחזרת פקדונך שלם. אמר לו: רבי אלעזר בני, נחמתני כדרך שבני אדם מנחמין. (אדר"נ פ' י"ד).

לו וכשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו. כיון שראה אותם התחיל לבכות. אמרו לו: רבנו, נר ישראל, עמוד הימני, פטיש החזק, מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אלו לפני מלך בשר-ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני – אין אסורו אסור עולם, ואם ממיתני – אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפיסו בדברים ולשחדו בממון – ואף-על-פי-כן הייתי בוכה; ועכשו שמוליכין אותי לפני מלך מלכי המלכים הקדוש-ברוך-הוא, שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים, שאם כועס עלי–כעסו כעס עולם ואם אוסרני – אסורו אסור עולם, ואם ממיתני – מיתתו מיתת עולם, ואין אני יכול לפיסו בדברים ולשחדו בממון; ולא עוד, אלא שיש לפני שתי דרכים, אחת של גן-עדן ואחת של גיהנם, ואיני יודע באיזו מוליכין אותי – ולא אבכה?

אמרו לו: רבנו, ברכנו. אמר להם: יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר-ודם. אמרו לו: רבנו, עד כאן? אמר להם: ולואי! תדעו, כשאדם עובר עברה, אומר: „שלא יראני אדם"...

בשעת פטירתו אמר להם: פנו כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא. (בר' כ"ח).

לז משמת רבן יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה. (סוטה מ"ט).

לח כל זמן שהיה ריב"ז קים היו חמשה תלמידיו יושבים לפניו, כשנפטר הלכו ליבנה, ואלעזר בן ערך הלך אצל אשתו לדימסית, מקום מים יפים ונוה יפה. המתין להם שיבואו אצלו. כיון שלא באו בקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו. אמרה: מי צריך למי? אמר לה: הם צריכים לי. אמרה לו: חמת ועכברים – מי דרכו לילך אצל מי – העכברים אצל החמת או החמת אצל העכברים? שמע לה וישב לו עד ששכח תלמודו. לאחר זמן באו אצלו. שאלו אותו בתורה ולא ידע להשיבם. (קה"ר).

---

[1] שמואל ב' י"ב, כד.

לו) עמוד הימני – שבית ישראל נשען עליו. פטיש החזק – בחריפות. עד כאן–ולא יותר.

VII. רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא.

לט בכל יום ויום בת־קול יוצאת ואומרת: כל העולם כלו נזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני דַיּוֹ בקב חרובים מערב־שבת לערב־שבת. (תענ׳ כ״ד).

מ כל ערב־שבת היתה אשתו של ר׳ חנינא בן דוסא תּוֹלה להסיק התנור והטילה בו אוד עשן, משום בושה. היתה לה שכנה רעה; אמרה: הרי יודעת אני שאין להם ולא כלום — אלך ואראה כל כך מהו? הלכה וטפחה על הדלת. נתבַּיְשה ונכנסה לחדר. נעשה לה נס ומצאה השכנה את התנור מלא כִּכָּרוֹת והעֲרֵבה מלאה עִסה. אמרה לה: פלונית, פלונית! הביאי מַרְדֶּה, שפתך נתחרכה. אמרה לה: אף אני נכנסתי לכך.

אמרה לו אשתו לר״ח: עד אימתי אנו מצטערים והולכים כל כך? אמר לה: ומה נעשה? אמרה לו: בקש רחמים שיתנו לך דבר מן הטובה הגנוזה לצדיקים לעתיד לבוא. התפלל ויצאה כמין פסת יד וזרקה לו רגל אחת של שלחן זהב. ראה בחלומו, שכל הצדיקים אוכלים על שלחן זהב של שלש רגלים והם על שלחן של שתי רגלים. אמר לה: נוח לך שכל הצדיקים יאכלו על שלחן של שלש רגלים, ואנו נאכל על שלחן שנטלה אחת מרגליו? אמרה לו: התפלל ויטלוה ממך. התפלל ונטלוה.

שנו: גדול הנס האחרון יותר מן הראשון, שכך מקובלנו: נותנים מן השמים אבל לא נוטלים. (שם כ״ד, כ״ה).

מא פעם אחת בערב־שבת בין־השמשות ראה רחב״ד את בתו שהיא עצֵבה. אמר לה: בתי, למה את עצבה? אמרה לו: כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת. אמר לה: בתי, מה איכפת לך? מי שאמר לשמן וידלק — יאמר לחומץ וידלק. היה דולק והולך עד שנטלו ממנו אור להבדלה. (שם כ״ה).

מב רחב״ד היו לו עזים. אמרו לו: עזיך מזיקות. אמר להם: אם מזיקות הן יאכלו אותן דֻבים, ואם לא — כל אחת ואחת תביא לערב דב בקרניה. לערב הביאה כל אחת דב בקרניה.

ורחב״ד מהיכן היו לו עזים? אמר רב פנחס: מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו והניח שם תרנגולין. ומצָאָתן אשתו של רחב״ד ואמר לה: אל תאכלי מביציהן. והרבו ביצים ותרנגולין, והיו מצערין אותם, ומכָרן וקנה בִּדְמֵיהֶן עזים. פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין ואמר לחברו: בכאן הנחתי התרנגולין שלי. שמע ר״ח: אמר לו: יש לך בהן סִמָן? אמר לו: הן. נתן לו סמן ונטל את העזים.

והן הן העזים שהביאו דֻבים בקרניהן. (שם).

מג היתה לו לרחב״ד שכנה אחת, שהיתה בונה בית ולא היו הקורות מגיעות מכֹתל לכֹתל. באה אצלו ואמרה לו: אני בונה בית ואין הקורות מגיעות. אמר לה: מה שמך? אמרה לו: אִיכוּ. אמר לה: איכו, יגיעו קורותיך. הגיעו.

אמר פלימו: אני ראיתי אותו הבית והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן, ואמרו לי: זה הבית שֶׁקֵרה רחב״ד בתפלתו. (שם).

לט) קַב — אחד משִשה בסאה. מ) משום בושה — שהשכנות יהו סבורות שהיא אופה ומבשלת לשבת. כִּכָּרוֹת — לחם. עֲרֵבָה — כלי הבצק. עִסה — בצק. מרדה — כלי עץ כעין כף גדולה שרודים (מסירים) בו את הפת מן התנור. פסת יד — כף יד. מא) מה אכפת — מה את חוששת. מב) מזיקות — השדות. בדמיהן — במחירן. מג) שקרה — שעשה לו קורות.

מד מעשה ברחב״ד שראה בני עירו מעלים נדרים ונדבות לירושלים. אמר: הכל מעלין לירושלים נדרים ונדבות ואני איני מעלה דבר! מה עשה? יצא למדברה של עירו וראה שם אבן אחת ושִׁבְּבָהּ וסִתְּתָה ומֵרקה, ואמר: הרי עלי להעלותה לירושלים. בקש לשכור לו פועלים. נזדמנו לו חמשה בני אדם. אמר להם: מעלים לי אתם אבן זו לירושלים? אמרו לו: תן לנו חמשים סלעים ואנו מעלים אותה לירושלים. בקש ליתן להם ולא נמצא בידו דבר לשעה. הניחוהו והלכו להם. זִמן לו הקדוש־ברוך־הוא חמשה מלאכים בדמות בני אדם. אמר להם: אתם מעלים לי אבן זו? אמרו לו: תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים לך אבנך לירושלים – ובלבד שתתן ידך ואצבעך עמנו. נתן ידו ואצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים. בקש ליתן להם שכרם ולא מצָאָם. נכנס ללִשְׁכַּת־הַגָּזִית ושאל בשבילם. אמרו לו: דומה שמלאכי־השרת העלו אבנך לירושלים, וקראו עליו המקרא הזה: „חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב״[1] – לפני מלאכים יתיצב. (קה״ר פ׳ א׳).

מה רחב״ד היה מהלך בדרך ונושא סל של מלח על ראשו. ירדו גשמים. אמר לפניו: רבונו של עולם, כל העולם כלו בנחת וחנינא בצער! פסקו הגשמים. כשהגיע לביתו, אמר: רבש״ע, כל העולם כלו בצער וחנינא בנחת! ירדו גשמים. (שם).

מו מעשה במקום אחד שהיה בו עָרוד והיה מזיק את הבריות. באו והודיעו לו לרחב״ד. אמר להם: הראוני את חורו. הלכו והראוהו חורו. נתן עקבו על פי ההור. יצא ונשכו – ומת אותו ערוד. נטלו על כתפו והביאו לבית־המדרש. אמר להם: ראו, בָּנַי, שאין ערוד ממית, אלא החטא ממית.

באותה שעה אמרו: אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רחב״ד! (בר׳ ל״ג).

מז מעשה ברחב״ד שראה הארי. אמר לו: אִי לך, מלך חלש, לא השבעתיך שלא תֵרָאֶה בארץ־ישראל! מִיַּד ברח. רץ אחריו ר״ח, א״ל: נעניתי לך, שקראתיך „מלך חלש״, ומי שבָרָאֲךָ קראך גבור. (תנח״ק ויגש).

מח אמרו עליו על רחב״ד, שהיה מתפלל על החולים ואומר: זה חי וזה מת. אמרו לו: מנין אתה יודע? אמר להם: אם שגורה תפלתי בפי—יודע אני שהוא מְקֻבל, ואם לאו—יודע אני שהוא מטֹרָף.

מעשה וחלה בנו של רבן גמליאל. שגר שני תלמידי־חכמים אצל רחב״ד לבקש עליו רחמים. כיון שראה אותם עלה לַעֲלִיָּה ובקש עליו רחמים. בירידתו אמר להם: לכו, שחֲלָצַתּוּ חמה. אמרו לו: וכי נביא אתה? אמר להם: לא נביא אני ולא בן נביא אני, אלא כך מְקֻבלני: אם שגורה תפלתי בפי—יודע אני שהוא מְקֻבל, ואם לאו—יודע אני שהוא מטֹרָף. ישבו וכתבו וכִוְּנוּ אותה שעה. וכשבאו אצל ר״ג, אמר להם: העבודה, לא חִסַּרתם ולא הותרתם: באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות.

[1] משלי כ״ב, כט.

מד) ושבבה — הקציעה. סתתה — פסלה. ומרקה — החליקה והבריקה. מה) העולם כלו בנחת — שהגשמים יפים לעולם. מו) ערוד — מין נחש מזיק. מח) שגורה — רדופה וסדורה. מקובל — החולה. מטורף — נדחה. העבודה — לשון שבועה. שחלצתו חמה — יצא ונחלץ מגופו החום של הקדחת.

ושוב מעשה ברחב״ד שהלך ללמו״ד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של ריב״ז. א״ל: חנינא בני, בקש עליו רחמים — ויח״ה. הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים וחיה. אמר ריב״ז: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כלו, לא היו משגיחין עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני מלך, ואני דומה כשר לפני מלך. (בר׳ ל״ד).

מט מעשה בבתי של נְחוּנְיָא הופר שיחין שנפלה לבור הגדול. באו והודיעו לרחב״ד. שעה ראשונה אמר להם: „שלום״; שניה אמר להם: „שלום״; שלישית אמר להם: „עלתה״. אמר לה אביה: בתי, מי העלך? אמרה לו: זָכָר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו...

אמרו לו לרחב״ד: וכי נביא אתה? אמר להם: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך אמרתי: דבר שהצדיק מתעסק בו — יִכָּשֵׁל בו זרעו?

(אמר ר׳ אבא: אף על פי כן מת בנו של נחוניא בצמא. שהקדוש־ברוך־הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, שנאמר: „וסביביו נשערה מאד״[1]). (יבמ׳ קכ״א).

מעשה בחמורו של רחב״ד שגנבוהו לסטים וחבשו את החמור בחצר, והניחו לו תבן ושעורים ומים — ולא היה אוכל ושותה. אמרו: למה אנו מניחים אותו שימות ויבאיש לנו את החצר? עמדו ופתחו לו את הדלת והוציאוהו; והיתה הבהמה מושכת והולכת עד שהגיעה אצל רחב״ד. כיון שהגיעה אצלו שמע בנו קולה. אמר לו: אבא, אבא, דומה קולה לקול בהמתנו. א״ל: בני, פתח לה את הדלת, שכבר מתה ברעב. עמד ופתח לה הדלת והניח לה תבן ושעורים ומים והיתה אוכלת ושותה.

לפיכך אמרו: בשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים, כך בהמתם חסידות כמותם. (אד״נ פ׳ ח׳).

נא משמת רחב״ד בטלו אנשי מעשה. (סוטה מ״ט).

VIII רַבָּן־גַּמְלִיאֵל (השני).

נב רבן גמליאל ור׳ יהושע היו מהלכים בספינה. לר״ג היתה פת ולר׳ יהושע פת וסלת. כָּלְתָה פִּתּוֹ של ר״ג, סמך על סלתו של ר׳ יהושע. אמר לו: וכי היית יודע שתתעכב כל כך שהבאת סלת? א״ל: כוכב אחד יש שעולה לשבעים שנה ומתעה את הַסַּפָּנִים, אמרתי שמא יעלה ויַתעה אותנו. א״ל: כל כך בידך ואתה יורד בספינה? א״ל: עד שאתה תָּמֵהַּ עלי — תְּמַהּ על שני תלמידים שיש לך ביבשה: ר׳ יוחנן בן גֻּדְגְּדָא ור׳ אלעזר בן חִסְמָא, שיודעים לְשַׁעֵר כמה טפות יש בים — ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש.

[1] תהלים נ׳, ג.

הטיח — הכה. כעבד לפני מלך — שמצוי תמיד לפני המלך ורגיל בו. מט) חופר שיחין — בורות מים, ומספקין מהם להולכי דרכים ועולי רגלים. נ) וחבשו — וקשרו. שכבר מתה — השובה כמתה. נב) פת — אפויה. וסולת — קמח כדי לאפותו כשתכלה הפת. הספנים — מנהיגי הספינה. וכל כך יש בידך — חכמה. ואתה יורד בספינה — לחזור אחר פרנסה.

נתן ר"ג דעתו להושיבם בראש. כשעלה ליבשה שלח להם ולא באו, חזר ושלח ובאו. אמר להם: כמרומים אתם ששְׂרָרָה אני נותן לכם – עבדות אני נותן לכם, שנאמר: „וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה"[1]. (הור' י').

נג דמות צורות לבנה היו לו לר"ג בטַבְלָא ובכֹתֶל בעליָתו, שבהן מַראה את ההדיוטות ואומר: הכזה ראית או כזה? (ר"ה כ"ד).

נד פעם אחת נתקשרו שמים בעבים ונראית דמות לבנה בעשרים ותשעה לחדש. כסבורים העם לומר ראש־חדש, ובקשו בית־דין לקדשו. אמר להם ר"ג: כך מְקֻבלני מבית אבי־אבא: אין חדושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה ושבעים ושלשה חלקים.

ואותו היום מתה אמו של בן־זַזָא והספידה ר"ג הספד גדול, לא מפני שראויה לכך, אלא כדי שיֵדעו העם שלא קדשו בית־דין את החדש. (שם כ"ה).

נה מעשה שבאו שנים ואמרו: ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב. אמר ר' יוחנן בן נורי: עֵדֵי שקר הם, וכשבאו ליַבְנֶה קִבְּלָם רבן גמליאל.

ועוד באו שנים ואמרו: ראינוהו בזמנו, ובליל עִבורו לא נראה, וקבלם ר"ג. אמר ר' דוסא בן הַרְכִּינַס: עדי שקר הם – היאך מעידין על האשה שילדה ולמחר כרֵסה בין שִׁנֶּיהָ? אמר לו ר' יהושע: רואה אני את דבריך.

שלח לו ר"ג לר' יהושע: גוזרַני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביום־הכפורים שחָל להיות בחשבונך. הלך ומְצָאו ר' עקיבא מֵצֵר. אמר לו: רבי, מפני מה אתה מצר? אמר לו: עקיבא, ראוי לו שיִפול למִטה שנים־עשר חדש ואל יגזור עליו גזרה זו. א"ל: יש לי ללמוד, שכָּל מה שעשה ר"ג עשוי, שנאמר: „אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם"[2] – בין בזמנם ובין שלא בזמנם אין לי מועדות אלא אלו.

בא לו אצל ר' דוסא בן הרכינס. א"ל: אם באים אנו לָדון אחר בית־דינו של ר"ג, צריכים אנו לדון אחרי כל בית־דין ובית־דין שעמד להם לישראל מימות משה עד עכשו, שנאמר: „ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל"[3] – למה לא נתפרשו שמותם של זקנים? ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית־דין על ישראל הריהו כבית־דינו של משה.

נטל ר' יהושע מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל ר"ג ביום שחל יום־הכפורים להיות בחשבונו. כיון שראה אותו ר"ג עמד מכסאו ונשקו על ראשו. אמר לו: בוא בשלום, רבי ותלמידי – רבי בחכמה, ותלמידי – שקבלת את דברי. אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים! (שם).

[1]מלכים א' י"ב, ז. [2]ויקרא כ"ג, ד. [3]שמות כ"ד, ט.

ולא באו – מתמת ענוה. נג) דמות צורות וגו' – בימי הבית היו מקדשין את החודש על פי עדי ראיה, שבאו והעידו לפני הנשיא והסנהדרין: ראינו את הירח בחרושו. בטבלא – בלוח. ההדיוטות – עדים שאינם בקיאים בדבר. נד) ונראית דמות לבנה – כלומר נדמית להם. שידעו העם שלא קדשו – שאין מספידין בראש־חודש. נה) ראינוהו – את הירח הנולד. עדי שקר הם – שאי אפשר כך לפי דעתו. בזמנו – ביום שלשים. ובליל עבורו – בליל שלשים, ליל המולד. מיצר – מצטער. ראוי לו שיפול וגו' – על עצמו אומר כך. אלא אלו – שראשי הסנהדרין קובעים אותם. לדון אחר – להרהר אחריו שמא טעה.

נו ר׳ צדוק היה לו בכור. הטיל לו שעורים בסל. בתוך אכילתו נסדקו שפתיו. בא לפני ר׳ יהושע, אמר לו: כלום חלקנו בין חבר לעם־הארץ? א״ל ר׳ יהושע: הן. בא לפני ר״ג, א״ל: חלקנו בין חבר לעם־הארץ? א״ל: לא. — והלא ר׳ יהושע אמר לי הן? א״ל: המתן עד שיעלו בעלי־תריסין לבית־המדרש. כיון שנכנסו בעלי־תריסין עמד השואל ושאל: „כלום חלקנו בין חבר לעם־הארץ?" א״ל ר׳ יהושע: לאו. א״ל ר״ג: והלא משמך אמרו לי: הן? יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בך. עמד ר׳ יהושע על רגליו ואמר: היאך אעשה? אלמלי אני חי והוא מת, יכול החי להכחיש את המת, עכשו שאני חי והוא חי — היאך יכול החי להכחיש את החי? היה ר״ג יושב ודורש ור׳ יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית המתרגמן: עמוד! — ועמד. (בכ׳ ל״ו).

נז מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר׳ יהושע, אמר לו: רבי! תפלת ערבית רשות או חובה? א״ל: רשות. בא לפני ר״ג, א״ל: תפלת ערבית רשות או חובה? א״ל: חובה. א״ל: והלא ר׳ יהושע אמר לי רשות? א״ל: המתן עד שיכנסו בעלי־תריסין לבית־המדרש. כשנכנסו בעלי־תריסין עמד השואל ושאל: „תפלת ערבית רשות או חובה?" א״ל ר״ג: חובה! אמר להם ר״ג לחכמים: כלום יש אדם שחולק עלי בדבר הזה? א״ל ר׳ יהושע: לאו. אמר לו: והלא משמך אמרו רשות?!.. א״ל: יהושע! עמוד על רגליך ויעידו בך! עמד ר׳ יהושע על רגליו ואמר: אלמלי אני חי והוא מת — יכול החי להכחיש את המת; עכשו שאני חי והוא חי — היאך יכול החי להכחיש את החי? היה ר״ג יושב ודורש ור׳ יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית המתרגמן: עמוד! — ועמד.

אמרו: עד כמה יהא זה הולך ומצערו? אשתקד בראש־השנה צערו, בבכורות במעשה ר׳ צדוק — צערו, ואף עכשו צערו, — באו ונעבירנו!.. את מי נושיב במקומו? נושיב את ר׳ יהושע? בעל המעשה הוא; נושיב את ר׳ עקיבא? — שמא יענישנו, שאין לו זכות אבות; אלא נושיב ר׳ אלעזר בן עזריה, שהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא.

באו ואמרו לו: נוח לו לרבנו שיהא ראש־ישיבה? אמר להם: אלך ואמלך בבני־ביתי. הלך ונמלך באשתו. אמרה לו: שמא יעבירוך? אמר לה: הבריות אומרין: ישתמש אדם בכוס של זכוכית יקרה יום אחד — ולמחר תשבר. אמרה לו: הרי אין לך שיבה. באותו היום בן שמנה עשרה שנה היה — נעשה לו נס ועטרוהו שמנה עשרה שורות של שיבה. (וזהו שאמר ר׳ אליעזר בן עזריה „הרי אני כבן שבעים שנה" ולא בן שבעים שנה).

אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים לכנס, שהיה ר״ג

נו) נסדקו שפתיו — ונעשה בו מום. בא לפני ר׳ יהושע — שיתיר לו את הבכור לאכילה כדין בכור בעל־מום. כלום חלקנו וגו׳ — שעם־הארץ השוד על הטלת מום במזיד. חבר — תלמיד־חכם. בעלי תריסין — בעלי מגנים, כלומר תלמידי־חכמים המנצחים זה את זה בהלכה. שרננו — שנתרעמו. המתורגמן — המתרגם ומפרש את דרשתו של הנשיא לפני העם. עמוד — שתיק, ובשביל כבודו של ר׳ יהושע אמרו כך נז) אשתקד — בשנה שקדמה. ונעבירנו — מנשיאותו. נושיב במקומו — לנשיא. בעל המעשה — שבשבילו נתרעמו על ר״ג. שאין לו זכות אבות — שיגינו עליו, שמבני בניו של גרים היה. שיבה — שערות לבנות. ועטרוהו — הקיפו זקנו. סלקוהו — העבירוהו.

מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כְּבָרוֹ אל יכנס לבית־המדרש. ואותו היום נתוספו במה ספסלים בבית־המדרש.

חלשה דעתו של ר"ג, אמר: שמא, חס ושלום, מנעתי תורה מישראל... הראוהו בחלומו: כדים לבנים מלאים אפר...

שנינו: „עֵדֻיּוֹת" בו ביום נשנית. וכל מקום שנאמר „בו ביום" — אותו היום היה; ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית־המדרש שלא פרשוה. ואף ר"ג לא מנע עצמו מבית־המדרש אפילו שעה אחת. ששנינו: בו ביום בא יהודה, גר עמוני, לפניהם בביהמ"ד, אמר להם: מה אני, — לבוא בקהל? א"ל ר"ג: אסור אתה! א"ל ר' יהושע: מֻתר אתה! א"ל ר"ג: והלא כבר נאמר: „לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'"[1]. א"ל ר' יהושע: וכי עמון ומואב במקומם הם יושבים? והלא כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, שנאמר „ואסיר גבולות עמים"[2]. א"ל ר"ג: והלא כבר נאמר: „ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון"[3] — וכבר שבו. א"ל ר' יהושע: והלא כבר נאמר: „ושבתי את שבות עמי ישראל"[4] — ועדין לא שבו... אלא שעתידין לשוב, אף כאן עתידין לשוב. מיד התירוהו לבוא בקהל.

אמר ר"ג: הואיל וכך אלך ואפַיְסֶנּוּ לר' יהושע. כשהגיע לביתו ראה כתלי הבית שהם מפוחמים. א"ל: מכתלי ביתך אתה נִכָּר שפֶחָמִי אתה. א"ל: אוי לו לדור שאתה פַּרְנָסוֹ ואוי לה לספינה שאתה קַבַּרְנִיטָהּ, שאין אתה יודע בצערם של תלמידי־חכמים, במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים!...

א"ל: נעניתי לך, מחול לי!...

לא השגיח בו.

— עשה בשביל כבוד אבא!...

נתפיים.

אמרו: מי ילך ויודיע לחכמים? אמר להם אותו כובס: אני אלך! שלח להם ר' יהושע לבית־המדרש: „מי שלבש מַדִּים — ילבש מדים, ומי שלא לבש מדים — יאמר למי שלבש מדים: „פשוט מדיך ואני אלבשם"? אמר להם ר' עקיבא לחכמים: הגיפו הדלתות, שלא יבאו עבדיו של ר"ג ויצערו את החכמים. אמר ר' יהושע: מוטב שאעמוד ואלך אני אצלם. בא ר' יהושע וטפח על הדלת ואמר להם: מַזֶּה בן מזה — יזה; שאינו לא מזה ולא בן מזה — יאמר למזה בן מזה: „מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה"?...

[1]דברים כ"ג, ד. [2]ישעיה י', יג. [3]ירמיה מ"ט, ו. [4]עמוס ט', יד.

תוכו כברו — פנימיותו כחצוניותו, כלו' לבו כפיו. כמה ספסלים — לתלמידים חדשים. כדים לבנים וגו' — כלו' כל אלו תלמידים שאינם מהוגנים הם, וכדי להניח את דעתו הראו לו כך. עדיות — מסכת עדיות בסוף סדר נזיקין. תלויה — בספק. לבוא בקהל — של עם ישראל. מפוחמים — שחורים. שפחמי — נפח, בעל־מלאכה עני. פרנסו — נשיאו. קברניטה — מנהיגה. נעניתי לך — נכנעתי לפניך. ויודיע לחכמים — שנתפיים ר' יהושע לר"ג. מדים — בגדי כהונה. מי שלבש מדים וגו' — כלו' ר"ג שהוא מזרע נשיאים יחזור לנשיאותו. הגיפו — סגרו. מזה בן מזה — כהן בן כהן (שהוא מזה אפר פרה לטהר טמאים), כלו' נשיא בן נשיא. מימיך מי מערה. — כלו' מי מעינות סתם ולא מי חטאת. אפר מקלה — כלו' אפר סתם של דבר קלוי ושרוף ולא אפר הפרה.

אמר לו ר' עקיבא: ר' יהושע! נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך — למחר אני ואתה נשכים לפתחו...

ואף על פי כן לא העבירו את ר' אלעזר בן עזריה, והיה ר"ג דורש שתי שבתות ור"א ב"ע שבת אחת. וזהו שאמר מר: „שבת של מי היתה? — שבת של ר' אלעזר בן עזריה היתה"... (בר' כ"ז).

נח כך היתה מדתו של רבן גמליאל: כשהיה נכנס ואומר: שאלו — בידוע שאין שם קנתור? נכנס ולא היה אומר: שאלו — בידוע שיש שם קנתור. (ילק"ש דברים).

נט מעשה בר"ג שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב. והיה רבי אֶלְעאי מהלך אחריו. מצא גְלוּסְקִין בדרך, אמר לו: אלעאי, טול גלוסקין מן הדרך. מצא נכרי אחד. א"ל: מַבְגַאי, טול גלוסקין הללו מאלעאי. נטפל לו ר' אלעאי. אמר לו: מהיכן אתה? א"ל: מעַיָרות של בורגנין אני. — ומה שמך? — מבגאי שמי. — כלום הכירך ר"ג מעולם? א"ל: לאו.

באותה שעה למדנו שכִּוֵן ר"ג ברוח־הקדש. ושלשה דברים למדנו באותה שעה: למדנו, שאין מעבירין על האוכלין; ולמדנו, שהולכים אחרי רוב עוברי דרכים; ולמדנו, שחֲמֵצוֹ של נכרי אחר הפסח מותר בהנאה.

כיון שהגיע לכזיב בא אחד לִשְׁאַל על נדרו. אמר ר"ג לזה שֶׁעִמּוֹ: כלום שתינו רביעית יין האִטַלְקִי? א"ל: הן. א"ל: אם כן יְטַיֵּל אחרינו עד שיפוג יינֵנו, וטִיֵּל אחריהם שלשה מילים עד שהגיע לסֻלָּמָה של צור. כיון שהגיע לסֻלָּמָה של צור, ירד ר"ג מן החמור ונתעטף וישב והתיר לו נדרו.

והרבה דברים למדנו באותה שעה: למדנו, שרביעית יין האטלקי מְשַׁכֵּר: ולמדנו, שִׁכּוֹר אל יורה; ולמדנו, שדרך מפיגה את היין; ולמדנו, שאין מפירין נדרים לא רכוב ולא מהלך ולא עומד, אלא יושב. (עיר' ס"ד).

ס שנינו, שְׁפוֹפֶרֶת היתה לו לר"ג, שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה ביבשה וכנגדה אלפים אמה בים. (שם מ"ג).

סא פעם אחת נמצאת הלטאה בבית־המטבחים, ובקשו לטמא כל הסעודה כֻּלָּהּ. באו ושאלו את המלך; אמר להם: לכו ושאלו את המלכה. באו ושאלו את המלכה, אמרה להם: לכו ושאלו את ר"ג. באו ושאלו את ר"ג. אמר להם: בית־המטבחים רותח או צונן? אמרו לו: רותח. אמר להם: לכו והטילו עליו כוס של צונן. הלכו והטילו עליו כוס של צונן ורחשה. וטִהר ר"ג כל הסעודה כֻּלָּהּ.

לפתחו — של ר"ג. שאמר מר — בכמה מקומות בתלמוד. נח) כשהיה נכנס—לבית־המדרש. ואומר — לתלמידיו. שאלו — בהלכה. שאין שם קנתור — שאין בעלי־מחלוקת שלו מתכונים לקפחו בהלכות. (קנתור — מחלוקת והתנגדות). נט) גלוסקין — עוגת לחם. נטפל לו—נתחבר לו, לנכרי, ונכנס עמו בדברים. בורגנין— טירות של בעלי שדה. שכיון ברוח הקדש—את שמו של אותו הנכרי. אין מעבירין על האוכלים — דבר אוכל שנמצא בדרך אין לעבור עליו ולהניחו. אחרי רוב עוברי דרכים — שהם נכרים, וישראל אסור בפת נכרי. שחמצו... מותר בהנאה— שהרי נתנו לנכרי וזה יחזיק לו טובה על כך. לשאל על נדרו—שיתירוהו לו. יטייל אחרינו — בעל הנדר. רביעית — של לוג. יורה — הלכה. ס) שפופרת — קנה. סא) הלטאה — שרץ טמא. ורחשה — הלטאה, ושרץ חי איננו מטמא.

נמצא מלך תלוי במלכה, והמלכה תלויה בר"ג; נמצאת כל הסעודה כולה תלויה בר"ג. (פס' פ"ז).

סב מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ור' צדוק שהיו מסובים בבית משתה בנו של ר"ג, והיה ר"ג עומד ומשקה עליהם. נתן הכוס לר' אליעזר ולא נְטָלו; נְתָנו לר' יהושע וקִבלו. אמר לו ר' אליעזר: מה זה, יהושע, אנו יושבים וגמליאל בְּרַבִּי עומד ומשקה עלינו? א"ל: מצינו גדול ממנו ששמש. אברהם גדול הדור היה, וכתוב בו: „והוא עומד עליהם"[1] ושמא תאמר — כמלאכי־השרת נדמו לו? לא נדמו לו אלא לערביים; ואנו, לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו? אמר להם ר' צדוק: עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות. הקדוש־ברוך־הוא משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד. ואנו, לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו? (קד' ל"ב).

סג ר"ג השיא את בתו. אמרה לו: אבא, התפלל עלי. אמר לה: יהי רצון שלא תחזרי לכאן. ילדה בן זכר. אמרה לו: אבא, התפלל עלי. א"ל: יהי רצון שלא יהא „אוי" פוסק מפיך. אמרה לו: אבא, שתי שמחות באו לי ואתה מקללני! א"ל: שתיהן תפלות הן: מתוך שיהא שלום לך בביתך לא תחזרי לכאן, ומתוך שיהא בנך קַיָּם לא יהא „אוי" פוסק מפיך: „אוי שלא אכל בני, אוי שלא שתה בני, אוי שלא הלך לבית־הכנסת". (ב"ר פ' כ"ז).

סד מעשה בר' עקיבא שעשה לאשתו עִיר־של־זהב. ראתה אשתו של ר"ג ונתקנאה בה. באה ואמרה לבעלה. אמר לה: וכי כך היית עושה לי אַת כמו שזו עשתה לו, שהיתה מוכרת מקלעות ראשה ונותנת לו והוא עוסק בתורה. (ירוש' שבת).

סה מעשה בר"ג שסִמֵּא את עין טַבִּי עבדו והיה שמח שמחה גדולה. מְצָאוֹ לר' יהושע, אמר לו: אי אתה יודע שטבי עבדי יוצא לחֵרות. אמר לו: למה? אמר לו: שסִמֵּיתי את עינו. א"ל: אין בדבריך כלום, שכבר אין לו עדים. (ב"ק ע"ד).

סו עבדים ושפחות אין קורין אותם „אבא פלוני" ו„אמא פלונית"; ושל ר"ג היו קורין אותם „אבא פלוני" ו„אמא פלונית".

וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין. אמרו לו תלמידיו: לא למדתנו, רבנו, שאין מקבלין תנחומין על העבדים? אמר להם: אין טבי עבדי כשאר כל העבדים — כשר היה. (בר' פ"ז).

סז שאל פרוקלוס בן פילוסופוס את ר"ג בעכו, שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי, אמר לו: כתוב בתורתכם: „ולא ידבק בידך מאומה מן החרם"[2] — מפני מה אתה רוחץ

[1] בראשית י"ח, ח. [2] דברים י"ג, יח.

סד) עיר של זהב — מין תכשיט. מקלעות — מחלפות. סה) שסמא — שעִוֵּר. יוצא לחרות — כדין עבד שרבו שחת את עינו. שכבר אין לו עֵדים — ובלא עדים אינו יוצא. סו) אבא פלוני וגו' — כמו שקורין לבני חורין דרך חבה. סז) במרחץ של אפרודיטי — שעמד שם פסל של האלילה היונית אפרודיטי.

במרחץ של אפרודיטי? אמר לו: אין משיבין במרחץ. וכשיצא אמר לו: אני לא באתי בגבולה; היא באה בגבולי. אין אומרים: נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי, אלא אומרים: נעשה אפרודיטי נוי למרחץ. (ע"ז מ"ד).

סח כשחרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל נגזרה גזרה על ר"ג לַהֲרֵג. בא אותו הגמון לבית־מדרש ואמר: בעל החוטם מתבקש! בעל החוטם מתבקש! שמע ר"ג, הלך ונתחבא. בא ההגמון אצלו בצנעא, אמר לו: אם אני מצילך אתה מביאני לעולם־הבא? אמר לו: הן. אמר לו: הַשָּׁבַע לי. נשבע לו. עלה לגג, נפל ומת. ומקובלנו, שאם נגזרה גזרה ואחד מהם מת – מבטלין את הגזרה. יצאה בת־קול ואמרה: אותו ההגמון מזומן לחיי העולם־הבא. (תענ' כ"ד).

סט מימות משה ועד ר"ג לא היו למדין תורה אלא מעומד. משמת ר"ג ירד חולי לעולם והיו לְמֵדִין תורה מיושב. וזה ששנינו: משמת ר"ג בטל כבוד תורה. (מג' כ"א).

ע לאחר פטירתו של ר"ג נכנס ר' יהושע להפר את דבריו. עמד ר' יוחנן בן נורי על רגליו ואמר: רואה אני שהגוף הולך אחרי הראש. כל ימיו של ר"ג קבענו הֲלָכָה כמותו, עכשו אתה מבקש לבטל את דבריו? יהושע, אין שומעין לך, שכבר נִקבעה הלכה כר"ג. ולא היה אדם שֶׁעִרְעֵר בדבר כלום. (עיר' מ"א).

עא של בית ר"ג התירו להם לספר בהכמת יְוָנית, מפני שקרובים למלכות. אמרו משום ר' שמעון בן גמליאל: „עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי"[1] – אלף ילדים היו בבית אבא. חמש מאות מהם למדו תורה וחמש מאות מהם למדו חכמת יְוָנית – ולא נשתַּיְּרוּ מהם אלא אני כאן ובן אחי אבא בעַסְיָא. (ב"ק פ"ג).

IX. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (הגדול) בֶּן הוֹרְקָנוֹס.

עב מה היתה תחלתו של רבי אליעזר בן הורקנוס? בן עשרים ושתים שנה היה ולא למד תורה. ואביו היה עשיר גדול והיו לו חורשים הרבה. פעם אחת היו אחיו חורשים על גבי המענה והוא היה חורש בִּטְרָשִׁים. ישב לו והיה בוכה. אמר לו אביו: מפני מה אתה בוכה? שמא מצטער אתה, שאתה חורש בטרשים? – עכשו אתה חורש על גבי המענה. ישב לו על גבי המענה והיה בוכה. אמר לו אביו: מפני מה אתה בוכה? שמא מצטער אתה, שאתה חורש על גבי המענה? אמר לו: לאו.– ולמה אתה בוכה? א"ל:

[1] איכה ג', נא

נוי – הדור וְקשוט. נוי למרחץ – והמרחץ קדם לה. סה) את ההיכל – מקום ההיכל. אותו ההגמון – השר שנצטוה על הריגתו של ר"ג. בעל החוטם – נתכוון לרמז לר"ג על הסכנה כדי שיברח (וכנה לר"ג „בעל החוטם" אולי משום שהיה ניכר בחטמו). ע) שהגוף הולך וגו' – כלומר אין לנו להורות אלא כהראשונים. עא) התירו... בחכמת יונית – אף על פי שנאסרה על אחרים. עב) על גבי המענה – רצועת אדמה במישור. בטרשים – בסלעים.

שאני מבקש ללמוד תורה. א"ל: והלא בן עשרים ושתים שנה אתה — ואתה מבקש ללמוד תורה? אלא קח לך אשה ותוליד לך בנים — ואתה מוליכם לבית־הספר...

פעם אחת אמר: אלך ואלמוד תורה לפני ר' יוחנן בן זכאי. א"ל אביו: אי אתה טועם עד שתחרוש מלוא מענה. השכים וחרש מלוא מענה. נפלה פרתו ונשברה רגלה. אמר: לטובתי נשברה רגל פרתי. ברח והלך לו אצל ר' יוחנן בן זכאי בירושלים.

אמרו: אותו היום ערב־שבת היה ולא טעם כלום משש שעות של ערב־שבת עד שש שעות של מוצאי שבת. כשהוא הולך בדרך ראה אבן שְׁדֵמָה וּנְטָלָהּ וּנְתָנָהּ לתוך פיו.

בא וישב לו לפני ר' יוחנן בן זכאי והיה בוכה. א"ל: מפני מה אתה בוכה? א"ל: רצוני ללמוד תורה. א"ל: לא למדת מימיך? א"ל: לאו. התחיל מלמדו קריאת־שמע ותפלה וברכת־המזון ושתי הלכות בכל יום. ובשבת היה חוזר עליהן ומדבקן. עשה שמנה ימים ולא טעם כלום, עד שעלה ריח פיו לפני ר' יוחנן בן זכאי. אמר לו ריב"ז: אליעזר בני, כלום סעדת היום? שתק. שוב אמר לו — ושתק. א"ל: חייך, היום אתה סועד אצלי. א"ל: כבר סעדתי אצל אכסניא שלי. אמר ר' יוחנן לתלמידיו: חייכם, שתבקרו את הדבר.

היו התלמידים מחזרים בכל שוקי ירושלים ושואלים בפונדקאות: יש כאן בר אכסני? יש כאן חבר אכסני? אמרו להם: לאו. עד שבאו אצל אשה אחת ואמרה להם: הן. אמרו לה: יש לו כאן כלום? אמרה להם: יש לו שק אחד, שהוא נותן ראשו לתוכו ומוצץ כנבל יין. אמרו לה: הַרְאִינוּ אותו. הביאה את השק לפניהם, פתחוהו ומצאוהו מלא עפר. אמרו לה: כלום סעד אליעזר אצלכם היום? אמרה: לאו. אמרנו, שמא אצל רבי היה סועד — והרי שמנה ימים שלא טעם כלום.

הלכו ואמרו לריב"ז. כששמע ריב"ז אמר: „אי לך, אליעזר, שהיית מֻשלך בינותינו! אבל אֹמַר לך: כשם שעלה ריח פיך לפני, כך יצא ריח תורה מפיך מסוף העולם ועד סופו". קבע לו מזונות ונתרפא.

עשה לפני ריב"ז שלש שנים.

אמרו בניו של הורקנוס לאביהם: ראה מה עשה לך אליעזר בנך, הניחך בזקנתך והלך לירושלים, לך יַהֲדִיר אותו מנכסיך. עלה הורקנוס לירושלים להדיר את בנו מנכסיו.

אמרו: אותו היום היה יום־טוב לריב"ז וכל גדולי המדינה סועדים אצלו: בן־ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון ובן כלבא־שבוע. שמע ריב"ז על הורקנוס שבא. אמר: עֲשׂוּ לו מקום. הושיבוהו בין גדולי המדינה. היה יושב ביניהם ומרתת. נתן ריב"ז עיניו בר"א ואמר לו: פתח ודרוש. א"ל: איני יכול לפתוח. משל לבור שאינו יכול להוציא מים יותר ממה שהוא מכנים, כך אין אני יכול לומר דברי תורה יותר ממה שקבלתי ממך. א"ל: בני, משל למעין שהוא נובע ומוציא מים מאליו, אף אתה כך. דחק עליו ודחקוהו התלמידים. עמד ופתח ודרש בדברים שלא שְׁמָעָתַם אזן מעולם, והיו פניו מאירות כאור החמה וקרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה ואין אדם יודע אם יום ואם לילה. עמד ריב"ז ונשקו על ראשו ואמר: אשריכם, אברהם יצחק ויעקב, שיצא זה מחלציכם! אמר הורקנוס: למי אמר כך? אמרו לו: לאליעזר בנך. אמר להם: לא כך היה לו לומר, אלא: אשרי אני, שיצא זה מחלצי!

אבן שדמה — רגב עפר. ומדבקן — מסגלן לעצמו. אכסני — אורח. מֻשלך — נשכח ונעזב. והדיר אותו מנכסיך — הרחיקהו מירושת נכסיך ע"י נדר.

עלה הורקנוס על הספסל ואמר לפני בני ירושלים: רבותי, אני לא באתי אלא להַדִיר אליעזר בני מִנְּכָסַי, עכשו כל נְכָסַי יהו נתונים לאליעזר בני, וכל אחיו אין בהם כלום. א"ל ר"א: אִלו קרקעות בקשתי מלפני הקדוש־ברוך־הוא היה נותן לי, שנאמר: „לה' הארץ ומלואה"[1]; אלו כסף וזהב בקשתי — היה נותן לי, שנאמר: „לי הכסף ולי הזהב נאום ה'"[2]. לא בקשתי מלפני הקב"ה אלא תורה בלבד. (פדר"א א', ב'; אדר"נ ו'; ב"ר פ' מ"ב; תנה"ק לך־לך; ביצה י"ג).

עג בית־מדרשו של ר"א היה עשוי כמין רֵים, ואבן אחת היתה שם, והיתה מיוחדת לו לישיבה. פעם אחת נכנס ר' יהושע, התחיל מנשק אותה האבן ואמר: האבן הזאת דומה להר־סיני וזה שישב עליה דומה לארון הברית. (שהש"ר פ' א').

עד מעשה בר"א ששָבַת בגָליל העליון ושאלוהו: שלשים הלכות בהלכית סוכה. שתים עשרה אמר להם: שמעתי; שמונה עשרה אמר להם: לא שמעתי. ר' יוסי ברבי יהודה אומר חילוף הדברים: שמונה עשרה אמר להם: שמעתי; שתים עשרה אמר להם: לא שמעתי. אמרו לו: רבי, כל דבריך אינם אלא מפי השמועה? אמר להם: הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי,— מִיָּמַי לא קדמני אדם בבית־המדרש ולא ישנתי בבית־המדרש לא שנת קֶבַע ולא שנת עֲרַאי, ולא הנחתי אדם בבית־המדרש ויצאתי, ולא שחתי שיחת חולין, ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם. (סוכה כ"ח).

עה מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון בסוכתו של ר' יוחנן בן רבי אֶלְעַאי בְקֵסָרִי. הגיעה חמה לסוכה. אמר לו: רבי, מהו שאפרוש עליה סדין? א"ל: אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד ממנו שופט. הגיעה חמה לחצי הסוכה. א"ל: מהו שאפרוש עליה סדין? א"ל: אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא יצאו ממני נביאים. ושבט יהודה ושבט בנימין העמידו מלכים על פי הנביאים. הגיעה חמה למרגלותיו של ר"א. נטל ר' יוחנן בן אלעאי סדין ופרש עליה. הפשיל ר"א טליתו לאחוריו ויצא. לא מפני שהפליגו בדברים, אלא שלא אמר דבר, שלא שמע מפי רבו. (שם כ"ז).

עו מעשה בר"א שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יום־טוב. יצאה כת ראשונה, אמר: הללו בעלי פִּטָסִים. כת שניה — אמר: הללו בעלי חָבִיּוֹת. כת שלישית — אמר: הללו בעלי כַּדִּים. כת רביעית — אמר: הללו בעלי לגינים; כת חמישית — אמר: הללו בעלי כוסות. התחילה כת ששית לצאת — אמר: הללו בעלי מְאֵרָה. נתן עיניו בתלמידים,—התחילו פניהם משתנים. אמר להם: בני, לא לכם אני אומר, אלא להללו

[1]תהלים כד, א. [2]חגי ב', ח.

עג) ריס — מין עגול. עד) שמעתי — מרבותי. הזקקתוני — הכרחתם אותי עכשו לומר דבר שלא שמעתי. עה) מה שאפרוש עליה סדין — לצל; כלומר יש בזה משום מאהיל ביו"ט או לא? אין לך כל שבט וגו' — השיאו לדבר אחר משום שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, כמפורש להלן. הפשיל — קפל והטיל. ויצא — שלא יהא נראה כמסכים לכך. לא מפני שהפליגו בדברים — כלו' לא נתכוון לדחותו. עו) בעלי פטסין — בעלי חביות גדולות; כלו' יין מרובה שמור להם בבליהם לסעודת יום־טוב, לפיכך מהרו לצאת. ודרך תרעומת אמר כך. חביות — קטנות מפטסין. לגינים — קטנים מכדים. בעלי מארה — שאין להם כלום, ומפני שנתרוקן ביהמ"ד כעס ביותר על האחרונים.

שיצאו, שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה. בשעת פטירתם אמר להם: „לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים, ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדוננו, ואל תעצבו, כי חדות ה' היא מעוזכם"[1]. (ביצה ט"ו).

עז מטרונה שאלה את ר' אליעזר: מפני מה חֵטא אחד במעשה העגל והם מתו בה שלש מיתות. אמר לה: אין חכמתה של אשה אלא בפלכה. אמר לו הורקנים בנו: בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה אִבדת ממנו שלש מאות כור מעשר בכל שנה. אמר לו: יִשָׂרפו, ואל יִמָסרו דברי תורה לנשים. (במ"ר פ' ט).

עח מעשה ומתה שפחתו של ר"א, נכנסו תלמידיו לנחמו. כיון שראה אותם עלה לעליָה ועלו אחריו. נכנס לאֶנְפִּילון – נכנסו אחריו. נכנס לטְרַקְלִין – נכנסו אחריו. אמר: כמדומה אני שאתם נִכְוִים בפושרים – עכשו אי אתם נכוים אפילו בחמי־חמים. לא כך שניתי לכם: עבדים ושפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים, אלא מה אומרים עליהם? כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו: המקום ימלא לך חסרונך, כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו: המקים ימלא לך חסרונך. (בר' י"ז).

עט שנינו: „חִתְּכוֹ (את התנור) חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא—ר"א מטהר וחכמים מטמאים" – וזה הוא תנור של עַכְנַאי. שנו: באותו הים השיב ר"א כל תשובות שבעולם ולא קבלו הימנו. אמר להם: אם הֲלָכָה כמותי – חרוב זה יוכיח! נעקר חרוב ממקומו מאה אמה. אמרו לו: אין מביאין ראיה מן החרוב.

חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – אַמַת־הַמים יוכיחו! חזרו אמת־המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראיה מאמת־המים.

חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – כתלי בית־המדרש יוכיחו! הטו כְּתלי בית־המדרש לפול. גער בהם ר' יהושע, אמר להם: אם תלמידי־חכמים מנצחים זה את זה בהלכה – אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של ר' יהושע ולא זקפו מפני כבודו של ר"א – ועדַיִן נוטים ועומדים.

חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי—מן השמים יוכיחו! יצאה בת־קול ואמרה: מה לכם אצל ר"א, שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: „לא בשמים היא"[2]—אין אנו משגיחין בבת־קול, שכבר כתבת בתורה בהר סיני: „אחרי רבים להטות"[3].

[1] נחמיה ח', י. [2] דברים ל', יב. [3] שמות כ"ג, ב.

חיי עולם — תורה. חיי שעה — סעודה. עז) בשלש מיתות — בחרב ובמגפה ובהדרוקן (מחמת שתית המים עם אפר העגל). אין חכמתה וגו' — כלומר אין לאשה לשאול בדברי תורה. בפלכה — טוית פשתן בפלך. שלש מאות כור מעשר — שהיתה נותנת לתלמידי הכמים. עח) אנפילון — חדר פנימי. לטרקלין — לחדר־האוכלין. נכוים בפושרים — כלו' מבינים ברמז קל. בחמי המים — ברותחים. אין עומדין עליהם בשורה — לאחר קבורת המת היו עומדים המנחמים בשורה והאבל עובר ביניהם. עט) חתכו.. חוליות וגו' — יש מין תנור העשוי חוליות־חוליות (פרקים־פרקים) שמצרפים אותן זו לזו כעין עגולי עכנאי (נחש), וכשנפל שרץ טמא באוירו ר"א היה מטהר, שהוא חשוב לדעתו כבנין ואינו מקבל טומאה; וחכמים סוברים שרינו ככלי ומקבל טומאה. ונתן חול וגו' — כך דרך צירופו של תנור זה. באותו היום — שנשאלה שאלה זו בביה"ם. אמת המים — מעין.

מְצָאוֹ רבי נתן לאליהו. א"ל: מה עשה הקדוש־ברוך־הוא באותה שעה? א"ל: שחק ואמר: נצחוני בני, נצחוני בני!

אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות שטִהר ר"א ושרָפום באש. ונמנו עליו ובֵרכוהו. אמרו: מי ילך ויודיעֶנו? אמר להם ר' עקיבא: אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעֶנו ונמצא מחריב את כל העולם כֻּלו. מה עשה ר' עקיבא? לבש שחורים ונתעטף שחורים וישב לפניו בִרחוק ארבע אמות. אמר לו ר"א: עקיבא, מה יום מיומים? א"ל: רבי, כמדומה לי שחברים בְּדֵלים ממך. אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות. לקה העולם שליש בזיתים ושליש בחטים ושליש בשעורים; ויש אומרים: אף בצק שביד אשה טְפַח. שנינו: אף גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו ר"א עיניו נשרף.

ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל ר"א בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: רבונו של עולם, גלוי וידיע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו.

אמא־שלום אשתו של ר"א, אחותו של רבן גמליאל היתה. מאותו מעשה ואילך לא היתה מנחת לו לר"א לפול על פניו. פעם אחת בא עני ועמד על הפתח. הוציאה לו פת. מצאתו לר"א שנפל על פניו. אמרה לו: עמוד! כבר הרגת את אחי. בתוך כך יצא שופר מבית רבן גמליאל שמת. אמר לה ר"א: מהיכן היית יודעת? אמרה לו: כך מקובלני מבית אבי אבא: „כל השערים ננעלין חוץ משערי אונאה". (ב"מ נ"ט).

פ כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבַקרו. אמר להם: חֵמה עזה יש בעולם. התחילו הם בוכים ור' עקיבא משחק. אמרו לו: מִפני מה אתה שוחק? אמר להם: וכי מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: אפשר, ספר־תורה שָרוּי בצער — ולא נבכה? אמר להם: לכך אני משחק, שכל־זמן שאני רואה רַבִּי, שאין יֵינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש, אמרתי: שמא, חס ושלום, קבל רבי עולמו; ועכשו שאני רואה רבי בצער — אני שמח.

אמר לו: עקיבא, כלום חִסרתי מן התורה כלה? א"ל: לִמדתנו, רבנו: „כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"[1]. (סנה' ק"א).

פא כשחלה ר"א נכנסו ארבעה זקנים לבקרו, ר' טרפון ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא. נענה ר' טרפון ואמר: רבי! טוב אתה לישראל מִטפה של גשמים, שטפה של גשמים בעולם־הזה — ורבי בעולם־הזה ובעולם־הבא.

[1]קהלת ז', כ.

ברכוהו — נדוהו, ולשון נקיה היא כלפי ר"א. ברחוק ד' אמות — מחמת הנדוי. ונשמט — מן הכסא. טפח — נתלחלח ונתקלקל. אף גדול — קצף גדול. נחשול — סערת הים. לפול על פניו — נפילת אפים בתפלה. פ) חמה עזה יש בעולם — כלו' כעס עלי הקב"ה ויסרני ביסורים. ספר תורה — הכונה על ר"א. ואין דבשנו מדביש — אין דבש שלו מתקלקל ומתעפש. קבל... עולמו — שכרו בעולם הזה.

נענה ר׳ יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל החמה, שגלגל חיים בעולם־הזה — ורבי בעולם־הזה ובעולם־הבא.

נענה ר׳ אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם, שאב ואם בעולם־הזה — ורבי בעולם־הזה ובעולם־הבא.

נענה ר׳ עקיבא ואמר: חביבים יסורים.

אמר להם ר״א לתלמידיו: סמכוני ואשמע דברי עקיבא תלמידי, שאמר חביבים יסורים. אמר לו: עקיבא, זו מנין לך? אמר: מקרא אני דורש: „בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים ויעש הרע בעיני ה׳״[1]; ואומר: „גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה״[2] — וכי עלתה על לב, שחזקיה מלך יהודה למד תורה לכל העולם כלו ולמנשה בנו לא למד תורה? אלא כל תלמוד שלמדו וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו כלום — ולא העלהו למיטב אלא היסורים. שנאמר: „וידבר ה׳ אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא ה׳ עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור... וכהצר לו חלה את פני ה׳ אלהיו... ויעתר לו״[3] — הא למרת שחביבים יסורים. (סנה׳ ק״א; ילק״ש).

פב כשחלה ר״א נכנסו ר׳ עקיבא וחבריו לבקרו. הוא יושב בקנוף שלו והם יושבים בטרקלין שלו. ואיתו היום ערב־שבת היה, ונכנס הורקנוס בנו להלוץ תפליו. נער בו ויצא בנזיפה. אמר להם לחבריו: כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה. אמר להם: דעתו ודעת אמו נטרפה — היאך מניחין אסור סקילה ועוסקין באסור שבות?

כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו נכנסו וישבו לפניו ברחוק ארבע אמות. אמר להם: למה באתם? אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשו למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי. אמר להם: תמה אני אם ימותו מיתת עצמם. אמר לו ר׳ עקיבא: שלי מהו? א״ל: שלך קשה משלהם.

נטל ר״א שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכן, שתי זרועותי, שהן כשתי ספרי־תורות שנגללים! הרבה תורה למדתי והרבה תורה למדתי. הרבה תורה למדתי — ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים; הרבה תורה למדתי — ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה, ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בנטיעת קשואים, ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם, חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכים היינו בדרך. אמר לי: רבי, למדני בנטיעת קשואים. אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואים. אמר לי: רבי, למדתני נטיעתם — למדני עקירתם. אמרתי דבר אחד נתקבצו כלם למקום אחד.

[1]מלכים ב כ״א, א, ב. [2]משלי כ״ה, א. [3]דברי הימים ב ל״ג, י—יג.

פב) בקנוף — מטה כעין אוהל. שדעתו... נטרפה — שלא הניח לחלוץ תפליו לשבת. אסור סקילה — הדלקת הנר בשבת. באסור שבות — טלטול תפלין אסור רק מדברי חכמים, והוא שנקרא שבות. שלי מהו — מיתתי שלי. כמכחול בשפופרת — כמכחול (פינזעל) שמוציא פוך מן הקנה לכחול העינים ואינו מחסר אלא מועט שאינו ניכר. בבהרת עזה — עניני טומאה וטהרה של מראות נגעים.

היו שואלים אותו תלמידיו בטהרות ובטומאות, והוא היה משיב על טמא — טמא ועל טהור — טהור — ויצאה נשמתו בטהרה. עמד ר׳ יהושע על רגליו ואמר: הותר הנדר, הותר הנדר!

למוצאי־שבת פגע בו ר׳ עקיבא בין קיסרי ללוד, היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ. פתח עליו בשורה ואמר: „אבי אבי רכב ישראל ופרשיו"[1]; הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן. (סנה׳ ס״ח; אדר״נ).

X. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה.

פג ר׳ יהושע — אשרי יולדתו.

יונתן בן הָרְכִּינָס ראה את ר״י וקרא עליו: „את מי יורה דעה... גמולי מחלב"[2] — זָכור אני, שהיתה אמו מולכת עֲרִיסָתוֹ לבית־המדרש, בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה. (אבות פ״ב; ירוש׳ יבמ׳ פ״א).

פד אמר ר״י: אם יהיו כל הַיַּמִּים דיו והאגמים קולמוסים ושמים וארץ יריעות וכל בני־אדם לַבְלָרִים — אין מספיקים לכתוב דברי תורה שלמדתי, ולא חסרתיה אלא כאדם שמטביל מִכְחוֹל בים. (שהשיר פ׳ א׳).

פה פעם אחת אמרה בתו של קיסר לריב״ח: „אִי, חכמה מפוארה בכלי מכוער!" אמר לה: בתי, אביך המלך במה הוא נותן יין? אמרה לו: בכלי חרס. אמר לה: כל העולם בכלי חרס — ואביך בכלי חרס! אמרה לו: אלא במה יִתֵּן? אמר לה: כגון אתם, שחשובים אתם, תנו בכלי כסף וזהב. הלכה ואמרה לאביה, — נתנו היין בכלי זהב וכסף והחמיץ. אמר לה הקיסר לבתו? מי אמר לך כך? אמרה לו: ריב״ח. קְרָאוֹ אצלו. אמר לו: למה אמרת לה כך? א״ל: כשֵׁם שאמרה לי כך אמרתי לה.

— והרי יש נאים וחכמים?

— אלמלי היו מכוערים היו חכמים יותר. (תענ׳ ז׳).

פו בימי ריב״ח גזרה מלכות הרשעה שיִבָּנֶה בית־המקדש. הושיבו פַּפּוּס ולוּלְיָאנוּס טְרָפֵּיזִין מֵעַכּוֹ עד אַנְטוֹכְיָא והיו מַסְפִּקִים לעולי גולה כסף וזהב וכל צָרְכָּם. הלכו הכותים הללו וקִטְרְגוּ על היהודים לפני המלך ואמרו: מרדו בך יהודים. אמר להם: מה אעשה והרי כבר נזרתי. אמרו לו: שלח וֶאֱמוֹר להם או שֶׁיְּשַׁנּוּ את מקומו של הבית או שיוסיפו עליו חמש אמות או שֶׁיִּפְחֲתוּ ממנו חמש אמות — ומאליהם יחזרו בהם.

[1] מלכים ב׳ ב׳, יב. [2] ישעיה כ״ח, ט.

הותר הנדר — הנדוי. פגע בו — בארונו. שותת — מטפטף. מעות — מטבעות קטנות. שולחני להרצותן — חלפן להחליפן; כלו׳, הרבה שאלות יש לי ואין לי למי לשאול. פג) אשרי יולדתו — אשרי אמו. עריסתו — ערשו, מטתו של התינוק. פד) לבלרים — סופרים. פה) אי — לשון קריאה. בכלי מכוער — הכונה לריב״ח שלא היה בעל צורה נאה. פו) טרפיזין — שלחנות.

היה כל העם כָּנוּס בבקעת בית־רִמּוֹן, כיון שהגיע כתב המלך התחילו בוכים. בקשו למרוד בו. אמרו: יבוא חכם אחד ויפַיֵּס את הצבור. מי ילך? ילך ריב"ח, שהוא אב בתורה. נכנס ריב"ח ודרש: ארי טרף טרף ועמד עצם בגרונו, אמר: כל מי שיבוא ויוציאו אתן לו שכרו. בא קורא מצרי שמַקּוֹרוֹ ארוך, נתן מקורו לתוך פיו והוציא את העצם. אמר לו: תן לי שכרי. אמר לו הארי: לך והֱיֵה משתבח ואומר: נכנסתי לפי ארי בשלום ויצאתי בשלום — ואין לך שכר גדול מזה; כך דַּיֵּנוּ שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום. (ב"ר פ' ס"ר).

פז ריב"ח היה עומד לפני הקיסר. הראה לו מין אחד: עַם שהחזיר רבו פניו ממנו. הראה לו ר"י: ידו נטויה עלינו.

אמר לו הקיסר לר"י: מה הראה לך? — „עם שהחזיר רבו פניו ממנו". ואני הראיתי לו: „ידו נטויה עלינו". אמר לו למין: מה הראית לו? „עם שהחזיר רבו פניו ממנו". — ומה הראה לך? — איני יודע. אמר הקיסר: אדם שאינו יודע מה מראין לו — יהא מראה במָחוֹג לפני המלך! הוציאוהו וַהֲרָגוּהוּ. (חג' ה').

פח אדרינוס אמר לו לריב"ח: כמה גדולה הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים. א"ל: כמה גדול הרועה שמצילה מכלם. (ילק"ש).

פט מעשה בריב"ח שהלך לִכְרַךְ גדול שברומי, אמרו לו: תינוק אחד יש בבית־האסורים, יפה עינים וטוב רואי קְוֻצּוֹתָיו סדורות לו תלתלים. הָלַךְ ועמד על פתח בית־האסורים, אמר: „מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזים?"[1] ענה אותו תינוק ואמר: „הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו"[1]. כיון ששמע ר' יהושע קרא עליו: „בני ציון היקרים המסולאים בפז"[2] — וזלגו עיניו דמעות ואמר: מובטחני בו שמורה־הוראה בישראל. העבודה, שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו.

אמרו: לא זז משם עד שפדָאוֹ בממון הרבה. ולא הָיוּ ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל. ומי הוא? ר' ישמעאל בן אלישע. (גיט' נ"ח; איכ"ר פ' ד').

צ אמר ריב"ח: מִימַי לא נצחני אדם חוץ מאשה, תינוק ותינוקת.

אשה מה היא? — פעם אחת נתארחתי אצל אַכְסַנְיָא אחת, עשתה לי פולין. פעם ראשונה סעדתי ולא שִׁיַּרְתִּי מהם כלום; שניה—סעדתי ולא שִׁיַּרְתִּי מהם כלום; שלישית הקדיחָתַם במלח. כיון שטעמתי משכתי ידי מהם. אמרה לי: רבי, מפני מה אינך סועד? אמרתי לה: כבר סעדתי מבעוד יום. אמרה לי: היה לך למשוך ידך מן הפת... אמרה

[1]ישעיה מ"ב, כד. [2]איכה ד', ב.

שמקורו — פיו, חרטומו. פז) הראה לו — בדרך רמז, שהחזיר פניו. ידו נטויה עלינו — להגן. במחוג — ברמז. פח) הכבשה... בין שבעים זאבים — ישראל בֵּין שבעים אומות. הרועה — הקב"ה. פט) העבודה — לשון שבועה. שפוסקין — שקוצבין. צ) נתארחתי — הייתי אורח. שהקדיחתו — קלקלה את התבשיל. כבר סעדתי וגו' — שלא רצה לומר לה שהתבשיל מקולקל.

לו: רבי, שמא לא הנחת פאה בראשונים — ולא כך אמרו חכמים: אין מַשִׁירִין פאה באִלְפָּס אבל מַשִׁירִין פאה בקערה?!

תינוקת מה היא? — פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה. אמרה לי תינוקת אחת: רבי, לא שדה היא זו? אמרתי לה: לא דרך כבושה היא? אָמְרָה לי: לִסְטִים שֶׁכְּמוֹתְךָ כְּבָשׁוּהָ.

תינוק מה הוא? — פעם אחת הייתי מהלך בדרך, וראיתי תינוק יושב על פָּרָשַׁת דרכים. אמרתי לו: בני, באיזה דרך נלך לעיר? אמר לי: זו ארוכה וקצרה, וזו קצרה וארוכה. הלכתי בקצרה וארוכה. כיון שהגעתי לעיר מצאתי שמקיפין אותה גנות ופרדסים. חזרתי לאחורי. אמרתי לו: בני, לא כך אמרת לי „זו קצרה"? אמר לי: רבי, ולא כך אמרתי לך „וארוכה"? נשקתיו על ראשו ואמרתי לו: אשריכם ישראל, שכֻּלכם חכמים מגדולכם ועד קטנכם. (עירו׳ נ״ג).

צא מעשה בר״י שהשכים אצלו אדם ונתן לו אכילה ושתיה והעלהו לגג לשכב ונטל סולם מתחתיו. מה עשה אותו האיש? עמד בחצי הלילה ונטל את הכלים וכְרָכָם בטליתו, וכיון שבקש לירד נפל מן הגג ונשברה מפרקתו. בשחרית השכים ר״י ובא ומצָאוֹ כשנופל. אמר לו: ריקא, כך עושים בני אדם שכמותך! א״ל: רבי, לא הייתי יודע שנטלת את הסולם מתחתי. א״ל: ריקא, אי אתה יודע, שמֵאֶמֶש היינו זהירים בך.

מכאן אמר ר״י: לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים, והוי מכבדם כרבן גמליאל. (מס׳ ד״א פ׳ ה׳).

צב שאל אַדְרִיָנוּס קיסר לריב״ח, אמר לו: יש אדון לעולם? א״ל: וכי עולם של הפקר הוא? א״ל: ומי ברא שמים וארץ? א״ל: הקדוש־ברוך־הוא, שנאמר: „בראשית ברא אלהים וגו׳"[1]. אמר לו: ולמה אינו נגלה שתי פעמים בשנה, כדי שיראו הבריות ותהא אימתו עליהן? א״ל: לפי שאין העולם יכול לעמוד בזיוו, שנאמר: „כי לא יראני האדם וחי"[2]. א״ל: אם אינך מראה אינו מאמינך. בחצי היום העמידו כנגד השמש, א״ל: הסתכל בשמש ואתה רואהו. א״ל: ומי יכול להסתכל בשמש? א״ל: ולא ישמעו אזניך מה שפיך מדבר: ומה השמש, שהוא אחד מאלף אלפים ורבוא רבבות מְשַׁמְשִׁים שמשמשין לפניו, אין כל בריה יכולה להסתכל בו — הקב״ה, שזיוו מלא עולם, על אחת כמה וכמה. ואימתי הוא מגלה כבודו? כשיאבדו אלילים מן העולם. (חול׳ ס׳; מד׳ אבכ׳; ילק״ש).

צג שוב אמר לו קיסר לריב״ח: רוצה אני להתקין סעֻדה לאלהיכם. א״ל: אי אתה יכול. — מפני מה? — מרובים חֲיָלוֹתָיו. א״ל: אף על פי כן. א״ל: צא והתקן על שפת רְבִיתָא, שהוא מקום מְרֻוָּח. טרח ששה חדשים של ימות החמה, בא הרוח וכִבֵּר את הכל

[1] בראשית א׳, א. [2] שמות ל״ג, כ.

לא הנחת פאה בראשונים — ואתה משייר עכשו לכולם. באלפס — בדור שמבשלין בו. בקערה — שאוכלין מִמֶנָּה. לא שדה זו — ואין לך רשות לילך בה. כבושה — סלולה ע״י אחרים. לסטים — גזלנים. צא) שהשכים אצלו אדם — בא אצלו קודם שהאיר היום. וכרכם — צררם. ריקא — ריק ופוחז. צג) רביתא — שם נהר. וכבר וגו׳ — פנה כל מה שהכינו לסעודה והטיל לים.

לים. טרח ששה חדשים של ימות הגשמים – באו גשמים ושקעו את הכל בים. א"ל: זה מהו? א"ל: אלו הם הכבדנים והזלפנים שבאו לפניו. א"ל: אם כן, איני יכול. (חול' ס').

צד אמר לו קיסר לריב"ח: אלהיכם לאריה נמשל, שנאמר: „אריה שאג מי לא יירא"[1]. מה גדולתו? הרי פרש הורג את הארי. א"ל: לא נמשל אלא כאריה של בי־עילאי. א"ל: רצוני שתראנו לי. א"ל: אי אתה יכול לראותו. א"ל: אף־על־פי־כן. בקש ר' יהושע רחמים ונעקר הארי ממקומו. כשהיה ברחוק ארבע מאות פרסא נהם קול ראשון—הפילו כל המעברות ונפלו חומות רומי. ברחוק שלש מאות פרסא נהם קול שני – נשרו שניהם של בני־אדם, ואף הוא נפל מכסאו לארץ. א"ל: בבקשה ממך, בקש רחמים עליו שיחזור למקומו. בקש ר"י רחמים עליו והחזירו למקומו. (שם נ"ט).

צה אדרינוס שחיק־עצמות אמר לו לריב"ח: טוב אני ממשה רבך. אמר לו: למה? א"ל: שאני חי והוא מת, ונאמר: „כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת"[2]. א"ל: אתה גוזר שלא ידליקו אש ברומי שלשה ימים? א"ל: הן. מיד גזר ואמר שלא ידליקו אש ברומי. לעת ערב באותו היום עלה אדרינוס לגג פלטין שלו וריב"ח עמו. תלו עיניהם וראו עשן עולה מזוית רחוקה. א"ל ר"י: עשן זה מהו? א"ל: דוכס חולה ונכנס רופא לבדקו ואמר: לא יתרפא עד שישתה חמים. תלה ר"י עיניו וראה עשן בזוית אחרת. א"ל: עשן זה מהו? א"ל: אתה מוצא אפרכא חולה ונכנס הרופא לבדקו ואמר: אי אפשר שיתרפא עד שיחמו לו בלנין. אמר ר"י: תפח רוחו של אותו האיש, עד שאתה קים לא נתקימה גזרתך אפילו יום אחד; ומשה רבנו משעה שגזר עלינו: „לא תבערו אש בכל משבותיכם ביום השבת"[3].—ראית מימיך יהודי מדליק אש בשבת? – ואתה אומר „אני טוב ממנו!" (רו"ר פ' ג'; ילק"ש).

צו אמר לו קיסר לריב"ח: אם חכמים אתם מזקני אתונא – לך נצחם והביאם אצלי. אמר לו: כמה הם? א"ל: ששים איש. א"ל: עשה לי ספינה שיש בה ששים חדרים ובכל חדר תן ששים כסאות. עשה לו.

כשהגיע ר"י לאתונא נכנס לבית־המטבחים. מצא לאדם אחד שפושט בהמה. א"ל: ראשך למכירה? א"ל: הן. – בכמה? – בחצי זוז. נתן לו ר"י חצי זוז וא"ל: תן לי ראשך. נתן לו ראש של בהמה. א"ל ר"י: אני ראש של בהמה אמרתי? אני ראשך אמרתי! לסוף אמר לו: אם רוצה אתה שאניחך לך והראני פתחו של בית־אתונא. א"ל: מתירא אני, שכל המראה פתחו – הם הורגים אותו. א"ל: טעון חבילה של קנים, וכשתגיע לשם זקפנה, כמי שעומד לפוש.

הלך ומצא שומרים מבפנים ושומרים מבחוץ, שאם רואים הזקנים סמן של רגל נכנסת הם הורגים את אלו שמבחוץ, ושל יוצאת – הם הורגים את אלו שמבפנים. הפך סנדלו – והרגו את אלו שמבפנים; שוב הפך סנדלו – והרגו את כולם.

[1]עמוס ג', ח. [2]קהלת ט', ד. [3]שמות ל"ה, ג.

כבדנים וזלפנים — המנקים והמרבצים את האבק במים, שקודמים ובאים לפני המלך. צד) בי־עילאי — שם מקום, שהיה שם אריה חזק ביותר. צה) דוכס — שר צבא הגליל. איפרכא — שר הפלך. לנין — כד של מים. צו) זקני אתונא — חכמי יון שבעיר אתונא. נצחם—בדברי חכמה. בית־אתונא — בית מושב הזקנים. זקפנה — העמידנה על הקרקע. לפוש — לנוח. של רגל נכנסת... ושל יוצאת — בלא רשות הזקנים.

נכנס ומצא בחורים מלמעלה וזקנים מלמטה, אמר: אם אני נותן שלום לזקנים תחלה — אלו הורגים אותי, שיאמרו: אנו גדולים מהם, שהֲרי אנו יושבים מלמעלה והם מלמטה; ואם אני נותן שלום לבחורים תחלה — אלו הורגים אותי, שיאמרו: אנו גדולים מהם, שאנו זקנים והם תינוקות. אמר להם: שלום לכם. אמרו לי: מה לך כאן? אמר להם: מחכמי היהודים אני ובאתי ללמוד חכמה מכם. אמרו לו: אם כן נשאלך דבר. אמר להם: שְׁאָלו, אם אתם מנצחים אותי — תעשו בי כרצונכם, ואם אני מנצח אתכם— תאכלו פת אצלי בספינתי.

— — — אמרו לו: אמור לנו דברי בַּדָּאות. אמר להם: היתה פִּרְדָּה אחת וילדה, ותלו שטר בצואר הוָלָד וכתוב בו, שהוא תובע בבית אביו מאה אלף זוז. אמרו לו: וכי פרדה יולדת? אמר להם: הרי לכם דברי בדאות.

— מלח שהסריח במה מולחין אותו? אמר להם: בשליה של פרדה. — כלום יש שליה לפרדה? — כלום המלח מסריח?

— בנה לנו בית באויר העולם. אמר להם: הָעֲלו לי חומר ולבֵנים לשָׁם.

— אמצעיתו של עולם היכן היא? זקף אצבעו ואמר להם: כאן. — ומי יאמר שכך היא? — הביאו חבלים ומדדו.

— יש לנו באר בשדה, הכניסֻהָ לעיר. אמר להם: הַפשילו לי חבלים של סובין ואכניסנה.

— יש לנו רֵחַיִם שבורים, תפרם. — הַפקיעו לי מהם חוטים ואתפרם.

— ערוגה של סכינים במה קוצרים אותה? — בקרן של חמור.

הֵביאו לו שתי ביצים. אמרו לו: איזוהי של תרנגלת לבנה ואיזוהי של שחורה? הביא הוא לפניהם שתי גבינות ואמר להם: איזוהי של עֵז לבנה ואיזוהי של שחורה?

— אפרוח שמת בקליפתו, מהיכן הרוח יוצאת? אמר להם: בדרך שנכנסה יוצאת.

— הַרְאֵנו כלי שאינו שָׁוֶה בהפסדו. הביא מַחֲצֶלֶת ומְתָחָהּ, לא נכנסה בשער. אמר להם: הביאו קרדום וסתרו את הכתל, — הרי כלי שאינו שוה בהפסדו.

לבסוף הביא את כל אחד ואחד לספינה. כל אחד כשראה ששים כסאות בחדרו בסבור: כל חבריו יבואו לכאן. אמר ר"י לסַפָּן: הַתֵּר ספינתך. בינתים הביא עפר מעפרם: כשהגיעו לבית־הבליַעַן נטל כד של מים מבית־הבליַעַן.

כשבא למקומו העמידם לפני הקיסר ורָאָם שהם שְׁפופים, אמר: לא אלו הם. נטל ר"י מעפרם וזרק עליהם — העיזו כלַפֵּי הקיסר. אמר לר"י: עשה בהם כרצונך. הביא אותם המים מבית־הבליעַן ונתנם בחבית. אמר להם: מַלאו חבית זו ולכו לכם. עמדו למלאותה, וראשון שֶׁעָרו לתוכה נבלע. היו ממלאים והולכים עד שנשמטו כתפיהם; והיו הולכים וכָלים. (בכ' ח').

דברי בדאות — דברי רוח, דברים שאינם. הפשילו — שזרו. סובין — פסולת של קמח. הפקיעו לי וגו' — הוציאו לי מאבני ריחים חוטים, כדרך הנשים שמוציאות חוטים מתוך המטלית עצמה ותופרות בהם. בהפסדו — בנזקו. מחצלת — מעשה קליעה של קליפת עצים ועשבים וכדומה (מאטטע), ודמיו מועטים. וסתרו וגו' — הרסו את הכותל כדי שתכנס המחצלת. בית־הבליעין — שם מקום בים שמימיו בולעים כל מימות שבעולם. שפופים — כלו' דוויים וסחופים, ולא הכירום. העיזו — פניהם, דברו עמו קשות. שערו — ששפכו. נבלע — באותם המים של בית־הבליעין, שכך טבעם. שנשמטו — נקעו ונתמעכו מקוצר רוח ועבודה קשה.

צז — תשעה דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ריב"ח. שלשה דברי אגדה, שלשה דברי בורות, שלשה דברי דרך־ארץ.

שלשה דברי אגדה: כתוב אחד אומר: „כי לא אחפוץ במות המת"[1], וכתוב אחד אומר: „כי חפץ ה' להמיתם"[2]?

— כאן בעושין תשובה, כאן בשאין עושין תשובה.

— כתוב אחד אומר: „אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד"[3], וכתוב אחד אומר: „ישא ה' פניו אליך"[4]?

— כאן קודם גזר־דין, כאן לאחר גזר־דין.

— כתוב אחד אומר: „כי בחר ה' בציון"[5], וכתוב אחד אומר: „כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה"[6]?

— כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה, כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה.

שלשה דברי בורות: אשתו של לוט מהו שתטמא?

אמר להם: מת מטמא ואין נציב־מלח מטמא.

— בן שונמית מהו שיטמא?

אמר להם: מת מטמא ואין חי מטמא.

— מתים לעתיד לבא צריכים הַזָּאַת שלישי ושביעי או אין צריכים?

אמר להם: לכשיחיו נַחְכִּים להם.

שלשה דברי דרך־ארץ: מה יעשה אדם ויחכם?

אמר להם: יַרבה בישיבה ויְמַעט בסחורה.

אמרו: הרבה עשו כן ולא הועיל להם.

— אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר: „כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה"[7].

— מה יעשה אדם ויתעשר?

אמר להם: ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה.

אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו.

— אלא יבקש רחמים למי שהעושר שלו, שנאמר: „לי הכסף ולי הזהב"[8].

— מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים?

אמר להם: ישא אשה ההוגנת לו.

אמרו: הרבה עשו כן ולא הועילו?

— אלא יבקש רחמים ממי שהבנים שלו, שנאמר „הנה נחלת ה' בנים, שכר פרי הבטן"[9]. (נדה ס"ט, ע').

צח אמרה בתו של הקיסר לר' יהושע בן חנניה: אלהיכם נַגָּר הוא, שנאמר: „המקרה במים עליותיו"[10], אמור לו שיעשה לי מַסְתּוֹרִית. אמר לה: טוב. בקש עליה רחמים ונצטרעה. הושיבוה בשוק של רומי ונתנו לה מַסְתּוֹרִית; שכן היו נוהגים ברומי, מי שנצטרע

[1]יחזקאל י"ח, לב. [2]שמואל א, ב, כה. [3]דברים י', יז. [4]במדבר ו', כו. [5]תהלים קל"ב, יג [6]ירמיה ל"ב, לא. [7]משלי ב', ו. [8]חגי ב', ח. [9]תהלים קכ"ז, ג. [10]שם ק"ד, ג.

צז) בורות — של עמי־הארץ. לאחר גזר־דין — אין עוד משא פנים. מהו שתטמא — כדין מת. בן השונמית — שהחיהו אלישע. הזאת שלישי ושביעי — במי הפרה לטהרם מטומאתם. (וכל אלו השאלות דרך לגלוג הן.) נחכים להם — נתחכם להם. בישיבה — של תורה. צח) מסתודת — כלי שסותרין בו את האריג.

נותנים לו מסתורית ויושב בשוק וסותר חוטין, כדי שיראוהו בני אדם ויבקשו עליו רחמים. פעם אחת היה עובר בשוק, והיתה יושבת וסותרת חוטין. אמר לה: יפה המסתורית שנתן לך אלהי? אמרה לו: אמור לאלהיכם שיטול לו מה שנתן. אמר לה: אלוה שלנו נותן ואינו נוטל. (חול' פ׳).

צט אמר לו קיסר לריב״ח: מפני מה לא באת לבי־אֲבִידָן? א״ל: ההר – שלג, סביבותיו – גלידי קרח, כלביו אינם נובחים, טחנותיו אינן טוחנות. (שבת קנ״ב).

ק כשמת ר׳ יהושע בן חנניה אמרו לו חכמים: מי יעמוד לנו בפני המינים? אמר להם: „אבדה עצה מבנים – נסרחה חכמתם״[1] – כיון שאבדה עצה של בנים – נסרחה חכמתם של הגוים. (חג׳ ה׳).

קא משמת ר׳ יהושע בטלה עצה ומחשבה. (סוטה מ״ט).

XI. נַחוּם אִישׁ גַּם־זוֹ (גִּמְזוֹ).

קב אמרו עליו, על נחום איש גם־זו, שהיה סומא משתי עיניו, גִּדֵּם משתי ידיו, קִטֵּעַ משתי רגליו וכל גופו מלא שחין; והיה מוטל בבית רעוע, ורגלי מטתו מונחות בספלים של מים, כדי שלא יעלו עָלָיו נמלים. פעם אחת בקשו תלמידיו לְפַנּוֹת מטתו ואחר־כך לפנות את הכלים. אמר להם: בָּנַי, פַּנּוּ את הכלים ואחר כך פנו את מטתי, שמובטח לכם, כל־זמן שאני בבית אין הבית נופל. פִּנּוּ את הכלים ואחר־כך פנו את מטתו – ונפל הבית. אמרו לו תלמידיו: רבי, וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך? אמר להם: בני, אני גרמתי לעצמי. שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי מַשּׂוֹי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי: רבי, פרנסני. אמרתי לו: המתן עד שאפרוק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצאה נשמתו. הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי: עיני שלא חסו על עיניך – יִסּוֹמּוּ; ידי שלא חסו על ידיך – יְתֻגַּדְּמוּ; רגלי שלא חסו על רגליך – יִתְקַטְּעוּ; ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי: כל גופי יהא מלא שחין. אמרו לו: אוי לנו שראינוך בכך! אמר להם: אוי לי אם לא ראיתוני בכך. (תענ׳ כ״א).

קג ומפני מה קראו לו „נחום איש גם־זו״? מפני שעל כל דבר שהגיע לו היה אומר: „גם זו לטובה!״. פעם אחת בקשו ישראל לשגר דורון לקיסר. אמרו: מי ילך? – ילך

[1] ירמיה מ״ט, ז.

צט) לבי־אבידן – לבית־הועד שהיו החכמים מתוכחים שם. ההר שלג – שערות הראש לבנות. סביבותיו וגו׳ – כלו׳ שפמי וזקני הלבינו. כלביו אינם נובחים – קולי אינו נשמע. טחנותיו – השנים. ק) מי יעמוד לנו בפני המינים – שהיה ר״י מתוכה עמם להשיב על שאלותיהם. קב) איש גם־זו – מעיר גמזו שבארץ יהודה, ועל שם שהיה רגיל לומר על כל מאורע „גם זו לטובה״ קראו לו „איש גם־זו״, כמפורש למטה בסי׳ הבא. גדם – קצוץ ידים. קטע – כרות רגלים. שלא יעלו עליו – על שחין שבגופו. לפנות מטתו – שהתיראו מפני המפולת. משוי – משא. יסומו – יתעַוְּרו. אוי לי אם לא וגו׳ – שע״י העונש בעולם־הזה נתמרק עוני. קג) דורון – מתנה.

נחום איש גם־זו, שמלומד בנסים הוא. שגרו בידו מלוא ארגז אבנים טובות ומרגליות. הלך ולן בפונדק. בלילה עמדו בעלי הפונדק ופתחו את הארגז ונטלו כל מה שבתוכו ומלאוהו עפר. למחר כשראה – אמר: גם זו לטובה! כשהגיע לקיסר, פתחו ארגזו וראו שהוא מלא עפר, אמר המלך: מלגלגים עלי היהודים. בקש להרגו. אמר: גם זו לטובה! בא אליהו ונדמה לו לקיסר כאחד משלהם, אמר: שמא עפר זה מעפר אברהם אביהם הוא; שכשהיה אברהם זורק עפר נעשו חרבות, קַשִין – נעשו חִצִים, שנאמר: „יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו"[1].

היתה מדינה אחת שלא היה יכל המלך לכבשה, בדקו בה את העפר וּכְבָשוּה. הכניסוהו לגנזי המלך ומלאו ארגזו אבנים טובות ומרגליות ושגרוהו בכבוד גדול. בחזירתו לן באותו פונדק. אמרו לו: מה הבאת עמך, שעשו לך כבוד כל כך? אמר להם: מה שנטלתי כאן הבאתי לשם. סתרו ביתם והביאו עפרו למלך. אמרו לו: אותו העפר שנִתַן לך – משלנו היה. בדקוהו ולא מצאו כך, והרגום. (סנה' ק"ח קי"ט).

XII. רַבִּי טַרְפוֹן.

קד ר' טרפון – גַל של אגוזים, כיון שנוטל אדם אחד מהם כלם מִתקשקשים ובאים זה על זה, כך היה ר' טרפון דומה: בשעה שתלמיד־חכם נכנס אצלו ואמר לו: „שְנֵה לי" – מביא לו מקרא ומשנה, מדרש הלכות ואגדות; כיון שיצא מלפניו היה יוצא מלא ברכה וטוב. (אדר"נ פ' י"ח).

קה בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון היה אומר: „כפתור ופרח!"[2] ובשעה שהיה אומר דבר של בטלה היה ר' טרפון אומר: „לא ירד בני עמכם!"[3] (ב"ר פ' צ"א).

קו מעשה בר' טרפון שירד ואכל קציעות מפרדס שלו. בא האָרִים וּמְצָאו ולא הכירו. אמר: „זהו שגונב מענבי כל השנה!" – התחיל חובטו במקל והורידו לשק וּטְעָנוֹ לטבעו בנהר. כשראה ר' טרפון את עצמו בסכנה אמר לו: בחייך, לך ואמור בביתו של טרפון: „הכינו לו תכריכים"... כששמע אותו האיש נשתטח לפניו ותלש שערו והיה צועק ובוכה: רבי, מחול לי! אמר לו: יבוא עלי, אם לא על כל מקל ומקל שירד עלי הייתי מוחל לך על ראשון ראשון.

אמרו משום ר' חנניה בן גמליאל: כל ימיו של אותו צדיק נצטער על דבר זה; אמר: אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה. (ירוש' שביעית פ' ד'; אדר"נ פ' כ"ה; נדר' ס"ב).

קז אמרו עליו על ר' טרפון, שהיה עשיר גדול ולא היה נותן מתנות רבות לעניים. פעם אחת מְצָאוֹ ר' עקיבא, אמר לו: רבי, רצונך שאקח לך עיר אחת או שתים. אמר לו: הן. מיד עמד ר' טרפון ונתן לו ארבעה אלפים דינרי זהב. נְטָלָם ר' עקיבא וחלקם

[1] ישעיה מ"א, ב. [2] שמות כ"ה, לג. [3] בראשית מ"ב, לח.

כאחד משלהם – של שרי המלך. קד) מתקשקשים – משמיעים קול מתוך גלגול. קו) קציעות – תאנים יבשות. ארים – פועל־שותף בפרדס. וטענו – ונשאו. בחייך – כלו' משביע אני אותך. יבוא עלי – כך וכך, ולשון שבועה היא. שנשתמשתי בכתרה וגו' – שניצל ע"י שהודיע מי הוא, והוא היה יכול לפרות א"ע בממון.

לתלמידי־חכמים עניים. לימים מצאו ר׳ טרפון, אמר לו: היכן העיָרות שלקחת לי? תפסו בידו והוליכו לבית־המדרש, והביא תינוק ובידו ספר תהלים, והיה קורא והולך עד שהגיע לפסוק זה: ״פִזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד״[1]. אמר לו: זוהי העיר שלקחתי לך. עמד ר׳ טרפון ונשקו, ואמר לו: ״רבי, אלופי, רבי בחכמה ואלופי בדרך־ארץ״ – והוסיף לו ממון לבַזְבֵז. (כלה).

קח אמו של ר׳ טרפון ירדה לטַיֵל לתוך חצרה בשבת ונִפְסַק קוֹרְדַקְיוֹם שלה. הלך ר׳ טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למטתה. פעם אחת חלה ונכנסו חכמים לבקרו. אמרה להם: התפללו על ר׳ טרפון בני, שהוא נוהג בי כבוד יותר מדאי. אמרו לה: מה עשה לך? וספרה להם אותו המעשה. אמרו לה: אפילו עושה כן אלף אלפים, עדַיִן לחצי כבוד שאמרה תורה לא הגיע. (ירוש׳ פאה פ״א).

קט מעשה בר״ט שישב ושנה לתלמידים ועברה כַלה לפניו. צוה עליה והכניסה בתוך ביתו ואמר לאמו ולאשתו: רחצוה וסוכוה וקשטוה ורקדו לפניה עד שתלך לבית בעלה. (אדר״נ פ׳ ד׳).

XIII. רַבִּי עֲקִיבָא.

קי אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום מצָאוֹ להקדוש־ברוך־הוא שיושב וקושר כְּתָרִים לאותיות. אמר לפניו: רבונו־של־עולם, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש, שעתיד להיות בסוף כמה דורות, ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תִּלֵי־תִּלִּים של הֲלכות. אמר לפניו: רבש״ע, הראהו לי. א״ל: חזור לאחוריך. הלך וישב לסוף שמונה שורות – ולא היה יודע מה הם אומרים. תָּשַׁשׁ כחו. כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מִנַיִן לך? אמר להם: הלָכה למשה מסיני – נתישבה דעתו. חזר ובא לפני הקב״ה, אמר לפניו: רבש״ע, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי? א״ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני. אמר לפניו: רבש״ע, הֶרְאִיתַנִי תורתו, הַרְאֵנִי שכרו. א״ל: חזור לאחוריך. חזר לאחוריו וראה ששוקלין בשרו במַקוּלִין. אמר לפניו: רבש״ע, זו תורה וזה שכרה? אמר לו: שתוק, כך עלה במחשבה לפני. (מנח׳ כ״ט).

---

[1] תהלים קי״ב ט.

קז) לבזבז – לפַזר לצדקה. קח) ונפסק קורדקיום – נקרע הסנדל, ומפני איסור הוצאת בשבת לא יכלו להביא לה סנדל אחר. פרסותיה – פַּסוֹת (כפות) רגליה. אלף אלפים – פי אלף אלפים. קי) קושר כתרים – קוצין ותגין בראשי האותיות כעין אלו שבספר־תורה. מי מעכב על ידך – מלמסור את התורה לי בלא תגין, גלמה לך אלו? על כל קוץ וקוץ – תג ותג שבראשי האותיות. תלי תלים – הרי הרים, כלו׳ הרבה מאד. לסוף שמנה שורות – של תלמידי־חכמים בישיבה של מעלה. תשש – חלש. במקולין – בחנות של בשר. שנהרג ר״ע במיתה משונה, כמפורש למטה.

קיא ר"ע רועה של כלבא־שבוע היה. ראתה רחל בתו של כלבא־שבוע שהוא צנוע ומעולה, אמרה לו: אם אתקדש לך תלך לבית־המדרש? אמר לה: הן. נתקדשה לו בצִנְעָא. שמע כלבא־שבוע והוציאָה מביתו והִדִּירָהּ הֲנָאָה מכל נכסיו. הלכה ונִשְּׂאת לר"ע. בחרף היו ישנים בְּמַתבן, היה מלקט תבן מתוך שערותיה. אמר לה: אלמלי היה בידי הייתי נותן לך ירושלים של זהב. בא אליהו ונדמה להם כבן־אדם וקרא על הפתח ואמר להם: תנו לי קצת תבן, שאשתי ילדה ואין לי במה להשכיבה. אמר ר"ע לאשתו: ראי אדם זה, שאפילו תבן אין לו. אמרה לו: לך ולמוד בבית־המדרש. הלך וישב שתים עשרה שנה בבית־המדרש לפני ר' אליעזר ור' יהושע.

לסוף שתים עשרה שנה עמד וחזר לביתו והביא עמו שנים עשר אלף תלמידים. שמע מאחורי ביתו רשע אחד אומר לאשתו: יפה עשה לך אביך; אחת, שאינו דומה לך, ועוד, הרי הניחך אלמנה חיה כל השנים הללו. אמרה לו: אילו היה שומע לי היה יושב בבית־המדרש שתים עשרה שנה אחרות. אמר ר' עקיבא: הואיל ונתנה לי רשות אחזור לאחורי.

חזר והלך וישב שתים עשרה שנה אחרות, ובא עם עשרים וארבעה אלף תלמידים, יצאו הכל לקראתו. שמעה אשתו ויצאה אף היא לקראתו. אמרו לה השכנות: שאלי לך בגדים ולבשי והתכסי. אמרה להן: „יודע צדיק נפש בהמתו"[1]. כשהגיעה אצלו נפלה על פניה והיתה מנשקת רגליו. דְּחָפוּהָ תלמידיו. אמר להם: הַנִּיחוּהָ, שלי ושלכם–שלה.

שמע אביה שאדם גדול בא לעיר. אמר: אלך אצלו, אפשר יַתִּיר נדרי. בא אצלו. אמר לו ר"ע: אלמלי ידעת שיהא בעלה אדם גדול היית מַדִּירָהּ. אמר לו: אפילו פרק אחד, אפילו הלכה אחת. א"ל: אני הוא. נפל על פניו ונשק לר"ע על רגליו ונתן לו חצי ממונו. (כתוב' ס"ב; נדר' נ').

קיב מה היתה תחִלָּתו של ר' עקיבא? אמרו: בן ארבעים שנה היה ולא שָׁנָה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר, אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: עקיבא, אי אתה קורא „אבנים שחקו מים"[2] — המים, שנופלים עליה תָּדִיר בכל יום. מיד היה ר"ע דָּן קל־וחמר בעצמו: מה רך פָּסַל את הַקָּשֶׁה – דברי־תורה שקשים כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי, שהוא בשר־ודם.

הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמד תינוקות. אמר לו: למדני תורה. אחז ר"ע בראש הלוח ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף־בית – ולמדה: אלף־תיו – ולמדה. הלך וישב בינו לבין עצמו ואמר: אל"ף זו למה נכתבה? בי"ת זו למה נכתבה? היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כלה.

הלך וישב לפני ר' אליעזר ור' יהושע. אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה. כיון שאמרו לו הלכה אחת, הלך וישב לו בינו לבין עצמו, אמר: דבר זה למה נאמר? חזר ושאלם והעמידם בדברים.

[1] משלי י"ב, י. [2] איוב י"ד, י"ט.

קיא) בצנעא — בסתר. במתבן — באוצר תבן. ירושלים של זהב — מין תכשיט שצורת ירושלים חקוקה עליו. יודע צדיק וגו' — כלו' יכירני גם בלא בגדים נאים. יתיר נדרי — יתיר לי את הנדר שנדרתי על בתי. אפי' פרק אחד וגו' — כלו' אלמלי היה יודע אפילו פרק אחד וגו' לא הייתי מדירה. קיב) חקק — עשה שקוע. תדיר — תמיד. רך פסל את הקשה — כלו' המים הרכים תצבו ונקבו את האבן הקשה. והעמידם בדברים — שאלם שאלות קשות.

כל אותן השנים עשה ר"ע אצל ר' אליעזר ולא היה יודע בו. כשהשיב לו ר"ע תשובתו הראשונה אמר ר' יהושע לר' אליעזר: „הלא זה הוא אשר מאסת בו–צא נא עתה והלחם בו"[1].

ר' שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל למה הדבר דומה, לסַתָּת שהיה מסַתת בהרים. פעם אחת נטל קרדומו בידו והלך וישב על ההר, והיה מכה ממנו צרורות דקים. ראו בני־אדם ואמרו לו: מה אתה עושה? אמר להם: הרי אני עוקר את ההר ומטילו בתוך הירדן. אמרו לו: אי אתה יכול לעקור את כל ההר. היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול. נכנס תחתיו, סְתָרוֹ וַעֲקָרוֹ והטילו אל הירדן, ואמר לו: אין זה מקומך אלא זה. כך עשה להם ר"ע לר' אליעזר ור' יהושע.

בכל יום ויום היה ר"ע מביא חבילה של עצים. הציה – מוכר ומתפרנס וחציה – מתקשט בה. עמדו עליו שכניו ואמרו לו: עקיבא, אִבדתנו בעשן; מכור אותם לנו וטול שמן בדמיהם ושְׁנֵה לאור הנר. אמר להם: הרבה סִפּוּקים אני מסתפק בהם: אחד, שאני שונה בהם, ואחד, שאני מתחמם כנגדם, ואחד, שאני יכול לִישון עליהם.

אמרו: לא נפטר ר"ע מן העולם עד שהיו לו שלחנות של כסף ושל זהב ועד שעלה למטתו בסולמות של זהב. היתה אשתו יוצאה בְּקַרְדְּמִין ובעיר של־זהב. אמרו לו תלמידיו: רבי, בִּיַּשְׁתָּנוּ ממה שעשית לה. אמר להם: הרבה צער נצטערה עמי בתורה. (אדר"נ פ' ו'; ירוש' פסח').

קיג אמר ר"ע: כשהייתי עם־הארץ אמרתי: מי יתן לי תלמיד־חכם ואנשכנו כחמור. אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור ככלב. אמר להם: זה נושך ושובר העצם וזה נושך ואינו שובר העצם. (פסח' מ"ט).

קיד אמר ר' יוחנן בן נורי: מעיד אני עלי שמים וארץ, שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי, שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל, וכל שכן שהוסיף בי אהבה. לקיים מה שנאמר: „הוכח לחכם ויאהבך"[2]. (ערכי' ט"ז).

קטו פעם אחת שהה ר"ע לבוא לבית־המדרש. בא וישב לו מבחוץ. נשאלה שאלה. אמרו: הלכה מבחוץ. חזרה ונשאלה שאלה. אמרו: תורה מבחוץ. חזרה ונשאלה שאלה. אמרו: עקיבא מבחוץ. פנו לו מקום. בא וישב לו לפני רגליו של ר' אליעזר. (שהש"ר פ' א').

קטז ר"ע – אוצר בלום. למה ר"ע דומה? לפועל שנטל קופתו ויצא לשדה. מצא חטים – מניח בה, מצא שעורים – מניח בה, כוסמין – מניח בה, פולין – מניח בה. כיון שנכנס לביתו מברר חטים בפני עצמן, שעורים בפני עצמן, כוסמין בפני עצמן,

[1] שופטים ט', לח. [2] משלי ט', ח.

ולא היה יודע בו – לא נתן אליו לב. לסתת – לחוצב ומפסל אבנים. עד שהגיע לסלע גדול – שלא יכול לסתתו ולפררו. נכנס תחתיו – כלו' חטט וחפר תחתיו ונכנס. כך עשה להם ר"ע וגו' – שלמד מהם מעט מעט עד שגבר עליהם. חבילה – אגודה. ומתפרנס – ניזון. ומתקשט – מתלבש. אבדתנו בעשן – שהיה שונה לאור קיסמין של עציו. בקרדמין ובעיר של זהב – מיני תכשיטים יקרים. בישתנו – בעיני נשותינו, שאין להן תכשיטים כאלה. קיד) קובל – מתאונן. קטז) בלום – בלול ומעורב ממינים רבים.

פולין בפני עצמן, ערשים בפני עצמן. כך עשה ר' עקיבא, ועשה כל התורה מטבעות מטבעות. (אדר"נ פ' י"ח).

קיז אמר לו ר' טרפון לר"ע: עקיבא, כל הפורש ממך כפורש מן החיים.

עוד אמר לו ר' טרפון: עקיבא, עליך הכתוב אומר „תעלומה יוציא אור"[1] — דברים המסותרים מבני אדם הוציאם ר' עקיבא לאור. (קדוש' ס"ו; אדר"נ פ' ו').

קיח בן עזאי אומר: כל חכמי ישראל דומים עלי כקליפת השום חוץ מן הקֵרֵחַ הזה. (בכור' נ"ח).

קיט אמרו עליו על ר"ע: מִימיו לא אמר „הגיעה עת לעמוד בבית־המדרש", חוץ מערבי פסחים וערב יום־הכפורים. בערב פסח — בשביל תינוקות, כדי שלא יישנו, וערב יום־הכפורים — כדי שיאכילו את בניהם. (פסח' ק"ט).

קכ כשהיה ר' שמעון בנו של ר"ע חולה לא בִטל בית־מדרשו, אלא פִקדו ביד שלוחו. בא הראשון ואמר לו: נִטְעָן. אמר להם: שאלו; עד שבא השני ואמר לו: הכביד — החזירם לתלמוד־תורה; בא השלישי ואמר לו: גוֹסֵס. אמר להם: שאלו; בא הרביעי ואמר לו: השלים. עמד וחלץ תפליו וקרע בגדיו ואמר להם: עד כאן היינו חַיָּבים בתורה; מכאן ואילך אנו חיבים בכבודו של מת.

נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר"ע והספידוהו הספד גדול. בשעת פטירתם עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר: אחינו ישראל, שמעו! אפילו בני החתן — מנוחם אני, בשביל כבוד שעשיתם. לא שאני חכם — יש כאן חכמים ממני. לא שאני עשיר — יש עשירים ממני. אנשי דרום מכירים את ר"ע — אנשי גליל מאין מכירים? האנשים מכירים את ר"ע — הנשים והטף מאין מכירים? אם בשביל עקיבא באתם כמה עקיבא בשוק! אלא יודע אני שלא נצטערתם ובאתם אלא לשם מצוה ולכבוד תורה, וכך אמרתם: „תורת אלהיו בלבו"[2]; כל־שֶׁכֵּן ששכרכם כפול. מנוחם אני—לכו לביתכם לשלום. (שמח' פ' ח'; מו"ק כ"א).

קכא מעשה בר"ע שקרא לו החזן ברבים לעמוד ולקרות בתורה ולא עמד. אחר שנפטרו מבית־הכנסת התחיל מפַיְּסים לתלמידים, אמר להם: יבא עלי, אם מרוח גסה לא עמדתי וקראתי בתורה! אמרו לו: ולמה לא עמד רבי? אמר להם: מפני שלא התקנתי את עצמי. כיון ששמעו כך התחילו תמהים על מה שאמר ר"ע. (תנח').

קכב כך היה מנהגו של ר"ע: כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה, מפני טרח צבור; וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו — אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת. וכל כך למה? מפני כריעות והשתחויות. (בר' ל"א).

[1]איוב כ"ח, י"א. [2]תהלים ל"ז, ל"א.

מטבעות מטבעות — כללים ומדות קבועות. קיח) הקרח הזה — ר"ע, שהיה קרח. קיט) שלא יישנו — בסעודת הלילה. קכ) פקדו — שאל לשלומו. נטען — חליו נעשה קשה עליו. אמר להם — לקהל. שאלו — בתורה. הכביד — חליו. גוסס — נוטה למות. השלים — גוע. אפילו בני החתן — וקברתיו. קכא) שלא התקנתי את עצמי — לא עיינתי תחלה בפרשה שתהא שגורה בפי. קכב) היה מקצר ועולה — מלפני התיבה.

קכג ארבעה נכנסו לפרדס, אלו הם: בן עַזַּאי ובן זוֹמָא, אַחֵר ור״ע. אמר להם ר״ע: כשאתם מגיעים אצל אבני שַׁיִשׁ טהור, אל תאמרו: מים, מים! משום שנאמר: „דובר שקרים לא יִכּוֹן לנגד עיני"[1]. בן עזאי הציץ ומת. ועליו הכתוב אומר: „יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו"[2]. בן זומא הציץ ונפגע, עליו הכתוב אומר: „דבש מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו"[3]. אחר קצץ בנטיעות. ר״ע יצא בשלום. (חג׳ י״ד).

קכד ר״ע עלה בשלום וירד בשלום; ועליו הכתוב אומר: „משכני אחריך נרוצה" ואף ר״ע בקשו מלאכי־השרת לדחפו. אמר להם הקדוש־ברוך־הוא: הניחו לו לזקן זה, שראוי להשתמש בכבודי. (שם י״ד, ט״ו).

קכה שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לר״ע מִגְּבַת עד אַנְטִיפְּרַס, וכלם מתו בחייו ובפרק אחד, בין פסח לעצרת, מפני שלא נהגו כבוד זה בזה. והיה העולם שָׁמֵם, עד שבא ר״ע אצל רבותינו שבדרום ולִמֵּד תורה לר׳ מאיר ור׳ יהודה ור׳ יוסי ור׳ שמעון ור׳ אלעזר בן שַׁמּוּעַ. אמר להם: ראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עינם צרה בתורה זה לזה—אתם לא תהיו כן. מיד עמדו ומלאו כל ארץ־ישראל תורה. (יבמ׳ ס״ב; קה״ר).

קכו אמר רבן גמליאל: פעם אחת הייתי מְהַלֵּךְ בספינה, וראיתי ספינה אחת שנשברה, והייתי מִצְטַעֵר על תלמיד־חכם שבה, ומי הוא? ר״ע. וכשעליתי ביבשה, בא וישב ודן לפני בַּהֲלָכָה. אמרתי לו: בני, מי העלך? אמר לו: דף של ספינה נזדמן לי, וכל גל וגל שבא עלי נִעְנַעְתִּי לו ראשי. (יבמ׳ קכ״א).

קכז פעם אחת היה ר״ע מהלך בדרך. היו עמו חמור ותרנגול ונר. הגיע למקום אחד, בקש אַכְסַנְיָא ולא נתנו לו. אמר: „כל מה שעושה הקדוש־ברוך־הוא הכל לטובה". הלך ולן בשדה. בא אריה ואכל את החמור; בא חתול ואכל את התרנגול; בא רוח וכבה את הנר. אמר „כל מה שעושה הקב״ה הכל לטובה". בו בלילה באו גְיָסוֹת ושבו את בני העיר. אמר ר״ע: ולא אמרתי לכם: „כל מה שעושה הקב״ה הכל לטובה"! (בר׳ ס׳).

קכח שבעה דברים צוה ר״ע את יהושע בנו: בני, אל תשב בְּגָבְהָהּ של עיר ותִשְׁנֶה, ואל תָּדוּר בעיר שראשיה תלמידי־חכמים, ואל תִּכָּנֵס לביתך פתאום, כל שכן לבית חברך, ואל תמנע מנעלים מרגליך; השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחרף מפני הַצִּנָּה; ועשה שַׁבַּתְּךָ חול וְאַל תִּצְטָרֵךְ לבריות; וֶהֱוֵי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו. (פסח׳ קי״ב).

קכט מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר״ע שחלה, ולא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס ר״ע לבקרו; ובשביל שֶׁכִּבֵּד וְרִבֵּץ לפניו חָיָה. אמר לו: רבי, החייתני!

[1]תהלים ק״א, ז. [2]שם קט״ו, טו. [3]משלי כ״ה, טז. [4]שיר השירים א׳, ד.

קכג) לפרדס – כנוי למעשה מרכבה וחכמת הנסתר. אבני שיש טהור, אל תאמרו מים — כלו׳, שיהיו זהירים שלא לבוא לידי טעות. הציץ — נסתכל יותר מדי בנסתרות. ונפגע — נטרפה דעתו קצת. קצץ בנטיעות—כלו׳ כפר בעקרי האמונה ויצא לתרבות רעה. קכז) גיסות— חילות של שודדים. קכח) בגבהה של עיר—מקום שוקים ועוברים ושבים ויש שם בטול תורה. שראשיה תלמידי־חכמים — וטרודים בתורה ולא בצרכי צבור. אל תמנע מנעלים — שגנאי הוא לתלמיד חכם. והוי משתדל — הוי נוח לו. קכט) שכבד ורבץ — נקה את האבק וזרק עליו מים להשכיבו.

יצא ר״ע ודרש: כל מי שאינו מבקר את החולה כאלו שופך דמים. (נדר׳ מ׳).

קל פעם הוצרכו חכמים ממון הרבה לבית־המדרש. ושגרו את ר״ע אצל מטרוניתא אחת ולוה ממנה ממון גדול וקבע לה זמן־פַּרְעון. אמרה לו: מי יהא לי ערב בדבר, שתִּפְרַע לי בזמנו? אמר לה: מי שתרצי. אמרה לו: הקדוש־ברוך־הוא והים, שהיה ביתה על שפת הים. אמר לה ר״ע: יהא כך. כשהגיע הזמן חלה ר״ע ולא הביא הממון. יצאה אותה מטרוניתא על שפת הים ואמרה: רבונו־של־עולם, גלוי וידוע לפניך שר׳ עקיבא חולה, ואין בידו לפרוע חובו, ראה שאתה והים ערבים בדבר. מיד הכנים הקב״ה רוח שטות בלבה של בת־קיסר ונכנסה לבית־גנזיו ונטלה קַרְטָלִית מלאה אבנים טובות ודנרי זהב וזרקה לתוך הים ופְלָטָהּ הים על פתח ביתה של אותה מטרוניתא וּנְטָלַתָּהּ. לימים נתרפא ר״ע ובא לו אצל אותה מטרוניתא ומעותיו בידו. אמרה לו: יהי הכל שלך. שחזרתי אצל הערב והוא פרע כל החוב, והֵילך מה שנתן לי יותר. נתנה לו מתנות גדולות ופטרתהו לשלום. (שם נ׳ ברש״י ור״ן).

קלא טורנוסרופוס היה ר״ע מְקַפְּחוֹ במקראות בפני קיסר ומַקְנִתרו בדברים. פעם אחת בא לביתו ופניו זועפים. אמרה לו אשתו: מפני מה פניך זועפים? אמר לה: מפני ר״ע, שמקנתר אותי בכל יום בדברים. אמרה לו: תן לי רשות ואני אכשילנו, שהיתה יפת תֹּאַר ביותר. נתן רשות ונתקשטה והלכה לה אצל ר״ע. כשראה ר״ע אותה רָקַק, שחק ובכה. אמרה לו: מה הם שלשה דברים הללו? אמר לה: שנים אֲפָרֵשׁ, שלישי לא אפרש: רקקתי – על שבאת מטפה סרוחה, בכיתי – על יפִי זה שיִבָּלֶה בארץ, – ומה ששחק לא פֵּרש. והוא שחק, שצפה ברוח־הקדש שעתידה להִתְגַיֵּר. אמרה לו: כלום יש תשובה? אמר לה: הן. הלכה ונתגיירה. (שם שם; ע״ז כ׳).

קלב מעשה בטורנוסרופוס ששאל את ר״ע, אמר לו: למה הקדוש־ברוך־הוא שונא אותנו? שכתב: „ואת עשו שנאתי״[1]. אמר לו: למחר אני משיבך. למחר א״ל: רבי עקיבא, מה הלמת זה הלילה ומה ראית? א״ל: הלילה ראיתי בחלומי שני כלבים, אחד שמו רופוס ואחד שמו רופִינָא. מיד כעס, א״ל: לא קראת שם כלביך אלא על שמי ושם אשתי – נתחַיבת הריגה למלכות! אמר לו ר״ע: ומה בינך לביניהם? אתה אוכל ושותה והם אוכלים ושותים; אתה פרה ורבה והם פרים ורבים; אתה מת והם מתים, ועל שקראתי שמם בשמך כעסת; והקב״ה נוטה שמים ויוסד ארץ, ממית ומחיה, ואתה נוטל עץ וקורא אותו אלהים כשמו – לא כל־שכן שיהא שונא לכם, הוי – „ואת עשו שנאתי״. (תנח׳ תרומה).

קלג מעשה בר״ע שהיה חבוש בבית־האסורים והיה רבי יהושע הגַּרְסִי משרתו. בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה. יום אחד מצָאו שומר בית־האסורים, אמר לו: מפני מה

[1] מלאכי א׳, ג.

קל) מטרוניתא – גבירה רומית. פרעון – תשלומין. שתפרע – שתשלם. קרטלית – ארגז. והילך – הא לך. קלא) מקפחו... ומקנתרו – מכעיסו. אפרש – אבאר. קלב) מה הלמת וגו׳ – לגלג עליו, כלו׳ מצאת תשובה בלילה?

היום מימיך מרובים? — שמא לחתור בית־האסורים אתה צריך? שפך חֲצָיָם והניח הצָיָם. כשבא אצל ר"ע, א"ל: יהושע, אי אתה יודע, שזקן אני וחיי תלויים בחייך. מה לי כל אותו המאורע. א"ל: תן לי שאֶטוֹל ידי. אמר: לשתות אין מגיעים — ליטול ידים מגיעים? אמר לו: ומה אעשה? מוטב אמות מיתת עצמי ואל אעבור על דעת חברי.

אמרו: לא טָעַם כלום עד שהביאו לו מים ונטל ידיו. וכששמעו הכמים בדבר אמרו: ומה בזקנותו כך—בילדותו על אחת כמה וכמה; ומה בבית־האסורים כך — בביתו על אחת כמה וכמה. (עיר' כ"א).

קלד ר' יוחנן הסנדלר עשה עצמו רוכל, עבר לפני בית־האסירים של ר' עקיבא והיה מכריז ואומר: מי מבקש מחטים? מי מבקש צינורים? חלצה בינו לבינה מהו? הציץ לו ר"ע מן החלון, אמר לו: יש לך כושין? יש לך... „כשר"! (ירוש' יבמ' פ' י"ב).

קלה פעם אחת גזרה מלכות, שלא יעסקו ישראל בתורה. בא פפוס בן יהודה ומצָאו לר"ע שהיה מַקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה. אמר לו: עקיבא, אי אתה מתירא מפני מלכות? א"ל: אתה, פפוס, שאומרים עליך חכם אתה,—אי אתה אלא טִפֵּש! אמשול לך משל למה הדבר דומה: לשועל, שהיה מהלך על שפת הנהר; ראה דגים שהיו רצים לכאן ולכאן, אמר להם: מפני מה אתם בורחים? אמרו לו: מפני הרְשָׁתוֹת והמִכְמוֹרוֹת הבאות עלינו. אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה ונָדור אני ואתם, כדרך שדָרו אבותי ואבותיכם? אמרו לו: אתה הוא, שאומרים עליך פקח שבחיות, — אי אתה אלא טפש! ומה במקום חִיוּתנו אני מתיראים, במקום מיתתנו — לא כל שכן, ואף אנו כך: בזמן שאנו עוסקים בתורה, שכתוב בה: „כי הוא חייך ואורך ימיך"[1] — אנו מתיראים, אם אנו פוסקין מדברי תורה — על אחת כמה וכמה.

אמרו: לא היו ימים מועטים עד שתְפָסוּהו לר"ע וחֲבָשׁוּהו בבית־האסירים, ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו. אמר לו: „פפוס! מי הביאך לכאן?" אמר לו: אשריך ר"ע, שנתְפַּסת על דברי תורה, אוי לו לפפוס, שנתפס על דברים בטלים!

בשעה שהוציאו את ר"ע להריגה זמן קריאת־שמע היה, והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מתכַּוֵן לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה. אמרו לו תלמידיו: רבֵּנו! עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה: „ובכל נפשך"[2] — ואפילו הוא נוטל את נשמתך; אמרתי: מתי יבא לידי ואקַיְמנו, ועכשו שבא

[1]דברים ל', כ. [2]שם ו', ה.

קלג) אי אתה יודע... וחיי תלוים וגו' — ולמה שהית כל כך? כל אותו המאורע—שהשומר עכבהו. שאטול ידי — שארחץ לסעודה. אין מגיעים — אין מספיקים. על דעת חברי — החכמים שתקנו נטילה ידים לסעודה. קלד) עשה עצמו רוכל וגו' — שהיתה לו שאלה בענין הלכה, כמפורש למטה, והתחפש לרוכל, כדי שיניחוהו לעבור על פני בית האסורים שר"ע חבוש שם. צינורים — מיני מחטים לסריגה. חלצה בינה לביני וגו' — זוהי השאלה, והבליע אותה בתוך הכרזותיו על הסחורות, כדי שלא יבינו השומרים בדבר; ושאל: חליצה בלא עדים יש בה ממש ומתירה את היבמה לשאר כל אדם? כושין — פלכים לאריגה. כשר — לשון נופל על לשון עם מלת „כישור" (כלי לאריגה); כלומר, החליצה כשרה. ונתכון להשיב בלשון המשתמע לשני פנים, שלא ירגישו בו השומרים. קלה) מקום חיותנו — במים. מקום מיתתנו — ביבשה. עד כאן — כלומר, בשעת יסורי מות אתה קורא שמע.

לידי — לא אקימנו? היה מאריך ב„אחד" עד שיצתה נשמתו ב„אחד". יצאה בת־קול ואמרה: אשריך, ר"ע, שיצאה נשמתך ב„אחד"; אמרו מלאכי־השרת לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו־של־עולם! זו תורה וזו שכרה? „ממתים ידך, ה', ממתים מחלד"[1]. אמר להם: „חלקם בחיים"[1]. יצאה בת־קול ואמרה לו: אשריך, ר"ע, שאתה מזומן לחיי העולם־הבא! (בר' ס"א).

קלו כשהיה ר"ע חבוש בבית־האסורים והגיע ערב יום־הכפורים נפטר ממנו תלמידו ומשמשו ר' יהושע הגרסי והלך לביתו. בא אליהו, זכרונו לברכה, ועמד על פתח ביתו. אמר לו: שלום עליך, רבי! אמר לו: שלום עליך, רבי ומורי! אמר לו: כלום אתה צריך? אמר לו: ומי אתה? אמר לו: כהן אני, ובאתי לומר לך, שר"ע מת בבית־האסורים. מיד הלכו שניהם לבית־האסורים ומצאו פתח שער בית־האסורים פתוח ושר בית־הסהר ישן וכל האסורים ישנים. השכיבו את ר"ע על המטה ויצאו. מיד נטפל אליהו, זכרונו לברכה, ונטלו על כתפיו. כשראה ר' יהושע כך, אמר לו לאליהו: רבי, והלא אמש אמרת לי, שכהן אתה, וכהן אסור לטמא במת? אמר לו: דייך, ר' יהושע בני, חס ושלום, שאין טומאה בתלמידי־חכמים, ואף בתלמידיהם. והיו מוליכים אותו כל הלילה, עד שהגיעו לאנטיפרס של קוצרים; כיון שהגיעו לשם, עלו שלש מעלות וירדו שלש מעלות, ונפתחה מערה לפניהם, וראו שם כסא וספסל ושלחן ומנורה, והשכיבו את ר"ע על המטה ויצאו. וכיון שיצאו, נסתמה המערה והדלקה הנר במנורה. וכשראה אליהו כך, פתח ואמר: אשריכם צדיקים ואשריכם עמלי תורה, ואשריכם יראי־אלהים, שגנוז וטמון לכם ומשמר לכם מקום בגן־עדן לעתיד לבא: אשריך, ר"ע, שנמצא לך מלון־ערב בשעת מיתתך! (ילק"ש).

XIV. עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת.

קלז [בשגזרה מלכות הרשעה על חכמי ישראל להרג, אמרו לו חבריו לר' ישמעאל בהן־גדול:] עלה לרקיע וחקור אם נגזרה הגזרה מלפני הקדוש־ברוך־הוא. עמד ר' ישמעאל וטהר את עצמו ונתעטף בטלית ותפלין והזכיר שם המפרש. מיד נשאו הרוח והעלהו לרקיע. פגע בו גבריאל המלאך, אמר לו: אתה הוא, ישמעאל, שקונך משתבח בך בכל יום, שיש לו עבד בארץ שדומה לקלסתר פניו? אמר לו: אני הוא. א"ל: למה עלית לכאן? א"ל: עליתי לידע אם נחתמה הגזרה מלפני הקב"ה. א"ל גבריאל: ישמעאל בני, חייך, כך שמעתי מאחורי הפרגוד: עשרה חכמי ישראל נמסרו להריגה ביד המלכות הרשעה. א"ל ר' ישמעאל: למה? א"ל: על מכירת יוסף; שמדת הדין מקטרגת בכל יום לפני כסא הכבוד ואומרת: כלום כתבת בתורתך אות אחת לבטלה? [אמרת „וגנב איש

[1] תהלים י"ז, יד.

ממתים ידך — כלומר ראוי שימותו על ידך, ה'. חלקם בחיים — בחיי עולם. קלו) כלום אתה צריך — לסיועי. קלז) לקלסתר פניו — לצלם ובראה.

ומכרו מות יומת׳[1]] – והרי עשרת השבטים מכרו את יוסף ועדין לא נפרעת מהם או מזרעם; לפיכך נגזרה הגזרה על עשרה חכמי ישראל. א״ל ר׳ ישמעאל: עד עתה לא מצא הקב״ה פְּרִיעָה במכירת יוסף אלא בנו? א״ל גבריאל: חייך, ישמעאל בני, מיום שמכרו השבטים את יוסף לא מצא הקב״ה בדור אחד צדיקים וחסידים כשבטים אלא אתם, לפיכך נפרע מכם.

כיון שראה סַמאל הרשע שבקש הקב״ה לחתום את הגזרה שמח שמחה גדולה והיה מתפאר ואומר: נצחתי את מיכאל השר! מיד חרה אפו של הקב״ה על סמאל וקרא למטטרון ואמר לו: כתוב וחתום – גפרית ואש על רומי הרשעה, על האדם ועל הבהמה ועל הכסף ועל הזהב ועל כל מה שלהם.

כששמע ר׳ ישמעאל כך – מיד נתקררה דעתו והיה מהלך ברקיע אנה ואנה, והיה רואה מזבח סמוך לכסא הכבוד. אמר לגבריאל: מה זה? א״ל: מזבח. – ומה אתם מקריבים עליו בכל יום? א״ל: נפשות של צדיקים אנו מקריבים עליו. – ומי מקריב אותן? א״ל: מיכאל השר הגדול.

מיד ירד ר׳ ישמעאל לארץ והודיע לחבריו, שכבר נחתמה הגזרה, והיו מתאוננים בְּיָמִין על שנגזרה עליהם גזרה קשה, ושמחים בשמאל על שִׁקָּלָם הקב״ה כנגד השבטים.

* *
*

תפסו את ר׳ שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל כהן־גדול לַהרג. היה ר׳ שמעון בוכה. אמר לו ר״י: אַבְרֵךְ! בשתי פסיעות אתה נִתָּן בחיקם של צדיקים – ואתה בוכה! א״ל: לבי יוצא, שאיני יודע על מה אני נהרג. א״ל ר״י: מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועִכַּבְתּוֹ עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך, והתורה אמרה: „אם ענה תענה׳[2] – אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. א״ל: נחמתני, רבי!

היו מתחננים לאִסְפַּקְלָטוֹר, זה אמר: אני כהן גדול בן כהן גדול מזרעו של אהרן הכהן, הָרְגֵנִי תחלה ואל אראה במיתת חברי; וזה אמר: אני נשיא בן נשיא מזרעו של דוד מלך ישראל, הרגני תחלה ואל אראה במיתת חברי. אמר להם: הפילו גורלות. נפל הגורל על רשב״ג. מיד נטל החרב וחתך את ראשו. נְטָלוֹ ר״י והניחו בחיקו והיה בוכה וצועק: פה קדוש, פה נאמן! פה קדוש, פה נאמן! פה שמוציא סַנְדַּלְכּוֹנִים ואבנים טובות ומרגליות – מי הטמינך בעפר ומי מלא לשונך עפר ואפר! אי תורה ואי שכרה!...

עד שהוא בוכה נִשקפה בתו של הקיסר בעד החלון וראתה יפיו של ר״י, שהיה משבעה יפים שהיו בעולם ופניו דומים למלאך ה׳ צבאות. נתמלאה עליו רחמים ושלחה לאביה: תן לי בקשה אחת. שלח לה: בתי, כל מה שתאמרי אעשה, חוץ מר״י וחבריו. שלחה לו: בבקשה ממך, החַיֵּהוּ. שלח לה: כבר נשבעתי. שלחה לו: אם כן בבקשה

[1]שמות כ״א, טז. [2]שם כ״ב, כב.

פריעה – תשלומין. סמאל הרשע – השטן, ראש למלאכי חבלה. מיכאל השר – של ישראל. למטטרון – מלאך פניו של הקב״ה. בחיקם של צדיקים – בגן־עדן. אם ענה תענה אותם – סופו של מקרא „והרגתי אתכם בחרב״. אספקלטור – תלין. סנדלכונים – מין אבנים טובות.

ממך, צוה ויפשיטו קַרְקַפְלוֹ כדי להסתכל בו בְּמְקוֹם מַרְאָה. מיד צִוה והפשיטו את קרקפלו. וכיון שהגיע למקום תפלין צעק צעקה גדולה ומרה ונזדעזעו שמים וארץ; צעק צעקה שניה ונזדעזע כסא הכבוד. אמרו מלאכי־השרת לפני הקב״ה: צדיק כזה שהראית לו כל גנזי עולמות העליונים ורזי תחתונים – יֵהרג במיתה משונה כזו? זו תורה וזה שכרה! אמר הקב״ה: מה אעשה לבני? גזרה היא ואין מי שֶׁיָפֵר. יצאה בת־קול ואמרה: אם אשמע קול אחר אהפוך את כל העולם לתהו ובהו! וכששמע ר״י כך שתק... א״ל הקיסר: עדין אתה בוטח באלהיך? א״ל: „הן יקטלני לו איחל"[1]. מיד יצאה נשמתו של ר׳ ישמעאל.

כשנהרגו ר״ש ור״י באה השמועה אצל ר׳ עקיבא. עמד וקרע בגדיו וחגר שק. אמר להם לתלמידיו: התקינו עצמכם לפורענות, שאלו טובה עתידה לבוא עלינו בדורנו לא היו מקבלים אותה אלא ר״ש ור״י; ועכשו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שפורענות גדולה עתידה לבוא לעולם, ולפיכך נסתלקו אלו מבינינו, לְקַיֵם מה שנאמר: „הצדיק אבד... כי מפני הרעה נאסף הצדיק"[2].

* *
*

ואחריו הוציאו את ר׳ עקיבא בן יוסף, דורש כתרי אותיות ומגלה פנים בתורה כמו שנמסרה למשה מסיני. וכשהוציאוהו להריגה בא מכתב לקיסר שמלך ערביא מתפשט בארצו, נָהַץ ללכת וצוה לחבוש את ר״ע בבית־האסורים עד שישוב מן המלחמה. וכשבא מן המלחמה צוה להוציאו וסרקו את בשרו במסרקות של ברזל. ובכל סריקה וסריקה, שהיו סורקים, היה אומר: „הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט; אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא"[3]. יצאה בת־קול ואמרה: אשריך, ר״ע, שהיית צדיק וישר ויצאה נשמתך בצדק וישר.

וכשנהרג ר״ע באה השמועה אצל ר׳ חנינא בן תרדיון ור׳ יהודה בן בבא. עמדו וקרעו בגדיהם וחגרו שקים ואמרו: אחינו, שמעונו, לא נהרג ר״ע אלא למופת.

* *
*

ואחריו הוציאו את ר׳ חנינא בן תרדיון.

אמרו עליו על רחב״ת, שהיה נעים בפני הקדוש־ברוך־הוא ובני־אדם ומעולם לא עלתה קללת חֲברו על שפתו, וכשגזר הקיסר ברומי שלא ללמד תורה – עמד והקהיל קהלות ברבים והיה עוסק ודורש בתורה.

וכשחלה ר׳ יוסי בן קִסְמָא הלך רחב״ת אצלו לבקרו. אמר לו: חנינא אחי, אִי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואִבדה את טוביו ועֲדַיִן היא קַיֶמת – ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר־תורה מונח לך בחיקך! א״ל: מן השמים ירחמו.

[1]איוב י״ג, טו. [2]ישעיה נ״ז, א. [3]דברים ל״ב, ד.

קרקפלו — עור גלגלתו. במקום מראה — ראי, שהיה עור פניו מאיר ומבהיק ביותר. לא היו מקבלים אותה וגו׳ — שהם מצדיקי הדור וראוים לקבל טובה. כי מפני הרעה — קודם שתבוא, כדי שלא יראו בה. נהץ — נחפז. למופת—לסימן שחטא הדור ותבוא פורענות לעולם

א"ל: אני אומר לך דברים של טעם — ואתה אומר „מן השמים ירחמו"! תְּמֵהַנִי אם לא ישרפו אותך ואת ספר־תורה באש. אמר לו: רבי, מה אני לחיי עולם־הבא? א"ל: כלום מעשה בא לידך? א"ל: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתי לעניים. א"ל: אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי.

אמרו: לא היו ימים מועטים עד שנפטר ר' יוסי בן קסמא והלכו כל גדולי רומי לקברו והספידוהו הֶסְפֵּד גדול. ובחזרתם מצאוהו לרחב"ת שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונח לו בחיקו. הביאוהו ואמרו לו: מפני מה עסקת בתורה? אמר להם: „כאשר צוני ה' אלהי"[1]. מיד גזרו עליו לשרפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בְּקֻבָּה.

הוציאוהו וּכְרָכוהו בספר־תורה והקיפוהו בחבילֵי זמורות והציתו בהן את האור, והביאו סְפוֹגִים של צמר וּשְׁרָאוּם במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה. אמרה לו בתו: אבא, אראך בְּכָךְ! אמר לה: אלמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי, עכשו שאני נשרף וספר־תורה עמי — מי שיבקש עֶלְבּוֹנָהּ של תורה הוא יבקש עלבוני. אמרו לו תלמידיו: רבי, מה אתה רואה? אמר להם: גוילים נשרפים ואותיות פורחות. — אף אתה פתח פיך ותכנס בך האש. אמר להם: מוטב שיטלנה מי שנתָנָהּ ואל יחבול הוא בעצמו. אמר לו קוסטֵנָר: רבי, אם אני מרבה עליך בשלהבת ונוטל ספוגים של צמר מעל לבך — אתה מביאני לחיי עולם־הבא? א"ל: הן. — הִשָּׁבַע לי. — נשבע לו. מיד הרבה עליו בשלהבת ונטל ספוגים של צמר מעל לבו ויצאה נִשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור. יצאה בת־קול ואמרה: רחב"ת וקוסטנרו מזומנים לחיי עולם־הבא.

ועל זה בכה רבי ואומר: יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולָמו בכמה שנים!

שנו רבותינו: כשנתפס רחב"ת, ר' אליעזר בן פַּרְטָא נִתְפַּס עמו. אמר לו ר' אליעזר בן פרטא לרחב"ת: אשריך, ר"ח, שנתפסת על דבר אחד, אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים. אמר לו רחב"ת: אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה נִצּוֹל, אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני נצול; שאתה עסקת בתורה ובגמילות־חסדים — ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד.

הביאו לר' אליעזר בן פרטא, אמרו לו: מפני מה עסקת בתורה ומפני מה גנבת? אמר להם: אם סַיָּף לא ספר ואם ספר לא סיף; ומה זה אין בי אף זה אין בי. — ומפני מה קראו לך רבי? — רבי של טַרְסִיִּים אני.

[1]דברים ד', ה.

כְּלוּם מעשה בא לידך — וכי חושש אתה שמא נכשלת באיזה דבר? מעות של פורים וגו' — רחב"ת היה גבאי של צדקה ונתחלפו אצלו מעות של פורים לסעודת עניים במעות צדקה סתם, ואין משנין מצדקה לצדקה. בקבה — בבית זונות. ספוגין של צמר — צמר רך שקולט לתוכו הרבה מים. אראך בכך — כלו', זה שכרה של תורה! שיבקש עלבונה — ינקם נקמתה. שיטלנה — לנשמה. ואל יחבל הוא בעצמו — ולא ישלח אדם יד בנפשו. קוסטינר — תלין. על חמשה דברים — כמפורש למטה. אם סיף לא ספר — מי שאומנתו חרב וגזלה אינו עוסק בתורה, ושקר מעלילין עליו. טרסיים — אורגים; וי"מ צורפי נחשת.

הביאו לו שתי פַּקְעִיוֹת. אמרו לו: איזו של שְׁתִי ואיזו של עֵרֶב? נעשה לו נס, באה זיבורת וישבה על הערב ובא זיבורא וישב על השתי. אמר להם: זו של שתי וזו של ערב. — ומפני מה לא באת לבֵי־אבידן? אמר להם: זקן אני ומתירא אני שמא תרמסוני ברגליכם. אמרו: ועד עכשו כמה זקנים נרמסו? נעשה נס ונרמס זקן אחד באותו יום. — ומפני מה הוצאת עבדך לחֵרות? אמר להם: לא היו הדברים מעולם. עמד אחד מהם להעיד בו. בא אליהו ונדמה לו כאחד מהשובי המלכות. אמר לו: הניחהו, משנעשה לו נס בכולם — אף בזה יעשה לו נס, ואתה לא תֵראה אלא כרשע. לא השגיח בו ועמד להעיד. היתה כתובה אגרת מחשובי הרומיים לשלוח לקיסר ושלחוהו בידיו של אותו האיש. בא אליהו וזרקו ארבע מאות פרסא. הלך ולא בא [ונִצל ר׳ אליעזר בן פרטא.]

* *

*

ואחריו נהרג ר׳ יהודה בן בָבָא.

אמרו עליו על ריב״ב, שלא טעם טעם שֵׁנה אלא כשנת סוס, משמנה עשרה שנה עד שמונים שנה.

פעם אחת גזרה מלכות גזֵרה על ישראל, שכל הסומך יֵהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכין בה תֵחָרב, ותְחומים שסומכין בהם יעָקרו. מה עשה ר׳ב״ב? הלך וישב לו בין שני הרים גדולים ובין שתי עֲיָרות גדולות ובין שני תחומי שבת, בין אשא לשְׁפַרְעָם, וסמך שם חמשה זקנים, ואלו הם: ר׳ מאיר ור׳ יהודה ור׳ שמעון ור׳ ייסי ור׳ אלעזר בן שמוע. כיון שהכירו אויבים בהם, אָמר להם: בני, רוצו! אמרו לו: רבי, מה תהא עליך? אמר להם: הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכין.

אמרו: לא זזו משם עד שנָעצו בו שלש מאות לוֹנְכִיּוֹת של ברזל ועשאוהו ככְבָרָה.

* *

*

ואחריו הוציאו ר׳ יהודה בן דמא, ואותו היום ערב שבועית היה.

אמר לו ר״י לקיסר: חייך, המתן לי מעט עד שאקַיֵם מצות עצרת ואקדש, כדי לשַבח להקב״ה שנתן לנו את התורה. אמר לו הקיסר: עדין אתה בוטח בתורה ובאלהים שנְתָנָה? אמר לו: הן. א״ל: מה שבחה של תורתך? א״ל: עליה אמר דוד, עליו השלום: „מה רב טוב אשר צפנת ליראיך״[1]. א״ל הקיסר: אין שוטים בעולם כמותכם, שסוברים שיש עולם אחר. א״ל: אין שוטים בעולם כמותכם, שכופרים באלהים חיים, ואוי לך ואוי לבָשתך כשתראה אותנו באור החיים ואתה תרד שאול תחתית.

[1]תהלים ל״א, כ.

פקעיות — כריכות של חוטים. זיבורת — מין צרעה נקבה. זיבורא — זכר. לבי־אבידן — לבית ועד שחכמים מתוכחים שם. הוצאת עבדך להרות — שאסור על פי דין שלהם. שלחו בידיו של אותו האיש — קודם שהספיק לומר עדותו. שכל הסומך—חכם שסומך את ידו על תלמידו שהגיע להוראה וקוראו „חכם״, ואין חכם ואב־בית־דין מתמנה בלא סמיכה. תחומים — גבולים ומקומות. בין שני עירות וגו׳ — ולא בעיר אחת, שלא יחריבנה המלך. הריני מוטל לפניהם וגו׳ — כלו׳ זקן אני ואיני יכול לרוץ. לונכיות — חניתות. עצרת — שבועות.

מיד חרה אפו של הקיסר וצוה לקשרו בשערות ראשו בזנב הסוס ולמשכו בכל רחבה של רומי. ואחר כך צוה ותחכוהו אֲבָרִים־אֲבָרִים.

ובא אליהו, זכור לטוב, ולקט את האברים וקברם במערה אחת סמוכה לנהר שיורד לפני רומי. שמעו הרומיים קול נהי ובכי כל שלשים יום בתוך אותה מערה. באו והודיעו לקיסר. אמר: אפילו העולם נהפך לתהו־ובהו — לא אשקוט עד שאמלא רצוני באותם זקנים.

*   *
*

ואחריו הוציאו את ר׳ חֻצְפִּית הַמְתֻרְגְּמָן.

אמרו עליו על ר׳ חצפית המתרגמן שהיה בן מאה ושלשים שנה כשהוציאוהו להריגה והיה יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מראה, והיה דומה למלאך ה׳ צבאות.

באו והגידו למלך את יפיו ואת שֵׂיבָתוֹ ואמרו לו: בחייך, אדוני! תרחם על הזקן הזה. אמר הקיסר לר״ח: בן כמה שנים אתה? אמר לו: מאה ושלשים שנה בלא יום אחד, ובַקָּשָׁתִי ממך שתמתין לי עד שיתמלא יומי. א״ל הקיסר: מה לך שתמות היום או למחר? א״ל: כדי שאקַיֵם עוד שתי מצות. א״ל: מה מצות אתה רוצה לעשות? א״ל: קריאת־שמע של ערבית ושחרית, שאמליך עלי את השֵׁם המְיֻחד הגדול והנורא. א״ל הקיסר: עזי־פנים ועזי־נפש! עד מתי אתם בוטחים באלהיכם? הרי זקן הוא עתה ואין בו כח להציל אתכם מידי, שאִלו היה בו כח היה נוקם נקמתו ונקמת עמו ונקמת ביתו, כמו שעשה לפרעה ולסיסרא ולכל מלכי כנען...

כששמע ר״ה כך בכה בכי גדול וקרע את בגדיו על גדוף ה׳ ועל חרפתו ואמר לקיסר: אוי לך, קיסר! מה תעשה ליום אחרון כשיפקוד ה׳ על רומי ועל אלהיכם!

אמר הקיסר: עד מתי אתוכח עם זה? צוה להרגו וסקלוהו ותלוהו.

*   *
*

ואחריו הוציאו את ר׳ חנינא בן חכינאי.

אמרו עליו על רחב״ח, שכל ימיו היה יושב בתענית מן שתים עשרה שנה עד תשעים וחמש שנים, ואותו היום שהוציאוהו להריגה ערב שבת היה. אמרו לו תלמידיו: רבי, רצונך שתטעם כלום קֹדֶם שתֵהרג. אמר להם: עד עתה התעניתי ועתה איני יודע איזה דרך אלך — ואתם אומרים לי לאכל ולשתות!

התחיל בקדוש היום „ויכלו״ עד „ו י ק ד ש״ — ולא הניחוהו לגמור עד שהֲרָגוּהוּ. יצאה בת־קול ואמרה: אשריך, רחב״ח, שהיית ק ד ו ש ויצאה נשמתך ב ק ד ו ש ה.

*   *
*

ואחריו הוציאו את ר׳ יְשֵׁבָב הסופר.

כיון שהוציאוהו באו תלמידיו ואמרו לו: רבנו, תורה מה תהא עליה? אמר להם: בָּנַי, עתידה תורה שתשתכח מישראל, לפי שהאומה הָרְשָׁעָה הָעַזָּה פניה והערימה סוד לאבד מַרְגָּלִיּוֹתֶיהָ ממנו; והַלְוַאי שהייתי כַּפָּרה על הדור, אבל רואה אני שאין לך רחוב ברומי שאין בו חַלַל חרב; שעתידה האומה הרשעה לשפוך דם נקי מישראל. אמרו לו:

דבנו, מה תהא עלינו? אמר להם: החזיקו איש ברעהו ואהבו שלום ומשפט — אולי יש תקוה.

אמר לו הקיסר: זקן, בן כמה שנים אתה? אמר לו: היום בן תשעים שנה אני, ועד שלא יצאתי ממעי אמי נגזרה גְזֵרה מאת הקב"ה למסור אותי ואת חברַי בידך, ועתיד הקב"ה לתבוע דמנו מידך. אמר הקיסר: מהרו והרגו גם את זה, ואראה כחו וגבורתו של אלהיו. וצוה עליו ושרפוהו.

* *

*

ואחריו הוציאו את ר' אליעזר בן שמוע.

אמרו עליו על ראב"ש, שהיה בן מאה וחמש שנים ומִקַטְנוּתוֹ עד סוף ימיו לא שמע אדם שהוציא תִפלות מפיו ולא התְקוֹטֵט עם חבריו בין בדבור בין במעשה, והיה עָנָו ושְפַל רוח, וישב בתענית שמונים שנה. ואותו היום שנהרג יום כפורים היה. באו תלמידיו לפניו ואמרו לו: רבנו, מה אתה רואה? אמר להם: אני רואה את ר' יהודה בן בָבָא, שנושאים את מטתו ומטת ר' עקיבא בן יוסף סמוכה אצלו והם מתוכחים בדבר הלכה יחד זה עם זה. אמרו לו: ומי מכריע ביניהם? אמר להם: ר' ישמעאל כהן גדול. אמרו לו: מי מְנַצֵח? א"ל: ר' עקיבא, על שטרח בכל כחו בתורה. אמר להם: בני! רואה אני עוד, שנשמת כל צדיק וצדיק מטהרת את עצמה במי השִלֹחַ כדי לִכָּנֵם היום בטהרה בישיבה של מעלה לשמוע דרשת ר' עקיבא בן יוסף, מענינו של יום. וכל מלאך ומלאך מביא קַתֶדְרָאוֹת של זהב לכל צדיק וצדיק לֵשֵב עליהן בטהרה.

צוה הקיסר להרגו. יצאה בת-קול ואמרה: אשריך, ראב"ש, שהיית טהור ויצאה נשמתך בטָהֳרָה.

* *

*

אמר ר' יוחנן: אוי להן לאומות-העולם, שאין להן תקנה, שנאמר: „תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת וגו'"[1] — תחת ר' עקיבא וחביריו מה מביאים? ועליהם נאמר: „ונקיתי דמם לא נקיתי"[2]. (מד' אלא"ז; ר"ה כ"ג; סנה' י"ד; ע"ז י"ז; אדר"נ פ' ל"ח; שמח' פ' ז').

XV. רַבִּי מֵאִיר, אֱלִישָע בֶּן אֲבוּיָה (אַחֵר), בְּרוּרְיָה.

קלח אמר רבי עקיבא: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמִטָרֶפֶת בים והייתי מצטער על תלמיד-חכם שבה, ומי הוא? — ר' מאיר. כשעליתי למדינת קַפּוֹטְקְיָא בא וישב ודן לפני בהלכה. ואמרתי לו: בני, מי העלך? אמר לו: גַל טְרָדַנִי לחברו וחברו לחברו עד שהקיאַני ליבשה. (יבמ' קכ"א).

---

[1] ישעיה ס', יז. [2] יואל ד', כ"א.

תפלות — דברים בטלים ונבול פה. קלח) מטרפת — מטולטלת וטובעת. טרדני — הטילני.

קלט ר״מ היה לַבְלָר טוב ומובחר והיה יגע ומשתכר שלשה סלעים בשבוע, והיה אוכל ושותה באחד ומתלבש באחד ומפרנס בשלישי תלמידי־חכמים. אמרו לו תלמידיו: בניך מה תהא עליהם? אמר להם: אם יהיו צדיקים — יהא להם, כמו שאמר דוד: „לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם"[1], ואם לאו—מה אני מניח את שלי לאויבי המקום? (איכ״ר).

קמ אמר ר״מ: כשבאתי ללמוד תורה אצל רבי ישמעאל, אמר לי: בני, מה מלאכתך? אמרתי לו: לַבְלָר אני. אמר לי: בני, הֱוֵי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא; שמא אתה מְחַסֵּר אות אחת או מְיַתֵּר אות אחת — נמצאתָ מחריב את כל העולם כלו. (עיר׳ י״ג).

קמא מעשה בר״מ שהלך לְעַבֵּר שנים בְּעַסְיָא ולא היתה שם מְגִלָה וּכְתָבָהּ מלבו וקְרָאָהּ. (מג׳ י״ז).

קמב בתורתו של ר״מ מצאו כתוב „ויעש... לאדם ולאשתו כתנות אור"[2]. (ב״ר פ׳ כ׳).

קמג כל הרואה ר״מ בבית־המדרש כאלו עוקר הרים וטוחנם זה בזה. (סנה׳ כ״ד).

קמד אמר רבי אחא בר חנינא: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שאין בדורו של ר״מ כמותו. ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו? שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו, שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים, ועל טהור טמא ומראה לו פנים.

שנו, לא ר׳ מאיר שמו, אלא ר׳ נהוראי שמו. ולמה נקרא שמו ר׳ מאיר? שהוא מאיר עיני הכמים בהלכה. (עיר׳ י״ג).

קמה ר׳ שמעון בן גמליאל נשיא, ר״מ חכם, ר׳ נתן אב־בית־דין. כשהיה נכנס ר׳ שמעון בן גמליאל היו הכל עומדין מלפניו; וכשהיו נכנסים ר״מ ור׳ נתן היו הכל עומדין מלפניהם. אמר ר׳ שמעון בן גמליאל: כלום לא יהא הֶיכֵּר ביני וביניהם? התקין מִשְׁנָה זו: כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבים עד שאומר להם: שבו; כשאב־בית־דין נכנס — עושים לו שתי שורות, אחת מכאן ואחת מכאן, ואין יושבים עד שֶׁיֵשֵׁב במקומו; כשהחכם נכנס — אחד עומד ואחד יושב עד שֶׁיֵשֵׁב במקומו.

אותו היום לא היו ר״מ ור׳ נתן בבית־המדרש. למחר כשבאו ראו שלא עמד העם מלפניהם כדרך שהיו רגילים. אמרו: מה זאת? אמרו להם: כך התקין ר׳ שמעון בן גמליאל. אמר ר״מ לר׳ נתן: אני חכם ואתה אב־בית־דין, נתקין דבר כנגדו. ומה נעשה לו? נאמר לו: שנה לנו עוקצין, שאינה בידו; וכיון שלא יהא יודע נאמר לו: „מי ימלל

[1]תהלים ל״ז, כה. [2]בראשית ג׳, כא.

קלט) לבלר — סופר. קמא) לעבר שנים — להוסיף חדש (אדר שני) על השנה; ועבור שנה נעשה על פי בית-דין. קמב) כתנות אור — תחת „עור". קמג) עוקר הרים—בחריפות ובפלפול. קמד) ומראה לו פנים — מביא לזה ראיות והוכחות. קמה) נשיא... חכם... אב־בית־דין — שלש משרות זו למעלה זו בבית־המדרש ובבית־דין. כשנכנס — לבית־המדרש. עוקצין—מסכת בסדר טהרות. שאינה בידו — שאינו בקי בה.

גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו׳[1], למי נאה למלל גבורות ה׳? למי שיכול להשמיע כל תהלותיו – ונעבירנו, ותהא אתה נשיא ואני אב־בית־דין. שמע ר׳ יעקב בן קָרְשִׁי ואמר: שמא, חס־ושלום, יבא לידי בזיון. הלך וישב אחורי עלִיָּתו של ר׳ שמעון בן גמליאל, והיה לומר ושונה, לומר ושונה במסכת עוקצין. אמר ר׳ שמעון בן גמליאל: מה זאת? שמא, חס־ושלום, יש דבר בבית־המדרש כנגדי? נתן דעתו ולמד במסכת עוקצין. למחר אמרו לו: ישנה רבנו בעוקצין. פתח ושנה. לאחר שסִים אמר להם: אלמלי למדתי בִישְׁתוּני. צוה והוציאום מבית־המדרש. היו כותבים קושיות בפתקין וזורקים לשם, מה שהיה משיב – משיב, ומה שלא השיב כתבו תשובה וזרקו. אמר ר׳ יוסי: תורה מבחוץ ואנו מבפנים! אמר להם ר׳ שמעון בן גמליאל: נכניסם, אלא נְקְנְסֵם שלא יאמרו הלכה משמם. כִּנּוּהוּ לר״מ – ״אחרים״, ולר׳ נתן – ״יש אומרים״. הראו להם בחלומם: לכו פַּיְסוּ לר׳ שמעון בן גמליאל. ר׳ נתן הלך, ר״מ לא הלך, אמר: דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים.

כשהלך ר׳ נתן אמר לו ר׳ שמעון בן גמליאל: אם הועיל לך קָמְרוֹ של אביך להיות אב־בית־דין – להיות נשיא מי הועיל! (הור׳ י״ג).

קמו ר״מ היה יושב ודורש בבית־המדרש בטבריה והיה אלישע רבו מְטַיֵּל בשוק כשהוא רוכב על סוסו בשבת. אמרו לר״מ: הרי אלישע רבך בא ומטַיֵּל בשוק. יצא אליו. אמר לו אלישע: במה היית עוסק? א״ל: ״וה׳ ברך את אחרית איוב מראשיתו״[2] – ברך, שהכפיל את ממונו. א״ל: עקיבא רַבְּךָ לא היה אומר כך, אלא ״וה׳ ברך את אחרית איוב מראשיתו״, בזכות תשובה ומעשים טובים שהיו בידו מראשיתו. א״ל: מה אמרת שוב? – ״טוב אחרית דבר מראשיתו״[3]. – ומה אמרת בו? א״ל: יש לך אדם שהוא קונה סחורה בנַעֲרוּתוֹ והוא מפסיד ובזקנותו והוא משתַּכֵּר בה. דבר־אחר: יש לך אדם שעושה מעשים רעים בנערותו ובזקנותו עושה מעשים טובים. א״ל: ר׳ עקיבא רבך לא כך אמר, אלא טוב אחרית דבר כשהוא טוב מראשיתו. וכן היה מעשה: אבויה אבא מגדולי הדור היה. כשבא למולֵני קרא לכל גדולי ירושלים וקרא לר׳ אליעזר ולר׳ יהושע עמהם. כשאכלו ושתו, התחילו אלו אומרים מזמורים ואלו אומרים אַלְפַבֵּיתָרִין. אמר ר׳ אליעזר לר׳ יהושע: אלו עוסקים בשלהם, ואנו אי אנו עוסקים בְּשֶׁלָּנוּ? והתחילו בתורה ומן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים, והיו הדברים שמחים כנתינתם מסיני והאש מלהטת סביבותיהם. אמר אבא: הואיל וכך גדול כחה של תורה – הבן הזה, אם יתקַיֵּם לי, הריני נותנו לתורה. ועל ידי שלא היתה כַּוָּנַת מחשבתו לשֵׁם שמים לא נתקַיְּמה בי תורתי...

– ומה אמרת שוב? – ״גם את זה לעמת זה עשה אלהים״[4]. א״ל: ומה אמרת בו? א״ל: כל מה שברא הקדוש־ברוך־הוא בעולמו ברא כנגדו – ברא הרים, ברא גבעות;

[1]תהלים ק״ו ב. [2]איוב מ״ב, יב. [3]קהלת ז׳, ח. [4]שם שם, יד.

בפתקין — בפסות ניר. נקנסם — נטיל עליהם עונש. הלכה בשמם — שלא יזכירום בשמם המפורש. לא מעלים וגו׳ — כלו׳ אין בהם ממש. קמרו של אביך — חגורת זהב של אביך, כלו׳ חשיבותו, שהיה ראש גולה בבבל. קמו) טוב אחרית דבר וגו׳— רוב פסוקים אלו שאלו יש בהם רמז למעשי „אחר״. אלפביתרין—שירי יון על פי אל״ף־בי״ת (אַקראסטיכין). בשלהם— בדברי זמר. בשלנו — בדברי תורה. הדברים שמחים — מאירים ונראים כחדשים.

ברא יַמים, ברא נהרות. א״ל: עקיבא רבך לא היה אומר כך, אלא ברא צדיקים, ברא רשעים; ברא גן־עדן, ברא גיהנם. כל אחד ואחד יש לו שני חלקים, אחד בגן־עדן ואחד בגיהנם. זכה צדיק נטל חלקו וחלק חברו בגן־עדן; נתחַיֵב רשע נטל חלקו וחלק חברו בגיהנם...

— ומה אמרת שוב? — „לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז"[1]. א״ל: ומה אמרת בו? א״ל: אלו דברי תורה שקשים לקנותם ככלי זהב ופז ונוחים לאבדם ככלי זכוכית. א״ל: האלהים, אפילו ככלי חרס; אבל עקיבא רַבְּךָ לא היה אומר כך, אלא מה כלי זהב וכלי זכוכית הללו אף על פי שנשברו יש להם תקנה, כך תלמיד־חכם אף על פי שסָרַח יש לו תקנה. א״ל ר״מ: אף אתה חזור בך. א״ל: איני יכול. א״ל: למה? א״ל: רוכב הייתי על סוס ומטַיל אחורי בית־המדרש ביום־הכפורים שחָל להיות בשבת; ושמעתי בת־קול מפוצצת ואומרת: שובו, בנים שובבים, שובו אלי ואשובה אליכם — חוץ מאחר שידע כחי ומרד בי.

כיון שהגיעו לתחום־שבת, אמר לו: מאיר, חזור בך, שכבר שִׁערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום־שבת. אמר לו: ואף אתה חזור בך... אמר לו: ולא כבר אמַרתי לך: כבר שמעתי מאחורי הפרגוד, „שובו בנים שובבים — חוץ מאחר". תְּפָסו והכניסו לבית־המדרש. אמר לו לתינוק: פסוק לי פסוקיך. אמר לו: „אין שלום אמר ה׳ לרשעים"[2]. הכניסו לבית־כנסת אחר. אמר לו לתינוק: פסוק לי פסוקיך. אמר לו: „כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית — נכתם עונך לפני"[3]. הכניסו לבית־כנסת אחר, א״ל לתינוק: פסוק לי פסוקיך. א״ל: „ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני וכי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך— לשוא תתיפי, את נפשך יבקשו"[4]. וכך הכניסהו לשלשה עשר בתי־כנסיות וכל התינוקות פסקו לו מֵעֵין זה לרעה. כשאמר לאחרון: „פסוק לי פסוקיך" — אמר לו: „ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי"[5]. אותו תינוק מגמגם בלשונו היה ונשמע כאלו אמר „ולאלישע אמר אלהים..." אמר אלישע: אלמלי היה סכין בידי קרעתיו.

אמרו עליו, על אחר: כשהיה נכנס לבית־הועד ורואה תינוקות וספרים לפניהם היה אומר: מה הללו יושבים ועוסקים כאן? אומנתו של זה בַּנָּאי, אומנתו של זה נַגָּר, אומנתו של זה צַיָּר, אומנתו של זה חַיָּט. וכיון שהיו שומעים כן היה מניחים ספריהם והולכים להם.

עוד אמרו עליו על אחר: שזֶמר יְוָני לא פסק מפיו. ובשעה שהיה עומד בבית־המדרש הרבה ספרי מינים נושרים לו מחיקו.

ומה ראה אחר שיצא לתרבות רעה? אמרו: פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גִינּוֹסַר וראה אדם אחד שעלה לראש הַדֶּקֶל בשבת ונטל האם על הבנים וירד בשלום. ובמוצאי־שבת ראה אדם אחד עלה לראש הדֶקל ונטל הבנים ושלח את האם וירד והִכִּישׁו נחש ומת. אמר: נאמר „שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים"[6] — היכן טובו של זה והיכן אריכת ימיו של זה? (ולא ידע שדרשה ר׳ עקיבא:

[1]איוב כ״ח, יז. [2]ישעיה מ״ח, כב. [3]ירמיה ב׳, כב. [4]שם ד׳, ל. [5]תהלים נ׳, יז. [6]דברים כ״ב, ז.

האלהים — לשון שבועה. שסרח — חטא. תחום שבת — אלפים אמה מחוץ לעיר, ובשבת אסור לצאת חוץ לתחום. לתרבות רעה — לדרך עבירה. בקעת גנוסר — בקעה על שפת ים כנרת. דקל — תמר. האם על הבנים — של קן צפרים. והכישו — ונשכו.

„למען ייטב לך" – בעולם שכלו טוב, „והארכת ימים" – לעולם שכלו ארוך) ויש אומרים: ראה לשונו של חֻצְפִּית המְתֻרְגְּמָן נגררת בפי חזיר. אמר: פה שהפיק מרגליות ילחך עפר! יצא וחטא.

מצא זונה – תְּבָעָהּ. אמרה לו: ולא אלישע בן אבויה אתה? עקר צנון מערוגה בשבת ונתן לה. אמרה: אחר הוא.

(אמרו: כשהיתה אמו של אחר מְעֻבֶּרֶת בו עברה על בתי עבודה-זרה והריחה ונתנו לה מאותו המין ואכלה, והיה מְפַעְפֵּעַ בכרסה כאֶרֶס של חֲכִינָה).

לאחר ימים חלה אלישע בן אבויה. באו ואמרו לר"מ: אלישע רבך חולה. הלך אצלו. א"ל: חזור בך. א"ל: ועד כאן מקבלים? א"ל: ולא נאמר: „תשב אנוש עד דכא"[1] – עד דכדוכה של נפש. באותה שעה בכה אלישע בן אבויה ומת. והיה ר"מ שמח ואמר: דומה, שמתוך תשובה נסתלק רבי. כיון שקברוהו יצאה אש מן השמים לשרוף את קברו. באו ואמרו לו לר"מ: קבר רבך נשרף. יצא ופרש עליו טליתו. אמר לו: „ליני הלילה" – בעולם הזה שכלו לילה, „והיה בבקר" – בעולם שכלו טוב, „אם יגאלך טוב יגאל" – זה הקב"ה, „ואם לא יחפץ לגאלך – וגאלתיך אנכי... חי ה', שכבי עד הבקר"[2]. כבה האור.

אמרו לו לר"מ: בעולם-הבא אם יאמרו לך: למי אתה רוצה להתקרב, לאביך או לרבך – מה תאמר? אמר: „אבא, ואחר-כך רבי". אמרו לו: ושומעים לך? אמר: ולא שנינו: „מצילין תיק הספר עם הספר" – מצילין אלישע בזכות תורתו.

ויש אומרים: כשמת אלישע אמרו: לא יהא נִדון ולא יבא לעולם-הבא. לא יהא נִדון – משום שעסק בתורה; ולא יבוא לעולם-הבא – משום שחטא. אמר ר"מ: מוטב שידינוהו ויבא לעולם-הבא; מתי אמות ואעלה עשן מקברו. כשמת ר"מ עלה עשן מקברו של אחר.

אמר ר' יוחנן: גבורה לשרוף רבו באש! אחד היה בינינו ולא יכלו להצילו. אלמלי היה בידי – מי יטלנו ממני? מתי אמות ואכבה עשן מקברו. כשמת ר' יוחנן פסק העשן מקברו של אחר. פתח עליו הספדן: אפילו שומר הפתח לא עמד לפניך, רבנו! (חג' ט"ו; יר' חג' ; קה"ר; רו"ר; קדוש' ל"ט).

קסז רַבה בר רב שֵׁילָא מְצָאוֹ לאליהו. אמר לו: מה עושה הקב"ה? אמר לו: אומר הוא הלכה מפי כל החכמים ומפיו של ר"מ אינו אומר. א"ל: מפני מה? – משום שלמד תורה מפי אחר. אמר לו: ומה בכך? ר"מ רמון מצא – תוכו אכל וקלפתו זרק. א"ל: עכשו הוא אומר: מאיר בני כך הוא אומר... (חג' ט"ו).

---

[1]תהלים צ', ג. [2]רות ג', י"ג.

נגררת – נסחבת. תבעה – לעבירה. מפעפע – תוסס ומבעבע. כארס של חכינה – ברעל של נחש. ועד כאן מקבלין – כלו' אחר כל החטאים הללו וקבלוני בתשובה? עד דכדוכה של נפש – יסורים רעים ממרקים עונות. נסתלק – נפטר מן העולם. מצילין תיק הספר – בשבת מפני הדליקה.

קמח אמר ר' יוחנן: כשהיה ר"מ דורש בפרקו היה דורש שליש הלכה, שליש אגדה ושליש משלים.

ואמר ר' יוחנן: שלש מאות משלות שועלים היו לו לר"מ ואנו אין לנו אלא שלשה: „אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה"[1]; „מאזני צדק אבני צדק"[2]; „צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו"[3].

„אבות אכלו בסר וגו'" — מעשה בשועל שאמר לזאב: הִכָּנֵם לחצר היהודים בערב־שבת ותקן עמהם צרכי סְעֻדָּה ותאכל עמהם בשבת. כשבא לִכָּנֵס חָברו עליו במקלות. בא להרוג את השועל. אמר: לא הלקוך אלא בשביל אביך, שפעם אחת היה מסַיֵּעַ בסְעֻדה ואכל כל חתיכה יפה. אמר לו: בשביל אבא אני לוקה? א"ל: הן — „אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה"; אבל בוא עמי ואראך מקום לאכול ולשבוע. בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מונח עליו, ובשני ראשי החבל שני דליים קשורים, ונכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה ודלי התחתון עלה. אמר לו הזאב: למה אתה נכנס לשם? א"ל: יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבוע. הראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול, כמין גבינה עגולה. א"ל: אני היאך ארד? א"ל: הכנס אתה בדלי העליון. נכנס והכביד וירד, והדלי שהשועל בו עלה. א"ל: היאך אני עולה? א"ל: „צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו". לא כך נאמר: „מאזני צדק וגו'"?... (סנה' ל"ח; רש"י שם).

קמט מעשה ששלחה מלכות אצל רבותינו ואמרה להם: שִׁלחו לנו קְסִלוֹפָּנָם אחד משלכם. אמרו: כמה קְסִלוֹפָנסים יש להם, כמה אבנים טובות ומרגליות יש להם — והם מבקשים ממנו קסלופנוס אחד! במרומים אנו שאין מבקשים ממנו אלא מאור פנים בהלכה. שלחו להם את ר"מ, והיו שואלים אותו והוא משיב, שואלים איתו והוא משיב. (קה"ר).

קנ מעשה בר"מ שהיה יושב ודורש בליל שבת. היתה שם אשה אחת עומדת ושומעת את דרשתו. המתינה עד שסִיֵּם. כשבאה לביתה מצאה הנר כבה. אמר לה בעלה: היכן היית עד עכשו? אמרה לו: שומעת הייתי לר"מ דורש. והיה אותו האיש ליצן. אמר לה: בכך וכך, אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של הדורש. ישבה שבת ראשונה, שניה ושלישית. אמרו לה שכנותיה: עדיין שרויים אתם בכעס, נבוא עמך אצל הדרשן. כיון שראה אותן ר"מ צפה ברוח־הקדש, עשה עצמו חושש בעיניו, אמר: כלום יש ביניכן אשה חכמה ללחוש לעין? אמרו לה שכנותיה: לכי את לחשי לו ורקקי בתוך עינו ותהי מותרת לבעלך. הלכה, וכיון שישבה לפניו היתה מתיראה מפניו, אמרה לו: רבי, אין אני יודעת ללחש לעין. אמר לה: אף־על־פי־כן רוקי בפני שבע פעמים ואתרפא. עשתה כך. אמר לה: לכי אמרי לבעלך: אתה אמרת פעם אחת ואני רקקתי שבע פעמים.

[1] ירמיה ל"א, כט. [2] ויקרא י"ט, ל"ו. [3] משלי י"א, ח.

קמח) אנו אין לנו — לא נשאר לנו ממשלי ר"מ. קמט) קסלפנוס — מאור גדול, עששית. קנ) ליצן — לץ ופוחז. בכך וכך — לשון שבועה. ישבה — מחוץ לביתה. חושש — מרגיש כאב.

אמרו לו תלמידיו: רבי, כך מבזין את התורה! אמר להם: לא דיו למאיר להיות שוה לקונו. שָׁנָה ר׳ ישמעאל: גדול השלום, ששם הגדול נכתב בקדושה–אמר הקב״ה: יִמָּחֶה על המים, בשביל לְהָטִיל שלום בין איש לאשתו. (ויק״ר פ׳ ט׳).

קנא מעשה בשני בני אדם שנתגרה בהם השטן. וכל ערב שבת עם חשכה היו מריבים זה עם זה. נזדמן ר״מ אצלם. עִכְּבָם שלשה ערבי שבתות עד שנעשה שלום ביניהם. שמע ר״מ כשהשטן צוֹחַ: „וי, שהוציאני ר״מ מביתי!״. (גט׳ נ״ב).

קנב אַפִּטְרוֹפּוֹס אחד היה בשכונתו של ר״מ, והיה מוכר קרקעותיהם של היתומים ולוקח עבדים. לא הניחו ר״מ. הראוהו בחלום: „אני להרוס ואתה לבנות״. ואף על פי כן לא השגיח ר״מ. אמר: דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים. (שם).

קנג מעשה היה בארץ הדרום, היה שם פונדקי אחד שהיה עומד בלילה ולובש מלבושיו ואומר לאותם שהיו שם: קומו צאו לכם, שאעשה לכם לְוָיָה. והיו יוצאים, ולסטים הקדימו להם והיו גוזלים אותם ונכנסים וחולקים עם הפונדקי. פעם אחת הלך ר״מ ולן שם. עמד הפונדקי ולבש מלבושיו. א״ל: קום צא לך ואעשה לך לויה. א״ל ר״מ: יש לי אח ואני יושב וממתין לו. א״ל: והיכן הוא? א״ל: בבית־הכנסת. א״ל: ומה שמו, ואני אלך ואקרא לו. א״ל: כי־טוב.

כל אותו הלילה הלך הפונדקי וצוח בשער ביהכ״נ: כי טוב, כי טוב! ולא היה שום בן אדם עונה לו. בבקר קם ר״מ והתיר את חמורו שילך לו. א״ל אותו פונדקי: היכן הוא אחיך שאמרת? א״ל: הרי בא לו: „וירא אלהים את האור כי טוב״[1]. (ב״ר פ׳ צ״ב).

קנד אמרו רבותינו: כשהיה ר״מ רואה אדם היה למד שמו, ומשמו היה יודע את מעשיו. פעם אחת באו אצלו שני תלמידים והיה שם אחד מהם כידור, אמר ר״מ לתלמידיו: הזהרו מכידור זה! אמרו לו: רבי, בן תורה הוא. אמר להם: אף־על־פי־כן הזהרו ממנו... אחר ימים הלכו למרחץ והפקידו בגדיהם אצל כידור ונכנסו למרחץ. מה עשה אותו כידור? נטל בגדיהם והלך לו. יצאו ולא מצאוהו. הלכו לבתיהם ולבשו בגדים אחרים. באו לפני ר״מ, אמר להם: מה ראיתם להחליף בגדיכם? ספרו לו המאורע. אמר להם: לא אמרתי לכם הזהרו מכידור זה? אמרו לו: בבקשה ממך, רבנו, מנין היית יודע? אמר משמו שנקרא כידור, שנאמר „כי דור תהפוכות המה״[2]. (תנח׳).

קנה מעשה בר״מ שהיה יושב במנחה בשבת בבית־המדרש ודורש. מתו שני בניו. מה עשתה אִמם? הניחה שניהם על המטה ופרשה סדין עליהם.

במוצאי־שבת בא ר״מ מבית־המדרש. אמר לה: היכן שני בני? אמרה לו: לבית־המדרש הלכו. אמר לה: צָפִיתִי בבית־המדרש ולא ראיתים. נתנה לו כוס של הבדלה והבדיל, חזר ואמר לה: היכן שני בני? אמרה לו: פעמים שהולכים למקום פלוני ועכשו

[1] בראשית א׳, ד. [2] דברים ל״ב, כ.

לקונו — להקב״ה. ימחו על המים — שמשקים בהם את הסוטה. קנא) עכבם — עצרם מלהתקוטט. קנב) אפטרופוס — ממונה על נכסי יתומים. לא הניחו ר״מ — שהקרקעות אינם נפסדים כעבדים.

הם באים. הקריבה לפניו לאכול. לאחר שאכל, אמרה לו: רבי, שאלה יש לי לשאול. אמר לה: שאלי. אמרה לו: רבי, קודם היום בא אחד ונתן לי פקדון, ועכשו בא לטול— אחזיר לו או לאו? אמר לה: בתי, מי שיש לו פקדון אינו צריך להחזיר לבעליו! אמרה לו: חוץ מדעתך לא הייתי מחזרת אותו.

מה עשתה? תפשה אותו בידו והעלתו לחדר והקריבה אותו למטה. נטלה הסדין מעליהם וראה שניהם מתים מונחים על המטה. התחיל בוכה ואומר: בני, בני! רבותי, רבותי! בני בדרך־ארץ, ורבותי שהיו מאירים עיני בתורתם. באותה שעה אמרה לו: רבי, לא כך אמרת לי, שאנו צריכים להחזיר פקדון לבעליו — כך „ה׳ נתן וה׳ לקח יהי שם ה׳ מברך"[1]. (מד׳ משלי).

קנו בשכונתו של ר״מ היו בַּרְיוֹנִים, והיו מצערים אותו הרבה. התפלל עליהם ר״מ שימותו. אמרה לו בְּרוּרְיָה אשתו: מה דעתך? משום שנאמר: „יתמו חטאים..."[2]? — וכי כתוב „חוטאים"? „חטאים" כתוב; ועוד הַשְׁפֵּל לסוף המקרא: „ורשעים עוד אינם"[2] — כיון שיתמו הטאים — ורשעים עוד אינם. אלא בקש עליהם רחמים שיחזרו בתשובה — ורשעים עוד אינם! בקש עליהם רחמים וחזרו בתשובה. (בר׳ י׳).

קנז מין אחד אמר לברוריה: כתוב: „רני עקרה לא ילדה"[3]— משום שלא ילדה — רני? אמרה לו: שוטה, השפל לסוף המקרא: „כי רבים בני שוממה מבני בעולה"[3]! אלא מהו „לא ילדה"? רני, כנסת ישראל, שלא ילדה בנים לגיהנם כ מ ו ת כ ם... (שם).

קנח ר׳ יוסי הגלילי היה מהלך בדרך, מְצָאָה לברוריה. אמר לה: באיזה דרך נלך לעיר לוד? אמרה לו: גלילי שוטה, לא כך אמרו חכמים, —„אל תרבה שיחה עם האשה"? היה לך לומר: באיזה ללוד? (עיר׳ נ״ג).

קנט ברוריה מְצָאַתּוּ לתלמיד אחד שהיה לומר בלחש. בעטה בו ואמרה: ולא כך נאמר: „ערוכה בכל ושמורה"[4] — אם ערוכה ברמ״ח אברים שלך משתמרת, ואם לאו אינה משתמרת. (שם).

קס ברוריה אשתו של ר״מ בתו של ר׳ חנינא בן תרדיון היתה. אמרה לו: גנאי הוא לי, שתשב אחותי בקובה של זונות. נטל תַּרְקַב של דינרים וְהָלך לשם ואמר: אם לא נעשתה בה עבֵרה יֵעשה לה נֵס, ואם עשתה עבֵרה — לא יעשה לה נס. הלך ועשה עצמו כפָּרָש ואמר לה: הִשָּׁמְעִי לי. אמרה לו: דרך נשים לי. אמר לה: אמתין לך. אמרה לו: הרי יש הרבה נאות ממני. אמר: מכלל, שלא נעשה בה עברה, וכל מי שבא אומרת לו כך.

הלך אצל השומר. אמר לו: תְּנֶהָ לי. א״ל: מתְיָרֵא אני מפני המלכות. א״ל: טול תרקב של דינרים. חציו תן שוחד וחציו יהא לך. א״ל: כשיכלו הדינרים מה אעשה? א״ל: תאמר „אלהי מאיר עננִי" — ותִנָּצל. א״ל: ומי יאמר שכך הוא? א״ל: עכשו תראה.

[1]איוב א׳, כא. [2]תהלים קי״ד, לה. [3]ישעיה נ״ד, א. [4]שמואל ב כ״ג, ה.

קנה) קודם היום — אתמל. חוץ מדעתך — שלא מדעתך. קנו) בריונים — רשעים ופריצים. קנח) גלילי — מארץ הגליל בצפון א״י. קנט) ברמ״ח אברים — בכל אברי הגוף. קס) שתשב אחותי בקובה — בגזרת המלך. ועיין למעלה „עשרה הרוגי מלכות", בהריגת ר׳ חנניה בן תרדיון. תרקב — שלשה קבים.

היו שם כלבים שהיו אוכלים בני אדם. נטל ר״מ צרור וזרק בהם. באו עליו לאכלו. אמר: „אלהי מאיר, ענני" — הניחוהו. נתָנָהּ לו השומר.

לסוף נשמע הדבר למלך. הביאו את השומר והעלוהו לתלִיָה. אמר: „אלהי מאיר, ענני". אמרו לו: מה זה? אמר להם: כך היה מעשה. הורידוהו. חקקו דמותו של ר״מ על פתחה של רומי והכריזו: כל מי שיראה פרצוף זה יתפסהו.

פעם אחת ראוהו, רצו אחריו. רץ מלפניהם ונכנס לבית־זונות: ויש אומרים: תבשילי נכרים ראה, טבל אצבע זו ומצץ את זו; אמרו: חס ושלום, אלמלי היה ר״מ לא היה עושה כך. עמד וברח ובא לבבל. (ע״ז י״ח).

קסא רבי השיא את ר׳ שמעון בנו, והיו מטַפְּחִין לאחורי ידיהם בשבת. עבר ר׳ מאיר ושמע קולם, אמר: רבותינו, הֻתְּרָה השבת! שמע רבי קולו, אמר: מי הוא זה שבא לרדותֵנו בתיך ביתנו?! שמע ר׳ מאיר קולו וברח. יצאו אחריו רץ אחר רץ. הפריח הרוח את הסוּדָר מעל ערפו של ר׳ מאיר. הציץ רבי בחלון וראה את ערפו של ר׳ מאיר מאחוריו.

אמר רבי: מה שמחודד אני מחברי, מפני שראיתי את ר׳ מאיר מאחוריו, ואלמלא ראיתיו מלפניו הייתי מחודד יותר, שנאמר: „והיו עיניך רואות את מורדי"[1]. (ירו׳ ביצה פ׳ ה׳; עיר׳ י״ג).

קסב משמת ר׳ מאיר בטלו מושלי משלים. (סוטה מ״ט).

קסג לאחר פטירתו של ר״מ, אמר להם רבי יהודה לתלמידיו: אל יכנסו תלמידי ר״מ לכאן, מפני שקַנְתְּרָנִים הם, ולא ללמוד תורה באים, אלא לְקַפְּחֵנִי בהלכות הם באים. דחק סומכוס ונכנס והתחיל מקַפחו בהלכות. כעס רבי יהודה, אמר להם: לא כך אמרתי לכם, אל יכנסו תלמידי ר״מ לכאן, מפני שקנתרנים הם! אמר ר׳ יְוסי: יאמרו — מאיר שכב, יהודה כעס, יוסֵי שתק — תורה מה תהא עליה! (נזי׳ מ״ט).

קסד שנה לו רבי לר׳ שמעון בנו: „אחרים אומרים" — ונומר... אמר לו: מי הם הללו, שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירים? א״ל: בני אדם שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך. א״ל: „גם אהבתם גם שנאתם כבר אבדה"[2]. א״ל: „האויב תמו חרבות לנצח"[3]. א״ל: במה דברים אמורים, כשעלו מעשיהם בידם — הכמים אלו לא עלו מעשיהם בידיהם. חזר רבי ושנה: „אמרו משום ר״מ" וגו׳.

[1] ישעיה ל׳, כ׳. [2] קהלת ט׳ ו. [3] תהלים ט׳ ז.

קסא) רבי — ר׳ יהודה הנשיא. מטפחים — מוחאים כף לשמחה. לאחורי ידיהם — בשנוי, שאסור להשמיע קול בשבת. הותרה השבת — היתה מתרעם על השמעת קול בשבת. הסודר— עטיפת הראש. שמחודד אני — חריף בתורה. מאחוריו — בלו׳ בסוף ימיו. קסג) שקנתרנים— אנשי ריב. לקפחני — להרעימני ולנצחני. קסד) שמימיהם אנו שותים — שאנו לומדים את תורתם. בני אדם שבקשו וגו׳ — עי׳ למעלה סע׳ קמ״א. האויב תמו וגו׳ — בלו׳ אף על פי שמת האויב אין מזכירים בשמו לנצח.

אמר רבא: אפילו רבי שעֲנְוְתָן הוא שנה „אמרו משום ר"מ" — ו„אמר ר"מ" לא אמר. (הור' י"ב).

XVI. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי וּבְנוֹ רַבִּי אֶלְעָזָר. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּרִבִּי יוֹסֵי.

קסה אמרו משום ר' שמעון בן יוחאי: ראיתי בני עֲלִיָּה והם מועטים; אם אלף הם — אני ובני מהם, אם מאה הם — אני ובני מהם; אם שנים הם — אני ובני הם.

ואמרו משום רשב"י: יְכוֹלַנִי לפטור את כל העולם כלו מן הדין מיום שנבראתי ועד עכשו. ואלמלי אלעזר בני עמי — מיום שנברא העולם ועד עכשו. (סוכה מ"ה).

קסו אמר רשב"י: אולי הייתי עומד על הר סיני בשעה שנִתנה תורה לישראל הייתי מבקש מלפני הקדוש־ברוך־הוא שיברא לאדם שני פיות, אחד שעוסק בתורה ואחד שעושה לו כל צרכיו. חזר ואמר: ומה כשהוא אחד אין העולם יכול לעמוד מפני דֵּילָטוֹרְיָא שלו, אילו היו שנים על אחת כמה וכמה. (ירוש' בר').

קסז פעם אחת ישבו ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון וישב אצלם יהודה בן גֵּרִים. פתח ר' יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהם של אומה זו! תקנו שוָקים, תקנו גְשָׁרים, תקנו מֶרחצאות. ר' יוסי שתק. נַעֲנָה רשב"י ואמר: כל מה שתקנו לא תִקנו אלא לצֹרך עצמם: תקנו שוָקים — להושיב בהם זונות, מרחצאות — לעַדן בהם עצמם, גשרים — לִטוֹל מהם מֶכֶס. הלך יהודה בן גרים וסִפר דבריהם ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעִלה—יתעלה, יוסי ששתק — יִגָלה לצִפּוֹרִי, שמעון שגִנה — יֵהָרֵג.

הלך ר"ש ובנו ונתחבאו בבית־המדרש. כל יום היתה אשתו מביאה להם פת וכד של מים וסעדו. כשגברה הגזֵרה אמר לבנו: נשים דעתן קלה עליהן, שמא יצַעֲרוּהָ ותְגַלה מקומנו.

הלכו ונתחבאו במערה. נעשה נס ונברא להם חָרוּב ומַעְיָן, והיו פושטים בגדיהם ויושבים עד צוארם בחול. כל היום עסקו בתורה; בזמן תפלה היו מתלבשים ומתעטפים ומתפללים, ואחר כך היו חוזרים ופושטים בגדיהם, כדי שלא יבלו.

ישבו שתים עשרה שנה במערה. בא אליהו ועמד על פתח המערה, אמר: מי יודיע לבן־יוחאי שמֵת הקיסר ובטלה גזרתו. יצאו וראו בני אדם כשהם חורשים וזורעים. אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה! כל מקום שנותנים עיניהם מיד נשרף. יצאה בת־קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם, חִזרו למערתכם!

חזרו והלכו וישבו שנים עשר חדש, אמרו: משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש. יצאה בת־קול ואמרה: צאו ממערתכם! יצאו. כל מקום שהיה ר"א מכה היה ר"ש מְרַפֵּא. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה.

קסה) בני עליה — אנשים מעולים. לפטור — בזכות מעשי. קסו) דלטוריא — מלשינות. קסז) של אומה זו — הרומיים. גשרים — מעברות לנהר. שעלה — שספר בשבח המלכות. שגִנה — שספר בגנות. שמא יצערוה — אנשי המלכות.

ערב שבת עם חשכה ראו זקן אחד כשהוא אוחז בידו שתי חבילות של הדסים ורץ בין־השמשות. אמרו לו: אלו למה לך? אמר להם: לכבוד שבת.

— ויהא דַי לך באחד.

— אחד כנגד „זכור"[1] ואחד כנגד „שמור"[2]. אמר לו ר"ש לבנו: ראה, כמה חביבות מצות על ישראל. נתישבה דעתם.

שמע ר' פנחס בן יאיר חתָנו ויצא לקראתו. הכניסהו לבית־המרחץ בטבריא והתחיל מתקן את בשרו. ראה ר' פנחס סדקים בגופו. התחיל בוכה ונשרו דמעותיו על בשרו של ר' שמעון וצעק מתוך כאב. אמר לו ר' פנחס: אוי לי שראיתיך בכך! אמר לו: אשריך שראיתני בכך, שאלמלא ראיתני בכך לא מצאת בי כך.

אמר ר"ש: הואיל ונעשה לי נס אלך ואתקן תקנה. אמר לו: יש דבר שצריך תקון? א"ל: יש כאן מקום של ספק טומאה והכהנים מצטערים להקיפו. א"ל: יש כאן אדם שיודע שהוחזקה כאן טהרה? א"ל זקן אחד: כאן קִצֵץ בן־זכאי תֻּרְמוּסֵי תרומה. עשה אף הוא כך. כל מקום שהיה קשה טִהרו, וכל מקום שהיה רפה צִיְנוֹ. אמר אותו זקן: טִהר בן־יוחאי בית־הקברות. א"ל: אלמלי לא היית עמנו, ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו — יפה אתה אומר; עכשו שהיית עמנו ונמנית עמנו—יאמרו: זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי־חכמים לא כל שכן! נתן בו עיניו ומת.

ראהו כותי אחד עם־הארץ, אמר: כלום לא אלך ואשחק באותו זקן של היהודים? נטל מת וטמָנו בשוק שטִהרו בבקר. הלך אצלו ואמר לו: וכי לא מִהרת שוק פלוני? א"ל: הן.— ואם אוציא לך מתים אחרים? א"ל: הוצא. הראה לו. צפה ר"ש ברוח־הקדש שהוא נתָנו שם. אמר: גוזרני על העליון שירד ועל התחתון שיעלה. וכך היה.

יצא ר"ש לשוק וראה את ר' יהודה בן גרים, אמר: עדַיִן יש לזה בעולם! נתן בו עיניו ועשָׂאוֹ גל של עצמות. (שבת ל"ד; ב"ר פ' ע"ט).

קסח פעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל שלא ישמרו שבת ושלא יָמוּלו בניהם הלך ר' ראובן בן אִסְטְרוֹבְלִי וסִפֵּר קוּמִי והלך וישב עמהם. אמר להם: מי שיש לו אויב יֵעָנִי או יעשיר? אמרו לו: יֵעָנִי. אמר להם: אם כן לא יעשו מלאכה בשבת כדי שיֵעָנוּ. אמרו: יפה אמרת. חזר ואמר להם: מי שיש לו אויב יַכְחִישׁ או יַבְרִיא? אמרו

[1]שמות כ', ח. [2]דברים ה', יב.

לתקן את בשרו — לנקותו ולטהרו, שלא רחץ כל י"ב השנים. סדקים — בקיעים מחמת החול. מתוך כאב — שלחלוחות הדמעות מכאיב את בשר הפצע. לא מצאת בי כך — כל כך תורה. של ספק טומאה — חשש בית־הקברות. והכהנים — שאסורים לבוא במקום טומאה. שהוחזקה כאן טהרה — שהיה מקום זה מוחזק למקום טהור. כאן קצץ וגו' — מה שאסור לעשות במקום טומאה. תרמסי — מין ירק (לופינע). רפה צינו — העמיד עליו ציון לסימן קבר, כדי שלא יעברו שם הכהנים; שרפיון העפר סימן הוא שחפרו שם באדמה. לא נמנית עמנו — לא היית עמנו במנין דעות לטהר. מפרכסות — צובעות, כלו' מקשטות ומיפות. תלמידי־חכמים לא כל שכן — שצריכים לסייע זה לזה בתקנותיהם. על העליון—על הכותי. ועל התחתון — על המת. שיעלה — מן הקבר ויחיה. ר' יהודה בן גרים — שעל ידו נודעו הדברים למלכות. קסח) וספר קומי — גזז שער ראשו בתספורת נהוגה אצל הרומיים. יכחיש— יעשה כחוש ודק. ויבריא — יעשה בריא.

לו: יכחיש. אמר להם: אם כן ימולו בניהם לשמנה ימים כדי שיכחישו. אמרו: יפה אמרת. ובטלו את הגזרה. הכירו בו שהוא יהודי — והחזירוהו.

אמרו: מי ילך ויבטל הגזרה? ילך רשב״י שהוא מלומד בנסים. ואחריו מי ילך? ר׳ אלעזר בר׳ יוסי. אמר להם ר׳ יוסי: אילו היה אַבָּא חֲלַפְתָּא קַיָּם—יכולים אתם לומר לו: תן בן־בנך להריגה? אמר להם ר״ש: אילו היה יוחאי אבא קים יכולים אתם לומר לו: תן בנך להריגה? אמר להם ר׳ יוסי: אני אלך, שאני מתָירא שמא יענשנו ר״ש. קבל עליו שלא יענשנו. אף על פי כן עָנַשׁו: כשהיו מהלכים בדרך נשאלה שאלה זו לפניהם: מנין לדם שרצים שהוא טמא? עִקֵּם פיו ר׳ אלעזר בר׳ יוסי ואמר: „וזה לכם הטמא״[1]. אמר לו ר״ש: מעקימת שפתיך אתה נכר שתלמיד־חכם אתה—אל יחזור הבן אצל אביו.

יצא לקראתו בן־תמליון, אמר: רצונכם, אבוא עמכם. בכה ר״ש ואמר: שפחה של בית אבא נזדמן לה מלאך שלש פעמים; אני אפילו לא פעם אחת — יבוא הנס מכל מקום. קדם הוא נכנס בבתו של הקיסר. כשהגיע לשם אמר: בן־תמליון צא, בן־תמליון צא! כיון שקראו לו יצא והלך. אמר להם הקיסר: שַׁאֲלוּ כל מה שיש לכם לשאול והכנסו לאוצר וטלו כל מה שאתם רוצים. נכנסו ומצאו אותה האגרת. נְטָלוּהָ וְקָרְעוּהָ. וזה שאמר ר׳ אלעזר בר׳ יוסי: אני ראיתיה ברומי והיו עליה כמה טִפֵּי דם. (מע׳ י״ז).

קסט מעשה בתלמיד אחד של רשב״י שיצא חוץ־לארץ ובא עשיר — והיו התלמידים רואים אותו ומקנאים בו והיו מבקשים אף הם לצאת לחוץ־לארץ. וידע ר״ש והוציאם לבקעה אחת שלפני מֵירון ונתפלל ואמר: בקעה, בקעה, התמלאי דינרי זהב. התחילה מושכת דינרי זהב לפניהם. אמר להם: אם זהב אַתֶּם מבקשים הרי זהב, טלו לכם. אלא הוו יודעים: כל מי שהוא נוטל עכשיו — חלקו של עולם־הבא הוא נוטל, שאין מתן שכר התורה אלא לעוה״ב. (שמו״ר פ׳ נ״ב).

קע ר׳ יונתן בן עַסְמַי ור׳ יהודה בן גרים שנו פרשת נדרים בבית רשב״י. נפטרו ממנו בערב. בבקר באו ונפטרו ממנו שוב. אמר להם: ולא נפטרתם ממני בערב? אמרו לו: למדתנו, רבנו, תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר — צריך לְפָּטֵר הימנו פעם אחרת. אמר לבנו: בני ארם הללו — אנשים של צורה הם, לך אצלם ויברכוך. הלך אצלם. אמרו לו: מה אתה מבקש כאן? אמר להם: אבא אמר לי „לך אצלם ויברכוך״. אמרו לו: יהי רצון שתזרע ולא תקצר, תכנים ולא תוציא, תוציא ולא תכנים, יחרב ביתך ויתקַיֵּם מלונך, יִתְבַּלְבֵּל שלחנך ולא תראה שנה חדשה. כשבא אצל אביו אמר: לא די שלא ברכוני אלא אף צַערוני. אמר לו: מה אמרו לך? א״ל: כך וכך. א״ל: כל אלו ברכות הן: „תזרע ולא תקצור״— תוליד בנים ולא ימותו; „תכנים ולא תוציא״— תכנים כלות לביתך ולא ימותו בעליהן ויחזרו לבית אבותיה; „תוציא ולא תכנים״— תַּשִּׂיא בנותיך

[1]ויקרא י״א, כט.

מלומד — רגיל. אבא חלפתא — אבי חלפתא, שהיה אלעזר בן בנו חביב עליו ביותר. שמא יענשנו — את בני. אעפ״כ ענשו — כמפורש להלן. עקם פיו — דרך לעג, שנעלם ממנו פסוק מפורש. בן תמליון — מין שד לץ. שפחה של בית אבא — הגר שפחת אברהם. מכל מקום — אפילו ע״י שד. נכנס — השד. אותה האגרת — כתב הגזירה. ראיתיה ברומי — את האגרת. קסט) מירון — שם מקום.

ולא ימותו בעליהן ויחזרו אליך; „יחרב ביתך ויתקים מלונך" – העולם־הזה מלון והקבר – בית; „יתבלבל שלחנך" – מרוב בנים ובנות; „ולא תראה שנה חדשה" – שלא תמות אשתך ותשא אשה אחרת. (מו"ק ט').

קעא כשהיו ר' שמעון בן גמליאל ור' יהושע בן קָרְחָה יושבים על הספסלים – ישבו לפניהם ר' אלעזר בר' שמעון ורבי על גבי קַרְקַע והיו שואלים ומשיבים. אמרו החכמים: מימיהם אנו שותים והם יושבים על גבי קרקע. עשו להם ספסלים והעלום. אמר להם רשב"ג: פרדה אחת יש לי ביניכם – ואתם מבקשים לאבדה ממני. הורידו את רבי. אמר להם ר' יהושע בן קרחה: מי שיש לו אב יחיה ומי שאין לו אב ימות? הורידו אף את ראב"ש. חלשה דעתו של ראב"ש ואמר: השוב הוא בעיניכם כמותי?... עד אותו יום כשהיה אומר רבי דבר – היה ראב"ש מְסַיֵּעַ לו, מכאן ואילך כשהיה רבי אומר יש לי להשיב – אמר לו ראב"ש: כך וכך יש לך להשיב, זו היא תשובתך: עכשו הקפתנו תשובות הבילות שאין בהן ממש. חלשה דעתו של רבי ובא ואמר לאביו. אמר לו: בני, אל ירע לך, שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל. (ב"מ פ"ד).

קעב ראב"ש נעשה כַּתָּף. פעם אחת בא אצלו אליהו בדמות זקן. אמר לו: הַתְקֵן לי בהמה. אמר לו: מה יש אצלך לטעון? אמר לו: הרי תְּפִיסָתִי והרי טליתי ונלך. אמר לו: רואים אתם זקן זה, אני טוען ומוליך אותו לסוף העולם, והוא אומר לי: התקן לי בהמה. אמר לו: רצונך לרכוב? אמר לו: הן. הרכיבו על כתפו והיה מעלהו הרים ומורידו בקעות ומעבירו בשדות של קוצים. לסוף התחיל מכביד עליו. אמר לו: זקן, זקן, הָקל עצמך, ואם לא אני משליכך. אמר לו: רצונך לפוש קצת. א"ל: הן. מה עשה? העלהו לשדה אחת והושיבו תחת אילן, ונתן לו מאכל ומשתה. כיון שאכל ושתה, אמר לו: כל היגיעה הזו למה? ולא יפה לך שתתפוס אומנות אבותיך? א"ל: ואתה תהא מַשנה לי? א"ל: הן. אמרו: שלש עשרה שנה לִמדו אליהו תורה עד שאמר סִפְרָא. וכיון שאמר ספרא, – אפילו טליתו לא היה יכול לטעון. (פס' דר"כ י').

קעג ראב"ש מְצָאוֹ לְבַלָּשׁ אחד שהוא תופס גנבים. אמר לו: היאך אתה מכיר בהם? וכי לא להיות הם דומים שיוצאים בלילה ומתחבאים ביום? ושמא אתה נוטל צדיקים ומניח רשעים... אמר לו: ומה אעשה? מצות המלך היא. אמר לו: בא ואלמדך היאך תעשה: הִכָּנס בארבע שעות לחנות. וכשתראה אדם שותה יין, יושב ומחזיק כוס בידו ומנמנם – שאל עליו. אם תלמיד־חכם הוא – השכים לתלמודו; אם פועל הוא – השכים למלאכתו. לא זה ולא זה– תָפסהו, גנב הוא. נשמעו הדברים למלך. אמרו: „קורא האגרת היא יהא השליח". הביאו את ראב"ש – והיה תופס גנבים. שלח לו ר' יהושע בן קרחה:

קעא) פרידה — גוזל, כלו' בן חביב. לאבדו ממני — שמא תשלוט בו עין רעה. מי שאין לו אב — ר' אלעזר, שאביו ר' שמעון כבר מת. מסייע לו — מביא לו ראיה. קעב) כתף־סבל, נושא משאות. ואפשר שמעשה זה הוא נוסח אחר ע"ד תחלתו של ר"א. התקן לי בהמה– למשא. תפיסתי — חפצי וכלי. לפוש — לנוח. ספרא— מדרש הלכות בתורת כהנים. לא היה יכול לטעון — שהתורה התישה כחו. קעג) לבליש – ממונה לחפש ולתפוס חוטאים למלכות. קורא האגרת וגו' — משל הוא, כלו' יהא הוא הבלש.

חמץ בן יין! עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה? שלח לו ר"א: קוצים אני מכלה מן הכרם. שלח לו ר' יהושע: יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו.

פעם אחת פגע בו כובס אחד וקראו: חמץ בן יין. אמר ר"א: „משהוא חצוף כל כך — רשע הוא". אמר לעבדיו: תפסוהו — ותפסוהו. לאחר שנתישבה עליו דעתו — חזר אחריו לפדותו ולא יכול. קרא על עצמו: שומר פיו ולשונו — שומר מצרות נפשו"[1]. תלו את הכובס. עמד ר"א תחת העץ והיה בוכה. אמרו לו: רבי, אל ירע בעיניך, שהוא ובנו באו אל נערה המאורסה ביום הכפורים. הניח ידו על בני־מֵעיו ואמר: שישו בני מֵעַי שישו, ומה ספקות שלכם כך — וַדָּאות שלכם על אחת כמה וכמה! מובטח אני בכם שאין רמה ותולעה שולטת בכם...

ואף על פי כן לא נתישבה דעתו. השקוהו סם של שֵׁנה והכניסוהו לבית של שַׁיִש וקרעו כרסו והוציאו מתוכו סלי סלים של חלב והניחום בחמה בתמוז ובאב ולא הסריחו. קרא על עצמו: „אף בשרי ישכון לבטח"[2].

ואף־על־פי־כן עדין לא סמך ראב"ש על דעתו — וקבל על עצמו יסורים. בערב היו מציעים תחתיו ששים מצעות ובבקר היו מושכים מתחתיו ששים ספלים של דם ומֻגְלָא. למחר עשתה לו אשתו ששים מיני מאכל ואכלם והבריא. ולא הניחתו אשתו לצאת לבית־המדרש, כדי שלא יצערוהו חכמים. בערב אמר להם ליסוריו: אחי ורעי, בואו! בבקר אמר להם: לכו, מפני בטול תורה. פעם אחת שמעה אשתו ואמרה לו: „ברצון אתה מביאם עליך — כלית ממון של בית אבא!" — מרדה עליו והלכה לבית אביה. היו מהלכים בַּיָם ששים סַפָּנים. עמד עליהם נחשול לטבעם. עמדו בתפלה ואמרו: „אלהי אלעזר, עננו!" — ונח הים מזעפו. וכשעלו ליבשה הכניסו לו דורון ששים עבדים וששים אַרְנְקָאוֹת בידיהם. עשו לו ששים מיני מאכל ואכלם.

פעם אחת אמרה אשתו לבתה: לכי וראי בשלומו של אביך, מה הוא עכשו? באה אצלו ואמר לה: לכי ואמרי לאמך: „שלנו גדול משלהם". קרא על עצמו: „היתה כאניות סוחר, ממרחק תביא לחמה"[3].

אכל ושתה והבריא ויצא לבית־המדרש. הביאו לפניו ששים מיני דם וטִהֲרָם. הָיו החכמים מרננים ואמרו: אפשר אין בהם ספק אחד?! אמר להם ר"א: אם כמותי הוא יהיו כלם זכרים, ואם לאו — תהא נקבה אחת ביניהם. היו כלם זכרים וקראום „אלעזר" על שמו.

פעם אחת נגלתה זרועו של ר' אלעזר. ראתה אשתו, שחקה ובכתה. שחקה, שאמרה: אשרַי ואשרי חלקי, שדבקתי בגופו של אותו צדיק; ובכתה, שאמרה: אוי, שגופו של אותו צדיק לאדמה.

בשעת פטירתו אמר לאשתו: יודע אני בחכמים שכועסים עלי ולא יעסקו יפה בקבורתי, השכיביני בַּעֲלִיָתִי ולא תתיראי מפני.

[1]משלי כ"א, כג. [2]תהלים ט"ז, ט. [3]משלי ל"א, י"ד.

חמץ בן יין — בן רע לאב טוב. חצוף — עז פנים. והיה בוכה — שמא הכובס נקי היה. מגלא — ליחות של פצע. ספנים — חובלי אניות. נחשול — סערת הים. דורון — מתנה. ארנקאות — כיסי כסף. מיני דם — של נשים. מרננים — מתרעמים. ספק אחד — של טומאה. כלם זכרים — כל הולדות של אותן הנשים. נגלתה זרועו — והיתה יפה ובריאה ביותר.

אמר ר׳ שמואל בר נַחְמָנִי: סִפְּרָה לִי אמו של ר׳ יונתן, שספרה לה אשתו של ראב״ש: לא פחות משמונה עשרה ולא יותר מעשרים ושתים שנים היה שוכב בעליָתו. וכשהייתי עולה הייתי בודקת לו בשערותיו. וכשנשמטה שערה היה דם מבצבץ ויוצא. פעם אחת ראיתי רִחֵשׁ יוצא מתוך אזנו – חלשה דעתי. נראה לי בחלום ואמר לי: אין בכך כלום; פעם אחת שמעתי בזלזול תלמיד־חכם ולא מחיתי כראוי.

כשבאו שנים לדין היו עומדים על הפתח, זה אומר דבריו וזה אומר דבריו – ויצא קול מן העליה ואמר: איש פלוני – אתה חַיָב, איש פלוני – אתה זַכַּאי!

פעם אחת נפלה קטטה בין אשתו של ר״א ובין שכנתה. אמרה לה: תהא כבעלך, שלא נִתַּן לקבורה. אמרו חכמים: כל כך ודאי אין זה דרך־ארץ. ויש אומרים: רשב״י נראה להם בחלום ואמר להם: פְּרִדָה אחת יש לי ביניכם ואי אתם רוצים להביאה אצלי... הלכו חכמים לעסוק בקבורתו – ולא הניחום בני עַכְבְּרָא, שכל השנים שהיה ראב״ש ישן בעליתו – לא עלתה חיה רעה על עירם. פעם אחת היו בני העיר טרודים בערב יום הכפורים – ושלחו חכמים את בני בִּירִים והורידו ממטתו והביאוהו למערת אביו. מצאו עַכְנָ כרוך על פי המערה. אמרו לו: עַכְנָ, עַכְנָ, פתח פיך ויִכָּנֵס בן אצל אביו! פתח להם. (ב״מ פ״ג, פ״ד; קה״ר).

קד ואף ישמעאל בר׳ יוסי הגיע לידו מעשה כגון זה של ראב״ש. פגע בו אליהו, אמר לו: עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה? אמר לו: מה אעשה? מִצְוַת המלך היא. אמר לו: אביך ברח לְעַסְיָא – אתה בְּרַח ללוּדְקְיָא. (ב״מ פ״ד).

קה ר״י בר׳ יוסי נִזְדַּמֵּן לבית ר׳ שמעון בר׳ יוסי בן לָקוֹנְיָא. נתנו לו כוס. קבלו בבת־אחת ושְׁתָאוֹ בבת־אחת. אמר לו: ולא סבר מר – „השותה כוסו בבת אחת הרי־זה גַּרְגְּרָן“? אמר לו: לא אמרו בכוסך קטן ויינך מתוק וכרסי רְחָבָה. (פסח׳ פ״ו).

קו כשנזדמנו ראב״ש ור״י בר׳ יוסי זה עם זה – היה עובר צמד בקר תחת כְּרֵסוֹתֵיהֶם ולא היו נוגעים בהם. (ב״מ פ״ד).

קז ר״י בר׳ יוסי היה מהלך בדרך. פגע בו אדם אחד טעון חבילה של עצים. הניחם ועמד לפוש. אמר האיש לר״י: הַטְעִינֵנִי. אמר לו: כמה הם שָׁוִים? א״ל: חצי זוז. נתן לו חצי זוז והפקיר את העצים. חזר האיש וזכה בהם. נתן לו שוב חצי זוז והפקירם. ראהו שהוא רוצה לחזור ולזכות בהם: א״ל: לכל העולם הפקרתים ולך לא הפקרתים. (שם ל׳).

XVII. רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר.

קח אמרו עליו על ר׳ פנחס בן יאיר: מימיו לא בָּצַע פְּרוּסָה שאינה שלו, ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו. (חול׳ ז׳).

מבצבץ – נוצץ. רחש – תולעת. עכברא – שם מקום. בירים – שם מקום. עכן – מין נחש ארסי. קד) מעשה כגון זה – להתמנות בלש. ברח לעסיא – מחמת גזרת המלך. קה) גרגרן – סובא. כרסי רחבה – בעל בשר היה, כמפורש למטה. קו) שוים – בדמיהם. והפקיר אותם – עשה אותם הפקר, שכל הרוצה יזכה בהם. קח) לא בצע על פרוסה – לא חתך ואכל פת לחם.

קעט מעשה בר״פ בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום ובאו לשם שני עניים להתפרנס; והיו בידם סאתים שעורים והפקידו אצלו — ושכחו אותן והלכו להם. והיה ר״פ בן יאיר זורע אותן בכל שנה וקוצרן וכונסן לגורן. אחר שבע שנים באו העניים ותבעו שעוריהם. הכיר אותם ר״פ בן יאיר, אמר להם: הביאו גמלים וחמורים ובואו וטלו אוצרותיכם. (דב״ר פ׳ ג׳; ירוש׳ דמאי).

קפ ר״פ בן יאיר היה הולך לפדיון שבוים, פגע בו בִּנַּאי הנהר. אמר לו: גינאי, חֲלוֹק לי מֵימיך ואעבור בך. אמר לו: אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני, אתה סָפֵק עושה, ספק אִי אתה עושה — ואני וַדאי עושה. אמר לו: אם אי אתה חולק — גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם. חָלַק לו. היה שם אדם אחד שהיה טעון חטים לפסח. א״ל: חלוק לו אף לזה, שעוסק במצוה. חלק לו. היה שם עַרְבִי אחד, שנתלַוָּה עמם בדרך. אמר ר״פ: חלוק לו אף לזה, שלא יאמר: כך עושים לבני־לְוָיָה! חלק לו.

אמר רב יוסף: כמה גדול אדם זה, כמשה וששים רבוא!

נזדמן לפונדק אחד, הטילו שעורים לחמורתו — לא אכלה; חבטו אותן — לא אכלה; נִקרו אותן — לא אכלה. אמר להם: שמא אינן מעושרות. עִשרו אותן — ואכלה. אמר: עֲנִיָּה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילים אותה טְבָלים.

שמע רַבִּי, יצא לפניו. א״ל: רצונך, סְעַד אצלי. א״ל: הן. צָהֲבוּ פניו של רבי. א״ל ר״פ: כמדומה אתה, שמֻדַּר־הֲנָאָה מישראל אני? ישראל קדושים הם, יש רוצה ואין לו, יש שיש לו ואינו רוצה, ונאמר: „אל תלחם את לחם רע עין וגו׳״[1] — ואתה רוצה ויש לך. אלא שעכשָו בהול אני, שבדבר מצוה אני טורח, בחזירתי אכנס אצלך.

כשחזר נזדמן לו ונכנס באותו הפתח שהיו עומדות שם פְּרָדות לְבָנות. אמר: מלאך־המות בביתו של זה — ואני אסעַד אצלו! שמע רבי, יצא לפניו. א״ל: אמכרן. א״ל: „ולפני עִור לא תתן מכשול״[2]. — אפקִירֵן. — תַּרבה נְזָקים. — אֲעַקְּרֵן. — יש כאן צער־בעלי־חיים. — אהרגן. — יש כאן „לא תשחית״[3]. היה מפציר בו הרבה. גָּבַהּ הר ביניהם.

בכה רבי ואמר: מה בחייהם כך — במיתתם על אחת כמה וכמה! (חול׳ ז׳).

קפא מעשה באדם אחד שהיה חופר שיחים לרבים. היתה בתו הולכת בדרך ובאה לעבור בנהר ושְטָפָה. באו ואמרו לו לר״פ: כך הגיע לבתו של פלוני. אמר להם: אי אפשר, כיון שהיה עושה רצונו של הקדוש־ברוך־הוא במים אין הקב״ה מאבד את בתו במים. מיד נפלה צוָחָה בעיר: באה בתו של פלוני. אמרו רבותינו: כיון שאמר ר״פ ב יאיר כך — ירד מלאך והעלה אותה. (דב״ר פ׳ ג׳).

[1]משלי כ״ג, ו. [2]ויקרא י״ט, יד. [3]דברים כ׳, יט.

קפ) בני לויה — בני אדם שהולכים יחד בדרך. כמשה וששים רבוא — שנחלק להם ים־סוף. לחמורתו — לאתונו. אינן מעושרות — לא הופרש מהן מעשר. טבלים — תבואה שאינה מעושרת. צהבו — נתאדמו מחמת שמחה. שמודר הנאה אני — שנדרתי שלא אהיה נהנה. מלאך־המות — שהפרדות נזקיהן מרובים. אעקרן — אנקר את הגידין מרגליהן ולא יזיקו. מפציר בו — שיסעוד אצלו. גבה הר ביניהם — עלה הר גבוה והפסיק ביניהם. בחייהם כך — הקב״ה עושה להם כל כך נסים. קפא) שיחים — בורות למים. הגיע — אירע.

קפב מעשה במלך סַרְקִיָּא שנפלה מרגלית שלו וּבְלָעָהּ עכבר. בא אצל ר"פ בן יאיר. אמר לו: וכי חַבָּר אני? אמר לו המלך: לשמך הטוב באת. גזר ר"פ על העכברים וּכְנָסָם. וראה אחד מהם שהיא נָבֵעַ. אמר: הרי היא אצל זה. גזר על העכבר — וּפְלָטָהּ. (ירוש' דמאי).

XVIII. רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא (רַבִּי, רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ). רַבִּי חִיָּא וּבָנָיו.

קפג פעם אחת גזרה מַלכות על ישראל שלא יָמולו את בניהם. ובאותו זמן נולד רבנו הקדוש. אמר ר' שמעון בן גמליאל אביו: כיצד אנו מבטלים גְזרתו של הקדוש-ברוך-הוא ומְקיִמים גזרתם של הרשעים הללו? מיד עמד וּמָל את בנו. שמע שר העיר ושלח וקרא לר' שמעון בן גמליאל, אמר לו: מפני מה עָבַרְתָּ על גזרתו של מלך? א"ל: כך צִוָּנו הקב"ה. א"ל השר: הרבה כבוד יש לך עלי, שאתה ראש לְאֻמתך, אלא גזרתו של מלך היא ואיני יכול להניחךָ. א"ל: ומה אתה מבקש? א"ל: נשלח אותך אצל המלך ומה שהוא רוצה יעשה. מיד שלח את רבנו הקדוש ואת אמו למלך. הלכו כל היום בדרך, לערב הגיעו למלון בית אביו של אנטונינוס, ובאותו הזמן נולד אנטונינוס. נכנסה אמו של רבנו הקדוש אצל אמו של אנטונינוס, שהיתה אוהבת אותה, אמרה לה: מה טִיבֵךְ? אמרה לה: כך וכך גזרו עלינו, שלא למול, ועכשו מלתי את בני — ולכך מוליכין אותנו אל המלך כאחד. כיון ששמעה כך, אמרה לה: אם רצונך, קחי את הילד שלי, שאינו מהול, ותני לי את הילד שלך. עשתה כן והלכה לה. הביאה השר לפני המלך. צוה המלך ובדקו את הילד ומצאוהו שאינו מהול. באותה שעה כעס המלך על אותו השר ואמר: אני נזרתי על מָהול ואתה הבאת לי שאינו מהול. מיד צוה המלך והרגו לאותו השר, ושלח את רבנו הקדוש ואת אמו לשלום. כיון שחזרו לביתו של אנטונינוס, אמרה אמו: הואיל ועשה לך הקב"ה נס על ידי ולבנֵךְ על יד בני — יהיו שושבינים לעולם. (ביה"מ ח' ו'; תוספ' ע"ז י').

קפד מִימוֹת משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. (סנה' ל"ו).

קפה אמר ר' שמעון בן מְנַסְיָא: אלו מִדות שמנו חכמים לצדיקים — הַנוי והכח והעשר והכבוד והחכמה והַזִקנה והשֵיבה והבנים — כלן נתקַיְמו ברבי ובבניו. (אבות פ' ו').

קפו [כשמת ר' אלעזר בר' שמעון] שלח רבי לדבר באשתו. שלחה לו: כלי שנשתמש בו קֹדש — ישתמש בו חול? שלח לה: ויהא שבתורה גדול ממני אבל במעשים טובים כלום גדול ממני? שלחה לו: בתורה אם הוא גדול ממך איני יודעת, אבל במעשים טובים — אני יודעת, שהרי קבל על עצמו יסורים.

קפב) חבר—מכשף, חובר חברים שמכנס בלחשים את השרצים. נבע — שיש לו כעין חטוטרת קטנה על גבו. קפג) הרבה כבוד יש לך עלי—כלו' חיב אני בכבודך. בית אביו של אנטונינוס— שהיה אדם פשוט. מה טיבך - כלו' לשום מה את הולכת? כאחד—אותי עם בני. שושבינים— רעים וחברים. קפד) וגדולה — עושר. קפה) הנוי — היופי. קפו) לדבר באשתו — של ר' אלעזר שתנשא לו. קבל על עצמו יסורים — עי' למעלה (פ' ר' שמעון בן יוחאי ובנו).

אמר רבי: „חביבין יסורים" – קבל על עצמו יסורים שלש עשרה שנים, שש בְּצַמֶּרֶת ושבע בצִפָּרְדוּן.

אֲהוּרְיָרוֹ של רבי היה עשיר משְׁבוּר המלך; וכשהיה מטיל מספוא לבהמות – היה קולן הולך שלש מילין. והיה מתכַּוֵן להטיל לפניהן את המספוא בשעה שנכנס רבי לבית־הכסא. ואף־על־פי־כן עבר קולו של רבי את קולן, עד שנשמע ליורדי הים.

ואף־על־פי־כן יסוריו של ר' אלעזר בר' שמעון עדיפים מיסורי רבי, שאלו של ראב"ש – מאהבה באו ומאהבה הלכו, ושל רבי–על ידי מעשה באו וע"י מעשה הלכו.

„ע"י מעשה באו" – שפעם אחת הוליכו עגל לשחיטה. ברח העגל והכניס ראשו תחת כנף בגדו של רבי וגעה בבכיה, כמי שאומר: הצילני!... אמר לו רבי: „לֵךְ, לכך נוצרת!"

אמרו: הואיל ואינו מרחם – יבאו עליו יסורים.

„וע"י מעשה הלכו" – שפעם אחת היתה שפחתו של רבי מְכַבֶּדֶת את הבית, היו בני חֻלדה מוטלים שם–וְכִבְּדָתַם. אמר לה רבי: הניחים, „ורחמיו על כל מעשיו"[1] כתוב.

אמרו: הואיל ומרחם – נרחם עליו. (ב"מ פ"ד; ב"ר פ' ל"ג).

קפז אמר ר' יוסי בר אָבִין: כל אותן השנים שהיה חושש רבי את שִׁנָיו לא הפילה עֻבָּרָה בארץ ישראל ולא נצטַעֲרָה יולדת.

רבנו היה עַנְוְתָן הרבה, והיה אומר: כל מה שיאמר לי אדם אני עושה, חוץ ממה שעשו בני בתֵרה לזקני, שירדו מגדולתם והעלו אותו. ואלמלי עלה ראש הגולה לכאן הייתי עומד מפניו. למה? שהוא מיהודה ואני מבנימין, והוא מן הזכרים שביהודה ואני מן הנקבות.

אמר לו ר' חִיָא: הגדול: והרי הוא עומד בחוץ... – נִתְכַּרְכְּמוּ פניו של רבי. כיון שראה ר"ח שנתכַּרְכְּמוּ פניו – אמר לו: ארונו בא. א"ל רבי: צא וראה מי מבקש אותך בחוץ. יצא ולא מצא שום אדם, – וידע שהוא נָזוּף; ואין נְזִיפָה פחותה משלשים יום.

אמר ר' יוסי בר אבין: כל אותם שלשים יום שהיה ר"ח נזוף מרבנו לִמֵּד לרב בן אחותו כל כְּלָלֵי תורה. ואלו הן הִלְכות הַבָּבְלִיִּים.

לסוף שלשים יום בא אליהו, זכור לטוב, בדמותו של ר"ח הגדול אצל רבנו, ונתן ידיו על שניו ומיד נתרפאו. למחר נכנס ר"ח הגדול לפני רבנו, אמר לו: שניך מה הן? אמר לו: משעה שנתת ידך עליהן נתרפאו. אמר לו ר"ח: איני יודע מה היא.

באותה שעה אמר ר"ח: אִי לכן, חַיּוֹת שבארץ־ישראל! אִי לכן, עֻבָּרוֹת שבארץ־ישראל!... כיון שאמר לו ר"ח לרבי: איני יודע מה היא – ידע רבי, שאליהו, זכור לטוב,

[1] תהלים קמ"ה, ט.

בצמרת – בקדחת. בצפרדון – מין תולי בתוך הפה. אהוּריָרוֹ–ממונה על אֻרוֹת הסוסים שלו. שבור המלך – כך שמו של מלך הפרסים. בשעה שנכנס וגו' – כדי שלא ישמע קול צעקתו של רבי מתוך הכאב. את קולן – של הבהמות. עדיפים – גדולים וטובים. קפז) הושש – חולה. עברה – אשה מעוברת. לזקני – להלל, וע' למעלה (פ' הלל הזקן). ראש־הגולה – שבבבל. עומד בחוץ – ראש הגולה. נתכרכמו פניו– הוריקו פניו מחמת בושה. ארונו בא כלו' הביאו אותו לא חי אלא מת, ואין לך להתירא. נזוף מנודה, בשביל שבייש את רבי. אי לכן וגו' – שמעתה לא יגינו עוד עליהן יסוריו של רבי. חיות–מילדות.

היה – והתחיל נוהג בו כבוד. אמר לתלמידיו שיכניסוהו לִפְנִים. אמר לו ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי: ולִפְנִים ממני? אמר לו: חס ושלום, לא יֵעָשֶׂה כן בישראל!.. (ב״ר פ׳ ל״ג).

קפח פעם אחת חש רבי בְּמֵעיו. אמר: כלום יש אדם שיודע, יַיִן תפוחים של נכרים – אסור או מותר? אמר לפניו ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי: פעם אחת חש אַבָּא במעיו, והביאו לו יין תפוחים של נכרי של שבעים שנה, ושתה ונתרפא. אמר לו: כל כך היה בידך ואתה מצערני! בדקו ומצאו נכרי אחד, שהיו לו שלש מאות גַּרְבֵי יין של תפוחים של שבעים שנה – ושתה רבי ונתרפא. אמר: ברוך המקום, שמסר עולמו לשומרים! (ע״ז מ׳).

קפט ר׳ חִיָּא ור׳ שמעון בר רבי היו יושבים, פתח אחד מהם ואמר: המתפלל צריך שיתן עיניו למטה, שנאמר: „והיו עיני ולבי שם״[1]; ואחד אמר: עיניו למעלה, שנאמר: „נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים״[2]. בתוך כך בא אצלם ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, אמר להם: במה עסקתם? אמרו לו: בתפלה. אמר להם: כך אמר אבא: המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, כדי שיתקַימו שני מקראות הללו.

בתוך כך בא רבי לישיבה. ר׳ חיא ור׳ שמעון, שהיו קלים, באו וישבו במקומם; ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, מתוך כָּבְדוֹ, היה מְפַסֵּע והולך. אמר לו אַבְדָן: מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קדוש? א״ל: אני ישמעאל בר׳ יוסי, שבאתי ללמוד תורה מפי רבי. א״ל: וכי אתה הגון ללמוד תורה מפי רבי? א״ל: וכי משה היה הגון ללמוד תורה מפי הגבורה? א״ל: וכי משה אתה? א״ל: וכי רבך אלהים הוא?

בתוך כך באה יבמה לפני רבי. א״ל רבי לאבדן: צא וּבְדְקֶנָּה. לאחר שיצא א״ל ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי לרבי: כך אמר אבא: „איש״[3] נאמר בפרשה, אבל אשה בין גדולה ובין קטנה. א״ל רבי לאבדן: חזור למקומך, שוב לא צריך – כבר הורה זקן. היה אבדן מפסע ובא. א״ל ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי: מי שצריך לו עם קדוש יפסע על ראשי עם קדוש – מי שאין צריך לו עם קדוש היאך יפסע על ראשי עם קדוש? א״ל רבי לאבדן: עמוד במקומך. (יבמ׳ ק״ה).

קצ ישב רבי ואמר: „אסור להטמין את הצונן״. אמר לפניו ישמעאל בר׳ יוסי: אבא התיר להטמין את הצונן. אמר לו: „כבר הורה זקן״...

אמר רב פפא: בא וראה כמה מחבבים זה את זה: שֶׁאִלּוּ ר׳ יוסי קַיָּם היה כפוף ויושב לפני רבי, שהרי ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי ממלא מקום אבותיו היה והיה כפוף ויושב לפני רבי, והוא אומר: „כבר הורה זקן״. (סנה׳ כ״ד).

[1]מלכים א ט׳, ג. [2]איכה ג׳, מא. [3]דברים כ״ה, ז.

שיכניסוהו לפנים—משורות התלמידים שיושבים לפני רבי וקרובים אליו. קפח) אסור או מותר—מחשש נסך. ואתה מצערני — שלא הודעתני. גרבי — חביות. לשומרים — מה שיש להם בשביל הצדיקים. קפט) מפסע והולך — בראשי העם לקצר את דרכו למקומו. אבדן — אבא יודן. מפי הגבורה — מפי הקב״ה. ובדקנה — בדוק בשנותיה אם גדולה היא וזקוקה ליבם או קטנה. בפרשה — בפרשת יבום. שוב לא צריך — לבחק. הורה זקן — ר׳ יוסי. שצריך לו — לתורתו. קצ) אסור להטמין את הצונן — משקה קר אסור להטמינו בשבת בתוך דבר קר, כגון עפר וחול כדי שלא תפוג הצנה. כפוף ויושב — כתלמיד.

קנא רבי היה מספר בשבחו של ר״ח הגדול לפני ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, אמר לו: אדם גדול, אדם קדוש. פעם אחת ראהו ר׳ ישמעאל בבית־המרחץ, ולא עמד ר״ח בפניו. אמר לרבי: אותו תלמיד, שהיית משתבח בו, ראיתיו בבית־המרחץ ולא עמד בפני. אמר רבי לר״ח: מפני מה לא עמדת בפניו? אמר לו ר״ח: מסתכל הייתי באגדת תהלים. כיון ששמע רבי כך, מסר לו שני תלמידים, והיו נכנסים עמו למקומות האפלים, כדי שלא יבא לידי סכנה. (ב״ר פ׳ ל״ג).

קנב רבי ישב ודרש, והריח ריח שום. אמר: מי שאכל שום יצא. עמד ר״ח ויצא, עמדו כלם ויצאו. בשחר מְצָאוֹ ר׳ שמעון ברבי לר״ח. אמר לו: אתה הוא שצערת לאבא. אמר לו: חס ושלום, לא תהא כזאת בישראל. (סנה׳ י״א).

קנג אליהו היה מצוי בישיבה של רבי. פעם אחת, בראש חדש, שהה לבוא. אמר לו רבי: למה שהה מר היום? אמר לו: עד שהעמדתי את אברהם, ורחצתי ידיו, והתפלל, והשכבתיו, וכן ליצחק, וכן ליעקב...

– ויעמידם מר כלם בבת אחת?...

– חושש הייתי, שמא יתחזקו בתפלה ויביאו משיח קודם זמנו.

אמר לו רבי: ויש דֻּגְמָתָם בעולם הזה? אמר לו: יש, ר׳ חִיָּא.

גזר רבי תענית והורידו את ר״ח ובניו. אמרו „משיב הרוח״ – ונשבה רוח; אמרו „מוריד הגשם״ – וירדו גשמים. כשהגיעו לומר „מחיה המתים״ – נזדעזע העולם. אמרו ברקיע: מי גִלָּה רָז זה בעולם? אמרו: אליהו. הביאו את אליהו והלקוהו ששים רצועות של אש. הלך ונדמה להם כדוב של אש וטרדם. (ב״מ פ״ה).

קנד פעם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק. יצא ר״ח ושנה לשני בני אחיו בשוק, לרב ולרַבָּה בר־בר־חָנָה. שמע רבי והקפיד. בא ר״ח לֵיראות לפניו. אמר לו: עִיָּא, רְאֵה מי קורא לך בחוץ. ידע שלבו עליו. ונהג נזיפות בעצמו שלשים יום. ביום השלשים שלח לו: „בואי״ – ובא. א״ל: מפני מה עשית כך? א״ל: שנאמר: „חכמות בחוץ תרנה״[1]. א״ל: אם קרית – לא שָׁנִית, ואם שנית – לא שִׁלַּשְׁתָּ, ואם שלשת – לא פֵרשו לך: „חכמות בחוץ תרנה״ – כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מַכְרֶזֶת עליו מבחוץ. (מו״ק ט״ז).

קנה רבינו שאל לר״ח: מה אתם אומרים „באמה בתה?״ אמר לו: כמזבח בן כרגיו. המריח עליו רבי הרבה. א״ל: אמור אמת – מה אתם אומרים? א״ל: כנשיא בן הדור. (תנחו״ק, וישלח).

[1] משלי א׳, כ.

קנא) מסתכל הייתי וגו׳ — ולא הרגשתי בו. קנב) לא תהא כזאת — ולא יצא אלא כדי שלא יתבייש זה שאכל שום מלצאת אף הוא. קנג) את אברהם—במערת המכפלה. דוגמתם— צדיקים כמותם. נזדעזע העולם — שמא יחיו המתים. וטרדם — גרשם, פזרם. קנד) עיא— חיא, וקרא לו כך בדרך בזיון. שלבו עליו — כועס הוא עליו ונתכוון לנדותו. נזיפות—נדוי. מפני מה עשית כך? — למדת בשוק. מבפנים — בסתר. מכרזת עליו — מפרסמתו. קנה) מה אתם אומרים – למה משל זה שגור בפיכם ומה כונתכם בו? המריח עליו — הפציר בו.

קצו רבי ור״ח היו מהלכים בדרך. כשהגיעו לעיר אחת אמרו: אם יש כאן תלמיד־חכם נלך ונקבל פניו. אמרו להם: יש כאן תלמיד־חכם ומאור־עינים הוא. אמר לו ר״ח לרבי: שב אתה כאן ולא תזלזל בנשיאותך, ואני אלך ואקבל פניו. תְּפָסוֹ רבי והלך עמו. כשנפטרו מלפני אותו תלמיד־חכם — אמר להם: אתם הקבלתם פנים הנראים ואינם רואים — תזכו להקביל פנים הרואים ואינם נראים; אמר לו רבי לר״ח: ואתה היית רוצה לְמָנעני מברכה זו! (חג׳ ה׳).

קצז רבי היה לומד שלשה עשר פנים בהלכה. למד לר״ח שבעה מהם. לסוף חלה רבי. החזיר לו ר״ח אותם שבעה פנים שלמדו, וששה יצאו ממנו. היה שם כובס אחד, שהיה שומע כשהיה רבי לומדם, וידע את כלם. הלך ר״ח אצל הכובס ולמדם מפיו ובא והחזירם לרבי. כשראה רבי אותו כובס, אמר לו: אתה עשית אותי ואת חִיָא. ויש אומרים, כך אמר לו: אתה עשית את חִיָא וחִיָא עשה אותי. (נד׳ מ״א).

קצח יהודה וחִזְקִיָה בני ר״ח היו יושבים בסְעֻדה לפני רבי ולא אמרו כלום. אמר רבי: הַרבו יין לילדים כדי שיאמרו דבר. כיון שנתבסמו פתחו ואמרו: אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי־אבות מישראל, אלו הם: ראש־גולה שבבבל ונשיא שבארץ־ישראל, שנאמר: „והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל״[1]. אמר להם: בני, קוצים אתם מְטילים לי בעיני. אמר לו ר״ח: רבי, אל יֵרַע בעיניך, יין נִתַּן בשבעים אותיות וסוד נִתַּן בשבעים אותיות — נכנס יין יצא סוד. (סנה׳ ל״ה).

קצט בני סִימוֹנְיָא באו אצל רבי, אמרו לו: בבקשה, תן לנו אדם אחד, שיהא דרשן ודַיָּן וחַזָּן וסופר ומַשְׁנֶה ועושה לנו כל צרכינו. נתן להם את לוי בן סוסי. עשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה. באו ושאלוהו בהלכה ולא השיבם, אמרו: שמא לאו בעל הלכה הוא. שאלוהו באגדה ולא השיבם. באו אצל רבי, אמרו לו: זהו שבקשנו ממך? אמר להם: חייכם, שנתתי לכם אדם כמותי. שלח רבי והביאוהו. שְׁאָלוֹ באותה ההלכה — והשיבו; חזר ושאלו באותה האגדה — והשיבו. אמר לו: ולמה לא השבת להם? א״ל: עשו לי בימה גדולה והושיבוני עליה וְזָחָה עלי דעתי. קרא עליו: „אם נבלת בהתנשא ואם זַמּתָ יד לפה״[2] — מי גרם לך להתנבל בדברי תורה? על שנִשֵּׂאתָ בהם עצמך. (ירוש׳ יבמ׳).

ר שני אִלְמים היו בשכונתו של רבי, וכל אֵימַת שהיה רבי נכנס לבית המדרש היו נכנסים אף הם ויושבים לפניו, מנענעים בראשיהם ומרחשים בשפתותיהם. בקש רבי עליהם רחמים ונתרפאו, ונמצאו שהם יודעים הלכה וסִפְרָא וסִפְרֵי ותוֹסֶפְתָּא וכל התלמוד. (חג׳ ג׳).

[1] ישעיה ח׳, יד. [2] משלי ל׳, לב.

קצו) ומאור עינים — עור, והוא לשון כבוד, כמו „סגי נהור״ בארמית. פנים הנראים ואינם רואים — פני עור. פנים הרואים ואינם נראים — פני שכינה. קצז) שלשה עשר פנים — אופנים ודרכים. יצאו ממנו — נתעלמו ממנו. קצח) יין... סוד — כל אחת עולה בגימטריא שבעים. קצט) חזן—מלמד תינוקת ושמש ביהכינ. זחה עלי דעתי — נתגאיתי. ר) וכל אימת— כל שעה. ספרא — מדרש הלכה של תורת־כהנים. ספרי — מדרש הלכה של במדבר ומשנה תורה.

רא אמר ר׳ חָנִי: לא ידעו חכמים מהו סְרוּנִין וַחֲלוּגְלוּגוֹת ומַטאטֵא, ומי גדול—בחכמה או בשנים? אמרו: נלך ונשאל בבית רבי. באו לשם. אמרו זה לזה: יִכָּנֵס פלוני תחלה, יכנס פלוני תחלה: יצאה שפחה של בית רבי. אמרה להם: הכנסו לְשָׁנִים. התחילו נכנסים קטעים קטעים. אמרה להם: למה אתם נכנסים סרוגין סרוגין? — היה שם בחור אחד טעון פַּרְפְּחִינִין, נפלו מידו. אמרה לו: בחור, נתפזרו חֲלוּגְלוּגֶיךָ. הריני מביאה מַטְאטֵא — והביאה מְכַבֶּדֶת. (ירוש׳).

רב פעם אחת נזדמן רבי למקומו של ר׳ אלעזר בר׳ שמעון. אמר לאנשי המקום: יש לו בן לאותו צדיק? אמרו לו: יש לו בן, וכל זונה שהיא נשכרת בשנים — שׂוֹכַרְתּוֹ בארבעה. הביאוהו לפני רבי — וּסְמָכוֹ וּמְסָרוֹ לר׳ שמעון בן אִיסִי בן לְקוֹנְיָא אחי אמו. בכל יום היה אומר: אלך לכפר שלי. אמר לו ר׳ שמעון בן אִיסִי: חָכָם עָשׂאוּךָ וטַלִּית של זָהָב פָּרְסוּ עליך ורַבִּי קָרְאוּ לך — ואתה אומר: „אלך לכפר". א״ל: „בשבועה, שלא אמר עוד". כשהגדיל, בא וישב בישיבה של רבי. שמע רבי קולו ואמר: קול זה דומה לקולו של ר׳ אלעזר בר׳ שמעון. אמרו לו: בנו הוא. קרא עליו: „פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם"[1]. „פרי צדיק עץ חיים"— זה ר׳ יוסי בן ר׳ אלעזר בר׳ שמעון, „ולוקח נפשות חכם" — זה ר׳ שמעון בן איסי בן לקוניא.

כשמת ר׳ יוסי — הביאוהו למערת אביו. היה עֲכָן כרוך על המערה. אמרו לו: עֲכָן, עֲכָן! פתח פיך ויכנס בן אצל אביו — ולא פתח להם. כסבורים העם לומר שזה גדול מזה. יצתה בת־קול ואמרה: לא מפני שזה גדול מזה — אלא זה היה בצער מְעָרָה, וזה לא היה בצער מערה. (ב״מ פ״ה).

רג פעם אחת נזדמן רבי למקומו של רבי טרפון. אמר לאנשי המקום: יש לו בן לאותו צדיק שהיה מְקַפֵּחַ את בניו? אמרו לו: בן אין לו, בן בת יש לו; וכל זונה שנשכרת בשנים שוכרתו בארבעה. הביאוהו לפניו. א״ל רבי: אם תחזור בך — אתן לך בתי. — חזר בו. יש אומרים: נְשָׂאָהּ וגרשה, ויש אומרים: לא נשאה כלל, כדי שלא יאמרו: בשביל זו חזר זה. (שם פ״ד).

רד בתו של אַחֵר באה לפני רבי. אמרה לו: רבי, פרנסני. אמר לה: בת מי את? אמרה לו: בתו של אחר אני. אמר לה: עדַיִן יש מזרעו בעולם? והלא נאמר „לא נין לו ולא נכד בעמו"[2]! אמרה לו: רבי, זכור תורתו ואל תזכור מעשיו. מיד ירדה אש מן

[1]משלי י״א, ל. [2]איוב י״ח, יט.

רא) חכמים — תלמידים. מהו סרוגין וגו׳ — פירושן של המלים הללו. ומי גדול — לענין כניסה בראש לביהמ״ד. בחכמה או בשנים — מי שחכם ביותר או מי שזקן ביותר. קטעים קטעים — בערבוביא ושלא כסדרם. פרפחינין — מין צמח (פאַרטולאַק). מכבדת — יעה שמכבדין בו הבית. רב) נשכרת — לעבירה. בשנים — בשני זהובים. שוכרתו — מחמת יפיו. סמכו — סמך עליו את ידו, קרא לו שם רבי. עכן — נחש. זה היה בצער מערה — ר׳ אלעזר בר׳ שמעון התחבא במערה עם אביו, כמסופר למעלה (עי׳ פ׳. „רשב״י ובנו"). רג) שמקפח את בניו — שהיה רגיל להשבע בכל פעם „אקפח (אשכל) את בני". רד) של אחר — של אלישע בן אבויה.

השמים וסִכְסְכָה ספסלו של רבי. בכה רבי ואמר: ומה למִתְנַנִּין בתורה כך, למשתבחין בה על אחת כמה וכמה. (חג' ט"ז).

רה רבי פתח אוצָרות בשני בצֹרת, ואמר: יִכָּנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי הלכה, בעלי הגדה, אבל עמי־הארץ אל יכנסו. דָחק יונתן בן עמרם ונכנס. אמר לו: רבי, פרנסני. א"ל: בני, קָרִיתָ? א"ל: לאו. — שָׁנִיתָ? לאו. א"ל: אם כן במה אפרנסך? א"ל: פרנסני ככלב וכעורב. פִרנסו. לאחר שיצא ישב רַבי ונצטָעֵר. אמר: אוי לי שנתתי פִּתִּי לעם־הארץ! אמר לפניו ר' שמעון בר רבי: שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה לֵהָנות מכבוד תורה מִימיו? בדקו וּמצאו. אמר רבי: יכנסו הכל. (ב"ב ח').

רו אמר רבי: אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי־הארץ.

מעשה והטילו דמי עטרה למלך על טְבֶרְיָא. באו בני טבריא לפני רבי ואמרו לו: יֵשבו חכמים עמנו. אמר להם: לא. אמרו לו: נברח. אמר להם: ברחו. ברחו חֶצְיָם, סִלק להם המלך חצי הדמים. באו אלו שנשתַירו לפני רבי ואמרו לו: ישבו חכמים עמנו. אמר להם: לא.

— נברח.

— ברחו.

ברחו כלם ולא נשתַיר אלא כובס אחד. הטילו דמי העטרה על הכובס. ברח הכובס — ופקעה העטרה.

אמר רבי: ראיתם, שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי־הארץ. (שם).

רז היו שלשה עשר אחים, ומתו שנים עשר בלא בנים. באו נשיהם לפני רבי ובקשו להתיַבם. אמר רבי לְיָבָם: לֵךְ וְיַבמן. אמר לו: אין בידי לפרנסן. והן אומרות: אנו נפרנס את הבית, כל אחת ואחת חדש בשנה. אמר הוא: ומי יפרנס בחדש העִבור? אמר רבי: אני אפרנס בחדש העבור. התפלל עליהם והלכו להם. לאחר שלש שנים באו טעונים שלשים וששה תינוקות. באו ועמדו לפני ביתו של רבי. אמרו לרבי: כפָר של תִינוקות מבקשים לשאול בשלומך. הציץ רבי מן החלון וראה אותם. אמר להם: מה מעשיכם כאן? אמרו לו: אנו מבקשים שתתי לנו פרנסת אותו חדש העבור. נתן להם פרנסת חדש העבור. (ירוש' יבמ').

רח רבי מכבד עשירים.

בוניוס בן בוניוס בא לפני רבי. אמר להם: פַּנו מקום לבן מאה מנה. בא אדם אחר, אמר להם: פנו מקום לבן מאתים מנה. אמר לפניו ר' ישמעאל בר' יוסי: רבי, אביו של זה יש לו אלף ספינות בים וכנגדן אלף עֲיָרות ביבשה. אמר לו: כשאתה מגיע אצל אביו, אמור לו: אל תשגרהו לפני בכלים הללו. (עיר' פ"ו).

וסכסכה — לתכה והרכה. למתננים — למזולזלים. רה) פתח אוצרות — של תבואה לחלקה לעניים. רו) פורענות — גזרת המלכות. הטילו דמי עטרה — מס בשביל עטרה למלך. ישבו חכמים עמנו — ועיר של חכמים פטורה ממס. סִלק להם וגו' — פטר אותם מחצי המס. רח) מקום לבן מאה מנה — לפי כבוד ממונו. יש לו אלף ספינות וגו' — ואין המקום לפי רב עשרו. בכלים הללו — בבגדים פחותים שאין להכיר על פיהם את עשרו.

רט אנטונינוס ורבי לא פסקו משלחנם לא צְנוֹן ולא חֲזֶרֶת ולא קִשׁוּת, לא בימות־החמה ולא בימות־הגשמים. (ע"ז י').

רי רבנו אמר לרבי אָפֵּס: כְּתוֹב אגרת אחת משמי לאדוננו המלך אנטונינוס. כתב לו: „מן יהודה הנשיא לאדוננו המלך אנטונינוס". נְטָלָהּ וּקְרָאָהּ וּקְרָעָהּ. אמר לו: כְּתוֹב: „מן יהודה עַבְדְּךָ לאדוננו המלך אנטונינוס". א"ל: מה אתה מבזה על כבודך? א"ל: וכי טוב אני מזקני? לא כך אמר יעקב: „כה אמר עַבְדְּךָ יעקב"[1]... (ב"ר פ' ע"ה).

ריא מעשה באנטונינוס שבא לְקֵיסָרִין. שלח אחרי רבנו הקדוש. הלך עמו ר' שמעון בנו ור' חִיָּא הגדול. ראה שם ר' שמעון לְגְיוֹן אחד נאה ומשובח, ראשו מגיע לכותָרות של עמודים. אמר לו לר"ח: ראה כמה פטומים עגלים של עֵשָׂו! נְטָלוֹ והוליכו לשוק, ראה סל של ענבים ושל תאנים וזבובים עליהם. אמר לו ר"ח: זבובים אלו ואותו לגיון שָׁוִים. כשעלה ר' שמעון אצל אביו, א"ל: כך. אמרתי לר"ח וכך השיב לי. א"ל: כל כך נתן ר"ח הבבלי ממש בהם, שהשוה אותם לזבובים! לגיונים אלו אינם ספונים לכלום, אבל זבובים — הקדוש־ברוך־הוא עושה בהם שליחותו. (תנח' וישב).

ריב אמר לו אנטונינוס לרבי: מפני מה חמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב? א"ל: אלו היה חִלּוּף הדבר אף כך היית שואלני. א"ל: כך אני אומר לך — מפני מה שוקעת במערב? א"ל: כדי לִתֵּן שלום-לקונה, שנאמר: „וצבא השמים לך משתחוים"[2]. א"ל: ותבוא עד חצי הרקיע ותתן שלום ותִכָּנֵס? — משום פועלים ומשום עוברי־דרכים. (סנה' צ"א).

ריג שאל אנטונינוס את רבנו הקדוש: מהו להתפלל בכל שעה? אמר לו: אסור. א"ל: למה? א"ל: שלא ינהג קלות־ראש בגבורה. לא קבל ממנו. מה עשה רבנו הקדוש? השכים אצלו, א"ל: קִירִי כֵּירֵי! לאחר שעה נכנס אצלו, א"ל: אִמְפּוֹרָטוֹר! ולאחר שעה א"ל: שלום עליך, המלך! א"ל אנטונינוס: מה אתה מבזה במלכות? א"ל רבי: ישמעו אזניך מה שפיך אומר: ומה אתה, שאתה בשר־ודם, השואל בשלומך בכל שעה אתה אומר „מבזה"; מלך מלכי המלכים — על אחת כמה וכמה שלא יהא אדם מטריחו בכל שעה. (תנח' מקץ).

ריד אנטונינוס בא לפני רבי, אמר לו: התפלל עלי. אמר לו: יהי רצון שתנצל מן הצנה. א"ל: רבי, אין זו תפלה; עוד כסות אחת — והצנה הולכת. אמר לו: יהי רצון, שתנצל מן השרב. א"ל: זו ודאי תפלה היא. הלואי ותתקבל תפלתך, שנאמר: „ואין נסתר מחמתו"[3]. (ירוש' סנה').

רטו אמר לו אנטונינוס לרבי: רצוני שימלך אַסְוֵירוּס בני תחתי ושתֵּעָשֶׂה טְבֶרְיָא קְלָנְיָא, ואם אני אמר לשרים דבר אחד — יעשוהו, שנים — לא יעשוהו. הביא רבי אדם אחד

[1]בראשית ל"ב, ה. [2]נחמיה ט', ו. [3]תהלים י"ט, ז.

רט) צנון חזרת — ירקות חריפים ומרים שגוררים את האכילה. קישות — קשואים, ויפים לעכול, כלו' שלא חסר שלחנם מתיקוני מאכל כלום. רי) מזקני — מיעקב אבינו, ששלח לעשו בלשון זו. ריא) לגיון — גדוד אנשי צבא. פטומים — אבוסים, שמנים. ספונים — חשובים. ריב) משום פועלים וגו' — שלא תבוא עליהם השמש פתאֹם. ריג) בגבורה — בהקב"ה. קירי כירי! — שלום למלך! אמפורטור — קיסר גדול. רטו) קלניא — בת-חורין ממס. הביא רבי אדם אחד וגו' — מפני שנתירא רבי מפני שרי המלכות לדבר בפירוש עשה כל אלה בדרך רמז.

והרכיבו על חברו ונתן לו לעליון יונה בידו ואמר לתחתון, שיאמר לעליון, שיפריח היונה מידו. אמר אנטונינוס: משמע שכך אמר לי – אתה בקש מהם: אסוירוס בני ימלך תחתי – ואמור לאסוירוס, שתעשה טבריא קלניא.

אמר לו אנטונינוס לרבי: שרי רומי מצערים אותי. הכניסו רבי לגנה. בכל יום היה עוקר לפניו קלח אחד של צנון מן הערוגה. אמר אנטונינוס: משמע שכך אמר לי: הרגם אחד אחד ולא תתגרה בהם בכלם.

היתה לאנטונינוס בת אחת ושמה גִירָא, ועברה עבֵרה. שלח אנטונינוס לרבי נַרְגִירָא. שלח לו רבי כּוּסְבַּרְתָּא. שלח לו כָּרָתָא. שלח לו רבי חַסָּא.

בכל יום ויום היה שולה אנטונינוס מרצוף מלא זהב פרוך וחטים על פיו, ואמר לשליח: הוליך חטים לרבי. אמר רבי לאנטונינוס: איני צריך לזהב שלך, ש׳יש לי הרבה. א״ל אנטונינוס: יהא למי שיבואו אחריך ויתנו למי שיבואו אחרי.

היתה לו לאנטונינוס מערה אחת, שהיה הולך בה מביתו לבית רבי, וכל יום מביא עמו שני עבדים, אחד הרג על פתחו של בית רבי ואחד על פתח ביתו. ואמר לו לרבי: בשעה שאבוא לא יהא נמצא אדם עמך. פעם אחת מצא את ר׳ חנינא בר חָמָא שהיה יושב שם. אמר לרבי: ולא אמרתי לך – בשעה שאבוא לא יהא נמצא אדם עמך? א״ל רבי: אין זה בן־אדם. אמר אנטונינוס: אמור לו, שילך ויקרא לאותו עבד שישן על הפתח. הלך ר׳ חנינא בר חמא ימצאו שמת. אמר: מה אעשה? אלך ואמר לו שמת – אין משיבין על הקלקלה; אניהנו ואלך – אָהָא מזלזל במלכות. בקש רחמים על העבד והחיהו ושגרו. אמר אנטונינוס: יודע אני, שאפילו הקטן שבכם מחיה מתים, ואף על פי כן בשעה שאני בא לא יהא אדם נמצא עמך.

בכל יום היה אנטונינוס משמש לפני רבי, מאכילו ומשקהו, וכשהיה רוצה רבי לעלות על מטתו, היה אנטונינוס שוהה לפניו ואמר לו: עלה עלי למטתך. א״ל רבי: לאו דרך־ארץ היא לזלזל במלכות כל כך. אמר אנטונינוס: מי ישימני מצע תחתיך לעולם־הבא. א״ל אנטונינוס: יש לי חלק לעולם־הבא? – הן. – והלא נאמר: „ולא יהיה שריד לבית עשו״[1]? – בעושה מעשה עֵשו.

כשמת אנטונינוס אמר רבי: נתפרדה החבילה: (ע״ז י׳).

רטז אַרְטְבָן שלח לרבי מרגליות יקרות. אמר לו: שלח לי דברים טובים כמותן. שלח לו מזוזה. שלח ואמר לו: אני שלחתי לך דבר שאין לו שומא, ואתה שולח לי דבר השוה פולר אחד! א״ל: חפצי והפציך לא ישוו בה. ולא עוד, אלא שאתה שלחת לי דבר שאני צריך לשמור אותו, ואני שלחתי לך דבר שאתה ישן והוא שומר אותך. (ב״ר פ׳ ל״ה).

[1] עובדיה א׳, יח.

נרגורי – מין ירק של גרגרין, לרמז; כלו׳ „גר גירי״ (זנתה גירא בתי). כוסברתא – גר (קאריאנדער), כלו׳ „כוס ברהא״ (הרוג הבת, בארמית). כרתי – חציר; כלו׳ הרי יכרת זרעי. חסא – מין צמח (סאלאט); כלו׳ חוס עליה. מרצוף – שק עור. זהב פרוך – גרגרי זהב. למי שיבואו אחריך – לבניך. אין זה בן אדם – כלו׳ דומה למלאך. על הקלקלה – על מאורע רע (והוא לא ידע שהמלך הרג את העבד). נתפרדה החבילה – בטלה החבורה, שהיו קשורים זה בזה ועכשו נתפרדו. רטז) ארטבן – שם של שר רומי. שאין לו שומא – שאין ערוך לו לרוב יקרו. פולר – מטבע קטנה.

ריז אמר לו מין אחד לרבי: מי שיצר הרים לא ברא רוח ומי שברא רוח לא יצר הרים, שנאמר: „כי הנה יוצר הרים ובורא רוח"[1]. א"ל: שוטה, הַשפל לסופו של מקרא— „ה' צבאות שמו"[1]. א"ל: תן לי זמן שלשה ימים ואחזיר לך תשובה. ישב רבי שלש תעניות. כשבקש לסעוד אמרו לו: מין עומד בפתח. אמר: „ויתנו בברותי ראש"[2]. א"ל: רבי, מבַשר טובות אני לך, לא מצא אויבך תשובה ונפל מן הגג ומת. א"ל: רצונך שתסעַד אצלי? אמר לו: הן. לאחר שאכלו ושתו. א"ל: כוס של ברכה אתה שותה או ארבעים זהובים אתה נוטל? א"ל: כוס של ברכה אני שותה. יצאה בת־קול ואמרה: כוס של ברכה שוה ארבעים זהובים.

אמר רב יצחק: עדין יֶשְנָה לאותה משפחה בין גדולי רומי וקוראין אותה „משפחת בר לִוְיָאנוס". (חול' פ"ז).

ריח בשעת פטירתו של רבי אמר: לבני אני צריך. נכנסו בניו אצלו. אמר להם: הִזָהרו בכבוד אמכם; נר יהא דָלוק במקומו, שלחן יהא ערוך במקומו, מטה תהא מֻצעת במקומה; יוסף חַפָּנִי, שמעון אפרתי — הם שִמשוני בחיי והם יְשַמשוני במותי.

אמר להם: לחכמי ישראל אני צריך. נכנסו אצלו חכמי ישראל. אמר להם: אל תספדוני בעיָרות והושיבו ישיבה לאחר שלשים יום; שמעון בני — חכם, גמליאל בני — נשיא, חנינא בר חמא יֵשב בראש.

אמר להם: לבני קטן אני צריך. נכנס ר' שמעון אצלו. מסר לו סִדְרֵי חכמה.

אמר להם: לבני גדול אני צריך. נכנס ר' גמליאל אצלו. מסר לו סדרי נשיאות. אמר לו: בני, נהוג נשיאותך ברמים, זרוק מרה בתלמידים.

ביום פטירתו של רבי גזרו חכמים תענית ובקשו רחמים. אמרו: כל מי שיאמר: „רבי מת" — יִדָקר בחרב. עלתה שפחתו של רבי לגג ואמרה: עליונים מבקשים את רבי ותחתונים מבקשים את רבי; יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים. כיון שראתה שהוא מצטער הרבה אמרה: יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים. ולא פסקו חכמים מלבקש רחמים. נטלה כד וזרקה מן הגג — נשתתקו חכמים, ויצאה נשמתו של רבי.

אמרו לו חכמים לבר־קפרא: לֵך ראה. הלך ומצא שהוא מת. קרע בגדו והחזיר את הקֶרע לאחוריו. פתח ואמר:

אֶרְאֶלִים וּמְצוּקִים אָחֲזוּ בַּאֲרוֹן־הַקֹּדֶש,
נִצְּחוּ אֶרְאֶלִים אֶת הַמְּצוּקִים—וְנִשְבָּה אֲרוֹן־הַקֹּדֶש.

אמרו לו: מת? אמר להם: אתם אמרתם, אני לא אמרתי.

[1] עמוס ד', יג. [2] תהלים ס"ט, כב.

ריז) מין עומד בפתח — מין אחר היה. ויתנו בברותי וגו' — כלו' אפילו בשעת סעודה אין לי מנוחה מפני המינים. אויבך — המין הראשון. כוס של ברכה וגו' — בשכר בשורה. ריח) במקומי — כמו בחיי. חיפני — מעיר חיפה. והושיבו ישיבה וגו' — כלו' שתחזרו לעסוק בתורה ולא תרבו בהספד. ישב בראש — הישיבה. ברמים — בחשיבות. זרוק מרה— הטל אימה בשעת הצורך. עליונים... ותחתונים — מלאכים ובני אדם. מצטער הרבה — בגסיסה. אראלים ומצוקים — מלאכים וצדיקים מצוקי ארץ.

בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: רבונו-של-עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה. יהי רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתי.

יצאה בת-קול ואמרה: „יבוא שלום ינוחו על משכבותם"[1].

אותו היום שמת רבי יצאה בת-קול ואמרה: כל מי שהיה בשעת פטירתו של רבי הריהו מזומן לחיי העולם-הבא.

כובס אחד — בכל יום היה בא לפניו, באותו היום לא בא. כיון ששמע כך עלה לגג ונפל לארץ ומת. יצאה בת-קול ואמרה: אף אותו כובס מזומן לחיי העולם-הבא. (כת' ק"ג, ק"ד).

ריט משמת רבי בטלה ענוה ויראת-חטא. (סוטה מ"ט).

רכ ר' חנינא ור"ח כשהיו מתקוטטים זה בזה, א"ל ר' חנינא לר"ח: בי אתה מתקוטט? אם חס ושלום תשתכח תורה מישראל—אחזירנה מפלפולי. א"ל ר"ח: ואני אעשה לתורה שלא תשתכח מישראל. מה אעשה? אלך ואזרע פשתן, ואארוג רשתות. ואצוד צבאים, ואאכיל את הבשר ליתומים, ומן העורות אתקן מגלות ואכתוב חמשה חומשי תורה ואעלה לעיר שאין בה מלמדי תינוקות ואקריא לחמשה תינוקות חמשה חומשין, ואשנה לששה תינוקות ששה סדרי משנה, ואמר לכל אחד ואחד: „עד שאחזור יאבוא הקריאו והשנו זה לזה" — ובכך אעשה שלא תשתכח תורה מישראל.

וזהו שאמר רבי: כמה גדולים מעשי חיא! אמר לו ר' שמעון בר רבי: אפילו ממך? א"ל: הן. א"ל ר' ישמעאל בר' יוסי: אפילו מאבא? — א"ל: חס ושלום, לא תהא כזאת בישראל: (שם).

רכא ר' חיא לא היה מלאך-המות יכול לקרב אצלו. פעם אחת נדמה לו כעני, בא והקיש על הדלת, אמר לו: הוציאו לי פת. הוציאו לו. אמר לו: ואינך מרחם על עני—מפני-מה אין אתה מרחם עלי?— הראהו שבט של אש. מסר לו ר"ח את נשמתו. (מו"ק כ"ח).

רכב ריש-לקיש היה מציין מערות של חכמים. כשהגיע למערתו של ר"ח נתעלמה ממנו. חלשה דעתו. אמר: רבונו-של-עולם! לא פלפלתי בתורה כמותו? יצאה בת-קול ואמרה: בתורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא רבצת. (סוטה מ"ט).

רכג אמר רב חביבא: סח לי רב חביבא בר סורמקי: ראיתי תלמיד חכם אחד שהיה אליהו מצוי אצלו, שבבקר היו עיניו יפות ולערב היו דומות כאלו נשרפו באור. אמרתי לו: מה זאת? אמר לי: בקשתי מאליהו: הראני את החכמים כשהם עולים לישיבה של רקיע. אמר לי: בכלם רשאי אתה להסתכל חוץ מכסאו של ר"ה, שלא תסתכל בו. — „מה סמניהם?" — כלם כשהם עולים ויורדים, הולכים מלאכים עמם. חוץ מכסאו של ר"ח, שמעצמו עולה ויורד. לא יכולתי לשלוט בעצמי ונסתכלתי בו; באו שני ניצוצות של אש והכונו וסמאו עיני. למחר הלכתי ונשתטחתי על מערת ר"ח ואמרתי: „רבי, משנתך אני שונה" — ונתרפאתי. (ב"מ פ"ה).

[1] ישעיה נ"ז, ב.

רכ) מפלפולי — ע"י חריפותי. ואארוג — אקלע. רכב) רבצת — למדת לאחרים.

רכד אמר ריש־לקיש: הריני כפרת ר״ח ובניו, שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה; חזרה ונשתכחה – עלה הלל הבבלי ויסדה; חזרה ונשתכחה – עלו ר״ח ובניו ויסדוה. (סוכה כ׳).

XIX. (שִׁמְעוֹן) בַּר־קַפָּרָא.

רכה רַבִּי עשה סעודת משתה בנו, הזמין רבי לכל החכמים ושכח להזמין לבר־קפרא. הלך וכתב על שער הבית:

„אַחֲרִית כָּל שִׂמְחָה מָוֶת –
וּמַה יִתְרוֹן לְשִׂמְחָתְךָ?״

יצא רבי וראה, אמר: מי עשה לנו כך? אמרו: ב״ק, ששכחת להזמינו. הלך ועשה סעודה אחרת והזמין לחכמים ולב״ק עמהם. כיון שישבו לאכול היה ב״ק אומר על כל תבשיל ותבשיל שהביאו לפניהם שלש מאות משלי שועלים. והיו הדברים עֲרֵבִים עליהם, נִצְטַנְּנוּ התבשילים ולא טעמו מהם כלום. אמר רבי לשַׁמָּשָׁיו: מפני מה התבשילים נכנסים ויוצאים ואין טועם מהם כלום? אמרו לו: מפני זקן אחד שיושב שם ואומר שלש מאות משלים על כל תבשיל ותבשיל. נכנס רבי אצלו ואמר לו: למה אתה עושה כך? הַנַּח להם לאורחים שיאכלו! אמר לו: וכי סָבוּר אתה בשביל תבשיליך באתי? ומתוך שהיו מפַיסים זה את זה עשו שלום ביניהם. (ויק״ר פ׳ כ״ח; קה״ר פ׳ א׳; ירוש׳).

רכו רבי עשה משתה נִשּׂוּאִים לר׳ שמעון בנו ולא הזמין לב״ק. כתב על בית־החופה: „עשרים וארבעה אלף רבוא דינרים יצאו לבית־חופה זה ולא הזמין לב״ק״. ואמר עליו: אם לעוברי רצונו כך – לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. הזמינו. חזר ואמר: לעושי רצונו בעולם־הזה כך, לעולם־הבא על אחת כמה וכמה. (נד׳ ג׳).

רכז רבי היה מכבד את בן־אֶלְעָשָׂה. אמר לו ב״ק: הכל שואלים את רבי ואתה אין אתה שואלו! א״ל: מה נשאל? א״ל: שְׁאַל:

מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָפָה
הוֹמִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתָהּ מְפַחֶדֶת כָּל בַּעֲלֵי־כְנָפַיִם.
רָאוּהָ נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ וִישִׁישִׁים קָמוּ עָמָדוּ.
הַנָּס יֹאמַר: הוֹ הוֹ! וְהַנִּלְכָּד נִלְכַּד בַּעֲוֹנוֹ.

הפך רבי פניו וראהו שוחק. אמר רבי: אֵינִי מַכִּירְךָ, זקן! – וידע שלא יִתְמַנֶּה בימיו. (ירוש׳ מו״ק).

רכה) נצטננו התבשילים — שנמשכו הקרואים אחרי המשלים. רכו) לעוברי רצונו — של הקב״ה, והכונה על רבי; ולהכעיסו אמר כך. כך — כל כך עושר וגדולה. רכז) בן אלעשה — התנו של רבי, ועשיר גדול היה, אבל לא בן־תורה. שואלים את רבי — בהלכה; ונתכון ב״ק לבישו. משמים נשקפה וגו׳ — כל אלו הם דברי לגלוג ועקיצות מכוונים כלפי בן־אלעשה, ואין לעמוד על כונתם. איני מכירך — כלו׳, איני רוצה לחכירך. ולשון כעס וקפידא היא, על שבייש ב״ק את חתנו. שלא יתמנה — שלא יהא נסמך לרב וחכם.

רכח מעשה בשני תלמידים שהיו יושבים לפני ב"ק. הביאו לפניו כְּרוּב וְדוּרְמַסְקִין וּפַרְגִּיּוֹת. נתן ב"ק רשות לאחד מהם לברך. קָפַץ וברך על הפַּרְגִּיּוֹת. לִגְלֵג עליו הברו. כעס ב"ק, אמר: לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס; אם חברך דומה כמי שלא טעם בשר מעולם — אתה על מה לגלגת עליו? חזר ואמר: לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס; אם חכמה אין כאן — זקנה אין כאן? (בר' ל"ט).

XX. רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ (רֵישׁ־לָקִישׁ).

רכט מעשה באשה אחת שהריחה מאכל ביום־כפורים. באו לפני רבי. אמר: לכו וְלַחֲשׁוּ לה, שיום־כפורים הוא. לחשו לה ונלחשה. קראו על הָעֻבָּר: „בטרם אצרך בבטן ידעתיך"[1] — ויצא ממנה ר' יוחנן. (יומא פ"ב).

רל ר"י עִבְּרַתּוּ אִמּוֹ — מת אביו, נולד — מתה אמו. (קיד' ר"א).

רלא אמר ר"י: שנים עשר תלמידים היו לו לר' אוֹשַׁעְיָא בְּרַבִּי ושמונה עשר ימים גָּדַלְתִּי ביניהם ולמדתי לב כל אחד ואחד והכמת כל אחד ואחד. (עיר' נ"ג).

רלב אמר ר"י: אני נִשְׁתַּיַּרְתִּי מִשַּׁפִּירֵי ירושלים.

הרוצה לראות יָפְיוֹ של ר"י, יביא כוס של כסף צרוף וימלאנו גרעינים של רמון אדום, ויַעֲטֵר כְּלִיל של וֶרֶד אדום על פיו, וְיַנִּיחֵנוּ בין הַחַמָּה לצל — ואותו זהר מֵעֵין יפיו של ר"י הוא. (ב"מ פ"ד)

רלג ר"י היה עולה במעלות, והיו סומכים אותו רב אַמִּי ורב אַסִּי. נשברה המעלה תחתיו — עלה וְהֶעֱלָם. אמרו לו הכמים: וכי מאחר שכחך גדול כל־כך—למה לך לְסָמְכָךְ? אמר להם: אם כן מה אניח לעת זקנה? (כת' ס"ב).

רלד ר"י חלה, נכנס אצלו ר' חֲנִינָא. אמר לו: חביבים עליך יסורים? א"ל: לא הם ולא שְׂכָרָם... א"ל: תן לי ידך. נתן לו ידו והעמידו.

רבי אלעזר הלה. נכנס אצלו ר"י וראהו שהוא ישן בבית אָפֵל. גלה ר"י זרועו ונפלה אורה. ראה את ר' אלעזר שהיא בוכה. אמר לו: למה אתה בוכה? אם משום תורה שלא הרבית? — שנינו „אחד המרבה ואחד הממעיט — ובלבד שיכַּוֵּן לבו לשמים":

[1] ירמיה א', ה.

רכח) כרוב — מין ירק (קאהל). דורמסקין — שזיפים של דמשק. פרגיות — אפרוחי תרנגולים. לברך — על שלשת המאכלים, כל אחד כדינו. שלא טעם טעם בשר — והבשר היה חביב עליו לברך עליו בתחלה. זקנה יש כאן — כלו׳ הרי אני זקן והיה לך לשאלני על מה מברכין תחלה. רכט) שהריחה מאכל ביוה"כ — ונתאותה לאכול. ונלחשה - כלו׳ נשמעה ללחש ופסקה תאותה. העובר — הולד בבטן אמו. רלב) משפירי — מבעלי יופי. ויעטר כליל של ורד — יתן סביב לו זר של שושנים. רלג) אם כן מה אניח וגו׳ — אם אוציא כחי עכשו, מה אניח וגו׳. רלד) והעמידו — ממטתו, כלו׳ נתרפא.

ואם משום מזונות? — לא כל אדם זוכה לשני שלחנות; ואם משום בנים? —זו היא העצם של בני העשירי!

אמר לו: על אותו יופי שיבלה בעפר אני בוכה... אמר לו: על זה ודאי יש לך לבכות... — ובכו שניהם.

בינתים אמר לו ר"י: חביבים עליך יסורים? אמר לו: לא הם ולא שכרם... אמר לו: תן לי ידך... נתן לו ידו — והעמידו... (בר' ה').

רלה אִילְפָא ור"י היו עוסקים בתורה היתה להם השעה דחוקה הרבה. אמרו: נלך ונעסוק בסחורה, ונקַים בעצמנו „אפס כי לא יהיה בך אביון"[1]. הלכו וישבו תחת כותל רעוע ואכלו. באו שני מלאכי־השרת. שמע ר"י אחד אומר לחברו: נַפִּיל עליהם את הכתל ונהרגם, שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה. אמר לו חברו: הנח להם, יש בהם אחד שהשעה עומדת לו. אמר לו ר"י לאילפא: שמעת דבר? א"ל: לא. אמר ר"י: מִשֶּׁשָּׁמַעְתִּי אני ואילפא לא שמע, מִכְּלָל, שלי עומדת השעה. א"ל ר"י: אחזור ואקַים בנפשי „כי לא יחדל אביון מקרב הארץ"[2]. ר"י חזר, אילפא לא חזר. עד שבא אילפא מָלַךְ ר"י. אמרו לו: אילו היית יושב ועוסק בתורה לא היית מולך אתה? הלך ונִתלה בתורן הספינה ואמר: אם יש שישאלני, דבר במשנת ר' חיא ור' אושעיא ולא אפשט לו ממשנתנו — אני נופל מתורן הספינה וטובע. (תעג' כ"א).

רלו מעשה בר"י שהיה מטַיל ועולה מטבריא לצפורי והיה סמוך על כתפו של ר' חיא בר אבא תלמידו. הגיעו לבית־שדה, אמר ר"י: רואה אתה בית־שדה זה, שהיה שלי ומכרתיו, בשביל שבקשתי לעסוק בתורה. הגיעו לבית־זית, אמר: רואה אתה בית־זית זה, שהיה שלי ומכרתיו, בשביל שבקשתי לעסוק בתורה. הגיעו לבית־כרם, אמר: רואה אתה בית־כרם זה, שהיה שלי ומכרתיו, בשביל שבקשתי לעסוק בתורה. התחיל ר' חיא בוכה. אמר לו: מפני מה אתה בוכה? א"ל: בוכה אני, שלא הִנַּחְתָּ לזִקנותך כלום. א"ל: חיא בני, וכי קלה היא בעיניך, שמכרתי דבר שנִתן בששה ימים וקניתי דבר שנִתן לארבעים יום? כל העולם כלו לא נברא אלא לששה ימים, אבל התורה נִתנה לארבעים יום, שנאמר: „ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה"[3]. (שמו"ר פ' מ"ז; פסי').

רלז ר"י מכל מה שהיה אוכל היה נותן לעבדו, והיה קורא עליו: „הלא בבטן עושני עשהו ויכוננו ברחם אחד"[4]. (ירוש' כת').

רלח ר"י כשהגיע למקרא זה „הן בקדושיו לא יאמין"[5] בכה: אם בקדושיו לא יאמין— במי יאמין? פעם אחת היה מהלך בדרך. ראה אדם אחד שהוא מלקט תאנים. הגיח את

[1]דברים ט"ו, ד. [2]שם שם, יא. [3]שמות ל"ד, כח. [4]א יב ל"א. טו. [5]שם ט"ו, טו.

משום מזונות — שאין לך. לשני שלחנות — תורה ועושר. משום בנים — שאין לך. זו העצם וגו' — שמתו עשרה בניו בחייו, והיה נושא עמו עצם קטנה של בנו העשירי שמת. על אותו יופי — של ר' יוחנן. רלה) השעה דחוקה — מחמת עניות. חיי עולם — תורה. בחיי שעה — בפרנסה. שהשעה עומדת לו — מסעייתו. מלך— נעשה ראש ישיבה. ונתלה בתורן — עלה וישב עליו. ר' חיא ור' אושעיא — תלמידי רבי שסדרו בריתית. ולא אפשט לו ממשנתנו — ולא אברר לו מתוך משנה שלנו שנסדרה ע"י רבי. רלו) סמוך על כתפו — מחמת כבדו. לבית־שדה — למקום שדה.

הבשלות ונטל את הפגים. אמר לו ר"י: וכי לא יפות אלו מאלו? אמר לו: לדרך אני צריך. הללו מתקיימות והללו אין מתקימות. אמר ר"י: זהו שנאמר: „הן בקדושיו לא יאמין". (חג' ה').

רלט ריש־לקיש מכר עצמו ללודים. נטל בידו נאד ואבן בתוכו. אמר: מקבלני, שביום האחרון הם עושים לאדם כל מה שמבקש מהם, כדי שיהא דמו עָרֵב. ביום האחרון אמר להם: מבקש אני שאהיה כופתכם ומושיבכם ונותן לכל אחד מכם מכה אחת וחצי בנאד זה. כפתם והושיבם, וכל אחד מהם כשלקה מכה אחת יצאה נשמתו. היה חורק שניו. אמר לו: משחק אתה בי? עדין נשתיר לך אצלי חצי מכה. עמד והרג את כלם.

כשיצא לחרות היה יושב ואוכל ושותה. אמרה לו בתו: אין אתה מבקש דבר לשכב עליו? אמר לה: בתי, כְּרֵסִי כָּרִי. (גטין מ"ז).

רמ פעם אחת היה ר' יוחנן רוחץ בירדן. ראהו ריש־לקיש וקפץ אחריו לתוך הירדן. אמר לו ר' יוחנן: כֹּחֲךָ לתורה. א"ל: יָפְיְךָ לנשים. א"ל ר' יוחנן: אם תחזור בך אתן לך את אחותי, שהיא יפה ממני. קבל עליו. בקש לחזור ולהביא כליו — ולא יכול לחזור. הִקְרִיא והִשְׁנָה לו ונעשה אדם גדול. (ב"מ פ"ד).

רמא ר"י ור"ל אמרו שניהם: אנו לא זכינו לתורה אלא בשביל שראינו אצבעו של רַבִּי מגולניקין שלו. (ירוש' ביצה).

רמב כשעלה רב כַּהֲנָא לארץ ישראל, אמר לו רב: אל תקשה לר' יוחנן שבע שנים. בא ומצא את ריש־לקיש כשהוא יושב ומסיים פרק של יום לתלמידים. אמר להם רב כהנא לתלמידים: ריש־לקיש היכן? אמרו לו: למה הוא לך? אמר להם: יש קושיא זו וקושיא זו, תשובה זו ותשובה זו. באו ואמרו לריש־לקיש. הלך ואמר לר' יוחנן: ארי עלה מבבל, יעיין מר בפרקו של מחר. למחר השיבו את רב כהנא בשורה ראשונה לפני ר' יוחנן. אמר ר' יוחנן הלכה אחת ולא הקשה לו רב כהנא, הלכה שניה ולא הקשה. הורידוהו לאחורי שבע שורות, עד שהושיבוהו בשורה אחרונה. אמר ר' יוחנן לריש־לקיש: ארי שאמרת נעשה שועל. אמר רב כהנא: יהי רצון שיהיו שבע שורות הללו במקום שבע שנים שאמר לי רב. עמד על רגליו ואמר: יחזור מר לראש הפרק. אמר ר' יוחנן הלכה אחת — והקשה רב כהנא, שניה — והקשה עד שהחזירוהו לשורה ראשונה.

רלח) פגים — תאנים שלא נתבשלו. רלט) ללודים — ברברים רוצחים. שביום האחרון — לפני הריגה. כופתכם — אוסר אתכם. היה יושב ואוכל וגו' — כלו' בטל ממלאכה ומתפנק. כרסי כרי — בטני השמנה היא לי במקום כר. רמ) ולא יכול לחזור — בקפיצה, מפני שתשש כחו כיון שקבל עליו עול תורה. רמא) מגולניקין שלו — מתוך בית־ידו, כלו' שנהגו קצת מתורתו בסוף ימיו. רמב) לא תקשה לר' יוחנן — שמא יקפיד עליו ויענישנו. ומסיים פרק של יום — חוזר ומסביר לפני התלמידים את פרקו של ר' יוחנן. יעיין מר וגו' — ידקדק בפרקו של מחר, שמא יקיפהו ר' כהנא בשאלות

היה ר׳ יוחנן יושב על שבעה כרים, שמט מתחתיו על כל קושיא וקושיא כר אחד, עד שנשמטו כל הכרים מתחתיו וישב על הקרקע.

ר׳ יוחנן זקן היה וגְבִינָיו גדולות; אמר לתלמידיו: הגביהו לי עיני ואראנו. הגביהו לו גְבִינָיו בְּמִכְחוֹל של כסף. ראה ר׳ יוחנן ששפתיו של רב כהנא פרוטות, סבר שהוא משחק בו; חלשה דעתו — ומת רב כהנא. למחר אמר ר׳ יוחנן לחכמים: ראיתם בבלי זה מה עשה? אמרו לו: כך דרכו. נכנס ר׳ יוחנן למערתו של רב כהנא. ראה נחש כרוך על פיה. אמר ר׳ יוחנן: פתח פיך ויכנס הרב אצל תלמיד — ולא פתח; יכנס חבר אצל חבר — ולא פתח; יכנס תלמיד אצל הרב — ופתח לו. בקש רחמים והחיהו. אמר לו ר׳ יוחנן: אלמלי ידעתי שכך דרכו של מת לא חלשה דעתי; עכשו ילך מר עמנו. א״ל רב כהנא אם אפשר לך להתפלל שלא אמות עוד — אלך, ואם לא — לא אלך; שהשעה הואיל ועברה — עברה. ניערו והעמידו. שאלהו ר׳ יוחנן כל ספקותיו — ופְשָׁטָם. וזהו שאמר ר׳ יוחנן: „שלכם אני אומר? — שלהם הוא!״ (ב״ק קי״ז).

ומג הרואה את ר״ל בבית המדרש כאלו עוקר הרים וטוחנם זה בזה. (סנה׳ כ״ד).

רמד ר׳ חִיָא בר זַרְנִקִי ור׳ שמעון בן יהוֹצָדָק היו מהלכים בשבִיעִית לעַבֵּר שָׁנִים בַּעֲסְיָא. פגע בהם ריש־לקיש ונִטְפַל עמהם. אמר: אלך ואראה היאך עושין מעשה. ראה אדם אחד שהוא חורש, אמר להם ר״ל: כהן וחורש! אמרו לו: יכול לומר אֲנִיסְטוֹן אני בתוכו. שוב ראה אדם אחד שהוא זומר בכרם, אמר להם ר״ל: כהן ווומר! אמרו לו: יכול לומר לַעֲקַל בית־הבד אני צריך. אמר להם ר״ל: הלב יודע אם לַעֲקַל אם לַעֲקַלְקַלּוֹת. אמרו הם: טרחן הוא זה. כשהגיע לשם עלו לעלִיה וסִלקו את הסולם מתחתיו. בא ר״ל לפני ר׳ יוחנן ואמר: בני אדם החשודים על השביעית כשרים לעבר שנה!? חזר ואמר: לא קשה לי, ולא יהיו אלא כשלשה רועי בקר, וחכמים

שמט מתחתיו וגו׳ - שלא ידע להשיב והשפיל עצמו. **וגביניו גדולות** — גבות עיניו גדולות ומכסות את עיניו. **פרוטות** — חלוקות לשתים ונראה כשוחק. **מה עשה** — ששחק לי. **כך דרכו** — כך הן שפתיו מברייתן. **שהשעה וגו׳** — כלו׳ כיון שעברה שעת מיתה פעם אחת, איני רוצה לטעום אותה פעם שניה. **ופשטם** — ברום ופרשם. **שלכם אני אומר** — כלו׳ תורה זו שאני מלמד אתכם, וכי של א״י היא? **שלהם** — של הבבליים. רמד) **בשביעית** — שנת השמיטה. **לעבר שנים בעסיה** — כלו׳ להצטרף שם לבי״ד ולהוסיף חודש על השנה. **ונטפל**— נתלוה. **היאך עושין מעשה** — של עבור השנה. **ראה אדם אחד** — ר״ל ראה בדרך הילוכו. **כהן וחורש** — כלו׳ אדם זה שהוא חורש בשנת השמיטה אינו אלא כהן (שהכהנים חשורים על העבודה בשביעית, כיון שהם מותרים בקדשים). **אניסטון** — שכיר בקרקע של נכרי. **לעקל בית הבד** — לעשות מן הזמורות קליעה שקושרין בה את הזיתים כשעוצרים אותם תחת הקורה בבית הבד (בבית עשית שמן), וזמירה כגון זו מותרת בשביעית. **אם לעקל וגו׳** — כלו׳ אם לעקל נתכון ואם לעקלקלות (לחטא ועבירה). **אמרו הם** — שני החכמים שהלכו עמו. **טרחן**— קנתרן ומטריח בדבריו. **עלו לעליה** — מקום שישבו בי״ד לעבר השנה. **וסלקו** — הסירו. **החשודים על השביעית** — שהרי למדו זכות על העובדים בשביעית. **כשלשה רועי בקר** — שפעם אחת עברו חכמים את השנה על פי דבריהם של שלשה רועי בקר.

על חשבונם סמכו. חזר ואמר: אינו דומה, שם חזרו ונמנו חכמים ועִברו לאותה שנה כאן – קשר רשעים הוא, וקשר רשעים אינו מן המִנְיָן. א"ר יוחנן: זוהי הצרה!

כשבאו אותם החכמים לפני ר' יוחנן אמרו לו: הוא קרא לנו רועי בקר ולא אמרת לו כלום? אמר להם ר' יוחנן: ואלו קרא לכם רועי צאן מה אֹמר לו? (סנה' כ"ו).

רסה ר"ל היה שומר פרדס. בא אדם אחד ואכל תאנים. זרק בו צרור ולא השגיח. אמר ר"ל: יהא אותו האיש בנִדוי. אמר לו: אדרבה, תהא אתה בנדוי, אם ממון נתחיבתי לך – נדוי מי נתחיבתי לך? בא ר"ל לבית־המדרש, אמרו לו: שלו נדוי, שלך אין נדוי.– מה תַקָּנָתִי?–לֵך אצלו שיַתִּירך.– איני יודעו.–לך אצל הנשיא ויַתִּירך. (מו"ק י"ז).

רסו ר"ל היה מהלך בדרך. הגיע לשלולית של מים. בא איש אחד והרכיבו על כתפו והיה מעבירו. אמר לו: קרית? א"ל: קריתי.– שָנִית?– שניתי ארבעה סדרי משנה. א"ל: חצבת לך ארבעה הרים ואתה טוען בן־לקיש על כתפך? הָטֵל בן־לקיש במים! (מג' כ"ח).

רסז פעם אחת נחלקו חכמים בבית־המדרש, הסַיִף והסַכִּין והפִּגְיוֹן והרֹמַח ומַגַל־יַד ומגל קצר – מאימתי מקבלין טומאה? – בשעת גמר מלאכתם. ומאימתי גמר מלאכתם? ר' יוחנן אמר: משיצָרְפם בכבשן, וריש־לקיש אמר: משיצחצחם במים. אמר לו ר"י לר"ל: לסטים בלסטיותו יודע. אמר ריש־לקיש: מה הועלת לי? שם קראו לי „רבי" וכאן קוראים לי „רבי". אמר לו: הועלתי לך, שקרבתיך תחת כנפי השכינה. חלשה דעתו של ר' יוחנן וחלה ריש־לקיש. באה אחותו של ר' יוחנן ובכתה: אמרה לו: „עשה בשביל בני"... א"ל: „עזבה יתומיך אני אחיה"[1] – „עשה בשביל אלמנותי"... א"ל: „ואלמנותיך עלי תבטחו"[1] – ומת ר' שמעון בן לקיש.

היה ר' יוחנן מצטער אחריו הרבה. אמרו חכמים: מי ילך להניח דעתו? – ילך ר' אלעזר בן פְּדָת, ששמועותיו מחודדות. בא וישב לפניו. כל מה שהיה ר' יוחנן אומר– אמר לו ר"א בן פדת: „תַּנְיָא דִּמְסַיְּעָא לָךְ". א"ר יוחנן: אתה כבן־לקיש? בן־לקיש כשהייתי אומר דבר – היה מקשה לי עשרים וארבעה קושיות ומְתָרֵץ עשרים וארבעה תֵרוצים – והשמועה נתרַוחה מאליה; ואתה אומר „תניא דמסיעא לך" – וכי איני יודע שֶׁיָּפֶה אמרתי. עמד וקרע את בגדיו ובכה ואמר: היכן אתה בן לקיש: היכן אתה בן לקיש!" (ב"מ פ"ד).

---

[1] ירמיה מ"ט, י"א.

על חשבונם – על חשבון הזמנים. שם חזרו ונמנו וגו' – כלו' לא סמכו על רועי בקר בלבד אלא החכמים בעצמם נמנו על העבור. כאן קשר רשעים – הם עצמם במנין החכמים ואין לסמוך עליהם. זוהי הצרה – שאתה קפדן ביותר וקורא אותם רשעים. רסו) לשלולית – למקוה מים. הצבת לך ארבעה הרים וגו' – כלו' כל כך גדול כחך בתורה ואתה משמשני. רסז) והפגיון – מין סכין גדול. משעת גמר מלאכתם – שאין טומאה אלא לכלי גמור. משיצחצחם במים – כלי ברזל לאחר שמוציאים אותם מן הכבשן נותנים אותם במים למרקם. לסטים וגו' – כלו' היית לסטים ובקי אתה בעניני סכין וסיף. שם קראו לי רבי – שהייתי ראש לחבורת הלסטים. עשה בשביל בני – ולא תענישהו במיתה. ששמועותיו מחודדות – שהלכותיו חרופות. תניא דמסיעא לך – שנינו ראיה לדבריך. נתרוחה – נתבררה.

רמח ר׳ יוחנן מצא תינוק של ריש־לקיש. אמר לו: אמור לי פסוקיך. אמר לו: „עשר תעשר״[1]. א״ל: ומה עשר תעשר? א״ל: עַשֵׂר בשביל שתתעשֵׁר. א״ל? מִנַּיִן לך? א״ל: לך נַסֵּה. א״ל: וכי מיתר לנסות את הקדוש־ברוך־הוא? והלא נאמר: „לא תנסו את ה׳״[2]. א״ל: כך אמר ר׳ אושעיה: חוץ מזו, שנאמר: „הביאו את כל המעשר... ובחנוני נא בזאת אמר ה׳ צבאות, אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די״[3]. מהו „עד בלי די״ — אמר רמי בר חמי אמר רב: עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. א״ל: אלמלי הגעתי לפסוק זה לא הייתי צריך לך ולר׳ אושעיא רַבָּך.

שוב מצא ר׳ יוחנן את התינוק של ריש־לקיש שיושב ואומר: „אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו״[4]. ישב ר׳ יוחנן והיה תָמֵהַ, אמר: כלום יש דבר נאמר בכתובים שלא נרמז בתורה? אמר לו: כלום לא נרמז זה? והלא נאמר: „ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר: מה זאת עשה אלהים לנו?״[5] זקף ר׳ יוחנן עינו והציץ בו. באה אמו והוציאתו. אמרה לו: לך מלפניו, שלא יעשה לך כשם שעשה לאביך. (תענ׳ ט׳).

רמט כשמת ר״י נכפפו כל האיקונין—לומר לך שלא היו איקונין יפים כמותו. (ירוש׳ ע״ז).

רנ כשמת ר״י היה דורו קורא עליו: „אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה״—שאהב ר״י את התורה — „בוז יבוזו לו״[6]. (פסי׳).

XXI. רַב (אַבָּא).

רנא כשעלה אַבִּי בר הִנֵּי לארץ־ישראל פגע בו ר׳ יוחנן, אמר לו: מי ראש־ישיבה בבבל? א״ל: אַבָּא אריכא. א״ל: אבא אריכא אתה קורא לו? זכורני כשהייתי יושב לפני רבי שבע עשרה שורות אחורי רב ויצאו ניצוצות של אש מפיו של רב לפיו של רבי ומפיו של רבי לפיו של רב, ולא הייתי יודע מה הם אומרים — ואתה אבא אריכא קורא לו? (חול׳ קל״ז).

רנב רב היה קורא סדרו לפני רבי. נכנס ר׳ חִיָּא וחזר לראש. נכנס בר־קפרא וחזר לראש. בא ר׳ שמעון ברבי וחזר לראש. בא ר׳ חנינא בר חמא, אמר: כל כך אהיה חוזר והולך? לא חזר. הקפיד ר׳ חנינא. הלך רב אצלו שלשה עשר ערבי יום־כפורים לפַיסו. (יומא פ״ז).

רנג רב היה לו דבר עם טַבָּח אחד. לא בא לפניו בערב יום־כפורים. אמר רב: אלך אני לפַיסו. פגע בו רב הונא, אמר: להיכן הולך מר? אמר לו: לפַיֵּס את פלוני. אמר רב הונא: הלך אבא להרוג נפש. הלך רב ועמד על הטבח. היה הטבח יושב ומבקע

[1]דברים י״ד, כב. [2]שם ו׳, טז. [3]מלאכי ג׳, י. [4]משלי י״ט, ג. [5]בראשית מ״ב, כח. [6]שיר השירים ח׳, ז.

רמח) עשר בשביל שתתעשר — תן מעשר בשביל שתהא עשיר. רמט) כל האיקונין — כל הצורות הנאות והפסילים. רנא) אבא אריכא — הארוך, שהיה גבוה קומה. שורות—של תלמידים. ניצוצות של אש — כלו׳ דברי פלפול חריף. ואתה אבא אריכא קורא לו — בלא תואר רבי. רנב) סדרו — סדר הפרשה. רנג) היה לו דבר — נפלה לו תגרה. הלך אבא להרוג נפש— שידע שהטבח רשע ויזלזל בכבוד רב ויענש.

גלגלת. הגביה עיניו וראהו. אמר לו: אבא אתה, לֵךְ, אין לי עסק עמך! ועד שהוא מבקע את הגלגלת נשמטה עצם והכתה בגרגרתו ומת. (יומא פ״ז).

רנד רב היתה אשתו מצערתו. כשאמר לה: עשי לי עדשים – עשתה לו פולים; פולים – עשתה לו עדשים. כשהגדיל חִיָא בנו היה מהפך לה דברי אביו. אמר רב לבנו: הוטבה אמך. אמר לו: אני הוא שהפכתי לה את דבריך. א״ל: זוהי שהבריות אומרין: היוצא ממך מלמדך חכמה. אף על פי כן לא תעשה כך, שנאמר: „למדו לשונם דבר שקר״[1]. (יבמ׳ פ״ג).

XXII. שְׁמוּאֵל.

רנה אביו של שמואל מְצָאו לשמואל שהוא בוכה. אמר לו: מפני מה אתה בוכה?

– שהכני רבי.

– מפני מה?

– שאמר לי: האכלְתָּ את בני ולא נָטַלת ידך.

– ומפני מה לא נטלְתּ?

– הוא אכל ואני אטול!

א״ל: לא דַיוֹ שלא למד אלא עוד מַלקה! (חול׳ ק״ז).

רנו אביו של שמואל היו מפקידים אצלו מעות של יתומים. כשמת לא היה שמואל אצלו. היו קוראים לו: בן אוכל מעותיהם של יתומים. הלך שמואל אחריו לבית־הקברות. אמר להם: מבקש אני אַבָּא. אמרו לו: הרבה אבא יש כאן. אמר להם: מבקש אני אבא בן אבא. אמרו לו: אף אבא בן אבא הרבה יש כאן. אמר להם: מבקש אני אבא בן אבא אביו של שמואל היכן הוא. אמרו לו: עלה לישיבה של מעלה. בינתים ראה את לוי שיושב מבחוץ. אמר לו: מפני מה אתה יושב מבחוץ, ולא נכנסת? א״ל: שאמרו לי „כל כמה שנים שלא עלית לישיבתו של ר׳ אָפֵס וְהֶחֱלַשְׁתָּ את דעתו לא יכניסוך לישיבה של מעלה״. בתוך כך בא אביו. ראהו שמואל שהוא בוכה ושוחק. א״ל: מפני מה אתה בוכה? א״ל: שבמהרה אתה בא לכאן. ומפני מה אתה שוחק? שחשוב אתה הרבה בעולם־הזה. א״ל: אם חשוב אני יכניסו את לוי – הכניסוהו. א״ל: מעותיהם של יתומים היכן הן? א״ל: לך טול אותן באמת־הרחים; עליונים ותחתונים שלנו ואמצעים של

[1] ירמיה ט׳, ד.

נשמטה עצם — ניתזה מן הגלגלת. רנד) עדשים — תבשיל של עדשים. היה מהפך לה — היה אומר להיפך מדברי אביו. רנה) מצאו לשמואל — כשהיה תינוק. לא נטלת ידך — לא רחצת. רנו) מבקש אני אבא — אביו של שמואל היה שמו אבא בן אבא. עלה לישיבה של מעלה — ברקיע; ויש מפרשים שנראה לו לשמואל כל זה בחלום. מבחוץ — מחוץ לישיבה של מעלה. שבמהרה אתה בא לכאן — אתה מת. בעולם־הזה — כאן ברקיע. באמת הרחים — בבית מושב אבני הרחים.

יתומים. א״ל: מפני מה עשית כך? א״ל: אם ינגבו — ינגבו משלנו; אם תאכל הארץ — תאכל משלנו. (בר׳ י״ח).

רנז שמואל יַרְחִינָאָה רופאו של רבי היה. חלה רבי בעיניו. א״ל שמואל: אתן בתוכן סם. א״ל: איני יכול. — אֶמְרַח על גבן. א״ל: אֵיני יכול. נתן את הסם בקנה של סממנים תחת הכר מראשותיו — ונתרפא. נצטער רבי לסמכו ולא עלתה בידו. א״ל שמואל: אל יצטער מר; אני ראיתי ספרו של אדם הראשון, וכתוב בו: „שמואל ירחינאה חכם יקרא ורבי לא יקרא, ורפואתו של רבי תהא על ידו". (ב״מ פ״ה, פ״ו).

רנח אמר שמואל: נְהִירִין לי שבילי הרקיע כשבילי נְהַרְדְעָא, חוץ מכוכב השבט, שאיני יודע מה הוא. (בר׳ נ״ו).

XXIII. רַב יְהוּדָה (בַּר יְחֶזְקֵאל).

רנט מעשה באדם אחד מִנְּהַרְדְעָא שנכנס לבית־המטבחים בפּוּמְבְּדִיתָא ואמר: תנו לי בשר. אמרו לו: המתן עד שיטול שַׁמָּשׁוֹ של רב יהודה בר יחזקאל וּנִתן לך. אמר להם: מי הוא יהודה בר שְׁוִיסְקֵאל זה שהוא קודם לי ונוטל לְפָנַי? הלכו ואמרו לרב יהודה. כעס והוציא שופר ונדהו. אמרו לו לרב יהודה: רגיל זה שהוא קורא לבני אדם „עבדים". הכריז עליו רב יהודה: „עבד הוא!". הלך אותו האיש והזמינו לדין לפני רב נחמן. הביאו לרב יהודה כְּתָב אַזְמָנָה. בא לפני רב הוּנָא ושאלו: אלך או לא אלך? אמר לו רב הונא: לילך אין אתה צריך, משום שאדם גדול אתה, אלא משום כבודו של בית הנשיא עמוד ולך.

בא רב יהודה ומצא את רב נחמן שהוא עושה מ ע ק ה. אמר לו: ואין מר מודה במה שאמר שמואל: „כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשית מלאכה בפני שלשה"? אמר לו: מקצת גַּנְדְּרִיתָא אני עושה. אמר לו: וכי בעורה „מעקה" שנאמר בתורה או „מחיצה" שאמרו חכמים?

אמר לו רב נחמן: ישב מר על קְרָפִּיטָא.

אמר לו ר״י: וכי כעורה „ספסל" שארו חכמים או „אִצְטְבָא" שאומרים בני אדם?

אמר לו רב נחמן: יאכל מר אֶתְרוֹגְנָא...

אמר לו רב יהודה: כך אמר שמואל, כל האומר „אֶתְרוֹגְנָא" יש בו שליש בְּגַסוּת־הָרוּחַ. או „אתרוג" כלשון חכמים או „אתרוגא" כלשון בני אדם.

אם תאכל הארץ — אם יתקלקלו המעות בקרקע. רנז) ירחינאי — בקי בחשבון תקופות הירח. נתן... ונתרפא — שהיה הסם חריף ביותר ונכנס ריחו לתוך עיניו של רבי ונתרפא. ספרו של אדם הראשון — שרשום בו דור דור וחכמיו. רנח) נהירין — ברורים וידועים. שבילי הרקיע — מסלות כוכבים ומזלות ותקופותם. נהרדעא — שם עיר ישיבתו של שמואל בבבל. מכוכב השבט — (קאמעטא). רנט) רב יהודה — תלמידו של שמואל היה. שויסקאל — שם מעוקם לגנאי מיחזקאל. הוציא שופר וגו׳ — הכריז עליו נדוי בשופר. כבוד של בית־הנשיא — שהיה רב נחמן חתנו של ראש הגולה. גנדריתא — גדר ומעקה; ורב נחמן תפס לשון נהוגה בבית ראש הגולה. כעורה — מגונה. גסות הרוח — גאוה.

אמר לו רב נחמן: ישתה מר „אַנְבַּגָא"...

אמר לו ר' יהודה: וכי כעורה „אִסְפַּרְגּוֹס", כלשון חכמים, או „אַנְפָּקָא" כלשון בני אדם?

אמר רב נחמן: תבוא דוֹנַג ותשקנו.

אמר רב יהודה: כך אמר שמואל: אין משתמשין באשה.

— קטנה היא.

— בפירוש אמר שמואל: אין משתמשין באשה כלל, בין גדולה בין קטנה.

— ישלח מר שלום לְיַלְתָּא...

— כך אמר שמואל: קול באשה עֶרְוָה.

— אפשר על ידי שליח...

— כך אמר שמואל: אין שואלין בשלום אשה...

— ע"י בעלה...

— כך אמר שמואל: אין שואלין בשלום אשה כלל...

שלחה יַלְתָּא לבעלה: פסוק לו דינו ופטרהו, שלא יעשך כעם־הארץ.

אמר רב נחמן לרב יהודה: למה טרח מר לבוא לכאן?

אמר לו: כתב אזמנה שלח מר אחרי. אמר רב נחמן: ומה שיחתו של מר איני יודע — כתב אזמנה אשלח למר?...

הוציא רב יהודה כתב אזמנה מתוך חיקו והראה לו ואמר: הרי האדם והרי הכתב...

אמר לו רב נחמן: הואיל ובא מר לכאן יְרַצֶּה טענותיו, כדי שלא יאמרו: תלמידי חכמים מחניפים זה את זה... מפני מה נדהו מר לאותו האיש?

— ציער „שליח של חכמים".

— וְיַלְקֵהוּ מר, שהרי רב מלקה על מי שמצער שליח של חכמים...

— קשה מזו עשיתי לו...

— מפני מה הכרזת עליו „עבד הוא"?

— מפני שהוא רגיל לקרות לבני אדם „עבדים", ושנינו: כל הפוסל — פסול ואינו מדבר בשבח לעולם: ואמר שמואל: „במומו פוסל".

— אימתי אמר שמואל? — לחשוש לו, אבל להכריז עליו מי אמר?

בתוך כך בא בעל דינו מנהרדעא. אמר בעל הדין לרב יהודה: „לי אתה קורא עבד — ואני מבית מלכי חשמונאים אני בא!" אמר לו רב יהודה: כך אמר שמואל: כל האומר מבית חשמונאים אני בא — הריהו עבד. אמר לו ר' נחמן: וכי אין מר מודה במה שאמר רב: תלמיד־חכם שמורה הלכה ובא וְאָמְרָהּ, אם קודם מעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו. אמר לו רב יהוּדה: הרי יש כאן רב מַתְּנָה שסובר כמותי.

אנבגא — כוס קטן של יין שהיו שותים בשחרית. דונג — שם בתו של רב נחמן. ילתא — שם אשתו של רב נחמן. ירצה טענותיו — יסדר טענותיו. כל הפוסל פסול — כל הפוסל את אחרים סימן שהוא בעצמו פסול. ואינו מדבר בשבח — של אדם. במומו פוסל — בטום של עצמו.

רב מתנה לא ראה נהרדעא שלש עשרה שנה ובאותו יום בא. אמר לו רב יהודה: זוכר מר מה שאמר שמואל, כשהיה עומד ברגלו אחת על שפת הנהר וברגלו שניה על הגשר? אמר רב מתנה: כך אמר שמואל: כל האומר מבית חשמונאים אני בא – הריהו עבד, שלא נשתַּיְרה מהם אלא ריבה אחת ועלתה לגג והכריזה ואמרה: כל האומר מבית חשמונאים אני – עבד הוא, ונפלה מן הגג ומתה.

הכריז רב נחמן על אותו האיש שעבד הוא. באותו היום נקרעו כמה כְתֻבּוֹת בנְהַרְדְעָא. כשיצא רב יהודה מן העיר יצאו אחריו בני העיר לרגמו. אמר להם: אם תשתקו – שתוקו, ואם לא אפרסם עליכם מה שאמר שמואל: „שתי משפחות יש בנהרדעא, אחת קרויה „בית יונה" ואחת קרויה „בית עורב"; וסמניך „טהור טהור, טמא טמא". מיד זרקו את אבניהם מידיהם ונעשתה סתימה בנהר־המלך. (קיד' ע').

רס אשה אחת באה לפני רב יהודה מנהרדעא לדין ונתחַיבה. אמרה לו: שמואל רַבְּך לא כך דן. אמר לה: כלום ידעת אותו? אמרה לו: הן, גוץ וכרסו גדולה, שחור ושניו גדולות. אמר לה: לבַזּוֹתו בָּאת, תְהא אשה זו בנדוי. פָּקְעָה ומתה. (נד' ג').

רסא מעשה בתלמיד־חכם אחד שהיתה שמועתו רעה. אמר רב יהודה: מה נעשה? נַדְנו – צריכים לו חכמים. לא נַדְנו – מתחלל שם שמים. אמר לו לרַבָּה־בר־בר־חָנָה: כלום שמעת בדבר זה? א"ל: כך אמר ר' יוחנן: למה נאמר „כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא"[1]? – אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו – אל יבקשו תורה מפיהו. נדהו רב יהודה. לסוף חלה רב יהודה ובאו חכמים לבקרו, ובא אף אותו תלמיד־חכם עמהם. כשראהו רב יהודה שחק. אמר להם: לא דיו שנִדני אלא אף שוחק עלי. אמר לו רב יהודה: לא עליך אני שוחק, אלא כשאני הולך לעולם־הבא דעתי ברוחה עלי, שאפילו לאדם גדול שכמותך לא החנפתי. מת רב יהודה, ובא אותו תלמיד־חכם לבית־המדרש. אמר להם: הַתִּירוני. אמרו לו חכמים: אין כאן אדם חשוב כרב יהודה שיתירך; לך לפני ר' יהודה נְשִׂיאָה וְיַתִּירך. הלך לפניו. אמר ר' יהודה נשיאה לרבי אַמי: צא ובדוק בדינו ואם צריך להתירו – התירהו. בדק רבי אמי בדינו ובקש להתירו; עמד רבי שמואל בר נחמני על רגליו ואמר: מה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות־ראש בנדויה שלש שנים – יהודה חברנו על אחת כמה וכמה! אמר רבי זֵירא: מה זה שבא הזקן היום לבית־המדרש, הרי כמה שנים לא בא? מכאן שאין צריכין להתירו. לא התירוהו. יצא כשהוא בוכה והולך. בא נחש וּנְשָׁכו ומת. הכניסוהו למערה של חסידים ולא קבלוהו; הכניסוהו למערה של דַיָּנִים – וקבלוהו. (מו"ק י"ז).

---

[1] מלאכי ב', ז.

ריבה—נערה. ועלתה לגג והכריזה וגו'—עי' למעלה ט' VIII כט. נקרעו כמה כתובות — של נשי אותה המשפחה שנתגרשו. שתי משפחות—ואחת מהן פסולה. טמא טמא וגו' — כלומר הטמאה היא זו שקרויה בשם עוף טמא. נעשתה סתימה וגו' — ע"י האבנים נסתם הנהר. רס) גוץ — נמוך בקומה. פקעה — נתבקע לבה. רסא) שמועתו רעה — נתפרסם לרעה. צריכים לו חכמים — לתורתו. מתחלל שם שמים — ע"י מעשיו. ברוחה — שמחה. ר' יהודה נשיאה — בן בנו של ר' יהודה הנשיא.

XXIV. רַב הוּנָא.

רסב רב הונא היה דורש בשלשה עשר אֲמוֹרָאִים, וכשהיו התלמידים עומדים מישיבת רב הונא ומנַפצים בגדיהם היה האבק עולה ומכסה אור היום. ואמרו במַעֲרָבָא: עמדו מישיבתו של רב הונא הַבַּבְלִי; (כתו' ק"ו).

רסג שאל רב חִסְדָא את רב הונא: תלמיד וצריך לו רבו – מהו? אמר לו: חִסְדָא, חסדא, אני איני צריך לך, אתה צריך לי. עד ארבעים שנה כעסו זה על זה ולא נכנסו זה אצל זה. ישב רב חסדא ארבעים תעניות, מפני שחלשה דעתו של רב הונא; ישב רב הונא ארבעים תעניות, מפני שחשד את רב חסדא. (ב"מ ל"ג).

רסד אמר רבא לרפרם בר פפא: יאמר לנו מר מאותם מעשים טובים שהיה עושה רב הונא. אמר לו: בילדותו איני זוכר, בזקנותו אני זוכר. כל יום מעונן היה מוציאים אותו בשִׁדָּה של זהב והיה בודק את כל העיר, וכל כֹּתל שהיה רָעוּעַ סְתָרוֹ. אם אפשר לבעליו לבנותו – בונה, ואם לא אפשר – בנה רב הונא משֶּׁלוֹ.

ובכל ערב שבת קודם חשכה היה משגר שלוחו לשוק, וכל ירק שנשתַּיֵר לַגַּנָּאִים היה לוקחו וזורקו לנהר.

– ויתנהו לעניים?

– פעמים שיסמכו – ולא יבאו לִקַּח.

– ויטילנו לבהמה?

סבור, מאכל אדם אין מאכילין לבהמה.

– ולא יקחנו כלל?

– נמצאת מכשילם לעתיד־לבא.

כשהיה סועד – היה פותח דלתיו ואומר: כל מי שצריך יבא ויאכל. (תענ' כ').

רסה רב הונא החמיצו אצלו ארבע מאות גַּרְבֵי יין. נכנסו אצלו חכמים. אמרו לו: יפַשפש מר במעשיו. אמר להם: וכי חשוד אני בעיניכם? אמרו לו: וכי חשוד הקדוש־ברוך־הוא, שיעשה דין בלא דין? אמר להם: אם יש מי ששמע עלי דבר – יאמר. אמרו לו: כך שמענו: אין אתה נותן בזמורות לאֲרִיסָך. אמר להם: וכי הניח לי מהם דבר?

רסב) רב הונא—ראש ישיבה היה בבבל. אמוראים — מתורגמנים שמסבירים את דברי הדורש לפני העם, ולפי רוב הקהל מספר האמוראים. ומנפצים—מתכבסים ומנערים בגדיהם. במערבא—בארץ־ישראל, שהיא במערבה של בבל. רסג) רב הסדא — תלמידו של רב הונא. וצריך לו רבו — שיש ביד התלמיד שמועות והלכות מאחרים מה שאין ביד רבו. מהו — לענין השבת אבדה, שאם מצא אבדת אביו ואבדת רבו זה, אבדה של מי קודמת להשיבה. חסרא חסדא וגו' — רב הונא סבר שהוא מתכוון עליו. רסד) בשדה — מין כסא שנושאין בו אנשים חשובים בשוק. סתרו — הרסו. גנאים — בעלי גינות מוכרי ירקות בשוק. פעמים שיסמכו — העניים יסמכו על השיור שינתן להם במתנה ולא יבואו לקנות לצרכי שבת. מכשילם לעתיד לבוא— שיהיו הגננים נמנעים מלהביא לשוק למכור לצרכי שבת. רסה) גרבי — חביות. יפשפש — יבדוק ויחפש שמא ימצא דבר עבירה בידו. דין בלא דין — עונש בלא משפט. בזמורות לאריסך — הארים עובד בכרם ובשדה בשכר חלק מן הפירות; ורב הונא לא נתן לאריסו חלק בזמורות הנחתכות מן הגפנים שעולות להסקה.

הרי הוא גונב את הכל. אמרו לו: זוהי שהבריות אומרין: גנוב מן הגנב – ואתה טועם טעם. אמר להם: מקבל אני עלי שאתן לו. נתיקר החומץ ונמכר בדמי יין. (בר׳ ה׳).

רסו רב הונא מת פתאם. היו חכמים דואגים עליו. שנה להם זוגא מן הַדְיָב: „לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות; אבל הגיע לגבורות – זו היא מיתת נשיקה. (מו״ק כ״ט).

רסז בשמת רב הונא בקשו חכמים להניח ספר תורה על מטתו. אמר להם רב חסדא: דבר שהקפיד עליו בחייו יֵעשה לו עכשו? שאמר רב תַּחֲלִיפָא: אני ראיתי את רב הונא שבקש לישב על המטה, והיה ספר תורה מונח עליה – כפה כד על הקרקע והניח עליו ספר התורה; מכלל שסָבַר, אסור לישב על המטה שספר תורה מונח עליה. לא יצאה המטה דרך הפתח ובקשו לשַׁלְשְׁלָהּ דרך גגות, – אמר רב חסדא: כך למדתי ממנו: חכם שמת – כבודו דרך פתחים. בקשו לשַׁנּות ממטה למטה – אמר להם רב חסדא: כך למדתי ממנו: חכם – כבודו במטה ראשונה. שברו הדלת והוציאוהו.

פתח עליו רבי אבא ואמר: ראוי היה רבנו שתשרה עליו שבינה, אלא שבבל גרמה לו. השיב בר חסרא: „היה היה דבר ה׳ אל יחזקאל... בארץ כשדים?"[1]. טָפַח לו אביו בסנדלו, אמר לו: ולא אמרתי לך – אל תהא טרחן בדברים: „היה" – שהיה כבר.

כשהעלו את המטה לשם אמרו לר׳ אַמִּי ולר׳ אַסִּי: רב הונא בא! אמרו הם: כשהיינו שם לא היינו יכולים לזקוף ראשנו מפניו: עכשיו כשבאנו לכאן – בא אחרינו... אמרו להם: ארונו בא. יצאו ר׳ אמי ור׳ אסי. אמרו: היכן ניחנו? – נכניסנו למערת ר׳ חִיָא: רב הונא רִבֵּץ תורה בישראל ור׳ חִיָא רִבֵּץ תורה בישראל. – מי יכניסנו? אמר להם רב חַנָּא: אני אכניסנו, שקִיַמתי תלמודו של ר׳ חיא ושמשתי לפניו וידעתי במעשיו: פעם אחת נהפכה לו רצועה של תְּפִלִּין וישב עליה ארבעים תעניות. הכניסהו. היה ישן יהודה מימינו של ר׳ חיא אביו וחזקיה משמאלו. אמר לו יהודה לחזקיה: עמוד ממקומך; אין זו מדת דרך־ארץ, הרי רב הונא עומד מבחוץ. כשעמד – עמד עמו עמוד אש. ראהו רב חנא – נבעת. זקף את הארון – ויצא בשלום. (מו״ק כ״ה).

XXV. רַב שֵׁשֶׁת.

רסח רב ששת כל שלשים יום היה חוזר על תלמודו, והיה תולה עצמו ועומד על בריח הדלת ואומר: שישי, נפשי! שישי, נפשי! לך קריתי, לך שניתי! (פס׳ ס״ח).

[1] יחזקאל א׳, ג.

גנוב מן הגנב וגו׳ – כלו׳ אף הגונב מן הגנב טועם טעם גניבה. רסו) דואגים עליו–שמיתה חטופה לא יפה לצדיקים. לגבורות – לשמונים שנה. מיתת נשיקה – מיתה קלה ומהירה. רסז) להניח ספר תורה – שכך היו נוהגים בצדיקים שמתו; כלו׳, קיים זה מה שכתוב בזה. לשלשלו – להורידו. דרך פתחים – להוציאו דרך הפתח. ממטה למטה – לקטנה מזו, כדי שתצא. פתח עליו – בהספד. שבבל גרמה לו – שאין השכינה שורה בחוץ-לארץ. טפח – הכה. שהיה כבר – לשעבר ולא עכשו. לשם – לא״י. כשהיינו שם – בבבל. לזקוף ראשנו – מפני חשיבותו. לכאן – לא״י. ארונו בא – הביאוהו מת. רביץ תורה– למד לאחרים בישיבה. יהודה וחזקיה – שני בניו של ר׳ חיא. זקף את הארון – ולא הניחו כדרכו. רסח) תולה עצמו – נשען. לך קריתי – לעצמך ולטובתך.

רסט רב ששת מאור־עינים היה. היו הכל הולכים לקבל פני המלך. עמד והלך עמם רב ששת. מצָאוֹ מין אחד. אמר לו: כדים לנהר – הָרָסִים להיכן? א"ל: בוא וראה שאני יודע יותר ממך.

עבר לגיון ראשון ברעש. א"ל המין: בא המלך. א"ל: לא בא. עבר לגיון שני ברעש. א"ל: עכשו בא המלך. א"ל: לא בא. עבר שלישי בשתיקה. א"ל רב ששת: עכשו ודאי בא המלך. א"ל אותו המין: זו מִנַּיִן לך? א"ל: מלכות הארץ כעֵין מלכות שמים. שנאמר: „לא ברעש ה' ואחר הרעש... קול דממה דקה"[1].

כשבא המלך פתח רב ששת וּבֵרכו. א"ל המין: אתה מברך את מי שאין אתה רואהו! נתן רב ששת את עיניו בו ויצאו ניצוצות של אש וכִבו את עיניו. (בר' נ"ח).

רע אמר לו ראש הגולה לרב ששת: מפני מה אינך סועד אצלנו? אמר לו: מפני שהעבדים אינם מהוגנים, והשודים הם על אבר מן החי. אמר לו: מי יאמר? א"ל: בא ואראך. אמר רב ששת לשַמשו: לך גנוב והבא לי רגל אחת של הבהמה. הלך והביא לו. אמר רב ששת לעבדים: סדרו לפני נתחיה של הבהמה. הביאו שלש רגלים והניחו לפניו. אמר להם: בהמה זו של שלש רגלים היתה? הביאו עוד רגל אחת מן החוץ והניחו לפניו. אמר רב ששת לשמשו: הנח אף אתה שלך. הניח. אמר להם: בהמה זו של חמש רגלים היתה?

אמר לו ראש הגולה לרב ששת: אם כן יכינו את הסעודה לעיניך ותאכל. אמר לו: טוב! הקריבו לפניהם שלחן והעלו עליו בשר, והניחו לפניו מנה עם עצם כף הירך. משמשה וְנִטְּלָה וּכְרָכָהּ בסודרו. לאחר שאכל אמרו העבדים: נגנב לנו כוס של כסף. בדקו ומצאו את המנה כרוכה בסודרו. אמרו לראש הגולה: רואה מר, שלא לאכול הוא רוצה אלא לצערנו. אמר להם רב ששת: אני אכלתי וטעמתי בבשר טעם של מצורעת. אמרו לו: לא שחטנו בהמה מצורעת היום. אמר להם: בדקו במקומה של אותה עצם. בדקו ומצאו כדבריו.

כשיצא רב ששת הפרו לו העבדים בור ונתנו עליו מחצלת, ואמרו לו: יבא מר וישכב כאן. נָחַר לו רב חסדא מאחוריו. אמר רב ששת לתינוק: פסוק לי פסוקיך. אמר לו: „נטה לך על ימינך או על שמאלך"[2]. אמר רב ששת לשַמשו: מה אתה רואה? אמר לו: מחצלת מוטלת לפנינו. אמר לו: חזור ממנה. לאחר שיצא אמר לו רב חסדא: מנין ידע מר? אמר לו רב ששת: אחת, שנחר לי מר; ועוד, שפסק לי התינוק פסוקו; ועוד, שחשודים העבדים, שאינם מהוגנים. (גיט' ס"ז ס"ח).

---

[1] מלכים א׳ י״ט, י״א, י״ב. [2] שמואל ב׳ ב׳, כ״א.

רסט) מאור עינים — עִוֵּר, והיא לשון נקיה, ע"ד „סגי נהור" בארמית. כדים לנהר וגו' — כלו' כלים שלמים מורידים לנהר לשאוב בהם, אבל שברי כלי חרס למה יורדים? והנמשל: הפקחים יוצאים לקבל פני המלך שהם רואים, אבל רב ששת העור למה הוא יוצא? בא המלך— התכוון לרמותו. רע) ראש הגולה — שבבבל. על אבר מן החי — שמאכילים לבעליהם אבר מבהמה חיה. רגל אחת של הבהמה — העשויה לסעודה. עצם כף הירך — שהיא חדה וקטנה, כדי שרב ששת העור לא ירגיש ויחנק בה. של מצורעת — של בהמה מצורעת. מחצלת — (מאטטע). נחר לו וגו' — להזהירו מלנוח על המחצלת.

XXVI. רַבָּה (בַּר נַחְמָנִי).

רעא אמר רב כהנא: סח לי רב חָמָא בן בתו של חָסָא: רבה בר נחמני ימת מחמת גזרת שְׁמָד — הלשינו עליו לפני המלך ואמרו: יש אדם אחד בן היהודים שהוא מבטל שנים עשר אלף איש מישראל חדש בימות החמה וחדש בימות הגשמים ממַס המלך. שלחו אחריו שלוחו של מלך להביאו ולא מצָאו. ברח רבה והלך מִפּוּמְבְּדִיתָא לְאַקְרָא, מאקרא לַאֲגַם, מאגם לִשְׁחִין, משחין לִצְרִיף, מצריף לעינים ומעינים לפומבדיתא. בפומבדיתא נזדמן שליח המלך לאותו פונדק של רבה. הביאו לפניו שלחן והשקוהו שתי כוסות וסִלקו השלחן מלפניו. נהפך פַּרְצוּפוֹ לאחוריו. אמרו לרבה: מה נעשה לו — שליח המלך הוא. אמר להם: הביאו השלחן לפניו והשקוהו עוד כוס אחת וסַלקו השלחן מלפניו ויתרפא. עשו לו כך ונתרפא. אמר השליח: יודע אני, אדם זה שאני מבקשו כאן הוא. בקש ומצָאו. אמר השליח: אני אלך מכאן: אם ימיתוני לא אגלה מקומו ואם יְיַסרוני אגלה. הביאו את רבה לפניו והכניסוהו לחדר ונעל הדלת בפניו. בקש רבה רחמים ונפל הכתל. ברח והלך לאגם וישב על גזע של דקל ועסק בתורה. נחלקו בישיבה של מעלה בהלכה של נגעים: הקדוש ברוך־הוא אמר „טהור“ וכל הישיבה של מעלה אומרת „טמא“. אמרו: מי יוכיח? — יוכיח רבה בר נחמני, שאמר רבה בר נחמני „אני יחיד בנגעים, אני יחיד באהלות“. שלחו שליח אחריו — ולא יכול מלאך־המות ליגע בו, משום שלא פסק פיו מתלמודו. בתוך כך נשב רוח ורעש בין הקנים. סבר לגיון של פרשים הוא — אמר: אמות בידי מלאך־המות ולא אֶמָּסֵר ביד מלכות. בשעת פטירתו אמר „טהור, טהור“. יצאה בת־קול ואמרה: אשריך, רבה בר נחמני, שגופך טהור ויצאה נשמתך ב„טהור“.

נפל פִּתְּק מרקיע בפומבדיתא: „רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה“. יצא אביי ורבא וכל החכמים לעסוק בקבורתו ולא ידעו היכן הוא. הלכו לאגם וראו עופות שהם מצַלים בכנפיהם ועומדים. אמרו: ודאי שם הוא. באו ומצאוהו. הספידוהו שלשה ימים ושלשה לילות. נפל פִּתְּק: „כל הפורש יהא בנדוי“. הספידוהו שבעה ימים. נפל פִּתְּק: „לכו לבתיכם לשלום“.

אותו יום שמת רבה יצאה סערה והגביהה ערבי אחד כשהוא רכוב על גמלו על נהר פַּפָּא מצד זה וזרָקתו לצד זה. אמר: זו מה היא? אמרו לו: רבה בר נחמני מת: אמר לפני הקב"ה: רבונו של עולם: כל העולם שלך ורבה בר נחמני שלך. אתה של רבה ורבה שלך — למה אתה מחריב את העולם? נחה הסערה. (ב"מ פ"ו).

XXVII. רַב יוֹסֵף.

רעב רב יוסף ביום עצרת אמר: עשו לי עגלה משֻׁלשת: — אמר: אלמלא יום זה שגרם — כמה יוסף יש בשוק: (פסח׳ ס"ח).

רעא) חדש בימות החמה וגו׳ — בניסן ובתשרי היו העם מתקבצים לשמוע דרשות החכם בהלכות הרגל ואין גובי המס מוצאים אותם בבתיהם. לאקרא — למצודה הסמוכה לפומבדיתא, וכן שאר המקומות המצויים כאן כמו אגם, שחין וגו׳ סמוכים לפומבדיתא. פונדק של רבה — שנתחבא שם. וסלקו — הסירו. נהפך פרצופו — נהפכו פניו מחמת שתית „זוגי“ כוסות. באהלות — בהלכות טומאת אוהל. פתק — כתב. רעב) ביום עצרת — בשבועות יום מתן תורה. אלמלא וגו׳ — לולא תורה שנתנה. כמה יוסף וגו — כלו מה ביני ובין עמי־הארץ.

רעג רב יוסף ישב ארבעים תעניות והקריאוהו „לא ימושו מפיך"[1]; ישב ארבעים תעניות אחרות והקריאוהו „לא ימושו מפיך ומפי זרעך"[1]; ישב מאה תעניות אחרות והקריאוהו „לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך"[1]. אמר: מכאן ואילך איני צריך — תורה מחזרת על אַכְסַנְיָא שלה. (ב"מ פ"ה).

רעד אמר רב יוסף: מתחילה הייתי אומר: מי שיאמר לי הלכה כרבי יהודה, שאמר: „סומא פטור מן המצוות" — אעשה יום־טוב לרבותינו, שהרי אני אינו מְצֻוֶּה ועושה. עכשו ששמעתי מה שאמר ר' חנינא: גדול מְצֻוֶּה ועושה יותר ממי שאינו מְצֻוֶּה ועושה, אדרבה, מי שיאמר לי, שאין הלכה כרבי יהודה אעשה יום־טוב לרבותינו. (קיד' ל"א).

רעה רב יוסף חלה ושכח תלמודו והחזירו אביי לפניו. וזהו שנאמר בכל מקום „אמר רב יוסף: לא שמעתי דבר זה". ואמר לו אביי: אתה לִמדתנו דבר זה ומאותה בָּרַיְתָא אֲמַרְתּוֹ לנו. (נדר' מ"א).

רעו רבא בנו של רב יוסף בר חָמָא היה לו לרב יוסף דבר עמו. כשהגיע ערב יום הכפורים אמר רבא: אלך ואפַיסנו. הלך ומצא שַׁמָּשׁוֹ כשהוא מוזג לו כוס. א"ל: תן לי ואני אמזוג לו. נתן לו ומזג. כשטעם רב יוסף אמר: דומה מזיגה זו למזיגתו של רבא בנו של רב יוסף בר חמא. א"ל: אני הוא.

א"ל: לא תשב על רגליך עד שתפרש לי מקראות הללו: „וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא"[2]? א"ל: אם משים אדם את עצמו כמדבר הזה, שהכל דשים אותו — תורה נִתְּנָה לו במתנה, שנאמר „ו מ מ ד ב ר מ ת נ ה", וכיון שנתנה לו תורה במתנה „נהלו אל", שנאמר: „וממתנה נחליאל", וכיון שנחלו אל—עולה לגדולה, שנאמר: „ומנחליאל — במות"; ואם מגיס דעתו — הקדוש־ברוך־הוא משפילו, שנאמר: „ומבמות הגיא", ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו, שנאמר: „כל גיא ינשא"[3]. (עיר' נ"ד).

XXVIII. שִׁבְחָם שֶׁל חֲכָמִים.

רעז חמשה תלמידים היו לר' יוחנן בן זכאי. הוא היה מונה שִׁבְחָם: ר' אליעזר בן הורקנוס — בּוֹר סוּד שאינו מאבד טפה; ר' יהושע בן חנניא — אשרי יולַדְתּוֹ; ר' יוסי הכהן — חסיד; ר' שמעון בן נתנאל — יְרֵא־חֵטְא; ר' אלעזר בן עֲרָךְ — כְּמַעְיָן המִתְגַּבֵּר.

הוא היה אומר: אם יהיו כל חכמי ישראל בכַף מאזנים ור' אליעזר בן הורקנוס בכף שניה — מכריע את כֻּלם. אַבָּא־שאול אומר משמו: אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אליעזר בן הורקנוס אף עמהם, ור' אלעזר בן ערך בכף שניה — מכריע את כולם. (אבות פ' ב').

[1]ישעיה נ"ט, כ"א. [2]במדבר כ"א, יט, כ. [3]ישעיה מ', ד.

רעג) והקריאוהו — בחלומו. התורה מחזרת וגו' — כלו' כיון ששלשה דורות הם בני תורה לא תהא עוד התורה פוסקת מזרעו עד סוף כל הדורות. רעד) סומא פטור וגו' — רב יוסף סומא היה. רעו) היה לו דבר — מחלוקת. רעז) בור סוד וגו' — בור שכתליו מסוידים ואין טפת מים נבלעת בהם, כך הוא אינו משכח כלום מתלמודו. אשרי יולדתו — אשרי אמו (ועי' למעלה פ' יהושע בן חנניא).

רעח אִסי בן יהודה היה מונה שבחם של חכמים: ר׳ מאיר – חכם וסופר. ר׳ יהודה – חכם לכשירצה. ר׳ טרפון – גל של אגוזים. ר׳ ישמעאל – חנות מיוזֶנת. ר׳ עקיבא – אוצר בלום. ר׳ יוחנן בן נורי – קֻפַּת הרוכלים. ר׳ אלעזר בן עזריה – קֻפה של בשמים. משנת ר׳ אליעזר בן יעקב – קב ונקי. ר׳ יוסי – נִמּוּקוֹ עמו. ר׳ שמעון – טוחן הרבה ומוציא קִמְעָא. ומה שמוציא אינו מוציא אלא סֻבִּין. וכן אמר ר׳ שמעון לתלמידיו: בני, שְׁנוּ מִדּוֹתַי, שמדותי תרומות מתרומות מדותיו של ר׳ עקיבא. (גיט׳ ס״ז).

רעט רבי קרא לו לר׳ אלעזר בן עזריה קֻפָּה של רוכלים. ולמה? משל לרוכל שנטל קֻפָּתו ונכנס למדינה ובאו בני המדינה ואמרו לו: שמן טוב יש עמך? פּוֹלְיָטוֹן יש עמך? אֲפַרְסְמוֹן יש עמך? – ומוצאים הכל עמו; כך היה ר׳ אלעזר בן עזריה בזמן שתלמידי־חכם נכנס אצלו, שְׁאָלוֹ במקרא – אומר לו, במשנה – אומר לו, במדרש – אומר לו, בַּהֲלכות – אומר לו, בהַגדות – אומר לו, כיון שיצא מלפניו הוא מלא טוב וברכה. (אדר״נ פ׳ י״ח).

רפ אמר ר׳ יהושע: אשריך, אברהם אבינו, שר׳ אלעזר בן עזריא יצא מחלציך! אין הדור יתום שר׳ אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו. (חג׳ ג׳, י״ר).

רפא בן עַזַּאי אומר: כל חכמי ישראל דומים עלי כקלִפּת השום, חוץ מן הַקֵּרֵחַ הזה. (בכ׳ נ״ח).

רפב אמר אביי: הריני כבן עַזאי בשוקי טְבַרְיָה. (קד׳ כ׳)

רפג אמר ר׳ יוחנן: ר׳ אוֹשַׁעְיָא בְּרַבִּי בדורו כר׳ מאיר בדורו – מה ר׳ מאיר בדורו לא עמדו חבריו על סוף דעתו, אף ר׳ אושעיא ברבי לא עמדו חבריו על סוף דעתו. (עיר׳ נ״ג).

רפד רב יוסף – סיני, רבה – עוקר הרים. שָׁלְחוּ לְשָׁם: סיני ועוקר הרים – מי מהם קודם? שלחו להם: סיני קודם, שהכל צריכים לבעל החטים. (הור׳ י״ד).

רפה רב יוסף קרא על עצמו: „ורב תבואות בכח שור״[1]. (סנה׳ מ״ב).

---

[1]משלי י״ד, ד.

רעח) לכשירצה — כל זמן שהוא רוצה. גל של אגוזים — מפורש למעלה (בפ׳ ר׳ טרפון). חנות מיוזנת — מזוינת ומצוידת מכל המינים והכל מצוי שם מן המוכן. אוצר בלום—מפורש למעלה (בפ׳ ר׳ עקיבא). קופת הרוכלים — מפורש בסעיף הסמוך. קב ונקי — מעט ומדוקדק. נמוקו — תורת הדינים ובֵרורם; כלו׳ משנתו סדורה וברורה בפיו. ומוציא קמעא — משכח מעט. סובין — כלו׳ פסולת. שנו מדותי — למדו דרכי תלמודי. תרומות—כלו׳ מבחר ותמצית. רעט) פוליטון... אפרסמון — מיני שמנים מבושמים. רפא) כקליפת השום — כלו׳ גדול אני מכולם. מן הקרח — מר׳ עקיבא. רפב) הריני כבן עזאי וגו׳ — הריני חריף כבן עזאי שהיה דורש בשוקי טבריא. רפד) סיני — בקי בהלכות כנתינתן כסיני. עוקר הרים — חריף ומפולפל בסברות. שלחו לשם — כשרצו בבבל למנות עליהם ראש וחכם שלחו לארץ-ישראל שאלה זו. קודם — במעלה להתמנות. לבעל החטים — כלו׳ מי שיש בידו הלכות משניות ברורות דומה לבעל החטים, שהכל באים ליקח ממנו. רפה) ורב תבואות — כלו׳ הרבה הלכות. בכח שור — רמז לשם יוסף שנקרא „בכור שור הדר לו״.

רפו גדול מֵרַב – רַבִּי; גדול מרַבִּי – רַבָּן; גדול מרַבָּן – שְׁמוֹ. (תוס׳ עריות).

רפז רַבִּי ור׳ נָתָן – סוף משנה. רב אָשֵׁי ורַבִּינָא – סוף הוראה. (כ״מ פ״ו).

XXIX. רִאשׁוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים.

רפח אמר ר׳ חֲנִי בשם ר׳ שמואל בר נחמן: הראשונים חרשו וזרעו, נִכְּשׁוּ, כִּסְחוּ, עָדרו, קָצרו, עמרו, דשו, זָרו, בֵּררו, טָחנו, הִרקִידו, לשו, קִטְּפוּ ואָפוּ – ואנו אין לנו פה לאכול. (ירוש׳ שק׳ ב׳).

רפט אמר רבא בר זְמִינא: אם ראשונים בני מלאכים – אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים – אנו כחמורים, ולא כחמורו של ר׳ חנינא בן דוסא ושל ר׳ פנחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים. (שבת קי״ב).

רצ אמר ר׳ יוחנן: לבם של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של היכל, ואנו כמְלֹא נקב מַחַט־סִדְקִית.

ראשונים – ר׳ עקיבא; אחרונים – ר׳ אלעזר בן שמוע. ויש אומרים: ראשונים– ר׳ אלעזר בן שמוע; אחרונים – ר׳ אושַׁעְיָא בְרַבִּי.

„ואנו כמלא נקב מחט סדקית" – אמר אביי: ואנו כיתד בכותל לגמרא. אמר רבא: ואנו כאצבע בשעוה לסְבָרה. אמר רב אשי: ואנו כאצבע בבור לשכחה. (עיר׳ נ״ג).

רצא ואמר ר׳ יוחנן: טובה צִפָּרנם של ראשונים מכְּרֵסם של אחרונים. אמר לו ריש־לקיש: אדרבה, אחרונים טובים, שאף על פי שיש שעבוד מלכיות הם עוסקים בתורה. א״ל: בִּירָה תוכיח, שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים.

שאלו את ר׳ אלעזר: ראשונים גדולים או אחרונים? אמר להם: תנו עיניכם בבירה; יש אומרים, כך אמר להם: עֲדיכם בירה. (יומא ט׳).

רפו) גדול מרב רבי וגו׳ — הכנוי „רב" קטן מן הכנוי „רבי", ו„רבי" מ„רבן", וגדול מ„רבן" מי שנקרא בשמו הפרטי בלא שום כנוי, שהחכמים הקדמונים היו קרויים בשמותיהם לבד, כגון שמעיה ואבטליון, הלל ושמאי, ושאחריהם בכנוי „רבן", כגון רבן גמליאל וכו׳. רפז) סוף משנה — אחרוני התנאים. סוף הוראה — אחרוני האמוראים. רפח) נכשו — תלישת עשבים רעים נקראת נכוש. כסחו — כריתת קוצים נקראת כסות. בררו — הפרישו גרעינים רעים מתוך הטובים. הרקידו — נפו בנפה. קטפו — חתכו הבצק לככרות. ואנו אין לנו וגו׳ — כלו׳ אין אנו יודעים להשתמש במה שמוכן לנו. רפט) לא כחמורו של רחב״ד וגו׳ — עי׳ למעלה כל אתר בפרקו, שהיו חמוריהם חכמים. רצ) כפתחו של אולם — שהיה רחב עשרים אמה; כלו׳, דעהם היתה מרובה. כפתחו של היכל – שהיה רחב עשר אמה. מחט סדקית – מחט קטן. כיתד בכותל — שנכנס בקושו, וכן כאצבע בשעוה (ברונג). כאצבע בבור לשכחה — כלו׳ מהירים אנו וקלים לשכוח כהכנסת אצבע לבור. רצא) בירה תוכיח — כלו׳ בית־המקדש יהא לראיה.

רצב אמר לו רב פפא לאביי: מפני מה הראשונים נעשו להם נסים ואנו אין נסים נעשים לנו? אם משום תורה – הרי בימיו של רב יהודה היו הכל שונים ב„נְזִיקִין", ואנו שונים ששה סדרים. וכשהיה מגיע רב יהודה ל„עוקצין" היה אומר: הֲוָיוֹת של רב ושמואל אני רואה כאן; ואנו שונים ב„עוקצין" שלש עשרה פנים. ואלו רב יהודה כשהיה חולץ נעלו אחת ירדו גשמים, ואנו כמה מצערים עצמנו וכמה צוֹחים – ואין משגיח בנו!

אמר לו: הראשונים היו מוסרים את נפשם על קדושת השם, ואנו אין אנו מוסרים נפשנו על קדושת השם. (בר' כ').

רצג אמר ר' זירא: אמש נראה לי ר' יוסי בר' חנינא. אמרתי לו: אצל מי אתה תָקוּע? אמר לי: אצל ר' יוחנן. – ור' יוחנן אצל מי? – אצל ר' ינאי? ור' ינאי אצל מי? – אצל ר' חנינא. – ור' חנינא אצל מי? – אצל ר' חִיָא. אמרתי לו: ור' יוחנן אצל ר' חיא לא? אמר לי: במְקום זִקוּקִין של אש ולפידים של אש – מי מכנים בר־נַפָּח לשם?

XXX. חַכְמֵי אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל וְחַכְמֵי בָבֶל.

רצד אמר ר' אושעיא: מהו שנאמר: „ואקח לי שני מקלות, לאחד קראתי נֹעַם ולאחד קראתי חֹבְלִים"[1]? „נעם" – אלו תלמידי־חכמים שבארץ־ישראל, שמַנעימים זה לזה בהלכה; „חובלים" – אלו תלמידי־חכמים שבבבל, שמחַבלים זה את זה בהלכה.

„ושנים זיתים עליה... אלה שני בני היצהר"[2] – „יצהר" – אמר ר' יצחק: אלו תלמידי־חכמים שבארץ־ישראל, שנוחים זה לזה בהלכה כשמן זית; „זיתים" – אלו תלמידי־חכמים שבבבל, שמרורים זה לזה בהלכה כזית. (סנה' כ"ד).

רצה מפני מה תלמידי־חכמים שבבבל מצוינים? לפי שאינם בני תורה.

ר' יוחנן אמר: לפי שאינם בני מקומם, שאומרים הבריות: בעירי – שמי; לא בעירי – שמלתי. (שבת קמ"ה).

רצו „הַבָּאִים... יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל"[3] – שנה רב יוסף: אלו תלמידי־חכמים שבבבל שעושים ציצים ופרחים לתורה. (שם).

רצז עולא נזדמן לפומבדיתא. הביאו לפניו כלכלה של תמרים. אמר להם: כמה מאלו בזוז? אמרו לו: שלש. אמר: מלוא הטנא דבש בזוז בבבל – והבבלים אינם עוסקים

[1]זכריה י"א, ז. [2]שם ד', ג', יד. [3]ישעיה כ"ז, ו.

רצב) משום תורה – שלמדו הרבה. בנזיקין – בסדר נזיקין לבד. עוקצין – מסכת עוקצין שיש בה משניות קשות. הויות – משא־ומתן חריף בעניני הלכה. שלש עשרה פנים – דרכים ואופנים. כשהיה חולץ נעלו וגו' – כלו' נענה מיד בתחלת תפלתו. רצג) אתה תקוע – בעולם הבא. כלו' מי חברך בגן עדן? רצד) מחבלים – מתנצחים ומריבים בלשון עזה רצה) מצוינים – מהודרים בבגדיהם. שאינם בני מקומם – שגלו לשם מארץ־ישראל. בעירי שמי – במקומי שמי מכבדני. רצו) ציצים ופרחים – כלו' מקשטים את התורה בדרשותיהם. רצז) כלכלה – סל.

בתורה: בלילה צערוהו. אמר: מלוא הטנא סבינים בזוז בבבל – והבבליים עוסקים בתורה; (פס׳ פ״ז; תענ׳ ט׳).

רצח מהו „בבל״? אמר ר׳ יוחנן: בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד. „במחשכים הושיבני כמתי עולם״[1] – אמר ר׳ ירמיה: זה תלמודה של בבל. (סנה׳ כ״ד).

רצט אמר ר׳ ירמיה: בבליים טפשים: משום שיושבים במקום חושך אומרים שמועות חשכות. (כג׳ נ״ב).

ש „וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד בָּהּ״[2] – אמר ר׳ מַיָּשָׁא בן בנו של ר׳ יהושע בן לוי: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה. אמר אביי: ואחד משלהם גדול כשנים משלנו. אמר רבא: ואחד משלנו כשהוא עולה לשָׁם גדול כשנים משלהם, שהרי ר׳ ירמיה כשהיה כאן לא היה יודע מה שאומרים חכמים – וכשעלה לשם היה קורא לנו „בבליים טפשים״; (כת׳ ע״ה).

שא ר׳ זירא כשעלה לארץ־ישראל ישב מאה תעניות, שישתכח ממנו תלמודה של בבל, כדי שלא יטרידהו. (ב״מ פ״ה).

XXXI. חַכְמֵי בֵית־הַמִּדְרָשׁ בִּכְנִיסָתָם וִיצִיאָתָם.

שב ר׳ נחוניה בן הַקָּנָה היה מתפלל בכניסתו לבית־המדרש וביציאתו תפלה קצרה. אמרו לו: מה מקום לתפלה זו? אמר להם: בכניסתי אני מתפלל שלא תֶאֱרַע תַּקָלָה על ידי, וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי.

שנו רבותינו: בכניסתו מהו אומר? יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהי, שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אֶכָּשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אֹמַר על טמא – טהור ועל טהור – טמא, ולא יִכָּשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם.

ביציאתו מהו אומר? מודה אני לפניך, ה׳ אלהי, ששַׂמת חלקי מיושבי בית־המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרָנות. שאני משכים והם משכימים – אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים; אני עָמֵל והם עמלים–אני עמל ומקבל שָׂכָר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר; אני רץ והם רצים – אני רץ לחיי עולם־הבא, והם רצים לבאר שחת. (בר׳ כ״ח).

שג. כשנפטרו התלמידים מבית רב נשתַּיְרוּ אצלו אלף ומאתים תלמידים; ומבית רב הונא – נשתירו שמנה מאות; מבית רבה ורב יוסף – ארבע מאות, וקראו לעצמם

[1]איכה ג׳, ו. [2]תהלים פ״ז, ה.

צערוהו – התמרים. כלו׳ חש במעיו. סבינים – התמרים שחותכים בבני־מעים. רצח) בלולה במקרא וגו׳ – כלו׳ תלמוד הבבליים יש בו מכל אותם הדברים. במחשכים... תלמודה של בבל – שהוא עמוק ומפוקפק. רצט) שמועות – הלכות. ש) משלהם – מחכמי ארץ־ישראל. שא) יטרידהו – יבלבלהו. שב) תקלה – מכשול וטעות בדבר הלכה. וישמחו בי חברי – בשלוני יגרום להם שמחה. מיושבי קרנות – בטלנים היושבים בחנויות ובקרני הרחובות. שג) כשנפטרו – לבתיהם לימי החגים.

„יתומים״; וכשנפטרו מבית רב אשי — נשתירו מאתים, וקראו לעצמם „יתומים שביתומים״. (כת׳ ק״ו).

שד כשנפטרו התלמידים מבית ר׳ אמי אמרו לו כך:

עוֹלָמְךָ תִּרְאֶה בְּחַיֶּיךָ וְאַחֲרִיתְךָ לְחַיֵּי הָעוֹלָם־הַבָּא וְתִקְוָתְךָ לְדוֹר־דּוֹרִים.
לִבְּךָ יֶהְגֶּה תְבוּנָה פִּיךָ יְדַבֵּר חָכְמוֹת וּלְשׁוֹנְךָ יַרְחִישׁ רְנָנוֹת.
עַפְעַפֶּיךָ יַיְשִׁירוּ נֶגְדֶּךָ עֵינֶיךָ יָאִירוּ בְּמָאוֹר תּוֹרָה וּפָנֶיךָ יַזְהִירוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ.
שִׂפְתוֹתֶיךָ יַבִּיעוּ דַעַת וְכִלְיוֹתֶיךָ תַּעֲלוֹזְנָה מֵישָׁרִים וּפְעָמֶיךָ יָרוּצוּ לִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵי עַתִּיק יוֹמִין.
(בר׳ י״ז).

שה כשנפטרו התלמידים מבית רב חסדא אמרו לו כך:

„אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים״[1] — אלופינו בתורה ובמצוות ומסֻבלים ביסורים.
„אֵין פֶּרֶץ״[1] — שלא תהא סִיעָתנו כסיעתו של שאול, שיצא ממנה דואג האדומי.
„וְאֵין יוֹצֵאת״[1] — שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד, שיצא ממנה אחיתפל.
„וְאֵין צְוָחָה״[1] — שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע, שיצא ממנה גחזי.
„בִּרְחוֹבוֹתֵינוּ״[1] — שלא יהא לנו בן או תלמיד, שמקדיח תבשילו ברבים. (שם).

XXXII. מִיתָתָם וְהֶסְפֵּדָם שֶׁל חֲכָמִים.

שו שנו רבותינו: מִשֶּׁמֵּת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה ומתה טָהֳרָה ופרישות. משמת ר׳ יוחנן בן זכאי בטל זיו־החכמה. משמת ר׳ אליעזר נגנז ספר־תורה. משמת ר׳ יהושע בטלו עצה ומחשבה. משמת ר׳ עקיבא בטלו זרועי תורה וְנִסְתַּתְּמוּ מַעְיְנוֹת החכמה. משמת ר׳ אלעזר בן עזריה בטלו עֲטָרוֹת חכמה, שעטרת חכמים עָשְׁרָם. משמת ר׳ חנינא בן דוסא בטלו אנשי־מעשה. משמת ר׳ יוסי קַטְנְתָא פסקו חסידים. (ולמה נקרא שמו קטנתא? שהיה קטנתא של החסידים). משמת בן־עזאי בטלו הַשַּׁקְדָנִים. משמת בן־זומא בטלו הַדַּרְשָׁנִים. משמת ר׳ מאיר בטלו מושלי משלים. משמת רבי בטלה עֲנָוָה ויראת חטא. (סוטה מ״ט).

שז כשמת ר׳ עקיבא נולד רַבִּי. כשמת רבי נולד רב יהודה. כשמת רב יהודה נולד רָבָא. כשמת רָבָא נולד רב אַשִׁי — ללמדך שאין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו, שנאמר: „וזרח השמש ובא השמש״[2] — עד שלא כָּבְתָה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי, שנאמר: „ונר אלהים טרם יכבה ושמואל וגו׳״[3]. (קיד׳ ע״ב).

[1] תהלים קמ״ד, יד. [2] קהלת א׳, ה. [3] שמואל א׳ ג׳, ג.

שד) עתיק יומין — הקדוש ברוך הוא. שה) סיעתנו — חבורתנו. שמקדיח תבשילו ברבים — שפוגם את תבשילו — כלו׳ שיוצא לתרבות רעה. שו) משמת... בטל וגו׳ — כל אלו החכמים המנויים כאן היו מצוינים ביותר כל אחד במדה ומעלה האמורה אצלו ובמיתתו באלו בטלה עמו. ומתה טהרה וגו׳ — כלו׳ פסקו. אנשי מעשה — אנשי מופת. קטנתא של החסידים — כלו׳ האחרון שבהם. השקדנים — שוקדים ללמוד תורה.

שח כשמת ר' אַבָּהוּ – הורידו עמודי קֵיסָרֵי מים. ר' יוסי – שָׁפְעוּ מַרְזְבֵי צִפּוֹרִי דם; אמרו, שנתן נפשו על הגזרה. כשמת ר' יעקב – נראו כוכבים ביום. ר' שמואל בר רב יצחק – נעקרו כל הארזים שבארץ־ישראל. ר' חיא – ירדו אבני אש משמים. ר' נחום בר סִמַּאי איש קודש־קדשים – נתכסו כל הצורות מחצלות. (ולמה נקרא שמו נחום איש קודש־קדשים? שלא הביט בצורת מטבע מימיו, ואמרו: כשם שלא ראה את הצורות בחייו כך לא יהא רואה אותן במותו). כשמתו רבה ורב יוסף – נשקו גדות פרת זו את זו. אביי ורבא – נשקו גדות דִּגְלַת זו את זו. כשמת רב מְשַׁרְשְׁיָא – טָעֲנוּ התמרים קוצים. (מו"ק כ"ה; ירוש' ע"ז פ"ג).

שט כשמת רבה בר רב הונא ורב הַמְנוּנָא העלום לְשָׁם. כשהגיעו לגשר עמדו הגמלים. אמר להם ערבי אחד: זו מה היא? אמרו לו חכמים: הם חולקים כבוד זה לזה; זה אומר: ילך מר בראש, וזה אומר: ילך מר בראש. אמר הערבי: בְּדִין שֶׁאֲרִי בן ארי ילך בראש. עבר גמלו של רבה בר רב הונא בראש. פתח עליו הספדן:

גֶּזַע יְשִׁישִׁים עָלָה מִבָּבֶל וְעִמּוֹ סֵפֶר מִלְחָמוֹת.
קָאַת וְקִפּוֹד הֻכְפָּלוּ לִרְאוֹת בְּשֹׁד וָשֶׁבֶר הַבָּא מִשִּׁנְעָר.
קָצַף אֵל עַל עוֹלָמוֹ וְחָמַס מִמֶּנּוּ נְפָשׁוֹת
וְשָׂמַח בָּהֶן כְּכַלָּה חֲדָשָׁה.
רוֹכֵב עֲרָבוֹת שָׂשׂ וְשָׂמֵחַ בְּבוֹא אֵלָיו נֶפֶשׁ נָקִי וְצַדִּיק.

כשמת רַבִּינָא פתח עליו הַסַּפְדָן:
תְּמָרִים הָנִיעוּ רֹאשׁ עַל צַדִּיק כַּתָּמָר.
נָשִׂים לֵילוֹת כְּיָמִים עַל מֵשִׂים לֵילוֹת כְּיָמִים.

אמר לו רב אָשֵׁי לבר־קִיפּוֹק: באותו יום מה תאמר? אמר לו בר־קיפוק: אֹמַר:

אִם בַּאֲרָזִים נָפְלָה שַׁלְהֶבֶת – מַה־יַּעֲשׂוּ אֵזוֹבֵי קִיר?
לִוְיָתָן בְּחַכָּה הֹעֲלָה – מַה־יַּעֲשׂוּ דְּגֵי הָרְקָק?
בְּנַחַל שׁוֹטֵף נָפְלָה חַכָּה – מַה־יַּעֲשׂוּ מֵי גֵבִים?

אמר לו בר אָבִין: חס ושלום לומר „חכה ושלהבת" בצדיקים...
– ואתה מה תאמר?
– אני אומר:

שח) קיסרי – עיר מושבו. מים – דמעות. שפעו מרזבי צפורי – הצנורות של עיר צפורי שפכו דם. על הגזרה – גזרת מילה. נראו כוכבים – שחשך היום. נשקו גדות פרת – מרוב הבאים ללוותו משני עברי הנהר. דגלת – חדקל. שט) העלום לשם – מבבל לארץ־ישראל. ארי בן ארי – רבה בר רב הונא, שהוא אדם גדול בן אדם גדול. גזע ישישים – כלומר בן אבות ומיוחס. ספר מלחמות – של תורה. הוכפלו – כלו' נתאספו. משנער – מבבל. נשים לילות כימים וגו' – כלו' נרבה בהספד יום ולילה על מי שהיה עוסק בתורה יומם ולילה. לבר־קיפוק – שם אחד הספדנים. באותו יום – כשאמות. בארזים – כלו' בגדולי עולם. דגי רקק – הדגים הקטנים שבאגמים.

בְּכוּ לַאֲבֵלִים   וְלֹא לַאֲבֵדָה,
שֶׁהִיא לִמְנוּחָה   וְאָנוּ לַאֲנָחָה.

רבי חָנִין חתָנו של הנשיא היה, ולא היו לו בנים. בקש רחמים ונולד לו בן. וביום מת רבי חנין. פתח עליו הַסַּפְּרן:

שִׂמְחָה לְתוּגָה נֶהֶפָּכָה   שָׂשׂוֹן וְיָגוֹן הֻדְבָּקוּ;
בְּעֵת שִׂמְחָתוֹ נֶאֱנַח   בְּעֵת חֲנִינָתוֹ אָבַד חֲנִינוֹ.

וקראו לתינוק חנין על שם אביו.

כשמת ר׳ יוחנן פתח עליו ר׳ יצחק בן אלעזר:

קָשֶׁה הַיּוֹם לְיִשְׂרָאֵל   כְּיוֹם בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם.

כשמת ר׳ זירא פתח עליו הספרן:

אֶרֶץ שִׁנְעָר הָרָה וְיָלָדָה   אֶרֶץ צְבִי גִּדְּלָה שַׁעֲשׁוּעֶיהָ.
אוֹי נָא לָהּ, אָמְרָה רַקַּת   כִּי אָבְדָה כְּלִי חֶמְדָּתָהּ. (מו״ק כ״ה).

לאבדה — למת. למנוחה — הלכו למנוחה בעולם-הבא. לאנחה — נשארנו לאנחה בעולם הזה. בעת הנינתו אבד חנינו — בשעה שנחנן משמים ונתן לו בן, מת חנין. ארץ שנער וגו׳ — שנולד בבבל ועלה לארץ-ישראל. רקת — עיר צפורי.

תוספות, השמטות ומלואים

לכרך ראשון.

יב.

תּוֹסָפוֹת.

I. חִירָם מֶלֶךְ צוֹר.

א בֶּן־אָדָם, אֱמֹר לִנְגִיד צֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה׳ יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים׳[1] — מה עשה חירם מלך צור? בא לַיָּם ועשה לו ארבעה עמודים ארוכים של ברזל שאין להם שִׁעוּר, והעמידם זה כנגד זה מרובעים, ועשה לו שבעה רקיעים וכסא וחיות, רעמים ברקים וזיקים. הרקיע הראשון עשה של זכוכית, חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, ועשה בו המה ולבנה וכוכבים. הרקיע השני עשה של ברזל, אלף וחמש מאות אמה על אלף וחמש מאות אמה, וסילון של מים מפריש בין שני לשלישי, ועשה בו אבנים מתגלגלות ומתבקעות אלו לאלו ונשמעים כמו רעמים. הרקיע השלישי עשה של עופרת, אלפַּים אמה על אלפים אמה, וסילון של מים מפריש בינידם. הרקיע הרביעי עשה של מַתֶּכֶת, אלפים וחמש מאות אמה על אלפים וחמש מאות אמה, וסילון של מים מפריש בינידם. הרקיע החמישי עשה של נחשת, שלשה אלפים על שְׁלֹשָׁה אלפים אמה, וסילון של מים מפריש בינידם. הרקיע הששי עשה של כסף, שלשה אלפים וחמש מאות אמה על שלשה אלפים וחמש מאות אמה, וקבע בו אבנים טובות ומרגליות. הרקיע השביעי עשה של זהב, ארבעה אלפים על ארבעה אלפים אמה, וקבע בו חַיּוֹת וכרובים, ועשה לו בו מטה של זהב ובראשה מרגליות אֲדֻמּוֹת, מראה אותן מכאן ומכאן — מכאן נעשים ברקים ומכאן נעשים זיקים, והיה מזעזע עצמו והיו מתבקעין אלו לאלו ונשמעים כברקים ורעמים.

אמר הקדוש־ברוך־הוא ליחזקאל: בן אדם, לך אמור לחירם: מה אתה מתגאה, הלא ילוד אשה אתה! אמר לו יחזקאל: היאך אני הולך אצלו והוא עומד באויר? שלח הקב״ה רוח וּנְטָלוֹ בציצית ראשו והוליכו באויר אצל חירם. כיון שראה חירם ליחזקאל נבהל ונזדעזע. א״ל: מי הֶעֱלְךָ לכאן? א״ל: הקב״ה, כך צוני, לך אמור לו — למה אתה מתגאה, ילוד אשה אתה. א״ל: ילוד אשה אני, אלא שאני חי וְקַיָּם לעולם; מה הקב״ה מושבו בלב יַמִּים — אף אני כן; מה הקב״ה מושבו בשבעה רקיעים — אף אני כן...

ומה היה סופו של חירם מלך צור? הביא הקב״ה עליו נבוכדנאצר והורידו מכסאו, והיה חותך בשרו כשתי אצבעות בכל יום ומטבילן בחומץ ומאכילו עד שמת מיתה משונה.

[1] יחזקאל כ״ח, ב.

א) וזיקים — כוכבי־שבט (קאמעטען) ומאורי־אש מעופפים (מעטעארען). וסילון — צנור ותעלה. מזעזע — מעיר ומנענע. כשתי אצבעות — כשיעור שתי אצבעות.

ואותן הפלטרין מה נעשה בהם? קרע הקב"ה את הארץ וּגְנָזָן לצדיקים לעתיד לבוא. (ביה"מ ה').

II. אֲלֶכְּסַנְדְּרוּס מוּקְדוֹן.

ב כשבאו בני אַפְרִיקִי לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: ארץ כנען שלנו היא, שנאמר: „ארץ כנען לגבולותיה"[1], וכנען אביהם של בני־אדם הללו. אמר להם גְּבִיהָא בן פְּסִיסָא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס מוקדון, אם ינצחוני, אִמרו: הֶדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם אִמרו להם: תורת משה נִצְּחַתְכֶם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהם. אמר להם: מהיכן אתם מביאים ראיה? אמרו לו: מן התורה. אמר להם: אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר: „ויאמר ארור כנען, עבד עבדים יהיה לאחיו"[2] — עבד שקנה נכסים, עבד למי ונכסים למי? ולא עוד, אלא שהרי כמה שנים שלא עבדתונו. אמר להם אלכסנדרוס המלך: הַחֲזירו לו תשובה. אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד ברחו והניחו שדותיהם כשהן זרועות וכרמיהם כשהם נטועים — ואותה שנה שביעית היתה. (סנה' צ"א).

ג שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: הרי הוא אומר: „וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום"[3], תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו. אמר גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס: אם ינצחוני, אמרו להם: הדיוט שבנו נצחתם; ואם אני אנצח אותם — אמרו להם: תורת משה נִצְּחַתְכֶם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהם. אמר להם: מהיכן אתם מביאים ראיה? אמרו לו: מן התורה. אמר להם: אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר: „ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה"[4], תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא שֶׁשִּׁעְבַּדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. אמר להם אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה. אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדותיהם כשהן זרועות וכרמיהם כשהם נטועים וברחו — ואותה שנה שביעית היתה. (שם).

ד ושוב פעם אחת באו בני ישמעאל ובני קטורה לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון. אמרו לו: ארץ כנען שלנו ושלכם, שנאמר: „ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם"[5], ונאמר: „ואלה תולדות יצחק בן אברהם"[6]. אמר להם גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס. אם ינצחוני, אמרו: הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם — אמרו להם: תורת משה רבנו נצחתכם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהם. אמר להם: מהיכן אתם מביאים ראיה? אמרו לו: מן התורה. אמר להם: אף אני לא אביא ראיה אלא מן התורה, שנאמר: „ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות"[7] — אב שנתן אֲגָטִין לבניו בחייו וְשִׁגֵּר זה מעל זה — כלום יש לזה על זה כלום? (שם).

[1] במדבר ל"ד, ב. [2] בראשית ט', כה. [3] שמות י"ב, לו. [4] שם שם, מ. [5] בראשית כ"ה, יב. [6] שם שם, יט. [7] שם שם, ה, ו.

ב) של בני אדם הללו — על עצמם הם אומרים כך. הדיוט — אדם בור, שאינו חכם. בדקו — בקשו. שביעית — שנת שמיטה. ד) אנטין — כמו לגטין, כלומר שטרי ירושה, דיתיקי.

ה אלכסנדרוס מוקדון בקש לעלות לירושלים, הלכו אלו הכותים ואמרו לו: הִזָהֵר, שאינם מניחים אותך לִכָּנֵס לבית קֹדש־הקדשים שלהם. כיון שהרגיש גביעָה בן קוֹסֵם, הלך ועשה לו שתי אֶנְפִּילָאוֹת ונתן בהן שתי אבנים טובות שָׁוות שני רִבּוֹאות של כסף. כיון שהגיע להר־הבית אמר לו: אדוני המלך! שלוף מנעליך ונעול לך אלו שתי אֶנפילאות, שהרצפה חֲלָקָה, שלא תחליק רגליך. כיון שהגיע לבית קדש־הקדשים א״ל: עד כאן יש לנו רשות לִכָּנֵס, מכאן ואילך אין לנו רשות לִכנס. א״ל: לכשאצא אני מַשוה לך את גביעתה. א״ל: אם אתה עושה כן רופא אומן תִקָרא ושכר הרבה תטול. (ב״ר פ׳ ס״א).

ו עשרה דברים שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב. אמר להם: מן השמים לארץ רחוק או ממזרח למערב? אמרו לו: ממזרח למערב. תדע, שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה, חמה במערב הכל מסתכלין בה, חמה באמצע הרקיע אין הכל מסתכלין בה.

אמר להם: שמים נבראו תחלה או הארץ? אמרו לו: שמים נבראו תחלה, שנאמר: „בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ״[1].

אמר להם: אור נברא תחלה או חשך? אמרו לו: דבר זה אין לו פותרין.

(ויאמרו לו: חשך נברא תחלה, שנאמר: „והארץ היתה תהו ובהו וחשך״[2] — ואחר כך „ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור״[3]? כסבורים היו, שמא יבא לשאול מה למעלה מה למטה, מה לפנים מה לאחור).

אמר להם: איזהו חכם? אמרו לו: הרואה את הנולד.

אמר להם: איזהו גבור? אמרו לו: הכובש את יצרו.

אמר להם: איזהו עשיר? אמרו לו: השמח בחלקו.

אמר להם: ומה יעשה אדם ויחיה? אמרו לו: ימית עצמו.

— מה יעשה אדם וימות? — יְחַיֶה את עצמו.

אמר להם: מה יעשה אדם ויתקבל על הבריות: אמרו לו: ישנא מלכות ושָׁלְטָן.

אמר להם: שלי טוב משלכם — יאהב מלכות ושלטן ויעשה טובה עם בני אדם.

אמר להם: בַיָם יפה לדור או ביבשה? אמרו לו: ביבשה, שהרי כל יורדי הים אין דעתם מתישבת עד שעולים ליבשה.

אמר להם: מי מכם חכם יותר? אמרו לו: כלנו שָׁוִים כאחד, שכל דבר שאמרת

[1] בראשית א׳, א. [2] שם שם, ב. [3] שם שם, ג.

ה) אנפילאות — בתי־רגלים של לבדים, פוזמקאות; שאסור להכנס להר הבית במנעלים. גביעתך — גבנון וחטוטרה שעל גבך; שגביעה היה גבן. והמלך אמר לו כך דרך שחוק.
ו) מן השמים לארץ רחוק וגו׳ — כלומר, איזה רחוק יותר. הכל מסתכלין בה — בשביל שהיא רחוקה ביותר. מה לפנים וגו׳ — מה שהיה קודם הבריאה ומה שיהא בסוף; ואלו הם מן הדברים שאסור לדרוש בהם. את הנולד — מראשית אחרית. ימית עצמו — כלו׳ לא יהנה הרבה מן העוה״ז. יחיה את עצמו — יתענג בעולם־הזה. ויתקבל — ויהא רצוי. שלי — עצתי שלי. ויעשה טובה עם בני אדם — יעסוק בעסקי צבור.

לנו פתרנו לך כאחד. אמר להם: מה אתם מתריסים כנגדי? אמרו לו: השטן נצח. אמר להם: אני הורגכם בגזרת מלך. אמרו לו: השלטן ביד המלך ולא נאה למלך לשַקר. מיד הלבישם בגדי ארגמן ונתן רביד זהב על צוארם. (תמיד ל"א).

פעם אחת אמר אלכסנדר מוקדון לחכמיו: רוצה אני לילך למדינת אַפְרִיקִי. אמרו לו: אי אתה יכול לילך לשם, שמפסיקים הרי־חושך. אמר להם: שלא אלך אי אפשר, ואיני שואל מכם אלא מה אעשה. אמרו לו: טול חמורים לובים שמהלכים באפלה וְהָבֵא פְקָעות של חבלים וקשור מצד זה, ובחזירתך תהא מחזיק בהם ותבוא למקומך. עשה כך והלך. הגיע לקַרְטָגֶנֵי, מדינה שכֻלה נשים. בקש לעשות עמהן מלחמה. אמרו לו: אם תהרוג אותנו – יאמרו: נשים הרג; אם נהרוג אותך – יאמרו: מלך שהֲרָגוהו נשים. אמר להן: הביאו לי לחם. הוציאו לו לחם של זהב ותפוחים ורמונים של זהב על שלחן של זהב. אמר להן: וכי אוכלין זהב במדינתכן? אמרו לו: אם לחם היית מבקש, לא היה לך לחם במקומך, שעמדת ובאת לכאן!

כשיצא משם כתב על שער המדינה: אני אלכסנדרוס מוקדון מלך שוטה הייתי, עד שבאתי למדינת אפריקי ולמדתי עצה מנשים. (שם; תנח' ויקרא).

ח הלך אלכסנדרוס מוקדון משם אצל מלך קַצְיָא. הראהו הרבה כסף וזהב. אמר: לא לראות כספכם וזהבכם באתי, אלא לראות מנהגיכם ודיניכם. עד שהם יושבים באו שני בני אדם לדין לפני המלך. אחד אמר: אדוני המלך, חורבה לקחתי מאדם זה וּגְרַפְתִּיהָ ונמצא מטמון בתוכה, ואמרתי לו: טול מטמון שלך; חורבה לקחתי, מטמון לא לקחתי. ואחר אמר: מה אתה מִתְיָרֵא מעונש גזל–אף אני כך; החורבה וכל מה שבתוכה מכרתי לך – מתהום ארץ עד רום רקיע. קרא המלך לאחד מהם ואמר לו: יש לך בן? א"ל: הן. קרא לשני וא"ל: יש לך בת? א"ל: הן. אמר להם: ילכו וינשאו זו לזה ויהא המטמון לשְניהם. התחיל אלכסנדר תָּמֵהַּ. א"ל המלך: ולא יפה דנתי? א"ל: הן. א"ל: אילו בא לפניך דין זה במדינתכם, מה היית עושה בו? א"ל: הייתי חותך ראשו של זה וראשו של זה והמטמון יֵרד לבית המלך. א"ל: וחַמה מאירה עליכם? א"ל: הן. – ונשמים יורדים עליכם? – הן. א"ל: שמא יש במדינתכם בהמה דקה? א"ל: הן. א"ל: תִּפַּח רוחו של אותו האיש! בזכות בהמה דקה החמה מאירה לכם והגשמים יורדים עליכם...

בחזירתו ישב אלכסנדרוס על מַעְיָן אחד ואכל לחם. היו בידו גִלְדָנִים מלוחים. שְטָפם במים ונפל בהם ריח טוב. אמר: משמע, מעין זה מגן־עדן בא. נטל מאותם המים ורחץ פניו. עלה עם המעין עד שהגיע לפתחו של גן־עדן, הגביה קולו: פתחו לי השער! אמרו לו: „זה השער לה', צדיקים יבאו בו"[1]. אמר להם: אף אני מלך אני, חָשוב אני, תנו לי דבר. נתנו לו גלגלת אחת.

[1]תהלים קי"ח, כ.

מתריסים כנגדי — מטילים דופי ביראתי; הרי אנו המרובים ואתם בידנו. השטן נצח — כלו' אין השלטן ראיה על אמתות יראתכם. לא נאה למלך לשקר— שהבטיח שלא יעשה להם רע. ז) אי אפשר — שרוצה אני לילך דוקא. לובים — ע"ש מקומם. ח) וגרפתיה— גרפתי ופניתי את אבני החורבה. תפח רוחו וגו' — לשון קללה כלפי אלכסנדר. בזכות בהמה דקה וגו' — שאתם אינכם ראוים לכך. ט) גלדנים — דגים קטנים. עם המעין — בדרך שהמעין מקלח.

כשחזר למקומו שקל כנגדה כל כסף וזהב שבידו ולא הכריעו. אמר להם לחכמים: מה זו? אמרו לו: גלגל עינו של בשר־ודם הוא, שאינו שבע. אמר להם: ומנַין שכך הוא? א"ל: טול קומץ עפר וכסהו. עשה כך – ומיד הכריע. (תמיד ל"ב; תנח' אמור).

III. חָכְמָתָם שֶׁל בְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם.

„רַבָּתִי בַגּוֹיִם"[1] – והלא כבר נאמר „רבתי עם"[1] ומה תלמוד־לומר „רבתי בגוים"? אלא רבתי בדֵעות. ר' הונא בשם ר' יוסי: בכל מקום שהיה אחד מבני ירושלים הולך למדינה היו מַציעין לו קַתֶּדְרָא לישב עליה, בשביל לשמיע חכמתו.

אחד מירושלים הלך למדינה. הגיע זמנו למות. הביא בעל־הבית והפקיד בידו ממונו ואמר לו: אם יבוא בני מירושלים ויעשה לך שלשה דברי חכמה תן לו ממוני, ואם לאו – אל תתן לו. מת אותו האיש ונפטר לבית־עולמו. לאחר ימים בא בנו. [ואנשי אותה העיר] עשו ביניהם, שלא יהא אחד מהם מראה בית חברו לאַכְסְנַאי. כיון שהגיע לשער העיר ראה אחד שהיה טעון מַשאוי של עצים, אמר לו: מוכר אתה משאוי זה של עצים? א"ל: הן. א"ל: טול דמיהם והוליך אותם אצל פלוני. נטל דמיהם והוליך אותם אצל פלוני. היה מהלך וזה מהלך אחריו, עד שהגיעו לחצר של אותו בעל־הבית. א"ל: א', פלוני, בוא וטול משאוי של עצים. א"ל: וכי אמרתי לך שתביא לי משאוי של עצים? א"ל: הן, לא אתה אמרת לי, אלא אותו האיש שבא אחרי; שלו הם. מיד פתח לו ביתו ונתנו שלום זה לזה.

הרי דבר אחד.

א"ל בעל־הבית: מי אתה? א"ל: אני הוא בנו של אותו האיש שמת אצלך. הכניסו ועשה לו סעודה. והיו לו לבעל־הבית שני בנים ושתי בנות. כשהגיעה שעת הסעודה הביא לפניו בסעודה חמש פַּרְגִיּוֹת בתבשיל. כשהתחילו לאכול א"ל בעל־הבית: טול וחלוק. א"ל: לא שלי הוא. א"ל: רצוני שתהא נוטל ומחלק. נטל וחלק ונתן פַּרְגִית בין האיש ואשתו, נטל פרגית שניה ונתן בין שני הבנים, ונטל השלישית ונתן בין שתי הבנות. נטל שתי פרגיות ונתן לפניו. אכלו ולא אמרו לו כלום.

הרי דבר שני.

לעת ערב הביא תרנגלת פטומה בסעודה. א"ל: טול חלוק. א"ל: לא שלי הוא. א"ל: טול וחלוק ברצוני. נטל וחלק, ונתן הראש לפני האיש, נטל בני־מעים ונתן לפני האשה, נטל שתי הירכים ונתן לשני הבנים, ונטל שתי הכנפים ונתן לשתי הבנות. נטל את הגוף כלו וְנתן לפניו.

הרי דבר שלישי.

[1]איכה א', א.

ומיד הכריע — כלומר, אין תקנה לתאוות אדם אלא קומץ עפר של קבר. י) קתדרא — כסא לחכמים. בעל הבית — זה שנתארח הירושלמי אצלו. לאכסנאי — לאורח. משאוי — משא, הבילה. דמיהם — מחירם. פלוני – בעל הבית. הרי דבר אחד — של חכמה, שנודע לו ע"י ערמתו מקים ביתו של בעל הבית. לא שלי הוא — לא דרך־ארץ היא, שיהא אורח מחלק בסעודה. פטומה — אבוסה.

א"ל בעל־הבית: וכי כך חולקין במקומכם? חלקת פעם ראשונה ולא אמרתי לך כלום, ועכשו אתה עושה כך? א"ל: ולא אמרתי לך: לא שלי הוא? ואף על פי כן מה שחלקתי יפה חלקתי. פעם ראשונה הביאו חמש פרגיות בסעודה. אתה ואשתך ופרגית — הרי שלשה, ושני בניך ופרגית—הרי שלשה, ושתי בנותיך ופרגית—הרי שלשה — אני ושתי פרגיות—הרי שלשה. כלום נטלתי דבר מחלקכם? עכשו הביאו תרנגלת. נטלתי את הראש ונתתי לך, שאתה ראש הבית. נטלתי בני־מעים ונתתי לאשתך, שהבנים יוצאים ממעיה. נטלתי שתי הירכים ונתתי לבניך, שהם עמודי הבית. נטלתי שתי הכנפים ונתתי לבנותיך, שלמחר יצאו ויפרחו מביתך וילכו להן לבעליהן. נטלתי לעצמי אניה זו, שבאניה באתי ובאניה אני הולך. עֲמוד ותן לי ממוני, שהפקיד אבא אצלך ואלך. מיד נתן לו כל ממונו והלך לשלום. (איכ"ר).

יא מעשה בשני בני אדם שנשבו בהר הכרמל והיה שַׁבָּאי מְהַלֵּך אחריהם. ואמר אחד מהם לחברו: גמל שמְּהַלֶּכֶת לפנינו סוּמא באחת מעיניה וטעונה שתי נודות, אחת של יין ואחת של שמן, ושני בני אדם המנהיגין אותו—אחד ישראל ואחד נכרי. אמר להם שַׁבָּאי: עם קשה עורף, מאין אתם יודעים? אמרו לו: גמל מעשבים שלפניה, מצד שרואה אוכלת, מצד שאינה רואה אינה אוכלת, וטעונה שתי נודות, אחת של יין ואחת של שמן — של יין מטפטף ושוקע ושל שמן מטפטף וצף; ושני בני אדם, המנהיגים אותו, אחד נכרי ואחד ישראל — נכרי נפנה לדרך וישראל נפנה לצדדים. רדף אחריהם ומצא כדבריהם, בא ונִשְּׁקָם על ראשם והביאם לביתו, ועשה להם סעודה גדולה, והיה מְרַקֵּד לפניהם ואמר: ברוך שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו, ובכל מקום שהם הולכים נעשים שרים לאדוניהם. ופְטָרָם והלכו לבתיהם לשלום. (סנה' ק"ד).

יב מעשה בנכרי אחד שֶׁשָּׁבָה שני תינוקות מארץ־ישראל והיו רצים לפני סוסו. כשהגיע לפתחו של רומי אמר אחד לחברו: מֵרִיחַ אני קְפְלוֹטוֹת שביהודה שמבַשלים בקְדֵרָה של כְּפַר־חֲנַנְיָה. כעס עליהם רבם, אמר להם: אלהיכם לא יכול לסבול אתכם ואני אסבול אתכם! עד שהוא מקללם בא פְּרַלַמַּנְטָר של מלך. אמר לו הנכרי: מאין באת? א"ל: מארץ יהודה באתי היום. א"ל: אפשר מארץ יהודה באת היום, מהלך ארבע מֵאות פרסה? א"ל: רוח נשבה לספינה ובאתי היום, ואם אין אתה מאמינני רְאֵה קפלוטות שבארץ יהודה שמבַשלים בקדרה ועדַין לא טעמתי מהם כלום.

נכנס רבם לתוך ביתו. עמדה אמו ושחטה טלה ועשתה לבנה מיני תבשילים ופתחה לו חבית של יין. היה מֵסֵב בסעודה ואותם התינוקות עומדים עליו. אמר אחד מהם לחברו: ראה ריח בשר זה כריח כלב וריח היין כריח המת. [שמע הנכרי] ואמר לאמו: מה טיבו של בשר זה? אמרה לו: היתה אצלי רחלה וילדה כבש, וכיון שילדה מתה, והיתה הכלבה שלנו מניקתו עד שגדל, ועכשו שחטתיו ואתה סועד אותו. אמר לה: ומה טיבו של יין זה? אמרה לו: זה היין מאותו הכרם שמשוך על קברו של אביך, ואין בכל

אניה זו — גוף התרנגולת הדומה לאניה. יא) שבאי — זה שלקח אותם בשבי. סומא — עורת. וטעונה — עמוסה. מטפטף ושוקע — נוטף מן הנוד ושוקע בקרקע. וצף — למעלה, מחמת השמנונית. יב) קפלוטות — מין ירק (לויך). פרלמנטר — שליח המלך.

הכרמים שהניח לך אביך מוציא יין טוב כמותו, ומלאתי לך חבית מאותו כרם וטחמתי והתמתי אותה ואמרתי: איני פותחת אלא כשיבוא בני, ועכשו כשראיתיך שמחתי שמחה גדולה ופתחתי את החבית. מיד אכל ושתה ושמח באותם התינוקות שהביא עמו. לאחר שאכל ושתה עמד ורקד. אמר אחד מהם לחברו: ראה רגלי אדוננו דומות לרגלי מוניס: אמו זנתה עם זמר־רקד וילדה את זה. כיון ששמע אותו האיש כך נטל סיף בידו והלך אצל אמו, אמר לה: בן מי אני? אמרה לו: בני, בנו של אביך אתה. אמר לה: אם אי את אומרת לי את האמת הריני הורגך. אמרה לו: בני, אל תהרגני ואני אומרת לך האמת; אביך לא היה מוליד והייתי מתיראת שלא יטלו הקרובים ממוני. פעם אחת הביא אביך זמר־רקד והיה קולו ערב. נתעברתי ממנו וילדתי אותך. וכי לא יפה עשיתי שהבאתיך לכל העושר הזה? כיון ששמע כך אמר: הבאתי לי מוציאי גנותי לבין הבריות. יצא אליהם ואמר להם: לכו לכם לשלום, איני כדאי להשתמש בכמותכם. נתן להם כל מיני מאכל וצידה לדרך ולוה אותם, וחזר לביתו, וכך נתקררה דעתו עליו. (איכ"ר; ילק"ש).

יג אחד מירושלים הלך אצל תגר באתינס, בא ונתארח בחנות, מצא בני אדם יושבים ושותים יין. משאכל ושתה בקש לישון שם. אמרו לו: עשינו בינינו, שלא נקבל בן אדם אכסנאי, אלא עד שיקפוץ שלש קפיצות. אמר להם: וכי יודע אני היאך אתם קופצים, אלא יעמד אחד מכם ויעשה לפני ואעשה אחריו כמותו. עמד אחד מהם וקפץ אחת ונמצא באמצע החנות, קפץ אחרת ונמצא על פתח החנות, קפץ אחרת ונמצא מבחוץ. עמד וסגר הדלת בפניו, אמר להם: חייכם, מה שבקשתם לעשות לי עשיתי לכם. (איכ"ר).

יד אחד מאתינס בא לירושלים. מצא תינוק אחד ונתן לו פרוטות, אמר לו: לך ומצא והבא לי מה שאכל ואשבע ואותיר ואטול לדרך. הלך התינוק והביא לו מלח. א"ל: מלח אמרתי לך שתביא לי? א"ל: ולא כן אמרת לי, לך הבא לי מה שאכל ואשבע ואותיר ואטול לדרך? חייך, שיש בזה שתאכל ותשבע ותותיר ותטול לדרך. (שם).

טו אחד מאתינס מצא מרוכה שבורה, נטלה והביאה לחייט, אמר לו: תפור לי מרוכה שבורה זו. הוציא החיט אליו מלוא קומץ חול, א"ל: שזור לי הוטים ואני אתפרנה. (שם).

טז אחד מאתינם בא לירושלים. מצא תינוק אחד ונתן לו פרוטות, אמר לו: לך והבא ביצים וגבינות. כשבא א"ל: הראנו איזוהי גבינה של עז לבנה ואיזוהי של עז שחורה. א"ל התינוק: אתה אדם זקן, הראני אתה איזוהי ביצה של תרנגלת לבנה ואיזוהי של שחורה. (שם).

יז אחד מאתינם בא לירושלים ונכנס לבית־הספר. מצאם לתינוקות שיושבים שם ורבם אין אצלם. היה הוא שואלם והם משיבים. אמרו לו: בוא ונעשה בינינו, שכל השואל שאלה ונוצח את חברו – יטול כליו ממנו. אמר להם: הן. אמרו לו: אמור אתה, שארם זקן אתה. אמר: אתם שבני המקום אתם קודמים לי. אמרו לו: דבר זה מהו: תשעה יוצאים ושמונה נכנסים ושנים מוזגים ואחד שותה ועשרים וארבעה משמשים. לא היה יכול להשיב ונטלו ממנו כליו. בא אצל ר' יוחנן רבם, א"ל: אי רבי! כל אותה

מונים – מרקד וליצן בקורקסאות. מוציאי גנותי – מודיעי קלוני. איני כדאי – איני ראוי. עד שיקפוץ שלש קפיצות – מן החנות לחוץ; ונתכונו להוציאו לחוץ, שלא ילין עמם, מפני הרחק.

רעה גדולה יש אצלכם. כשבא אדם אורח לבתיכם אתם נוטלים כליו! אמר לו: שמא שאלתך ולא יכולת להשיב? אמר לו: הן. – ומה שאלתך? אמר לו: כך וכך: א"ל: בני, תשעה יוצאים – אלו תשעה ירחי לידה; ושמונה נכנסים – שמונה ימי מילה; ושנים מוזגים – אלו שני דדים; ואחד שותה – התינוק; ועשרים וארבעה משמשים – עשרים וארבעה ירחי יניקה. מיד בא והשיב להם ונטל כליו. וקרא עליו: „לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי"[1]. (איכ"ר).

יח אחד מאתונא בא לירושלים והיה מלגלג הרבה באנשי ירושלים. אמרו: מי ילך ויביאנו אצלנו? אמר אחד: אני אלך ואביאנו כשראשו מגולח. הלך הירושלמי ונתארח אצל אותו האיש. למחר היו הולכים שניהם לטייל בשוק ונפסק לו סנדלו אחד. אמר לאומן: הילך טריסים זה – ועשה לי סנדל זה. עשה לו. למחר יצאו שוב שניהם לשוק. נפסק לו סנדל אחר. א"ל לאומן: הילך טריסים זה ועשה לי סנדל זה. א"ל אותו האיש: וכי כל כך יקרים סנדלים אצלכם? א"ל: הן. א"ל: בכמה דינרים? א"ל: בתשעה או בעשרה דינרים; וכשהם בזול – בשבעה או בשמונה דינרים. א"ל: אם אבוא אצלכם בסחורה זו היא נמכרת? א"ל: הן, אלא שלא תכנס למדינה שלא מדעתי. הלך וקנה סנדלים ועלה לירושלים וישב בשער העיר. שלח אחרי הירושלמי ובא. כיון שבא א"ל: עשינו בינינו, שלא יכנס אדם למכור סחורתו אלא אם כן ראשו מגולח ופניו מפוחמות. א"ל: ומה איכפת לי אם אגלח ראשי, ובלבד שאמכור סחורתי. כשגלח ראשו נטלו והושיבו באמצע השוק. וכשהיה אדם בא לקח ממנו סנדלים, א"ל: זוג סנדלים זה בכמה? א"ל: בעשרה או בתשעה. אבל איני פוחת משמונה דינרים. וכששמע הלוקח כך היה מטפח לו בסנדל על ראשו. הולך לו ואינו לוקח. א"ל אותו האיש להירושלמי: כלום עשיתי לך רעה כשהיית במקומי? א"ל: מכאן ואילך אל תלגלג באנשי ירושלים. (שם).

יט מעשה היה שנצטרכו ישראל לפרה אדומה ולא מצאו. אחר כך מצאו אותה אצל גוי אחד. הלכו ואמרו לו: מכור לנו את הפרה שיש לך. אמר להם: תנו את דמיה – ובמה הם דמיה? – ארבעה זהובים. אמרו לו: אנו נותנים. עד שהם הולכים להביא את הדמים הרגיש אותו הגוי להבין הם צריכים את הפרה. וכיון שבאו והביאו את דמיה, אמר להם: איני מוכרה לכם. אמרו לו: שמא להוסיף על דמיה אתה מבקש? הרי אנו נותנים לך כל מה שתבקש. ואותו רשע כל שהיה רואה אותם דחוקים עליו היה מעלה עליהם. אמרו לו: טול לך חמשה זהובים – לא היה מבקש. – טול עשרה, עשרים, שלשים, חמשים, מאה – לא היה מבקש. עד שהגיעו לאלף וקבל עליו ליתנה להם באלף זהובים. והלכו עמו הלכו להביא לו הזהובים.

מה עשה אותו הרשע? אמר לגוי „אחר חברו: בא וראה היאך אני משחק ביהודים הללו: כלום הם מבקשים אותה ונותנים לי כל הדמים, אלא מפני שלא עלה עליה עול; הריני נוטל את העול ונותנו עליה, ומשחק אני בהם ונוטל את ממונם. וכך עשה. נטל את העול ונתן עליה כל הלילה. והיו סימנה של פרה שלא עלה עליה עול: שתי שערות

[1] שופטים י"ד, י"ח.

יח) טריסים — שם מטבע. ובשביל תקון סנדל דמיו מרובים. מפוחמות — שחורות כפחם. מה איכפת — מה נגע. מטפח — מכה. יט) דמיה — שויה. דחוקים — נצרכים ביותר לדבר. מעלה עליהם — את המחיר.

יש בצואר במקום שהעול נתון, וכל זמן שלא עלה עליה עול שתי השערות זקופות הן; נתן עליה עול – מיד הן נכפפות. ועוד סמן אחר יש בה: עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות; עלה עליה עול – עיניה מפלבלות והיא מסתכלת בעול.

כיון שבאו ליטול את הפרה ממנו וכל אותו הזהב בידם–מיד נכנס והעביר את העול מעל הפרה והוציאה להם. כיון שהוציאה להם התחילו מסתכלים בה ורואים אותן שתי השערות שנכפפו והעינים שמפלבלות מן העול, אמרו לו: טול את פרתך, אין אנו צריכים לה. ואפילו בחנם אין אנו נוטלים ממך.

כיון שראה אותו רשע, שהחזירו לו פרתו ויצא ריקם מכל אותו הזהב – אותו הפה שאמר „אני משחק בהם", התחיל אומר: „ברוך שבחר באומה זו" – ונכנס לו לתוך ביתו ותלה חבל וחנק עצמו. (פסיק"ר י"ד; תנח"ק).

כ) מעשה ברבי יהושע שהיה מהלך בדרך ומצא תינוק אחד ובידו כלי מכסה. אמר לו: מה בידך מכסה בכלי זה? אמר: אילו היתה אמא רוצה שתדע מה שיש בו לא היתה אומרת לי: „כסהו"...

כיון שנכנס לעיר מצא תינוקת עומדת וממלאה מן העין, אמר לה: השקיני מים. אמרה לו: לך ולחמורך.

כיון ששתה ופנה לילך אמר לה: בתי, עשית כמעשה רבקה. אמרה לו: אני עשיתי כמעשה רבקה – ואתה לא עשית כמעשה אליעזר... (איכ"ר).

מפלבלות — מרפרפות ומתבלבלות. כ) כמעשה רבקה—לאליעזר, שאמרה „גם לגמליך אשאב". כמעשה אליעזר — שנתן לה נזם וצמידים.

הַשְׁמָטוֹת.

I. הָאַגָּדָה.

א רַבִּי שִׂמְלַאי בָּא אֵצֶל רַבִּי יוֹנָתָן, אָמַר לוֹ: לַמְּדֵנִי אַגָּדָה. אָמַר לוֹ: מְסֹרֶת בְּיָדֵינוּ מֵאֲבוֹתַי שֶׁלֹּא לְלַמֵּד אַגָּדָה לֹא לְבַבְלִי וְלֹא לִדְרוֹמִי, שֶׁהֵם גַּסֵּי־הָרוּחַ וּמְעוּטֵי־תוֹרָה. (ירוש' פסח' פ"ה).

ב „אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר... וְלֹא יַשְׁלִיטֶנּוּ אֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ"[1] — זֶה בַּעַל אַגָּדָה, שֶׁאֵינוֹ לֹא אוֹסֵר וְלֹא מַתִּיר, לֹא מְטַמֵּא וְלֹא מְטַהֵר. (ירוש' הור').

ג בְּרִית כְּרוּתָה הִיא — הַלּוֹמֵד אַגָּדָה מִתּוֹךְ הַסֵּפֶר לֹא בִּמְהֵרָה הוּא מְשַׁכֵּחַ. (ירוש' בר' פ"ה).

ד „כֹּל מִשְׁעַן לֶחֶם"[2] — אֵלּוּ בַּעֲלֵי מִקְרָא, „וְכֹל מִשְׁעַן מַיִם"[2] — אֵלּוּ בַּעֲלֵי אַגָּדָה. (חג' ד').

ה „יִחְיוּ דָגָן"[3] — בְּתַלְמוּד, „וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן"[3] — בְּאַגָּדָה. (ויק"ר פ' א').

ו „סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת"[4] — אֵלּוּ הֲלָכוֹת הַמְאוּשָּׁשׁוֹת, „רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים"[4] — אֵלּוּ הָאַגָּדוֹת, שֶׁרֵיחָן וְטַעְמָן כְּתַפּוּחִים. (שהש"ר).

II. בְּרִיאַת הָעוֹלָם.

ז „וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ"[5] — זה אחד מן המקראות שהרעיש בן־זומא את העולם: „ויעש" — אָתְמְהָא? והלא במאמר הן, שנאמר: „בדבר ה' שמים נעשו"[6]. (ב"ר פ' ד'; ילק"ש).

III. חַוָּה.

ח דרש רבי שמעון בן מְנַסְיָא: מהו שנאמר: „ויבן ה' אלהים את הצלע"[7] — מלמד שקִלְּעָהּ הקדוש ברוך־הוא לחַוָּה והביאה אל האדם; שכן בכרכי־הים קורין לקליעתא בניתא. (בר' ס"א).

[1] קהלת ו', ב. [2] ישעיה ג', א. [3] הושע י"ד, ח. [4] שיר השירים ב', ה. [5] בראשית א', ז. [6] תהלים ל"ג, ו. [7] בראשית ב', כב.

א) לדרומי — לאיש דרום ארץ־ישראל, זה החלק הקרוי „יהודה". גסי־הרוח — בעלי גאוה. ב) שאינו לא אוסר וגו' — שאין מורין הלכה מן האגדה. ו) המאוששות — המיוסדות על כתובי התורה ועל הקבלה. ח) שקלעה — את שער ראשה, ליפותה על ארם. לקליעתא — מקלעת השער. בניתא — ודרש „ויבן" מלשון „בניתא".

IV. נֹחַ בַּתֵּבָה.

ט שנים עשר חדש שעשה נֹחַ בַּתֵּבָה לא טָעַם טַעַם שֵׁנָה לא ביום ולא בלילה, שהיה עסוק לָזוּן את הנפשות שהיו עמו. יש בהמה שהיתה אוכלת בשעה ביום, ויש בשתים, ויש בשלש, ויש בארבע; ויש בשליש הלילה, ויש באמצעו, ויש בקריאת הגבר. ומה היה מאכילן? כל מין ומין לפי שהיה לָמוּד: תבן לגמלים, זמורות לפילים, שעורים לחמורים, חֲצִיבוֹת לצבאים, זכוכות לְנַעֲמִיּוֹת.

פעם אחת שהה נח לזון את הארי והכישו ויצא צולע, וזהו שנאמר: „וישאר אך נח"[1] — שהיה גונח וכוהֶה דם מטֹרח הבהמות והחיות. (תנה״ק; ב״ר פ׳ ל״ב; רש״י).

V. אָבוֹת.

י בשעה שנולד אברהם אבינו עמד כוכב אחד ממזרח ובלע ארבעה כוכבים לארבע רוחות השמים. אמרו חכמיו לנמרוד: בן נולד לתרח בשעה זו, שעתידה לצאת ממנו אומה, שתירש העולם־הזה והעולם־הבא; אם רצונך יִנָּתֵן לאביו מלא ביתו כסף וזהב ונהרגהו. מיד שגר נמרוד אצל תרח, אמר לו: בן נולד לך אמש, עכשו תנהו לי ונהרגהו ואתן לך מלוא ביתך כסף וזהב. אמר לו תרח: אמשול לך משל, למה הדבר דומה: לסוס אחד שאמרו לו: נחתוך את ראשך ונִתֵּן לך בית מלא שעורים. אמר הסוס להם: שוטים, אם תחתכו אֶת ראשי, מי יאכל השעורים? ואתם אם תהרגו את בני מי יירש הכסף והזהב? השיב לו המלך: מדבריך אני מכיר שבן נולד לך. אמר לו תרח: בן נולד לי ומת. א״ל: על חי אני אומר לך ולא על מת. מה עשה תרח? החביא את בנו במערה שלש שנים. זִמֵּן לו הקדוש ברוך־הוא שני חלונות, מן האחד יוצא שמן ומן השני סלת.

כשהיה אברהם בן שלש שנים יצא מן המערה, הרהר בלבו: מי ברא שמים וארץ ואותי? התפלל כל היום כלו לשמש. לערב שקע השמש במערב וזרחה הלבנה במזרח. כשראה את הַיָּרֵחַ וכוכבים סביב לירח, אמר: זהו שברא השמים והארץ ואותי, והכוכבים הללו שריו ועבדיו. עמד כל הלילה בתפלה לירח. לבקר שקע הירח במערב וזרח השמש במזרח. אמר: אין ביד אלו כח; אדון יש עליהם, אליו אתפלל ואליו אשתחוה. (ביה״מ ב׳).

יא אמר ר׳ יוחָנָן בר יצחק: קַפְדָנוּתָם של אבות ולא עַנְוְתָנוּתָם של בנים. „קפדנותם של אבות" מנין? — מיעקב: „ויחר ליעקב וירב בלבן"[2]; אתה סבור הַכָּאוֹת או פצעים היו שם — ואינם אלא פיוסים: יעקב מפַיֵּס את חמיו. אבל כאן „כי מבקש את נפשי"[3] — מזכיר שפיכת דמים בפיוסו. (ב״ר פ׳ ע״ד; ילק״ש).

[1]בראשית ז׳, כג. [2]שם ל״א, לו. [3]שמואל א כ׳, א.

ט) לזון — להאכיל. הגבר — התרנגול. למוד — רגיל. חצובות — מין עשב (עפהייא). לנעמיות — לבנות־היענה. שהה — אֵחר. והכישו — והכהו. אך נח — דרש אך לשון מועט; וי״מ מלשון מכה או קריאה של כאב. יא) קפדנותם וגו׳ — כעסם של אבות נוח מדברי ענוה ופיוס של בנים. אבל כאן — אצל דוד ושאול.

VI. יְרִידַת יַעֲקֹב לְמִצְרָיִם.

יב אמר ר׳ יוחנן: ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשַׁלְשְׁלָאוֹת של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו, שנאמר: „בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה, ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם ואט אליו אוכיל״[1]. (שבת פ״ט).

VII. שִׁעְבּוּד מִצְרַיִם.

יג אמר ר׳ יונתן: למה נמשלו מצרים כמרור? לומר לך: מה מרור זה, שתחלתו רך וסופו קשה, אף מצרים תחלתם רכה וסופם קשה. (פסח׳ ל״ט).

VIII. מַכַּת צְפַרְדֵּעַ.

יד „וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת אֶרֶץ מִצְרָיִם״[2] – ר׳ עקיבא אומר: צפרדע אחת היתה ומִלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: עקיבא! מה לך אצל אגדה? כַּלֵּךְ מִדַּבְּרוֹתֶיךָ ולך אצל נגעים ואהלות – צפרדע אחת היתה; שרקה להם והם באו. (סנה׳ ס״ז).

IX. בִּזַּת מִצְרָיִם.

טו אמר שמואל: כל כסף וזהב שבעולם יוסף לְקָטוֹ והביאו למצרים, שנאמר „וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים״[3]. אין לי אלא שבארץ מצרים; שבארץ כנען ושבשאר ארצות מנין? – תלמוד־לומר: „וכל הארץ באו מצרימה״[4]. וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהם, שנאמר: „וינצלו את מצרים״[5]. רב אסי אמר: עֲשָׂאוּהָ כמצודה זו שאין בה דגן. ר׳ שמעון בן לקיש אמר: כמצולה שאין בה דגים. והיה מונח עד רחבעם בן שלמה. בא שִׁישַׁק מלך מצרים על ירושלים ונְטָלוֹ מרחבעם, שנאמר: „ויקח את אוצרות בית ה׳ ואת אוצרות בית המלך״[6]. בא זרח מלך כוש ונטלו משישק. בא אסא ונטלו מזרח מלך כוש ושִׁגרו לבן־הדד בן טברימון. בא יהושפט ונטלו מבני עמון, והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז. בא חזקיה ונטלו מסנחריב, והיה מונח עד צדקיה. באו כשדיים ונטלוהו מצדקיהו. ובאו פרסיים ונטלוהו מכשדיים. באו יְוָנִים ונטלוהו מפרסיים. באו רומיים ונטלוהו מיד יְוָנִים – ועדיִן מונח ברומי. (פסח׳ קי״ט).

[1] הושע י״א, ד. [2] שמות ח׳, ב. [3] בראשית מ״ז, יד. [4] שם מ״א, נ״ז. [5] שמות י״ב, לו. [6] מלכים א׳, י״ד, כו.

יב) בשלשלאות — בכבלים; כלומר, בעל־כרחו ובחוזק יד. שזכותו גרמה לו — לירד בשביל הרעב. כמרימי עול וגו׳ — כלו׳, הקלתי להם עול הירידה ע״י שהטיתי להם אוכל במצרים בימי הרעב וירדו לשם בשביל האוכל. יג) כמרור — שנאמר „וימררו את חייהם״ (שמות א׳, יד). תחלתו רך — בשעת גידול. יד) צפרדע אחת היתה — שנאמר „ותעל הצפרדע״ לשון יחיד. כלך — כלה ולך. אצל נגעים ואהלות — הלכות טומאה וטהרה, שכחך גדול בהן. טו) במצודה — ממגורה.

X. מִצְרַיִם עַל הַיָּם.

טז „וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת“ [1] — מה היו עושים להם? היה כל אחד ואחד מישראל נוטל כלבו, והולך ונותן את רגלו על צואר של מצרי, והיה אומר לכלבו: אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי, אכול מן המעים הללו שלא חסו עלי. (שו״ט כ״ה).

XI. יְצִיאַת מִצְרַיִם.

יז „שָׂמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם“ [2] — אמר ר׳ בֶּרֶכְיָה: משל לבעל בשר שהיה רוכב על המור; המור מקוה, אימתי ירד לו ממני והוא מקוה, אימתי ירד מן ההמור. כיון שירד לו מן ההמור שמח האדם ושמח החמור, ואין אנו יודעים מי מהם שמח ביותר? הֱוֵי אומר: ההמור שמח ביותר. כך כשהיו ישראל במצרים, היו המכות באות על המצרים, והיו המצריים מקוים אימתי יצאו ישראל ממצרים וישראל מקוים אימתי יגאלם הקדוש־ברוך־הוא. וכיון שיצאו ונגאלו היו אלו שמחים ואלו שמחים, ואין אנו יודעים מי שמח ביותר, עד שבא דוד ואמר: „שמח מצרים בצאתם“. (שם ק״ה).

XII. הַמָּן.

יח „לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ“ [3] — לחם שמלאכי־השרת אוכלים אותו, דברי ר׳ עקיבא. וכשנאמרו הדברים לפני ר׳ ישמעאל אמר להם: צאו ואמרו לו לעקיבא: עקיבא, טעית, וכי מלאכי־השרת אוכלים לחם, והלא כבר נאמר: „לחם לא אכלתי“ [4], אלא מה אני מקַיֵּם „לחם אבירים“, — לחם אֵבָרִים, לחם שנבלע ברמ״ח אברים. (יומא ע״ה).

יט „וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן“ [5] — אמר ר׳ אַבָּהוּ: מה שַׁד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו טועם בו כמה טְעָמים — אף המן, כל זמן שישראל אוכלים אותו מוצאים בו כמה טעמים. יש אומרים: לְשֵׁד ממש, מה שד זה מתהפך לכמה גְוָנים אף המן מתהפך לְכמה טעמים. (שם).

XIII. הַבְּאֵר.

כ כך היתה הבאר שהיתה עם ישראל במדבר דומה: לסלע מְלֹא כְבָרָה, מְפַכְפֶּכֶת ועולה כמִפִּי הפך הזה, עולה עמהם להרים ויורדת עמהם לגֵּאָיוֹת. במקום שישראל שרוים היא שורה כנגדם במקום גביה כנגד פתחו של אהל־מועד. נשיאי ישראל באים וסובבים אותה במקלותיהם ואומרים עליה את השירה:

עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ [6].

[1] שמות י״ד, ל. [2] תהלים ק״ה, לח. [3] תהלים ע״ח, כה. [4] דברים ט׳, ט. [5] במדבר י״א, ח.
[6] שם כ״א, יז.

יח) שמלאכי־השרת — דרש „אבירים“ כנוי למלאכים; ואולי מלשון „אבר“ וכנף. שנבלע ברמ״ח אברים — שהוא קל ונוח לעכול ופסלתו מועטת. יט) מה שד זה — דרש לשד מלשון שָׁדַיִם, והלמ״ד היא שמושית. לְשַׁד ממש — דרש מלשון שדים ורוחות. כ) מפכפכת — מבעבעת ומפכה.

המים מבַעְבְּעִים ועולים כעמוד למעלה וכל אחד ואחד מושך במקלו, איש לשבטו ואיש למשפחתו, שנאמר:

בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם
בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם[1].

סובבת בכל מחנה ישראל ומשקה את כל הישימון והיא נעשית נחלים גדולים. והם יושבים באַסִיפְּקָאוֹת ובאים זה אצל זה. העולה דרך ימין יורד דרך ימין, העולה דרך שמאל יורד דרך שמאל. מים שמתמַצין הימנה נעשים נהר גדול והולכים לים הגדול ומביאים משם כל המדת העולם. (תוס׳ סוכה פ״ג).

XIV. מַתַּן תּוֹרָה.

כא „הר סיני" — שירדה שנאה לאומות העולם עליו. (שבת פ״ט).

כב אמר רבי יוחנן מהו שנאמר: „ה׳ יתן אומר המבשרות צבא רב"[2]. כל דבור ודבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות. תנא דבי ר׳ ישמעאל: „וכפטיש יפוצץ סלע"[3] — מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות אף כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך־הוא נלקח לשבעים לשונות. (שם פ״ח).

כג אמר ר׳ יוחנן: כל דבור ודבור שיוצא מפי הקדוש־ברוך־הוא נהפך לשבעים לשון. אמר ר׳ יהושע בן לֵוִי: כאדם שמכה על הַסַדָּן והניצוצות נִתָּזוֹת לכאן ולכאן. ר׳ יוסי בר חנינא אמר: כאדם שהוא מכה בפטיש על האבן והצרורות נתזות לכאן ולכאן, כך: „המבשרות צבא רב"[2]. (שם; עפ״י ילק״ש).

כד תניא: „זכור"[4] ו„שמור"[5] בדבור אחד נאמרו — מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האזן יכולה לשמוע. (ר״ה כ״ז).

XV. הַמִּשְׁכָּן.

כה אמר ר׳ יונתן: בצלאל — על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך־הוא למשה: לך אמור לו לבצלאל: עשה לי משכן, ארון וכלים, — הלך משה והפך ואמר לו: עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו: משה רבנו! מנהגו של עולם אדם בונה בית ואחר־כך מכניס לתוכו כלים, ואתה אומר: עשה לי ארון וכלים ומשכן; כלים שאני עושה להיכן אכניסם? שמא כך אמר לך הקב״ה: עשה משכן, ארון וכלים. אמר לו: שמא בְּצֵל־אֵל היית וידעת! (בר׳ נ״ה).

[1]במדבר כ״א, יח. [2]תהלים ס״ח, יב. [3]ירמיה כ״ג, כט. [4]שמות כ׳, ח. [5]דברים ה׳, יב.

באסיפקאות — באניות. כא) שנאה לאומות העולם — על שלא קבלו את התורה. כב) מפי הגבורה — הקב״ה. כג) על הסדן — קורה שהנפח מכה על גבה ברזל מלובן. כד) זכור... ושמור — בדברות הראשונות (בשמות) נאמר „זכור את יום השבת" ובשניות (בדברים): „שמור את יום השבת".

כו שאל קונטריקוס הגמון את רבן יוחנן בן זכאי: בפרטם של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות, ובכללם אתה מוצא עשרים ושנים אלף. ושלש מאות להיכן הלכו? אמר לו: אותם שלש מאות בכורות היו, ואין בכור מפקיע בכור.

ועוד שאלו: בגבוי הכסף אתה מוצא מאתים ואחת ככר ואחת עשרה מנה, שנאמר: „בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש... לששׁ מאות אלף וגו׳"[1], ובנתינת הכסף אתה מוצא מאת ככר, שנאמר: „ויהי מאת ככר הכסף וגו׳"[2]. משה רבכם גנב היה או קוביוסטוס היה או אינו בקי בחשבונות. נתן מחצה ונטל מחצה ומחצה שלם לא החזיר. א"ל: משה רבנו גזבר נאמן היה, ובקי בחשבונות היה, ומנה של קדש כפול היה. (בכ׳ ה׳).

XVI. כָּלֵב וִיהוֹשֻׁעַ.

כז „וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד חֶבְרוֹן"[3] — „ויבאו" היה לו לומר. אמר רבא: מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות, אמר להם: אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים. יהושע כבר בקש משה עליו רחמים, שנאמר: „ויקרא משה להושע בן נון יהושע"[4] — י ה י ו ש י ע ך מעצת מרגלים. והיינו שנאמר: „ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וגו׳"[5]. (סוטה ל"ד).

XVII. בִּלְעָם.

כח „וַיָּשֶׂם ה׳ דָּבָר בְּפִי בִלְעָם"[6] — ר׳ אלעזר אומר: מלאך: רבי יונתן אמר: חכה. אמר ר׳ יוחנן: מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו. בקש לומר שלא יהיה להם בתי־כנסיות ובתי־מדרשות — „מה טובו אהליך יעקב": לא תשרה שכינה עליהם — „משכנותיך ישראל"[7]; לא תהא מלכותן נמשכת — „כנחלים נטיו"[8]; לא יהיה להם זיתים וכרמים — „כגנות עלי נהר"[8]; לא יהא ריחם נודף — „כאהלים נטע ה׳"[8]; לא יהיו להם מלכים בעלי קומה — „כארזים עלי מים"[8]; לא יהיה להם מלך בן מלך — „יזל מים מדליו"[9]; לא תהא מלכותם שולטת באומות — „וזרעו במים רבים"[9]; לא תהא עזה מלכותם — „וירם מאגג מלכו"[9]; לא תהא אימה מלכותם — „ותנשא מלכותו"[9].

אמר ר׳ אבא בר כהנא: כלן חזרו לקללה חוץ מבתי־כנסיות ומבתי־מדרשות, שנאמר: „ויהפך ה׳ אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה׳ אלהיך"[10] — קללה ולא קללות. (סנה׳ ק"ה).

---

[1]שמות ל"ח, כו. [2]שם שם, כז. [3]במדבר י"ג, כב. [4]שם שם, טז. [5]שם י"ד, כד. [6]במדבר כ"ג, ה
[7]שם כ"ד, ה. [8]שם שם, ו. [9]שם שם, ז. [10]דברים כ"ג, ו.

כו) בפרטם של לוים — בפדיון הבכורים (במדבר ג׳). מפקיע — פודה. קוביוסטוס — משחק בקוביא ומאבד ממון של אחרים. כח) מלאך — הפך את פיו מקללה לברכה. חכה — לחסום את קללתו בפיו. ושניהם דורשים „וישם דבר" דבר ממש, שרצה הקב"ה לסתום פי בלעם ולמנעו מן הקללה והכניס מלאך או חכה בפיו. מברכתו... אתה למד וגו׳ — מפני שהברכות הן ההופך מן הקללות שהיו בלבו. חוץ מבתי כנסיות וגו׳ — שגם עכשיו ישנם בישראל.

XVIII. משֶׁה.

כט „וַיְחַל מֹשֶׁה" — אמר ר' חיא: לא הניח משה זוית ברקיע, שלא נתחבט בה. „חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה" — אמר ר' יצחק: עשה משה עצמו כאלו קָעוּס על ישראל. כיון שראה הקדוש־ברוך־הוא כך אמר לו: משה, שתי הפנים בכעס? אני ואתה כועסים על ישראל? — לא יהו שתי הפנים בכעס: אלא כשאהיה אני נותן רותחים הֱוֵי נותן צוננים, וכשתהא אתה נותן רותחים אהיה אני נותן צוננים. אמר לו משה: רבונו־של־עולם, יודע אני שאתה אוהב בניך ואין אתה מבקש אלא מי שילמד עליהם סַנֵּגוֹרְיָא.

„וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם" — וכי משה היה תופס בהקדוש־ברוך־הוא, שהוא אומר „הניחה לי"? אלא למה הדבר דומה למלך שכעס על בנו והכניסו לקיטון ומתחיל לבקש להכותו, והיה המלך מְצַעֵק מן הקיטון: הַנִּיחוּ לי שאַכֶּנּוּ. והיה פַּדְגּוֹג עומד בטְרַקְלִין. אמר הפדגוג: המלך ובנו לִפְנִים בקיטון, — למה הוא אומר: „הניחו לי"? אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפיסנו על בנו, לכך הוא מצעק „הניחה לי". כך אמר הקב"ה למשה: „ועתה הניחה לי". אמר משה: מפני שהקב"ה רוצה שאֲפַיֵּס על ישראל, לפיכך הוא אומר „ועתה הניחה לי". מיד התחיל לבקש עליהם רחמים. (שמו"ר פ' מ"ב; דב"ר פ' ג'; ילק"ש).

ל „וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וגו'"[1] — אמר רבי אַבָּהוּ: אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: עכשו יאמרו: הרב בכעס ותלמיד בכעס, ישראל מה תהא עליהם? אם אתה מחזיר האהל למקומו — מוטב, ואם לאו — יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיך. (בר' ס"ג).

לא אמר ר' יהודה אמר רב: בשעה שנפטר משה רבנו לגן־עדן אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספקות שיש לך. א"ל: רבי, כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי למקום אחר, לא כך כתבת בי: „ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל"[1]? מיד תשש כחו של יהושע ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות ונולדו לו שבע מאות ספקות, ועמדו כל ישראל עליו להרגו. א"ל הקב"ה: לומר לך אי אפשר, — לך וטָרְדֵם במלחמה, שנאמר: „ויהי אחרי מות משה... ויאמר ה'... הכינו לכם צידה כי בעוד וגו'"[2]. (תמו' ט"ז).

לב בשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד. (מג' י"ג).

XIX. שִׁמְשׁוֹן.

לג „בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל"[3] — אמר ר' אסי: צרעה ואשתאול שני הרים גדולים היו וַעֲקָרָם שמשון וטְחָנָם זה בזה. (סוטה ט').

[1]שמות ל"ג, י"א. [2]יהושע א' א', י"א. [3]שופטים י"ג, כ"ה.

כט) שלא נחבט בה — שלא השתדל ונתייגע שם בתפלה. כשאני נותן רותחים — כלומר כשאני בכעס. הוי נותן צוננים — בלו' הוי משכך כעסי. סנגוריא — למוד זכות. לקיטון — לחדר קטן. לטרקלין — הדר גדול. ל) הרב בכעס — הקב"ה; לא) וטרדם — המרידם להסיח דעתם.

לד „וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיֶּאֱהַב אִשָּׁה בְּנַחַל שׂוֹרֵק וּשְׁמָהּ דְּלִילָה“[1] — תנא, רבי אומר: אלמלא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתקרא ד ל י ל ה: דלדלה כחו, דלדלה לבו, דלדלה מעשיו. (שם).

XX. בְּנֵי שְׁמוּאֵל.

לה „וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל... וְלֹא הָלְכוּ בָנָיו בִּדְרָכָיו וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע“[2] — ר׳ מאיר אומר: חלקם שאלו בפיהם. ר׳ יהודה אומר: מְלַאי הטילו על בעלי־הבתים. ר׳ עקיבא אומר: קופה יתרה של מעשר נטלו בזרוע. ר׳ יוסי אומר: מתנות נטלו בזרוע. (שבת נ״ו).

XXI. דָּוִד.

לו „מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ“[3] — „מזמור לדוד“?! — „קינה לדוד“ היה צריך לומר? אמר ר׳ שמעון בן אבישלום: משל למה הדבר דומה? לאדם שיצא עליו שטר־חוב; קודם שפְּרָעוֹ היה עצב, לאחר שפרעו — שמח. אף כן דוד, כיון שאמר לו הקדוש ברוך־הוא: „הנני מקים עליך רעה מביתך“[4] — היה עָצֵב. אמר: שמא עבד או ממזר הוא, שלא ירחם עלי; כיון שראה שאבשלום הוא — שמח. אמר: סתם בן מרחם על אביו. (בר׳ ז׳).

לז „תְּפִלָּה לְדָוִד... שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי חָסִיד אָנִי“[5] — כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך־הוא: רבונו־של־עולם! וכי לא חסיד אני? שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות, ואני — „חצות לילה אקום להודות לך“[6]; שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות בכבודם, ואני ידי מְלֻכְלָכוֹת בדם ובשָׁפִיר ובשִׁליה, כדי לטהר אשה לבעלה, ולא עוד אלא שכל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו: מפיבשת רבי! יפה דנתי? יפה חייבתי? יפה זכיתי? יפה טהרתי? יפה טמאתי? — ולא בושתי, שנאמר: „ואדברה בעדותך נגד מלכים ולא אבוש“[7]. (בר׳ ד׳).

לח אמר ר׳ יהודה אמר רב: בשעה שאמר דוד למפיבשת: „אתה וציבא תחלקו את השדה“[8] יצתה בת־קול ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. (שבת נ״ו).

לט אמר רב יהודה אמר רב: ארבע מאות ילדים היו לדוד וכֻלם בני יפת־תֹּאַר היו, וכלם מְסֻפָּרִים קוּמֵי ומגדלים בלורית היו, וכלם יושבים בקרוניּוֹת של זהב והיו מְהַלְּכִים בראשי גְיָסוֹת, והם הם בעלי אגרופים של בית דוד, שהלכו להבעית את העולם. (קיד׳ ע״ו).

---

[1] שופטים ט״ז, ד. [2] שמואל א׳ ח׳ א׳, ג. [3] תהלים ג׳, א. [4] שמואל ב י״ב, יא. [5] תהלים פ״ו, א, ב. [6] שם קי״ט, סב. [7] שם שם, מו. [8] שמואל ב י״ט, ל.

לד) **דלדלה** — המיעטה. לה) **חלקם** — במתנות. **מלאי** — חלק סחורה בתורת מתנה. לז) **ידי מלוכלכות** — מגואלות; כלומר, שהוא מטפל בעניני טומאה וטהרה, להורות הלכה. **בדם** — של טהרות. **ובשפיר** — רקמת העובר במעי אמו בתחלת יצירתו. **ובשליה** — מקום העובר במעי אמו. **אתה וירבעם וכו׳** — מפני שעשה דוד שלא כדין וגזל את היתום. לט) **מבני יפת־תואר** - נכרית שנשבית במלחמה ונשאת לדוד כדין יפת־תואר (דברים כ״א, יא). **מסתפרים קומי** — גוזזים ראשם בתספרת של נכרים. **בלורית** — מקלעת שער הראש; וזהו דרך שחצנות.

XXII. שְׁלֹמֹה.

ם אמר ר׳ ישמעאל: באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בית־המקדש נשא בִתְיָה בת פרעה, והיו שם צהלת שמחת בית־המקדש וצהלת בת פרעה, ועלתה צהלת שמחת בת פרעה יותר מצהלת בית־המקדש. באותה שעה עלתה במחשבה לפני הקדוש ברוך־הוא להחריב את ירושלים, זהו שנאמר: „כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת״[1]. אמר ר׳ הלל בר הִילֵני: כזה שעובר במקום המטונף ועוקם חוטמו.

אמר ר׳ חוניא: שמנים מיני רקודין רקדה בת פרעה באותו הלילה. וחכמים אומרים: אלף מיני זמר הכניסה לו בת פרעה, והיתה מְצַוָּה לזמר לפניו באותו הלילה, והיתה אומרת לו: כך מומרין לפני עבודה זרה פלונית וכך מזמרין לפני עבודה זרה פלונית.

מה עשתה בת פרעה? כמין פרכת שטחה לו למעלה ממטתו וקבעה בה כל מיני אבנים טובות ומרגליות, שהיו מבהיקות כעין כוכבים ומזלות. וכל זמן שהיה שלמה רוצה לעמוד היה רואה אותם הכוכבים והמזלות והיה ישן לו עד ארבע שעות.

אמר ר׳ לוי: אותו היום נתקרב תמיד של שחר בארבע שעות. והיו ישראל עצבים, שהיה יום חנוכת בית־המקדש ולא היו יכולים לעשות, מפני שהיה שלמה ישן ומפתחות בית־המקדש נתונים תחת ראשו, והיו מתיָראים להקיצו מפני אימת המלכות. הלכו והודיעו לבת־שבע אמו. נכנסה היא והקיצתו והוכיחתו, זהו שנאמר: „משא אשר יסרתו אמו״[2]. נטלה קורדיקון שלה והיתה מסָרַסתו לכאן ולכאן ואמרה לו: „מה ברי ומה בר בטני״[3].

„משא אשר יסרתו אמו״[2] — אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי: מלמד שכפָתָתו אמו על העמיד ואמרה לו: „מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי״[3], — „מה ברי״ — הכל יודעין שאביך ירא שמים היה; עכשו יאמרו אמו גרמה לו. „ומה בר נדרי״— כל הנשים של בית אביך היו נודרות ואומרות: „יהא לי בן הגון למלכות״ ואני נדרתי ואמרתי: „יהא לי בן זריז וממולא בתורה והגון לנביאות״. „אל למלכים למואל״[4]—מה לך אצל מלכים שאומרים למה לנו אל? „אל למלכים שתו יין״[4] — מה לך אצל מלכים ששותים יין ומשתכרים ועושים כל מיני זמה. „ולרוזנים אי שכר״[4] — מי שכל רזי עולם נלוים לו ישתה יין וישתכר? יש אומרים: מי שכל רזוני עולם משכימין לפתחו ישתה יין? אמר ר׳ יצחק: מנין שחזר שלמה והודה לאמו? שנאמר: „כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי״[5]. „כי בער אנכי מאיש״ — מנֹחַ, שנאמר: „ויחל נח איש האדמה״[6], „ולא בינת אדם לי״[5] — זה אדם הראשון. (סנה׳ ע׳; ויק״ר פ׳ י״ב; במ״ר פ׳ י׳; מד׳ משלי ל״א).

---

[1]ירמיה ל״ב, לא. [2]משלי ל״א, א. [3]שם שם, ב. [4]שם שם, ד. [5]שם ל׳, ב. [6]בראשית ט׳, כ.

ם) היה רואה אותם הכוכבים וגו׳ — וסבור שהוא לילה. קורדיקון — סנדל. מסרסתו — הופכתו וקורעתו מחמת כעס. ואולי צ״ל „מסטרתו״ — כלומר טופחת ומכה את שלמה בסנדלה. שכפתתו — כפתה ואסרה אותו להלקותו. אמו גרמה לו — שאינה יראת שמים.

XXIII. חֶלְקַת מַלְכוּת בֵּית־דָּוִד.

מא „וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶם כִּי שְׁכֶם בָּא כָל יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אוֹתוֹ"[1] — תנא משום רבי יוסי: מקום מזומן לפורענות: בשכם ענו את דינה, בשכם מכרו אחיו את יוסף, בשכם נחלקה מלכות בית דוד. (סנה' ב').

XXIV. חִזְקִיָּהוּ.

מב „לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ"[2] — בקש הקדוש־ברוך־הוא לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג־ומגוג; אמרה מדת־הדין לפני הקב"ה: רבונו־של־עולם, ומה דוד מלך ישראל, שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך, לא עשיתו משיח, — חזקיה, שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך, תעשהו משיח? לכך נסתתם. מיד פתחה הארץ ואמרה לפניו: רבש"ע, אני אומר לפניך שירה תחת צדיק זה ועשהו משיח. פתחה ואמרה שירה לפניו, שנאמר: „מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק וגו'"[3] — אמר שר העולם לפני הקב"ה: רבש"ע, עשה צביונו לצדיק זה. יצתה בת־קול ואמרה: „רזי לי, רזי לי"[4] — אמר נביא: אוי לי, אוי לי; עד מתי? יצתה בת־קול ואמרה: „בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו"[4]. (סנה' צ"ד).

XXV. נְבוּכַדְנֶאצַּר.

מג אמר ר' יוחנן כל ימיו של אותו רשע לא נמצא שחוק בפי כל בריה, שנאמר: „נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה"[5] — מכלל שעד עכשו לא היתה רנה. (שבת קמ"ט).

מד „וּרְבוּ יַתִּירָה הוּסְפַת לִי"[6] — אמר ר' ירמיה בר אבא מלמד שרכב על ארי וכבר וקשר תנין בראשו, לקיים מה שנאמר: „וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו"[7]. (שם ק"נ).

XXVI. דְּבוֹרָה וְאֶסְתֵּר.

מה אמר ר' יהודה בר סימון: אתה מוצא, בית שיש בו נחש, מעשנים בו מן הקרן של אילות ומן השער של אשה — ומיד הנחש בורח. כך דבורה ואסתר, שמשולות כאילות, דבורה לא זזה רגלה עד שאבדה לסיסרא ולכל חילותיו, ואסתר לא זזה רגלה עד שצלבה להמן ועשרת בניו. (אגא"ס).

---

[1] מלכים א' י"ב, א'. [2] ישעיה ט', ו'. [3] שם כ"ד, טז. [4] שם. [5] שם י"ד, ז. [6] דניאל ד', לג. [7] ירמיה כ"ז, ו'.

מב) לכך נסתתם — מ"ם שבתיבת „למרבה" סתום, לומר: נסתתמו הדברים שעלו במחשבה ולא נעשו. כל הנסים הללו — שניצל מסנחריב ונתרפא מחליו. שר העולם — מלאך הממונה על העולם. צביונו — רצונו. מג) מכלל — משמע מזה. מה) שצלבה — שתלתה

XXVII. בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ בַּעֲבוֹדָתוֹ.

מו עד שלא נבנה בית־המקדש היה העולם עומד על תְּרוֹנוֹס של שתי רגלים, משנבנה בית־המקדש נִתְבַּסֵּס העולם ועמד בישובו. (הנח׳ תרומה).

מז „אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט וגו׳"[1] – ר׳ פנחס בשֵׁם ר׳ לֵוִי אמר: משל לבן־מלך שגַּס לבו עליו והיה לָמֵד לאכול בשר נבלות וטרפות. אמר המלך: זה יהיה תדיר על שלחני ומעצמו הוא נָדוֹר. כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודה־זרה במצרים והיו מביאים קרבנותיהם לשעירים, שנאמר: „ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים"[2], ואין שעירים אלו אלא שדים, שנאמר: „יזבחו לשדים"[3], והיו מקריבים קרבניהם באִסּור בָּמָה, ופורעניות באות עליהם, אמר הקדוש ברוך־הוא: יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהם באהל־מועד והם נפרשים מעבודה־זרה והם נצולים. (ויק״ר פ כ״ב).

מח תניא, אמר ר׳ שמעון בן עזאי: בוא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות, שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהים אלא ה׳, שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק.

נאמר בשיר הגס: „אשה ריח ניחוח"[4], ובעוף הדק „אשה ריח ניחוח"[5], ובמנחה „אשה ריח ניחוח"[6], לומר לך: אחד המרבה ואחד הממעיט. ובלבד שיכַוֵּן את לבו לשמים.— ושמא תאמר לאכילה הוא צריך, תלמוד לומר: „אם ארעב לא אומר לך... האוכל בשר אבירים וגו׳"[7] – לא אמרתי לכם זבחו כדי שתאמר: אעשה רצונו ויעשה רצוני, לא לרצוני אתם זובחים אלא לרצונכם אתם זובחים, שנאמר: „לרצונכם תזבחוהו"[8]. (מנ׳ ק״ד).

מט אמר רבא: רב יוסף היה בודְקֵנו: כהן שחוטף מתנות–מחבב מצוה הוא או מזלזל במצוה? אמרתי לו: „ונתן"[9] – ולא שיטול מעצמו.

אמר אביי: מתחלה הייתי חוטף מתנות, אמרתי מחבב מצוה אני, כיון ששמעתי זו: „ונתן" – ולא שיטול מעצמו, שוב איני חוטף, אבל הייתי אומר: תנו לי, וכיון ששמעתי זו ששנינו: „ויטו אחרי הבצע"[10] – ר׳ מאיר אומר: בני שמואל הלקם שאלו בפיהם–שוב לא הייתי אומר, אלא אם נתנו לי נטלתי. וכיון ששמעתי זו ששנינו: הצנועים מושכים את ידיהם והגרגרנים חולקים – אף אני איני נוטל חוץ מערב יוה״כ, כדי להחזיק עצמי כהן. (חול׳ ק״ג).

נ כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם, כשהם נפטרים, לא היו מחזירים את פניהם והולכים, אלא מְצַדְּדִים פניהם והולכים.

[1]ויקרא י״ז, ג. [2]שם שם, ז. [3]דברים ל״ב, יז. [4]ויקרא א׳, ט. [5]שם שם, יז. [6]שם ב׳, ב. [7]תהלים נ׳, יג, יג. [8]ויקרא י״ט, ה. [9]דברים י״ח, ג. [10]שמואל א ח׳, ג.

מו) תרונוס — כסא. של שתי רגלים — שעל שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, וכשאין ביהמ״ק אין עבודה. נתבסס — נתחזק ונתיסד על בסיסו ומכונו. מז) שגס לבו עליו — הולך בשרירות לבו. למד — רגיל. תדיר — תמיד. להוטים — שטופים ופרוצים. מח) שלא ליתן וגו׳ — שלא יאמרו הרבה רשויות הן לזה: עולה, לזה מנחה וכו׳ אלא הכל לאל אחד. מט) היה בודקנו — מנסנו בשאלות. מזלזל — מבזה ומקיל. להחזיק עצמו כהן — להעמיד את עצמי בחזקת כהן. מושכים את ידיהם — ממתנות כהונה. הגרגרנים — רעבתנים, להוטים אחרי אכילה. נ) מצדדים פניהם — דרך כבוד, כיוצא מלפני המלך.

נא משמר היוצא [מביהמ״ק] אומר למשמר הנכנס: מי שֶׁשִּׁכֵּן את שמו בבית הזה — הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום ורעות. (בר׳ י״ב).

נב אמרו עליו על ר׳ ישמעאל בן פאבי, שעשתה לו אמו כתנת של מאה מנה ולובשה ועובד בה עבודת יחיד וּמְסָרָהּ לצבור.

אמרו עליו על ר׳ אליעזר בן חרסום, שעשתה לו אמו כתנת של שתי רבוא, ולא הניחוהו אחיו הכהנים ללבשה, מפני שנראה בערום. (יומא ל״ה).

נג אמר ר׳ יוחנן: מהו שנאמר: „יראת ה׳ תוסיף ימים ושנות רשעים תקצירנה״[1]? — „יראת ה׳ תוסיף ימים״ — זה מקדש ראשון, שעמד ארבע מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא שמונה עשרה כהנים גדולים; „ושנות רשעים תקצורנה״ — זה מקדש שני, שעמד ארבע מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים. צא מהם ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק ושמונים שנה ששמש יוחנן כהן גדול ועשר ששמש ישמעאל בן פאבי; ויש אומרים: אחת עשרה ששמש ר׳ אלעזר בן חרסים—מכאן ואילך צא וחשוב, כל אחד לא הוציא שנתו.

אמר ר׳ יוחנן בן תורתא: וכל כך למה? — לפי שהיו לוקחים אותה בדמים, שאמר ר׳ אסא: תרקב של דינרים הכניסה לו מַרְתָא בת בייתוס לינאי המלך עד שהעמיד ליהושע בן גמלא כהן גדול. (שם ט׳; ע״י).

נד אמר ר׳ אלעזר: אלו שבעים פרים כנגד מי? — כנגד שבעים אומות. פר יחידי למה? — כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר־ודם, שאמר לעבדיו: עֲשׂוּ לי סעודה גדולה. ליום אחרון אמר לאוהבו: עשה לי סעודה קטנה, כדי שאהנה ממך. אמר ר׳ יוחנן: אוי להם לעובדי עבודה־זרה שאבדו ואין יודעין מה שאבדו: בזמן שבית־המקדש קַיָּם מזבח מכפר עליהם, ועכשו — מי מכפר עליהם? (סוכה נ״ה).

XXVIII. מְגִלַּת תַּעֲנִית.

נה אמרו: כשחלה ינאי המלך שלח ותפס שבעים זקנים מזקני ישראל, נְטָלָם וַחֲבָשָׁם בבית־האסורים, ואמר לו לשר בית־האסורים: אם מֵתִי הֲרוֹג את הזקנים הללו, ועד שישראל שמחים לי ידוו על רבותם. אמרו: אשה טובה היתה לו לינאי המלך ושלמינן שמה, וכשמת סִלְקָה טבעתו מעל ידו ושלחה לבית שר האסורין. אמרה לו: רַבָּך בחלום התיר אותם הזקנים. התירם והלכו להם לבתיהם. ואחר־כך אמרה: מת ינאי המלך. ואותו היום שמת ינאי המלך עשאוהו יום־טוב. (מג׳ תענ׳ פ׳ י״א).

נו כתוב במגלת תענית: בשלשה בתשרי בטלה אזכרה משטרות, שפעם אחת גזרה מלכות יָוָן הָרְשָׁעָה גְּזֵרָה על ישראל, שלא להזכיר שֵׁם שמים על פיהם, ובשגברה מלכות

[1] משלי י׳, כז.

נב) ומסרה לצבור — שיהו משמשים בה שאר כהנים. שנראה בערום — מחמת דקות הכתנת.
נג) צא מהם — החסר מהם. לוקחים אותה בדמים — אנשים שאינם מהוגנים היו קונים להם את הכהונה במחיר. תרקב — שלשה קבים. נו) אזכרה — שם שמים.

בית חשמונאים ונצחום התקינו שיהיו מזכירים שם שמים ואפילו בשטרות, וכך היו מונים: בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול שהוא כהן לאל עליון. וכששמעו חכמים בדבר אמרו: למחר פורע זה את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה, — ובטלום, ואותו יום עשאוהו יום־טוב. (שם).

נז בעשרים ושמונה בטבת נתישבה כנסיה על הדין. מפני שכשהיו צדוקים יושבים בסנהדרין שלהם – ינאי המלך ושלמונין המלכה יושבת אצלו, ולא אחד מישראל יושב עמהם, חוץ משמעון בן שטח, והיו שואלים תשובות והלכות ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה. אמר להם שמעון בן שטח: כל מי שהוא יודע להביא ראיה מן התורה יהא ראוי לישב בסנהדרין, וכל מי שאינו יודע להביא ראיה מן התורה אינו ראוי לישב בסנהדרין. פעם אחת נפל דבר של מעשה ביניהם ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו. אמר לו: תן לי זמן ולמחר אני משיבך. נתן לו זמן. הלך וישב לו בינו לבין עצמו. כיון שראה שלא היה יודע להביא ראיה מן התורה למחר נתבַיש מלבוא ומלישב בסנהדרין גדולה. והעמיד שמעון בן שטח אחד מן התלמידים והושיבו במקומו. אמר להם: אין פוחתין בסנהדרין של שבעים ואחד. וכך היה עושה בכל יום ויום עד שנסתלקו כֻלם וישבה סנהדרין על דעתו.

ואותו היום שנסתלקה סנהדרין של צדוקים וישבה סנהדרין של ישראל— עשאוהו יום־טוב. (שם פ׳ י׳).

XXIX. חֻרְבַּן הַבַּיִת.

נח ר׳ לוי אמר: שש שנים היו הגחלים עמומות בידו של גבריאל, סבור שישראל עושים תשובה; וכיון שלא עשו תשובה בקש לזרקן עליהם בחמה. קרא לו הקדוש־ברוך־הוא ואמר: גבריאל, גבריאל, להוּנך! שיש בהם בעלי צדקות אלו עם אלו. (איכ״ר א׳).

נט „כֹּה אָמַר ה׳ אֱלֹהִים הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה, זֹאת לֹא זֹאת, הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַ וְהַגָּבוֹהַ הַשְׁפִּיל״[1] – וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה? אלא לומר לך בזמן שהמצנפת בראש כהן־גדול – עטרה בראש כל אדם; נסתלקה מצנפת מראש כהן־גדול – נסתלקה העטרה מראש כל אדם. (גיט׳ ז׳).

ס ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: מיום שחרב בית־המקדש דַיו לעולם שישתמש בשתי אותיות, שנאמר: „כל הנשמה תהלל י־ה״[2]. (עיר׳ י״ח).

[1]יחזקאל כ״א, לא. [2]תהלים קנ, ו.

נז) נתישבה כנסיה וגו׳ — חזרה כנסית הסנהדרין של הפרושים לישב בדין, כמו שמפורש להלן. צדוקים — בני כת ידועה בזמן בית שני, שלא הורו בתורה שבעל פה. על דעתו — כרצונו של בן שטח, מן הפרושים. נח) עמומות — לא כבות ולא בוערות. להונך — כלו׳ לאט. נט) העטרה מראש כל אדם — עטרת חתנים, שאין להרבות בתכשיטים. ס) בשתי אותיות — בשם הקודש תחת ארבע, שאין השם כביכול שלם.

פא מעשה באדם אחד שהיו לו ארבעה בנים. אמר לאשתו: יש לנו כלום בבית? אמרה לו: מלא כף אחד. אמר: בשלי אותו ונאכל אותו. ובשלתו בקדרה. נשתיירה טפה בקדרה. בא בנו הגדול לגרוף אותה טפה. דחפו אביו ואמר לו: אל תגזול את אחיך. ולא הספיק לאכול עד שבאו כשדים והוליכום למלחמה ושבו אותם והרגו את כלם. והלך אביהם ומצא את כל אחד ואחד במקומו, נטל אצבעו של בנו הגדול והניחה בתוך עינו. אמר לו: אצבעך שלא התחתך לגרוף טפה היא תטול את עינה.

אמרו: מעשה באשה אחת, שהיו לה שלשה בנים והלכו בניה למלחמה. נטלה את בנה שהוא מניקתו ובשלתו בקדרה. כשהם אוכלים הכירו ידי אחיהם. עלו לגג ונפלו ומתו, ועליהם מקונן ירמיהו: „טובים היו חללי חרב מחללי רעב"[1]. והיתה צועקת ואומרת: „אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעוללות בציר אין אשכול לאכול"[2]. אמרה: קוצר מניח ספיחים והבוצר מניח עוללות. אבל אני לא נשתיירו כלום. נמסרתי ביד נבוכדנצר כרחל ביד ארי וכגדי ביד הטבח. (איכ"ר).

[1]איכה ד׳, ט. [2]מיכה ז׳, א.

יד.

מִלּוּאִים.

I. יָקוּם אִישׁ צְרוֹרוֹת וְיוֹסֵי בֶּן יוֹעֶזֶר.

א אמרו חכמים: יָקוּם איש צְרוֹרוֹת היה בן אחותו של יוסי בן יועזר איש צְרֵדָה, ונשתמד. יצאה הגזרה על יוסי בן יועזר לִצָּלֵב. היו טוענים לפניו הקורה לצלבו, והיה קום רוכב על הסוס. אמר לו: ראה סוסי שהרכיבני עליו אדוני וראה סוסך שהרכיבך עליו אדונך. אמר לו ר' יוסי: אם בן למכעיסיו, קל־וחומר לעושי רצונו. אמר לו: ועושה אדם רצונו יותר ממך? אמר לו: אם לעושי רצונו כך, קל־וחומר למכעיסיו. נכנס בו הדבר כאֶרֶס של עכנא. הלך וקִיֵּם בעצמו ארבע מיתות בית־דין: סקילה, שריפה, הרג והנק. מה עשה? הביא קורה ונְעָצָהּ בארץ וקשר בה נימא, וערך עצים והקיף עליהם גדר של אבנים ועשה מדורה לפניה, ונעץ את החרב באמצע, והצית את האש תחת העצים מתחת האבנים ונתלה בקורה ונחנק, ונפסקה הנימא ונפל לאש, וקִדְּמַתּוּ החרב ונהפך עליו גדר של אבנים — ויצאה נשמתו וקבלוהו בתשובה. נתנמנם יוסי בן יועזר וראה מטתו פורחת באויר, ואמר: ראו לשעה קלה קדמני זה לגן־עדן. (שו"ט י"א).

II. בֶּן הָרְכִּינַס.

ב בימי רבי דוסא בן הרכינס הותרה „צרת הבת" לאחים, והיה הדבר קָשה לחכמים, מפני שחכם גדול היה וזקן ועיניו קמו מלבא לבית־המדרש. אמרו: מי ילך ויודיעו? אמר להם ר' יהושע: אני אלך. — ואחריו מי? — ר' אליעזר בן עזריה. — ואחריו מי? — ר' עקיבא. הלכו ועמדו על פתח ביתו. נכנסה שפחתו, אמרה לו: רבי, חכמי ישראל באים אצלך. אמר לה: יִכָּנסו — ונכנסו. תְּפָסוֹ לר' יהושע והושיבָהו על מטה של זהב.

אמר לו רבי יהושע: רבי, אמור לתלמידך אחר וַיֵּשב. א"ל: מי הוא? א"ל: ר' אליעזר בן עזריה. א"ל: ויש לו בן לעזריה חברנו? קרא עליו המקרא הזה: „נער הייתי

א) ונשתמד — המיר דתו. לצלב — להתלות. הקורה — עץ לתליה. ראה סוסי וגו' — כלו' אני, המשומד, רכוב על סוס ואתה, הצדיק, הולך לתליה. ודרך לגלוג הוא קורא לקורת התליה „סוס שהרכיבך עליו אדוניך". אם בן למכעיסיו — גדולה וכבוד. אם לעושי רצונו כך — סוף כזה—תליה. כארס של עכנאי — כחמת נחש. נימא — חבל. ב) צרת הבת — מי שנשא אשה (צרה) על בת אחיו ומת בלא בנים — יש אומרים צרת הבת מותרת להתיבם לאחי המת וי"א אסורה, הואיל והבת עצמה אינה ביבום, שהרי אחי המת אביה היא.

וגם זקנתי – ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם״[1]. תפסו והושיבו על מטה של זהב. אמר לו ר׳ אליעזר: רבי, אמור לתלמידך אחר וישב. א״ל: ומי הוא? א״ל: עקיבא בן יוסף. א״ל: אתה הוא עקיבא בן יוסף, ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? – שב, בני, שב! כמותך ירבו בישראל! קרא עליו מקרא זה: „טוב שם משמן טוב״[2].

התחילו מסבבים אותו בהלכות, עד שהגיעו ל„צרת הבת״. אמרו לו: צרת הבת מהו? אמר להם: מחלוקת בית־שמאי ובית־הלל. – הלכה כדברי מי? אמר להם: הלכה כבית־הלל. אמרו לו: והלא משמך אמרו הלכה כבית־שמאי? אמר להם: דוסא שמעתם או בן־הרכינס שמעתם? אמרו לו: חיי רבי! סתם שמענו. אמר להם: אח קטן יש לי, בכור־שטן הוא, ויונתן שמו, והוא מתלמידי שמאי, והזהרו בו שלא יקפח אתכם בהלכות, לפי שיש עמו שלש מאות תשובות בצרת־הבת, שהיא מותרת; אבל מעידני עלי שמים וארץ, שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא ואמר צרת הבת אסורה.

שנינו: כשנכנסו–נכנסו בפתח אחד, וכשיצאו–יצאו בשלשה פתחים. פגע בו יונתן בר׳ עקיבא, הקשה לו – והשיבו. אמר לו: אתה הוא עקיבא, ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? אשריך שזכות לשם, ועדין לא הגעת לרועה בקר! אמר לו ר׳ עקיבא: ואפילו לרועה צאן... (יבמ׳ ט״ז).

III. רַבִּי עֲקִיבָא.

ג אמר ריש־לקיש: מהו שנאמר: „זה ספר תולדות אדם״[3]–מלמד שהראהו הקדוש ברוך־הוא דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו. כיון שהגיע לדורו של ר׳ עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו, אמר: „ולי מה יקרו רעיך אל״[4]. (סנה׳ ל״ח).

IV. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה.

ד אמר לו אותו גַּוְזָא לר׳ יהושע בן קרחה: מכאן לקרחינא כמה הוא? אמר לו: כמכאן לגוֹזְנָיָא. אמר לו המין: בָּרְחָא קָרְחָא בארבע. אמר לו: עֲקִירָא שליפא בשמונה. ראהו לר׳ יהושע שאין לו מנעלים. אמר לו: שעל סוס – מלך; שעל חמור – בן חורין; ושמנעלים ברגליו – בן אדם; לא זה ולא זה – מי שחפור וקבור טוב ממנו. אמר לו: גַּוְזָא, גוזא! שלשה אמרת לי ושלשה אומר לך: הדרת פנים – זקן, שמחת לב – אשה, נחלת ה׳ – בנים״[5]; ברוך המקום שמְנָעֲך מכלם! (שבת קנ״ב).

[1]תהלים ל״ז, כה. [2]קהלת ז׳, א. [3]בראשית ה׳, א. [4]תהלים קל״ט, יז. [5]שם קכ״ז, ג.

סתם — בן־הרכינס. בכור שטן — כלומר קנטרן וחריף. יקפח — ינצח. על מדוכה זו — כלומר במקום זה. ג) מה יקרו רעיך—מה עמוקים וסתומים מחשבותיך; שר׳ עקיבא מת מיתה משונה. ד) גוזא – סריס, ומין היה. מכאן לקרחינא — מכאן למקום ששמו קרחינא; ונתכון לרמז על הקרחת של ר׳ יהושע ולהקניטו. כמכאן לגוזניא — כמו מכאן עד הסרים. ברחא קרחא וגו׳ — עז קרחת (שאין לה צמר) נקנית בארבעה זהובים. עקירא שליפא וגו׳ — שה שנתעקר ונסתרס נקנה בשמונה. מי שחפור וקבור — המת. שמנעך מכלם — שהסרים מתוסר כלם.

V. רַבִּי יְהוּדָה.

ה אשתו של רבי יהודה יצאה, לקטה צמר ועשתה טלית נאה. כשיצאה לשוק היתה היא מתכסית בה וכשיצא ר׳ יהודה להתפלל היה הוא מתכסה בה ומתפלל, וכשנתכסה בה היה מברך „ברוך שעטני מעיל״. פעם אחת גזר רבן שמעון בן גמליאל תענית, לא בא ר׳ יהודה לבית־התענית. אמרו לו: אין לו כסות. שגר לו טלית ולא קבל ר׳ יהודה, הגביה המחצלת ואמר לו לשליח: בוא וראה מה יש כאן, אלא שאין נוח לי שאהנה בעולם־הזה. (נד׳ מ״ט ג׳).

VI. בְּנֵי נְהַרְדְּעָא.

ו ר׳ אַחַאי ברי יֹאשִׁיָּה – גביע של כסף היה לו בִּנְהַרְדְּעָא. אמר להם לדוסְתַּאי ברבי יַנַּאי ולר׳ יוסֵי בן כֵּיפָּר: בחזירתכם לכאן הביאוהו עמכם אצלי. הלכו לנהרדעא, נתנו להם אנשי המקום את הגביע. אמרו להם הנהרדעאים: מעתה אחריותו עליכם. אמרו להם: לא. אמרו הנהרדעאים: אם כן החזירוהו. ר׳ דוסתאי אמר להם: „הן!״ ר׳ יוסי אמר להם: „לא!״ התחילו להכותו, ואמרו לדוסתאי: ראה מה זה עושה לנו. אמר להם: „יפה הכוהו!״ כשחזרו לר׳ אחאי אמר לו ר׳ יוסי: ראה מר, לא די שלא סִיְּעַנִי אלא אף אמר להם: „יפה הכוהו!״ אמר ר׳ אחאי לר׳ דוסתאי: מפני מה עשית כך? אמר לו: אותם בני אדם—הם אמה וכובָעָם אמה, ומדברים מחצייהם ושמותיהם מבוהלים: אַרְדָּא וְאַרְתָּא ופִילֵי בְּרֵיש. אומרים „כְּפוּתוּ!״ – כופתין, אומרים „הרגו!״ – הורגין. אלו הרגו את דוסתאי—מי נתן לינאי אבא בן כמותו? אמר לו רב אחאי: בני אדם הללו קרובים למלכות הם? א״ל: הן! – יש להם סוסים ופרדים, שֶׁרָצִים אחריהם? – א״ל: הן! א״ל: אם כן – יפה עשית! (גיט׳ י״ד).

VII. אֱלִיעֶזֶר זְעִירָא.

ז אליעזר זעירא היה יוצא במנעלים שחורים ועומד בשוק של נהרדעא. מצאוהו של־בית ראש הגולה ואמרו לו: למה אתה יוצא במנעלים אלו? אמר להם: מתאבל אני על ירושלים. אמרו לו: כלום חשוב אתה להתאבל על ירושלים? סברו, אין זו אלא יהירות – תפסוהו וחבָשוהו. אמר להם: אדם גדול אני. אמרו לו: מנין לנו שכך הוא? אמר להם: או אתם שאלוני דבר או אני אשאלכם דבר. אמרו לו: שאל אתה. אמר להם דבר הלכה והניחוהו. (ב״ק נ״ט).

ה) היה מברך — ששמח בה המחצלת — שישב עליה. מה יש כאן — כמה עושר; שהיה טומן שם כספו. ו) גביע... היה לו בנהרדעא — בפקדון אצל בני נהרדעא. אחריותו אליכם— אם יאבד אנו פטורים מלשלם ואתם חייבים. הם אמה וגו׳ — כלו׳ אנשים משונים ומאוימים הם ונתיראתי מהם. קרובים למלכות הם — אפשר שהכונה לבית ריש־גלותא, שהיו נוהגים נשיאותם ברמה. ז) במנעלים שחורים — ובארצות המזרח היא דרך כביד וחשיבות יתרה או דרך פריצות.

VIII. רַבִּי אַבָּהוּ.

ח ר׳ אבהו, כשהיה בא מן הישיבה לבית־הקיסר, היו יוצאות השפחות של בית הקיסר לקראתו ושָׁרוֹת לו כך:

גְּדוֹל עַמּוֹ,
דַּבַּר אֻמָּתוֹ,
נֵר הַמָּאוֹר —
בָּרוּךְ בֹּאֲךָ לְשָׁלוֹם! (כת׳ ס״ז).

ט אמר ר׳ אבהו: מתחלה הייתי אומר עַנְוְתָן אני. כיון שראיתי ר׳ אַבָּא מן עכו שהוא אומר טעם אחד ואמורא שלו אומר טעם אחר—והוא לא הקפיד, אמרתי: לא עניתן אני.

ועניתנותו של ר׳ אבהו מהו? פעם אחת אמרה אשתו של אמורא שלו לאשתו של ר׳ אבהו: שלי אינו צריך לשלך, ואינו כופף וזוקף עצמו לפניו אלא מפני כבוד המלכות. הלכה אשת ר׳ אבהו ואמרה הדברים לבעלה. אמר לה: מה אִכפת לך? מפי ומפיו שם שמים מתגדל. ושוב, פעם אחת נמנו חכמים להושיב את ר׳ אבהו בראש הישיבה. כיון שראה את ר׳ אבא דמן עכו שבעלי חובותיו מרובים, אמר להם: יש לכם גדול ממני. (סוטה מ׳).

י אמר לו אותו מין לר׳ אבהו: אלהיכם נַחכן הוא, שאמר לו ליחזקאל: „שכב על צדך השמאלי“[1], ונאמר: „ושכבת על צדך הימני“[2]. בתוך כך בא תלמיד, אמר לו: מה טעמה של שביעית? א״ל: עכשו אמר לכם דבר השוה לשניכם. א״ל הקדוש ברוך־הוא לישראל: זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא; והם לא עשו כן, אלא חטאו — וגלו. מנהגו של עולם: מלך בשר־ודם שסרחה עליו מדינה, אם אכזרי הוא — הורג את כלם; אם רחמן; הוא הורג את חֶצְיָם. אם רחמן מלא רחמים הוא — מְיַסֵּר את הגדולים שבהם ביסורים. אף כך הקב״ה מיסר את יחזקאל, כדי למרק את עונותיהם של ישראל. (סנה׳ ל״ט).

יא אמר לו מין לר׳ אבהו: אלהיכם כהן הוא, שנאמר: „ויקחו לי תרומה“[3] — כשקבר למשה במה טבל? שמא תאמר במים — והלא נאמר: „מי מדד בשעלו מים?“[4] — אמר לו: באש טבל, שנאמר: „כי הנה ה׳ באש יבוא“[5] — וכי טבילה באש עולה? — אמר לו: אדרבא, עיקר טבילה באש היא, שנאמר: „כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר... וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים“[6]. (שם).

---

[1]יחזקאל ד׳, ד. [2]שם שם, ו. [3]שמות כ״ה, ב. [4]ישעיה מ׳, יב. [5]שם ס״ו, טו. [6]במדבר ל״א, כג.

ח) דבר — מנהיג. ט) הוא אומר — בשעת הדרשה. ואמורא שלו — המתורגמן המתרגם דרשתו לקהל. שלי — בעלי. ואינו כופף וזוקף וגו׳ — שכן דרך המתורגמן להיות כופף עצמו לחכם הדורש לשמוע מפיו מה שהוא אומר בלחש ואח״כ הוא זוקף עצמו ומשמיע לצבור דברי החכם בקול רם. מפני כבוד המלכות — שהיה ר׳ אבהו קרוב למלכות. שם שמים מתגדל — ע״י דרשה ברבים. י) נחכן — מתלוצץ ומלגלג, שצוה את יחזקאל לעשות דברים מתמיהים. שביעית — שמטה. השוה לשניכם. שישמש תשובה לשניכם. שסרחה — שחטאה. למרק — לטהר. יא) לי תרומה — ומי נוטל תרומה? הכהן. במה טבל — שהמטפל במת טעון טבילה. באש טבל — „ענה כסיל כאולתו“.

IX. רַבִּי זֵירָא (זְעֵירָא).

יב כשעלה ר׳ זירא לארץ ישראל ישב מאה תעניות, שישתכח ממנו תלמודה של בבל, כדי שלא יטרידנו; וישב מאה תעניות אחרות, שלא ימות ר׳ אלעזר בימיו ויפלו עליו צרכי הצבור; וישב מאה אחרות, שלא תשלוט בו אש של גיהנם. כל שלשים יום היה בודק עצמו: הסיק תנור ועלה וישב בתוכו והאש לא שלטה בו. פעם אחת נתנו בו חכמים את עיניהם ונתחרכו שוקיו וקראו לו „קטינא חֲרוּך־שוקים״. (ב״מ פ״ה).

X. רַבִּי מָנִי בֶּן רַבִּי יוֹנָה.

יג ר׳ מני בן ר׳ יונה היו דבי־נשיאה מצערים אותו. נִשְׁתַּטַּח על קברו של אביו. אמר לו: אבא, אבא! הללו מצערים אותי. פעם אחת היו עוברים שם, דבקו רגלי סוסיהם עד שקבלו עליהם שלא יצערוהו.

ושוב ר׳ מני היה מצוי לפני ר׳ יצחק בן אלישוב. אמר לו: עשירים של בית אמי מצערים אותי. אמר: יֵעָנוּ—וְהֶעֱנוּ. אמר: הם דוחקים אותי. אמר: יתעשרו — ונתעשרו. אמר: אין אשתי מקובלת עלי. א״ל: מה שמה?—חנה. תתיפה חנה — ונתיפית. אמר: היא מתגדרת עלי. א״ל: אם כן, תחזור חנה לשחרוריתה—וחזרה חנה לשחרוריתה. (תענ׳ כ״ג).

XI. שֵׁילָא בַּר אֲבִינָא וְרַב אַסֵּי.

יד שילא בר אבינא עשה מעשה כרב [בהלכה אחת]. בשעת פטירתו של רב אמר רב לרב אסי: לך אמור לו שיחזור בו, ואם לא ישמע לך — גררהו. כסבור ר׳ אסי „נדהו״ אמר לו. וכשמת רב בא רב אסי ואמר לשילא: חזור בך, שחזר בו רב. אמר לו: אילו חזר בו רב היה אומר לי. לא שמע לו. נדהו. א״ל: ואינך מתירא שמא תכוה בגחלתי? אמר לו ר׳ אסי: אני אסי בן יהודה, הוא אסי בן גור אריה, הוא אסי בן גמליאל, הוא אסי בן מהללאל—מכתשת של נחשת שאין הרקב שולט בה. א״ל שילא: ואני שילא בן אבינא, עֱלִי של ברזל, ששובר מכתשת של ברזל. חלה רב אסי, אֲחָזָתוּ חמה וְחָלְצָתוּ צִנָּה, אחזתו צִנָּה וחלצתו חמה. ומת רב אסי. הלך שילא ואמר לאשתו: התקינו לי תכריכין, שמא ילך ויגד עלי דברים לפני רב. התקינו לו תכריכין ומת שילא. ראו שהיה ההדס פורח ממטה זו למטה זו. אמרו: משמע, עשו חכמים שלום ביניהם. (נדה ל״ו).

יב) שלא יטרידנו — מלקלוט תורת א״י. קטינא — שקטן היה וגוץ, וע״ש כך נקרא זעירא, כלו׳ קטן בארמית. יג) דבי נשיאה — אנשי בית הנשיא. עברו שם — בני בית הנשיא על פני הקבר. דבקו רגלי סוסיהם — בארץ. יענו — יעשו עניים. דוחקים אותי — מטילים את עצמם עלי לפרנסם. מקֻבלת — חביבה ורצויה. מתגדרת — מתגאית. יד) שיחזור בו — מהוראה זו; מפני שאף אני חוזר בי מהוראה זו. גררהו — משכהו ונצחהו בראיות. תכוה בגחלתי — תענש עלי. אחזתו חמה — קדחת. וחלצתו — יצאה ונחלצה ממנו. כלומר, שהיו קור וחום שולטים בו כסירוגים, מחמת חולי. ויגד עלי דברים לפני רב — כלו׳ יקבול עלי בעולם ההוא לפני רב ואמות. הדס — סימן שלום.

XII. רַב נַחְמָן וְרַב יִצְחָק.

טו רב נחמן ורב יצחק היו יושבים בסעודה. אמר לו ר״נ לרב יצחק: יאמר מר דבר. א״ל: כך אמר ר׳ יוחנן: אין משיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לוֵשֶׁט ויבוא לידי סכנה. לאחר שסעד א״ל: כך אמר ר׳ יוחנן: יעקב אבינו לא מת. א״ל: וכי לחנם ספדו ספדנים וחנטו חנטנים וקברו קברנים? א״ל: מקרא אני דורש, שנאמר: „ואתה אל תירא עבדי יעקב... כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שִׁבְיָם"[1] — מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים — אף הוא בחיים. כשנפטר ר׳ נחמן מר׳ יצחק, אמר לו: יברכני מר. א״ל: אמשול לך משל, למה הדבר דומה — לאדם שהיה מהלך במדבר והיה רעב ועיף וצמא, ומצא אילן שפירותיו מתוקים וצלו נאה ואַמַּת המים עוברת תחתיו. אכל מפירותיו ושתה ממֵימיו וישב בצלו. וכשבקש לילך אמר: אילן, אילן! במה אברכך? אם אומַר לך שיהא פירותיך מתוקים— הרי פירותיך מתוקים; שיהא צלך נאה — הרי צלך נאה; שתהא אמת המים עוברת תחתך — הרי אמת המים עוברת תחתך; אלא יהי רצון, שכל נטיעות שנוטעין ממך יהו כמותך. אף אתה במה אברכך? אם בתורה—הרי יש לך תורה; אם בגדולה — הרי יש לך גדולה; אם בכבוד — הרי יש לך כבוד; אם בעושר — הרי יש לך עושר; ואם בבנים — הרי יש לך בנים; אלא יהי רצון, שיהו כל צאצאי מעיך כמותך. (תענ׳ ה׳ ו׳).

XIII. רַב עֵילִישׁ.

טז רב עיליש נשבה. היה שם עמו אדם אחד שיודע שיחת עופות. בא עורב וקרא. אמר רב עיליש לאותו האיש? מהו אומר? אמר לו: „עיליש ברח! עיליש ברח!" אמר רב עיליש: העורב שקרן הוא, ואין סומכין עליו. בתוך כך באה יונה וקראה. אמר רב עיליש: מה היא אומרת? אמר לו: „עיליש ברח! עיליש ברח!" — אמר רב עיליש: כנסת ישראל נמשלה ליונה — משמע יֵעָשֶׂה לי נס. עמדו וברחו שניהם. לרב עיליש נעשה נס ועבר הנהר בשלום, ואותו האיש נתפס ונהרג. (גיט׳ מ״ה).

XIV. רָבָא.

יז רבא הביא תִּקְרֹבֶת לבר־שישך ביום אידם. אמר: יודע אני בו שאינו עובד עבודה זרה. הלך וּמְצָאוֹ יושב עד צוארו בְּוְרָדִים וזונות ערומות עומדות לפניו. אמר לו: יש לכם כִּגוּן זה לעולם הבא? א״ל: שלנו גדול משלכם. א״ל: וכי יש גדול מזה? א״ל: אתם יש עליכם אימת מלכות, אנו לא תהא אימת מלכות עלינו. א״ל: ואני מה אימת מלכות יש עלי? עד שהם יושבים בא שליח של מלך, א״ל: עמוד, שאתה מתבקש למלך. כשיצא והלך אמר: מי שמבקש לראות ברעתכם תפקע עינו. א״ל רבא: אמן. פקעה עינו של בר־שישך.

[1] ירמיה ל׳ י.

טו) **שמא יקדים קנה לושט** — שמא יכנס המאכל לקנה הגרגרת תחת הושט ויחנק. **אמת המים** — מעין. יז) **תקרבת** — מתנה. **לבר־שישך** - שר נכרי. **ביום אידם** — ביום חג של הנכרים. **בורדים** — בשושנים. **תפקע עינו** — שרבריכם אסת.

אמר רב פפי: צריך היה לומר לו ממקרא זה: „בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר“[1]. אמר רב נחמן בר יצחק: צריך היה לומר לו מכאן: „עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו“[2]. (ע"ז ס"ח).

XV. רַבִּי יוֹסֵי מִן יוֹקֶרֶת.

יח פעם אחת שכר ר' יוסי מן יוקרת פועלים לשדה. שהה ולא הביא להם פת. אמרו לבנו: רעבים אנו! היו יושבים תחת התאנה. אמר: תאנה, תאנה! הוציאי פירותיך יאכלו פועלי אבא. הוציאו ואכלו. בינתים בא אבא. אמר להם: לא יהא בלבכם עלי; לא שהיתי עד עכשו אלא מפני שטרוד הייתי בדבר מצוה. אמרו לו: ישביעך המקום כשם שהשביענו בנך! אמר להם: מהיכן? אמרו: כך וכך היה מעשה. אמר לו: בני, אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנם — יֵאָסֵף שלא בזמנו!

ר' יוסי מן יוקרת היתה לו בת בעלת יופי. פעם אחת ראהו לאותו בן־אדם שהיה נוקב בנדר ומחזר אחריה להסתכל בה. אמר לו: מה זאת? א"ל: רבי, אם לְלַקחה לא כיתי — לראותה לא אזכה? אמר לה: בתי, מצערת את את הבריות — שובי לעפרך אל יכשלו בך בני־אדם.

חמור אחד היה לו. כשהיו שוכרים אותו כל היום, היו משגרים את השכר על גבו והוא מביא לבעליו. ואם הותירו או פחתו לא זז ממקומו. פעם אחת נשכחו עליו זוג של סנדלים ולא זז ממקומו עד שנטלום מעליו. (תענ' כ"ד).

[1]תהלים מ"ה, י. [2]ישעיה ס"ד, ג.

צריך היה וגו' — הוה יכול להביא ראיה על הגדולה השמורה לנו בעולם הבא ממקראות אלה. יח) לא יהא בלבכם עלי — תרעומת. על גבו — של החמור. ואם התירו או פחתו — הניחו יותר או פחות מן הסכום המגיע.